بسم الله الرحمن الرحيم

İTHAF

Bu eserin yeniden yayınlanarak Müslümanların istifadesine kazandırılacak olmasından dolayı büyük bir mutluluk ve heyecan duyan, bu konuda büyük emek ve çaba sarfeden, fakat eserin yayın hazırlıkları başladığı günlerde Rahmeti Rahman'a uğurladığımız, Rahmetli Celal Yıldırım Hocamızın muhterem oğlu Tibyan Yıldırım'a ve tüm ailesine ithaf ederiz.

TEŞEKKÜR

"İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri" başlıklı bu güzide ve devasa eserin yayınevimiz tarafından yeniden yayınlanacak olmasının bilgisi kendilerine ulaştığından itibaren eserin asgari hata ile çıkması konusunda emek veren, katkı yapan ve bu görevi, büyük müfessir merhum Celal Yıldırım Hocamıza karşı bir vefa borcu olarak kabul edip değerli vakitlerini ayıran yazar Fahrettin Gün Bey'e şükranlarımızı arz ederiz…

TEŞEKKÜR

Bu eserin yeniden yayınlanmasına vesile olan
Muhittin Uluca Bey'e teşekkür ederiz.

İLMİN IŞIĞINDA
ASRIN KUR'ÂN TEFSİRİ

CELÂL YILDIRIM

1

İLMİN IŞIĞINDA
ASRIN KUR'ÂN TEFSİRİ
CELÂL YILDIRIM

Editör
Taner Çakıcı

Redakte
Ahmet Büyüksolak
Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Son Okuma
Latif Kul

İç Düzen
Rabbani Düz

Kapak
Yunus Karaaslan

Baskı & Cilt
Aktif Matbaa ve Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti
Sertifika No 47477

1. CİLT ISBN
978-605-5644-80-2
TAKIM ISBN
978-605-5644-79-6

MİRAC

MİRAC YAYINLARI
Güneştepe mh. Kültür sk. No:20/B Güngören / İstanbul
GSM: 0 535 256 29 51 Telefon: 0 212 523 38 04
www.miracyayinlari.com / **mail:** mirac@miracyayinlari.com

YAYINCIDAN

Bizi İslâm diniyle şereflendiren ve kalbimizi iman nuru ile dolduran, insanlığı zulmün karanlığından aydınlığa çıkaran, dinini tebliğ etmesi için Efendimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'ı gönderen Allah (celle Celâluhu)'a sonsuz hamd ederiz.

Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e, Hz. Adem (aleyhisselam)'dan Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e kadar gelmiş olan tüm Peygamberlere, Ehlibeyt efendilerimize ve annelerimize, Ashâb-ı Kiram efendilerimize ve annelerimize salat ve selâm olsun…

Mirac Yayınları olarak, yayın hayatına başladığımız günden beri kitabın milletlerin hayatında ne kadar mühim bir değer olduğunu bilerek yayın çizgimizi sürdürmeye gayret ediyoruz.

Yayınevi olarak güncel kitaplar yayınlamak yerine hayat boyu istifade edilebilecek ve bizim için bir sadaka-yı câriye olmasını ümit ettiğimiz kaynak eserler neşretmeye özen gösteriyoruz.

Yayınevlerinin, "beklenen satışı yapmayacağı", "yeterli kâr bırakmayacağı" vb. gerekçelerle kaynak eserlerin yayınlanmasından uzak durduğu bir dönemde Mirac Yayınları olarak, kaynak eserler yayınlama yönündeki çabalarımızı ısrarla sürdürüyoruz.

Yine Mirac Yayınları olarak yeni bir eser yayınlamadan önce ilmine güvendiğimiz ilim ehli hocalarımızla, âlimlerimizle istişare edip onların onayını almaya büyük önem veriyoruz.

Yayın halkamıza yeni eklediğimiz bu değerli tefsir çalışmasına gelince; bu devasa eseri yayınlamamızın en önemli sebeplerinden ilki, merhum Celâl Yıldırım Hocamızın kutlu kitabımız Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması noktasında tefsirinde izlemiş olduğu yöntem ve son derece istifade edilebilecek pek çok farklı özelliği bünyesinde barındırmasıdır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür:

- Kur'ân'ın sûre ve âyetlerinin tefsiri yapılırken yeri ve sırası geldikçe ilgili nüzul sebeplerinin verilmesi,

- Tefsiri yapılan sûre ve âyetlerle ilgili hadis-i şeriflerin kaynaklarıyla birlikte "İlgili Hadisler" ara başlığıyla verilmesi,

- Tefsiri yapılan sûre ve âyetlerle ilgili "Rivâyetler, Yorumlar ve Tahliller" başlığı altında yine konuların ayrıntılarıyla izahı,

- Sûre ve âyetlerin tefsirinden sonra "Sûreler ve Âyetler Arasındaki Bağlantı" başlığı altında sûre ve âyetlerin birbiri ile olan bağlantılarının izahı,

- Sûre ve âyetlerin ahlâkî, ictimaî, itikadî, tarihî, fıkhî, psikolojik, ilmî ve tasavvufi yönlerinin okuyucuya yeni ufuklar açacak bir şekilde izahı, tefsirin en önemli özelliklerden bazılarıdır.

Nitekim merhum Celâl Yıldırım Hocamız da bu devasa ve özgün tefsirini yazma sebebini şöyle izah etmektedir:

"Günün insanına, gelişen ve gelişmeye devam eden ilme, değişen aile ve sosyal yapıya ışık tutacak, yön verecek, dengeleyecek Kur'ân tefsirine büyük bir ihtiyaç söz konusudur. O da plânsız, düzensiz bir bilgi yığını halinde değil, ansiklopedik bir yaklaşımla metodlu, planlı ve düzenli bilgi vermekle gerçekleşebilir. Biz bu boşluğu gördüğümüz, anladığımız için tâ 1960 yılında tefsir çalışmalarına başladık. Rivâyet ve dirâyet yoluyla yazılan tefsirleri bir bir gözden geçirdik ve devamlı malzeme topladık. 23 yıllık ciddi, yorucu ve araştırıcı bir çalışmadan sonra elinizdeki tefsiri -Allah'ın izni ve yardımıyla- meydana getirdik. Bu arada 660 sahifelik bir meal ve tefsirimiz Tercüman gazetesi tarafından basılıp dağıtıldı. Ayrıca 1300 sahifelik iki cilt halinde başka bir tefsirimiz Anadolu Dağıtım Şirketi tarafından lüks bir baskı yapılarak dağıtımı sağlandı. Bu iki kısa tefsirimiz bir ön hazırlık düzeyinde muhterem halkımızın istifadesine sunuldu. Ne var ki büyük tefsirimizin bir an önce basılıp neşredilmesiyle ilgili istekler devam etti. Haberi olan her mü'min 23 yıllık bir emeğin mahsulünü hem görmek, hem yararlanmak istedi. Gelen mektuplar, yapılan telefonlar cesaretimizi arttırdı.

Böylelikle çeyrek asra yaklaşan bir süre içinde bu tefsiri kaleme alıp neşretmeye muvaffak olduk.

Kalpleri iyiye, doğruya, güzele çeviren Allah'tır. O ne güzel Mevla, ne güzel Vekil'dir.

Hamd (her türlü güzel övgü) Allah'a mahsustur. Salat-u selam, hatemü'l-enbiya, şefi'-i ruzi ceza Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'e ve O'na dosdoğru uyan bahtiyar kullara olsun."

Siz değerli okuyucularımızı tefsirle baş başa bırakmadan önce merhum Celâl Yıldırım Hocamızın çeyrek asra varan bir süre içinde kaleme aldığı bu devasa tefsirin önemine, orijinalliğine, niteliğine dair üç değerli akademisyenimizin takdim yazılarına yer veriyoruz:

Bunlardan ilki "Celâl Yıldırım'ın İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri Adlı Eserinde Tefsir Metodu" başlığıyla bir doktora çalışması yapmış olan Dr. Halil Deniz kardeşimizin "Çağımızın Tâberîsi": Celâl Yıldırım Hoca…" başlıklı takdimi,

İkinci olarak merhum Celâl Yıldırım Hocamızın hayatı, ilmî çalışmaları, memuriyetleri ve eserlerine dair Prof. Dr. Mustafa Özel Bey'in "Bir Müfessir, Bir Tefsir" başlıklı takdimi,

Üçüncü olarak merhum Celâl Yıldırım Hocamızın on bir yıl boyunca il müftüsü olarak görev yaptığı Afyon'da bulunan Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ercan Şen Bey'in Celâl Yıldırım Hoca'nın tefsiri üzere kaleme aldığı bir makalesi. Kim bilir belki de aynı ilde görev yapmış olmaktan kaynaklanıyor olsa gerek, Ercan Şen Bey, makalesinde Celâl Yıldırım Hoca'nın tefsirine mükemmelen nüfuz ederek, tefsirin ruhunu anlayarak, kavrayarak Celâl Yıldırım'ın tefsirini niçin kaleme aldığını, niteliğini, özgünlüğünü bütün boyutlarıyla açıklayıp, berrak bir sofra gibi önümüze seriyor ve cezbedici bir şekilde bizi tefsiri okumaya dâvet ediyor. Kısacası, Şen, Celâl Yıldırım Hoca'nın tefsirinin künhüne vakıf olarak tefsirin önemini bütünsel bir biçimde izah ediyor. Dolayısıyla Doç. Dr. Ercan Şen Bey'in bu makalesinin bir bölümünü takdim bölümünde yer veriyoruz.

Takdimlerden bahis açmışken pek tabii asıl takdim yani önsöz yazısı, 7.000 küsur sayfalık bu devasa tefsirin müellifi olan, hayatının çeyrek asırlık sürecini bu tefsiri yazmak için vakfeden, büyük bir İslâm âlimi ve velûd bir muharrir olan merhum Celâl Yıldırım Hocaefendi'ye aiddir. Celâl Yıldırım Hocamız büyük bir azim ve gayretle asırlar boyunca yazılmış olan tefsir külliyatını tek tek inceleyerek 1960 yılında başladığı tefsir

çalışmasını 1983 yılında nihâyete erdirmiş ve günümüz Müslümanlarının kutlu kitabımızı anlamaları ve o istikamette yol almaları için yazdığı 14 ciltlik tefsirle bir kapı aralamaya çalışmıştır. Nitekim Celâl Hocamızın, "Tefsirimiz ilâhî muradı yansıtmak, asrımıza Kur'ân kapısını açmak, onun bir hayat kitabı olduğunu ortaya koymak ve meraklılara İslâmiyet hakkında bilgi vermek gayesiyle yazılmıştır" ifadeleri bu yalın gerçeği açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu tefsir, okuyanların hayatına çok ciddi mânâda anlam katarak, onların ruh ve düşünce dünyalarını pek olumlu bir şekilde etkileyecek, onların kutlu kitabımızı anlamalarına yardımcı olacak, katkı sağlayacaktır.

Yine Celâl Hocamızın tefsirinin başına yazdığı 14 sayfayı bulan önsöz okunduğunda "İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri"nin ne kadar önemli, nitelikli, özgün ve devasa bir eser olduğu bütünüyle anlaşılacaktır.

Bu noktada yeri ve sırası gelmişken dokunmadan geçemeyeceğimiz bir hususu burada zikretmek isteriz:

Bazı kesimlerce merhum Celâl Yıldırım Hocamızın bu tefsirinin başlığındaki "İlmin Işığında" ifadesi, tenkid edilmektedir. Tefsir okunduğunda, Hocamızın Kur'ân-ı Kerim'i izah ederken onun okuyanlar tarafından anlaşılması, zihinlerde daha kolay yer edinmesi için böyle bir başlığı tercih ettiği görülecektir. Hocamız yaşadığı süreçte bütün birikimiyle, bütün ilmi gelişmeleri dikkate alarak bu tercihi yapmış ve çağdaşı insanları kutlu kitap Kur'ân-ı Kerim'le buluşturmak, âyetleri onların zihinlerine nakşetmek, onların kutlu kitabımızı daha kolay ve daha rahat anlamaları için bu başlığı tercih etmiştir. Hocamız, özellikle de Kur'an âyetlerini bilimin süzgecinden geçirme gibi bir açmaza hiçbir zaman düşmemiş, bilimsellik iddiasına hiçbir zaman iltifat etmemiş, aksine vahyi önceleyerek İslâmî hakikatleri yalın bir biçimde ortaya koymaya büyük özen göstermiş, bu bağlamda âyetleri bilimsel gelişmelerin değil, bilimsel gelişmeleri âyetlerin süzgecinden geçirmeye gayret etmiştir. Bu hususlar gerek Halil Deniz, Mustafa Özel ve Ercan Şen Beylerin takdim yazılarında ayrıntılı bir biçimde açıklandığı gibi, özellikle de Celâl Yıldırım Hocamızın tefsirine yazdığı önsözde çok açık bir şekilde izah olunmaktadır. Yine Celâl Hocamız, tefsirinin başlığındaki "Asrın Kur'ân Tefsiri" ifadesine kanaatimizce merhum Kur'ân Şâirimiz Mehmed Âkif Ersoy'un "Asrın idrakine söylet-

meliyiz İslâm'ı" mısraının istikamet verdiği bir düzlemden, bir doğrultudan hareket ederek tefsirinin başlığında yer vermiştir. Dolayısıyla bu tefsir günümüz Müslümanlarına İslâm'ın temel kaynaklarından ilki olan Kur'ân-ı Kerim'i nasıl anlamaları, nasıl yorumlamaları ve İslâmı yaşama noktasında nasıl hareket etmelerini izaha çalışan bir pusula mesâbesindedir.

Bu takdim ve gerekli izahtan sonra Ehl-i Sünnet çizgisinde hayatını inancı uğruna vakfetmiş olan ve bu minvalde bir Kur'an aşığı ve hadimi olarak ömrünün neredeyse çeyrek asrını bu tefsiri yazmakla geçirmiş olan Celâl Yıldırım Hocamızın "İLMİN IŞIĞINDA ASRIN KUR'ÂN TEFSİRİ" başlıklı bu devasa tefsirini yayınevi olarak neşretmekten büyük iftihar, sevinç ve memnuniyet duyuyoruz.

Mirac Yayınları olarak temennimiz, dileğimiz bu güzide tefsirin kütüphanelerde yer alması ve hak ettiği ölçüde halkımız tarafından istifade edilmesidir.

Yücelerin en yücesi olan Rabbimizden, niyetimizi halis kılmasını, inancımız uğruna bu cehd ve gayretimizin hayırlara vesile kılmasını, bizi umduklarımıza nail etmesini ve hizmetimizi bereketlendirmesini niyaz ediyoruz...

Mirac Yayınları

"ÇAĞIMIZIN TÂBERÎSİ": CELÂL YILDIRIM HOCA…

Halil Deniz[1]

Bismillahirrahmanirrahim,

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, tahiyyât u ikram âlemlerin en hayırlısı olan Muhammed Mustafa (sallallahu aleyhi ve sellem)'ya, O'nun âline, ashabına ve O'na layıkıyla tâbi olanların üzerine olsun.

İnsanlığa hizmet eden ilim adamlarının kıymeti, vefatlarından sonra daha da hissedildiği gibi geride bıraktıkları ve insanlığa mal olan eserlerinin değeri de yıllar geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Bu vasıfları hâiz ilim adamlarından ve Anadolu coğrafyasının 20. yüzyılda yetiştirdiği büyük değerlerden biri olan Celâl Yıldırım'ın geride bırakmış olduğu eserleri ve fikirleri üzerinde ciddi ve değerli çalışmaların gün geçtikçe artması da bu olguyu bir kez daha kanıtlamıştır. Bu takdire şayan çalışmalardan bir tanesi de, Tahir Çakıcı Bey'in öncülüğünde Mirac Yayınları tarafından, muhterem hocamızın eserlerinin yeniden okuyucunun istifadesine sunulması gayretidir. Böylesine velûd ve çok yönlü bir ilim adamının şaheseri niteliğinde olan "İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri"nin yeni bir baskı ile ilim dünyasının hizmetine sunulmasından daha büyük bir mutluluk olmasa gerektir. Zira okuyucu da görecek ve takdir edecektir ki merhum müellifin 23 yıllık emeğinin ürünü olan bu eser, ilim deryalarına yolculuğun kapısını aralamaktadır.

Merhûm üstadımız Celâl Yıldırım Hocaefendi'nin birikimini cömertçe sergilediği bu eser, müellifin deyimiyle Allah'ın muradını doğru aktarmak, günümüze Allah kelâmını idrâk ettirebilmek, Kur'ân'ın insan hayatına rehber olduğunu ortaya koymak ve dinimizle ilgili mühim mâlûmât vermek maksadıyla yazılmıştır. İstiklâl Marşı'mızın şairi, ümmetin dertlisi Mehmed Âkif'in insanlığın hayat rehberi olan âlimlere, yol haritası ola-

1 Dr. Halil Deniz, Yakın Doğu Üniversitesi ve Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'nde dersler vermektedir.

rak takdim ettiği, İslâm'ın "asrın idrâki"ne söyletilmesi, bu eserde öylesine sistemli ve bir o kadar da canlı ve ilgi çekici bir şekilde anlatılmıştır ki, bu hususiyet, bereketli bir ömrün emeği olarak, sahifelere satır satır, kelime kelime işlenmiştir.

Celâl Yıldırım, bu eserinde, kendisinden önce tefsir ile ilgili yapılmış çalışmalardan olabildiği kadar yararlanmaya çalışmıştır. Esas olarak yapmaya çalıştığının, ansiklopedik bir tefsir külliyâtı ortaya koymak olduğunu da bizzat ifade etmiştir. Bu yönüyle, kendisinin "Çağımızın Tâberîsi" nitelemesini hak ettiği kanaatindeyim. Zira bilindiği gibi tefsir ilminde akla ilk gelen eserlerden biri olan "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân" adlı, çağları aşan eserin müellifi Muhammed bin Cerîr et-Tâberî (ö. 310/923) de kendi zamanına kadar ulaşan bütün sahih rivâyetleri toplamak gayesiyle mezkûr eserini kaleme almıştır. Neticede, Resûlullâh (sav), sahâbe ve tâbiûndan gelen rivâyetlerin hazinesi değerinde ansiklopedik bir eser ortaya çıkmıştır. Tâberî, tefsir ilmiyle ilgili sahih rivâyetleri kitabında cem' etmeye çalışırken, kıymetli hocamız hem bunu yapmış hem de tefsir ilmiyle ilgili olabilecek tüm ilimlerin mâlûmâtından istifade etmeye, başka bir ifadeyle rivâyet ve dirâyet usûllerini eserinde bir araya getirmeye çaba sarf etmiştir.

Rivâyet metodunu kendisinden önceki âlimlerin yöntemini takip ederek işleyen Yıldırım, bu tefsir yönteminde ara sıra görülen ve eleştiriye maruz kalan isrâîliyyâtı, -Yahudi ve Hıristiyanlar başta olmak üzere, İslâm dışındaki din ve kültürlerin sözlü ve yazılı kaynaklarından gelen bilgiler- Kur'ân'ın süzgecinden geçirmiş, buradaki bilgileri uzun tahlillere tâbi tutmuştur. Özellikle Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine işaret eden Tevrat ve İncil metinlerine uzunca yer vermiş, Kur'ân'ın hakikatlerinin ve Hz. Muhammed'in risâletinin ispatı olarak bu bilgileri sunarken de bir nevi bu eserin muhatabının ve hedef kitlesinin sadece Müslümanlar olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. Yahudi ve Hristiyanların Tevrat ve İncil'in özünden uzaklaştığını bizzat bu kaynakları referans göstererek delillendirmesi ise, hem okuyucunun bu bilgilerden haberdar olmasına hem de Kur'ân-ı Kerim ile Tevrat ve İncil arasında kapsamlı bir kıyas yapmasına imkân sağlamaktadır.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Celâl Yıldırım, o güne kadar yazılmış

muteber gördüğü çok sayıda tefsir ve hadis kaynağından yararlanmıştır. Bu yönüyle bakıldığında bu esere klasik bir rivâyet tefsiri nazarıyla bakılabilir. Ama müellif sadece bu metodla yetinmemiştir. Tâberî'nin yaptığını bir adım ileriye taşıyarak, o güne kadar tefsir ilmi ile ilgili olabilecek bütün bilgilerden yararlanmaya ve onları cem' ederek okuyucunun tefsir ile ilgili ufkunu genişletmeye çalışmıştır. Kur'ân'ın süzgecinden geçirilmiş Kitâb-ı Mukaddes mâlûmâtından, tasavvuf ilminin mâlûmâtına, kelâm ilminden fıkıh ilmine kadar rivâyet ve dirâyet geleneğinden saf ve berrak bir havuz oluşturmuştur. Bununla yetinmemiş insanlığın maddî ilerlemesine vesile olan sosyal ve pozitif ilimlerden ziyadesiyle istifâde etmeye çalışmıştır. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, tarih ve coğrafyadan fizik, kimya ve biyolojiye kadar, Kur'ân'ın işâret ettiği ve ortaya koyduğu hakikatleri bir kez daha insanlığa ispat eden ilimleri, elinizdeki bu şaheserde nakış nakış işlemiştir. İşte bu yönüyle bu eser, ansiklopedik bir tefsir mecmuası veya müellifinin ifadesiyle "İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri" vasfını sonuna kadar hak etmektedir.

Esasında bu yönüyle kıymetli üstadımızı Fahreddin er-Râzî'ye (ö. 606/1210) de benzetebiliriz. Özellikle rivâyetleri değerlendirme yöntemi ve tefsir ile ilgili olduğuna inandığı ilimlerin sayısı ve sınırı hususunda, Râzî'nin "Mefâtîhu'l-Ğayb" isimli tefsir eserinde takip ettiği usûlü arasında bir yakınlık olduğunu söyleyebiliriz. Râzî aklî temellendirmeyle felsefî yöntemden çokça istifade ederken, ilmî tefsirin konusu olan fizik ve astronomi gibi ilimlere ilgisini ortaya koymaktan çekinmemiştir. Kendisinden yaklaşık sekiz asır sonra telif edilen elinizdeki mevcut eserin müellifi de kendi döneminde ulaşılan ilmî seviyeye binâen sosyal ve pozitif ilimlere çok yoğun bir ilgi göstermiştir.

Kur'ân, bu çağın insanına hangi yöntemle hitap edecektir? Esasında müellifi yazmaya sevk eden temel sâik, bu sorudur. Zaman yaşlandıkça daha da gençleşen Kur'ân, tüm zamanlara ve tüm nesillere bir çağrıysa eğer, bu çağrının hatibi de âlimlerdir. Kürsüleri de, insanlığın hizmetine sundukları eserleridir. Onları hedefe ulaştıran olmazsa olmaz temel vasıf ise zamanın şartlarını ve gerçeklerini iyi idrâk etmiş olmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında Celâl Yıldırım, insanlığın ilmi sahada büyük bir seviyeye ulaştığının farkındadır. Çünkü zihnin algılama formlarında değişimler söz konusu olmuştur. Bilim ve teknolojide çok ciddi keşif ve îcâtlar

meydana gelmiştir. Bu gelişmeler beraberinde toplumun yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. Siyasi, kültürel, sosyal ve iktisadi alanlarda öylesine temel değişikler olmuştur ki artık hiçbir şey eskisi gibi değildir. Bütün bu olup bitenlerle birlikte meselenin vahâmeti, Müslüman ilim adamlarınca anlaşılmaz, vaziyet doğru tahlil edilmezse, meydana gelen / gelecek her türlü gelişmenin fert ve toplumun din algısına olumsuz etki edeceği kaçınılmazdır. O yüzden Müslüman ilim adamlarının çağımızı etkileyen bütün fikir ve hareketlerden, değişime sebebiyet veren gelişmelerden haberdar olması, günümüz insanının algısını ve çağımızın şartlarını idrâk etmesi ve ona göre İslâm'ı insanlığa yeniden anlatacak bir lisan ile konuşması gereklidir. Bunun için atılacak ilk ve en önemli adım da, Kur'ân-ı Kerim'in çağın ve toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden tefsir edilmesi olmalıdır. Müellif, bütün bu sâiklerden hareketle, zamanın şiddetli fikir kasırgaları karşısında kökün sabit kalması ilkesinden yola çıkarak rivâyet metodunun yanında ilmî metodu da öylesine ustalıkla işlemiştir ki adeta din ve bilim ilişkisinin başka bir ifadeyle din ve bilim birliğinin manifestosunu yazmıştır.

Celâl Yıldırım'a göre, dinin sahibi ve kaynağı Cenâb-ı Allah'tır. Hâkezâ âlemlerin Rabbi de, Rabbu'l-âlemîn olan Allah'tır. O halde "Ol" emriyle yokluktan varlık sahasına çıkan âlem ve bu âlemin tâbî olduğu düzen de Allah'ın âyetleridir. Müslüman ilim adamı, Allah'ın indirilmiş âyetlerini –Kur'ân- ve yaratılmış âyetlerini –Âlem- iyi okuduğu ve bunları tefekkuh ve tedebbür ettiği zaman ancak, Materyalizm, Darwinizm, Ateizm ve Deizm gibi, İslâm'ın kalbine doğrudan saldıran bu çağın en çetin düşmanlarının temelsiz iddialarını çürütebilir.

Bu fikirlerini eserinde sürekli işleyen müellif, tesbit ve teşhislerinin yanında tedavi yollarını ve çözüm önerilerini de ilmî düzeyde büyük bir zengin materyal ile işlemiştir. Tefsirinin hemen başında Fâtiha Sûresini tefsir ederken, "Rabbu'l-âlemîn" kavramından yola çıkmış, Darwinizm ve Darwin teorisine kaynak teşkil eden "Türlerin Menşei" kitabını konu edinerek uzun tahliller yapmış, hücre, hücrenin yapısı, DNA, RNA gibi kavramları kullanarak bilimsel üslup ile çözümlemeler yapmaya gayret etmiştir. Hocamız, aynı sûrede "Rahmân", "Rahîm" ve "Hamd" kavramları özelinde, Kur'ân çerçevesinden bu devrin olgularını da göz önünde bulundurarak, çağının gerçeklerini idrâk ettirecek, aynı zamanda şahsiye-

tini oluşturan köklerini daha da besleyecek olan fert ve toplum eğitiminin üzerinde durmuş, İslâm ve eğitim ilişkisi ile ilgili değerli bilgiler vermiştir.

Öte yandan Celâl Yıldırım, astronomi, evrenin yaratılışı, yerin ve göğün yaratılma aşamaları veya başka bir ifadeyle varlığın oluşum safhaları, dünyanın şekli ve hareketleri, güneş ve ayın hareketleri, İnsanın yaratılışı ve bu çerçevede evrim teorisine reddiye, jeoloji, yeryüzünde denge, kömürlerin oluşumu, fizik, atom ve hatta zamanın göreceliği gibi birçok konuda âyetlerin ışığında açıklamalar yapmış, akıl ile imanın, bilim ile dinin birbiriyle çelişen değil birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olduğunu ispat etmeye çalışmış, bu çerçevede ilk sûrenin ilk âyetinde geçen "Rab" kavramının izahından başlayarak eserinin sonuna kadar yeri geldikçe bu alana ilgisini yoğun bir şekilde ortaya koymuştur.

Celâl Yıldırım her ne kadar Cumhuriyet döneminde doğduysa da esas eğitimini Osmanlı ve daha önceki İslam medeniyetleri eğitim müesseseleri olan medreselerden almıştır. Türkiye (Diyarbakır, Siirt, Bitlis / Norşin) ve Mısır'da köklü bir medrese eğitimi almış, Arapça ve Farsçayı kavâidiyle birlikte öğrenmiştir. Bu yönüyle o, zaman olarak Cumhuriyet dönemi âlimlerinden olsa da esasında gerek zaman olarak yakınlık, gerekse de aynı gelenekten beslenen bir şahsiyet olarak onu Cumhuriyet dönemi son Osmanlı âlimlerinden kabul etmek gerekmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır, (ö. 1942) Mehmed Âkif Ersoy, (ö. 1936) Bediuzzaman Said Nursi (ö. 1960) gibi âlimlerin, batı üzerinden yeni bir okumayla İslâm âlemine ulaşan fizik, kimya, biyoloji, felsefe ve sosyoloji gibi ilimlere ilgisi ve bu ilimlerin İslâm düşünce dünyasında yeni bir formla işlenmesi gayesiyle, İslâm düşüncesini yeniden ihya ve ıslah mefkûresini farklı bir üslup ve yöntemle yeniden işlemiştir. Bu yönüyle medreselerin ve bu medreselerden yetişen âlim ve aydınların pozitif bilimlerden bihâber olduğu, yalnızca dini ilimlerle ilgilendikleri tezini bir kez daha çürütmüştür. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Gazzâli (ö. 505/1111) ve Ebüssuûd Efendi (ö.982/1574) gibi, aynı gelenekten beslenen büyük âlimler geçmişte bu hususu nasıl isbat etmişlerse Celâl Yıldırım da bu isbat belgesine âdeta mührünü vurmuştur. Nitekim kendisi, felsefe, kelâm, mantık ve benzeri ilimlerin doğru işlendikleri sürece hakikat arayışına hizmet ettikleri kanaatindedir. O yüzden eserinin isminde de kullandığı "ilim" kavramı onun ufkunda hakikat arayışında uçsuz bucaksız deryaların adıdır. Tasavvuf, Fıkıh, Kelâm, Hadîs,

Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Psikoloji, Felsefe, Mantık, Fizik, Kimya, Biyoloji… bu hakikat deryasının birer damlasıdır.

Bu büyük müellifin, tefsir edeceği ilgili âyet pasajlarını meâli ile birlikte verdikten sonra, evvelâ konu ile alâkalı rivâyetleri "İlgili Hadisler" ya da "İniş Sebebi" alt başlıkları altında işlemesi de esasında bir tavrın neticesidir. Kur'ân-ı Kerim'i Resûllah nasıl tefsir etmiştir? Sahabe ve Tâbiûn ne şekilde anlamıştır? İslâm düşünce geleneğinde biriken ilmi mirâs ile münâsebetimiz nasıl olmalıdır? sorularına bu yöntemle, net bir cevap vermiş, bu hususta safını ve duruşunu ortaya koymuştur. Bu tavır, günümüzde daha da yüksek sesle dile getirilen, oluşum ve gelişim süreci, İslâm hâkimiyetinin siyasi olarak sona ermeye başladığı sömürgecilik dönemine ve sonrasında etkisini günden güne daha da hissettiren batılılaşma serüveniyle birlikte güçlenen fikir akımlarına karşı bir duruştur. Kur'ân'ın yeterli olduğu, âyetlerin tarihsel olarak değerlendirilmesi gerektiği, Kitâb-ı Mukaddes için yapıldığı gibi Kur'ân âyetlerinin de reformist bir bakış açısıyla yeniden değerlendirilmesinin lazım olduğu, sünnetin de dâhil olduğu bize ulaşan rivâyet birikiminin güvenilmez olduğu tezine karşı ortaya konan bu eser, tam on dört ciltlik devâsâ bir cevap niteliğindedir.

Şu hakkı da teslim etmek gerekir ki üstadımızın kullandığı dil ve üslup, Kur'ân-ı Kerim'de ifade edilen "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış…" (Nahl; 16/125), âyetinin adeta pratiğe dökülmüş halidir. Bu eserde, hakaret edici, suçlayıcı, dışlayıcı, tekfir edici veya itham edici bir dil yoktur. Kendisi Hanefî ve Mâturîdî geleneğine mensuptur. Ama bu durum, meseleleri sadece kendi cihetinden değerlendirdiği anlamına gelmez. Aksine, ictihad, fikir ve tezleri, ilmî vicdan ve bilimsel insafın penceresinden tahlil eder. Okuyucu onun, İslâm dairesi içerisinde gördüğü itikadî ve fıkhî mezheplerin farklı fikirlerinden yararlandığını, onları tahlil ettiğini, hatta bazen de tercih ettiğini görecektir. Çünkü ona göre Müslümanların vahdete ihtiyacı vardır. Şiilik, Selefilik / Vehhâbîlik veya Tasavvuf / Tarîkat kavramları çerçevesinde toplumda oluşan ayrılıkların, ayrımcılık ve düşmanlığa yol açmaması için bir âlim duyarlılığının ve bu doğrultuda kullanılacak üslûbun nasıl olması gerektiğine bu kıymetli eser bir numune-i imtisaldir. Bu, fikirlerin uzlaşması değildir. Ama İslâm'ın emrettiği sulh ve adalet üzere kaim bir toplum modeli için toplumu oluşturan bireylerin üzerinde uzlaştığı üslûp ve ifade yöntemidir.

Muhakkak ki elinizdeki bu eseri okuduğunuzda Celâl Yıldırım ve fikirleri ile ilgili benzer veya farklı görüş ve tesbitleriniz olacaktır. Zirâ çok okuyan ve çok üreten yazarların ardında oluşan fikir deryasından her okuyucu farklı bir kıyıdan beslenir. Bu vesileyle okuyucusuna hem geniş yelpazede bir birikim aktaran, hem de bu birikim ışığında Müslümanca bir bakış açısının nasıl olması gerektiğini, vahyin penceresinden madde ve mânânın nasıl anlaşılması lâzım geldiğini ortaya koyan bu eserin ümmetin ihyasına vesile olmasını Rabbimizden niyaz ediyor, Tahir Bey'in şahsında Mirac Yayınları'na bu büyük hizmetlerinden dolayı tebriklerimi arz ediyorum. Ümmetin yetiştirdiği daha nice cevherin kıymetinin bilinmesi ve sesinin daha gür duyurulması için bu hayırlı çalışmanın güzel bir örnek olmasını temenni ederek sözlerime son veriyorum.

(Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve "Ben Müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?) (Fussilet; 41/33)

BİR MÜFESSİR, BİR TEFSİR…

Pof. Dr. Mustafa Özel[1]

Miraç Yayınları sahibi Tahir Bey, merhum Celâl Yıldırım hocamızın "İlmin Işında Asrın Kur'ân Tefsiri" adlı eserini yeniden basacaklarını söyleyip, benden de tefsirin başına, müfessiri ve eserini tanıtıcı bir yazı yazmamı talep ettiğinde, başlangıçta hiç düşünmeden, "Hayır!" cevabını verdim.

Olumsuz cevap verdim vermesine de geçmiş peşimi bırakmadı. Celâl Yıldırım hocamız, Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nda siyer dersimize gelmişti. Biz yeni yetmelere ders anlatırken ne kadar hazırlıklı gelirdi, tahmin edemezsiniz. Elinde daima, üzerine notlar yazılmış küçük kâğıtlar olurdu. Onlara bakarak anlatırdı dersi. On beş, on altı yaşındaki çocuklara ders anlatırken, büyük bir ihtimalle böyle notlara ihtiyacı yoktu. Ciddiyeti ve disipliniyle maruf ve meşhur olan hocamız, bu yöntemle hem bize hem de derse verdiği ehemmiyeti göstermiş oluyordu. Kendisinin hazırladığı ve Kestanepazarı tarafından basılan (İmam-Hatip ve İlahiyatta Öğrenci Yetiştirme Derneği, İzmir 1978) Hadis Ders Kitabı'nı da okumuş, neredeyse içindeki bütün hadisleri ezberlemiştik. Yapılan imtihanlarda hadisin baş tarafı söylenir, devamının okunması istenirdi. 1979 veya 1980'de ezberlediğim o hadislerden bazıları hâlâ hafızamdadır.

Bunları hatırlayınca, hocamıza borcumu ödeme niyeti ve arzusuyla yazmayı kabul ettim. Buna vesile olduğu için Tahir Bey'e teşekkür ederim.

*

Merhum hocamızı, ilk kez 12 Eylül 1980 darbesi öncesinde, MTTB'nin (Milli Türk Talebe Birliği) İzmir'in Çamdibi semtindeki lokalinde gördüm. Hoca, küçük bir yerde bir grup gence konuşma yapmıştı. O bölgede İslâmî hassasiyeti olan gençler vardı. Mahallelerinde faaliyetler yapıyorlardı. Sanırım o zamanlar Celâl Hoca emekliydi. Bizim Kur'ân Kursu'na derslere geliyordu. Sonraki yıllarda, Kemeraltı'ndaki tarihi camilerden biri olan Başdu-

1 FSMVÜ İslâmî İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

rak Camii'nde vaazlar verdi. Muhtemelen o yıllarda tefsirini yazıyordu.

Kendisi hakkında müstakil bir yazı yazacak olsaydım, başlığını "Hem İdareci Hem de İlim Adamı" koyardım. Çünkü hayatının önemli bir bölümünü müftülük yaparak geçirmiş biridir Celâl Yıldırım Hoca.

Sosyal bir ilim adamı olarak Celâl Yıldırım Hoca

Hocamızın memurluk ve ilmî hayatına baktığımızda onun sosyal yönünün oldukça ön planda olduğu görülür. Bunu üç noktada ele alabiliriz.

Birincisi halka doğrudan temas etmesi. Bu bağlamda iki somut örnek zikretmek istiyorum. Bunların ilki, kendisinin ilk görev yeri olan Kuyucak'tan. Müftülüğe başladığında 15 lira maaş almaktadır. Ancak aldığı bu maaş kendisine yetmemektedir. İlçedeki hayır sahipleri müftü efendiye maddi yardımda bulunmak isterler. Müftü efendi teklifi reddeder. Bunun üzerine Kuyucak ilçesi adına Yakup Paşa Mahallesi muhtarı ve aynı zamanda Hayır İşleri Cemiyeti başkanı olan Muhittin Şentürk, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bir yazı yazar. Bu yazıda[1] şunları söyler[2] Şentürk:

"İki seneden beri kazamız Müftülüğüne tayin edilen Celâl Yıldırım, gerek ilmiyle, gerekse mazbut ahlakiyle kazamız halkı ve bilhassa gençleri üzerinde bıraktığı müsbet intiba iftihar edilecek kadar büyüktür.

Genç, enerjik olmak dolayısıyla, Ramazanı şerifte kazamızın her üç caminde her gün va'zu nesayihte bulunarak senelerce dolmuyan camilerimiz bu sayede dolmuş taşmış ve cemaati istiaptan aciz kalmıştır.

Müftümüz sade kazamızı değil etraf nahiye ve köylerimizi ve hatta yakın kazaları da kendisine hayran bırakmıştır. Onun bütün bu çalışma ve bıraktığı büyük intiba her türlü maddi karşılıktan varestedir. Esasen ondaki ilmi karakter ve mesleğe bağlılık bir şey almaya asla müsait değildir. Nitekim Cemiyetimiz bazı nakdi yardımlarda bulunmak istemişse de maalesef kabul ettirememiştir.

15 lirayla tayin edilen sayın Müftümüzün, muhakkak ki bu günkü hayat şartları karşısında bir hayli müşkilat çektiği söz götürmez bir hakikattir. Bu bakımdan maaşının 20 liraya çıkarılmasını bilhassa kaza namına istirham ediyoruz.

---

1 Diyanet İşleri Başkanlığı, Celâl Yıldırım Özlük Dosyası.

2 Bu ve bundan sonraki alıntılarda imla ve dil muhafaza edilmiştir.

Gönül arzu eder ki bu gibi genç, enerjik din bilginlerimiz hiçbir sıkıntı çekmeden almış oldukları mukaddes vazifeyi seve seve îfâ etsinler...

Dileğimizin kabul edileceğini ümid eder ve yakında bu husus için Yüksek makamınızdan müsbet bir cevap bekleriz."

İkinci örnek ise 25.04.1966-20.07.1977 yılları arasında müftülük yaptığı Afyon'dan. Afyon Valiliği'nden Diyanet İşleri Başkanlığı'na gönderilen 18 Eylül 1974 tarihli ve "Celâl Yıldırım'ın sosyal faaliyetleri" konulu yazıda kendisinin üç önemli hizmetinden söz edilmektedir. Bunların ilkini, Afyon Sağlık Tesisleri Yaptırma Onarma ve Yardım Derneği Başkanı Dr. Abdullah Aydın'dan öğreniyoruz. Başkan, müftüye yazdığı 11.06.1974 tarihli yazıda[1] şöyle demektedir:

"Sağlık Tesisleri Yaptırma, Onarma ve Yardımlaşma Derneğinin makbuzlarını hayırsever yurttaşlara intikal ettirerek Hastanemiz Poliklinik binasının yapılması için gösterdiğiniz gayretinizden dolayı şükranlarımı arz ederim."

Diğer bir teşekkür yazısı, Afyon Yardım Sevenler Derneği Merkezi Başkanı N. Kurtaş imzalıdır. Telgrafla gönderilen yazı[2], şöyledir:

"Derneğimize yaptığınız büyük maddi ve manevi yardımlarınızdan dolayı genel kurulumuz size teşekkür edilmesine karar vermiştir. Bu teşekkürü arz eder, yardımlarınızın devamını bekler, derin saygılarımızı sunarız."

Müftü efendinin son hizmeti, mahkûmlaradır. Adalet Bakanlığı İnşaat Açık Cezaevi Müdürlüğü'nden gelen yazı,[3] 03.04.1974 tarihli olup C. Savcı Yardımcısı Atilla Yalçınkaya imzalıdır.

"Sayın müftülük makamının ceza evimizde bulunan fakir hükümlülere yardım yapılması yolunda yapmış oldukları çağrı üzerine toplanan ve bizce maddi ve manevi kıymeti yüksek olan giyim eşyaları hükümlülerimize tevzi edilmiştir.

Ceza evimize her vesile ile göstermiş olduğunuz yakın alaka ve ilginin devamını diler bu vesile ile teşekkür ve saygılarımı sunarım."

İkincisi ise Celâl Yıldırım'ın gazete ve dergilerde yazılar kaleme almasıdır.

1 Diyanet İşleri Başkanlığı, Celâl Yıldırım Özlük Dosyası.

2 Diyanet İşleri Başkanlığı, Celâl Yıldırım Özlük Dosyası.

3 Diyanet İşleri Başkanlığı, Celâl Yıldırım Özlük Dosyası.

Hocamız İzmir müftülüğü yaparken her hafta dört ayrı gazeteye yazı yazmıştır. İzmir'de yayınlanan *Müslüman Sesi*, İzmir İmam-Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti'nin neşrettiği *Gurbet*, 1990'larda Kestanepazarı'nın çıkardığı *Fidan* dergilerinde yazılar kaleme alması, dergilerin yayın kurullarında bulunması onun sosyal yönünün göstergelerindendir. Gazetelerde yazı yazmasının sonucu olarak İzmir Gazeteciler Cemiyeti, kiraladığı lüks Trabzon vapuruyla Hac Seferi ihdas etmiş, kendisini şeref misafiri olarak götürmüştür. Yıldırım, Valilik makamına yazdığı 18 Şubat 1965 tarihli dilekçede, hac kafilesine dinî bir mümessil olarak birçok bakımdan faydalı olacağını ümit ettiğini belirterek 1964-1965 yıllarına ait iki ay izin talebinde bulunmuştur.

Üçüncüsü ise ilmî çalışmalarıdır. O, İslâm'ı insanlara sözle tebliğ etmekle yetinmemiş, sözünü dinleme imkânı bulamayanlara kitapla ulaşmaya çalışmıştır. *Yıldırım, ilk eserlerini, idareciliğe başladığı Kuyucak'ta müftülük yaparken yazmış, Aydın'da bastırmıştır. İlk eseri, İbadetler Kılavuzu* olup Aydın'da (Yeni Aydın Matbaası) 1958'de 319 sayfa olarak basılmıştır. İkinci kitabı olan *İslâmiyet'te Nübüvvet Belirtileri ve Fitneler* ise, 1959'da, 80 sayfa olarak aynı yerde basılmıştır. Merhumun yazma sevdası, vefatına kadar sürmüştür. En son kaleme aldığı İmam Nesâî'nin Sünen'inin şerhi, inşallah yakında Miraç Yayınları arasında çıkacaktır.

Celâl Yıldırım, telif ve tercüme çalışmalarının yanı sıra dergi ve gazetelerde yazılar kaleme almıştır. İki derginin yayın kurulunda da bulunmuştur. Bunların ilki, daha önce adı zikredilen *Müslüman Sesi*'dir. Diğeri ise Türkiye dinî tedrisat hayatının mühim bir kurumu olan yaygın adıyla Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nu uhdesinde bulunduran İlâhiyata Öğrenci Yetiştirme Derneği'nin ilk sayısını Ocak-Şubat-Mart 1992'de çıkardığı *Fidan* dergisidir. Merhum hocamız derginin 2. sayısından itibaren yazılar yayınlamıştır. İlk yazı "İslâm'da Kadın Hakları" başlığını (s. 10-13) taşımaktadır. Beşinci sayıdan itibaren de derginin yazı kuruluna dâhil olmuştur.

Celâl Yıldırım Hoca, İzmir'de müftülük yaptığı yıllarda talep üzerine günlük bir gazetede haftada bir gün yazı kaleme almıştır. Bunu gören diğer İzmir gazeteleri kendilerine de yazmasını istemişler, merhum hocaefendi onların bu isteğini kırmayarak üç gazeteye daha her hafta yazı yazmıştır. Bu bilgiyi, Kestanepazarı Kur'ân Kursu'nun kurucusu Hacı Hafız Salih Tanrıbuyruğu Hocaefendi hakkında yazmaya çalıştığım makale[1] için bilgi almaya gittiğim-

1 Bu çalışma, "İzmir'de Bir Kur'ân Hâdimi: Hacı Salih Efendi" adıyla neşredildi (*Fidan*, c. 2, S. 7,

de bizzat kendisinden dinlemiştim. Yıldırım, Türkiye'nin en eski gazetelerinden biri olan, İzmir merkezli *Yeni Asır* gazetesinde uzun yıllar yazı yazmıştır.

Celâl Hocamızın Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından kurulan İzmir İlahiyat Vakfı'nın kurucularından olduğunu, uzun süre vakıfta hizmet ettiğini de bu bağlamda zikretmek isterim.

*

Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim'i anlama ve anlatma çabası ve gayreti, onun Peygamber Efendimize (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilmesine kadar gider. İlahi emir ve yasakların hayata aktarılması, öncelikle onların doğru anlaşılmasına merbuttur. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), aynı zamanda ilk müfessirdir. Onun mümtaz ve örnek arkadaşları ve dostlarından bazıları, -mesela Hz. Ali, Abdullah İbn Mesud, Abdullah İbn Abbas- onun bu misyonunu devam ettirmişler, birikimlerini talebelerine aktarmışlardır.

Hicri 2. asırla birlikte sözlü tefsir birikimi, yazıya aktarılmaya başlanmış, daha sonraki asırlarda devasa ve muhteşem eserler vücuda getirilmiştir. Bu süreçte Kur'ân-ı Kerim'i değişik anlama ve yorumlama şekilleri ortaya çıkmıştır. Bunun arka planında müslümanların, hayatın muhtelif alanlarında geçirdikleri değişimler, karşılaştıkları sorunlar, üretmeye çalıştıkları çözümler vardır.

İlk başta Arapça yazılan tefsir eserleri, zamanla Kur'ân'ın indiği dilin dışında Farsça, Türkçe gibi dillerde de kaleme alınmaya başlanmıştır. Bunun temel nedeni, müslüman olan farklı unsurların tümünün Arapçayı bilmemeleridir.

Bu bağlamdaki ilk çalışmalar, tefsirden ziyade tercüme şeklinde olmuştur. İlk Farsça tercüme Samanoğulları zamanında Mansur İbn Nuh tarafından yaptırılmıştır. Bu tercüme, daha sonra yapılacak olan Türkçe tercümeye de esas teşkil etmiştir. Sonraki asırlarda önce sûre tefsirleri, sonra tam tefsirler (Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna, Fâtiha'dan Nâs'a kadar olan eserler) yazılmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde çok hızlı olmayan bu tefsir ve tercüme faaliyeti, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında hareketlenmeye başlamış, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte uygulamaya konan din politikalarından dolayı, İslâm'ın birçok unsuru gibi yazılı kültürü de devre dışında kalmıştır. Elmalılı Muham-

---

İzmir 2000, s. 23-30).

med Hamdi Yazır'ın (1878-27 Mayıs 1942) *Hak Dini Kur'ân Dili* isimli muhalled eserini saymazsak, ki o da basıldıktan sonra ademe mahkûm edilmiştir, 1953'te basılan Hasan Basri Çantay'ın (1887-3 Aralık 1964) *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*'ine kadar insanlarımızın okuyabileceği doğru düzgün Kur'ân-ı Kerim'in tercümesi/tefsiri yoktu. Mehmed Vehbi Efendi'nin (1861-27 Kasım 1949) 1911-1915 yılları arasında yazdığı ancak 1928 (1342-1343) senesinde basılabilen *Hulâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* isimli tefsiri, Latin harfleriyle 1966-1969 yılları arasında yayınlanabilmiştir. Ömer Nasuhi Bilmen'in (1984-12 Ekim 1971) *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri* adlı eserin baskı tarihi, 1963-1966'dır. Şemseddin Yeşil'in (1905-8 Temmuz 1968) *Füyûzât: Kur'ân-ı Mübîn'in Meâlen Tefsîri* (İstanbul 1966) ile H. Tahsin Emiroğlu'nun (1899- 2 Haziran 1988) Esbâb-ı Nüzûl: *Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri* (Konya 1965) adlı eserleri de zikredelim. Son olarak Talat Koçyiğit ile İsmail Cerrahoğlu'nun birlikte yazdıkları ancak sadece ilk cildi çıkan *Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri* (Ankara 1984) de analım.

*

1985 yılına geldiğimizde Türk okuyucusu yeni bir tefsirle karşılaşmıştır: *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. Ancak önce şunu söylemekte fayda vardır. Celâl Yıldırım hocamızın Kur'ân-ı Kerim'in tefsirine olan ilgisi, daha eskidir. O, bu alandaki ilk çalışmasını, 1971'de fıkhî bir tefsir olan *Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*[1] (Bahar Yayınevi, İstanbul) adlı eseriyle yapmıştır. Bu kitabın, söz konusu tefsirin ortaya çıkmasında etkili olduğu kanaatindeyiz.

Söz buraya gelmişken mezkûr kitap hakkında kısaca birkaç şey söylemek isterim. Bilindiği üzere son yüzyılda öne çıkan tefsir türlerinden biri de, konulu tefsirdir. Bir yandan klasik ve yerleşik tefsir metodu olan Kur'ân-ı Kerim'i, Fâtiha Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar, baştan sona tefsir etme geleneği devam ederken öte yandan Kur'ân'daki bir sûreyi, bir konuyu alarak tefsir etme akımı büyük ilgi görmüştür. Bu türün tarihi üzerine düşünenler, bunu İslâm'ın ilk çağlarına kadar götürmektedirler. Ancak bunun kavramsallaştırılması, sistemleştirilmesi modern bir durumdur. İşte bu tür içinde yer alan tefsirlerden biri de, fıkhî tefsirdir. Fıkhî tefsir, Kur'ân-ı Kerim'deki ahkâmla ilgili âyetleri anlamaya, açıklamaya çalışan tefsir şeklidir. Celâl Yıldırım Ho-

1 Kitap, daha sonra Debir Yayınları tarafından basılmıştır (İstanbul 2002).

ca'nın *Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları* adlı eseri, bu tür içinde değerlendirilebilecek bir çalışmadır. Eser iki cilt olup Kur'ân'ın tertibi üzerine değil, fıkıh konularına göre tertip edilmiştir. Yazar, kitabında 60 (I. ciltte 17, II. ciltte ise 43) konuyu ele almıştır. İlk konu Abdest, son konu ise Bayram Namazı ve Kurban'dır. Ayrıca kitabın sonuna, "Fıkhî Kaideler" bölümü konulmuştur.

Kur'ân Ahkâmı ile İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri'ni, kıble, hac, kısas gibi bazı konuları merkeze alarak karşılaştırmaya çalıştım. Bu konularda iki kitap arasında muhteva açısından bir benzerlik göremedim. Ancak sihir konusunun geçtiği Bakara Sûresi'nin 102. âyetinin "Kur'ân Ahkâmı"ndaki tefsiri[1], neredeyse bütünüyle "Asrın Kur'ân Tefsiri"ne alınmıştır[2]. Müfessir, hayız âyetinin (Bakara 222) tefsirinde, her iki eserinde Tevrat'tan aynı nakli yaptığı görülmüştür.

Bu konuda daha sağlıklı bir hüküm verebilmek için her iki eserin bu açıdan incelenmesi gerekmektedir.

*

Celâl Yıldırım Hoca'nın tefsirine yazdığı önsözde eserini yazma işinin 23 sene sürdüğünü belirtmektedir. Önsözün yazıldığı tarih Mart 1986 olduğuna göre tefsire, eseri yazmaya büyük bir ihtimalle 1963'te başlamış olmalıdır. Ancak kendisi tefsirine yazdığı önsözde tefsir çalışmalarına 1960 yılında başladığını, rivâyet ve dirâyet yoluyla yazılan tefsirleri bir bir gözden geçirdiğini ve devamlı malzeme topladığını ifade etmektedir.

Müfessir, yazdığı metinlerden, tespit edebildiğimiz kadarıyla üç bölümü değişik dergilerde yayınlamıştır. Bunların ilki, 1973'te neşrettiği "Fâtiha Sûresi" (*Diyanet Dergisi*, 1973, cilt: XII, sayı: 1, s. 3-10) isimli makaledir. Ancak bu, sûrenin tümünün tefsiri değildir. Yazının bittiği yerde, sanki bunun devam edeceği kanaati hâsıl olmaktadır. Söz konusu makale, bazı çok küçük değişikliklerle tefsirindeki Fâtiha sûresinde olduğu gibi yer almaktadır.[3] Mesela dergideki makalede sûreyle ilgili zikredilen hadislerin ilk ikisinin metni de yer almaktadır.[4]

1 Celâl Yıldırım, *Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları*, İstanbul 2002, II, 372 vd.

2 Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 1. Cilt 69-79.

3 Karş.: Celâl Yıldırım, "Fâtiha Sûresi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ocak-Şubat 1973, s. 3-Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 1. Cilt 69-79.

4 Celâl Yıldırım, "Fâtiha Sûresi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, Ocak-Şubat 1973, s. 4-5.

Oysa *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*'nde sadece tercümeler verilmiştir.[1] Yine dergide bu kısmın sonundaki bir iki cümle tefsirde bulunmamaktadır. Müfessirin yine aynı dergide (1975, cilt: XIV, sayı: 2, s. 69-75) "Nâsih ve Mensûh" başlıklı bir yazısı da bulunmaktadır. Dergideki yazı[2], tefsirdeki[3] Bakara Sûresi'nin 106. âyetinin tefsiridir. Burada da Fâtiha Sûresi tefsirinde olduğu gibi bazı kelime değişiklikleri dışında bir farklılık yoktur. Müfessirin tefsirinden bir bölümü yayınladığı[4] başka bir âyet de, Bakara Sûresi'nin 256. âyet-i kerimesidir. Makale olarak yayınlanan yazı, *Müslüman Sesi* dergisinde neşredilmiştir.[5] İlk bakışta bu yazının, bir âyet tefsiri olduğunu anlamak mümkün değildir. Ayrıca dergideki son üç paragraf, tefsirde yer almamaktadır.

Celâl Hoca'nın Kur'ân ve tefsire dair dergilerde yayınladığı başka yazıları da vardır. Bunların ilki, iki bölüm halinde *Müslüman Sesi*'nde neşredilen [1 Eylül 1972 (cilt: 19, sayı: 336, syf. 4-5); 20 Eylül 1972 (cilt: 19, sayı: 337, syf. 4-5, 18)] *Kur'ân-ı Kerim ve Modern İlim* başlığını taşımaktadır. Makalenin adının, Celâl Yıldırım'ın tefsirinin adıyla aynı muhtevaya sahip olduğu görülmektedir. Adı geçen makale, müfessirin aşağıda bahsedeceğimiz *Kur'ân ve Modern İlim* tercüme kitabının Önsöz'ü olarak yayınlanmıştır (syf.- 3-13). Sadece çevirdiği kitap bağlamında yaptığı bir sayfalık (syf. 11-12) değerlendirme yer almamaktadır. Müfessirin *Müslüman Sesi*'nde [20 Mart 1979 (cilt: 23, sayı: 401, syf. 3)] konumuzu ilgilendiren başka bir yazısı ise "Kur'ân'ın Yüceliği"dir.

Bununla birlikte Celâl Yıldırım Hoca'nın tefsirinden önce meal yayınladığını belirtmek isteriz. *Tercüman* gazetesi tarafından 1982 yılında Ramazan ilâvesi olarak fasikül halinde verilen bu meal, *Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri* adını taşımaktadır. İki yıl sonra Yıldırım, karşımıza bu kez **Tefsirli Kur'ân-ı Kerim Meâli** (Anadolu Yayınları, İzmir 1984) isimli eseriyle çıkmaktadır. Söz konusu eser 1985'te, tefsiri dışarıda tutularak *Kur'ân-ı Kerim Türkçe Meâli* ismiyle İzmir'de yayınlanan *Yeni Asır* gazetesi tarafından okuyuculara armağan olarak verilmiştir.

---

1 Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 1. Cilt 70-71.

2 Celâl Yıldırım, "Nâsih ve Mensûh", *Diyanet Dergisi*, Mart-Nisan 1975, s. 69-75.

3 Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 1. Cilt 343-353.

4 Celâl Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 2. cilt 264-265.

5 Celâl Yıldırım, "Dinde Zorlama Yoktur", *Müslüman Sesi*, Ocak 1985, c. 24, S. 477-478, s. 17, 22.

Şimdi de Celâl Yıldırım Hoca'nın tefsir yazmaya, daha doğrusu böyle bir tefsir yazmasına etki ettiğini düşündüğüm bir kitaba değinmek istiyorum. Müfessir verdiği telif eserler yanında çeşitli kitaplar da tercüme etmiştir. Bunların en önemlilerinden biri, Abdülfettah Tabbara'dan çevirdiği *Kur'ân ve Modern İlim*'dir (Aydın Yayın Evi, İstanbul, t.y.). Adı geçen eserin, Yıldırım'ın Kur'ân'a bakışını ve tefsir anlayışını doğrudan etkilediğini düşünüyorum.

İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri

Şunu teessüfle belirtmek isterim ki, Türkiye'deki İlahiyat akademyası, Celâl Yıldırım Hoca'nın söz konusu tefsirine hak ettiği ilgiyi göstermemiştir. 1988 yılında Salih Akdemir'in kaleme aldığı eleştirel yazıyı dikkate almazsak, 2018'e kadar ne makale ne de tez düzeyinde kendisi ve eserleri hakkında bir şey yazılmıştır. 1958'den vefatına kadar sürekli eser üreten, kitap yazan, tercüme yapan biri bu ilgisizliği hak etmemiştir. Kırka yakın telif ve tercüme esere imza atan, dergilere ve gazetelere yazılar yazan biri, bir biçimde akademik çalışmalara konu edilmeliydi. Umulur ki bu ihmal yakın bir süreçte telafi edilir.

"Bu ilgisizliğin sebebi ne olabilir?" sorusuna kendimce bir cevap aradığımda, aklıma sadece şu iki şey geliyor. İlki, Celâl Hoca'nın ilahiyat dışından olması, ilahiyat formasyonuna sahip olmaması, medreseli olması… Diğeri ise, tefsirin ismi. Eserin adındaki "ilmin" ve "asrın" kelimeleri, ilahiyat mensuplarına itici gelmiş olabilir. Her ne kadar ilahiyat çevreleri, İslâm ve istiklâl şairimiz Mehmed Âkif'in "Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhâmı, / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı" mısralarını çok sevseler de böyle olmuş olabilir diye düşünüyorum. Ama bu cevaplar beni tatmin etmiyor açıkçası.

Durum böyle olmakla birlikte son birkaç yıl içinde bazı akademik çalışmalar yapılmıştır. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Celâl Yıldırım Hoca ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar şunlardır:

Halil Deniz: *Celâl Yıldırım'ın İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri Adlı Eserinde Tefsir Metodu*, (Doktora tezi), (Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021).

Seyhan Yaban, *Çağdaş Türkçe Tefsirlerde Hadîd Sûresi'ne Yaklaşımlar: Elmalılı, Ömer Nasuhi Bilmen, Celâl Yıldırım, Talât Koçyiğit ve Ömer Çelik'in Tefsirleri Bağlamında* (Yüksek Lisans), (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversite-

si Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021).

Salih Akdemir, Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme, *İslâmî Araştırmalar*, 1988, c. II, sayı: 8, s. 17-34.

(Bu makale, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*'ne yönelik bir eleştiri yazısıdır. Müfessir, bu tenkide, Telîf ve Tercüme Tefsîrler Üzerindeki Bir Değerlendirmenin Değerlendirilmesi (*İslâmî Araştırmalar*, 1989, c. III, S. 2, s. 79-80) başlıklı yazısıyla cevap vermiştir.)

Abdurrahman Ensari, Celâl Yıldırım ve *Kur'ân Ahkâmı, The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 2018, S. 72, s. 311-328.

Ercan Şen, Müfessir Celâl Yıldırım'ın İlmî Çalışmaları, Kur'ân Tasavvuru ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. XXIII, S. 2, Afyon 2021, s. 514-532.

Celâl Yıldırım hocanın tefsirinin bazı özellikleri zikretmek isterim.

Öncelikle tefsirin oldukça mürettep bir eser olduğunu söylemek gerekir. Sûre, âyet veya âyet grupları tefsir edilirken mutlaka alt başlıkların kullanıldığı görülmektedir. Bu alt başlıklar, zaman zaman değişiklik arz edebilmektedir. Bu bağlamda üç değişik örnek verelim. Fâtiha sûresinin tefsirine baktığımızda karşımıza çıkan alt başlıklar, şunlardır: İniş Sebebi, Sûrenin Diğer İsimleri, Fatiha Sûresiyle İlgili Hadisler, İlmi Yönü, Ahlaki Yönü, İctimaî Yönü, Fıkhî Yönü, Tasavvufî Yönü, Fahreddîn Râzi'ye Göre Fâtiha'nın Tasavvufî Yönü, Tahliller, Fâtiha'dan Sonra Âmîn Demek, Âmîn ile İlgili Hadisler, Fatiha Sûresi Tefsirimizi Özetleyecek Olursak, İki Sûre Arasındaki Münasebet ve Bağlantı. Bir de Bakara Sûresi'nin 183. ve 184. âyetlerini birlikte tefsir ettiği yerde kullandığı alt başlıklara bakalım: İniş Sebebi, İlgili Hadisler, Tarihi Yönü, Diğer Ümmet ve Milletlerde Oruç, Ahlâkî Yönü, Sosyal Yönü, Sağlık Yönü, Âyetler Arasında Bağlantı. Son olarak tek bir âyeti tefsir ederken kullandığı başlıkları görelim: İlmi Yönü, Sosyal Yönü, Yorumlar - Rivâyetler, Âyetler Arasında Bağlantı.

Görüldüğü üzere müfessir, standart bir başlıklandırma kullanmamıştır. Bağlama, anlama ve konuya göre başlıklandırmaya gitmiştir. Bu da gâyet doğaldır.

İkinci olarak, ki bence bu, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*'nin temel ayı-

rıcı vasıflarından biridir, *Kitab-ı Mukaddes*'i yer belirterek kaynak olarak kullanmasıdır. Bu, şunun için önemlidir: Tefsir tarihinin kadim sorunlarından biri, isrâîliyyâttır. Bu kavram, basitçe, Yahudi ve Hıristiyan kültürlerinden İslâm kaynaklarına, özellikle de tefsire giren bilgileri tanımlar. Tefsirlerin birçoğu kendini bundan kurtaramamıştır. Bunun sebeplerini açıklamanın yeri burası değildir. Modern zamanlarda, daha çok batıyla yakından ve derinden karşılaşmanın sonucu olarak müfessirler, *Kitâb-ı Mukaddes*'i bir tefsir kaynağı olarak kullanma gereği duymuşlardır. Bu eskiden bu kadar yoğun değildi. Söz konusu yöntem, Kur'ân-ı Kerim'in özgünlüğünü, daha önce inen kitapların bozulduğunu ve buna rağmen Kur'ân-ı Kerim'i doğruladığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Celâl Yıldırım Hoca, özellikle Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili âyetlerin açıklamalarında bu tarzı sıkça kullanmıştır. Bununla ilgili bir iki misâl verelim. İlk örneğimiz Bakara Sûresi'nin 113. âyetinin tefsirinden. Müfessir, âyette Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının birbirlerini küçümsemediklerinin anlatıldığını, sonra da iki tarafın haksızlık ettiğine dikkat çekildiğini belirterek Tevrat ve İncil'in onları yalanladığına işaret etmektedir. Tahrifata uğramalarına rağmen Tevrat ve İncil'de aydınlatıcı bilgiler bulunduğunu zikrederek önce Tevrat'tan (Tesniye) sonra da İncil'den (Matta) iktibaslarda bulunmaktadır.[1] Diğer bir örneği de Âl-i İmrân Sûresi'nin 4. âyetinin açıklamasından verelim. Hoca burada Tevrat'tan (İşaya), sonra da İncil'den (Yuhanna) konuyla ilgili âyetlere yer vermektedir.[2] Kevser Sûresi'nde kurban hakkında açıklamalarda bulunurken konunun Tevrat'ta nasıl ele alındığını, Çıkış ve Levililer'den yaptığı alıntılarla izah etmektedir.[3]

Üçüncü nokta ise, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*'nin âyetler ve sûreler arasındaki bağlantılara ayrı bir başlık açması, bu konuya ehemmiyet vermesidir. Tefsir terminolojisinde tenasüp ve insicam olarak tanımlanan bu mevzu, müfessirlerin eskiden beri önemsedikleri bir konudur. Bunun önde gelen temsilcileri, Fahreddin Râzî ve Burhaneddin Bikâî'dir.

Yıldırım Hoca, âyetler ve sûreler arasındaki bu konuya yer verirken başlıklarda genelde şu ifadeleri kullanmıştır. Önce sûreler: İki Sûre Arasındaki

1 Celâl Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri, 2. Cilt 264-265. Sayfalar.

2 Celâl Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri, 2. Cilt 264-265. Sayfalar.

3 Celâl Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri, 2. Cilt 264-265. Sayfalar.

Münasebet ve Bağlantı (Fâtiha Sûresi'nin tefsirini bitirdikten sonra, Bakara Sûresi'nin tefsirine başlamadan önce), Kariâ Sûresi ile Tekâsür Sûresi Arasında Münasebet, İki Sûre Arasındaki Münasebet (Fîl Sûresi'nin tefsirini bitirdikten sonra, Kureyş Sûresi'nin tefsirine başlamadan önce). Şimdi de âyetler: Âyetler Arasında Bağlantı (Bakara Sûresi'nin 26. ve 27. âyetlerinin tefsirini bitirdikten sonra, 28. ve 29. âyetlerin tefsirine başlamadan önce), Âyetler Arasında Bağlantı (Âl-i İmrân Sûresi'nin 79. ve 82. âyetlerinin tefsirini bitirdikten sonra, 83. âyetin tefsirine başlamadan önce), Âyetler Arasında Bağlantı (Tekvîr Sûresi'nin 1. ve 14. âyetlerinin tefsirini bitirdikten sonra, 15. ve 29. âyetlerin tefsirine başlamadan önce). Bu konuya nokta koymadan önce, tefsirin bu açıdan oldukça zengin olduğunu söylemeliyim.

*

Burada şu soruya cevap vermek isterim: "Bir müftü nasıl olur da ilmî, pozitif bilimlere dayalı bir tefsir yazabilir?" Bu, yerinde ve anlamlı bir sorudur. Müfessir bunu, ilgili kaynakları kullanarak çözmeye çalışmıştır. Bu bağlamda zengin sayılabilecek bir literatürden istifade etmiştir. Bu hususta yalnızca birkaç eseri misâl olarak anmak isterim: "Yarınlara Doğru, İnsanlar Uyanın" (Dr. Alexis Carrel), "İnsan, Kainat ve Ötesi: Müsbet İlim Yönünden" (A. Cressy Morrisson, çev: Bekir Topaloğlu), "Ruhu'd-Dini'l-İslâm" (Prof. Afif Abdülfettah Tabbara), "İlim, Ahlâk ve Din" (M. Rahmi Balaban), "Sağlık Ansiklopedisi", Arkın Kitabevi, İstanbul, 1975, Meni Maddesi, Türkiye I. Kömür Araştırma Kongresi.

Yazımızı bir noktaya dikkat çekerek bitirelim. Tefsirin adına bakıldığında okuyucunun, tefsirin içeriği hakkında yanılma ihtimalinin büyük olduğunu düşünüyorum. Eser, isminden çok daha kapsamlı bir muhtevaya sahiptir. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, sadece ilmî, pozitif bilimler açısından bir tefsir değildir. O, pozitif bilimlerin ve onların verilerinin de bulunduğu ansiklopedik bir eserdir. Müfessir Celâl Yıldırım, tefsirini günümüzü de dikkate alarak yazmaya çalışmıştır.

Başta Celâl Yıldırım Hocamız olmak üzere, Kur'ân-ı Kerim'e hizmet eden âlimlerimizi, hocalarımızı, büyüklerimizi rahmetle anar, bizi de o hizmete dâhil olanlardan eylemesini, Hak Tealâ'dan can-ı gönülden niyaz ederim.

MÜFESSİR CELAL YILDIRIM'IN KUR'ÂN TASAVVURU VE DİN EĞİTİMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ[1]

Doç. Dr. Ercan Şen[2]

Bir düşünür veya âlimin yetiştiği ortam, aldığı eğitim, sosyal ilişkileri ve edindiği tecrübeler onun fikrî ve zihnî dünyasının oluşumunda ciddi tesirler oluşturduğu malumdur. Bu bakımdan Celal Yıldırım'ın yaşadığı zaman diliminin ve bulunduğu farklı coğrafyaların, ilişkide bulunduğu ilmî ve dinî çevrelerin, bunların yanında üstlendiği görevlerin her birinin müstakil olarak onun dünya görüşünü oluşturmada önemli köşe taşlarını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yazdıklarının geneline bakıldığında dinî konulardan felsefeye, bilimsel konulardan ahlâka geniş bir yelpaze oluşturması bunu teyit etmektedir. Burada onun düşünce dünyasının öne çıkan bazı noktalarına işaret etmek, hususen de bir müfessir ve din eğitimcisi olarak Kur'ân tasavvurunu ve din eğitimine dair görüşlerini kısaca irdelemek istiyoruz. Bu noktada Yıldırım'ın Kur'ân tasavvurunu ve din eğitimine bakışını ortaya koyan yegâne eseri "İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri" başlıklı tefsiridir. Biz de bu çerçevede onun ilmî ve dinî birikiminin hasılası konumunda olan bu esere bağlı kalarak görüşlerini değerlendirmek istiyoruz. Ama öncelikle "İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri" hakkında bazı tanıtıcı bilgilere yer vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Tefsirini 1960 yılında yazmaya başlayan müellif, öncelikle rivayet ve dirayet tefsirlerini gözden geçirerek ve ilgili diğer kaynaklardan da bilgi toplayarak bu malzemeleri tasnif yoluna gitmiş, ardından müsveddelerini bizzat kendisi kaleme almak suretiyle tefsirini 1989 tarihinde tamamlamaya ve parça parça bastırmaya muvaffak olmuştur. Yıldırım'ın tefsirini kaleme

1 Bu çalışma Doç. Dr. Ercan Şen'in "Müfessir Celal Yıldırım'ın İlmi Çalışmaları, Kur'an Tasavvuru ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), (Afyon 2021), s. 514-532. sayfalarında yer alan Celal Yıldırım Hocanın Kur'an tefsirine dair makalesinin bir bölümüdür.

2 Afyon Kocatepe Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

alma gayesini günün insanına, gelişen ilme, değişen aile ve sosyal yapıya ışık tutacak ve yön verecek bir Kur'ân tefsiri meydana getirmek oluşturmuştur (Yıldırım, 1991, I, 12). Müellif klasik tefsir geleneğine bağlı kalmak suretiyle tefsir, hadis ve fıkıh usulü ilimlerinin çizdiği sınırlar çerçevesinde âyetleri tefsir etmeye gayret göstermiştir. Bunun yanında âyetlerin ilmî, ahlâkî, hukukî, sosyal, ekonomik ve tarihî yönleri ile ibret ve hikmetlerini kısaca açıklamaya çalışmıştır (Yıldırım, 1991, I, 13).

Yazar mukaddime kısmında tefsirini kaleme alırken gözettiği belli başlı hususları on iki madde halinde sıralamış olup bunlardan en dikkat çekenlerini şöyle özetlememiz mümkündür; sade ve anlaşılır bir üslup kullanma, hususen gençlere hitap etme, ayetleri ilmî gelişmeler paralelinde açıklama, yer yer Tevrat ve İncil ile Kur'ân arasında mukayeseler yapma, kıssaların hikmet boyutunu öne çıkarma ve ansiklopedik bir tarzı benimseme (Yıldırım, 1991, I, 13). Bunlara ilave olarak yaşadığı zaman diliminde Müslüman topluma sirayet eden çeşitli zararlı akımlara, zaman zaman âyetlere yanlış teviller yapılmasına ve şahsî fikirlerin Kur'ân'a mal edilmesine karşı tepki göstermiş ve yer yer onlara karşılık vermeye çalışmıştır. Hülasa o, çoğu müfessirin yaptığı gibi fiilî durumu tefsirine yansıtmaktan geri durmamıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla "İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri" klasik tefsirlerde yoğunlukla yer aldığı şekilde bir metnin dilsel çözümlenmesi tarzında olmaktan öte daha çok Kur'ân'ı anlamak ve yorumlamak şeklinde daha bütünsel bir çizgiyi takip etmektedir. Bu anlamda Yıldırım söz konusu eseriyle günümüz insanına, vahyin ışığında nasıl yaşanması gerektiğinin imkânlarını araştırmaya çalışmıştır. Bu tefsirin ayırt edici özelliklerinden biri de metnin elverdiği ölçüde ilgili yerlerde ahlâk dersleri vermesi, hayatın gidişatı çerçevesinde mü'mine yol gösterme gayreti içinde olmasıdır. Yine söz konusu tefsirde her âyet ya da âyet grubunun bitiminde sonraki âyetlerle olan münasebete muhakkak yer verilmekte olup böylece bütüncül bir bakış açısı çerçevesinde Kur'ân mesajının bir bütünlük arzettiği anlatılmaya çalışılmaktadır.

Tefsirde başvurulan kaynakları incelediğimizde müellifin yararlandığı ve atıf yaptığı dinî literatürün çok çeşitli ve zengin bir yelpazeyi içerdiğini görebiliriz. Nitekim o Tâberî, Semerkandî, Nîsâbûrî, Zemahşerî, Râzî, Süyûtî vb. gibi tefsir ilmi ve tarihinin önemli isimlerinin neredeyse tamamından

sıkça istifade etmesinin yanı sıra Mehmet Âkif, Tantâvî Cevherî, Mustafa Merâğî, Roger Garaudy, Muhammed Ebu Zehra, Halil Cibran, Muhammed Hamidullah gibi çağdaşı olduğu isimlerin eserlerinden ve tefsirlerinden de faydalanmıştır. Öte yandan tefsirinin ilgili yerlerinde ilk dönem ve klasik dönem muhaddis, fakih ve kelamcılarının görüşlerine yeri geldiğinde başvurmaktan çekinmemiştir. Diğer taraftan Yıldırım, İslâm düşünce tarihinde iz bırakan pek çok isme atıf yaparak onların görüşlerine de yer vermiştir. Bu kapsamda ilmî ve felsefi konularda Fârâbî, İbn Sînâ, Gazzâlî, İbn Rüşd ve İbn Haldûn gibi düşünürlerin yanı sıra Mevlânâ, İbn Arabî, Abdülaziz Debbağ, İbn Heysem, Şah Veliyyullah Dihlevî, Harîrî, Yunus Emre, Şeyh Sâdî gibi irfan dünyasının öncülerinin fikirlerinden ve eserlerinden yararlanmıştır.

Çalışmalarında ve hususen mezkûr tefsirinde Yıldırım'ı farklı kılan hususlardan bir tanesi de Müslüman ilim ve fikir adamlarının yanı sıra Batılı çağdaş mütefekkir ve bilim adamlarının eserlerine ve görüşlerine yer vermesidir. O, yeri geldiğinde batılı isimlerin görüşlerine katılmakla beraber zaman zaman onlara karşı kendi fikirlerini ortaya koyarak karşı görüşler serdetmekten geri durmamıştır. Bu bağlamda tefsirinde materyalizm, komünizm, kapitalizm, modernizm, ateizm, determinizm, spiritüalizm, panteizm gibi dinî ve felsefî alanla ilgili muhtelif kavramlara dair değerlendirmelere ve tenkitlere rastlamak mümkündür. Dahası tefsirinde birbirinden farklı batılı düşünürlerin görüşlerine yer verildiği ve onlara dair değerlendirmeler yapıldığı görülür. Bu çerçevede Descartes, Auguste Comte, Immanuel Kant, Herbert Spencer, Roger Bacon, J.J. Rousseau, Spinoza, Goethe, Einstain, Alexis Carrel, Maurica Bucaille, Sigrid Hunke, Gustav Le Bon, A. Nicola, Rodinson, M. A. Mennan, Arnold Toynbee, Lord John Daenport, Machiavelli, Karl Marx, Charles Darwin, Sigmund Freud, Dozy, Ernest Renan, Leone Caetani gibi çok farklı alanların değişik dallarında meşhur olmuş filozof ve yazarların fikirlerine, onların görüşlerine yönelik iştiraklere, itirazlara, mülahaza ve değerlendirmelere rastlamak mümkündür.

(…)

Bununlar birlikte Yıldırım'ın tefsirinde yer verdiği konular ve yararlandığı çeşitli eserler Yıldırım'ın araştırmacı kimliğini ortaya koymakla birlikte kültür ve birikiminin derinliğini, fikir dünyasının genişliğini ve çeşitliliğini

göstermesi açısından dikkate değerdir. Bütün bunları göz önüne aldığımızda bu tefsirin ve Celal Yıldırım'ın tefsir anlayışının pek çok açıdan değerlendirilmeyi hak ettiği rahatlıkla söylenebilir. Fakat biz bu değerlendirmemizde Yıldırım'ın tefsiri ve tefsir yönteminden ziyade genel hatlarıyla Yıldırım'ın Kur'ân tasavvurunu ve akabinde din eğitimine dair bazı görüşlerini öne çıkarmaya gayret edeceğiz.

A- Kur'ân Tasavvuru

1. Kur'ân'ı Doğru Anlama

Kur'ân'ı doğru anlamak için öncelikle Hz. Peygamber'in sîreti ve sünneti, Kur'ân'ın bütünlüğü, câhiliye dönemi, nüzûl sebepleri, vahyin tedrîcîliği, âyetlerde geçen edebî sanatlar, temsîli ve deyimsel ifadeler, müteşâbih âyetler gibi usûle ait bazı hususlara dair bilgilere ihtiyaç bulunmaktadır. Nitekim tefsirinde bu bilgilere sık sık yer veren Yıldırım'a göre Kur'ân'ı doğru anlamada en önemli adımlardan birisi nüzûl sebepleri ile birlikte nüzul dönemindeki kelime ve cümlelerin delalet ettiği manalara hâkim olmaktır (Yıldırım, 1991, VIII, 4334). Bunlara ilaveten Yıldırım, Kur'ân'ı doğru anlamak için önemli oranda mesai sarfetmeyi ve Kur'ân'ın mutlak anlamda her iki hayatımızın tek rehberi olduğu hakikatini idrak etmeyi bir zaruret olarak görmektedir. Ona göre Kur'ân'ı anlamanın diğer bir yolu onu hayat kitabı olarak görmektir. Kur'ân'ı hayat kitabı olarak görmek ise Kur'ân'a hâl-i hazırdaki bakış tarzını düzeltmekle olur. Bu anlamda Yıldırım'a göre Kur'ân'a doğru bakış tarzı Kur'ân'ı yalnız ölülere okumak, hatim yapmak ve duvarda bir süs eşyası olarak indirilen bir kitap olarak algılamak yerine amel edilen ve hükümleri uygulanan, hikmetleri anlaşılması gereken bir kitap olarak indirildiğinin bilincinde olmaktır (Yıldırım, 1991, VIII, 4346). Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli anlam katmanlarına sahip ilahi bir kitap olduğuna sık sık vurgu yapan Yıldırım, yeterli bilgiye sahip olmadığı halde, sözlüğe dayalı bazı manalarla, kişisel görüş ve mantıkla Kur'ân üzerinde konuşup ahkâm kesmenin tehlikeli bir yol olup insanı küfre kadar sürükleyeceğine dikkat çekmiştir (Yıldırım, 1991, X, 5297).

2. Kur'ân'ın Amacı

Kur'ân'ı doğru anlamak için her şeyden önce Kur'ân'ın gönderiliş amacının ne olduğunu doğru tespit etmek gerekmektedir. Bu anlamda Kur'ân'ın

indirilişinin temel amacı insanları yanlış inançlardan uzaklaştırmak, tevhide çağırmak, insanoğlunun ahlâki seviyesini üst dereceye çıkarmak, kısaca dünya ve ahiret hayatlarını tanzim etmektir. Bu bağlamda müfessir Yıldırım Kur'ân'ın temel hedefinin bilgisizliğin, inkâr ve azgınlığın, zulüm ve haksızlığın yaydığı karanlıkları tevhid nuruyla ve risâlet güneşiyle giderme amacı taşıdığını ifade etmiştir. Bunun yanında Kur'ân'ın bir amacının da insanların kalp ve kafalarına Yüce Allah'ın varlığını, birliğini, kudretinin sınırsızlığını, rahmetinin genişliğini işlemek, yegâne üstünlüğün Allah'a ait olduğunu ve övülmeğe ancak O'nun layık bulunduğu vurgulamak olduğunu aktarmıştır (Yıldırım, 1991, VI, 3111-3112).

3. Kur'ân ve Tercümesi

Müfessir Yıldırım'a göre Kur'ân'ın tercümesi hiçbir zaman onun aslına, ruhuna, özüne, mayasına, hikmetine ve yüksek kudretine sadık bir şekilde tam olarak yapılamaz. Zira Kur'ân Yüce Allah'ın, tercüme ise insanın ifadesidir. Kur'ân'daki ilâhî beyân ve hükümleri, Kur'ân tercümesinden anlayıp çıkarmak mümkün değildir. Bu yüzden mutlaka tefsire ihtiyaç vardır. Bundan dolayı Kur'ân'ın tercümesi ve tefsiri yapılabilir, ancak tam bir tercümesi asla yapılamaz. Ayrıca ona göre bu alanda kalem oynatacak kimselerin mutlak surette ilgili alanda ihtisas sahibi olmaları gerekmektedir (Yıldırım, 1991, VI, 3093-3094). Anlayabildiğimiz kadarıyla Yıldırım'ın bu hassasiyetinin arka planında yeterli dinî, ilmî ve edebî birikimi olmadığı halde pek çok kişinin Kur'ân'ı tefsir ve tercüme işine teşebbüs etmesi yatmaktadır.

Diğer taraftan her bir Kur'ân tercümesini tercüme sahibinin bilgi seviyesine, kelime hazinesinin genişliğine ve ilâhî muradı anlama yeteneğine göre ilmî bir değer taşımakta olduğu açıktır. Bundan dolayı Yıldırım'a göre Kur'ân'ı anlama yolunda Kur'ân'ı kuru bir tercümeden ya da meâlden okuyup öğrenmek yerine mutlaka sistemli, düzenli ve planlı yazılmış bir tefsirden yararlanmak daha öğretici ve faydalıdır (Yıldırım, 1991, VI, 2834).

4. Kur'ân ve Bilim Münâsebeti

Tartışmalı bir konu olan Kur'ân-bilim ilişkisine dair farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Bu anlamda Kur'ân-bilim ilişkisi, din ve bilim ilişkisi bağlamında ele alındığında Kur'ân ve bilimin aynı zeminde değerlendirilip bu anlamda konularının da ortak olması; Kur'ân'ın, bilimin bütün ko-

nularını kuşatması; bilimin, Kur'ân'ın bütün konularını kapsaması; Kur'ân ve bilimin iki ayrı saha olarak kabul edilmesi şeklinde dört yaklaşımın ön plana çıktığı kabul edilmektedir (Kırca, 2019, 238-239). Bu farklı yaklaşımlar içerisinde Yıldırım'ın savunduğu yaklaşım din ve bilim arasında birliktelik olması gerektiği yaklaşımıdır. Görebildiğimiz kadarıyla bilimsel tefsir yaklaşımını elden geldiğince terviç eden Yıldırım, tefsirinin çoğu yerinde pozitif ilimlerin pek çok dalından yararlanmak suretiyle bazı tevillerde bulunmuştur. Zira onun düşünce sistemine göre Kur'ân ile bilimin ters düşmesi mümkün değildir. Bu anlamda o İslâm'ın ilim ve hikmet dini olduğu, Kur'ân'ın ilme en yüksek payeyi verdiği düşüncesine sahiptir. Bu doğrultuda tefsirinde ilim ve akıl kelimelerinin yüzlerce âyette geçmesine sık sık dikkat çekmekte, Kur'ân'ın modern dönemde ortaya çıkan bilimsel gelişmelere aykırılık arz etmeyip aksine bilimsel çalışmalara davet ve teşvik ettiğinin ısrarla altını çizmektedir. Âyet yorumlarında yeri geldikçe çağdaş bilimin verilerini kullanan Yıldırım, Allah'ın varlığını ve birliğini ispat etmenin yanı sıra Kur'ân'ın ilahi bir kitap olduğunu bu yöntemle ispat etmeye gayret etmektedir. Müfessir Yıldırım, her fırsatta bilimin İslâm'da köklü bir yere sahip olduğunu, yüzlerce âyet ve hadisin buna delalet ettiğini, tabii bilimlerle meşgul olmanın aynı zamanda dinî bir vazife anlamına geldiğini gerek doğrudan gerekse satır aralarında sıkça ifade etmektedir. Birçok müfessir gibi Kur'ân'ın ilme ışık tuttuğuna, akla yön gösteren bir kitap olduğuna dikkat çeken Yıldırım, bilimin henüz yeni ortaya çıkardığı birtakım gerçeklerin on dört asır önce Kur'ân tarafından beyan edildiğini vurgulamaktadır (Yıldırım, 1991, XI, 5587). Ona göre ilmî araştırmalar derinleştikçe ve hakikatlere yaklaştıkça Kur'ân'a daha fazla yaklaşmış olacaktır (Yıldırım, 1991, III, 1205; V, 2728). Ona göre ilimle dini birlikte rehber edinmeli, ilim ve din iki meşale olarak kabul edilmelidir (Yıldırım, 1991, I, 257, 399).

5. Kur'ân'ın Hayat Kitabı Oluşu

Müslümanların günlük hayatı içerisinde Kur'ân'ın anlam ve uygulama yönüyle daha fazla yer edinmesini savunan Celal Yıldırım'ın dinamik bir Kur'ân tasavvuruna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda o, hayatla irtibatı gittikçe zayıflayan kutsal bir nesneye dönüşen Kur'ân anlayışından ziyade hayata anlam katan, hakkı bâtıldan, iyiyi kötüden ayırt etmek suretiyle insanların dünya ve âhiretlerini mutlu edecek hükümleri, emir ve tavsiyeleri, esas ve prensipleri kendinde toplayan bir Kur'ân anlayışını savunmak-

tadır (Yıldırım, 1991, IV, 1886). Ona göre Kur'ân fal bakmak, muska olarak kullanılmak, kabirlerde okunmak, süs olarak evlerde bulundurmak için indirilmiş bir kitap olmayıp aksine zihinleri aydınlatmak, vicdanları geliştirmek, fizikle metafizik arasında ilgi kurmak, dünya ile âhiret arasında denge sağlamak ve ebedî bir hayatın mevcudiyetinden haber vermek için gönderilmiştir (Yıldırım, 1991, IV, 1693). Yine onun anlayışına göre Kur'ân bedenle ruh arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik prensipler koyar ve yalnız insana yakışanı ve yararlı olanı emreder (Yıldırım, 1991, IV, 1908). Kur'ân bozulan toplumların, ahlâken büyük sarsıntı geçiren milletlerin kendilerine gelip varlıklarını sürdürebilmelerine yol gösterir (Yıldırım, 1991, IV, 2131). Diğer taraftan Yıldırım'a göre İslâm ve Kur'ân içerdiği ilkeler itibarıyla insan hayatına hareket ve hız kazandıran, hayatına canlılık kazandıran bir içeriğe de sahiptir (Yıldırım, 1991, V, 2311). Anlaşıldığı kadarıyla Yıldırım'ın Kur'ân tasavvurunun önemli bir yönünü Kur'ân'ın imanı bütünleyen bir unsur olarak amele yaptığı vurgu oluşturmaktadır. Hal böyle olunca Kur'ân aynı zamanda hareketi, çalışmayı ve hayat içerisinde aktif olmayı emrettiği için Müslümanın bunun bilincinde olması ve hayatını buna göre kurgulaması lazımdır. Şu halde Müslüman mutlaka din veya dünyasına fayda sağlayan bir işle meşgul olmalıdır. Aksi durumda âtıl bir hayata mahkûm olur ve kendini içten içe tüketir.

6. Kur'ân'ın Tarihe Bakışı

Birçok âyetin tefsirinde ve özellikle de kıssalar bağlamında tarih ilminin önemine sık sık işaret eden Yıldırım, bugüne dair yaşanmış ve yaşanacak pek çok olayın köklerinin tarihte mevcut bulunduğunu hatırlatmaktadır. Yıldırım'ın tarih ilmine dair yorumlarında "tekerrür" fikrinin çok baskın olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim ona göre tarihe ve özelde peygamberler tarihine yakından bakıldığında pek çok olay tekerrür etmektedir. Dolayısıyla bugünü bilmenin ve anlamanın ön şartı tarihi bilmekten geçer. Diğer bir ifadeyle benzer olaylar tekrar edince tarih de tekerrür eder (Yıldırım, 1991, V, 2391; VI, 3129; VII, 3796; XIII, 6669, 6766). Kur'ân'ın tarihî olayları ele alırken detaylara inmek yerine ibret odaklı bir anlatımı tercih ettiğini belirten Yıldırım, Kur'ân'ın bu anlatımının mü'minlerin zihinlerini aydınlatıcı bir yönü bulunduğuna ve hatta insanın düşünme melekesini harekete geçirici bir işlev taşıdığına dikkat çekmektedir (Yıldırım, 1991, II, 687).

B- Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri

Celal Yıldırım, uzun yıllar ifa ettiği dinî hizmetler dolayısıyla yaygın din eğitimi faaliyetleri kapsamında başta cami kürsüleri olmak üzere pek çok resmî ve özel mahfilde vaaz, sohbet ve din dersi vermiştir. Yirmi beş yıllık resmî görevinin yanında emekli olduktan sonra da bu derslerine ve ilmî çalışmalarına devam ettiği için Türkiye'deki din eğitimi problemlerine yakından şahit olmuş ve bu problemlerin giderilmesi adına bazı çözüm önerilerinde bulunmuştur. Buradan hareketle Yıldırım'ın din eğitiminin meselelerine yaklaşımını ve çözüm tekliflerini birkaç başlık altında kısaca belirtmek istiyoruz.

1. Eğitim Anlayışı

İslâm'ın serüveninin eğitimle başlayıp eğitimle geliştiğini belirten müellif, İslâm'ı bütün hüküm ve prensipleriyle bir terbiye ve ahlâk sistemi olarak görmektedir. Bu anlamda Kur'ân'da geçen Rab sıfatına özellikle dikkat çeken Yıldırım, "beslemek, terbiye edip büyütmek, bir şeyi yetkinlik noktasına varıncaya kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek" manalarına gelen Rab sıfatının delalet ettiği bir eğitim sisteminin varlığına dikkat çekmiştir. Nitekim bu sıfata sahip olan Yüce Allah varlık âlemini terbiye yoluyla derece derece kemale erdirmiştir. Varlık âleminin mükemmel parçası olan ve her an bu mükemmelliğini koruyabilmek adına terbiyeye muhtaç olan insanoğlu, Rab sıfatından edineceği mana ve metotla terbiyeyi sistemleştirmek ve bunu bir maarif konusu olarak işlemek zorundadır (Yıldırım, 1991, XIII, 6897-98). Eğitimde maneviyatın önemine sık sık vurgu yapan Yıldırım, eğitim sürecinde aklı ve zekâyı, sezgi ve basiretten üstün tutmanın yanlış bir anlayış olduğuna, sadece akla ve zekâya değer verip ruh ve vicdanı ihmal etmenin materyalizme götüreceğine dair uyarılarda bulunmaktadır (Yıldırım, 1991, I, 78) Anlaşıldığı kadarıyla Yıldırım'a göre eğitimde bir denge olmalıdır ve o denge bireye madde ve manayı birlikte aktarabilmekten geçmektedir. Aksi takdirde sadece maddeye önem veren bir eğitim sistemi ideal manada birey yetiştirmekten uzak kalacaktır.

2. Din Eğitiminin Vazgeçilmezliği

Celal Yıldırım ömrünün hemen hemen tamamını öğrenen ve öğreten konumunda geçirdiği için eğitimin ve hususen din eğitimin mahiyetine

yönelik önemli tespitleri mevcuttur. Yıldırım, yaygın din eğitim ve öğretimi kapsamında yıllarca çeşitli mahfillerde halka yönelik yaptığı din hizmetlerinde din adına insanların zihinlerine yer etmiş olan yanlış düşünceleri temizlemeyi ve doğruları ikame etmeyi kendine vazife bilmiştir. Bu bakımdan doğru din anlayışının yegâne yolunun doğru ve sahih bir din eğitiminden geçtiğini düşünmektedir. Ona göre hayatı disipline edecek, ruh ve vicdanları geliştirecek, toplumu bir insan bedeni gibi kabul edecek ve kendini bu bedenin bir organı sayacak ciddi bir din eğitimine ihtiyaç vardır (Yıldırım, 1991, I, 583; II, 583). Yıldırım'a göre doğru din anlayışını ikame etmenin yollarından biri Hz. Peygamberin eğitim yöntemini içselleştirmektir. Çünkü Hz. Peygamber hem büyük bir eğitimci hem de içinde bulunduğu toplumun kötü âdetlerini ortadan kaldıran bir inkılapçıdır. Hz. Peygamberi iyi tanımak, eğitim metodunun inceliklerini öğrenmek şarttır. Ancak bu suretle sağlam karaktere sahip bir nesil inşa etmek mümkün olabilir (Yıldırım, 1991, VI, 3077).

3. Din Eğitiminde Aile ve Çocuk İlişkisi

Bakara sûresinin yüz yirmi yedinci âyetinden hareketle ailede çocuk eğitiminin öneminin altını çizen Yıldırım, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i sistemli bir şekilde eğitmek suretiyle kendisine iyi bir varis haline getirdiğini aktarmış, buradan yola çıkarak ailedeki eğitim sürecinde bir aile reisi olarak babaya önemli vazifeler düştüğünü belirtmiştir. Ona göre baba bilgili olmalı, bunun yanı sıra çocuk psikolojisinden ve eğitiminden anlamalıdır. Manevi değerlere saygılı olmanın yanında bu değerleri içselleşleştirmeli ve canlı bir örneklik sergilemelidir. Baba çocuğunu gerektiğinde bir arkadaş ve dost olarak görmeli, onu zorlayarak değil ikna ederek, hevesini artırarak manevi değerlere ısındırmalıdır. Baba çocuklarını mabede alıştırmalı ve mabed sevgisini kalbine aşılamalıdır. Ailenin günlük hayatında duaya kesinlikle yer verilmeli, buna ortam hazırlanmalıdır (Yıldırım, 1991, I, 352).

Yıldırım aynı zamanda aile kurumunun hayati önemine sık sık vurgu yapmıştır. Aile kurumu millet yapısında çok önemli yer tuttuğu için sapkın ideolojilerin hedeflerinden birinin ailenin temellerini sarsarak aile bütünlüğünü bozmak olduğunu ifade etmiştir. Bu sapkın ideolojilerin aile ve evlilik kurumlarını yıkmak için iki yoldan hareket ettiğini, ilk yolun manevi değerleri hafife almak, değerden düşürmek ve böylelikle manevi değerleri

yıkmak; ikinci yolun ise aile müessesesinden uzak, dinî ve millî değerlerden kopuk genç bir nesil yetiştirmek noktasında yoğunlaştığını belirtmiştir (Yıldırım, 1991, I, 354).

4. Din Eğitimi ve Gençlik

Dinini bilen ve din eğitimini doğru şekilde alan gençlik onun idealinde olan bir gençliktir. Bundan dolayı gençlik ve din ilişkisi üzerinde titizlikle duran Yıldırım, tefsirinde genç kuşakların hassasiyetlerini göz önünde bulundurmak suretiyle zaman zaman gençlere dinî bakımdan rehber olacak bilgiler verme yolunu kullanmıştır. Bu çerçevede gençleri kültür ve kimlik krizine sürükleyen kültür emperyalizmine dikkat çekip onun yıkıcı etkilerine karşı uyarılarda bulunmuş ve bu durumdan kurtulmak adına birtakım çareler sunmuştur (Yıldırım, 1991, III, 1516). Ona göre gençlere yabancı kültürün zararlarını öğretmeden önce İslâm kültürünün yararlarını kalplerine ve kafalarına ustaca işlemek gerekir (Yıldırım, 1991, II, 1013). Aksi halde başka milletlerin kültürüne, inancına özenip kendi öz değerlerini bir tarafa itmek, yabancıların batıl inancına heveslenmek, yıkılıp yok olmaya götürecektir (Yıldırım, 1991, VIII, 3837).

5. Kur'ân'ın Önerdiği Eğitim Metodu

Tefsirinde ve diğer çalışmalarında Kur'ân'ın öğretim yöntemine sık sık vurgu yapan Yıldırım, Kur'ân'ın eğitim metodu üzerinde durmakta ve bu metodun faydalarını sıralamaktadır (Yıldırım, 1991, VI, 3077). Ona göre bir düşünceyi, bir inancı veya bir sistemi işlemenin en kestirme yolu eğitim ve öğretimdir. Bu anlamda Kur'ân, birbirini tamamlayan bu iki kurumu işler duruma getirmek için ihtiyaç duyulan hususlar içermektedir. Ayrıca Kur'ân her toplumu, her milleti, her aile ve ferdi çeşitli yönleriyle dikkate alıp, onların psikolojik yapılarının değişik olacağını hesaba katarak ona göre insanlara hitap etmeyi tavsiye etmiş, toplumları eğilimlerine göre ele alıp doğru yola davet etmenin başarılı sonuçlar vereceğini sırası geldikçe misallerle açıklamıştır (Yıldırım, 1991, VI, 3078). Yıldırım'a göre Kur'ân ve peygamber eğitiminin dışında kalıp başka sistemlere bağlı eğitim ve kültürle şekillenen kişide ne hakiki anlamda iman cevheri ne de onun ürünü olan salih amel bulunur (Yıldırım, 1991, XI, 5628).

Müfessir Yıldırım'a göre Kur'ân'ın insanı eğitim sürecinde üzerinde ıs-

rarla durduğu en mühim yöntem tedrîcîlik yöntemidir. Nitekim âyetlerin nüzul sürecine baktığımızda da çoğunlukla insan hayatına maddi ve manevi yönden zarar oluşturan hususları yasaklayan ilâhî buyrukların kademeli şekilde indirildiğini görebilmemiz mümkündür. Bu hakikati göz önüne alan Yıldırım, tedrîcîlik yöntemini sık sık öne çıkararak gerek faizin gerek içkinin yasaklanmasında gerekse emir ve yasakların toplum nezdinde yerleşmesinde pedagojik sürecin çok önemli ve gerekli olduğunu değişik vesilelerle çok defa gündeme getirmiştir (Yıldırım, 1991, I, 152; II, 897, 907, 999; III, 1296; VII, 3347-48).

Câhiliye toplumunda yaygın olan faiz ve içki alışkanlıklarının Kur'ân'ın getirdiği tedrîcîlik yöntemiyle sona erdirildiğine işaret eden Yıldırım, Kur'ân'ın içerdiği bu aşamalı yöntem sayesinde önce ilahi yasaklara karşı zihinlerin hazırlandığını, dikkatlerin çekildiğini, ardından şartların oluşturularak ilâhî yasağın hedef ve gayesine ulaştırıldığını belirtmiştir. Bu anlamda dini anlatma ve benimsetme aşamasında tedrîcîlik yönteminin daha aktif ve işlevsel hale getirilmesini savunan Yıldırım, dini anlatan vaiz ve hatiplerin bu metodun önemini tam anlamıyla kavrayamadıklarından yakınmaktadır. Ona göre kıymeti bilinemeyen bu metodu uygulayacak insanların yetiştirilmesi ve aynı zamanda ilgili kurumların oluşturulması gerekmektedir (Yıldırım, 1991, II, 785). Tedrîcîlik yöntemi uyarınca İslâm'ın câhiliye devrine ait pek çok kötü âdeti bir anda yasaklamak yerine kademeli bir yöntemle kaldırdığını belirten müellif (Yıldırım, 1991, III, 1315) Kur'ân'ın insana yakışanı emrederken, onun ruhunun yüceliğine ters düşen şeyleri yasakladığını ve bu anlamda birçok câhiliye âdetini kökünden değiştirmek suretiyle kendi yapısına uyum sağlayan âdetlere yer vermeyi kabul ettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Kur'ân'ın câhiliye devrinin kadın ve yetimler aleyhine olan uygulamalarını kademeli biçimde kaldırarak pedagojik bir metot çerçevesinde her çağa hitap edebilen güçte yepyeni bir sistem geliştirip yerleştirdiğini belirtmiştir (Yıldırım, 1991, III, 1223; 1239-1240).

6. Öğretmen-Öğrenci İlişkileri

Öğretmen-öğrenci ilişkisi eğitim sürecinin en önemli boyutlarındadır. Bu ilişki sağlıklı kurulduğunda nitelikli bir eğitim-öğretimin gerçekleşeceği aşikârdır. Nitekim Yıldırım, Kur'ân'ın bazı âyetlerine dayanarak ve Hz. Peygamber'in sahabeyle münasebetlerinden hareketle öğretmen-öğrenci

arasındaki münasebetlerde uygulanacak bir takım metot ve ahlâkî prensipler üzerinde durmuştur. Bu prensiplerden öğretmenin izleyeceği ilkeler çerçevesinde, işleyeceği konuyu ana kaynaklardan tespit ederek iyice hazmettikten sonra öğrencinin karşısına çıkmak, öğrenciye soru sorma ve dinleme ahlâkını öğretmek, öğrenciye ağır gelecek ufkunu daraltacak, hayata bağlılığını zayıflatacak sözlerden kaçınarak hayata dair azim ve gayretini artıracak bir yolu tercih etmek gibi noktaları öne çıkarmaktadır. Öğrencinin uyması gereken ilkeler bağlamında ise, öğretmen soru-cevap kısmına geçmeden soru sormamak ve sorması gereken meseleyi en uygun zamanı seçerek sormak, soru sormak gerektiğinde edep ve saygı içinde sormak ve öğretmeni küçük düşürecek, rencide edecek her türlü söz ve davranıştan kaçınmak, öğretmeni asıl konudan uzaklaştıracak ve dersin ahengini bozacak hal ve hareketlerden uzak durmak gibi esasların altını çizmektedir (Yıldırım, 1991, I, 291-292).

Sonuç

Celal Yıldırım, Cumhuriyet Türkiye'sinin dinî ve düşünce hayatında önemli yer edinen, yerine getirdiği hizmetler ve yaptığı ilmî çalışmalarla dikkat çeken bir müfessir ve düşünür olarak öne çıkmaktadır. Nitekim o başta tefsiri olmak üzere yazdığı eserlerin neredeyse tamamında Müslümanların yaşadığı toplumsal problemlere çözüm arama gayreti içerisinde olmuştur. İlk kaleme aldığı eserden son eserine kadar bu kaygıyı taşıdığını gözlemlemek mümkündür. Diğer taraftan o, Müslümanların hayatına giren bid'atleri sık sık gündeme getirmiş, yanlışlıkları dillendirmiş ve bununla yetinmeyerek tedavi yollarını da göstermiştir. Güncele olan alakasını âyetleri yorumlarken sık sık izhar etmiştir. Kur'ân tefsiri boyunca Müslümanları bilinçlendirmeyi hedef edinmiş, sosyal problemlere duyarlı davranmıştır. Bu kapsamda siyaset, Müslümanların kendi aralarındaki ilişkiler, ümmet, aile hayatı, ahlâk, hukuk gibi konulara çokça değinmiştir.

Bir müfessir olarak gerek Kur'ân tefsirinde gerekse kaleme aldığı pek çok eserde bir ilke olarak âyet ve hadis bütünlüğüne daima riayet etmeye çalışmış, aklî ilimlerden ve bilimsel gelişmelerden elde ettiği verilere yer vermeyi ihmal etmemiştir. Bu durum karşımızda durağan fikirlere sahip bir âlimden öte bilimsel gelişmeleri izleyen ve bu doğrultuda kendini geliştiren, değişime açık bir müfessir ve düşünürün olduğunu göstermektedir. Bu tav-

rıyla aynı zamanda İslâm'ın öğrenme ve araştırmaya teşvik eden ruhunu bizzat kendi şahsında temsil ettiği söylenebilir.

Kur'ân'ı bugünkü insana inmiş gibi tasavvur eden Yıldırım, tefsir ettiği âyetlerin nüzul dönemindeki anlamına işaret ettikten sonra yaşadığı zamana getirmiş ve âyetleri kendi zamanının sorunlarına ışık tutacak şekilde anlamaya çalışmıştır. Âyetlerden ulaştığı incelikleri, ahlâkî ve edebî dersleri sıkça gündeme getiren müellif, Kur'ân'la modern bilimler arasında sık sık münasebet kurmaya çaba sarfetmiş, modern bilimlere vâkıf olunmadan Kur'ân'ın hakkıyla anlaşılamayacağını belirtmiştir.

Aynı zamanda bir din eğitimcisi olan Yıldırım, sağlıklı bir din eğitimi için çareler üretmiş, gençliği ve toplumu ifsad eden hastalıklar olarak gördüğü materyalizme, komünizme ve pozitivizme karşı bazı argümanlar geliştirmiştir. Sosyal konulara, toplumu ilgilendiren meselelere önem vermiş, ailenin korunması, bütünlüğü ve devamlılığı üzerinde durmuştur. Yazdığı eserleriyle halkın dini ihtiyacını göz önüne alarak yaygın din eğitimine önemli katkılarda bulunmuştur. Çalışmalarında mezhep ayrılıklarına ve aşırılıklarına yer vermeyerek birleştirici bir üslup kullanmaya özen göstermiştir.

Müfessir Yıldırım, eserlerinde Kur'ân ve sünnete dayalı bir din anlayışı ikame etmeyi şiar edinmiştir. Çalışmaları halkın dinî kültürünün oluşması, ahlâkî yaşantısının kalitesinin yükselmesi, millî birlik ve beraberliğinin sağlanması ve yer yer İslâm dininin savunmasını yapması açısından önemli boşlukları doldurmaktadır. Yazılarında çoğunlukla basit, anlaşılır ve yer yer duygulara hitap eden bir üslup takip etmiştir. Çevirisini yaptığı eserler yoluyla hem düşünce dünyamızı zenginleştirmiş hem de ilmî hayatın ve Türkçenin gelişimine katkı sağlamıştır. Eserlerinde yararlandığı temel İslâmî kaynakların birçoğuna göz atıldığında İslâmî ilimlerin neredeyse hepsini özümsediğini ve aynı oranda onlardan istifade ettiğini söyleyebiliriz. Bunun yanında klasiği ve moderni mezcetmeye çalışmış, batı ve doğuyu elinden geldiğince takip etmiştir. Bu haliyle Yıldırım'ın, din ilimleriyle müspet ilimleri aynı potada eritmeye çaba gösteren Müslüman bir aydın portresi çizdiğini söylemek doğru olacaktır…

Kaynakça

Yıldırım, C. (1959). İbadetler kılavuzu. Aydın: Yeni Aydın Matbaası. Yıldırım, C. (1959). İslâmiyet'te Nübüvvet Belirtileri ve Fitneler. Aydın: Yeni Aydın Matbaası.

Yıldırım, C. (1961). Oruç ve hükümleri. Aydın: Kanaat Matbaası.

Yıldırım, C. (1963). İslâm akaidinden seçilmiş meseleler. İzmir: İzmir İmam-Hatip ve İlahiyata Öğrenci Yetiştirme Derneği, Tarakça Matbaası.

Yıldırım, C. (1963). Kadir Gecesi. İzmir: İzmir İmam-Hatip ve İlahiyata Öğrenci Yetiştirme Derneği, Meşher Matbaası.

Yıldırım, C. (1964). Hikmet parıltıları. İzmir: Ticaret Matbaacılık.

Yıldırım, C. (1964). Meşâhîr-i Evliyâdan dört kutup. İzmir: Ticaret Matbacılık.

Yıldırım, C. (1964). Mezhep sahibi dört imamın menkıbeleri. İzmir: Ticaret Matbaacılık.

Yıldırım, C. (1966). Dört mezhebin kuruluş ve yayılışı. Afyon: Bozkurt Matbaası.

Yıldırım, C. (1966). Hutbe: Müslümanlara öğütler. Ankara: Güney Matbaası.

Yıldırım, C. (1966). İnsanlığın önderi Muhammed Mustafa (a.s.). Afyon: y.y.

Yıldırım, C. (1967). Âhiret âlemi ve safhaları. Afyon: Zafer Matbaası.

Yıldırım, C. (1967). Amellerin faziletleri: hadis-i şeriflere göre. İstanbul: Sönmez Neşriyat.

Yıldırım, C. (1968). İslâm bahçesinin gül demetleri. İzmir: Endüstri Matbaası.

Yıldırım, C. (1970). İslâm Türk tarihinin altın sahifeleri. İzmir: Sobe Gazete ve Matbaası.

Yıldırım, C. (1971). Kur'ân ahkâmı ve mezhep imamlarının görüş farkları. İstanbul: Bahar Yayınları.
Yıldırım, C. (1976). Hanefi ve Şafii mezhebine göre büyük ilmihal. İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Yıldırım, C. (1978). Büyük Veli Bayezid-i Bestâmî Hazretleri ve İslâm tasavvufunun özü. İstanbul: Demir Kitabevi.

Yıldırım, C. (1978). Tarihte devlet adamlarına ışık tutan İslâm büyükleri. İstanbul: Hikmet Yayınları.

Yıldırım, C. (1980). Kaynaklarıyla İslâm Fıkhı: İbâdât-Muamelat-Feraiz. Konya: Uysal Kitabevi.

Yıldırım, C. (1982). Kur'ân-ı Kerîm meâl ve tefsiri. İstanbul: Tercüman Gazetesi.

Yıldırım, C. (1985). İlahi yasaklar büyük günahlar: dinî ve ilmî açıklaması. Konya: Uysal Kitabevi.
Yıldırım, C. (1986). İslâm'ın ilk şehitleri. İstanbul: Sabah Gazetesi.

Yıldırım, C. (1986). Kaynaklarıyla ahkâm hadisleri: mezheplere göre fıkhi hükümler ve şerhleri. Konya: Uysal Kitabevi.

Yıldırım, C. (1991). İlmin ışığında asrın Kur'ân tefsiri. İzmir: Anadolu Yayınları.

Yıldırım, C. (1993). Kur'ân ve sünnet ışığında İslâm ilmihali. İzmir: Anadolu Yayınları.

Yıldırım, C. (1995). İrşad ve irşadda metod. ı. din şûrası tebliğ ve müzakereleri: 1-5 Kasım 1993. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, C. (1995). Tefsirli Kur'ân-ı Kerîm meâli. İzmir: Anadolu Yayınları.

Yıldırım, C. (2003). İslâm ahlâkından parlak sayfalar. İstanbul: Bedir Yayınevi.

Yıldırım, C. (2004). Hz. İsa ve kıyamet belirtileri. İzmir: Tibyan Yayıncılık.

Zihni Efendi, M. (t.y.). Nimet-i İslâm (Celal Yıldırım, Haz.). İstanbul: Sönmez Neşriyat.

Celal YILDIRIM

Ailesi aslen Erzurum'lu olup, Rusların Kuzeydoğu Anadolu bölgesini işgali üzerine oradan göç ederek önce Diyarbakır'a ve sonra aynı ilin Kulp İlçesi'ne yerleşmiş ve Celâl YILDIRIM 1928'de bu küçük kasabada dünyaya gelmiştir. Bu tarihi abisinin Kur'ân'ı Kerim'in arkasına yazdığı nottan öğreniyoruz.

Dindar bir aileye mensup olma ve o dönemde Osmanlı İmparatorluğuna bağlı eyaletlerde süregelen medreselerin benzeri sayılan, fakat küçültülmüş şekliyle ayakta kalıp halk tarafından geniş çapta himaye gören medreseler bölgesinde bulunma şansına sahip olan Celâl YILDIRIM, ailesinin teşvik ve yardımıyla sözü edilen medreselere devam etmeye başladı. Uzun süre okul ile medrese tahsilini birlikte sürdürmeye özen gösterdiyse de taşınması zor bir yük halini alınca kendini bütünüyle medreseye verdi. Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup öğrenme ve ilmihal bilgisi edinme hariç tam ondört yıl aralıksız Diyarbakır, Siirt ve Bitlis yörelerindeki özel medreselerde dini tahsilini sürdürerek icazet aldı. Arapça ve Farsçayı kavaidiyle birlikte öğrendi.

1956 yılında müftü olarak Aydın/Kuyucak ilçesinde meslek hayatına başladı. İzmir/Çeşme ilçesinde geçici görevle 6 ay kadar orada kaldıktan sonra 1960 yılında İzmir müftüsü olarak atandı. 1966 yılına kadar İzmir'de görevine devam etti. İzmir'de görev yaptığı sırada Kestanepazarı Öğrenci Yetiştirme Derneğinde dersler verdi. Muhtelif gazetelerde köşe yazıları yazdı. 25.04.1966 Yılında Afyon müftülüğüne atandı. 20.07.1977 yılına kadar Afyon'da görev yaptı. Afyon Müftüsü iken Türkiye Diyanet Vakfı kurucularındandır. 1977 genel seçimlerinde MSP'den milletvekili adayı olup seçimi kaybettikten sonra kendi isteğiyle İzmir Merkez vaizliğine atandı ve 1979 yılında emekli oldu.

İzmir'de 1978 - 1981 yılları arasında Kestanepazarı Öğrenci Yetiştirme Derneğinde dersler verdi. 1985-1988 yılları arasında İzmir Yeni Asır Gazetesinde Cuma günleri köşe yazısı yazdı. 2 Ağustos 2019 da vefat etti. Evli ve 4 çocuk babasıdır.

Celâl YILDIRIM'ın tahsil yılları geride kalırken, o kendini bitmeyen, tükenmeyen bir heves ve enerjiyle İslâmi ilimlere adadı ve geniş, aynı zamanda zengin sayılabilecek bir kütüphane vücuda getirerek ilmi çalışma ve araştırma imkanı sağladı. Vefatından sonra kütüphanesi İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Kütüphanesine bağışlanmıştır.

ESERLERİ

1- İbadetler Kılavuzu / Aydın / Yeni Aydın Matbaası, 1958

2- İslamiyette Nübüvvet Belirtileri ve Fitneler / Aydın / Yeni Aydın Matbaası, 1959

3- Oruç ve Hükümleri / Aydın / Kanaat Matbaası, 1961

4- Ahiret Alemi ve Safhaları / İzmir / Meşher Matbaası, 1962

5- İslam Akaidinden Seçilmiş Mes'eleler / İzmir / İmam-Hatip ve İlahiyata Öğrenci Yetiştirme Derneği, 1963.

6- Hikmet Parıltıları / İzmir / Ticaret Matbaacılık, 1964

7- Meşahir-i Evliyadan Dört Kutup Ahmed Rufai, Abdülkadir Geylani, Ahmed Bedevi, İbrahim Düsuki / Derleme İzmir / Ticaret Matbaacılık, 1964

8- Mezhep Sahibi Dört İmamın Menkıbeleri / Derleme İzmir / Ticaret Matbaacılık, 1964

9- Kelime-i Tevhid Kal'ası et-Tecrid fi kelimeti't-tevhid / Ebu Hamid Huccetül İslam Muhammed b. Muhammed Gazzali / Çeviri İzmir / Ticaret Matbaacılık, 1964

10- Münebbihat / Hakikatten Katreler / Dönüş Gününe Hazırlanmak Üzere Tenbihler / Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalânî / Çeviri / İzmir / Ticaret Matbaacılık 1965

11- Riyadan İhlasa Gururdan Tevazua / Ebu Hamid Huccetül İslam Muhammed b. Muhammed Gazzali / Çeviri İzmir / Ticaret Matbacılık, 1965

12- Dört Mezhebin Kuruluş ve Yayılışı / Afyon / Bozkurt Matbaası, 1966

13- İnsanlığın Önderi Hz. Muhammed Mustafa (A.S.) / Afyon / Bozkurt Matbaası, 1966

14- Hutbe Müslümanlara Öğütler / Ankara / Güney Matbaası 1966

15- Hadis-i Şeriflere Göre Amellerin Faziletleri / İstanbul / Sönmez Neşriyat, 1967

16- İslam Bahçesinin Gül Demetleri / İstanbul / Latin Matbaası 1972

17- İslâm Hidayeti / Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye / İstanbul / Dede Korkut Yayınları, 1969

18- et-Tarikatü'l-Muhammediyye Tercümesi / Muhammed b. Pir Ali Birgivi / Çeviri İstanbul / Demir Kitabevi, 1969

19- Büyük Veli Abdülkadir Geylani (K.S)'den Vaazlar / İzmir / Sobe gazete ve matbaası, 1970

20- İslam Türk Tarihinin Altın Sahifeleri / İzmir / Sobe gazete ve matbaası, 1970

21- Gönül İncileri / Muhyiddin Abdülkadir b. Musa b. Abdullah Abdülkadir Geylani / İstanbul / Bahar Yayınları, 1971

22- Kur'an Ahkamı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları / İstanbul: Bahar Yayınevi, 1971. 2 Cilt

23- Hanefi ve Şafii Mezhebine Göre Büyük İlmihal / İstanbul / Üçdal Neşriyat, 1976

24- Büyük Veli Bayezid-i Bestami Hazretleri ve İslam Tasavvufunun Özü / İstanbul: Demir Kitabevi, 1978

25- Tarihte Devlet Adamlarına Işık Tutan İslam Büyükleri / İstanbul: Hikmet Yayınları, 1978

26- el-İbriz: Şeriat Tarikat Marifet Hakikat / Abdülazîz b. Mes'ûd b. Ahmed Debbâğ Hasenî Bekrî Abdülazîz Debbâğ / Çeviri / İstanbul / Demir Kitabevi, 1979. 1. Cilt

27- el-İbriz: Şeriat Tarikat Marifet Hakikat / Abdülazîz b. Mes'ûd b. Ahmed Debbâğ Hasenî Bekrî Abdülaziz Debbağ / Çeviri İstanbul / Demir Kitabevi, 1979. 2. Cilt

28- Dünkü ve Bugünkü Melamiler / Abdurrahman Cerrahoğlu / İstanbul / Bayrak Yayıncılık, 1984

29- İslam'da Aile Eğitimi (Evlilik, Evlat Terbiyesi ve Esasları) / Terbiyetü'l-evlad fi'l-İslâm Abdullah Nasıh Ulvan / Çeviri Konya / Uysal Kitabevi, 1984. 2 Cilt

30- İlahi Yasaklar Büyük Günahlar /Konya: Uysal Kitabevi, 1985

31- İlahi Hikmetler Büyük Sevaplar / Konya / Uysal Kitabevi, 1985

32- Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri Mezheplere göre Fıkhî Hükümler ve Şerhleri / İstanbul / Miraç Yayınları 201 8 cilt

33- İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri / İzmir / Anadolu Yayınları, 1991. 14 Cilt

34- Sırlar Hazinesi / Hazinetü'l-esrar Tercümesi Seyyid Nazillili Muhammed Hakkı / Çeviri İstanbul: Demir Kitabevi, 1990

35- Kur'an ve Sünnet Işığında İslam İlmihali / İzmir: Anadolu Yayınları, 1993

36- Füyuzat-ı Rabbaniye İlahi Feyizler / Muhyiddin Abdülkadir b. Musa b. Abdullah Abdülkadir-i Geylani / Çeviri İstanbul: Beyda Yayınevi, 1995

37- Tefsirli Kur'ân-ı Kerim Meâli / İzmir / Anadolu Yayıncılık, 1995, 2 Cilt

38- Büyük Veli Bayezid-i Bestami Hazretleri ve İslam Tasavvufunun Özü / İstanbul / Demir Kitabevi, 2001

39- İslam Ahlakından Parlak Sayfalar / İstanbul / Bedir Yayınevi, 2003

40- Hz. İsâ ve Kıyamet Belirtileri / İzmir / Tibyan Yayıncılık, 2004

41- Kaynaklarıyla İslam Fıkhı İbadet, Muamelat, Feraiz / Konya: Uysal Kitabevi, 4 Cilt

42- Kur'ân ve Modern İlim Abdülfettah Tabbara / Çeviri İstanbul / Garanti Matbaası

43- Münebbihat / Dönüş Gününe Hazırlanmak Üzere Tenbihler / Muhammed İbn Hacer Askalânî / Çeviri / İstanbul / Bahar Yayınevi

44- Nimet-i İslam / Mehmed Zihni Efendi / Hazırlayan Celal Yıldırım, A. Fikri Yavuz, Ahmed Davudoğlu / İstanbul / Sönmez Neşriyat

45- Biz ve Bugünkü Batı Medeniyeti Ebu'l-A'la el-Mevdudi / Tercüme Celal Yıldırım, Hüseyin Avni Çelik / Ankara / Hilal Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'ân, sözlük olarak toplayıp bir araya getirmek manasına geldiği gibi, kıraat (okuma) anlamına da gelir. Terim olarak, Allah (celle celaluhu) tarafından melek Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kalbine indirilen; lafız ve manasının indirildiği gibi korunduğu tevatür yoluyla sabit olan kitabın özel ismidir. 114 sure, 6000 küsur ayeti kendinde topladığı ve devamlı okunma özelliği taşıdığı için bu adı almıştır.

Kur'ân, okur-yazar olmayan Peygamber Muhammed'e (aleyhisselam)'a indirilmiştir. Arapların çoğu da okur-yazar değildi. Sadece zengin ve edebî bir dilleri ve belagat düzeyinde güzel sözleri vardı. O bakımdan Arapların edebî sözleri şu hususları kapsamaktaydı: Hakikat, mecaz, sarih, kinaye, icaz ve ıtnab.[1]

Kur'an'ın tamamı Arapça mıdır?

Araştırmacılar, dilciler, ilim adamları bu konuda farklı üç görüş ortaya koymuşlardır:

Kur'an Arap dili ve onların lehçesi üzere inmiştir; onun için Arapçadır. Hem Kur'an'da, hem de başka dillerde kullanılan kelimelere gelince, onlar Araplardan geçmedir.

Birkaç kelimesi dışında tamamı Arapçadır.

Kur'an'ın tamamı Arapçadır. Başka dillerden gelen birkaç kelimeyi Araplar kendi kalıplarında şekillendirip Araplaştırmışlardır.

Böylece Kur'an fasih Arapça olarak indirilirken Arapların konuşma tekniğinde çok yaygın olan hakikat, mecaz, sarih, kinaye, icaz ve ıtnap gibi hususların en ölçülü şekil ve manasıyla donatılmıştır.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz ile arkadaşlarının Kur'an'ı

1 Lafız kendi manasında kullanılırsa hakikat; başka bir manada kullanılırsa mecaz olur. Kelime veya cümlenin gerçek anlama alınması caiz iken mecaz anlamda kullanılması kinayedir. İcaz: Az söz ile çok mana ifade etmek suretiyle muhatabı bir bakıma acze düşürmektir. Itnab: Fazla kelime ile sözü ip gibi çekip uzatmaktır.

iyice anladıklarında şüphe yoktur ve bu gayet tabiidir. Çünkü melek Cebrail onu Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kalbine ilka ederken ayrıca mücmel, müteşabih ve diğer kısımlarını da açıklıyor, gerektiğinde bilgi veriyordu. Bu bakımdan Cenabı Peygamber (aleyhisselam) Kur'an'ı hem icmali, hem tafsili manasıyla biliyordu. Ashabı Kiram da O'nun öğretim ve eğitimi doğrultusunda Kur'an'ı anlıyor ve açıklayabiliyorlardı.

Kur'an Arapça olduğuna göre, her Arap onu anlayabilir mi? Böyle bir iddia doğru olmaz. Zira Kur'an her ne kadar Arapçaysa da hem bu dilin bütün özellik ve inceliklerini kendinde taşımakta, hem de İlâhî tezgâhta şekillenip bir bakıma "Allahca" bir hüviyet kazanmaktadır. Kur'an ilimleri üzerinde ciddi tahsil görmeyen Arapların onu gereği gibi anlaması düşünülemez.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'den sonra Ashabı-ı Kirâm'ın hepsi Kur'an'ı aynı ölçü ve çizgide mi tefsir ediyor, kelimeleri aynı manada mı kullanıyorlardı? Kur'an tarihi incelendiğinde hepsinin aynı ölçüde anlamadığı, farklı bir takım yorumlar yaptıkları görülür.

Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh) minberde (وَفَاكِهَةً وَاَبًّا)[1] ve "fâkiheten ve ebba" ayetini okuduktan sonra şöyle dedi: "Fakiheyi biliyoruz, ama ebben nedir, bilmiyoruz." Sonra da kendini toparlayarak dedi ki: "Doğrusu bu bir tekellüftür ya Ömer!" Yine bir gün minberde, (اَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍ)[2] "ev ya'huzehüm alâ tahavvufin" ayetini okuduktan sonra hazır olanlardan "tahavvuh"un manasını sordu. Hüzeyl kabilesinden bir adam, "Bizim konuşma dilimizde bu tenakkus (yavaş yavaş noksanlaşma) manasına gelir," dedi.

İbn Abbas (radıyallahu anh) da diyor ki: "Ben, fâtır sıfatının manasını bilmiyordum, derken bir gün iki bedevî bir kuyu hakkında mahkemelik oldular. Onlardan birisi "ene eftartuha / bu kuyuyu ilk ben kazıp meydana çıkardım" dedi. İşte o zaman bu kelimenin manasını anladım.

Kur'an'a aşina olan Hz. Ömer (radıyallahu anh), ona tercüman olan İbn Abbas (radıyallahu anh) onun bazı cümle ve kelimelerini bilmediklerini söylerlerse, diğer Arapların Kur'an'ı anladıkları iddia edilebilir mi?

---

1 Abese Suresi ayet: 31

2 Nahl Suresi ayet: 47

Kur'an'ı Tefsir Etmenin Usulü ve Ölçüsü

Kur'an'ı, murad-ı ilâhîye uygun anlayıp açıklayabilmek için daha çok şu üç yola ve usule başvurulur:

a) Kur'an'ı Kur'an ile tefsir.

b) Kur'an'ı hadislerle tefsir.

c) Kur'an'ı ilim, ictihad, dirayet ve geniş İslâmî kültürle açıklamak.

Kur'an'ı tefsir edebilmek için bu üç yolu bir bütünlük içinde bilmek ve ona göre yorumda bulunmak gerekir.

Birinci yol, Kur'an'ı yine Kur'an ile tefsir etmektir ki bu, ayetler arasındaki münasebetleri, hangisinin hangisini tefsir ettiğini, uygulanan ilâhî metodun inceliğini bilmeye bağlıdır. İlâhî üslûp ve metod gereği, Kur'an, az yukarıda da kısmen belirttiğimiz gibi, hakikat, mecaz, icaz, itnab, icmal, tebyîn, ıtlâk, takyîd, umum ve husus gibi özellikler taşımaktadır. Bir yerinde icaz ölçüsünde verdiği konuyu diğer yerinde açık ve geniş ölçüde verir. Bir yerinde icmal ile kaydederken aynı şeyi diğer bir yerinde tafsilen işler. Bir yerinde mutlak gelirken, aynı husus diğer yerinde mukayyed gelir veya bunun aksine bir anlatım sergilenir.

Onun için Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmek şarttır ve çok lüzumludur.

İkinci yol, Kur'an'ı hadislerle tefsir etmektir ki, bu, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz hayatta iken Ashabı Kiram, Kur'an'dan anlayamadıkları ayetleri kelimeleri ve hükümleri O'ndan sorup öğrenirlerdi. O bakımdan Kur'an'ı hadislerle açıklamak da son derece lüzumludur, denilmiştir. Peygamberimiz (aleyhisselam)'ın vefatından sonra toplanan hadislerin ışığında Kur'an açıklanmaya başlandı, hemen her konuda hadis kitaplarına veya ashabın görüşüne başvuruldu. Bu da diğer yollar gibi gerekliydi. Çünkü Kur'an'ı en iyi anlayanın Hz. Peygamber (aleyhisselam) olduğunda şüphe yoktu, Ashabı Kiram da bu konuda bildiklerini O'ndan öğrenmiş bulunuyordu. O halde Ashabın tefsir hususundaki bilgi ve görüşünden vareste kalınamazdı. Nitekim İmam Suyûtî hadislerle açıklanan bir tefsir yazmıştır ki az ileride ondan söz edilecektir.

Konuyu bir, iki misal ile açıklayalım:

Fatiha süresinde "mağdub" ve "dâllîn" kelimeleri geçer. Birincisinin sözlük manası, "Gazaba uğramış", İkincisinin ise, "Sapıtmışlar" demektir. Ama Hz. Peygamber (aleyhisselam) **"Mağdubdan maksat Yahudilerdir. Dâllîn'den maksat, Hristiyanlardır**, buyurmuştur.[1]

"Orta namaz" anlamına gelen, "salât-ı vüstâ"yı Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz "İkindi namazı" olarak yorumladığı sahih rivayetle sabit olmuştur.[2]

Üçüncü yol, Kur'an'ı gelişen ilim, sağlam ictihad ve geniş İslâmî kültürle tefsir etmektir ki bu, Kur'an'ın her çağa, her topluma ışık tuttuğunun; ilmin ve medeniyetin, asırların ve dönemlerin önünde yürüdüğünün gereğidir. Diyebiliriz ki, bu yolu önce Ashabı Kiram açmıştır. Onlar bir ayeti tefsir ederken, Kur'an'dan bir hüküm çıkarırken, önce ilk iki yola başvurmuşlar, bir açıklama bulamadıkları takdirde kendi bilgi ve kültürlerine, ictihad ve yeteneklerine dayanarak neticeye varmışlardır. Ancak onlar bu yola başvururken şu üç hususa hep dikkat etmişlerdir:

Kur'an'daki kelimelerin ve cümlelerin konuldukları manaları, taşıdıkları hikmet ve hükümleri,

Arapların o çağdaki örf ve âdetlerini, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber (aleyhisselam)'ın Cahiliye devriyle ilgili bütün kötü âdetleri kökünden yıkıp kaldırdığını,

Arap Yarımadası'nda yaşayan Yahudi ve Hristiyanların, Kur'an indiği dönemdeki durumlarını, tutum ve inançlarını göz önünde bulundurmuşlardır.

Ashab-ı Kiram arasında yetişen müfessirler:

Ashab-ı Kiram'ın hepsi Kur'an'ı açıklayacak, az veya çok tefsir edecek bir derecede idi. İçlerinden bu konuya daha çok eğilip geniş bilgi ve malzeme toplayan ve yetkiyle söz sahibi olanlar ise şunlardır: İbn Abbas. İbn Mes'ûd, Ubey b. Kâ'b, Zeyd b. Sabit, Ebû Musa el-Eş'ârî ve Abdullah b. Zübeyir (radıyallahu anhum)'dur.

---

1 Müsned-i Ahmed - Tirmizi

2 Tirmizî - İbn Hibbân: İbn Mes'ûd (radıyallahu anh)'den

Bunlardan sonra ikinci derecede tefsir hususunda az miktarda yorum ve açıklamada bulunanlar şunlardır: Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Âmr b. Âs, Hz. Aişe (radıyallahu anhum). Tefsir konusunda Hz. Ali'nin (r.a.) de önemli yerini, geniş bilgisini, rivayet ve dirayetteki gücünü unutmamak gerekir.

Bu saydıklarımızdan daha çok üçü tefsirde başvurulan kaynak kabul edilmiştir: İbn Abbas, İbn Mes'ud ve Ubey b. Kâ'b (radıyallahu anhum).

İbn Abbas'a (radıyallahu anh) nisbet edilen müstakil bir tefsir vardır ki bunu Ebu Tahir Muhammed b. Yakub el-Firuzabâdî eş-Şâfiî toplayıp bir araya getirmiştir.

Ashab-ı Kirâm'dan sonra gelen tabiiler ise, Peygamber (aleyhisselam) Efendimiz'den yapılan rivayetleri ve ashabın görüş ve ictihadlarını toplayıp ona göre Kur'an'ı açıklamışlardır. Bir ayet ve taşıdığı hükümle ilgili rivayet bulamadıkları zaman kendi ilmî dirayetleriyle yorumda bulunmaya çalışmışlardır.

Mekke'de Kurulan İlk Tefsir Medresesi:

Bu medreseyi ilk kuranın, İbn Abbas (radıyallahu anh) olduğu kabul edilir. Onu geliştirip genişletenler ise, talebesi Saîd b. Cübeyr, Mücahid, İkrime, Tavus, Atâ bin Ebî Rebah'tır.

Medine'de Kurulan İlk Tefsir Medresesi:

Medine'de bunun ilk öncülüğünü yapanın Hz. Ali (radıyallahu anh) olduğu kabul edilir. Sonra da talebesi Zeyd b. Eşlem, Ebu'l-Âliye, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (veya Karazî) bu medreseyi genişletip geliştirmişlerdir.

Irak'da İlk Kurulan Tefsir Medresesi:

İlk kurucusu İbn Mes'ud (radıyallahu anh) sayılır. Ondan sonra talebesi Alkame b. Kays, Mesrûk, Esved b. Yezîd, Merre el-Hemedânî, Âmir eş-Şa'bî, Haşan el-Basrî ve Kolada b. Diâme bu medreseyi geliştirmişlerdir.

Ashabı Kirâm'dan Sonra Tefsirlere Sokulan İsrâiliyat ve Nasraniyat:

Kitap ehlinden birçok kimseler İslâm'a girerken, aralarında Tevrat ve İncil'i bilenler, dayanağı olmayan çeşitli bilgi ve rivayetlerle kafalarını dolduranlar da bulunuyordu. Kötü niyetleri olmamakla beraber birçok aslı ve

mesnedi olmayan hikâyemsi rivayetleri tefsirlere soktukları bir gerçektir. Bunlar arasında Abdullah b. Selâm, Kâ'bü'l-ahbar, Vehb b. Münebbih, Abdülmelik b. Abdülaziz ve İbn Cüreyc en ünlüleridir. Bu kişilerden yapılan rivayetlere itibar edilmez, çünkü ilmi ölçülerden uzak; Kur'an ve hadislerin ruhuna ters düşmektedir. Son yıllarda bu konuda ilim adamlarınca birkaç eser yazılmış bulunuyor.

Tefsir Konusunda Tedvin:

Bilindiği gibi, önceleri tefsir sadece rivayet yoluyla yürütülür, derli toplu bir şeyler yazılmazdı. Daha çok o dönemin ilim adamlarının hafızasına güvenilirdi.

Emevîler'in yıkılışı, Abbasîler'in işbaşına gelişine rastlayan asır ve onu takip eden dokuzuncu ve onuncu asırlarda tefsirle ilgili bilgiler ve rivayetler hafızalardan kâğıda ve kitaba geçti Böylece derli toplu tefsir kitapları yazılmaya başlandı.

Sözünü ettiğimiz asırlarda tefsir yazanlar şunlardır:

1- İbn Mâce (H: 7-273/M: 886).

2- İbn Cerîr et-Taberî (H: 224-310/M 838-922).

3- Ebûbekir b. Münzir en-Nisâbûri (H: 7-318/M: 930).

4- İbn Ebî Hâtim (H: 327/M: 938).

5- Ebû Şeyh (H: 369/M: 979).

6- el-Hâkim (H: 405/M: 1014).

7- Ebubekir b. Murdeveyh (H: 410/1019).

Rivâyet yolu tercih edilip o metotla yazılan ünlü tefsirler şunlardır:

1- Câmi'u'l-beyân fî-Tefsîri'l-Kur'ân.

(İbn Cerîr et-Taberî. H: 224-310/M: 838-922).

2- Bahrü'l-ulûm.

(Ebû Leys es-Semerkandî. M: 7-375/M: 985).

3- el-Keşfu ve'l-Beyân ân Tefsîri'l-Kur'ân.

(Ebû İshak es-Sa'lebî. H: 7-427/M: 1035).

4- Maâlimü't-Tenzîl.

(Ebû Muhammed el-Hüseyn el-Beğavî. H: 7-510/M: 1116).

5- el-Muharrerü'l-vecîz fi-Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz.

(İbn Âtiyye el-Endülüsî. H: 481-546/M: 1088-1151).

6- Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm.

(Ebu'l-fidâ Hafız İbn Kesir. H: 700-774/M: 1300-1372).

7- el-Cevahirü'l-Hisan fi-Tefsîri'l-Kur'ân.

(Abdurrahman es-Sa'lebî. H: 7-876/M: 1471).

8- ed-Dürrü'l-Mensûr Fî-Tefsiri'l-Me'sûr.

(Celalüddin Suyûtî. H: 849-929/M: 1445-1522).

9- el-Câmi'u li-Ahkâmi'l-Kur'ân

(Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensarî-Kurtubî. H: 671 M:1272)

Dirayet Yoluyla Yazılan Tefsirler:

İlim adamlarının bir kısmı rivayet yolunu tercih edip kendi dirayetlerini ortaya koymaya cesaret edemezken, bir kısmı bu cesareti kendinde bulup daha çok dirayetine dayanarak tefsir yazmıştır. Ancak dirayet yoluyla tefsir yazabilmek İçin müfessirin şu ilimleri tahsil edip uzmanlaşmasının gereği üzerinde durulmuştur:

1- Lügat ilmi.

Kelimelerin konulduğu manaları ve Kur'an kelimelerinin indiği dönemde taşıdığı manaları bilmesi, eş anlamlı kelimeler hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekir. Aksi halde manayı bozacak şekilde yanlışlara yol açabilir.

2- Nahiv ilmi.

Kelimenin ne şekilde okunması gerektiğine, taşıdığı harekeye göre mana aldığına vakıf olması gerekir. Çünkü Kur'an'ı tefsir ederken her kelimenin hangi kalıpta kullanıldığını, nasıl bir i'rab (hareke) taşıdığını bilmesi, en doğru manayı çıkarmasına yardımcı olur. Aksi halde çok fahiş hatalar yapabilir.

3- Sarf ilmi.

Fiil kalıplarını, iştikak ve köklerini bütün inceliğiyle, taşıdıkları manalarla bilmesi şarttır. Bu hususta bilgisizlik hükümlerin bile değişmesi-

ne sebep olabilir.

4- Belağat ilmi.

Bu, meânî, beyan, bedi' konularını kapsar. Kelime ve cümlelerin konumunda, dizisinde taşıdığı özellikleri, delâlet ettiği manaları meânî ilmiyle anlamak mümkündür. Beyân ile de terkiplerin hususiyetleri, delâletteki açıklık ve kapalılık yanları bilinir. Bedi' ile kelime ve cümle konum ve dizisinde sözün güzelliği, çekiciliği ve taşıdığı hikmet anlaşılır. Kur'an'ı tefsir eden ilim adamının bu bilgilere herhalde ihtiyacı vardır.

5- Kıraat ilmi.

Usûl-i din ilmi

Buna "kelâm ilmi" de denir. Bu ilimle daha çok Allah hakkında vâcib, caiz ve müstahil olan hususlar bilinir. Sıfatları üzerinde durulur. Ayrıca imânla ilgili temel bilgiler verilir.

Usûl-i fıkıh ilmi

Bu ilimle ahkâm ayetlerinden nasıl hüküm çıkarılacağı, delillerin nasıl tespit edileceği usulü öğretilir. İctihad, istinbat ve istidlâl yolları üzerinde durulur.

Esbab-ı nüzul ilmi

Bu Kur'an ayet ve sürelerinin iniş sebeplerini tespit eder. İlâhî muradın daha doğru anlaşılmasına ışık tutar, yardımcı olur.

Kıssaların hikmetini, taşıdığı ilham ve öğütleri, ibret ve uyarıları bilme ilmi.

Nâsih ve Mensûh ilmi

Bu, hangi ayetin hükmü hangisiyle kaldırıldığını tespit eder. Kur'an'ı tefsir eden ilim adamının bu ilme de geniş çapta vukufu söz konusudur.

Kur'ân'ın mübhem ve mücmel hükümlerini açıklayan hadis ilmi

Kur'an daha çok genel hükümleri, ana kaideleri vaz'eder. Bunların açıklanması Hz. Peygamber (aleyhisselam)'a bırakılmıştır. Meselâ, Kur'an'da namaz emredilir, ama nasıl kılınacağı, kaç rekât olarak belirleneceği ve ne vakitlerde edâ edileceği mübhem bırakılır. Hz. Peygamber (aleyhisselam)

Efendimiz kavlî ve fiilî sünnetiyle bunları açıklar. Kur'an'da zekât vermemiz emredilir, ama hangi maldan ne nisbet verileceği açıklanmaz. Allah'ın zekâtla ilgili muradını Hz. Peygamber (aleyhisselam) bize beyân eder. Bu misalleri çoğaltmamız mümkün, ama gerek görmüyoruz. O halde Kur'an'ı tefsir eden ilim adamının hangi ayetlerin açıklanmasında hangi hadislerin söylendiğini bilmesi, tesbit etmesi çok lüzumludur.

Bir De Vehbî İlim.

Allah'ın bazı kullarına lütfettiği bir bilgidir ki, kulun kalbinde doğar ve ilâhî muradı yansıtmaya yarar. Bu ilim lüzumlu olmamakla beraber lâyık görülenler için büyük bir mazhariyettir.

Günün gelişen ilimlerinden tefsirde yardımcı olacak dalları bilmek de oldukça önemlidir. Çünkü Kur'an gelişen ilmin önünde yürür, ilim arkadan onu takip eder ve doğruyu bulunca Kur'an'daki ilgili ana fikri tasdike mecbur olur. O halde biyoloji, astronomi, anatomi, tarih felsefesi, psikoloji, ekonomi, devlet idaresi, coğrafya gibi ilimleri bilmeye veya bu konuda yazılan en kıymetli eserlerden yararlanmaya gerek vardır.

Kur'an'ı Kerîm'i tefsir edecek kimsenin bunlardan başka dikkat edeceği önemli bir takım hususlar daha vardır. Onları şöyle özetleyebiliriz:

Allah'ın irade buyurduğu mana, hikmet ve hükümleri ilmî ölçülere göre anlamaya çalışmak. Şu kişinin veya bu toplumun mantığına uysun diye ayetleri asıl delâlet ettiği mana ve hükümlerin dışına çıkarmamak ve zorlamamak.

Müteşabih olan ayetleri birer şifre kabul edip kendi görüşüne veya mantığına göre yorumlamamak; Kur'an'ın bütünlüğü içinde değerlendirip "Allah daha iyisini bilir" demek.

Ayetleri zahirî manasından, açık delâletinden uzaklaştırmamak; bâtıni bir takım yorumlara kapı açmamak.

Bağlı bulunduğu itikadı mezhebin görüşünü kuvvetlendirmek amacıyla dolaylı yorumlarda bulunmamak,

Mücmel, mutlak ve mecaz doğrultusunda inen ayetleri tefsir ederken, bu incelikleri dikkate almadan ve Kur'ân'ın genel kaidesinin ışığı altında mütalaa etmeden, "Allah şöyle murad etmiştir" diyerek kesin bir ifâde kul-

lanmamak.

Dirâyet Yoluyla Yazılan Önemli Tefsirler

Dirayete dayanılarak yazılan önemli tefsirlere gelince, yukarıda da belirttiğimiz gibi, ilim adamları tefsir konusunda üçe ayrılmışlardır: Sadece rivayet yolunu seçenler. Sadece dirayet yolunu seçenler; hem dirayet hem rivayet yolunu seçenler. Sadece dirayet yolunu seçenler daha çok tasavvuf erbabıdır. Nehcuvânî tefsiri ile Muhyiddin Arabi'ye nisbet edilen tefsirler bu cümledendir. Bunlar ilim çevresinde pek itibar görmemiştir. Çünkü hemen her ayet zahirî manasından alınıp bâtınî bir manayla yorumlanmıştır. Hem rivayet, hem dirayet yolunu seçip dirayete ağırlık veren müfessirlerin yazdıkları tefsirler ise, bir öncekilerin hilâfına İslâm âleminde hemen her asırda itibar ve rağbet görmüştür.

Bunların en meşhurları şunlardır:

1- Mefatihü'l-gayb.
(Fahreddin er-Râzî. H: 7-606/M: 1209).
2- Envarü't-Tenzîl ve Esrarü't-Te'vîl.
(Kadı Beydavî. H: ?-691 veya 685/M; 1291 veya 1286).
3- Medarikü't-Tenzîl ve Hakayıku't-Te'vîl.
(Nesefî. H: 7-701/M: 1301).
4- Lübabu't-Te'vîl Fi Meâni't-Tenzîl. (Hâzin. H: 7-741/M: 1340).
5- el-Bahru'l-Muhit.
(Ebû Hayyân. H: 654-7 /M: 1256).
6- Garâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkan.
(Nisâbûrî. H: 9. asır müfessirlerinden).
7- Tefsirü'l-Celâleyn.
(Celâleddin el-Mahallî - Celâleddin es-Suyûtî). (1388- 1459)(1445- 1505)
8- İrşadü'l-Akli's-Selîm.
(Ebûssuud Efendi. M: 1490-1573).
9- Ruhu'l-Meânî.
(Âlûsî. H: 1217/M: 1802).

Kur'ân-ı Kerîm'in Kısaca Tarihçesi

Kur'an-ı Kerîm, milâdî 610 yılında Mekke'de inmeye başlamış; 23 yıla yakın bir süre içinde parça parça Hz. Muhammed (aleyhisselam)'ın kalbine ilka edilmek suretiyle tamamlanmıştır.

İnen her ayet veya surenin nereye konulacağı, melek Cebrail'in talimatı doğrultusunda Peygamberimiz (aleyhisselam) tarafından belirlenip kâtiplere yazdırılmıştır. O bakımdan Kur'an sureleri iniş sırasına göre, Cebrail'in talimatına göre kendine has bir tertiptedir.

Kur'an'ın tamamı hem Rasûlullah (aleyhisselam) Efendimiz tarafından, hem de ashabından bazı kişiler tarafından ezberlendiğinde şüphe yoktur. İnen her ayet aynı zamanda kâtipler tarafından hemen yazılır ve ezberlenirdi. Böylece Kur'an indiği gibi ezberlenmiş, ezberlendiği ve öğretildiği şekilde yazılmıştır. Yazıldığı gibi de mushaf haline sokulmuş ve korunmuştur.

Allah'ın himâyesi altında olan Kur'an'a insan sözü karışmamış, insan eli onu değiştirememiştir. Her asırda binlerce hâfızın kalbinde yer etmiş, binlerce nüshası basılmış ve en değerli hattatlar tarafından yüzlerce nüshası yazılıp muhafaza edilmiştir.

Kur'an'ın son ayetleri indikten sonra onu bir araya getirip mushaf hâline sokmak için Resûlüllah (aleyhisselam) Efendimiz'in ömrü vefa etmemiş, bir iki ay sonra vefat etmiştir.

Birinci Halife Ebûbekir Sıddık (radıyallahu anh)'ın hilâfet yıllarında ortaya çıkan sahte yalancı peygamberin tenkîl edilmesi; İslâm birliğini bozmaya yönelik bu gibi fitnelerin anında söndürülmesi gerekiyordu. Yalancı peygamberlerden biri de Yemame'deki Müseyleme el-Kezzâb idi. Üzerine gönderilen ordu çetin bir savaş verirken Müslümanlardan yetmişe yakın hafız-ı Kur'ân şehîd düşmüştü. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu elim olay karşısında sarsılmış ve böyle giderse, Kur'an'ın tamamını ezbere bilenlerin tükeneceğinden endişe duymuştu. Derhal halîfeye başvurup Kur'ân'ın mushaf haline getirilmesini teklîf etmiş ve üzerinde ısrarla durmuştu. Netice onun bu teklifinin haklılığı anlaşılmış ve vahiy kâtiplerinden, aynı zamanda en kuvvetli hafızlardan Sâbit oğlu Zeyd (radıyallahu anh) başkanlığında bir tetkik ve tertip heyeti kurulmuş, yazılı bütün ayetler ve sureler bir araya

getirilmişti. Heyet üyelerinin hepsi hafız olmakla beraber ashabın getirdiği yazılı her ayet veya parça için ayrıca iki de şahit istenmişti. Bu, ileride "Kur'an gelişigüzel toplanıp mushaf haline getirildi" denilmesini önlemeye, münafık ve garazkârları susturmaya yönelik güzel bir tedbir idi.

Heyet aldığı bu tarihî görevi lâyıkıyla yerine getirdi; Kur'an'ı indiği, ezberlendiği, yazılıp tertiplendiği gibi tertipleyip bir cilt haline getirmeyi başardı.

Bu, tek ve orijinal nüsha olarak korundu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) devrinde muhafazası için Peygamber (aleyhisselam) Efendimiz'in eşi Hz. Hafsa'ya teslim edildi. Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın hilâfet yıllarında genişleyen İslâm ülkelerinde lehçe farkı ortaya çıktı. Meselenin nezaket ve inceliğini, ciddiyet ve önemini kavramakta gecikmeyen Hz. Osman (radıyallahu anh) Kur'ân'ın Kureyş lehçesi üzerine indiğini dikkate alarak onun öyle korunmasını sağlamak için Hz. Hafsa (radıyallahu anha)'nın yanındaki yazılı orijinal mushafı aldı ve yine Sâbit oğlu Zeyd (radıyallahu anh) başkanlığında beş kişilik bir istinsah heyeti kurdu. Mevcut nüshanın çoğaltılıp İslâm ülkelerine gönderilmesi kararlaştırıldı. Heyetin sistemli ve hummalı çalışmasıyla birçok nüsha yazılıp İslâm ülkelerinin önemli merkezlerine gönderildi ve farklı lehçelere göre yazılan parçalar imha edildi. Asıl orijinal nüsha ise yine Hz. Hafsa (radıyallahu anha)'ya teslim edildi.

O bakımdan Kur'an'da bir fazlalık veya noksanlığın söz konusu olamayacağından bütün siyerciler, araştırıcılar ve ilim adamları müttefiktirler. Bunun dışında İbn Mes'ûd (radıyallahu anh)'ın mushafı hakkında bazı rivayetler varsa da çoğunun sağlam dayanağı, güvenilir senedi yoktur.

Kıraat (okunuş) hususuna gelince, Buharî'nin de tesbitine göre, Kur'ân yedi kıraat üzerine inmiş ve okunmuştur. Nitekim İbn Abbas (radıyallahu anh), Rasûlullah (aleyhisselam) Efendimiz'den şunu işittiğini rivâyet etmiştir:

"Melek Cebrâil, Kur'ân'ı bana bir harf (kıraat) üzere öğretti. Ondan diğer harfler (kıraatlar) üzere okuyup öğretmesini istedim. Sonunda o, bana Kur'ân'ı yedi harf (kıraat) üzere öğretti."[1]

Bu sahih rivayeti kuvvetlendiren diğer bir rivayeti Sahîh-i Müslim Ubey

1 Buharî/Fezâil-i Kur'ân: 5, Bed'ü'l-halk: 6, Müslim/Müsâfirîn: 272, Ahmed: 1/264, 299, 313.

b. Kâ'b (radıyallahu anh)'dan şöyle nakletmiştik Peygamber (aleyhisselam) Ubey'e şöyle buyurmuştur:

"Ya Ubey! Kur'an bana bir harf (kıraat) üzere okumam için vahyedilmiştir. Ben ise onun diğer harfler (kıraatler) üzere okunmasını istedim. O sebeple Kur'an'ın iki harf (kıraat) üzere okunmasına izin verildi. Ben yine kavmimin Kur'an'ı kolaylıkla okumasını dikkate alarak daha fazla harf (kıraat) üzere okunmasını istedim. Bunun üzerine onun yedi harf (kıraat) üzere okunmasına cevaz verildi."[1]

Kıraat farkı manaya tesir etmez, asıl delâlet ettiği manadan uzaklaştırmaz; sadece okunuşa ve telaffuza tesir eder. Aynı kelimenin farklı kıraatlere göre okunması, o kelimeyi aslından ve delâletinden çevirmez.

Kıraat başlıca bir ilim dalı haline geldiğinden burada detayına inmemize yerimiz müsait değildir.

Sadece Meal Yeterli Midir?

Kur'an-ı Kerîm bu kadar bilgi beceri, yetenek, sabır, idrak ve ihata kudreti: birçok ilimlerde uzmanlık isterken onun sadece mealini ortaya koymak doğru olur mu? Önce şunu belirtelim ki meal hiçbir zaman Kur'an'ın kendisi değildir ve olamaz da. Zira Kur'an insan ruhunun bütün inceliklerini, fizikötesi âlemlerle ilgili bilgileri çok zengin bir dil olan Arapçayla beşer kalbine ve kafasına aktarır. Kur'an bu çok zengin dilin bütün özelliklerini kendinde taşımakta, fesahat ve belağatın zirvesinde bulunmaktadır. O bakımdan erişilmez bir noktada bulunuyordur. Başka bir dil ondaki bu incelikleri, yücelikleri, hikmetleri kemâliyle yansıtacak kelime haznesine sahip değildir.

O halde sadece meal, bazı yararları olmakla beraber Kur'an'ın ilâhî ihtişam, yücelik ve üstünlüğünü zedelemekte; fesahat ve belâğatını, akıllara durgunluk veren insicam ve dizisini yer yer tahrîp etmektedir. Aynı zamanda ondaki ilâhî murad, ilim ve hikmet kuru bir meal ile ne yansıtılabilir, ne de anlaşılabilir.

Günün insanına, gelişen ve gelişmeye devam eden ilme, değişen aile ve sosyal yapıya ışık tutacak, yön verecek, dengeleyecek Kur'an tefsirine büyük

1 Sahîh-i Müslim/Müsâfirîn: 272.

bir ihtiyaç söz konusudur. O da plânsız, düzensiz bir bilgi yığını halinde değil, ansiklopedik bir yaklaşımla metodlu, planlı ve düzenli bilgi vermekle gerçekleşebilir. Biz bu boşluğu gördüğümüz, anladığımız için tâ 1960 yılında tefsir çalışmalarına başladık. Rivayet ve dirayet yoluyla yazılan tefsirleri bir bir gözden geçirdik ve devamlı malzeme topladık. 23 yıllık ciddi, yorucu ve araştırıcı bir çalışmadan sonra elinizdeki tefsiri -Allah'ın izni ve yardımıyla- meydana getirdik. Bu arada 660 sahifelik bir meal ve tefsirimiz Tercüman Gazetesi tarafından basılıp dağıtıldı. Ayrıca 1300 sahifelik iki cilt halinde başka bir tefsirimiz Anadolu Dağıtım Şirketi tarafından lüks bir baskı yapılarak dağıtımı sağlandı. Bu iki kısa tefsirimiz bir ön hazırlık düzeyinde muhterem halkımızın istifadesine sunuldu. Ne var ki büyük tefsirimizin bir an önce basılıp neşredilmesiyle ilgili istekler devam etti. Haberi olan her mü'min 23 yıllık bir emeğin mahsulünü hem görmek, hem yararlanmak istedi. Gelen mektuplar, yapılan telefonlar cesaretimizi arttırdı.

Tefsirimizin Bazı Özellikleri

Tefsirimizde ilâhî muradı doğru yansıtmak, asrımıza Kur'an'ın kapısını açmak, onun bir hayat kitabı olduğunu ortaya koymak ve meraklılara İslâmiyet hakkında bol ve ciddi malzeme vermek amacıyla hemen, her suresinde şu hususları göz önünde bulundurduk:

1- Kültür seviyesi ne olursa olsun, okuyan herkes tarafından kolayca anlaşılsın diye konuşulan dili seçtik. Mümkün olduğu nisbette izafî terkiplerden, yabancı terimlerden kaçındık.

2- Daha çok genç kuşakları muhatab edinerek ona göre bir metot uyguladık.

3- Günün gelişen ilmine ışık tutan ve bilimsel konularda ana fikir mahiyetinde olan ayetleri yine ilmî açıdan açıklamaya çalıştık, gerektiğinde uzmanların görüşünü almayı ihmal etmedik.

4- Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerîm arasında münasebet düştükçe mukayeseler yaptık; iki kutsal kitabın Kur'an ile tashih edilen bölümlerine yer verdik.

5- Ayetlerle ilgili sahih hadisleri mealen naklederek, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasını sağlamaya özen gösterdik.

6- Ayetlerin iniş sebeplerini tespit ederek, birer özet mahiyetinde nakledip her ayetin taşıdığı mana ve hükmün daha iyi kavranmasına yardımcı olduk.

7- Günün değişen şartlarını, çalkantı halinde olan sosyal hayatın önemli bölümlerini göz önünde bulundurarak rivayetten çok dirayete ağırlık verdik.

8- Her konudaki veya bölümdeki ayetlerin ilmî, ahlâkî, hukukî, sosyal, ekonomik ve tarihî yönlerini; öğüt ve ibret yansıtan hikmetlerini kısaca açıkladık.

9- Kıssaların hikmetlerini, taşıdıkları öğüt ve ibretleri, tekrar edilmelerinin sebeplerini incelikleriyle belirleyip şüpheleri giderecek ölçüde izah ettik.

10- Hayatın, ölümün, nefs ve şeytanın; kabir âlemi ve kıyametin hikmet ve gayesine geniş yer verdik.

11- Ruh hakkında İslam tasavvufçularının ve ilim adamlarının ortaya koydukları düşünce ve görüşleri, keşif ve müşahedeleri münasebet düştükçe nakledip konuya açıklık getirdik.

12- Okuyucularımızı sıkmasın diye tefsirimizi hem plânlı ve düzenli hazırladık, hem de ansiklopedik bir biçim verdik.

Her şeye rağmen mükemmel ve ideâl bir tefsir hazırladığımızı söyleyemeyiz. Önce tefsir hazırlamak bir ömür ve imkân işidir. Tarihte büyük kaynak tefsirleri yazıp hazırlayan ilim adamları her şeyi bırakıp ömürlerinin tamamını buna vermek suretiyle ancak geriye bu unutulmaz mirası bırakabilmişlerdir. Sonra da tefsir sabırlı bir çalışma, didinme, araştırma, malzeme toplama işidir. O halde biz ancak mevcut imkânlara, bilgi seviyemize, zevk ve anlayışımıza, idrak ve becerimize göre bu tefsiri yazıp hazırlayabildik. Kusurlardan tamamen uzak bulundurduk diye bir iddiamız yoktur. Zira insan elinden çıkan her şey noksandır, kusurludur. Ancak Allah'ın kudret elinden çıkan her şey mükemmeldir. Ama iyi niyetimiz, samimi duygumuz, Allah'a olan güven ve bağlılığımız söz konusudur.

Bu açıdan bakıldığında tefsirimizin -Allah'ın yüksek inayetiyle- büyük bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz. 23 yıllık bir emeğin manevi karşı-

lığını da ancak Allah'tan istiyoruz.

Dileğimiz, önce ilâhî rızaya mazhar olması, sonra da Kur'an ilimleri hakkında geniş bilgi edinmek isteyenlerin istifade edip memnun kalmasıdır.

Kalpleri iyiye, doğruya, güzele çeviren Allah'tır. O ne güzel Mevlâ, ne güzel Vekil'dir!

Hamd (her türlü güzel övgü) Allah'a mahsustur. Salât u selâm, Hâtemü'l-enbiyâ, şefi'-i rûzi cezâ Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'e ve O'na dosdoğru uyan bahtiyar kullara olsun!

Mart 1986 İZMİR
Celâl YILDIRIM

1.
CİLDİN İÇİNDEKİ SURELER

SURE	AYET
FATİHA	1 - 7
BAKARA	1 - 182

1. SURE

FATİHA SURESİ

Ayet Sayısı	Kelime Sayısı	Harf Sayısı
7	27	140

١ سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ١

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ٢ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ٣ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ٤
اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ٥ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ٦
صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ٧

(Fatiha sûresi yedi âyet, yirmi yedi kelime, yüz kırk harftir.)

1- Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

2-3-4- Hamd, âlemlerin Rabbi, Rahman, Rahîm, ceza (hesap görülecek, karşılık verilecek) gününün yegâne sahibi Allah (celle celaluhu)'ya mahsûstur.

5- (Allah'ım!) Yalnız Sana ibâdet eder ve ancak Senden yardım dileriz.

6- Bizi doğru yola (sırat-ı müstakim) ilet.

7- Nimetine erdirdiğin kimselerin yoluna... Gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil.

İNİŞ SEBEBİ

Namaz, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hicretinden bir buçuk yıl önce Mi'râc Gecesi farz kılındığına göre, Fatiha-i şerife her namazda okunmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'in özeti mahiyetinde ya bu tarihten biraz evvel ya da bundan hemen sonra inmiştir.[1] Bu tesbîte göre, Rasulullah Efendimiz on bir ya da on bir buçuk sene Fatiha'sız olarak namaz kılmıştır.[2]

1 Tefsîr-i İbn Kesir c. 1, s. 8.

2 Rûhu'l-me'ânî-Alûsî: c. I, s. 33 / Tefsîr-i Kurtubî c. 1, s. 115.

Ashab-ı kiramdan İbn Abbas (radıyallahu anh)'a, tabiînden Katade'ye göre bu sûre Mekke'de; Ebû Hureyre (radıyallahu anh), Mücâhid, Ata' bin Yesâr ve Zührî'ye göre Medine'de inmiştir.

Diğer bazılarına göre, bir kere Mekke'de, bir kere de Medine'de inmiştir. Ebû Leys Semerkandî bu sûrenin yarısının Mekke'de, yarısının da Medine'de nazil olduğunu söylemişse de garip karşılanmıştır.[1]

SÛRENİN DİĞER İSİMLERİ

Fatiha sûresinin birçok isimleri vardır. İsminin çokluğu onun manasının genişliğine, esnekliğine, kadrinin yüceliğine delâlet eder.

1. Kur'ân-ı Kerîm'in başlangıcı, sırlarla örtülü mana haznesinin altın anahtarı ve namazda Allah ile kul arasında ilâhî bir şifre olduğu için ona "Fâtihatü'l-Kitab (Kitab'ın başlangıcı, açış anahtarı)" denilmiştir.[2]

2. İlk âyeti veya ikinci âyeti "el-hamdu" kelimesiyle başladığı için ona: "Hamd sûresi" denilmiştir.

3. Kur'ân-ı Kerîm'in temeli ve özeti mâhiyetinde bulunduğu için ona "Ümmü'l-Kur'ân (Kur'ân'ın anası ve esası)", denilmiştir.[3]

4. Her namazda tekrarlandığı veya bütün Kur'ân'ın yedi ana bölümüne çift kanatlı yedi giriş kapısı özelliğinde olduğu için ona: "Seb'u'l-mesânî (Yedi ikili âyet)" denilmiştir.

5. Akl-ı selîm sahipleri için tam ve mükemmel bir rehber, ilâhî belâğati hâiz eksiksiz ve kusursuz bir düstur olduğu için ona: "el-Vâfiye - el-Kâfiye (Yerine getirici-Yeterli)" denilmiştir.

6. İnsanı ruhen ve vicdanen geliştiren, dünya ve âhiret ıstıraplarını dindiren, gönül sıkıntısını giderip ruhî hastalıklara şifâ veren bir belge olduğu için ona: "eş-Şifâ" denilmiştir.

7. Kur'ân-ı Kerîm'deki mevcut ilimlerin ve ilmî konuların ana fikirle-

---

1 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 8 / Rûhu'l-me'ânî-Alûsî: c. 1, s. 33.

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 111

3 Tirmizî'nin Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'den yaptığı rivayette, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem.) Efendimiz: **"Elhamdülillah, Kur'ân'ın anası ve esasıdır ve yedi ikili âyettir."** buyurmuştur. Mekke'ye "Ümmü'l-kurâ", Merv'e "Ümmü'l- Horasan" denildiği gibi, Fâtihâ'ya da "Ümmü'l-Kitab" denilmiştir.

rinin özeti niteliğinde bulunduğu için ona: "el-Kur'ânü'l-Azîm (Saygıdeğer büyük Kur'ân)" denilmiştir.[1]

FATİHA SURESİYLE İLGİLİ HADİSLER

"Fatiha Kur'ân'ın ana temelidir. O, yedi ikili âyettir. (çift kanatlı yedi giriş kapısıdır.) O, Kur'ân-ı Azîm'dir."[2]

İbn Abbas (radıyallahu anh) diyor ki: Cebrail (aleyhisselam)'ın Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yanında bulunduğu bir sırada Peygamber (aleyhisselam) gökten kapı sesi gibi bir ses duydu da başını kaldırıp: **"Bu, göğün bir kapısıdır ki bugün açıldı; bundan önce açılmamıştır."** dedi. Bir melek o kapıdan indi. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Bu bir melektir ki yeryüzüne indi. Bundan önce o hiç inmemiştir."** diye ilâve etti. İnen melek selâm verdi ve: "Getirdiğim iki nur ile sizi müjdeliyorum. Bu iki nûr sizden önce hiçbir peygambere verilmemiştir. Bunlar: Fâtihatü'l-Kitab ile Bakara sûresinin son âyetleridir. Ondan (diğer bir rivayette bu ikisinden) okuyacağın her harf karşılığında sana (sevap ve bir nûr) verilecektir." [3]

-**"Kim bir namaz kılar da onda Ümmü'l-Kur'ân'ı, yani Fâtihâ'yı okumazsa, o namaz noksandır, o namaz noksandır, tam değildir."**[4]

Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Azîz ve Celîl olan Allah'dan şu Kudsî Hadîsi naklediyor:

-**"Fâtihâ'yı kendimle kulum arasında ikiye böldüm: Yarısı benim, yarısı da kulumundur. Kulumun istediği hakkıdır; kendisine verilecektir."**

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı hadîsin devamında diyor ki:

Bir kul "Elhamdülillahi Rabbi'l-âlemîn" dediği zaman, Allah Teâlâ:

-"Kulum Bana hamdetti" der. Kul:

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 113-114. / Rûhu'l-me'ânî-Alûsî: c. 1, s. 35

2 Sahîh-i Müslim: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den. Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 116. Âlimlerden bir kısmı bu hadîse dayanarak, Hz. Cibril'in Fatiha süresiyle inmediğini zannetmişlerdir. Halbuki, İbn Âtiyye'nin de dediği gibi, hadîs-i şerif, Cibril'in melekten önce inip Fâtiha'nın ineceğini bildirmesi, onun bu sûrenin nüzulüne iştirak ettiğine delâlet etmektedir.

3 Sahîh-i Müslim: İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan

4 Sahîh-i Müslim: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den

-"Er'rahmâni'r-Rahîm" dediğinde, Allah Teâlâ:

-"Kulum Beni umumî ve hususî manada olan merhametle andı; Beni övdü", der. Kul:

-"Mâliki yevmi'd-dîn" dediği zaman, Cenâb-ı Allah (celle celaluhu)**:**

-"Kulum Beni büyük tanıdı, Bana saygı gösterdi" der. Kul:

-"İyyâke na'budu ve iyyâke nesteîn" deyince, Allah Teâlâ:

-"Bu, Benimle kulum arasındadır. (İbadet kuluma, yardım da bana aittir). Kulumun istediği verilecektir" der. Kul:

-"İhdinâ's-sırata'l-müstekîm... Velâ'd-dâllîn (Bizi doğru yola ilet. Nîmetine erdirdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil)" dediğinde, Allah Teâlâ:

-"Bu dilek kula aittir. Ona istediği verilecektir." buyurur.[1]

İLMİ YÖNÜ

Fâtiha'da geçen "Rab" kelimesi, terbiyenin kemâle eriştiren bütün yollarını ve inceliklerini içine alan bir sıfattır. Varlık âleminde canlılardan bilinen, bilinmeyen her şeyin -cins ve türüne göre- basamak basamak kemâle doğru yükseldiğini görüyoruz. Meselâ: Bir spermayı inceleyip düşünecek olursak yavaş yavaş nasıl tekâmül ettiğini anlamakta gecikmeyiz. En gelişmiş bir canlı olan insan bedeni, nasıl meydana geliyor? Canlılık birimi olan hücrenin, canlı varlıkların yapı taşı olması ve hayatî olayların cereyan ettiği yer olarak tespiti ve hücrelerin bağımsız oldukları halde müşterek iş görmeleri nasıl bir kanuna bağlı olarak faaliyet gösteriyor? Bunlar vücut organlarını teşkil etmek için hiç şaşmadan yerlerini alıyor, yüklendikleri programı kusursuz yerine getiriyorlar. Bu sayede oluşan organlar en mükemmel makinalardan, en büyük kimya laboratuvarlarından daha mükemmel çalışıyor.

İlim adamları bu tedrici tekâmülü, bir tesadüfe değil, değişmeyen bir takım kanunlara bağlamak zorunluğunu meydana koymuşlardır. Çünkü yavaş yavaş, basamak basamak, fakat planlı, programlı tekâmül canlı olan bütün varlıkların özüne yerleştirilmiş ve bu bir zaruret halini almıştır.

1 Sahîh-i Buharî - Ahmed bin Hanbel

Bu zaruret, illiyet (kozalite = sebeplilik) prensibi içinde gerçekleşerek bir maksada doğru yükselir.

Böylece ilâhî irâde kanunu, "Rab" sıfatını incelik ve derinliğiyle bize hatırlatmakta ve tekâmülün bu kanuna bağlı bulunduğunu en vecîz bir ifâdeyle beyân etmektedir.

Ancak bizim anlatmak istediğimiz tekâmül ve terbiye, Darwin'in[1] İnsanın Menşei adlı eserinde bahsettiği tekâmül değildir. Ona göre hayvanlarla insan türü arasında zaman bakımından bir öncelik-sonralık vardır. İnsanın hayvandan geldiğini ve maymunun buna canlı bir misal teşkil ettiğini iddia eder. Hemen söyleyelim ki, bu iddia ve varsayım artık günümüzde hücre ve gen üzerindeki ilmî araştırma ve çalışmalar karşısında değerini kaybetmiştir. Zamanımızın biyologları, canlıların türüne ve her türlü özelliğine göre kendine benzeyen canlılardan meydana geldiğini kesin olarak ortaya koymuşlardır. Çünkü canlı maddenin en büyük vasfı ve onu cansız maddeden ayıran en önemli fonksiyonu özümleme ve özümlenmedir. Bu da fizik ve kimya nev'inden değildir. Yalnızca organizasyona aittir.

Darwincilik'in türler arasındaki intikal teorisinin iflas ettiğini meydana koyan New York İlim Akademisi Eski Başkanı A. Gressy Morrison diyor ki:

-"Hayat için elzem ilk şart bugün bizim bildiğimiz fakat Darwin'in bilmediği birtakım olaylarda kendini göstermektedir. Meselâ: Gen haritası gibi. Bu gen denen şeyler o kadar anlatılamayacak kadar küçüktür ki, yeryüzündeki mevcut bütün canlıları meydana getiren genlerin hepsini bir araya toplasak bir yüksüğü bile doldurmaz. Mikroskopla bile görülemeyen bu genler ve onların adaşları kromozomlar her canlı hücreye yerleşirler ve bütün insan, hayvan ve bitkileri hususiyetlendirirler. Bir yüzük, iki milyarı aşan insan nüfusunun ayrı ayrı bütün ferdî hususiyetlerini içine alamayacak kadar küçüktür ama bu hususta gerçekler tereddüde yer bırakmamaktadır.

Öyle ise gen denen bu şey nasıl olur da bir sürü baba ve dedelerin

1 Darwincilik: Çeşitli hayvan ve bitki türlerinin bir bakıma aynı köklerden geldiğini ve evrimin çağlar boyunca dış tesirlerle basitten gelişmişe doğru nasıl oluştuğunu açıklar. Darwin, aynı kökten gelen türlerin başkalaşımını, yani soy değişimi gerçeğini ortaya koymak için doğal (tabii) ayıklanmayı hareket noktası olarak seçer.

özelliklerini içinde gizliyor ve nasıl oluyor da inanılmayacak kadar küçük bir yerde ayrı ayrı her birinin psikolojisini koruyabiliyor?

İşte burada, gen'i içine alan ve nesilden nesile geçiren hücrede asıl gelişme-yetişme başlar. Mikroskopla bile görülemeyen küçücük bir gen, içinde hapsedilen birkaç milyon atomun böyle yeryüzündeki bütün hayatı kesin olarak idare edebilmesi niteliği sadece yaratıcı bir bilginden çıkacak derin bir ilim ve maharetin eseri olabilir; başka hiç bir teoriye imkân yoktur."[1]

Elektron mikroskobunda hücre-dokuları ve en küçük canlıları inceleyen ilim adamları da Darwinizm'in türler arasındaki intikal teorisinin iflas ettiğini ve artık bir değer taşımadığını, biyolojik araştırma sonucunda elde edilen bilginin İslâmî görüşle birleştiğini meydana koymuşlardır. Özetle deniliyor ki:

-"DNA (Dezoksiriboz) kalıtımda esas rolü oynar. Esas olarak hücre çekirdeğinde bulunur. RNA (Riboz) ise bilhassa protein sentezi yapar. Çekirdekçikte ve protoplazmada bulunur. RNA'nın üç çeşidi vardır, her canlıda kendine has özellik taşır. Hücreler bunlar vasıtasıyla kendine yararlı enzimleri (salgıları) yapmak zorundadır. RNA çoğunlukla DNA kontrolü altındadır. DNA tarafından verilen emri alan RNA diğer çeşitleri ile birlikte o hücrenin enzimi için lüzumlu olan aminoasitleri -ki proteinlerin vücuttaki yapı taşlarıdır- her türlü özelliğine has bir şekilde sıraya koyar.

DNA ve RNA'ların her türün özelliğine göre farklılık ve fonksiyon göstermesi bile, Darwinizm'in türler arasındaki intikal teorisinin iflasından başka birşey değildir."

"Rabbü'l-âlemîn" (Alemlerin Rabbi) terkibini ilmî yönden şöyle de izah edebiliriz: Var olan her şey ya vâcib, ya da mümkündür. Üçüncü bir ihtimal yoktur. Mümkün ise kendisini vücuda getirecek daha önceki bir illete muhtaçtır ve illetler silsilesinin sonsuz olarak geriye doğru devamı mümkün değildir; vücudu vâcib olan bir mevcutda nihayete ermesi zarurîdir. Onun vücudu için bir illete lüzum yoktur. O, bizatihi en yüksek kemâl sahibi ve ezelden beri bütün yönleriyle fiil halindedir; bekasını devam ettirmek için bir şeye muhtaç değildir.

İşte biz bu ilk mevcuta -ki ezelî ve ebedîdir- "Allah" deriz ve bu ma-

1 İlim, Ahlâk ve Din - M. Rahmi BALABAN / Diyanet İşleri Bşk. Yayınları

nayla O, Rabbü'l-âlemin (âlemlerin yegâne terbiyecisi)dir.

O halde "Rab" sıfatının âlemîn çoğuluna izâfesiyle birlikte delâlet ettiği terbiye, hayvanlar ve bitkileri basamak basamak türünün özelliğine has bir şekilde kemâle eriştirmektedir.

Ceza (Hesap Görülecek, Karşılık Verilecek) Gününün Yegâne Sahibi:

Din, ilim ve felsefe bu konuda birleşir. Allah (celle celaluhu) bütün hayır, iyilik ve adaletin kaynağıdır. Bunların -melekût âleminde olduğu gibi- yeryüzünde insan türü arasında gerçekleşmesini ve hedefi olan saadete erişmesini diler. O halde hayır ve adaletin hedefi, diğer bir tâbirle karşılığı saadettir. Ama şu dünyada ekseriya hedefine ulaşmayan hak ve adaletin, iyilik ve faziletin varlık alemindeki ilâhî irâde ve hayat kanunu icabı mutlaka gerçekleşmesi, hedefine ulaşması lâzımdır. Gerçekleşmediğine göre ikinci bir dünyanın varlığını kabul etmek zarureti doğar. Tabiatiyle öbür dünyada hak ve adaleti temin edecek bizzat biz değiliz; bunu eşyanın herhangi birinde mevcut bir kuvvetten beklemek de boş ve faydasızdır. Hak kavramını gereği gibi idrâk etmiş bir üstün ilim sahibinin ve onun buyruklarını gerçekleştirecek emsalsiz bir irâdenin var olması gerektir. İşte biz bu ilim ve irâde sahibine "Allah" diyor ve kıyamet günü ancak O'nun hak ve adaleti gerçekleştireceğine inanıyoruz.

Diğer bir izahla:

İyilik ile saadet, kötülük ile azap arasında kuvvetli bir bağ vardır. Böyle olmamış olsaydı iyilik ve kötülük neticesiz kuru birer kavramdan ibaret kalırdı. Meselâ: Bu dünyada "fazilet" kendi sahibini bazen felâkete sürüklemekte; hayırhahlık, mutluluk hedefine ulaşamamaktadır. O halde aksi görünme ve belirti, ikinci bir dünyanın varlığını ispat etmez mi? O takdirde bu dünyada mükâfat ve karşılık göremeyen kimsenin hayır ve fazîletini öbür dünyada görmesi gerekir. Kant'ın da Allah ve âhireti ispatla ilgili görüşünün hareket noktası buna yakındır.

AHLAKİ YÖNÜ

Çoğu insanlar, beşeriyetin asırlardan beri edindiği tecrübelerden ve dinî ahlâktan çıkardığı güzel âdet ve töreleri, hayatın asıl manasını ve yaşama düzenini bir tarafa itip keyfine göre sınırsız bir hürriyet havası içinde

yaşamak ister. Gerçi bu, insanda fıtrî (yaratılıştan) bir arzudur; fakat ayarlanmazsa tehlikeli olur; aynı zamanda Allah (celle celaluhu)'nun insan hayatı için koymuş olduğu illiyet kanununa aykırı bir hal alır ve en ağır tokatı yine bu kanundan yer.

İlâve edelim ki: Ferdin mesud olması için yalnız sağlık ve aklî denge kâfi değildir; bu ikisi kadar din ve ahlâk da lüzumludur. Sağlık nimetini, akıl devletini ölçülü bir şekilde değerlendirerek hedefine ulaştıran bunlardır.

Varlık âlemini değişmez kanunlarıyla arızasız olarak idare eden Allah (celle celaluhu), insanın bu fıtrî aşırılığını ve sınırsız hürriyet içinde yaşama temayülünü sınırlayacak nitelik ve ölçüde esas ve prensipler koymuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in ilk sûresi olan Fâtiha-i şerîfe bunu en mükemmel tarzda kendinde özetlemektedir.

Bütün işlerin başı, düşüncelerin berraklığı, sözlerin büyüleyici tesiri, davranışların gerçek doğrultusu besmele ile vücud bulur. Çünkü Rahman ve Rahîm sıfatları, iyilik ve hayır duygusunun bütün inceliğini içine alır; canlıların hepsini bu hayrın feyzine eriştirmeyi hedef olarak kendi kapsamında tutar. Amellerin karşılık göreceği günde ise, hak ve adalet, merhamet ve şefkat kavramları düzeyinde gönülden inanmış ve teslimiyet göstermiş kulları ebediyet nimetine garkeder. Bu bakımdan besmelesiz başlanan bir iş feyizsiz ve bereketsiz kalır. Allah'ın Rasulü buna işaretle buyurdular ki: **"Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm, her şeyin anahtarıdır.", "Besmeleyle başlanmayan bütün (meşru') işler bereketsiz ve kısırdır."**[1]

Görülüyor ki, günlük hayatımızı dinî ve ahlâkî prensipler içinde düzenlememizde, besmele'nin tesiri çok büyüktür. Diğer taraftan Allah (celle celaluhu)'nun hamde lâyık tek mevcut olduğuna gönülden inanan bir mü'min, geçici servet ve mevki gibi değerlerle böbürlenmez. Her nîmetin ve hayrın Allah (celle celaluhu)'dan geldiğini bilerek son derece mütevazı olur. Allah (celle celaluhu)'nun Rahman ve Rahîm sıfatlarla tecelli edeceğine, kılı kırk yararcasına adaletin gerçekleşeceği günün tek sahibi bulunduğuna, her türlü şüpheden uzak bir itikadla imân eden her insan diğer canlı varlıklara karşı yufka yürekli, temiz kalpli, hassas ruhlu ve arî vicdanlı olmaya çalışır. Bir an olsun hak ve adaletten ayrılmaz ve yaşadığı müddetçe faziletin mücadelesini yapar. Ve işte o zaman hakiki hayat ve saadet başlar.

1 el-Camiussağîr: c. 2, s. 92 - Abdulkadir er-Rahavî Fi'1-Erbaîn

Görüyoruz ki Allah (celle celaluhu)'ya ve âhiret gününe inanmayan bir insan, biraz şöhret, biraz şeref veya para için hayatı boyunca çalışıp çabalar. Zanneder ki bunlardan birine sahip olursa, o ölçüde tatmin olacak, bunca emek ve mahrumiyetin karşılığını şu ölümlü dünyada görecektir. Oysa takatinin tükenmekte olduğunun farkında değildir, bütün vücudunun uzuvları yıpranmaktadır ve az sonra onu, arzusunu yerine getirmekten âciz bırakacaktır. Böylece ölmek üzere olan bir kimse için refah, servet, şeref manasız kelimelerden ibaret kalacaktır.

Ama kendi yaradılışındaki üstün ve emsalsiz sanatın nasıl işlendiğini ve kim tarafından niçin meydana getirildiğini anlamış olsaydı, bunca çaba ve gayretlerini bir takım zahirî sebeplere bağlamaz, bunun faydasız, manasız ve neticesiz olduğunu idrâk eder; bu idrâk ve imân havası içinde peşin bir saadet istemeksizin hayatının ve çalışıp çabalamasının asıl hedef ve maksadını tayîn etmiş olurdu.

"Yarınlara Doğru" adlı kitabın sahibi gaye ve hedefini tayîn ve tespit etmemiş, ya da edememiş bir insan için der ki: "Bir doktor, hipnotize edilmiş bir kadına, meslektaşlarından birine bir kama saplamasını telkin eder; telkin edilen doktora saldırır. Bu cinayeti niçin yapmak istediği sorulunca da "Bana fenalık ediyor" cevabını verir.

Bizim için de mesele aynıdır. Sebebini ve maksadını bilmediğimiz hareketlere, yukarıdaki kadının söylediği gibi, kabulü imkânsız saçma sebepler buluruz."[1]

إِيَّاكَ نَعْبُدُ

"Ancak Sana ibâdet ederiz."

Rahman sıfatıyla herkese rahmet kapısını açık bulunduran; inkarcı, eş-ortak koşucu, putperest, ateşperest diye bir ayrım yapmadan bu dünyada herkesi, kabiliyet ve isti'dadına göre merhamet güneşiyle faydalandıran; Rahîm sıfatıyla inanmış ve kulluk görevini yerine getirmiş mü'minleri öbür dünyada has rahmetine mazhar kılan; yeryüzünde fesat işlenmesin, tuğyan edilmesin, hür olarak analarından doğan insanlar esaret ve kölelik zilletine düşürülmesin diye adaletle hükmetmeyi emreden ve her hak sahibinin hakkının verilmesi için kitap ve peygamber gönderen;

1 Dr. Alexis Carrel

amellerin karşılık göreceği kıyamet gününün yegâne sahibi bulunduğunu beyân eden; Fâtiha-i Şerîfe'nin ilk cümlesiyle nankörlüğün saygıdeğer yaratılan insana lâyık olmadığını hatırlatan âlemlerin Rabbi Allah, elbette ki ibâdet edilmeye daha layıktır.

Bunun için "Ancak sana ibâdet ederiz" cümlesiyle ibâdetin kime yapılacağı; hamd ve şükrün asıl manası, bu ikisinin karşıtı olan nankörlüğün âhirette Rahîm sıfatının nurundan ve feyzinden mahrumiyete yol açacağı ifâde ediliyor.

Bir günde 30-40 defa Fâtiha'yı okuyan kimse, "İyyâke na'budü" hitabıyla Allah'ına karşı şöyle söz veriyor:

a) Allah'ım! Seni bilip tanıdım. Rahman ve Rahîm olduğunu anladım. Bütün varlığımla Sana borçluyum ve her an rahmetine muhtacım. Bana imân ve sıhhat gibi iki büyük nîmeti bahşettiğin için Sana ne kadar şükretsem azdır. Övülmeye lâyık olan Sensin.

b) Yaşadığım müddetçe Sana hamdedeceğim, asla nankörlük yapmayacağım.

c) Hiçbir fâniye kulluk etmeyeceğim, hiçbir fâninin önünde eğilmeyeceğim.

d) Bütün söz ve hareketlerimi, düşünce ve tasarılarımı, Senin çizmiş olduğun çerçeve dahilinde düzenleyip değerlendirmeye çalışacağım.

e) Kıyamet günü Senin yüce adalet divanında hesap verirken mahcup olmamak, ebedî rüsvaylığa düşmemek için bu dünyada hak ve adaletten ayrılmayacağım.

İşte Fatiha sûresini bu imân ve bu idrâk içinde okuyan mü'minler her gün ve her saat ahlaken yükselir, vicdanen arınır, insan-ı kâmil olma basamaklarında başarılı olur.

Ayrıca besmele ile hamdele, kötü âdetlerin, zararlı ideolojilerin, gayr-i ahlâkî ve gayr-i insanî bütün davranışların önüne bir sed çeker, insana, insan olduğunun hikmetini öğretir.

İCTİMAÎ YÖNÜ

"(Allah'ım!) Yalnız Sana ibâdet eder ve ancak Sen'den yardım dileriz."

Bu iki cümleden, sosyal yapımızı madde putperestliğinin aldatıcı ve büyüleyici tesirinden kurtarma çarelerini, ilâhî nizama uymanın huzur dolu nimetlerini ve böylece millet olarak birlik ve beraberlik içinde uzun ömürlü olmanın yollarını ve açık sebeplerini öğreniyoruz.

"Yalnız Sana ibâdet ederiz." cümlesi, kul ile Allah (celle celaluhu) arasındaki münasebetin ilâhî nizama göre uygulanmasını, ara yerde vasıta bulundurulmamasnı telkin ediyor. Cemiyetin iç huzur, birlik ve beraberlik gibi temel meselelerinin ancak Hakk'a, cemaatleşme şuuru içinde ibâdet etmekle mümkün olacağına işaret ediliyor.

Ayrıca mef'ulün fiile takaddümü, Allah (celle celaluhu)'dan başka hiçbir varlığa ibâdet etmenin caiz olmadığını; peygamberler dahil hiç bir insanın önünde eğilmenin doğru bulunmadığını ifâde ediyor.

Bu bakımdan fertleri ilâhlaştırmanın haram olduğuna dikkatimiz çekiliyor. Çünkü kula kul olmak, insanı insanlık şeref mertebesinden indirir, bayağı bir mahlûk seviyesine düşürür. Cemiyet ve milletin benliğini öldürür; vicdanları silik hale getirir; millî, dinî ve ahlâkî bütün değerleri kökünden söküp çıkarır. Bu yüzden halk, Fir'âvn'a tapanlar gibi şuursuz bir kitle olur.

"Ancak Sen'den yardım isteriz." cümlesi, bize şu hususları öğretiyor:

a) Bütün kuvvet ve kudret ilâhî irâde ve meşietten sadır olur. Allah yegâne kuvvet ve kudret kaynağıdır.

b) Bütün kuvvet ve saltanatlar bu irâdeyle mahkûm olur. Çünkü varlık âleminde tek hükümran olan Allah'tır; diğer bütün saltanatlar iğreti ve geçicidir.

O halde cemiyetler ve milletler ve onları idare eden kadrolar her ân Allah (celle celaluhu)'ya yönelerek yardım istemeli ve O'nun üstün irâde ve kudretine boyun eğmelidirler. Aksi halde dağılıp yıkılmaya mahkûm olurlar. Tarih boyunca yıkılan medeniyetler, silinen imparatorluklar bu yüzdendir.

Cemiyet ve milletlerin tuğyan ve isyanını ancak Hakk'ın irâdesine bağlı sağlam bir akide frenleyip zararsız hale getirebilir. Ve bu akide kuvvetlendikçe cemiyetin sosyal ve ruhî yapısı gelişir; o kadar ki, bütün kalpler biraraya gelip tek kalp halini alır ve bir ağızdan: **"Bizi doğru yola ilet.**

Nimetine erdirdiğin kimselerin yoluna. Gazaba uğrayanların ve sapıklarınkine değil."

Duasını yaparak kulluğun asıl manasını ifâde etmiş olurlar.

"Rabbü'l-Âlemîn" Terkibinin Delâlet Ettiği Eğitim Sistemi

İslâm dini, bütün hüküm ve prensipleriyle aynı zamanda bir terbiye ve ahlâk sistemidir. Terbiye ve ahlâk ise, ferdî gayretten ziyâde sosyal ve kültürel faaliyet konusu ve meselesidir. Bu bakımdan Kur'ân'a göre terbiye esaslı bir eğitime dayanır. Ahlâk ve fazilete dayalı bir eğitimin olmadığı yerde dinî terbiye meselesini gerçekleştirmek ve onu asıl hedefine ulaştırmak çok zor ve hattâ imkânsızdır.

Bu nedenle İslâm dini eğitime geniş yer vermiş ve hemen her konuda bunun ana prensiplerini belirlemiştir. Kur'ân'da gerçek eğitimden ayrı ne bir hukukî sistem, ne de bir âhiret mefhumu vardır. Hemen her konuda ahlâk ve terbiyeye müstesna bir yer ayrılmış ve bunun bir sosyal mesele olduğuna dikkatimiz çekilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de dokuz yüz küsur yerde "Rab" sıfatının anılması, terbiye ve ahlâka ve bu ikisini olumlu sonuca bağlayacak eğitime ne kadar ve nasıl yer verildiğini göstermeye kâfidir.

Hadîs-i şerifleri de buna ilâve edecek olursak, binlerce yerde anılan "Rab" kelimesi hakkında ilim adamlarından bir kısmının tarif ve görüşünü kısmen de olsun nakletmeyi faydalı gördüm. Çünkü o zaman İslâm'ın eğitimle olan ilgisinin oranı daha iyi anlaşılmış olur.

"Rab" kelimesi, aslında mastardır. Beslemek, terbiye edip büyütmek, demek olup, bundan ism-i fail (sıfat) mübalağası alınmıştır ki, yeteri kadar terbiye edip besleyici manasınadır. Belirli olarak getirildiği zaman, varlık âlemini terbiye edip kemâle doğru götüren, bütün cins ve türlerin ıslahını özelliğine göre tekeffül eden Allah (celle celaluhu)'ya sıfat olur.[1]

"Rab", efendi (seyyid) manasına geldiği gibi, işleri düzene koyan, tedbirli, güçlü ve ilgilendiği şeylere hâkim kimseye de sıfat olarak gelir. Belirli geldiği zaman, yarattıklarının durumunu, hal ve istikbalini adım adım

1 Kamus Tercemesi Osmanlıca: 1/256

kemâle eriştiren Allah (celle celaluhu)'ya sıfat olur.[1]

"Dilimizde Arapçadan geçen "terbiye" kelimesi, "rab ve riba" köklerinden gelir. Bunların anlamları, "beslenmek, tamamlanmak, ziyadeleşmek, toplanmak, artmak, çoğaltmaktır. Terbiye de lügat anlamıyla kısaca tamamlatmak, ıslâh etmektir. Terim olarak da bir şeyi derece derece yetiştirip olgunluğa eriştirmektir."[2]

"Rab, terbiyenin bütün gereklerini taşıyan en olgun ve başarılı terbiyeci anlamına gelir. Terbiye ise, ilgili bulunduğu şeyleri kademe kademe kemâle götürüp eriştirmek ve tamamlamak manasını taşır."

Allah (celle celaluhu)'ya sıfat olarak gelen ve bazen "âlemin" çoğuluna izafe eden "Rab" kelimesinin delâlet ettiği eğitim sistemine gelince:

Allah (celle celaluhu)'nun yüzlerce âyette kendisini bu sıfatla anmasının sebeplerinden biri de, varlık âlemini, terbiye yoluyla derece derece kemâle eriştirmiş olmasıdır. Bu âlemden mükemmel bir parça olan ve her ân -mükemmelliğini koruyabilmek için- terbiyeye muhtaç bulunan insanoğlu, "Rab" sıfatından edineceği mana ve metotla terbiyeyi sistemleştirmek ve bunu bir maarif konusu olarak sosyal hizmetlerin başında ele alıp işlemek zorundadır. Aksi halde yetişen nesil mevcut nizamı alt-üst eder; kâinatta câri olan ilâhî kanunlara (hayat kanunlarına) tuğyan edip, düzensizlik meydana getirir. Böylece yeryüzünde sevgi ve saygıdan, edep ve terbiyeden, huzur ve sükûndan, iyilik ve faziletten, hayırhahlık ve kahramanlıktan pek eser kalmaz.

Çünkü Allah (celle celaluhu)'nun "Rab = terbiye edip yetiştirici" olması, insanların yetişme ve yetiştirme yükümlülüğünü kaldırmaz. Hem Allah (celle celaluhu)'nun "Rab" olmasının diğer manası şöyledir: Beşer güç ve kudretinin dışında olan şeyleri bizzat Allah terbiye edip yetiştirir; onun güç ve kudreti dahilinde olan şeylerin ıslah ve yetiştirilmesini, kemâle doğru basamak basamak eriştirilmesini ona bırakır. Meselâ: bir hayvan, ya da bir meyve cinsini ıslah etmek beşer kudret dahilindedir. Bu bakımdan Allah bunların ıslahını insana bırakmıştır. Fakat onu yaratıp türünün özelliğine göre meydana getirmek Allah (celle celaluhu)'ya aittir. O kendisine ait olanı

1 Tefsîr-i Kurtubî: 1/135

2 İslâmiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler: 16

yapar, gerisini insana bırakır.

İşte burada ve bu incelikte sorumluluk ve yükümlülük başlar. Kainatta devam edegelen ilâhî kanunlara uygun düşünmek ve hareket etmek başlar.

O halde İslâm ancak eğitimle ahlâk ve fazileti, olgunluk ve düzeni gerçekleştirebilir. Bugün İslâm Medeniyeti'nden, İslâm kültür ve ahlâkından bahsediliyor ve bunun Batı Medeniyeti'ne öncülük ettiği kabul ediliyorsa, bu sadece ve yalnız İslâm'ın sistemleştirilmiş eğitiminin eseridir. Bu sayede o devirlerde iyilik kötülüğe zafer bulmuştur. "İyiliğin kötülüğe zaferi, kötü insanların iyi insan olması demektir." denildiği gibi.

FIKHÎ YÖNÜ

Namazda Kıraat Farzdır.

Hanefîler'e göre: Farz olan mutlak kıraattir. Farz namazların ilk iki rekatında Kur'ân okumak farzdır ve bu iki rekatta Fâtiha-i şerîfeyi okumak vâcibdir. Geri kalan iki rekatta ise okunması sünnettir. Nafile namazların bütün rekatlarında okumak vâcibdir. İmâma uyan cemaatin bir şey (Fatiha veya zamm-ı sûre) okuması tenzîhen mekruhtur. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Kimin imamı varsa, imâmın kıraati onun için de kıraattir."** buyurmuşlardır.[1]

Şâfiîler'e göre: Cemaatin de Kur'ân okuması farzdır.

Mâlikîler'e göre: Cemaatin gizli okuması mendûptur.

Hanbelîler'e göre: Gizli okunan namazlarda cemaatin okuması müstehaptır. Aşikâr okunan namazlarda ise, imâmın durakladığı yerlerde cemaatin okuması müstehaptır.[2]

Bu hususta geniş bilgi için dört mezheple ilgili fıkıh kitaplarına bakılması tavsiye olunur.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Fâtiha'da geçen ilâhî sıfatlar ve Rab sıfatının âlemîn'e izafesi, bizi imkân sahasına getiren Kaadir-i Mutlak'ın önce kudretini, sonra terbiyedeki rabbânî metodunu hatırlatıyor. Rahman ve Rahîm sıfatlarının tecellisiyle

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 118_ Dârekutnî: Abdullah b. Şeddad (radıyallahu anh)'dan

2 Kitabu'1-Fıkh Ale'l-Mezahibi'l-Erbaa: c. 1, s. 228

vicdanlar üstündeki karartıyı rahmet nuruyla giderme imkânlarını lütfettiğine dikkatimizi çekiyor. Ayrıca Rabbu'l-âlemîn terkibiyle, ledünnî ilimlerin kapısını açıp kalpleri füyuzat-i sübhaniyesiyle, inâyet-i rabbâ-niyesiyle cilaladığını ve bununla önce kendi nefsimizi ve sonra Cenâb-ı Hakk'ı bilip kulluk resmiyetini ona göre yerine getirmek üzere gayb âleminden şuhud âlemine intikalimizi en veciz bir ifâdeyle beyân ediyor.

Fahreddîn Râzi'ye Göre Fâtiha'nın Tasavufî Yönü

Müfessir Fahruddîn Râzî, Fâtiha-i şerîfe'nin tefsirini özetlerken onu tasavvufî manada ele alarak diyor ki:

- "Dünya âlemi bulanık bir âlemdir. Âhiret âlemi ise, sâf ve temiz bir âlemdir. Bu manayla âhiretin dünyaya nispeti, aslın fer'a, cismin gölgeye nispeti gibidir. Dünyada ne varsa, âhirette mutlaka onun bir aslı mevcuttur. Böyle olmamış olsaydı, şu dünya dediğimiz âlem değersiz bir serap, boş bir hayal olurdu. Böylece, âhirette de ne kadar bir asıl varsa, mutlaka dünyada onun bir misali mevcuttur. Böyle olmamış olsaydı o, meyvesiz bir ağaç, delilsiz bir medlul gibi olurdu.

O halde ruhanî âlem aydınlıklar, nurlar, zevkler ve nihayet lezzetler âlemidir. Hiç şüphe yok ki, ruhanî (ruhlarla ilgili) âlem; kemâl ve noksanlık bakımından farklıdır; bu âlemde ruhlardan birinin daha çok şerefli, daha yüce, daha mükemmel ve daha güzel olması, diğer ruhların onun emri ve nehyi (buyruğu) altında bulunmasını gerektirir. Kur'ân-ı Kerîm'de buna işaretle buyuruluyor ki: "Bir elçi ki çetin bir kudrete mâliktir. Arşın sahibi (olan Allah) katında çok itibarlıdır."[1]

Bunun gibi, dünyada da şahısların en şereflisi olan, aynı zamanda bu âlemde en mükemmel, en yüce ve en gönül çekici güzellikte bulunan bir zata ihtiyaç vardır. Başkası ise bu âlemde onun emri altında olmalıdır. Birincisi ruhlar âleminde itaat edilme mevkiinde, ikincisi cisimler âleminde itaat edilme mevkiindedir. Bu ayrıma göre: Birincisi en yüce âlemde, ikincisi en aşağı âlemde itaat edilme, buyruk verme durumundadır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, cisimler âlemi ruhlar âlemine nispetle gölge ve iz gibidir. Bu nedenle adı geçen iki âlem arasında bir yakınlık, bir ilgi ve kaynaşma gerektir.

1 Tekvir Sûresi: 20

Ruhlar âleminde itaat mevkiinde olan, Masdar'dır. Cisimler âleminde itaat mevkiinde olan ise, Mazhar'dır. Masdar olan, meleklerin rasulüdür. Mazhar olan, beşerin rasulüdür.

İşte bu iki rasulle hem dünya, hem de âhiret saadeti tamamlanmış olur.

Bunu anladıktan sonra deriz ki:

- Beşerin rasulünün kemâli, ancak Allah (celle celaluhu)'ya yaptığı davette kendini gösterir. Bu davet ise, ancak Bakara sûresinin sonundaki yedi mertebeyle tamamlanır.

"Peygamber, Rabbinden indirilene imân etti; mü'minler de hepsi de Allah'a, O'nun meleklerine, kitablarına ve peygamberlerine inandılar ve: "Peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz"dediler."[1]

İşte bu dört mertebe Mebde'i tanımaya, bilmeye bağlıdır; bu da rûbubiyeti bilip tanımaktır. Bundan sonra ubudiyeti bilip tanımaya bağlı olan mertebeleri belirtiyor. Bu da iki şey üzerine kurulmuştur: Biri mebde' (başlangıç), diğeri kemâl... Mebde' olanı, "İşittik, itaat ettik." buyruğudur. Zira bu mana, Allah (celle celaluhu)'ya gitmek isteyen herkese lüzumludur. Kemâl olanı ise, Allah (celle celaluhu)'ya dayanmak ve tamamen O'na iltica etmektir. "Ey Rabbimiz! Mağfiretini isteriz." mertebesi işte budur. Bu mertebe, nazarî ve beşerî olan amellerden, insanî olan taatlerden ayrılıp kopmak; bütün mevcutiyetiyle Allah (celle celaluhu)'ya sığınıp O'nun rahmet ve mağfiretini istemektir.

Yukarıdaki dört aslı bilip tanımak sebebiyle Rububiyet'i bilmek hususu tamamlanınca, bu iki asılla da ubudiyeti bilip tanımak tamamlanmış olur. Ve artık bundan sonra Melikü'l-Vehhab olan Hazret'e gitmek, son dönülecek güne hazırlıkta bulunmak kalır. "Son varışımız ancak Sanadır." buyruğu bunu ifâde eder.

Bu yedi mertebeyi bilmek gerçekleşince, bundan duâ ve yalvarıp yakarma mahiyetinde yedi mertebe dallanıp çıkar. Onlar da: "Ey Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorguya çekme. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Gücümüzün yetmeyeceği şeyi bize taşıtma. Bizi affet, bizi bağışla, bizi esir-

1 Bakara sûresi: 285

ge. Sen Mevlâmızsın, kâfirlere karşı bize yardım et."

İşte Bakara sûresinin son kısmındaki yedi mertebeyi, Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ruhlar âleminde Mi'rac'a yükselirken zikretmiştir. Mi'rac'dan inince, Masdar'ın eseri Mazhar üzerine feyezan etmiştir ki buna, "Fatiha sûresi"yle tâbir verilmiştir. Namazda kim bu sûreyi okursa; Nurlar, Mazhar'dan çıkıp Masdar'a doğru yükselir. Nasıl ki, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde bu nurlar Masdar'dan çıkıp Mazhar'a doğru inerdi.

İşte bu sebeple Peygamber Efendimiz: **"Namaz, mü'minin mi'racıdır."** buyurmuştur.[1]

TAHLİLLER

Allah, Cenâb-ı Hakk'a has özel bir isimdir. Birçok müfessirlere göre, Allah lâfzı herhangi bir kökten türetilmiş değildir. Tanrı ve Çalap isimleri, Allah lâfzına karşılık olamazlar ve O'nun yerini hiçbir zaman tutamazlar Çünkü "Allah" ismi, yalnız, başlangıcı ve sonu olmayan, varlığı kendinden olan, varlığında hiçbir şeye muhtaç bulunmayan, eşi-ortağı, dengi ve benzeri olmayan "Yüce Yaradan" hakkında kullanılmış ve O'na has kılınmıştır. Diğerleri ise, Allah hakkında kullanıldığı gibi başka bâtıl ilâhlar hakkında da kullanılır.

Hem özel isimler tercüme olunmaz; bağlı bulunduğu dilde nasıl kullanılıyorsa, başka dillere nakledilince de aynı şekilde kullanılır.

BESMELE, "Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm"in kısaltılmış şeklidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Beraet (Tevbe) sûresi müstesna diğer bütün sûrelerin başında gelen Besmele'nin Kur'ân'dan birer âyet olup olmadığında görüş farkı vardır:

İmâm Şafiî ve ilmine güvenilir âlimler, Besmele'nin Kur'ân-ı Kerîm'den olduğunu ve her sûrenin başında gelen Besmele'nîn o sûreden bir âyet sayıldığını kabul ederler. Bu bakımdan İmâm Şafiî mezhebinden olanlar, aşikâr kılınan namazlarda Besmele'yi de aşikâr okurlar. Çünkü o da başında bulunduğu sûreden bir âyettir, okunması lâzımdır.[2]

1 Tefsîr-i Kebir / Fahreddin Râzî: c. 1, s. 266

2 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 16. - Keşşaf Tefsiri

Ashab-ı Kirâm'dan İbn Abbas, İbn Ömer ve Ebû Hureyre (radıyallahu anhum)'un, Tabiînden Saîd bin Cübeyr, Atâ', İbn Mübarek ve bir rivayette de İmâm Ahmed'in bu hususta görüş birliği vardır. İmâm Beyhakî bunun böyle olduğunu Hazret-i Ali (radıyallahu anh)'den rivayet etmiştir. Zührî ve Sevrî'den yapılan rivayetler de buna yakındır.

İmâm Evzaî, İmâm Mâlik ve İmâm Ebû Hanîfe'ye göre; besmele ne Fatiha'dan, ne de diğer sûrelerden bir âyettir. Ancak sûrelerin başına fasl ve teberrük için konulmuştur.[1]

Birincilerin Delili:

a) Hazret-i Ümmü Seleme'den (radıyallahu anha) yapılan rivayette: Peygamber (aleyhisselam) namazda Fâtiha'nın evvelinde Besmele okudu ve onu Fatiha'dan bir âyet saydı, denilmektedir.[2]

b) Hazret-i İbn Abbas (radıyallahu anh): "Andolsun ki biz sana tekrarlanan yedi (âyet-i kerîme)yi ve şu büyük Kur'ân'ı verdik."[3] Mealindeki âyette geçen "Seb'an mine'l-mesânî = tekrarlanan yedi (âyet-i kerîme)den murad Fatiha süresidir" diyor. Kendisine: "Bunun yedinci âyeti nerede?" diye sorulduğunda, "Bismi'llahi'r-Rahmâni'r-Rahîm"dir, diye cevap veriyor.[4]

c) Dârekutnî'nin Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'den yaptığı bir rivayette, Peygamber (aleyhisselam): **"Elhamdu'lillahi'yi okumak istediğinizde önce Bismi'llahi'r-Rahmânî'r-Rahîm'i okuyun. Çünkü bu sûre Kur'ân'in anası, Kitab'ın temelidir ve tekrarlanan yedi âyettir. Besmele ondan bir âyettir."** buyurmuşlardır.[5]

d) Sahîh-i Müslim'in Enes bin Mâlik (radıyallahu anh)'den naklen çıkardığı bir hadîste, Hz. Enes diyor ki: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz aramızda oturuyordu. Bir ara uyuklar gibi oldu ve sonra tebessüm ederek başını kaldırdı. Biz O'nun bu halini merak ettik ve:

-Ey Allah'ın Rasulü! Sizi güldüren şey nedir? diye sorduğumuzda, şu

1 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 16-17. - Lübabü't-Te'vîl Fi Maani't-Tenzîl: c. 1, s. 14

2 Tefsîr-i Kurtubî: İlgili bölüm

3 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 16-17

4 Lübabü't-Te'vîl Fi Maani't-Tenzîl: c. 1, s. 14-15

5 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 16

cevabı verdi:

-"**Şimdi bana bir sûre indirildi,"** buyurdu ve "Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm" diyerek, "İnnâ a'teynâ" sûresini sonuna kadar okudu.[1]

e) Ashab-ı Kirâm'ın -Berâet sûresi hâriç- her sûrenin evvelinde bir Besmele yazması, Besmele'nin her sûreden bir âyet sayıldığını göstermektedir. Çünkü Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhum) Kur'ân-ı Kerim'e ondan olmayan bir kelimenin ve hattâ bir harfin girmemesi için son derece dikkatli idiler. Zeyd bin Sabit (radıyallahu anh)'ın Kur'ân'ı mushaf haline sokarken gösterdiği dikkat ve itina bunun açık delillerinden biridir.

İkincilerin Delili:

a) Sahîh-i Buharî ve Sahîh-i Müslim'in Enes bin Mâlik (radıyallahu anh) ile Hazret-i Aişe (radıyallahu anha) validemizden yaptıkları rivayette; Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in namaza Tekbir ve Elhamdülillahi ile başladığı belirtiliyor. Bu rivayetten, Hazret-i Peygamber'in Fâtiha'nın başında besmele okumadığı neticesi çıkıyor.

b) Cebrâîl (aleyhisselam)'ın ilk indirdiği:

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِى خَلَقَ

Âyetinin başında besmele olmadığı rivayet yoluyla sabittir.

c) Ashab-ı Kiram birçok sûrelerin âyet sayısını belirtmişlerdir, Meselâ: "Kevser sûresi üç âyettir. İhlâs sûresi dört âyettir." demişler ve fakat Besmele'yi bunlardan bir âyet saymamışlardır.

Fahreddîn Râzî ve emsali müfessirler, birincilerin delil ve dayanağının daha kuvvetli olduğunu ileri sürerek "Besmele Kur'ân-ı Kerîm'dendir ve aynı zamanda Fatiha'dan bir âyettir." hükmüne varmışlardır.

Müfessir Âlûsî, Besmele'nin başında bulunduğu sûrelerden birer âyet olup olmadığını görüş farklarıyla belirttikten sonra, Besmele'nin hem Fâtiha'dan, hem de başında bulunduğu sûreden bir âyet olduğunu kabul ederek ispat sadedinde on altı delil getirmiştir. Kitabımızın hacmi büyümesin diye nakletmedik.[2]

1 Lübabü't-Te'vîl Fi Maani't-Tenzîl: c. 1, s. 14.

2 Tefsîr-i Rûhu'l-me'ânî / Âlûsî: c. 1, s. 39-41

Besmele Hakkında İhtilâf Konusu Olan Diğer Bir Husus: Besmele, bu ümmete has bir başlama anahtarı mıdır; yoksa diğer ümmetlere de mi verilmiştir?

a) Allâme Ebûbekir et-Tunusî'ye göre, âlimlerin, besmele'nin bütün ümmetlere verildiğinde ve semavî olan bütün kitaplara bununla başlandığında icmâı olmuştur.

b) es-Sermînî'nin Suyûtî'den yaptığı rivayete göre, "Bismillahi'r-Rahmâni'r-Rahîm"bütün kitapların fatiha (başlangıcı ve giriş kapısı)dır, demiştir.

c) Müfessir Âlûsî ile bâzı âlimlere göre, bütün semavî kitaplara Besmele ile başlanmıştır; ancak Kur'ân'da olduğu gibi değildir. Çünkü Kur'ân Arapça, diğer kitaplar başka dil üzerine inmiştir. İndiği dile göre Besmele konulmuştur.[1]

Hamd: Yaptığını ve yapacağını kendi isteğiyle, iradesiyle yapan zâtı, dil ile övmeye denir. Bu övmenin, övgüyü yapana ulaşmış bir iyilik karşısında olması şart değildir. Allah sonsuz iyilik ve kerem sahibi bulunduğu için hamdedilmeye lâyıktır.

Medh ve şükür ise, bu manada değildir; hamdin yerini tutmazlar. Olağan ve sıradan şeyler de medhedilebilir. Bazen bir insan ilmiyle, faziletiyle methedildiği gibi, uzun boyluluğu, güzel yüzlülüğü ile de medhedilebilir. Şükür bir iyiliğe karşı kalp, dil ve uzuvlarla meydana konulan "kıymet bilirliğe" denir. Bu bakımdan hamd, şükürden daha umumîdir.

Rab: Yavaş yavaş, basamak basamak terbiye edip büyüten, olgunlaştıran, yetkinlik ve yüksek değere ulaştıran gerçek terbiyeci demektir. Sahip ve mâlik anlamlarına da gelir. Kelime olarak, mübalağalı sıfat manasını taşıyan bir masdardır.

Alem: "Allah (celle celaluhu)'dan başka bütün varlıkların genel ismidir," diyenlere göre kelime, erkek ve âkil olanları içine alan ölçüde gelmişse de tağlîb ölçüsünde kullanılmıştır.

Râğıb el-Isfahanî'ye göre: Âlem, "ilm" kökünden türetilmiş bir isimdir. İlm, ma'lûm olan eşyanın hakikatini idrâk anlamında gelir. Bu, ya eşya-

1 Tefsîr-i Rûhu'l-me'ânî / Âlûsî: c. 1, s. 39

nın zatını idrâk etmek ya da bir şeyin varlığıyla diğer şey üzerine hükmetmek demektir. O halde Allah (celle celaluhu)'nun varlığı ve birliği mahlûkat bütününün her bir bölüm ve parçasıyla bilinir.

Bazı müfessirlere göre de "Âlem" kelimesinin akıl sahibi kimseleri içine alan bir ölçüde getirilmesi, yeryüzünde mevcut bütün milletlere işarettir. Çünkü hiç şüphe yok ki, Allah yalnız Müslümanların değil, bütün milletlerin Rabbidir; Rahman sıfatından tecelli eden rahmet ve âtıfeti hepsini kapsamış ve kuşatmıştır. Her millet kendi çalışma kabiliyet ve istitatına göre bu rahmet ve âtıfetten nasibini alır.

Rab sıfatının âlem kelimesiyle bağlantı yapması, -az yukarıda da belirtildiği gibi- her şeyin değişmez bir kanunla tekâmüle doğru adım adım yükseldiğini ve bu kanunun illetler silsilesinin Allah (celle celaluhu)'ya dayandığını hatırlatmakta ve böylece insanları madde putperestliğinden, hayat kanunlarına tuğyan etmekten kurtulmaya davet etmektedir.

Bu Tahlilleri Özetleyecek Olursak:

Canlı cansız, yaş, kuru ne varsa hepsi de Allah (celle celaluhu)'nun sonsuz ilim ve kudretinin, terbiye ve merhametinin tasarrufu altındadır. Hiçbir şey ihmâl edilmemektedir. Doğup büyüyen canlıların, yeşerip yükselen bitkilerin hayatlarını değişmez kanunlarıyla düzene sokup biteviye yürüten O'dur. Ve hiçbir şey O'nun ilim ve kudretinin, terbiye ve rahmetinin dışında kalamaz.

Rahman ve Rahîm: Rahmet kökünden gelen müşebbeh sıfatlardır. Rahmet'in lügat manası: Gönül yufkalığı, yürek sızlaması ve üzüntüsüdür. Sıfat olarak getirilmesi, Allah (celle celaluhu)'nun yaratıklara karşı olan esirgeme, bağışlama, koruma ve yarlığamasının (bağışlamasının) devamını bildirmek içindir.

Rağıb el-Isfahânî'ye göre: Rahmet, acınan kimseye iyilik yapmayı gerektiren gönül yufkalığıdır ki, yukarıda verdiğimiz manaya çok yakındır. Bu kelime bazen yalnız acıma anlamında, bazen de yapılan iyilik hakkında kullanılır. Bu itibarla, rahmet, Allah tarafından ise, nîmet vermek, ihsanda bulunmak ve korumak manasını; insanlar tarafından ise, acıma ve gönül yufkalığı manasını ifâde eder.

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Rabbinden naklen buyu-

ruyor: **"Allah Teâlâ rahmeti yarattığında ona: "Senin ismini kendi isminden türettim. Kim seni (yerine) ulaştırırsa, Ben de önu (kendime veya rahmetime) ulaştırırım. Seni kesip koparanı (insanlara merhamet etmeyeni, akrabasıyla ilgi kurmayanı) (kendimden, rahmetimden) uzaklaştırırım."**[1]

Rahman, taşıdığı geniş mana itibariyle yalnız Allah (celle celaluhu)'ya sıfat olarak kullanılır. Zira her şeyi rahmetiyle kuşatıp besleyen O'dur. Rahîm ise, başkası hakkında da kullanılmıştır. Nitekim Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında "Rauf" ve "Rahîm" sıfatları gelmiştir.

Fâtiha'dan Sonra Âmîn Demek

Fâtiha-i şerîfe, Kur'ân'ın özeti olmakla beraber Allah (celle celaluhu)'ya karşı yapılan duâ ve niyazın en güzel ifadesidir. Her duadan sonra "âmîn" (Ya Rab, kabul buyur,) demek nasıl müstehabsa, Fâtiha'yı okuduktan sonra da "âmîn" demek hem müstehabdır, hem de teşvîk yollu övülmüştür.

İmâm Ahmed bin Hanbel ve Ebû Davud'un Vâil bin Hacer (radıyallahu anh)'den yaptıkları rivayette, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) **"Ğayri'l-mağdubi aleyhim vele'd-dâllîn"** dedikten sonra sesini yükselterek "âmîn" dediği işitilmiştir. Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'den yapılan bir rivayette ise, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in "âmîn" sesini arkasındaki birinci saf duyardı, denilmektedir.

Bu konudaki rivayetlerin ışığı altında:

a) İmâm Ebû Hanîfe'ye göre; aşikâr okunan namazlarda imâm "âmîn" derse, ona uyan cemaat susar, yani "âmîn" demezler. İmâm unutacak olursa, cemaat gayet hafif söyleyebilir. Gizli okunan namazlarda ise, cemaat "âmîn" demez.

b) İmâm Mâlik'e göre de böyledir.

c) İmâm Ahmed bin Hanbel'e göre, aşikâr okunan namazlarda imâmın "âmîn" demesiyle ona uyan cemaat de sesini yükselterek "âmîn" der.

d) İmâm Şafiî'ye göre de böyledir.[2] İshak bin Rahuye de aynı görüştedir.

e) Kûfe ve Medîne fakîhlerine göre, imâm aşikâr olarak "âmîn" demez.

---

1 Ebû Dâvud - Tirmizî: Hadisün Hasenün Sahihün

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 129

Âmîn İle İlgili Hadisler

"İmâm âmîn dediği zaman siz de âmîn deyin. Zira kimin âmîn demesi meleklerin âmîn demesine uygun düşerse, (kul hakkı hariç) geçmiş günahları yarlığanır (bağışlanır)."[1]

"İmâm, vela'd-dâllîn, dediği zaman, siz âmîn deyin. Allah (duanızı) kabul eder."[2]

"Hakikat, Yahudiler bize karşı en çok, Allah'ın bizi eriştirdiği, onların yitirdiği cuma üzerine ve yine Allah'ın bizi kavuşturduğu, onların da sapıtıp kaybettiği kıble üzerine ve bir de imâmın arkasında âmîn dememiz üzerine hased ederler."[3]

"Bana namazda ve duada "âmîn" verildi ki, bu benden önce hiç kimseye verilmemiştir. Ancak Musa (peygamber) müstesna… O, duâ eder, Harun "âmîn" derdi. O halde siz duanızı "âmîn" demekle bitirin. Çünkü Allah ona cevap verip kabul buyurur."[4]

"Vele'ddâllîn, okununca siz âmin deyiniz."[5]

Fatiha Suresi Tefsirimizi Özetleyecek Olursak

a) Yedi âyet olan bu sûre, Allah (celle celaluhu)'ya hamd ile başlar. Hamdin taşıdığı geniş mananın ışığı altında nankörlüğün her çeşidine kapıyı kapar. Böylece Kur'ân, Allah (celle celaluhu)'ya hamdetmekle başlar, nankörlüğü yerer; nankörlükten ve nankör olanlardan âlemlerin Rabbisine sığınmayı emretmekle sona erer.

b) Varlık âleminin mükemmel bir terbiye sistemi içinde vücud bulduğunu, her şeyin ilâhî terbiyeyle kemâle eriştiğini; bu nedenle insanların da ancak mükemmel bir eğitim sistemiyle maddî ve manevî varlıklarını devam ettirebileceklerini, huzur ve mutluluğa ancak bu sistemi kusursuz uygulamakla ulaşabileceklerini beyân eder.

1 Sahîh-i Buharî - Sahîh-i Müslim: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den

2 Sahîh-i Müslim: Ebû Musa (radıyallahu anh)'den

3 Müsned-i Ahmed: Hazret-i Âişe (radıyallahu anha)'dan

4 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 31. Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 130

5 Sahîh-i Müslim; Ebû Musa (radıyallahu anh)'den

c) Varlık âleminin hepsini kapsayan Rahman sıfatıyla, her varlığın kendi kabiliyet, istidat ve hareketine göre bu rahmetten nasibini alacağına, bunun değişmeyen ve kesintiye uğramayan füyuzatının herkese açık bulunduğuna işaret eder.

d) İlâhî rahmetin başka bir tecellisini ifâde eden Rahîm sıfatıyla; Dünyada Rahman sıfatına, ondan gelen kesintisiz füyuzata mazhar olan insanlara, işledikleri iyi ve feyizli amelleri karşılığında kıyamet günü fazlasıyla mükâfat verileceğine; yapılan en ufak bir hayrın bile karşılıksız kalmayacağına ve nihayet bu rahmet dalgasının ancak inanmış, inandığını bilfiil işlemiş, işlediği her amelle ilâhi rızayı kazanmayı arzulamış mü'minleri içine alacağına müjde veriliyor.

e) "Ceza (hesap görülecek, karşılık verilecek) gününün yegâne sahibidir," terkibinde geçen Mâlik sıfatıyla: Bu dünyada iyilik yapan, hayır işleyen, hakkın müdafaasını vazife edinen, faziletin mücâdelesini gönül rahatlığı içinde veren; zulmeden, tuğyan eden, hakka tecâvüzde bulunan, nefsanî bütün arzularını -hiçbir sınır ve kanun tanımadan- tatmine çalışan; zulme uğrayan ve nihayet haksızlığa mâruz kalan, işkence gören herkes için bir cezâ ve mükâfat günü, bir hesap ve adalet günü hazırlanmıştır. O günde iltimas[1] olmayacak, rüşvete iltifat edilmeyecek, hatır gönül tanınmayacak, hak ve adalet en hassas ölçü ve terazisiyle meydana konulacak ve hiçbir kimseye zulmedilmeyecek. İşte böyle bir günün mutlak hâkimi, adalet dağıtıcısı ve yegâne sahibi Allah olacaktır. Allah (celle celaluhu) o gün hesap vermeyecek, hesap soracaktır. O'nun mutlak hükümranlığının bir ucu adalete, diğer ucu rahmet ve mağfirete dayalıdır. Ve işte Mâlik sıfatı bütün bunları anlatır.

f) "Yalnız Sana ibâdet ederiz." Ne güzel söz! Allah (celle celaluhu)'ya inanan kimse inançlarını derhal gerçekleştirmelidir. Çünkü imânın en güzel ve tatlı meyvesi ibâdettir. Kuvvetli imâna sahip kimse ibâdetlerinin üzerine imânının damgasını vurur ve bunu yaparken dünyanın en mutlu insanı olur. İnsanları ilahlaştırma bedbahtlığından kurtulur; hür bir mü'min olma bahtiyarlığına erişir.

Kula kul olmak ne fena zillettir! Hakk'a kul olmak ne büyük şereftir! Unutmayalım ki, fiil ve hareketlerimiz gücümüzün yettiği yegâne şeyler-

1 Birine herhangi bir konuda ayrımcılık yapma ve öncelik tanıma

dir. Onları Allah (celle celaluhu)'ya karşı kullukta kullandığımız nispette güçlü sayılırız.

Ayrıca âyet, cemaatleşme şuuru içinde ibâdete işaret ediyor. Çünkü câmilerimiz aynı zamanda birlik ve beraberliğin, bir gaye etrafında toplanmanın geliştiği en mübarek yerlerdir. Mâbedlerde yapılan ibâdetler, geçen olaylar, söylenen sözler bizleri evdekilerden ve sokaktakilerden daha çok tesir altına alır. Mâbedlerde edindiğimiz bilgi ve aldığımız ruhanî hava, bizi dalkavukluktan, şahısları putlaştırmaktan kurtarıp imânın güçlü hürriyetine kavuşturur. Bunun için "Yalnız Sana ibâdet ederiz" derken iki önemli hususu belirtiyoruz: Birincisi, yalnız Allah (celle celaluhu)'ya ibâdet edeceğimizi beyân ediyoruz. İkincisi, bu ibâdeti cemaat halinde, diğer bir tabirle cemaatleşmeden doğan birlik, beraberlik, sevgi ve saygı havası içinde yerine getireceğimize söz veriyoruz.

İnsan, Allah (celle celaluhu)'nun yeryüzündeki hayat kanunlarını bildiği ve bu kanunlara uygun davrandığı nispette yardım görür. Doğum ile ölüm çemberi arasında olan hayatımızı bize bahşeden Allah'tır; bu hayat ölüm ile bu çemberini aşıyor ve sonsuz bir hayat iklimine giriyor. İnsan ruhunun en yüksek özleyişi olan bu ikinci hayatı mutluluğa garketmek için, o hayatı bize bahşeden, Rahman ve Rahîm olan, hesap gününün yegâne sahibi olarak bilinen Allah (celle celaluhu)'ya gerektiği şekilde ibâdet etmemiz ve yalnız O'ndan yardım beklememiz icab etmez mi?

Allah (celle celaluhu)'dan isteyeceğimiz en büyük yardım, yine Allah (celle celaluhu)'nun nîmetine eriştirdiği sevgili kullarının yürüdüğü yoldur. En yüksek gaye bu yola kavuşmak ve bahtiyar kullarla beraber Allah (celle celaluhu)'ya yükselmektir.

İlâhî nîmete erişen peygamberlerin bir kısmını yalanlayıp, diğer bir kısmını öldürmek suretiyle Allah (celle celaluhu)'nun gazabına çarpılan Yahudilerle, Hz. İsâ Peygamberi ve anası Hz. Meryem'i ilâhlaştırmak suretiyle sapıtan Hristiyanların yoluna girmekten kurtulmak ise kul için büyük bir necattır.

Hamdolsun âlemlerin Rabbisi Allah'a!

İKİ SÛRE ARASINDAKİ MÜNASEBET VE BAĞLANTI

Fâtiha-i şerîfe, Allah (celle celaluhu)'nun hamd-u senaya, yürekten övülüp sevilmeye lâyık olduğunu; varlık âleminde tekâmül kanununun câri

bulunduğunu, ilâhî terbiye sistemini ve inanmış bir milletin birlik ve beraberlik içinde hayatiyetini devam ettirebilmesinin sağlam bir eğitime dayandığını beyân eder. Kulluğun yolunu, cemaatleşme şuurunu, dinin maksat ve hedefini, hidâyetin nasıl gerçekleşeceğini telkîn eder. Terbiye sistemine uygun yaşayanların Allah (celle celaluhu)'dan yardım istemelerini öğütler; beşer ruhunun özlediği dosdoğru yola erişmenin sebep ve vasıtalarını tanıtır.

İlâhî buyrukları kendi çıkarlarına göre değiştiren, böylece onun semavî niteliğini kaybettiren Yahudilerin materyalizme giden yollarından uzaklaşmayı, şahısları ilâhlaştırıp nankörlüğün en kötüsünü yapan Hristiyanların teslis yolundan sakınmayı, dimağlara enjekte eder ölçüde hatırlatır.

Sonuç olarak: Allah (celle celaluhu)'nun Rahman ve Rahîm olduğunu, din gününün yegâne sahibi bulunduğunu bilerek O'na bu bilgi hâlesi içinde hamd-u senada bulunmanın geniş rahmete yol açacağına, nankörlükte bulunmanın ise ilâhî gazaba sebep olacağına bilhassa işaret eder.

Ve sonra Bakara sûresine geçilir. Tevrat'ı kendi çıkarlarına vasıta olarak kullanan, onu maddî menfaatler uğruna değiştiren ve bu sebeple gazaba uğrayan Yahudiler gibi olmamak için Müslümanlara, diğer bir tabirle yürekten inanmışlara şu mesaj verilir:

a) "Elîf - Lam - Mîm" şifresine dikkat edin! Bu Kitap (Kur'ân-ı Kerîm) 'in Allah tarafından gönderildiğinde hiçbir şüphe yoktur.

b) O halde Kur'ân'ın tek harfi bile değiştirilemez. Aksi halde Tevrat'ın başına gelenler O'nun başına da gelebilir. Ama biz onu sınırsız kudretimizle ebediyen tahriften koruyacağız. Çünkü Kur'ân, ilâhî buyruklara uyup yasakladığı şeylerden kaçınarak korunan mü'minleri doğru yola irşâd edicidir; onun bu özelliği bakidir.

c) Artık bu Kitab'a uyun, onu hiçbir zaman kendi çıkarınız uğruna değiştirmeyin. Dünyanın geçici servet ve mevkiini ebedî nîmet ve devlete tercih etmeyin! Sonra Allah (celle celaluhu)'nun hışmına uğrarsınız da yardımcılarınız bile bulunmaz.

2. SURE

BAKARA SURESİ

Ayet Sayısı	Kelime Sayısı	Harf Sayısı
284	6120	25600

BAKARA SURESİ

Bu sûrenin hepsi Medine'de inmiştir. Basra âlimlerine göre 287; Hicaz âlimlerine göre, 285; Şam âlimlerine göre, 284 âyettir. Müfessirlerden çoğunun hesabına göre, 6120 kelime, 25.600 harftir. Sûrenin 278 ile 281. âyetleri, Kur'ân-ı Kerîm'in en son nazil olan âyetleridir. Ayrıca bu sûre -müfessirlerden bir kısmına göre- bine yakın haber, sekiz yüzden fazla emir, dokuz yüze yakın yasak kapsamaktadır.

İslâm'ın ilk yıllarında, yani henüz Mekke ve çevresinde birçok Arap kabilelerinin İslâmiyet'e girmediği senelerde, tefsirini yaptığımız bu sûreye, müşrik ve inkarcılar alay eder endişesiyle "Bakara" denilmemişti. Sonra İslâmiyet izzet bulup, hidâyet nuru etrafı aydınlatınca artık bu ismi kullanmakta bir sakınca görülmemiştir.[1]

Ashab-ı Kiram'dan Hâlid bin Ma'dan (radıyallahu anh) bu sûreye "Fustatü'l-Ahkâm = Kur'ân'ın ahkâm çadırı" adını vermiştir.[2]

Ashab-ı Kirâm'ın büyüklerinden İbn Ömer (radıyallahu anh) gibi devrin yetişkin ilim adamı ve hukukçusu, tam sekiz yıl Bakara sûresinin geniş manası ve taşıdığı çeşitli hükümleri üzerinde durup meşgul olmuş; bunu hazmetmeye çalışmıştır.[3] Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in da bu sûrenin manasıyla 12 sene meşgul olduğunu Kurtubî kaydeder.

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu sûreyi, "Senâmü'l-Kur'ân = Kur'ân'ın doruğu" diye adlandırmıştır.

Rivayete göre: Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün ashabına soruyor: **-Kur'ân'ın hangi sûre ve âyeti daha üstündür?** Ashab:

Allah ve Rasulü daha iyi bilir, diye cevap veriyor.

1 Rûhu'l-me'ânî-Âlûsî: c. 1, s. 98.

2 Rûhu'l-me'ânî-Âlûsî: c. 1, s. 98.

3 Rûhu'l-me'ânî-Âlûsî: c. 1, s. 98.

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem):

-**Bakara sûresi,** buyurduktan sonra tekrar soruyor:

-**Bakara sûresinde hangi âyet daha üstündür?** Ashab yine:

-Allah ve Rasulü daha iyi bilir, diyor. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem):

-**Âyetü'l-Kürsî,** buyuruyor.[1]

BAKARA SÛRESİYLE İLGİLİ BİR KISIM HADÎSLER

-**"Bakara (sûresi) Kur'ân'ın doruğudur. Onun her bir âyetiyle seksen melek inmiştir."**[2]

-**"Her şeyin bir zirvesi vardır; Kur'ân'ın zirvesi ise, Bakara süresidir. Onda bir âyet var ki, Kur'ân'ın bütün âyetlerinin başı sayılır; o, Âyetü'l-Kürsî'dir."**[3]

-**"Evinizi kabirler (gibi ilâhî kelâmdan mahrum) olarak bırakmayın. Şüphe yok ki, içinde Bakara sûresi okunan eve şeytan girmez."**[4]

-**"İçinde Bakara sûresi okunan ve duyulan evden şeytan kaçar."**[5]

-**"Bakara sûresini okuyup öğrenin. Çünkü onu (hafızaya nakşedip) almak berekettir; terki ise hasrettir. Avare olan tembeller onu (hıfzedip almaya) güç getiremezler!"**[6]

-**"Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini öğrenin! Çünkü ikisi de ışık saçan parlak (iki yıldız gibidirler). Kıyamet günü iki parça bulut gibi veya iki şemsiye gibi ya da saf saf olmuş iki bölük kuş gibi (gelerek) kendi yaranlarını gölgelerler."**[7]

-**"Kim bir gecede Bakara sûresinden şu on âyeti okursa, o gece sabah oluncaya kadar şeytan o eve girmez; dört âyet evvelinden, Âye-**

1 Rûhu'l-me'ânî-Âlûsî: c. 1, s. 98.

2 İmâm Ahmed bin Hanbel Müsned'i - Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 152.

3 Tirmizî 2881 numaralı hadîs: Hakîm bin Cübeyr'den.

4 Tirmizî - Nesâî: Sehl bin Ebî Sâlih'den.

5 Nesâî - Hâkim Fi'l-Müstedrek.

6 Sahîh-i Müslim: Ebû Ümâme el-Bâhilî'den.

7 İmâm Ahmed bin Hanbel - Ebû Nuaym: Hz. Bureyde (radıyallahu anh)'den.

tü'l-kürsî ile onu takip eden iki âyeti ve üç âyet de sonundan..."[1]

Câhiliye devrinin en meşhur şâirlerinden Lebîd, İslâmiyet ile şereflendikten sonra kendisini tamamen Kur'ân'a verdi ve artık şiir söylemeyi terketti. Hazret-i Ömer (radıyallahu anh) halîfe bulunduğu günlerde Lebîd ile karşılaştı, hal-hatır sorduktan sonra bir şiir okumasını rica etti. Lebîd hiçbir şey söylemedi, sadece Bakara sûresini okudu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "Ben sizden bir şiir okumanızı istedim." dedi. Lebîd, cevap verdi: "Ey Mü'minlerin Emîri! Allah Teâlâ bana Bakara ile Âl-i İmrân sûrelerinin öğrenilmesini nasîb kıldıktan sonra bir kere olsun şiir okumadım ve okumak da istemiyorum."[2]

1 Dârimî: Şa'bi'den.

2 İbn Abdilberr, el-İstiab'da…

٢ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ
بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولٰٓئِكَ
عَلٰى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

1- Elif - Lâm - Mîm.

2- İşte bu kitap ki onda, (Allah tarafından indirildiğinde) hiç şüphe yoktur. Muttaki (İlâhî buyruklara uyup kötülüklerden ve yasaklardan kaçınıp korunan)ları doğru yola irşâd eder.

3- O korunanlar ki gaybe (fizik ötesinden verilen ilâhî haberlerle) inanırlar, namazı vakitlerinde kılmaya devam ederler, kendilerine rızık olarak verdiğimiz nîmetlerden(Allah'ın hoşnutluğuna erişmek için)harcarlar.

4- Ve onlar ki, Sana indirilene de, Senden önce indirilene de imân ederler. Âhirete de ancak onlar kesin bir bilgiyle inanırlar.

5- İşte bunlar, Rableri tarafından doğru yol üzeredirler ve korktuklarından kurtulup umduklarına kavuşanlar da bunlardır.

İNİŞ SEBEBİ

İbn Cerîr Taberî'nin Hazret-i Mücâhid'den yaptığı rivayete göre, Bakara sûresinin ilk beş âyeti, Kur'ân-ı Kerîm'e şüpheden uzak bir imânla bağlanan ve onu kendilerine hayat ve memat düsturu edinen müttakî mü'minlerin felah bulduklarını müjdelemek üzere inmiştir.

Nitekim Huneyn savaşında İslâm saflarının sarsılıp gerilediğini gören Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), onlara Bakara sûresinin iniş sebebini hatırlatarak: **"Ey Bakara sûresinin yarenleri!"** diye seslenmişti. Meşhur Yemâme savaşında da İslâm ordusunun hafif bir sarsıntı geçirmesi üzerine başkumandan tarafından aynı cümle mücâhidlere hatırlatılmıştı.

İLMÎ VE EDEBÎ YÖNÜ

الٓمٓ ﴿١﴾ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

1- Elif-Lâm- Mim.

2- "İşte bu kitap ki onda, (Allah tarafından indirildiğinde) hiç şüphe yoktur. Muttaki (İlâhî buyruklara uyup kötülüklerden ve yasaklardan kaçınıp korunan)ları doğru yola irşad eder."

Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından indirildiğinde hiç şüphe yoktur. Bunu yine Kur'ân'daki mevcut iki kuvvetli delille ispat etmek ve her türlü şüphelerin yersiz olduğunu meydana koymak mümkündür. Birincisi, Kur'ân'ın ilâhî nazım (söz dizisi) ve üslûbu; ikincisi, bu nazmın delâlet ettiği ulvî hakikatler…

Kur'ân'ın nazım ve üslûbu, Arap dilinin üslûbuna ve nazım yollarına uymaz; biri tamamen ilâhî, diğeri beşerî hüviyettedir.

Dr. Tâhâ Hüseyin, Kur'ân'ın müstesna üslûbuna temasla diyor ki:

"Doğrusu Kur'ân-ı Kerîm nesir (manzum olmayan söz) olmadığı gibi şiir de değildir. O ancak Kur'ân'dır, sadece Kur'ân'dır. Onu bundan başka bir isimle adlandırmak mümkün olmasa gerek. Şiir olmadığı aşikârdır. Çünkü şiir kalıplarıyla ve kayıtlarıyla bağlı değildir. Nesir de değildir. Çünkü o kendisine has ölçü ve kayıtlarla diğer sözlerden ayrılır. Evet, Kur'ân'ın bu özelliğini başka söz ve kitaplarda bulmak mümkün değildir. Bu ölçü ve kayıtların bir kısmı âyetlerin son kelimelerine, bir kısmı da onun emsalsiz nağmesine bağlıdır."

Bakıllânî (Muhammed bin Tayyib / Hicrî: ? - 403/M: ? - 1012) diyor ki:

-"Şüphesiz ki Kur'ân'ın nazım (söz terkib)i Arap kelâmının bilinen düzen ve kuralının dışındadır. Aynı zamanda Araplar'ın alışılagelmiş hitap sanat ve tertibinden ayrıdır. Kur'ân'ın kendine has bir üslûbu vardır ki

mu'tad söz üslûbundan kesinlikle ayrılır.

İlâve edelim ki, Arab'ın, bu tarz fesahat, garabet (manası bilinmeyen kullanımına alışılmamış söz), örneksiz ve benzersiz kelime istifi, ince fakat geniş manaları, sayısız faydaları, çokça hikmetleri kapsayan; belâgatteki uygunluğu, sözün başlangıcındaki maksat ve murada münasip kelime konuluşu, benzeşmedeki zerafet ve inceliği bu kudret ve bu ölçüde içine alan bir söz tertibi yoktur.

Arap hikmet erbabına nispet edilen bazı kelime ve elfazda; şâirlerine nispet edilen kasidelerde her zaman düzensizlik, başlangıçla maksat arasındaki uyuşmazlık ve ahenksizlik; özenti, tekellüf, mecaz yollu isti'mal (kullanım) ve gerçeği aşmak gibi bir nice kusurlara rastlamak mümkün. Fakat Kur'ân çok yönüyle, altı bin küsür âyetiyle, uzun sureleriyle beraber -Allah (celle celaluhu)'nun beyan buyurduğu niteliklerde- fesahat (anlatışta düzgünlük ve açıklıkla beraber maksada uygunluk)ta hal ve makama her bakımdan uygun olarak gelmiştir."

Cenâb-ı Hak (celle celaluhu) buyuruyor ki:

-"Allah, sözün en güzelini indirdi; birbirine benzer uyumlu ahenkli ikişer ikişer (tekrar ede ede) bir kitap. Rabbinden saygı ile korkanların ondan derileri ürperir, sonra da hem derileri hem kalpleri Allah'ın zikrine yumuşar."[1]

"Evet, bunda hiç şüphe yoktur. Çünkü Kur'ân'ın insanı hayrette bırakan nazmı, örneksiz ve benzersiz tertibi, toplanıp yazılması, bir mushaf haline sokulması, -kıssalarına, mev'ize (vaaz)lerine, delil ve hikmetlerine, hükümlerine, sebepleri gösterip uymayanlara sonlarının fena olacağını en müessir sözlerle haber verip çekindirmesine, va'd ve vaîdine, kemâl mertebesinde olan vasıflarına, güzel ahlâkı işleyip öğretmesine, yüksek anlatış kudretine, daha önce gelip geçen milletlerin yaşayış, inanış ve ahlâkından haber vermesine ve bunlardan başka belirttiklerimiz bir nice yönleri de içine almasına rağmen- ne tezat teşkil edecek anlamda birbirinden farklı, ne de birbiriyle tutmazlık ve uyumsuzluk halindedir.

Halbuki çok düzgün konuşan olgun bir insanın, fesahatle hatasız şiir söyleyen bir şâirin; pürüzsüz hitabette bulunan bir hatibin söz tertibinin,

1 Zümer sûresi, âyet: 23

bu saydıklarımız hususlarda nasıl uyuşmazlık, uyumsuzluk ve tutarsızlık içinde olduğunu görüyoruz.

Şâirlerden bir kısmı medhiyeyi (övgü) tertiplemeyi güzel becerdiği halde hicv (nazım veya nasr yoluyla birini yerme)yi beceremez. Bir kısmı hicvi becerip söyleyebilir de övgüyü değil. Bazısı takriz (eser övme)de öne geçer, mersiye (ağıt söyleme)yi beceremez. Diğer bazısı aksine, mersiye söylemekte öne geçer, takrîzde değil. Bazısı da deve - at - gece yolculuğu - savaş - çayır ve çimenlik - içki - iplik eğirmek ve daha şiirin kapsadığı, sözün ulaşıp dolaşabildiği şeylerde garip ve o nispette uzak, alışılmamış vasıflarda bulunurlar.

Bunun içindir ki darb-ı mesel olarak: İmrü'l-Kays için "Ata bindiği zaman", Nâbiğa için "Korktuğu zaman", Züheyr için "Bir şeye istek ve rağbeti arttığı zaman" güzel şiir söyleyebilirdi, denilmiştir. Halbuki bu saydığımız şâirlerin şiir tekniğinde ne kadar ileri gittiklerinde görüş ayrılığı; nazım sanatında üstad olarak meydana çıktıklarında şüphe yoktur."

Bakıllânî devamla diyor ki: "Kur'ân'ın yukarıda belirtilen hususiyetlerinden başka bir mazhariyeti daha var: Bilinen bir gerçektir ki, sözün üstünlüğü, fesahatteki yüksekliği, kelime yığını içinde ondan bir cümle anmakla, ya da şiir mısraları arasına ondan bir cümle serpiştirmekle kulağın süratle onu alması ve dikkatlerin bir anda ona çevrilmesiyle meydana çıkmış olur. Tıpkı ipe dizili boncuklar arasındaki inci gibi, gerdanlık ortasındaki yakut gibi… Ve sen, birçok kelime yığınları arasında misal olarak Kur'ân'dan getirilen bir cümleye baktığında onun hepsinin parlağı olduğunu ve gerdanlığın orta büyük taşı gibi arz-ı endam ettiğini, diğer cümlelerden açık ve seçik olarak ayrıldığını, çağırırcasına ilân ettiğini, müstesna parlaklık ve güzelliğiyle apayrı bir hususiyet taşıdığını görürsün.

Bütün bu izahattan sonra sen, Allah (celle celaluhu)'nun kitabındaki hikmeti, hakla bâtılı birbirinden ayıran kâfi hitabı, şen ve güzel bir manzara görüntüsünde, çok uygun bir endamda, zarif nazımda ve kulaklara asla nahoş gelmez, anlayışa dolaşık düşmez ve tiksinti, bıkkınlık vermez bir halde bulursun. Ok geçer gibi delip geçer, fecir ziyası gibi ziya verir, deniz kabarır gibi kabarır, taşkın sel gibi yükselir. Bedende rûh gibi, ufukta yanan nûr gibi, etrafı kapsayan yağmur gibidir, Göz alıcı bir ışığa benzer. "Ne önünden, ne ardından ona hiçbir bâtıl (yanaşıp) gelmez. O, bütün kâinatın

hamdettiği O yegâne hüküm ve hikmet sahibi Allah'tan indirilmedir."[1]

Bakıllânî'nin bu nefis sözlerinden şu özeti çıkarabiliriz:

Kur'ân-ı Kerîm kendine has üslubuyla diğer bütün sözlerden ayrılmıştır. Çünkü o, insan tarafından tertiplenmemiş ve yazılıp meydana konmamıştır. Eğer bir insan tarafından yazılıp meydana konulmuş olsaydı, elbette Arap üslûbundan birine veya günümüze kadar söylenegelen herhangi bir ifâde tarzına benzerdi. Hiçbir âlim ve edip yoktur ki bunu böyle bilmesin ve Kur'ân'ın Arap üslûbunun dışında müstesna bir hususiyet arz ettiğini, onun i'câzına (mucize sayılacak kuvvetine, başkasını bir eşini yapmakta acze düşürmesine), insan sözü olmadığına ve Hazret-i Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) fikrî kuvvetinden çıkmadığına delil saymasın.

Eğer Kur'ân-ı Kerîm'in böyle müstesna bir üslûbu olmamış olsaydı, Araplar'ı susturabilir miydi? Kur'ân Araplar'ın bütün edip ve şâirlerini, hatip ve bilginlerini, kendi sûrelerinden bir sûrenin benzerini getirmeye davet ediyor. Bakara sûresi 23. âyette bu husus açık bir ifadeyle şöyle belirtiliyor: "Eğer kulumuz (Muhammed'e) parça parça indirdiğimiz (Kur'an)'dan şüphede iseniz onun benzeri bir sûre (tertipleyip meydana) getirin ve Allah'tan başka (size yardımcı olacak, rehberlik edecek) şâhidlerinizi de çağırın, (eğer iddianızda) doğru iseniz. Eğer (Onun bir benzerini) yapamazsanız -ki yapamayacaksınız da- o takdirde kâfirler için hazırlanan -yakıtı insanlarla taştan olan- ateşten korkup sakının."

Kur'ân'a karşı muarız olarak ortaya çıkan yalancı Peygamber Müseyleme ve emsali maceraperestler bile Kur'ân'ın üslûbunu taklît etmekten başka çare bulamamışlar ve bunu da iyice beceremedikleri için kendi kabilelerine has lehçe ve fesahati her yönüyle zedeleyerek bir nice hatalara düşmüşlerdir. Müseyleme'nin Kur'ân'ı taklit ederek söylediği ve Allah kelâmı diye yurtturmaya çalıştığı şu sözleri ne kadar gülünçtür:[2]

Müseyleme'nin âyet (!) dediği derme-çatma sözlerini Türkçeye çevirdiğimizde, ilâhî olması şöyle dursun, edebî ölçüden uzak ciddi bir düşünce ürünü olmadığı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır:

1 Fussilet Suresi ayet: 42

2 el-Futuhatü'l-İslâmiyye / Zeynî Dahlan: c. 1. s. 14

"Fil… Fil nedir? Filin ne olduğunu bilir misin? Onun ince püsküllü bir kuyruğu, kalınca bir dudağı ve uzunca bir hortumu var. Doğrusu böylesi Rabbimizin yaratıkları arasında pek az..."

"Şüphesiz sana cevherler verdik; artık Rabbin için namaz kıl ve hicret et. Herhalde sana buğzeden, fâcirin ta kendisidir."

"Doğrusu sana bir nice cumhur (halk topluluğu) verdik. Kendin için ol da sür'at göster ve bakın. İster hırslı ol veya çoğunluk sağla."

"Ziraatçılara, harman yapanlara, tahılını savuran rüzgârlara, (ekmek) pişirenlere, çukur hazırlayanlara ve ilk yerine tekrar dönenlere and olsun."

Görülüyor ki yalancı Peygamber Müseyleme birinci sözle Kariâ sûresini, ikinci sözle Kevser sûresini ve üçüncü sözlerle Zariyât ile Nâziât sûrelerini taklîde çalışmıştır. Ünlü şâir Lebîd'in dediği gibi, "Bu sözler edebî parçaların paçavrasıdır."

Burada derinden derine düşünmeye değer bir husus var ki, Kur'ân-ı Kerîm ilâhî vahyin tâ kendisidir. Biz onun tertip ve üslûbunun yalnız Arap edip ve şâirlerinin üslûbundan ayrıldığını değil, aynı zamanda Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in üslûbundan da kesin olarak ayrıldığını görüyoruz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in mübarek sözlerini toplayan hadîs kitaplarına başımızı çevirdiğimiz ve Kur'ân ile karşılaştırdığımız zaman, her bakımdan (tâbirlerde, ifâde tarzında, kelime dizisinde, konularda, konuların yerleştirilmesinde, ilgi çekicilikte ve nihayet söz diziminde) apaçık bir fark müşahede etmekteyiz. Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hadislerinde, bütün uslûp ve şekilleriyle Arapçada alışılagelmiş ve Araplarca benimsenmiş hitabet tarzı kendini göstermektedir. Fakat Kur'ân'ın tertip ve üslûbu asla böyle değildir. O, her kelime ve cümlesiyle ilâhîdir.

"Eğer Kur'ân, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sözü olmuş olsaydı, O'nun sözleriyle Kur'ân âyetlerinin lafız yönüyle aynı köke ve aynı üslûp ve kaideye bağlı, birbirinden farksız bir ağacın iki dalı gibi olması gerekirdi. Ama hiçbir zaman öyle değildir. Edebiyatçılar da, bir şahsın farklı iki ayrı üslûbu olmadığında müttefiktirler."[1]

1 Rûhu'd-dîni'l-İslâm adlı eserden özetlenmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm İle Hadîs-i Şerîf Arasındaki Farklar

1. Kur'ân-ı Kerim ne tam vezinli ve kafiyeli bir söz, ne de bütünüyle böyle olmayan bir sözdür. Bu ikisi arasında müstesna bir üslûp ve yapış tarzındadır. Hadîs-i şerifler ise, doğrudan doğruya vezinli, kafiyeli olmayan sözlerdir. Bununla beraber bazı hadislerde, Kur'ân'ın üslûbuna az da olsa bir yakınlık göze çarpar.

2. Kur'ân'ın Arapçası, Araplarca alışılagelmiş üslûp ve tertibin dışındadır. Hadîs ise bu üslûp ve tertibin içindedir.

3. Kur'ân'ın kelime tertibi ve cümle kuruluşu, birkaç mana ve hüküm ifâde edecek ve bir nice yönlere delâleti sağlanacak ölçüdedir. Hadis ise, bu ölçünün altında bir kuruluştadır.

4. Kur'ân'daki ilmî ve felsefî anafikirler ve onlardaki elastikiyet, Hadîs'i şerîflerdekinden bariz bir şekilde ayrılır. Birincisi daha vecîz ve daha şümullüdür. Meselâ: "Güneş ve ay hesap iledir."[1] mealindeki âyet ile, **"Hakikat, güneş ile ay ne bir kimsenin ölümü için, ne de dirimi için tutulur; fakat ikisi de Allah** (celle celaluhu)**'nun (varlık ve birliğine, kudret ve ilmine delâlet eden) belgelerinden iki belgedir. Allah** (celle celaluhu) **onlarla kullarını (ilminin derinliğini ve genişliğini, varlık âlemini ve bu âlemden bir sistem olan güneş ailesini çok ince hesaplarla düzenlediğini hatırlatma yollu) korkutur. O halde siz, Güneş ve Ay'ın tutulduğunu gördüğünüz zaman namaz kılın; size tesir eden tutulma olayı geçinceye kadar duâ edin!"**[2] mealindeki hadîs arasındaki farkı gösterebiliriz.

5. Kur'ân-ı Kerîm okunurken, hafız olmayan ve fakat Kur'ân'a alışık bulunan bir kimse, yanında bir kelime yer değiştirecek veya onun yerine başka bir kelime getirilecek olursa, ses ahenginin bozulduğunu, devam edegelen akıcılık ve çekiciliğinin zedelendiğini derhal farkeder. Hadis ise bu akıcılık ve çekicilik seviyesinde değildir.

6. Kur'ân-ı Kerîm Arap dilindeki fesahatin doruğunu aşmıştır. Hadîsler ise ancak bu doruğa yükselmiştir. Halbuki Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Ben Arabın en fasihiyim!"** buyurmuştur.

1 Rahman sûresi, âyet: 5

2 Buhari- Nesâî: Ebû Bekre'den- Buharî - Müslim - İbn Mâce: Ebû Mes'ud'dan, rivayet etmişlerdir. Câmiu's-Sağir: c. 1, s. 81

7. Kur'ân'ın her sûre ve âyeti öyle bir tertip ve düzende inmiştir ki, her sınıf insan okuduğu zaman kendi bilgi ve kültürüne göre ondan nasîbini alır. Diğer bir tabirle: Kur'ân her sınıf insana hitap etme kudret ve ölçüsünde inmiştir. Hadîs-i şerifler de aynı metodla söylenmiştir; fakat bu ölçünün biraz altındadır.

Diyebiliriz ki, Kur'ân üslûbu ile hadîs üslûbu arasındaki açık farkı, Arap diline vâkıf olan herkes gayet rahat anlayabilir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Arap diline karşı üstünlüğünü Bakara sûresi 23 ve 24. âyetlerin tefsirinde daha geniş şekilde belirtmiş bulunuyoruz.

Diğer taraftan, Kur'ân-ı Kerîm'in on dört asır önce, yirminci asrın son yarısında ancak tespit edilebilen ilmî hakikatlere, fennî buluşlara ışık tutan âyetleri, onun ilâhî olduğunu şüphelere yer bırakmayacak anlam ve kavramda insan idrâkine aksettirmektedir. Mesela; Dünyanın kendi ekseni etrafında döndüğü, kutup taraflarından basık bulunduğu, yerle göklerin önceleri tek parça halinde bitişik olduğu, ay ve dünyanın güneşten ışık aldıkları, her gezegen ve yıldızın kendine has yörüngesinde hareket halinde bulunduğu bu cümledendir. İleride sırası geldikçe bu konuya geniş yer verilecek ve ilmî izahları yapılacaktır.

AHLAKİ YÖNÜ

İmân, ibâdet, infak (Allah rızası için harcamak), birbirine zincirleme bağlı üç temel prensip. Birincisi, küfür ve nifaktan kurtarıcı, saadet kapısına ulaştırıcı; ikincisi, Hakk'a yaklaştırıcı ve insanı şükreden bahtiyarlar mertebesine yükselticidir. Üçüncüsü, geniş rahmete kapı açıcı, kemâle iletici ve ilâhî sevgiye yol açıcıdır. Çünkü Allah (celle celaluhu)'nun varlığına, birliğine ve Allah (celle celaluhu)'nun varlık alemindeki eşyanın en hurda teferruatına varıncaya kadar her şeyi gereği gibi bildiğine, O'ndan gelen her habere ve beyân ettiği âhiretin vukuuna inanmak, Allah ile kul arasındaki münasebetin ilk ve son bağı ve bağlantısıdır.

Bu bağı ibâdetle, özellikle namazla kuvvetlendirmek suretiyle hayata lüzumlu olan düzeni vermek, buna paralel olarak nefsi bu vadide terbiye edip ahlâken yükseltmek, insanı nankörlükten kurtarıp dünya ve âhiret mutluluğuna namzet kılar.

Allah (celle celaluhu)'nun Rahman sıfatından kaynayan, coşkun bir nehir

halinde canlı varlıklar iklimini sulayan rızık nimetinden bilerek kazanıp yararlanmak, israfa kaçmamak, lüks yaşamaktan sakınmak, cimriliğe düşmemek kaydıyla dîn ve insanlık uğrunda harcamak, insanı insanlık şeref düzeyinde tutar ve ilâhî rahmetin gönüllere bolca inmesine vesîle olur.

İşte Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e uyan bahtiyar ashabı bu üç temel prensibin manzumesi içinde sağlam bir düşünce hâlesi kurarak birkaç sene zarfında Kur'ân'ın çizdiği doğrultu üzerinde Allah (celle celaluhu)'ya yürekten inanan, gönül sevgisiyle ibâdet eden bir ehl-i takva ve erbab-ı nizam oldular. Böylece bütün bir insanlık için en güzel örnek insanlar olarak tarihe geçtiler.

İmân, ibâdet ve infak'ın Allah ile kul arasındaki manevî irtibatı sağlamlaştırıp geliştirmesinden başka bir de insanın kendi nefsinde, günlük yaşayışında ve halk ile olan münasebetlerinde sayılmayacak kadar olumlu tesirleri vardır. Bundan dolayıdır ki, İslâm'ın naşiri Rasulullah Efendimiz (salllallahu aleyhi ve sellem), imândan sonra ibâdet ve ihsana büyük önem vermiştir. Cibrîl-i Emîn sorularına verdiği cevaplar bunu en açık şekilde ifade etmektedir.

İşte Bakara sûresinin ilk beş âyeti üç temel prensiple bütün bu gerçekleri gözümüzün önüne sermekte ve bize en güzel ahlâkî yolu göstermektedir.

İCTİMAÎ YÖNÜ

İmân; birliğin, birleşip anlaşmanın, anlaşıp cemaatleşmenin şaşmaz mihrakıdır. Rûh sükûnunu, gönül açıklığını sağlayan ibâdet ve ibâdetin yerine getirildiği mâbed, cemiyetin en fakirinden en zenginine, odacısından kralına kadar inanmış her insanı içine alıp cemaatleşme şuurunu vererek asıl şeref ve mevkiin Allah (celle celaluhu)'yu bilip O'na bağlılıkta olduğunu gönüllere nakşeder. Tabiatıyla böyle bir cemaat disiplinli bir hayat yaşar. Herkes nasıl davranacağını, nereye gideceğini, nasıl hizmet edeceğini, idealinin neden ibaret bulunduğunu, tek hedefe doğru hangi yoldan gidileceğini, hayat ve mematın gerçek manasını bilir. Yaşamanın, bir takım nefsanî arzuların körü körüne yerine getirilmesinden ibaret olmadığını idrâk eder. Böylece Allah yolunda, insanlığın kurtulması uğrunda harcamak, hakşinas olmak, hayırhahlığı şiar edinmek gibi ulvî hasletler kalp ve vicdanlarda filizlenir; imân ve ibâdetin sağladığı bu tarz disiplinli, prog-

ramlı bir hayatta, diğer bir tâbirle bir dünyada, cemiyet ve milletlerin arzulayıp da bulamadığı huzur, sükûn, barış ve dayanışma bütün ihtişamıyla vücut bulur.

Demek, "Elîf-Lâm-Mîm"in delâlet ettiği kapalı manayı ancak üç temel prensipten anlamak mümkündür. Tek harfin mahreci ve o mahreçten yükselen bir sesi vardır. Fakat tek başına kaldığı müddetçe bir mana ifâde etmez. Düzenli bir sıraya girer, girdiği sınırı aşmaz, kelime dizisinde kendisine ayrılan yerde karar kılarsa, yararlı olur; murad olan manayı ifâde edebilir.

İşte cemiyet yapısındaki fertler de böyledir. Cemiyet düzenine uymadığı, cemaat safında yer almadığı, bu nedenle hayat çerçevesinin dışına çıktığı takdirde gerçek bir insan hüviyetine bürünemez, faydalı da olamaz.

O halde millet ve memleketin huzuru, dünya nizamı için perakende yaşayıştan düzenli bir hayata, keyfî bir hayattan disiplinli bir yaşayışa, sınırsız hürriyet havasından sınırlı hürriyet atmosferine, ferdî gayretten kollektif çalışmaya, infiraddan içtimaya, ayrılıktan cemaate geçmek lâzımdır.

Ayette: "Kendilerine rızık olarak verdiğimiz nimetlerden (Allah'ın hoşnutluğuna erişmek için) harcarlar." mealindeki cümle, içtimaî adaleti, fakirle zengin arasındaki dengeyi, iktisadî muvazeneyi sağlamaya matuftur. Ama ne yazık ki, günümüzün medeniyeti, fert ve cemiyet münasebetleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu nazariyeler ve bu nazariyelerin tatbik sahasındaki göstergeleri, dünyayı muvazenesizliğe itip, toplumu içinden çıkılmaz bir bataklığa düşürmüştür. Tek cümleyle ifâde edecek olursak, materyalizmi hâkim kılmıştır. Halbuki İslâmiyet; zekât, sadaka, fitre ve bunlar derecesinde bir takım hayırlarla materyalizme kapıyı kapamış, fertle cemiyet arasındaki münasebet ve dayanışmayı en sağlam esaslara bağlamış ve böylece sosyal adaleti kurmuştur.

İleride bu konuya geniş yer verilecektir.

İTİKADİ YÖNÜ

İmân; Dil ile ikrar, kalp ile tasdikten ibarettir. İslâmî hükümlerin yerine getirilmesi için ikrar şarttır.

Bu tarîf, İmâm Azam Ebû Hanife, Şeyh Ebû Mansûr Mâtüridî, Ebû Hasen el-Eş'arî, Kadı Ebûbekir Bakıllânî ve Ebû İshâk el-lsferânî'ye göredir. İkrarın tasdîk üzerine -imlâ bakımından- takdimi, ikrar her ne kadar bir

cüz' mahiyetindeyse de zorlama ve benzeri bir özürle düşebilir; kalbî tasdîk ise, böyle bir ihtimalden uzaktır, gerçeğini yansıtmaya yöneliktir.

Tasdîksiz ikrar, imân sayılmaz. Yoksa bütün münafıkların mü'min sayılması gerekirdi. Halbuki, münafıklar mü'min değildirler. Yalnız bu hususta "marifet" de kâfi değildir. Yoksa Kitap ehli olan (Yahudi ve Hristiyan) ların hepsinin mü'min sayılması icab ederdi.

Cenâb-ı Hak münafıklar hakkında: "Allah, münafıkların şüphesiz yalancılar olduklarına şehâdet eder."[1] Kitap Ehli hakkında da: "Kendilerine kitap verdiklerimiz (Yahudiler ile Hristiyanlar) O'nu (son peygamberi) öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar"[2] buyuruyor.

İmâm Azam Ebû Hanîfe ile Şeyh Ebû Mansûr Matüridîy'e göre, imân ne artar, ne de eksilir. Çünkü eksilmesi ancak küfrün artmasıyla, artması da küfrün eksilmesiyle olabilir. O takdirde bir şahsın aynı ânda hem mü'min, hem de kâfir olması gerekir ki, bu mümkün değildir.

İmâm Şafiî ile Şeyh Ebû Hasen el-Eş'ari'ye göre, imân hem artar, hem eksilir. Delilleri ise: "İmânlarıyla birlikte kat kat imân arttırsınlar diye mü'minlerin kalplerine güven ve sükûnet indirdi."[3] "Gerçek mü'minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir; karşılarında âyetleri okununca bu onların imânını artırır ve onlar Rablarına güvenip dayanırlar."[4]

Mealindeki âyetler ve Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in: **"İmân altmış şu kadar şubedir. Haya (edep, terbiye, utanma) da imândan bir şubedir."**[5]

Diğer bir hadîs-i şerifte: **"İmân yetmiş küsur şubedir; en üstünü -Lâ ilahe illâllah- sözüdür. En aşağısı ise, yoldan eziyet veren şeyleri gidermektir. Haya da imândan bir şubedir."**[6] Meallerinde olan hadîsleridir.

---

1 Münâfikûn sûresi, âyet: 1

2 Bakara sûresi, âyet: 146 Bu âyette geçen "Ya'rifunehu" fiilinin sonundaki üçüncü şahıs zamirinin Rasulullah Efendimiz'e râci' olduğunu ve bu takdirle şöyle manalandırılması gerektiğini kaydedenler var: "Kendilerine kitap verdiklerimiz, o peygamberi öz oğulları gibi tanırlar."

3 Fetih sûresi, âyet: 4

4 Enfâl sûresi, âyet: 2

5 Sahîh-i Müslim: 1/8

6 Sahîh-i Müslim - Ebû Davud - Nesaî - İbn Mâce: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)- Camiu's-sağir: 1/12

Birincilere göre ise, âyette belirtilen ziyâdelikten maksat, mevcut imânın bir emsalinin yenilenmesidir. Çünkü imân ancak emsalinin yenilenmesiyle gönüllerde baki kalabilir. Ya da bu ziyâdelik iyi ameller sebebiyle kalplerde husule gelen nûr ve ışıklar olarak düşünülebilir. Zira imânın nûr ve ziyası inkâr olunamaz. Cenâb-ı Allah buna işaretle buyuruyor ki: "Allah, kimin göğsünü İslâm'a açmışsa, elbette ki o, bir nûr (aydınlık) üzeredir, değil mi?"[1]

O halde Maturidîler'e göre, mü'min olan kimse hakikaten mü'mindir; kâfir olan kimse de hakikaten kâfirdir. İmân ve küfürde şüphe olmaz ve bu ikisinin arası düşünülemez. Kur'ân-ı Kerîm'de:

"İşte bunlar, gerçekten mü'minler bunlardır."[2] "İşte onlar gerçek kâfirlerdir."[3] Mealindeki âyetler bu hususu açık bir şekilde ifâde ediyor.

Bu akideye göre, ümmet-i Muhammed'in âsî ve günahkâr olanları da mü'min sayılırlar.[4]

Gayba İmân

Gayba imân, dindarla dinsizi, münafıkla mü'mini birbirinden ayıran mihenk ve alâmet-i farikadır. Bu bakımdan İslâm itikadının temel ilkelerinden biri de "gayba imân" olmuş oluyor. İlâhî olan bütün dinler, imân doğrultusunda bunu esas olarak göstermişlerdir. Çünkü gayba inanmayan bir kimse, Allah (celle celaluhu)'ya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe de inanmaz. İnanmayınca da şöyle bir iddiada bulunur: "Bizim ancak dünya hayatımızdır; ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman (aşındırıp) yok eder. Onların bu hususta bir bilgisi yoktur; onlar sadece öyle sanırlar."[5]

Gayb, duyumuzun ve bilgimizin ötesindedir. Fizikî sınırları aşar; teknolojinin kapsamı dışında kalır. Meselâ: Melekleri görmek ve fizikî kanunlarla onların varlığını ve varlıklarının yapısını tespit etmek mümkün değildir. Hele Allah (celle celaluhu)'nun varlığını, bilgi, duyum ve düşünce hu-

1 Zümer sûresi, âyet: 22

2 Enfâl sûresi, âyet: 4

3 Nisa sûresi, âyet: 151

4 Fazla bilgi için bak: Şerhu Vasiyyet-i İmâm Ebû Hanîfe.

5 Câsiye sûresi, âyet: 24

dutları içine alıp sığdırmak hiç, ama hiç mümkün olmaz. Biz O'na, gayba imân doğrultusunda inanır; varlık alemindeki âyet ve belgeleriyle O'nu bilip anlarız. İlim ve kudretiyle, rahmet ve azametiyle her şeye hâkim olduğunu bulup meydana çıkarmakta zorluk çekmeyiz.

Bunun için Rasulullah Efendimiz (aleyhisselam); **"İhsan; Allah'ı görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Eğer sen O'nu görmüyorsan, muhakkak ki O seni görüyor."** buyurmuştur.[1]

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Rasulullah Efendimiz (salllalahu aleyhi ve sellem)'in tabiriyle: Takva, bütün hayırları kendinde toplar. Takva, bütün hayırların giriş kapısıdır. Takva, bütün iyiliklerin temelidir. Takva, Peygamber'e dost olmanın yoludur. Nitekim Rasulullah Efendimiz (salllalahu aleyhi ve sellem)'e soruldu:

- Ey Allah'ın Rasulü! Kimler sizin yârenlerinizdir?

Buyurdular ki:

- Takva üzere olan herkes.

Takvâ'nın hakikati: Allah (celle celaluhu)'ya olan itaatle kötü akıbetten korunmaktır. Takvâ'nın asıl hedefi, önce şirk (Allah (celle celaluhu)'ya eş-ortak koşmak)ten, sonra günah ve isyanlardan ve daha sonra şüpheli şeylerden sakınmak ve bundan sonra da lüzumsuz şeyleri terketmektir.

Ebû Ali ed-Dakkak'a (kaddesallahu sirrehu) göre, takva: İtaat edip isyan etmemektir: Hakk'ı hatırda tutup hiçbir zaman unutmamaktır; şükredip küfretmemektir.

Sehl bin Abdullah'a (kaddesallahu sirrehu) göre, takva: Allah (celle celaluhu)'dan başka yardımcı olmadığını bilmek, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) 'dan başka delîl aramamaktır. Takvâ'dan daha azîz ve şerefli azık yoktur. Çünkü azığın hayırlısı takvadır.

Kinânî diyor ki: "Dünya belâ ve mihnet üzerine; âhiret ise, takva üzerine kurulmuştur. Belâ ve mihnetin birer imtihan olduğunu bilip sabreden ve sonra da bütün bir ömrünü takva üzere değerlendiren kimse, Allah (celle celaluhu)'ya tertemiz olarak kavuşmaya yol bulmuştur."

---

1 Sahîh-i Buharî: c.1, s.17.

Cerîrî diyor ki: "Kendisiyle Allah arasında takva ve murakabenin hükmetmediği kimse keşîf ve müşahadeye erişemez."

Ebû Hasen el-Fârisî diyor ki: "Takvâ'nın zahiri (dışı) ve bâtını (içi) vardır: Zahiri, ilâhî hududu koruyup ihlâl etmemektir. Bâtını ise, niyet ve ihlâstır."

Tasavvuf ehline göre, kişinin takvasını ispatlayan delîl üçtür:

1. Nail olmadığı şeylere karşı tam bir tevekkül üzere bulunmak; başkasının elinde bulunan nimete göz dikmemek.

2. Nail olduğu şeye hüsnü rızâ göstermek, azımsamamak, hatırladıkça şükrünü edâ etmek.

3. Yitirip kaçırdığı şeylere karşı güzel sabır göstermek.

Hazret-i Ömer (radıyallahu anh), devrin büyük ilim adamlarından Kâ'b oğlu Ubeyy'e soruyor:

Takva nedir?

Ubeyy cevap veriyor:

-Üstün bir ölçüde hassasiyet göstermektir... Bunun üzerine Hazret-i Ömer (radıyallahu anh) tekrar soruyor:

-Üstün hassasiyeti açıklar mısın?

Ubeyy (radıyallahu anh) cevap vermek için şunu soruyor:

-Ey Mü'minlerin Emîri! Dikenli bir yerde hiç dolaştığınız oldu mu? Hazret-i Ömer (radıyallahu anh):

-Evet, hem sayılmayacak kadar çok. Ubeyy (radıyallahu anh):

-Peki o yerlerde dolaşırken ne yapardınız ve nasıl hareket ederdiniz?

Hz. Ömer (radıyallahu anh):

-Dokunup yırtmasın diye eteklerimi toplar, ayaklarımı kanatmasın diye çok itinayla yürürdüm.

Ubeyy (radıyallahu anh):

-İşte bu takvadır.

Takvâ'nın delâlet ettiği bu ince manadan ilham alan şâir diyor ki: "Bı-

rak, küçüğünü de büyüğünü de günahın; budur takva! Dikenlikte gördüğünden sakınan yaya gibi ol da yaşa!"[1]

Gayb Âlemi

Gayb âlemi, bu âleme nispetle asıldır. Dünyanın gayb âlemine nisbeti, fer'in asla olan nispeti gibidir. Dünyada mevcut olan her şeyin mutlaka gayb âleminde (âhirette) bir aslı vardır. Aksi halde dünya meyvesiz bir ağaç, delilsiz bir medlul gibi olurdu.

Ashab-ı Kirâm'dan Abdullah bin Mes'ud (radıyallahu anh), "Gayba inananlar" mealindeki cümleyi ikinci bir manayla talebesine, aralarında geçen bir söyleşide şöyle tefsîr etmiştir:

Hazret-i Abdullah (radıyallahu anh)'ın talebesinden Haris bin Kays, bir sohbet espasında Ashab-ı Kirâm'ın yüksek mertebesinden bahsederek onlara fazlasıyla gıpta ettiğini şöyle ifâde etmeye çalışıyor:

-"Hocam! Siz Rasulullah Efendimiz'i baş gözünüzle görme şeref ve bahtiyarlığına nâil olduğunuz için Allah katında bize tekaddüm ettiniz. Ne mutlu size!"

Bunun üzerine Hazret-i Abdullah (radıyallahu anh) ona:

-"Siz de Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in gıyabında sağlam imânınız sebebiyle bizim önümüze geçtiniz. Çünkü Rasulullah Efendimiz(aleyhisselam)'in nübüvveti, kendisini görebilme mevkiinde olanlar için apaçık meydanda idi. O'nu görüp de imân etmemek, inat yollu küfürden başka bir şey değildi. Allah (celle celaluhu)'nun hidâyet nasip ettiği akıllı kulları Rasulullah Efendimiz'i görünce O'na inanmaktan başka bir şey düşünmediler. Bu bakımdan asıl fazilet O'nu görmeden imân etmektir ki o da sana ve emsaline nasıp olmuştur. Allah (celle celaluhu)'ya andolsun ki, Rasûl-i Kibriya'nın gıyabında gönül açıklığıyla imân eden bir kimsenin imânından daha üstün bir imân yoktur!"

Cevabında bulundu ve devamla Bakara sûresinin ilk beş âyetini okudu.[2]

Gayba dosdoğru imân edenlerin basîret adesesinden bunu nasıl gördüklerini tasvir eden İmâm Kuşeyrî diyor ki:

---

1 Risâletü'I-Kuşeyriyye: "Takva" maddesi.

2 Safvetü'l-Beyân Fi-Tefsîri'l-Kur'ân: Sahife 64'den sadeleştirilerek alınmıştır.

- Rabi' bin Haysem bir gün Abdullah bin Mes'ûd (radıyallahu anh) Hazretlerini ziyarete giderken yolda bir demirci dükkânına rastladı. Potada alev alev ısınıp korlaşan bir demire gözü ilişti. Dayanamadı, sendeleyip yere düştü. Rabi' bayılmıştı. Ertesi güne kadar ayılmadı. Kendine gelince, bunun sebebi soruldu. O şu cevabı verdi: "Kızgın demiri gördüğümde Cehennemdeki yananların halini düşündüm de ondan."

Ali bin Hüseyn de namaz kılarken evi yanmaya başlamış, fakat o, namazını bozmadan tamamlamıştı. Bunun sebep ve hikmeti sorulunca, "Büyük ateş beni bu küçük ateşi düşünmekten alıkoydu!" diye cevap vermişti.[1]

Yakîn:

Dördüncü âyetin son kısmında, "Âhiret'e de ancak onlar kesin bir bilgiyle inanırlar." cümlesinde geçen "yukinûn" fiilini -ki yakîn kökünden türetilmiştir- "kesin bir bilgiyle inanırlar" şeklinde manalandırırdık. Buna işaretle Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki: **"Hakikat, Allahu Teâlâ rahat ve feraha noksan tartmayan adalet terazisiyle "rıza" ve "yakîn"e; üzüntü ve kederi de şüphe ve gazaba yerleştirmiştir."**[2]

Demek, Allah (celle celaluhu)'dan gelen her şeye razı olmak ve gönderilen her şeye kesin bir bilgiyle inanmak "yakîn"dir.

Cüneyd el-Bağdadî diyor ki:

"Yakın, değişmeyen, dönmeyen bir ilmin kalpde karar kılmasıdır."

Zünnûn Mısrî'ye göre:

"Yakîn'in üç alâmeti vardır: 1. Halk ile fazlaca îhtilat halinde olmamak. 2. Şunu, bunu -verdiği için- övmemek. 3. Vermediği için de yermemek. Yakîn'in yakîninin alâmeti de üçtür: 1. Her hususta Allah (celle celaluhu)'ya yönelmek, 2. Her hâl-ü kârda Allah (celle celaluhu)'ya dönmek. 3. Her işte Allah (celle celaluhu)'dan yardım istemek."[3]

Sehl bin Abdullah Tüsterî'ye göre: Yakîn kokusunu alan bir kalbin Allah (celle celaluhu)'dan başkasıyla sükûnet bulması haramdır.

1 Risâletü'l-Kuşeyriyye: s. 37

2 Risâletü'l-Kuşeyriyye: s. 83

3 Aynı eser: s. 83-84

Ariflerden bâzısına göre: Makamların ilki marifettir. Sonra da sırasıyla yakîn, tasdik, ihlâs, şehâdet ve tâat gelir.

Abdullah Antakî diyor ki:

"Yakîn nurundan az bir şey kalpe ulaşınca, orayı aydınlatır ve bütün şüpheleri dışarı çıkarır. Böylece kalp şükür ve korkuyla dolup taşmaya başlar."[1]

Demek: Takva mü'minler için hazırlanmış mutluluk bahçesinin yolu ve kapısıdır. Yakîn, o bahçenin tâ kendisidir. İhlâs, onun en güzel meyvesidir.

TAHLİLLER

Abdullah bin Dürüsteveyh diyor ki:

"Yazı kıyasına girmeyen iki hatt var: Hatt-ı Mushaf ve hatt-ı aruz."

Mushafta kıyas dışı bir takım yazı şekilleri vardır. Onlara uymak ve aynen muhafaza etmek sünnettir. Nitekim Hazret-î İkrime (radıyallahu anh) yazdığı mushafı Halîfe Osman (radıyallahu anh)'a arz ettiğinde, Hazret-i Osman onda hatt kıyasına uymayan bazı kelimeler görünce şu emri verdi: "Bunları hiçbir sûretle değiştirmeyin, sonra Araplar kalkar da kendi lehçe ve hatt şekilleri uydurmaya yeltenirler, bu sebeple Allah (celle celaluhu)'nun kelâmını, değiştirmiş olurlar."

"Eğer Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kâtipleri Sakîf ve Hüzeyl kabilelerinden olmuş olsaydı, (الٓمٓ), (قٓ), (صٓ) gibi tehecci harflerine Kur'ân'da rastlanmazdı."

Yapılan araştırmalarda Sakîfliler'in harfleri okunduğu gibi yazdıkları, yani (الٓمٓ) yerine (الـيـف - لام - ميـم) şeklinde tahrirde bulundukları; Hüzeyl kabilesinin de hemzeyi izhâr ettikleri (صلـوة) ve (زكـوة) yerine (صـلاة) ve (زكاة) yazdıkları görülmüştür.[2]

O halde (الٓمٓ) ve (اجـد) şeklinde yazılmakla beraber huruf-u mukattaa (ا - ب - ت) elif - ba - ta gibi okunur. Bu sebeple biri açık, diğeri kapalı olmak üzere iki türlü mana taşıdığı düşünülebilir. Müfessirlerin de (الٓمٓ)'in manası

1 Aynı eser: s. 83-84

2 Tefsîr-i Keşşaf: c. 1, s. 72-73

üzerindeki görüş farkları bundan ileri gelmektedir.

Bu harfler esasında mu'rebdirler. Fakat i'rabi gerektiren bir âmil olmadığı için sükûn üzere kalmışlardır.[1]

Sûrelerin evvelinde gelen harfler bir takım ilâhî sır ve hikmetleri taşımaktadır. Buna işaretle Hz. Ebûbekir Sıddîk (radıyallahu anh) diyor ki: "Her kitabın bir sırrı vardır. Kur'ân'ın sırrı ise, sûrelerinin başında gelen harf ve işaretlerdir."[2]

Hazret-i Ali (radıyallahu anh) diyor ki: "Her kitabın kendine has bir safveti var; Kur'ân'ın safveti ise, tehecci harfleridir."[3]

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre: Bunları anlamaya, ya da çözmeye bilgimiz yetmez; tasavvuru bile güç gelir.

Şa'bî (rahmetü'llahi aleyh) diyor ki:

"Bu harf ve işaretler Allah (celle celaluhu)'nun bir takım sırlarıdır; araştırıp üzerinde durmayın! Çünkü ancak Allah (celle celaluhu)'nun dostluğuna mazhar olan âlimler bunları bilebilir."

Müfessir Âlûsî'ye göre, bunları araştırıp incelemek murad olan neticeye bizi götürmez. Çünkü bu kapalı-gizli bir ilimdir; örtülü bir sırdır. İlim adamları bunu idrâktan âcizdir.[4]

Bâzı âlimlere göre: Bu harfler Allah (celle celaluhu)'nun isimleridir; her harf O'nun bir ismine veya sıfatına işarettir.

Müfessirlerden bir kısmına göre, bunlar fiilî sıfatlardır. Meselâ: Elif, Allah (celle celaluhu)'nun nîmetine; Lâm, O'nun lûtfuna; Mîm, O'nun mecdine ve mülküne işarettir. Ve buna benzer bir takım buluş ve görüşler. Fakat eksere göre, bunlar, başında bulunduğu sûrelerin isimleridir.[5]

Ariflerden bâzısı diyor ki:

"İlmi bir denize benzetecek olursak; bu denizden bir baraj akıtılmış,

1 Kaad-ı Beydavî Tefsiri: s. 6

2 Rûhu'l-Meanî Li'l-Alûsî; c. 1, s. 100

3 Tefsîr-i Kebîr: C 2 S 5

4 Rûhu'l-me'ânî Li'l-Âlûsî: c. 1,- s. 100

5 Tefsîr-i Ebû Suud

o barajdan bir ırmak; ırmaktan da bir akar; akardan da bir vasıtayla bir musluk akıtılmıştır. Eğer bu ölçü ve tertibin dışına çıkılıp, baraj akara akıtılmış olsaydı akarın mecrasını bozar da zararlı hale getirirdi. Eğer deniz doğrudan doğruya baraja boşaltılmış olsaydı, onu tamamen bozar, belirsiz hale sokardı. Allah (celle celaluhu)'nun Kur'ân'da: "Gökten su indirdi de dereler kendi ölçüşünce dolup taştı."[1] buyurması buna işarettir.

O halde ilim denizi Allah katındadır. Bu denizden peygamberlere bir vadi (baraj) verilmiştir. Peygamberler de kendi vadilerinden ilim adamlarına bir ırmak akıtıp vermişlerdir. Âlimler de bu ırmaktan küçük küçük akarlar akıtıp kabiliyeti olanlara vermişlerdir. Bunlar da kendi ehline -anlayışları seviyesine göre- musluklar akıtmışlardır.

Bundaki sır şudur: Akıllar farklıdır; her biri kendi derecesine göre, bir üsttekine nispetle zayıf sayılır; kuvvetli sırları kaldırmaya güç getiremez.[2]

Fahreddîn Râzî, bu harfler hakkında âlim ve ariflerin görüşlerini naklettikten sonra diyor ki:

"Mütekellimler bu görüşlerin hepsini de inkâr ve red ederek demişler ki: "Allah (celle celaluhu)'nun kitabında mânasını halkın anlayamayacağı bir âyet, kelime ve harfin bulunması asla doğru değildir ve olamaz da."

Mütekellimler bu görüş ve iddialarına delil olarak on dört âyet, iki hadîs ve üç de aklî buluş getirmişlerdir.[3]

Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi dokuz sûresinin başında gelen huruf-u mukattaa'dan, Kûfe bilginlerine göre âyet sayılan ve sayılmayanlar arasında şöyle bir sınıflandırma yapılır.

(الٓمٓ - عسق - حم - يس - طه - طسم - المص - كهيعسق - حم) bunlar ayettir. Geri kalanlar ise âyet değildir. Basra bilginlerine göre: Bunlardan hiç biri âyet değildir.[4]

(هَدَاهُ - هُدًى) dan alınma masdardır. İnsanı gaye ve maksada ulaştıran şeye lütuf yollu irşad etmek manasınadır.

---

1 Ra'd sûresi, âyet: 17

2 Tefsîr-i Kebîr / Fahreddîn Râzî: c. 2, s. 3

3 Bu hususta fazla bilgi için bak: Tefsîr-i Kebîr c. 2, s. 4-14

4 Tefsîr-i Ebû Suud

Takva

a) Günahlardan tam bir hassasiyetle korunmak.

b) Âhirette insana zarar verecek şeylerden sakınmak.

c) Allah (celle celaluhu)'nun haram kıldığı şeyleri terkedip, farz kıldığı şeyleri yerine getirmek.

d) Şüpheli görülen ve bilinen her şeyi terketmek.

e) İnsanı Allah (celle celaluhu)'dan uzaklaştıracak her şeyden kaçınmak.

f) İnsanın kendi güç ve kuvvetinden yüz çevirmek suretiyle güç ve kuvveti Allah (celle celaluhu)'ya irca' etmek gibi manalara gelir.

Reyb

Reyb, aslında nefse ızdırap ve kuşku vermek manasına masdardır. Sonra "şek" ve "şüphe" manasında kullanılmıştır.

وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ cümlesinin delâlet ettiği mana:

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre: Namazı, farzlarına uygun olarak dosdoğru kılarlar.

Dahhâk'a göre: Rüku ve secdelerini, kıraat ve kıyamını, yürek korkusu içinde boyun eğme samimiyetini tamamlayarak kılarlar.

Katade'ye göre: Namazı, vakitlerini gözeterek, abdesti de dosdoğru alıp rükû ve secdelerini yerine getirerek kılarlar.

Mukatil bin Hayyân'a göre: Namaz vakitlerini iyice muhafaza etmek suretiyle tastamam abdest alırlar, namazın rükû ve secdelerini kıraat ve teşehhüdünü, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e salât ve selâm vermeyi yerine getirirler.[1]

Kıyam

Kıyam, bu âyette, açık, devam ve sübut manalarına gelir. Ayakta durmak manasına değil... Buna göre âyetin manası: "Namaza devam ederler" demektir.[2]

1 Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, İbn Kesîr: c. 1, s. 42.

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 164

وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ cümlesinin delâlet ettiği mana:

a) İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre: Mallarının zekâtını tastamam verirler.

b) İbn Mes'ud (radıyallahu anh)'a göre: Çoluk-çocuklarının nafakasını eksiksiz verirler.

c) İbn Cerîr Taberî'ye göre: Âyet-i kerîme, hem zekâta, hem de sair nafakalara şâmildir.

Rızık

Ehl-i sünnete göre: Rızık, ister helâl olsun, ister haram olsun, intifa'ı mümkün olan şeyler demektir.

Mu'tezîle'ye göre: Haram rızık değildir; çünkü onu kendine mal edip sahip çıkılması doğru değildir. Allah ise, haram rızık vermez, ancak helâl rızık verir. O halde rızık, ancak mülk manasına gelir.[16]

Ayrıca rızık, pay manasına da delâlet eder.

İnfak

İnfak, malı elden çıkarmak demektir. Bu manayla Araplar, malın satıcının elinden çıkıp alıcının eline ulaşmasına "nafaka'l-bey'u" derler. Ayrıca, ruhu (canı) çıkan hayvana da: "nefakati'd-dâbbetu" tâbirini kullanırlar. Kalbinden imân çıkan kimseye de "münafık" denilir.[2]

İnfak, vâcib ve mendub diye iki kısma ayrılır. Vâcib olan infakın da birkaç kısmı vardır:

a) Zekât.

b) Kendi nefsine ve nafakası üzerine gerekli olanlara harcamak.

c) Allah yolunda harcamak ki bundan bilhassa cihâd = savaş kasdedilir.

Mendûb olan infak ise: Ölüm gelip çatmadan önce Allah rızası için sadaka vermektir.[3]

---

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 177

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 178 -Tefsîr-i Kebîr li-Fahreddîn Râzi: c. 2, s. 36

3 Aynı tefsir: c. 2, s. 36.

Felah

Felah, matlûp olan şeye zafer bulmak manasına gelirse de kök mana olarak, yarıp açmak anlamında kullanılır. Bu bakımdan ziraatçıya -toprağı yarıp açtığı için- fellâh denilir. Alt dudağı yarık olana da eflah tesmiye olunur. "İnne'i-hadîde bi'l-hadîdi yuflehu" mısraında geçen yuflehu, "yuşakku" manasınadır.[1]

Daha çok "fevz = kurtuluş ve basan, baka' = bulunduğu halde kalma" manasına gelir. Cennet ile kurtuluşa erişip orada ebediyen kalanlar hakkında, **"Ulâike hümü'l-muflihûn"** buyrulmuştur.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İlk beş âyetle Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî ve semavî olduğu, ledün âleminden indirildiği, sakınanları doğru yola irşad edici bulunduğu; ayrıca bu sakınıp korunanların altı mümeyyiz vasfı ve bu sayede onların başarıya eriştikleri beyân edildikten; insan için dünya hayatında imân ve takva şeref ve mertebesinden daha üstün bir şeref ve mertebenin olmadığına dikkatler çekildikten sonra bu vasıflardan kendini körükörüne mahrum bırakan inkârcı bedbahtların, iki yüzlü müşriklerin nasıl bir basiretsizlik içinde bulundukları, illiyet prensipleri, diğer bir tabirle sünnetullah dışına çıktıkları için kulaklarının nasıl gerçeği duymadıkları, gözlerinin üzerine kalın bir perdenin nasıl gerildiği özlü ve kapsamlı cümlelerle ifâde ediliyor; birbirinin karşıtı olan imân ile küfür bir tez ve antitez ölçüsü içinde akıl sahiplerinin önüne seriliyor; mukayese imkânları veriliyor.

Allah, hakkı söyler ve O, doğru yolu gösterir.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾
خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَلَهُمْ
عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

6- Şüphesiz ki (ey şânı yüce peygamber!) o küfre saplanıp kalanları (inkâr ve inatları yüzünden tuttukları yanlış yolun tehlikeli sonucundan)

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 182

korkutsan da, korkutmasan da onlara göre birdir; inanmazlar.

7- Allah (değişmeyen sünneti gereği) onların kalplerini, kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde ve onlar için büyük bir azap vardır.

İNİŞ SEBEBİ

Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm'ın tertemiz, ruhlara inşirah veren havasına daveti kabul etmeyenlerin ve bildikleri halde inat ve inkârlarında ısrar eden putperest müşriklerin, gazaba uğramış Yahudilerin ve teslisin girift çıkmazında bocalayan Hristiyanların bu hallerine için için üzülüyordu. Çünkü o büyük Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in tek düşüncesi, bütün insanların hidâyete erişmesi, Allah (celle celaluhu)'nun tayîn ettiği doğru yolu bulmasıydı. Bunca iyi niyet, temiz düşünce, azim ve gayretlere rağmen müşrikler inatla şöyle diyorlardı:

"Bizi davet edegeldiğin şeyden kalplerimiz örtüler içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık ve bizimle senin aranda bir perde vardır!"

Bunun üzerine Allah Teâlâ onların artık imân etmeyeceğini, çünkü kalplerinin tamamen kapandığını, dünya ve âhiret hayatını saadete çevirecek hayat kanunlarına şuursuzca isyan ettiklerini ve yine en ağır cezayı bu kanundan göreceklerini ebedî ve ezelî ilmiyle bildiği için Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in onlar hakkında beslediği ümidin bir netice vermeyeceğini ve bu hususta elde olmayarak üzülmesinin meseleyi halletmeyeceğini beyânla bu iki âyeti indirdi.

Ancak bu kalpleri örtüler ardında kalan, hakkı idrâkten kaçınan şuursuz müşriklerin o gün için kimler olduğunda bir takım farklı rivayet ve görüşler var:

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre: Medîne ve civarındaki Yahudi ileri gelenleridir ki, Allah onları, "Bildikleri halde Hakk'ı inkâr edenler, gerçeği örtenler" diye vasıflandırıyor.[1]

Diğer bâzı Ashab-ı kirâm'a göre: Ebû Leheb, Ebû Cehl, Velîd bin Muğîre ve emsali müşriklerdir ki onlar apaçık delillerden sonra, bile bile inkâra saptılar; o günkü bilgi ve kültürlerine rağmen inatlarında ısrar et-

1 Tefsîr-i Kebîr / Fahreddin Râzî: c. 2, s. 46

tiler. Beyinleri iyice putperestliğin bulanık suyuyla yıkanıp şartlandıkları için mi kendilerine şeref bahşedecek İslâm davetini red ettiler? Kur'ân-ı Kerîm'in bildirdiği üzere: Onların kalpleri, dimağları Hakk'a karşı örtüler içinde bulunuyordu. Âyet bu karakterde olan her kâfir ve inatçıya şâmildir. Onlar inat ve inkârlarıyla hak ve hakikati örttükleri, gece de karanlığıyla ortalığı örtüp belirsiz hale' getirdiği için hem gece hakkında hem onlar hakkında "kâfir" sıfatı kullanılmıştır.

İLGİLİ HADİSLER

Ashab-ı Kirâm'dan Abdullah bin Amr (radıyallahu anh) anlatıyor: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den soruldu:

-"Ey Allah'ın Rasulü! Biz Kur'ân'dan bâzı yerler okuyoruz, ümitleniyoruz. Bâzı yerler de okuyoruz, neredeyse ümitsizliğe düşüyoruz!" Bunun üzerine Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara:

"Size Cennet ehliyle, Cehennem ehlinden haber vereyim mi?" diye sordu.

-"Evet, Ya Rasulallah! Haber veriniz." dediler.

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Bakara sûresinin ilk beş âyetini okudu ve:

-**"İşte bunlar Cennet ehlidir!"** buyurdu, Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhum):

"Onlardan olmayı ümit ederiz" dediler.

Sonra Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Bakara sûresinin altıncı ve yedinci âyetlerini okudu ve:

- **"Bunlar da Cehennem ehlidir,"** buyurdu.

Ashab-ı Kiram:

-"Biz onlardan değiliz, Ya Rasûlallah!" dediler. Bunun üzerine Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem):

-**"Evet, öyledir"** buyurdu.[1]

Kalplerin mühürlenmemesi için Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi

1 İbn Ebî Hâtîm - Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 45

ve sellem) sık sık Allah (celle celaluhu)'ya iltica ederek: **"Ey kalpleri çeviren (istediği tarafa döndüren) Allahım! Kalplerimizi kendi dinin üzerine tespit et,"** şeklinde duâ ederlerdi.[1]

Buna yakın ikinci bir hadîste de şöyle duâ ettikleri bildiriliyor:

"Ey kalpleri (hak ve hakikat, imân ve irfan üzere) sabit kılan Allahım! Kalplerimizi kendi taat(u ibâdet)in üzerine sabit eyle."[2]

Allah'ın Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz kalplerin günah ve fitnelerle, küfür ve tuğyanlarla yavaş yavaş nasıl kararıp mühürlenmeye yüz tuttuğunu beyânla buyuruyor ki:

-"Fitneler kalpler üzerine-hasır dokunur gibi-tel tel arzolunur. Hangi kalpe (su) içirilir (gibi girer)se, orada siyah bir nokta belirir. Hangi kalp de ondan hoşlanmazsa, onda beyaz bir nokta belirir. Böylece iki çeşit kalp olmuş oluyor: Biri parlak beyaz taş gibi, ki gökler ve yer durdukça fitne ona zarar vermeyecek. Diğeri ise koyu kurşunî renktedir, devrik küpe benzer (ki içinde su durmaz); o, ne bir mâruf tanır, ne de münker her şeyi reddeder."[3]

-"Mü'min kimse bir günah işlediğinde, kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer tevbe eder, o siyahlığı koparıp atar ve kendini bu konuda kınayıp azarlarsa, o takdirde kalbi cilalanır. Yok eğer günahı artırırsa, siyahlık da gitgide fazlalaşır, o kadar ki kalbinin üstüne yükselerek (her tarafını istilâ eder). İşte bu, Kur'ân'da beyân edilen "ran"dır. Yani onların irtikâp edegeldikleri günahlar kalplerini yenmiş de (iyice paslandırmıştır)."[4]

Bu hadîslerin manalarını kuvvetlendirir mahiyette diğer bir hadîste de buyuruluyor ki:

-"Günahlar art arda kalpler üzerine gelmeye başlayınca (kalbin irfan kapılarını) kapar. Kapanınca da Allah tarafından o zaman mühür gelir (de kalpe basılır). Artık o kalplere bir yol yoktur ve küfürden de bir kurtuluş yolu bulunmaz. İşte bu, Allah (celle celaluhu)'nun Kur'ân'da bildir-

---

1 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 46

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. I, s. 188

3 Buharî - Müslim: Hazret-i Huzeyfe (radıyallahu anh)'den. Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 46

4 Tirmizî - Nesâî: Kuteybe'den. İbn Mâce: Hişâm bin Ammar'dan.

diği "mühür basma"dır."[1]

-"Haberiniz olsun, bedende bir et parçası vardır; o düzeldiğinde bedenin her tarafı düzelir; o bozulduğu zaman bedenin her tarafı bozulur. Dikkat edin o et parçası kalp'dir."[2]

AHLAKİ YÖNÜ

İnsan çoğu zaman işine gelmeyen; nefsine uymayan, geçici zevklerini kısmen de olsa frenleyen şeyleri çarçabuk benimsemez; bunun ruh iklimine getireceği müsbet havayı geç ve güç idrâk eder. O sebeple kendisini bir takım şeyleri terketmeye zorlayan emir ve yasaklara karşı tepki gösterir ve dinlememek için idrâk ve sezgisinin kapılarını sımsıkı kapamak ister. Şunu hemen ilâve edelim ki, hayat yolculuğunda yalnız hoşumuza giden, zevkimizi gıcıklayan, nefsimizi kabartan nesneleri aramak ve bütün bir ömrü bu yolda harcamak, ruhî bozuklukların en kötüsüdür.

Muhit ve medeniyetin, çevre ve geleneklerin meydana getirdiği sun'î ihtiyaçları öz varlığımızın ebedî ihtiyaçlarıyla karıştırmak; uzak fakat hakikî menfaat peşinde koşacak yerde yakın ve hayalî menfaatlar peşinde koşmak şüphesiz ki kalbin tasdîk süzgecinden geçmeyen ve geçmediği için de bozuk ve tortulu kalan yanlış bir itikadın tabii neticesidir.

İnsan kendini serbest görmek istiyor. Herhangi bir disiplin altına girmek istemiyor. Allah (celle celaluhu)'ya karşı isyan ve tuğyanın başlıca sebebi işte budur. Din ve ahlâk ebedî hayatın lüzumunu gönüllere nakşederken bütün bir ömrü disiplin altına alır. İşte Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru imân bunun mahsulüdür.

İdrâk ve basiretin hakikate kapalı oluşundan doğan kararsızlık ve itikatsızlık, gönüllerdeki ihtirası kamçılar ve bu sebeple ruhî yapıda kararmadık yer kalmaz. Bu kararma neticesidir ki tarih boyunca bir kısım peygamberler öldürülmüş ve bir çoğu da en ağır hakaret ve işkencelere mâruz bırakılmıştır. Bakara sûresinin altıncı ve yedinci âyetleri, ilâhî disiplin reddeden gönlü kara muhteris inkarcıların bu aşırılığına karşılık Allah (celle celaluhu)'nun kendi kanunları icabı olarak onların gözlerine nasıl perde çektiğini, kalplerine nasıl mühür vurduğunu ve artık imân etmele-

1 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1. s. 46, İbn Cerîr'den.

2 Buharî/İman: 39- Müslim/Müsakat: 107- İbn Mace/Fiten: 14- Dârimi/Büyü:1.

rine nasıl yol kalmadığını en özlü bir ifâdeyle beyân ederken, insanların bu tarz bir inkâr ve tuğyan fırtınasına tutulmamaları tenbîh buyuruluyor.

"Gayba imân getir ey mülhid-î fâcir ki sana,
Âhiretten hatt-ı talik ile hüccet gelmez."

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Gönüllerde katmerleşen küfrü temizlemek, güzel ahlâkı, mukaddes duyguları yerleştirmek için güçlü ve yeterli bir dine ihtiyaç vardır. İslâm bunun en mükemmelidir.

İCTİMAÎ YÖNÜ

Cemiyet bünyesinde ruhun bariz kuvvetlerinden olan güzel ahlâk, kutsal duygu, ilâhî marifet, bir Allah (celle celaluhu)'ya imân gibi manevî değerlerin ihmâl edildiği ya da bunlara hiç yer verilmediği takdirde, küfür, tuğyan, kötü ahlâk, başıboş hayat moda olur. Bu moda cemiyet ve milletlerin yıkılmasını sağlayan başlıca sebeplerdir, diyebiliriz. İlâhî kanunlara karşı gelen her fert yalnız günahkâr olmakla kalmaz, aynı zamanda aile ve milletinin çökmesine veya mahvolmasına yardımcı olur. Bu kanunlara biz "hayat kanunu" da deriz. Şöyle ki: İnsan vücudu kâinatın bir parçasıdır; içinde bulunduğu fizikî muhitle aynı elemanlardan meydana gelmiştir. Fakat özel bir şekilde organize edilmiş ve kendisine birçok yetiler (meleke) verilmiştir. Ama başıboş bırakılmamış, varlık âleminde câri olan sünnetullaha ve hayat kanunlarına uygunluk içinde yaşaması emredilmiştir. Bu kanunları bize tanıtan semavî dinler ve bu dinlerin mübelliğ ve mürşidleri peygamberlerdir. İnen kitaplara inananlar dünya ve âhiret mutluluğuna erişir, inanmayanlar bu iki huzuru kaybeder.

Evet, bilgisizlik, küfür, tuğyan ve sapıklık insanların akıllarına ve vicdanlarına hâkim olunca, cemiyetler artık itikadlarındaki bozukluğu ve gönüllerindeki küfrü idrâk edemez olurlar; o kadar ki Hakk'ın sesini duymaz, çağrısına kulak vermez, ilâhî düzeni göremez hale gelirler. Böyle olunca da maddî kuvvetlerin çoğu fitne ve fesat, zulüm ve işkence âleti hâline getirilir; şer unsurları kuvvetlenir ve bir gün cemiyetin sarsıntı geçirmesine, anarşizme boğulmasına, büyük bir felâkete uğramasına yol açar.

Bugüne kadar yıkılan, haritadan silinen milletler hep bu hastalığın kurbanı olmuştur. Cihan savaşları bu yüzden çıkmıştır. Çünkü küfrün ve ihtirasın sarhoşluğuyla kalpleri mühürlenen, gözleri üzerinde kalınca bir

perde bulunan idareciler ve kadrolar maddî ve manevî felâketleri duymaz ve göremez olmuşlardı. Koca Roma İmparatorluğu'nun yıkılması buna negüzel misaldir! 64 yılında Roma'da çıkan büyük yangında şehir bir baştan bir başa yıkıntı haline gelirken, Allah (celle celaluhu)'ya karşı tuğyan eden Zâlim Neron sarayının önünde durup lir çalmıştır.

Cihan mürşidi Rasulullah Efendimiz (aleyhisselam) diyor ki:

"Ben sadece bir uyarıcıyım; yerin ve göklerin ve bu ikisi arasında bulunan her şeyin mutlak sahibi bir tek Allah (celle celaluhu)'dan başka ilâh yoktur."[1]

İTİKADİ YÖNÜ

Kelâmcılara göre, küfrün haddini belirtmek (tarifini yapıp, sınırını çizmek) oldukça zordur. Küfrü gerektiren şeyler nelerdir? Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den naklolunan her şeye inanmak lâzım mıdır? Bir kısmına inanılmazsa küfre girilir mi?

Bâzılarına göre:

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den naklolunan her şeye istisnasız inanmak lâzımdır. Fakat bize kalırsa, bu hüküm izaha muhtaçtır. Çünkü Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den nakledilen şeylerin sıhhat derecesi ya biz'zarûre, ya bi'l-istidlâl, ya da haber-i vahidle bilinir.

Birinci yolla bilinenlerin hepsini tasdîk eden mü'min, tümünü veya bir kısmını inkâr eden kâfir sayılır. Meselâ: Yaradan'ın varlığını veya O'nun ilim, kudret, vahdaniyet gibi sıfatlarından birini, ya da O'nun noksan sıfatlardan münezzeh bulunduğunu veyahut Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini, Kur'ân'ın sıhhatini veya kaçınılmaz bir, bilgiyle bildiğimiz şer'î hükümleri inkâr etmek bu cümledendir.

İkinci yolla bilineni inkâr etmek küfrü gerektirmez. Meselâ: Allah görülür mü, görülmez mi? Kulların amellerinin yaratanı; Allah mıdır, değil midir? vb. Çıkarım yoluyla bilinen hususlar gibi. Bunlar tevatür tarikiyle bize kadar gelmemiştir. İki görüşten birinin sıhhati veya butlanı ancak -istidlâl- yani çıkarım ile bilinebilir. Bu itibarla, ikinci yolla bilinenlerin inkâr ve ikrarı imânın mahiyetine dahil değildir. O halde inkârı küfrü gerektirmez.

---

1 Ahmed b. Hanbel.

Üçüncü yol (haber-i vâhid)le bilinen hususlardır ki, imândan sayılmaz. Bu bakımdan küfrü de gerektirmez. İşte bu kaideye göre biz, ümmetten hiç kimseyi, istidlal veya haber-i vâhidle inanmadığı bir meseleden dolayı küfürle suçlamayız.

"Muhakkak o küfre sapanlar..." cümlesinde geçmiş zamana delâlet eden bir fiille, müşriklerin küfründen haber veriliyor. Mu'tezile'ye göre: Allah (celle celaluhu)'nun geçmişe ait fiille haber vermesi, Allah Kelâmı'nın muhdes (sonradan olma) olduğunu gösterir. Zira bu yolla verilen bir haberin doğru olabilmesi için muhberu anh (haberi verilen şey)le mesbuk olması yani ondan sonra vücut bulması gerekir. Kadîm (öncesiz) olan bir şeyin başkasıyla mesbuk olması ise muhaldir. O halde bu kabil haberlerin de kadîm olması muhaldir. Bu takdirde muhdes (sonradan) olması vâcibdir.

Ehi-i Sünnet âlimleri Mu'tezile'ye cevap vererek diyorlar ki:

Cenâb-ı Allah bu âlemi sonradan var kılacağını biliyordu. Ondan haber vermesi, O'nun ilim ve kelâm sıfatının sonradan olma olduğuna delâlet etmez. Haber verilen şey gelecekte vücud buluyor. Vücud bulunca da haberde bir değişiklik olmuyor. Yani ezelî olan kelâm, yine ezelîdir; muhdes olan, o kelâmın taallûk ettiği şeylerdir.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Dâvet-i Muhammediyye her türlü ivaz ve garazdan uzaktır. Bu davet sadece ve sadece ilâhî merhametin ziyası altında beşerî en doğru ve en selîm yola irşâddır. Allah (celle celaluhu)'nun Rahman ve Rahîm sıfatlarının sırrına mazhar olan Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu mazhariyetin verdiği irfanla bütün insanların küfr-u tuğyan, madde ve ihtiras bataklığından kurtulup imân ve fazilet tahtına yükselmesini gönülden ister ve bunun için ruhunda derîn bir hasret hissederdi. Mekke'de olduğu gibi Medine'de de bir hayli âsî müşrikler, azgın hilebaz ve o nispette sinsi Yahudiler bulunuyordu. Allah (celle celaluhu) ezelî ilmiyle bir kısım insanların bütün delillere, açık burhanlara, afakî ve enfüsî belgelere rağmen imân etmeyeceklerini, nûr-i Muhammedi'den hisse almayacaklarını kesin olarak bildiği için -ki burada ilim malûmata tâbi' olmuş oluyor- bir teselli mahiyetinde Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'a durumu haber verdi ve böylece ilâhî ilminin şaşmayacağını meydana koydu.

O halde kalplerin mühürlenmesi, cüz'i iradeyi kötüye kullanmayı remzeder; kulakların tıkanması, işitme yolunun akıl ve irfanın kumandasından çıkıp, nefs-i emmâre'nin emrine girdiğini sembolize eder. Gözlerin perdelenmesi, basîretin tıkanıp işlemez hale geldiğini ifâde eder. A'raf sûresinin 179. âyetinde buna işaretle buyuruluyor ki: "Şanıma andolsun ki, cin ve insanlardan birçoğunu Cehennem için yarattık; kalpleri vardır, onunla (hakkı) anlamazlar, gözleri vardır, onunla (hakikati) görmezler, kulakları vardır, onunla (doğruyu) işitmezler. İşte bunlar (bu şuursuzlar) hayvanlar gibidir, belki daha da sapık ve şaşkındırlar. İşte gafiller ancak bunlardır!"

TAHLİLLER

Küfür: Lügat olarak "bir şeyi örtme, kapama ve gizleme" manasına gelir. Terim olarak, "Hakk'ı inkâr edip örtmek ve gizlemek" anlamında kullanılır. Sözlük manasıyla, tohumu toprağa atıp gizlediği için çiftçiye; eşyayı karanlığıyla örtüp gizlediği için geceye "kâfir" denilmiştir.[1]

Küfür, dört kısma ayrılır:

1. İnkâr yollu küfür: Allah'ı hiç bilmemek, tanımamak. Fir'avn'ın küfrü gibi. O, kavmine: "Kendimden başka sizin için hiç bir tanrı tanımıyorum!" demişti. "İşte ben sizin en yüce Rabbinizim!" diyen de yine o olmuştur.

2. Bile bile inkâr yollu küfür: Kalpiyle Allah'ı bildiği halde diliyle ikrar etmemek. Şeytan'ın küfrü gibi. "Yalnız İblis dayattı, (bunu) kibrine yediremedi de kâfirlerden oldu."[2]

3. İnat yollu küfür: Kalp ile Allah'ı bilmek, dil ile ikrar etmek ve fakat onunla dindar olmamak, aksi bir istikamet tutup dinî birçok şeyleri kabul etmemek, ilâhî buyrukların tümünü ya da bir kısmını küçümsemek. Mekke müşriklerinden Umeyye bin Ebî Said'in küfrü gibi.[3]

4. Nifak yollu küfür: Dil ile Allah'ı ikrar etmek, fakat kalp ile tasdîk

1 Müfredat-ı Ragıb: Küfür maddesi.

2 Bakara sûresi, âyet: 34

3 Umeyye zaman-ı saadet yetişen Kureyş şairlerindendir. Zeki bir adamdı. Eşyanın hakikatine dair bazı şeyler keşfetmiştir. Putlara tapmanın bâtıl olduğunu anlamış ve bir ara peygamberlik dâvasına kalkışmıştı. Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem.) Medine'ye teşrif edince, Umeyye'nin ümitleri kırılmış, bu arada İslamı kısmen tasdîk etmiştir. Bak: Kamusu'l-A'lâm: c. 2, s. 1044

etmemek. Münafıkların reisi Abdullah bin Ubey bin Selûl'ün küfrü gibi. Hazret-i Âîşe validemize iftira atan da bu münafıktır.

Bu maddeleri özetleyecek olursak:

Kim bile bile Allah'ı inkar eder ya da birliğini reddederse veya Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e indirilen esas ve temel prensiplerden inkar eder veya Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ya da herhangi bir Peygamberin peygamberliğini kabul etmeyip inkara saparsa küfre düşer ve bu hal üzere ölürse ebedi saadetten mahrum kalır.

سَوَآءٌ istiva manasında bir isimdir. Bazı masdarlar gibi bu da sıfat manasında kullanılır.

Cümlede istifham harfi olarak getirilen "hemze" ile "em" istifham manasından soyunmuştur.

ءَاَنْذَرْتَهُمْ altı kıraat üzere okunmuştur:

1. İki hemze ve aralarında bir elif.

2. Yalnız iki hemze, aralarında elif yok.

3. Birinci hemze kavi, ikincisi ona az yakın ve aralarında elif.

4. Üçüncü kıraatin aynı, yalnız aralarında elif yok.

5. İstifham harfinin hazfi (alınması)yla.

6. İstifham harfinin hazfi (alınması) ve harekesinin mâ-kablindeki sakin harfe verilmesi.

İnzâr: Lügatta korkutmak manasınadır. Burada ise, kötü bir yolun, yanlış bir tutumun, sakat bir itikadın encamından haber vermek suretiyle korkutup uyarmak manasınadır; mutlaka korkutmak manasına değildir. Bu itibarla inzar, tebşîr'in karşıtı olmuş oluyor.

Âyette sadece inzar'ın fayda vermeyeceği üzerinde duruldu, fakat tebşîr'in tesir edip etmeyeceğinden bahsedilmedi. Çünkü "Def'-i mazarrat celb-i menfaatten daha mühimdir." Tesiri büyük olan inzâr kâr etmeyince, artık tebşire pek lüzum kalmıyor.

Yedinci âyet-i kerîme, inatçı kâfirlerin imân etmeyeceğine dair vâki ilâhî hükme ta'lîl mahiyetindedir.

Küfre saplananların imân etmeyeceklerine dair ilâhî beyân, bir şeyin vukuundan evvel verilen bir haber gibi anlaşılsa da bu bize göre böyledir. Allah (celle celaluhu)'nun ilmi zaman anlayışından ve kaydından tamamen münezzehtir. Şimdiki zaman, geçmiş ve gelecek zaman diye bir şey düşünülemez. İlm-i Subhanî bütün zaman ve mekânları içine almıştır.

Huccetü'l-İslâm İmâm Gâzâlî diyor ki:

"Her şeyi Cenab-ı Hak irâde edip yarattığına göre, bunları en küçük teferruatına kadar bilmesi gerekmez mi? Allah (celle celaluhu)'nun ezelî irâdesi, cüz'î mevcudatın hepsinin illetidir ve ilmi de bunların tümünü içine alır. Bu husus Allah (celle celaluhu)'nun zatî birliğine zıt (karşıt) değildir. Sonuç olarak: Allah bütün cüziyatı bilir. Bir şeyin vukuundan önceki bilgisi ile sonraki bilgisi birbirinden farklı değildir. O'nun ilmi her türlü zaman ve mekân kavramlarından münezzehtir."

Hatıra şöyle bir soru gelebilir:

İmân etmeyeceklerini bildikten sonra inzâr'ın faydası ne olabilir? Bu hususta birçok tefsîr ve te'vîller vardır. Bize göre: Rasul tebligat görevini yapmak zorundadır. Kıyamet günü, "Ben, peygamber tebliğini duymadım" ya da "Bana yol gösterici kimse olmadı!" şeklinde bir itiraza meydan verilmemesi, inzârın lüzumunu gösterir.

Hem bu bâbda ilim malûmata tâbi'dir. O bakımdan; "Küfre saplananları inzâr etsen de, etmesen de onlara göre bir, inanmazlar!" buyurulmuş da, "Sana göre bir" denilmemiştir.[1]

Hatm: Bir şeyi kapayıp gizlemek, sonuna götürüp bağlamak manalarına gelir. Bir belgenin sonunu bağlamak, konulduğu zarfı kapayıp mühürlemek de bu anlamdadır.

Kâfirlerin kalplerini mühürlemenin Allah tarafından olduğunun beyân edilmesi, onların imân etmeyeceğine, kalplerinin ilâhî buyrukları almayacağına, hakkı kabul etmeyeceklerine, Kur'ân-ı Kerîm'e kulak tıkayacaklarına dair bir şehâdettir. Yoksa onların imân etmesine bir engel koymak değildir.

İkinci Bir Tefsîrle:

Gişâve'nin hakikati: Görmeye engel perde demektir. O halde bu tâbir

1 Ruhu'l Meani Tefsiri, c. 1, s. 139. Ayrıca Tefsir-i Kebir c.2, s. 49-51

mecaz yollu kullanılmıştır. İnatçı kâfirlerin basiretinin kapanması, eşyayı göremeyen âmânın haline benzetilmiştir.

Gişâve'nin gündüz görüp, gece görmeme manasına geldiğini söyliyenler de var. Bu manayla: İnkarcılar gaflet içinde görebiliyor, ibretle göremiyorlar. Allah (celle celaluhu)'nun açık belgelerini, varlığına, birliğine delâlet eden âyetlerini, kendi küfürlerinin kesîf karanlığı içinde müşahede edemiyorlar. Küfür karanlığı kalkacak olursa, herhalde göreceklerdir.

Müfredat-i Ragıb'da, Gışâ'nın göze arız olan katarakt olduğu ifâde ediliyor.[1]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Hak (celle celaluhu), Asr-ı saadette türeyen inatçı kâfirlerin ve Yahudî meşrepli münafıkların İslâm'a karşı hazırladıkları sû-i kasdın ve içlerinde besledikleri menfî ve o nispette korkunç plânların özetini verdikten sonra her devirde bu tip sapıkların bulunacağına ve hepsinin de aynı metodla olmasa bile değişik metodlarla aynı hedefe doğru gideceklerine işaret buyuruyor ve sonra da onların hakiki yüzlerini meydana koyarak portrelerini çiziyor; menfur tutumlarını, kötü karakterlerini -inanmışların hafızalarında iyice yer etsin diye- darb-ı mesellerle tasvir etmek suretiyle mâkulü mahsusla izah ediyor.

Darb-ı meselin dimağ ve zihinler üzerindeki tesiri inkâr olunmayacak kadar meydandadır. Kur'ân-ı Kerîm'in müstesna üslubundan biri de budur.

Özet olarak:

Sûrenin başında geçen beş âyetle mü'minlerin vasfından bahsedildi. Takvayla imân arasındaki münasebet belirtildikten sonra kâfirlerin, inatçı müşriklerin durumuna temas edildi. İnkarcıların iki kısım olduğu, biri hem kalbiyle, hem diliyle inkârcı vasfını meydana koyduğu, diğeri ise kalben inkarcı olduğu halde diliyle bunun aksini iddia ettiği beyân edilerek, bu ikinci sınıfın münafıklar olduğuna dikkatler çekildi. Tehlikeli olmakta, inatçı kâfirlerden daha ileri bulundukları nedeniyle münafıklardan daha geniş bir şekilde bahsedildi.[2]

---

1 Tefsîr-i Rûhu'l-me'ânî: c. 1, s. 137.

2 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 47

Nitekim İbn Cüreyc'in Mücâhid'den yaptığı rivayete göre:

Bakara sûresinin başında beş âyet mü'minler hakkında, iki âyet kâfirler hakkında ve on üç âyet de münafıklar hakkında inmiştir. Müfessir Suddî de "Ve mine'n-nâs"dan murad, münafıklar olduğunu söyler.[1]

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾
يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا ۚ وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾
فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۢ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ
﴿١٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِى الْاَرْضِ ۙ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾
اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَآ
اٰمَنَ النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَآ اٰمَنَ السُّفَهَآءُ ۗ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ وَلٰكِنْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّا ۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ ۙ
قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْ ۙ اِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى ۪ فَمَا رَبِحَتْ
تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

8- İnsanlardan öyleler de var ki, inanmadıkları halde "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler.

9- (Zanlarınca) Allah'ı ve imân edenleri aldatırlar. Halbuki ancak kendilerini aldatırlar da farkında bile olmazlar.

10- Kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalığını artırmıştır. Yalan söylemelerine karşılık onlara elem verici bir azap vardır.

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 192.

11- Hem onlara: "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiğinde, "Biz ancak ıslâh edicileriz" derler.

12- Haberiniz olsun ki, onlar, onlardır ancak fesatçılar, ama farkında değillerdir.

13- Onlara "Olgun insanların inandığı gibi inanın!" denildiği zaman, "O beyinsizlerin inandığı gibi mi inanalım?" derler. Dikkat edin ki, onlar, onlardır asıl beyinsizler; fakat bilmezler.

14- Onlar imân edenlere rasladıkları zaman "inandık" derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıkları zaman: "Doğrusu biz sizinle beraberiz. Biz ancak (o mü'minlerle) alay edicileriz," derler.

15- Allah onlarla alay eder de kendilerini taşkınlıklar içinde bocalar şekilde bırakır.

16- İşte onlar öyle kimselerdir ki, doğru yola karşılık sapıklığı satın almışlardır. Bu alış-verişleri kendilerine kâr sağlamamıştır doğru yolu da bulmuş değillerdir.

İNİŞ SEBEPLERİ

Kelbî (Sâib bin Bişr-Ölümü: H: 146/M: 763)den yapılan rivayete göre; İbn Abbas (radıyallahu anh) şöyle demiştir:

-"Bakara sûresinin sekizden on dokuza kadar olan âyetleri, münafıkların reisi Abdullah bin Ubey bin Selûl ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur."

Yahudi olan Abdullah bin Ubey, Medîne'de bir başbuğ olma, Evs ile Hazrec kabilelerini kendi riyaseti altında tutma sevdası içindeyken, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hicret-i seniyyeleri vuku buldu. Medîne'liler Rasulullah Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) etrafında toplanınca Abdullah'ın yıllardan beri kurmuş olduğu hayalî başbuğluk tahtı ve hazırlamış olduğu plânlar alt-üst oldu. Açıktan açığa bir şey yapamayacağını, yapsa bile hedefine ulaştıramayacağını anlamakta gecikmedi; sırf zevahiri kurtarmak, fakat İslâmiyet'i içinden kemirmek için Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e gelip bey'at etti ve sözde İslâmiyet'i kabul eder göründü.

İşte bu münafık bir gün hempaları[1] ile Medine sokaklarında dolaşırken birkaç Ashab-ı Kirâm'a rastladılar. Abdullah yanındakilere dönerek: "Bakın şimdi ben bu beyinsizleri nasıl aldatır ve pohpohlarım da sizden uzaklaştırıp defederim" dedi ve hemen koşarak Ebû Bekir Sıddîk (radıyallahu anh)'ın elini sıktı ve: "Merhaba Ey Sıddîk-i Ekber! Beni Teym kabilesinin efendisi ve reisi, İslâmın şeyhi, mağarada Rasulullah'ın yegâne arkadaşı, malını ve nefsini Allah'ın Rasulü için harcayan ulu sahabi!" Sonra Hazret-i Ömer (radıyallahu anh)'e döndü, onun da elini sıkarak: "Merhaba Benî Adîy kabilesinin reisi! Allah (celle celaluhu)'nun dininde kuvvetli ve hakla bâtılı ayırt eden Faruk, malını ve canını Allah ve Rasulü uğrunda harcamaktan çekinmeyen ulu kişi!" diye yaltaklandı ve sonra Hazret-i Ali (radıyallahu anh)'a yaklaşıp onunda elini tutarak: "Merhaba ey Rasulallah Efendimiz'in amcasının oğlu, Rasulullah'ın damadı, Rasulullah Efendimiz'den sonra Hâşimoğulları'nın en büyüğü, Allah (celle celaluhu)'nun aslanı!" diyerek yaltaklanma çalıştı; yapmacık saygılar göstererek bu mübarek zatlardan ayrılıp arkadaşlarının yanına döndü ve onlara: "Gördünüz mü, nasıl aldattım? Hakkımdaki şüpheleri nasıl gidermeye çalıştım. Siz de aynı metodla hareket edin. Ola ki, bu sinsi yollardan gaye ve maksadımıza erişiriz."

Müfessir ve tarihçilerimizden bir kısmı, Abdullah bin Ubey ile Hazret-i Ali (radıyallahu anh) arasında şöyle bir konuşma cereyan ettiğini kaydederler:

Abdullah bin Ubey, Hazret-i Ali'ye yaltaklanıp iltifatkâr sözler sarfedip saygılarını belirttiğinde, onun münafık olduğunu bilen Hz. Ali (radıyallahu anh) bu tarz yapmacık iltifatlara ve yaltaklıklara hiddetlenerek:

-Abdullah! Allah'dan kork, münafıklık etme! İyi bil ki Allah (celle celaluhu)'nun yeryüzünde en habîs kulu, münafıklık yapan kimsedir! diyerek uyardı.

Abdullah üzüntüsünü belirterek:

-Ya Ali! Bana karşı nasıl böyle söyleyebiliyorsun? Şanı Yüce Allah'a yemin ederim ki bizim imân ve itikadımız sizinkinden farksızdır, dedi.

Bunun üzerine Hazret-i Ali (radıyallahu anh) bir şey söylemedi, fakat aynı hiddet havası içinde Abdullan'ın yüzüne dikkatle bakarak ayrıldı. Ra-

1 Arkadaş, yoldaş.

sulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in huzuruna varınca Abdullah'la aralarında geçen sözleri anlattı, üzerine:

"Onlar imân edenlere rastladıkları zaman -inandık- derler. Şeytanlarıyla başbaşa kaldıkları zaman; -Doğrusu biz sizinle beraberiz. Biz ancak (O mü'minlerle) alay edicileriz - derler."

Mealindeki âyet-i kerîme indi.

İbn Kesîr Hafız İmâdüddin Ebûlfida İsmail (Vefatı: 774)'in kendi tefsirinde kaydettiğine göre:

Cenâb-ı Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiklerinde, orada puta tapan Evs ve Hazrec kabileleri, Yahudiler'den de Beni Kaynuka kabilesi bulunuyordu. Ayrıca Beni Kurayza Fedek'de, Nadiroğulları da Medîne yakınlarında eyleşik idiler. Evs ve Hazrec'ten Müslümanlığı kabul edenler oldu (ki bunlara Ensar deniliyor). Yahudiler'den de pek az kimse İslâmiyet dairesine girdi. Müslüman olanlar arasında Abdullah bin Selâm (radıyallahu anh) da bulunuyordu ki bu zat önceleri büyük bir Yahudi âlimi olarak şöhret bulmuştu. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) geri kalan Yahudiler'le ve bir de Medîne etrafındaki bâzı kabilelerle bir anlaşma yaparak Medîne vadisini önce bir site - devleti haline getirip, sonraları Müslüman İmparatorluğu'nun başşehri yapmak için ilk yazılı anayasayı İslâm tarihine nakşetti.

Medîne ve çevresindeki azılı münafıkların başkanı Abdullah bin Ubey bilhassa Büyük Bedir Savaşı'ndan sonra bütün mefsedet ve mel'anetini kusmaya başladı. Hele Medîne'nin bir İslâm İmparatorluğu'nun baş şehri olmasına hiç ama hiç tahammülleri yoktu. Bu yüzden de bir an önce İslâmiyet'i içinden yıkmak gerekiyordu. Faaliyetlerinin kesif tarafı bu noktada toplanıyor ve her fırsattan yararlanmaya çalışılıyordu. Cenâb-ı Hak (celle celaluhu) bu âyetlerle onun ve arkadaşlarının tutumunu iç yüzüyle meydana koydu ve bu suretle Müslümanları uyardı.

İLGİLİ HADİSLER

-**"Munâfığın alâmeti üçtür:**

1. Konuştuğu zaman yalan söyler.

2. Vaadettiğinde sözünde durmaz.

3. Kendisine bir şey (sır veya eşya) emânet edildiğinde hıyanet eder (sır ise onu etrafa yayar, mal ise onu zimmetine geçirir).”[1]

-“Kimde dört huy bulunursa, o, hâlis bir münafıktır. Kimde de bunlardan bir parça bulunursa, -onu terkedinceye kadar- kendisinde münâfıklıktan bir huy var demektir:

1. Kendisine bir şey emniyet edildiği zaman ona hıyânet etme.

2. Konuşurken yalan söylemek.

3. Andlaştığında (andını) yerine getirmemek.

4. Dâvalaştığı (biriyle murafaada bulunduğu ya da muhakemeleştiği) zaman haktan ayrılmak.”[2]

Sözü edilen münafıkların öldürülmesi için çok ısrar eden Hazret-i Ömer’e, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şu cevabı verdi:

- “Araplar’ın -Muhammed kendi arkadaşların, öldürüyor- demesini hoş görmem, böyle bir sözden tiksinirim!”[3]

a) Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz bu prensipleriyle onların kalbini kazanmaya çalışıyor; nefret uyandırmamaya çok dikkat ediyordu.

b) “Muhammed kendi arkadaşlarını öldürüyor!” denilmesinin İslâmiyet’in yayılma hızını zedeleyeceğinden endişe duyuyordu.

Kurtubî devamla diyor ki: Bu nedenlerle Hazret-i Ömer (radıyallahu anh)’in ısrarına Allah’ın Rasulü şu cevabı vermiştir:

-“Benim kendi arkadaşlarımı öldürdüğümün söz edilmesinden Allah’a sığınırım.”[4]

İLMİ YÖNÜ

Münafık: Zekâ ve belki ilim bakımından gelişen fakat sezgi ve basiret, vicdan ve ilâhî marifet bakımlarından çok geri kalan; din ve ahlâk gibi

1 Sahîh-i Buharî: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)’den.

2 Sahih-i Buhari: Abdullah bin Amr (radıyallahu anh)’den.

3 Tefsir-i Kurtubi: c.1, s. 98.

4 Tefsir-i Kurtubi; c. 1, s. 199.

iki manevî dayanağı derinliğine kavrayamayan, bu yüzden zekâsını ya da ilmiyle zekâsını hak ve hakikate karşı gelmek için çok sinsi bir metodla kullanan veya aşağılık duygusu sonucu ister istemez bu yolu seçen sıfattır. Aynı zamanda psikolojik bir elemdir; tedavi edilmezse çok tehlikeli olur.

O halde eğitimde yanlış bir anlayış sonucu aklı ve zekâyı, sezgi ve basiretten, yani ruhun en yararlı kuvvetlerinden üstün tutmak ya da sadece akla ve zekâya değer verip rûh ve vicdanı ihmâl etmek materyalizme yol açar. Bu sebeple de hem ferdin iç âleminde, hem de sosyal alanda madde ile mana arasındaki denge bozulur. Kutsal sayılan şeyler hakarete uğrar; mâbed ve ibâdet bir takım manasız şeyler sayılarak küçümsenir.

Bunun gibi ilim ve felsefeyi tek kurtarıcı vasıta olarak almak, din ve ahlâkı, sezgi ve basîreti ihmal etmek de ferdin fenalaşmasına, ahlâken çökmesine, medeniyetin yıkılmasına sebep olur. M. Ebû Zehra'nın dediği gibi: Felsefecilerin sözlerinden ve parlayan ahlâk kanunlarından yardım istemek beyhudedir. Çünkü ahlâk ilimle düzeltilmez. İlim; idrâk ve fikri geliştirir. İdrâk ise hem hayırda, hem de şerde olur. Bugün insanı bağlayan bu düğümü çözmek için güçlü ve otoriter bir dinden başka yol yoktur.

Dr. Alexis Carrel diyor ki:

"Biz garplılar aklı, sezgi (intultion)dan çok üstün sayıyoruz. Zekâyı duygudan üstün tutuyoruz. Ve ilk önce zekâyı inkişaf ettirmeye uğraşıyoruz. Ruhun zekâdan başka kuvvetlerini -ahlâk, fazilet, mukaddes duygular gibi- büsbütün ihmal ediyoruz. Bu temel faaliyetlerin dumura uğraması modern insanı ruhen kör yapmaktadır."

Kur'ân-ı Kerîm'de bu tip insanların, yani ruhen körleşen münafıkların kendilerine kâr sağlamayan nasıl bir alışverişte bulundukları tasvîr edilerek buyuruluyor ki: "İşte onlar öyle kimselerdir ki, doğru yola karşılık sapıklığı satın almışlardır. Bu alışverişleri kendilerine kâr sağlamamıştır; doğru yolu da bulmuş değillerdir."[1]

İTİKADİ YÖNÜ

Mealini yazdığımız âyet-i kerîmelerin münafıklar hakkında olduğunda hiç şüphe yoktur. Allah Teâlâ, Bakara sûresinin on altıncı âyetine kadar

1 Bakara suresi ayet 16

(mü'min-kâfir-munâfık) diye üç sınıf insandan bahsediyor. Önce kâmil mü'minlerin güzel halini, takva üzere bulunduklarını, mümeyyiz vasıflarını; sonra kâfirlerin inat ve inkârlarını, kalplerinin nasıl mühürlendiğini beyân ediyor. Daha sonra da asıl tehlikeli olan, akrepten daha zehirli, yılan gibi sürünen, çakal gibi gizlice parçalayan ve üzerinde dikkatle durulması gereken iki görünüşlüler'in, içi dışına, dışı içine uymayan münafıkların hileli ve dolambaçlı yol ve düzenlerinden ve nihayet halet-i rûhiyelerinden örnekler veriyor. Can yakıcı olduklarına işarette bulunuyor.

Şâirin haklı olarak dediği gibi:

"Yaktı nice canlar o nezaketle tebessüm,

Şir'in dahi kasdetmesi cana gülerektir."

Nifakın hakiki yönünü belirtebilmemiz için önce kalbin itikadî mana ve kavram düzeyinde dört halini bilip incelememiz gerekir:

1. Delile dayanan ve gerçeğe (nefsü'l-emre) uygun düşen itikad…

Bu, taklitten uzaktır; ilimle ve gelişmiş bir vicdanla meydana gelir; tahkikidir.

2. Bir delile ve ispata dayanmaksızın gerçeğe uygun olan itikad... Bu, taklit yollu meydana gelir; tahkikî değildir.

3. Gerçeğe uygun düşmeyen itikad.

Bu, cehil (bilgisizlik) ve inada dayanır. İlmî olmadığı gibi, nefsü'l-emre uygun bir taklîdden de uzaktır.

4. Kalbin bu üçünden de bomboş olma hali...

Buna paralel olarak dilin de (ikrar, inkâr, sükût) diye üç hali vardır ki, gönül halleriyle birleşmesinden bir takım meseleler çıkar:

a) Kalpte irfan, dilde ikrar hâsıl olması. Bu, ihtiyarî olarak gerçekleşirse, sahibi gerçek anlamda mü'mindir.

b) Kalpte irfan hâsıl olması, dilin ikrar etmeyip inkâra sapması. Bu inkâr ıztırarî ise, sahibi mü'min sayılır. Kur'ân-ı Kerîm'de buna işaret edilerek buyuruluyor ki: "Kalbi imân ile yatışmış olduğu halde, zorlanan kimse dışında, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip göğsünü küfre açanlar üze-

rine Allah'dan bir gazap vardır ve büyük bir azap da onlar içindir."[1]

c) Kalpde irfan hâsıl olması, fakat dilin ne ikrar, ne de inkâra sapmaması… Bu tarz susma ya zor altında bulunmaktandır, ya da isteğine dağir bir düşüncedendir. Zor altında olmaktan ise, sahibi gerçek anlamda mü'mindir, müslümandır. İsteğine bağlı bir düşüncedense, İmâm Gazâlî'ye göre: Sahibi mü'mindir; çünkü: **"Kalbinde zerre miktarı imân bulunan kimse Cehennemden çıkacaktır."**[2] buyurulmuştur.

d) Kalpde inkâr hâsıl olması, dille -sırf zevahiri kurtarmak için- gayr-i ihtiyarî kabulde (ikrarda) bulunulması. Bunun sahibi gerçek manada münafıktır.

e) Hem kalpde, hem de dilde inkâr hâsıl olması… Bunun sahibi hakiki anlamda kâfirdir.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Bu âyetler Medîne-i Münevvere'de inmiştir. Fakat biz zaman ve mekân kaydını kaldıracak olursak, beşer tarihinin her devresinde -Kur'ân-ı Kerîm'in belirttiği münafıkların- emsal ve örneklerine rastlamaktayız. Kelâmullah'ın tasvir ettiği bu tip münafıkların perde arkasında sırıttığına her gün şâhit olmamak mümkün mü? Bunlar ya açıktan açığa Hakk'a karşı gelmekte kendilerinde cür'et bulamayan, ancak sinsi yollardan iblisane hareketlerle ilâhî nuru söndürmeye çalışan bir takım satılmış habîs ruhlu uşaklardır; ya da bu cür'eti kendilerinde bulup açıktan açığa Hakk'ı inkâr etmek için ilim ve medeniyeti kalkan olarak kullanan, aslında ilim ve ahlâk fukarası olan bir takım yobazlardır.

Bu iki grup da hakikatten uzak fikir ve davranışlarını bir zekâ ve dehâ işi sayarlar ve halk için halktan yana, Hak için halktan yana olduklarını her vesileyle iddia ederler. Böylece halkı aldatmaya çalışırlar. Kur'ân-ı Kerîm bunlar hakkında ilâhî hükmü şöyle beyân eder: "(Zanlarınca) Allah'ı ve imân edenleri aldatırlar. Halbuki ancak kendilerini aldatırlar da farkında bile olmazlar."[3]

Peki bunlar niçin Hakk'a ve hakikate karşıdırlar? İlâhî nuru neden

1 Nahl suresi âyet: 106

2 Tirmizi: c. 7, s. 262 - Hadîs no: 2601 / Ebû Saîd el-Hudrî'den

3 Bakara sûresi, âyet: 9

söndürmek isterler? Müslümanları niçin aldatmaya kalkışıp, dîn, ahlâk, ilim ve medeniyet namına cinayet işlerler?

Bütün bu soruların cevabını bulup vermek kolay: Onların tabiatında âfet, kalplerinde illet, vicdanlarında maddenin her türlü kir ve pası vardır. Her şeyden evvel ruhî bir hastalığa tutulmuşlardır. Tedavi edilmezse, hastalık hastalığı, illet de illeti artırır; mevcut mikroplar bir takım daha mikroplar doğurur. Bu sebeple Allah da -varlık alemindeki mevcut ve câri kanunları icâbı- onların manevi hastalıklarlarını artırır.

Hak'tan yüz çevirmek, dosdoğru yoldan, nebî ve velilerin yolundan, nîmete ermişlerin caddesinden sapmak önce az olur. İhmal edilirse her an açı genişler, dönülmezse sonu felâkettir. İlim, ahlâk, dîn ve medeniyet namına yalan söyledikleri için dünyada huzursuzdurlar; âhirette de onlar için elem verici bir azap hazırlanmıştır.

Münafıkların, özellikle ileri gelenlerinin diğer bir karakteri de, gurur, haset ve inattır; hak ve hakikat yolcularını küçümsemek, onların ibâdet ve taâtiyle alay etmektir. Onlara: "Bu düşünce ve hareketleriniz fesada sebep olmakta, cemaatleşme ruhunu sarsmaktadır. Doğru yolda değilsiniz! Akl-ı selîm sahipleri olgun insanlar nasıl inanıyorsa siz de öyle inanın" denilince, "Hayır!" derler. "Biz ancak ıslâh edicileriz. Gayemiz halkı en doğru yola irşad etmektir. Biz şu beyinsiz aptal halk tabakası gibi mi inanırız? Bizim din ve tanrı anlayışımız mevcut dinlerin vasıflandırdıklarının da üstündedir. Kalplerimiz son derece temizdir," derler.

Kur'ân-ı Kerîm'de bunların gerçek ilim ve ahlâktan, fazilet ve medeniyetten yoksun oldukları, fikir pazarında iflas ettikleri, kendilerine has bir bilgi ve düşünce sisteminin bulunmadığı en özlü cümlelerle beyân ediliyor: "Onlardır asıl beyinsizler; fakat bilmezler."

Beyinsizdirler; çünkü hakikate müstenid (dayalı) bir dâvaları yok.. İrfansızdırlar, çünkü dosdoğru inançları ve idealleri yok. Şuursuzdurlar, çünkü yeryüzünde fesat çıkardıklarının farkında değildirler. Gururlarına yedirip mabede girmezler; cemaat arasına sokulmazlar. Halk ile birlikte Yaradan'ın huzurunda durup el bağlamayı, secde etmeyi zillet sayarlar.

Cenâb-ı Allah onlar hakkındaki nihaî hükmünü beyânla: "Şüphesiz ki münafıklar Cehennem'in en aşağı tabakasındadırlar, onlara herhalde bir yardımcı da bulamazsın. Ancak tevbe edip durumlarını (düşünce ve dav-

ranışlarını) düzeltip Allah (celle celaluhu)'ya sarılanlar ve dinlerini gösterişten uzak, Allah için katıksız ve saf tutanlar müstesna... İşte bunlar mü'minlerle beraberdirler, mü'minlere ise Allah büyük mükâfat verecektir."[1] buyuruyor.

Dünyada Hakk'a kulluk eden samimi bir cemaatten ayrılan; inanmışlar arasındaki cemaatleşme şuurunu yıkmak isteyen münafıkların -tevbe edip Allah (celle celaluhu)'ya sımsıkı sarılmadıkları takdirde- âhiretteki durumları bu.. Yani orada da ayrı bir grup olarak ebedî bedbahtlık yurdunda ayrı bir yerde nifak ve gururun, alay ve bencilliğin acısını yudum yudum tadacaklardır. Onlar dünyada küfürle iman arasında bocaladıkları gibi, âhirette de sıcakla soğuk arasında kararsızlığa düşeceklerdir. Allah kimi -kanunu icabı- şaşırtırsa artık ona bir yol bulunmaz. Kime hidâyet bahşederse onu sapıttıran olmaz.

Evet, onlar dünyada ayrı bir grup olmanın cezasını çekeceklerdir. Çünkü beşeri topluluk aynı zamanda hem canlılardan, hem ölülerden, hem de henüz doğmamış olanlardan meydana gelir. Her ferdin bu toplulukta bir yeri olmalıdır. Fert bir mukavele ile bağlı olduğu için değil, ilâhî takdir gereği dünyaya geldiği için topluluğun bir parçasını teşkil eder. Fakat asıl mesele: Ferdin, bağlı bulunduğu cemiyet arasında -onlardan biri olmak şuuru içinde- yerini tayin edip bulabilmesidir. İşte münafıklar bu muhit ve bu şuurdan mahrumdurlar.

Şunu da ilâve edelim ki: Her fertte bir takım ihtiyaçları aşırı derecede tatmin etme temayülü doğuştan mevcuttur. Meselâ: Cinsî arzu, gıda, emniyet, istirahat ve hürriyet gibi ihtiyaçlarını kayıtsız denecek derecede yerine getirmek ister. İlâhî nizam ise, bu ihtiyaçları insana faydalı olacak şekilde sınırlar ve kayıtlar. Buna karşı insan ruhunda, diğer bir tabirle "insan nefsinde" bir isyan başlar. Bu yoldaki isyan din ve ahlâkın sihirli (yani rahmet) elleriyle bastırılmazsa, ya küfre, ya da münafıklığa sebep olur. İşte Kitab ve Peygamberlerin gönderilmesi, insan ruhundan veya nefsinden yükselen bu isyanı durdurmak ve ferdi cemiyetin kopmaz bir parçası, bütünleyici bir cüz'ü haline sokmak, ilâhî sünnete uygun bir hayat düzeni kurmak ve nihayet insanı ebedî saadet yurduna salimen ulaştırmak içindir.

Fakat bu hayatı en mükemmel şekilde organize edip düzene sokan İslâm dinine, maddî menfaatleri, mevki ve şöhretleri, nefsî temayülleri ha-

1 Nisa sûresi, âyet: 145-146

leldar olanlar, dün olduğu gibi bugün de şiddetle karşı çıkmışlardır. Mekke müşriklerinden, Medine Yahudilerinden, istilacı Haçlı Seferleri'nden tutun da günümüzün komünistlerine, Siyonistlerine ve bunların kuklaları olan bir sürü beyinsiz, ilimsiz ve irfansız münafıklara kadar kimler ve kimler… Ama bunların en tehlikelisi, Müslümanlar arasında Müslüman geçinen satılmış münafıklardır.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

İnsan yaratılışı itibariyle Allah fikrine mütemayildir. Din ve ahlâk bu fikri ve fıtrî temayülü geliştirir. Nitekim insan ruhunun özelliklerini en iyi bilen Rasulullah Efendimiz (aleyhisselam) bu hususu belirterek buyuruyor ki:

"Doğan her çocuk, (Allah fikri ve İslâm) fıtratı üzere doğar. Sonra (eğitici) durumundaki ana-babasi onu ya Yahudi, ya Nasranî (Hristiyan) ya da Mecûsî (ateşperest) yapar. Nasıl ki, dört ayaklı hayvan, organları tam ve yerinde bir yavru doğurur da onda bir organ eksikliği veya noksanlığı hissetmezseniz." (Onun gibi doğan bir çocuğun fıtratındaki Allah fikrinde ve Hakk'a teslimiyet kabiliyetinde bir noksanlık bulamazsınız.)[1]

Kâfir ve münafıklar görünüşte hakkı kabullenmeye, Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini tasdike müsaittirler. Yaradılışlarında da böyle bir tasdik, ya da kabul fikri mevcuttur. O halde onları Hak ve hakikatten uzaklaştıran gizli, ya da manevî sebepler nelerdir?

Önce şunu belirtelim ki, ezelî ilimde geçen bir şey mukadderatın aksine câri olmaz. Kalp, Allah (celle celaluhu)'nun nazar ettiği hâne-i irfandır; Cenâb-ı Kibriya'nın kudret eliyle işlenmiş, O'nun nuruyla cilalanmıştır. İlme hazine, marifete mihrak, meleklerin inişine konak olmak üzere hazırlanmıştır. İlâhî nurların hüzme hüzme girdiği, nefahat-i Subhâniyye'nin estiği yerdir. Mükâşefelerin tecelli kapısı, Rab sıfatından lemaân eden terbiye kanalı orasıdır.

Bu kadar tecelliyata mazhar olan insan kalbi, marifeti tahsile en müsait vasıtadır. İçinde köpek ya da heykel bulunan eve nasıl melek girmezse, kötü ahlâktan, nifak ve şikaktan, küfür ve inattan bir şey kalbe girecek olursa, feyiz ve hayır yolları kapanır, melekler oraya inmez olur, ilhamları inkıtayâ uğrar. İlâhî nefhanın esintisi kesilir. Şeytanın girmesine elverişli

1 Sahîh-i Buharî - Sahîh-i Müslim: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den

menfezler açılır ve artık "Nefs-i emmâre"nin esintisi başlar. Bu hal devam edecek olursa, kalp tamamen kararır ve bir gün gelir de ilâhî füyuzattan ışık alamaz olur. Ve işte o zaman ezelî ilmin malûmatı tespîti, sıdkiyle tecelli eder; kalpte müthiş bir maraz peyda olur, yavaş yavaş artış kaydeder, o kadar ki elem verici bir azaba doğru adım adım, nefes nefes yaklaşmaya yüz tutar. Bu arada dönüş yapılmazsa, mukadder günün adaletle gerçekleşecek olan azabından hiç kimse onu kurtarmaz.[1]

TAHLİLLER

Nâs'ın aslı unâs'dır. Hemze tahfif edilerek başına "elif-lâm" konularak "en-nâs" olmuştur. İns'in çoğul şeklidir. Kelime olarak insan ve cinlere şamildir. Bilahare melek ve cinden başka olan beşer hakkında kullanılmış ve böyle meşhur olmuştur. Rahman sûresinde: **"Ya ma'şere'l-cinni ve'l-insi"** de olduğu gibi.[2]

Muhadaâ: "Hadi'" kökünden masdardır. Muhadaâ, iki kişinin birbirini aldatmaya çalışması anlamına gelen ef'âl-i müşarekedendir. Kök manası ise: Biri diğeri aleyhinde iyice niyetlenip yapmaya karar verdiği kötülüğü gizlemek ve güya iyilik yapacağını ifâde eder gibi yapmacık söz ve hareketlerde bulunmaktır.

Muhadaâ, burada zahiri üzere değildir. Münafıklar, her şeyden haberdar olan Allah'dan hiçbir şey gizleyemezler. O halde onların aldatma oyunları esasında Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e ve O'nun etrafında imândan bir hâle teşkil eden mü'minlere karşıdır.[3]

Maraz: Bedenin normal seyrini bozan, fiil ve davranışını aksatan arızî hastalık demektir. Burada mecaz yollu, insanın kemâlini düşüren, ruhî cilasını gideren kötü inanç, haset, cehalet, nifak ve fesat anlamlarında kullanılır.

Elîm: Mu'im manasınadır. Acı ve ıstırap veren azap demektir. Semî'in "müsni'" manasına geldiği gibi.[4]

1 Fazla bilgi için bak: Tefsîr-i Şeyhi'l-Ekber: c. 1, s. 7-8

2 Fazla bilgi için bak: Tefsîr-i Keşşaf: c. 1, s. 127, Kadı Beydavî Tefsiri "en-nas" maddesi. Kamus Tercemesi: c. 2, s. 1026

3 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 48

4 Fazla bilgi için bak: Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 198

Yekzibûn: Kezebe - yekzibu'dan çoğuldur. Kizb, kezib, kezbe, kizbe, kizab ve kizzab ölçülerinde gelen masdarı: Bir şeyi olduğundan başka şekilde haber vermek manasına gelir. Yalanın hepsi kötüdür. Yalnız üç yerde caiz olduğu zayıf bir rivayetle bilinmektedir:

1. Savaşta.

2. Arası açık iki kişinin arasını bulmaya çalışılırken.

3. Kendisiyle karısı arasındaki bir takım kırgınlıkları, ya da karısının bir takım aşırı isteklerini gidermeye çalışırken.

Hazret-i İbrahim (aleyhisselam)'ın üç defa yalan söylediği (!) rivayetine gelince: Hakikati gizlemek mâhiyetinde olmadığı için yalan sayılmayacağı ekseri âlimler tarafından beyân edilmiştir. Hem peygamberler (aleyhimusselam) asla yalan söylemezler. Çünkü her peygamber beş esas sıfat üzere yaratılıp görevlendirilmiştir:

1. Sıdk (özü, sözü doğru olmak).

2. Emânet (her hususta güvenilir olmak).

3. Emredildiğini noksansız tebliğ etmek.

4. Fetânet (üstün zekâ, kuvvetli sezgi-sahibi olmak).

5. İsmet (günahlardan korunmuş olmak).

O halde peygamberlerden sâdır olan günahlar diğer insanların işlediği günahlar gibi değildir. Âyet ve hadîslerde, peygamberlere izafe edilen günah ve hatâlar, onların yüce makamına, ruhlarındaki saflık ve berraklığa nispetle günah ya da hatâ sayılıyor. Çünkü peygamberler (aleyhimusselam) diğer insanlardan derece ve mertebe bakımın çok üstündürler. O kadar ki onlardan sâdir olan ufacık bir sürçme, yanılma ya da hatâ, başkasından çıkacak olursa güzel bir fiil, yerinde bir davranış sayılabilir. Nitekim mutasavvıflar arasında meşhur olan şu söz buna ne güzel bir misal teşkil eder:

"Avam için mübah sayılan şeyler, ebrar (sıdk-u selâmete ermiş dindarlar) için mekruh sayılabilir."

"Ebrar (sıdk-u selâmete ermiş dindarlar)ın güzel ve iyi amelleri, mukarrebîn (Allah'a yakınlık peyda etmiş büyük zatlar) için seyyiat (suç ve hatâ) sayılabilir."

Bu hususu biraz daha açıklayacak olursak, şöyle bir misal vermemiz uygun olur: Bir vezir herkesten ziyâde hükümdara yakındır; aynı zamanda hükümdarın emir ve irâdesini harfiyyen tatbik etmekle yükümlüdür. Kendisinden sâdır olan en ufak bir ihmal ya da hatâ çarçabuk göze batar ve padişahın dikkatini çeker. Halbuki aynı ihmal ve hatâ rastgele bir vazifeliden veya sıradan bir insandan sâdır olsa, göze batmamakla beraber hatâ da sayılmaz.

Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) zâlimlerin yurduna (Şam'a) girdiğinde, beraberinde götürdüğü karısı Sâre'ye dedi ki: "Burada güzel kadınları zorla kocalarının elinden alırlar. Size sordukları zaman deyin ki, ben İbrahim'in kız kardeşiyim, sakın karısıyım deme! Çünkü sen dinde benim kardeşim sayılırsın."[1]

Kavmi bayram yerine gidip eğlenceler tertip etmek için Hazret-i İbrahim (aleyhisselam)'a dediler ki:

- Ya İbrahim, bayram yerine hep birlikte çıkalım.

Hazret-i İbrahim (aleyhisselam), günah işlenen bir yere gitmemek ve onları da aleyhine çevirmemek içîn:

- **İnnî sakîmun** (Hakikat ben rahatsızım, çıkamayacağım.) diye cevap verdi. Halbuki Hz. İbrahim (aleyhisselam) bedenen hasta ya da rahatsız değildi. Fakat bu cevabıyla kavminin küfr-u tuğyanından dolayı çok üzgün ve kalben muzdarip bulunduğunu kastediyordu.

Kavmi de O'nun hasta olduğunu sanarak ısrara gerek görmeden ayrılıp gittikten sonra, Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) fırsattan istifade ederek eline bir balta alıp irili ufaklı ne kadar put varsa hepsini kırıp parçaladı ve en sonunda baltayı büyük putun boynuna asarak oradan uzaklaştı.

Kavmi bayram yerinden döndüğünde putların hurdahaş[2] olduğunu gördüler ve hayretler içinde: "Hangi zâlim (!) tanrılarımıza bu kötü fiili işledi?" diyerek bağrıştılar. Onlardan biri, "İbrahim adındaki genç bizim putları hiç sevmezdi. İhtimal ki o bunları kırıp parçalamıştır!" diyerek haber verdi. Bunun üzerine onlar hep birlikte kalktılar, Hazret-i İbrahim (aleyhisselam)'i bulup sordular:

1 Tefsir-i Rûhu'l-me'ânî / Âlûsî: c.1, s.151

2 Onarılamayacak derece kırılıp dökülmüş, parça parça olmuş.

-"Sen mi bizim tanrılarımıza bu kötülüğü yaptın ey İbrahim?" diye sordular. Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) gayet sakin bir edayla:

-"Evet, o yaptı!" dedi. Ve sonra büyük puta işaret ederek "belki büyükleri yaptı!" diyerek sözünü te'vîl etmeye çalıştı.

Şüphesiz ki Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) böyle yapmak ve demekle, ne kendine, ne de diğer putlara gelen zararı savacak kudrette olmayan bir puta nasıl tapılır ve o puta "tanrı" diye nasıl itibar edilir, sorusunu kafalarda doğurmak ve şu büyük putta bir kudret olmuş olsaydı ne diğer putların parçalanmasına müsaade eder, ne de baltayı kendi boynuna astırırdı, gerçeğini anlatmak istemişti.[1]

إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ

Cümlesinde kasru'l mevsûf ale's-sıfat vardır. Yani münafıklar üzerlerindeki şaibeyi kaldırmak için mahza ıslâh ediciler olduklarını iddia ettiler. Bu davranışlarında ifsat ve fesadın bulunmadığına karşı tarafı inandırmak istediler.[2]

Süfehâ: Sefîh'in çoğul şeklidir. Sefîh, zararlı ve faydalı konularda görüşü zayıf, marifet ve isabeti pek az olan câhil ve kültürsüz kimseye denilir.[3] Görüşleri çoğu zaman zayıf ve bazen de isabetsiz oldukları için kadın ve çocuklara da "süfehâ" denilmiştir. Tefsîr bilginlerinin bu hususta görüş birliği vardır.[4]

Şeyâtîn: Şeytan'ın çoğul şeklidir. Şeytan, ya uzakta kaldı, uzaklaştı manasına gelen "şatane" fiilinden; ya da bâtıl oldu, hükümsüz ve manasız kaldı anlamına gelen "şâta" fiilinden türetilmiştir. Çünkü şeytanın bir ismi de "el-Bâtıl"dır.[5]

Burada ise şeytan, en sinsi yollardan hareket edip fitne uyandıran, kötülüğün öncülüğünü yapan, her türlü hayır ve rahmetten uzak kalan, son derece inatçı ve azgın kimse demektir. Mekke müşrikleri inat ve in-

1 Tefsîr-i Keşşaf; c. 1, s. 137 - Tefsîr-i Rûhu'l-me'ânî Li'1-Âlûsî: c. 1, S-151

2 Tefsîr-i Keşşaf: c. 1, s. 138

3 Tefsîr-i İbn Kesîr; c. 1, s. 50

4 Tefsîr-i İbn Kesîr; c. 1, s. 50

5 Tefsîr-i Keşşaf: c. 1, s. 141

kârlarında şeytanlara benzetilmiştir. O halde şeytan cinlerden olduğu gibi insanlardan da olabilir. Meselâ: Mensub olduğu sınıfın âdet ve yaşayışının, inanç ve ibâdetinin dışına çıkıp haddini aşan, fitneye sebebiyet veren ve şunun bunun şeref ve haysiyetini kırmaya çalışanlara da şeytan denilebilir. Yalnız ne var ki bu isim, insanlar hakkında mecaz yollu kullanılır.[1]

اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ

Allah (celle celaluhu)'nun münafıklarla istihza etmesi, onların mü'minlerle alay etmelerine karşılık -ilâhî adaleti gereği- ceza vermesi, inanmış tertemiz insanlarla alay etmenin ne demek olduğunu elem verici bir azapla göstermesidir. Bu da daha çok kıyamet günü gerçekleşecektir.

Âyette bir şeyin cezası o şeyin misliyle belirtilmesi kaidesi vardır. Meselâ: "O halde kim size saldırırsa siz de ona -size saldırdığının misliyle- saldırın."[2] "Bir kötülüğün cezası, misliyle kötülüktür."[3]

İkinci bir tefsirle:

Münafıkların mü'minlerle alay etmesi, mü'minlere bir zarar vermek şöyle dursun, bilâkis onların Hakk'a olan imân ve teslimiyetlerini artırmıştır. O halde bu sonuçla Allah (celle celaluhu) münafıklarla alay etmiş oluyor; yani onları bu durumdan tedirgin ederek dünyada huzursuz, âhirette mutsuz bırakıyor. Diğer bir tabirle: Allah münafıklara dünyada da âhirette de alaycı muamelesi yapacaktır. Mutaffifîn sûresinde bu hususa temas edilerek buyuruluyor ki:

"Gerçekten suçlu günahkârlar (Dünyada iken) imân edenlere gülerlerdi. Onlara uğradıkları zaman birbirlerine gözle kaşla işarette bulunurlardı."[4] "Bugün ise imân edenler kâfirlere (onların perişan hâline) gülerler."[5]

وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Giriştikleri ticaretin (alış-verişin) yollarını şaşırdılar da sermayeyi kaybetmeye yüz tuttular. Evet onlar iki büyük ilâhî mevhibe (vergi ve bah-

1 Ebû Suud Tefsîri - Kadı Beydavî Tefsîri
2 Bakara sûresi, âyet: 194
3 Şûra sûresi, âyet: 40
4 Mutaffifîn sûresi, âyet: 29, 30
5 Mutaffifîn sûresi, âyet: 34

şisinden meydana gelecek tükenmez sermayeyi birden yitirdiler ki bu hal dünyada da, âhirette de rüsvay olmalarına sebep oldu:

1. Allah (celle celaluhu)'nun kesin olarak yasakladığı insan şeref ve haysiyetine uymayan sapıklıklara inandıkları için yaradılışlarındaki mevcut imân nüvesini ve Allah (celle celaluhu)'ya olan teslimiyet şuurunu küfür ve nifak bataklığına atıp iptal ettiler de işlemez hale soktular.

2. Ebedî saadete namzet olarak yaratıldıkları halde, bu yanlış inanç ve tutumlarıyla hem namzetlikten düştüler, hem de ebedî saadet yurdundan uzaklaştılar.

Böylece inkarcılarla münafıktan hak ve hakikate ulaştıracak fıtratlarındaki sermayeyle bu sermayeyi imkân sahasına çıkaracak feyizden eser kalmadı. Bunun sonucu olarak ümitsizlik vadisinde kemâl yollarını kaybettiler, sapıtarak kör, sağır ve dilsiz bir halde sabahladılar. Ne fena yol ve ne acı perişanlık!

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Münafıklar, Cenâb'ı Hakk'ın sünneti icabı her insana bahşetmiş olduğu fıtrî istidadı ve Yaradan'a teslimiyet mayasını nifak bataklığında yitirince, hidâyetten çıkıp dalâlete düştüler. Cemaatleşme şuurunu kaybedip ayrılık ateşine atıldılar. Güvenden korkuya, ümitten ye'se, sünnetten bid'ate doğru yol aldılar.

Erişemedikleri şerefli mertebenin Hakk'a gönül bağlamış adamlarını alaya aldılar; bu yüzden alaya konu oldular; taşkınlıkları içinde bocalayıp durdular. Cenâb-ı Hak (celle celaluhu) onların bu perişan halini, çevresini aydınlatmak için ateş yakan kimsenin haline benzetiyor ki Allah ışıklarını söndürüp yok edince, onlar karanlıklar içinde gözleri görmez olmuş da şaşırıp kalmışlar.

Böylece Allah (celle celaluhu) münafıkların iç yüzünü bütün ayrıntılarıyla meydana koyduktan sonra bunun görüntüsünü müşahhas hale getirerek misal veriyor; benzetme yoluyla daha iyi tanınmalarını sağlıyor. Çünkü misal ve benzetme dikkati daha çok çeker, manayı anlaşılır duruma getirir, perdeyi aralar, meselenin gaye ve maksadına ışık tutar.

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in açmış olduğu geniş caddeyi ve bu caddeyi aydınlatan nurunu göremeyen veya gördükten son-

ra sapıtanlar hakkında en uygun hükmü veren Allah, buyuruyor ki:

"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (doğru yola) dönmezler."

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ۙ ﴿١٨﴾ اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِٓى اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۗ وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ ۖ كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ ۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۗ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

17- Onların durumu o kimselere benzer ki, bir ateş yakmak isteyip (yakılan) ateş çevrelerini aydınlatınca Allah ışıklarını tutup almış da onları zifiri karanlıklar içinde bırakmıştır. (Böylece onlar) göremez olmuşlardır.

18- Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (doğru yola) dönmezler.

19- Veya gökten (sağnak halinde) boşanan, içinde karanlıklar, bir gürleme, bir şimşek bulunan şiddetli yağmura (tutulmuş şaşkın kimselerin perişan haline) benzerler ki yıldırımın (dehşetinden) ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Allah(ın kudreti, ilmi ve hükümranlığı) kafirleri (her tarafından) kuşatmıştır.

20- Çakan şimşek neredeyse onların gözlerini kapıp alır. Önlerini aydınlatınca da onun ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık çöktüğü zaman ise (oldukları yerde) dikilip kalırlar. Allah dileseydi onların işitmelerini de, gözlerini de alıverirdi. Şüphesiz ki Allah (celle celaluhu)'nun her şeye gücü yeter.

İNİŞ SEBEBİ

Bu âyetlerin iniş sebebinde iki rivayet vardır:

Tâbiîn-i kirâm'dan Saîd bin Cübeyr (Hicrî: 95) diyor ki: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) henüz peygamber olarak gönderilmeden önce Yahu-

diler son peygamberi, ateş üzerinde durur gibi sabırsızlıkla bekliyorlardı. Fakat Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) risâlet göreviyle davete başlayınca Yahudiler onun kendilerinden olmadığını görünce birdenbire küfre döndüler; sapıklığı tercih ettiler. Bu bakımdan onların ilk durum ve tutumları nura, son durum ve tutumları ise karanlığa benzetilmiştir.

İşte Allah (celle celaluhu) bu âyet-i kerîmelerle Yahudilerin ölçüsüzlüklerini, şaşkın hallerini tasvîr ediyor.[1]

İbn Cerîr Ebû Cafer Muhammed (224-310)'in Suddî-yi Kebir (Hicrî: 121) tarikıyla İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve bâzı sahabîden yaptığı rivayete göre: Asr-ı Saadette Medîneli münafıklardan iki kişi Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den kaçıp müşriklere katılmak istediler. Yolda şiddetli bir yağmura tutuldular. Gök gürültüsü ve yıldırımların arka arkaya düşmesi onları bir hayli sarstı, ölüm korkusu içinde parmaklarıyla kulaklarını tıkadılar. Şimşek çakınca önlerini görüp yürüyebiliyorlardı; çakmayınca yerlerinde çivilenip kalıyorlardı. O kadar perişan oldular ki, yaptıkları işe pişman olup nedamet duydular ve bu korku ve endişe içinde, "Ah! Bir sabahlasak da şu tehlikeden kurtulup Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e dönsek ve O'nun nurlu ellerini tutup sadakatle öpsek." dediler. Netice öyle oldu. Yani sabaha kavuştular. Niyetlerini değiştirmeden Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e gelerek dosdoğru Müslüman oldular. Allah Teâlâ bu iki münâfığın durumunu diğer münafıklara müessir bir misal, yol gösterici bir örnek olarak bildirmek üzere bu âyetleri indirdi.

Çünkü o sıralarda Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in meclisinde bulunan münafıklar, inen âyetlere kulak tıkıyorlar, ruhen gelişmek için ona gönül bağlamıyorlardı. Maksatları sırf İslâmiyet'in akan nimetinden faydalanmak ve böylece bir müddet zevahiri kurtarıp Müslüman görünmekti. Nitekim mal ve servet sahibi olunca hem Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den, hem İslâmiyet'ten yüz çevirdiler.[2]

İLGİLİ HADİSLER

-"Tevhîd ehlinden her birine kıyamet günü bir nûr verilir. Münâfığa gelince, onun nuru söndürülür. Mü'min(ler), münafıkların nurunun

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 1, s. 224 - Tefsîr-i Kebîr / Fahreddîn Râzi: c. 2, s. 86

2 Fazla bilgi için bak: Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 54.

söndürüldüğünü görünce korkarlar ve: "Ey Rabbimiz! Nurumuzu bize tamamla." derler."[1]

-"Dünyada iken imânını açığa vuran herkese kıyamet günü bir nûr verilir. Sırat'a (Cehennem ile Cennet arasındaki geçit köprüsü) ulaştıklarında münafıkların nuru söner. Mü'minler onların bu halini görünce korku ve endîşeden titrerler ve: -Ey Rabbimiz! Nurumuzu bize artır da tamamla- derler."[2]

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) nûr ve nifaka, inkâr ve imâna hazne olabilen insan kalbinin dört kısma ayrıldığını beyânla buyuruyor ki:

- Dört çeşit kalp vardır:

1. Pürüzsüz tertemiz olan kalp. İçinde çıra benzeri ışık veren bir nûr vardır.

2. Üzeri sımsıkı bağlı olan kılıflı kalp.

3. Başaşağı dönük olan kalp.

4. Dönek olan kalp."

"Bunlardan pürüzsüz olanı, gönülden imân etmişlerin kalbidir. Onun çırası, içindeki imân nurudur. Kılıflı olanı, kâfirin kalbidir. Başaşağı dönük olanı, katıksız münâfığın kalbidir. Önce tanıyıp inanır gibi olmuş, sonra inkâra sapmıştır. Dönek olan kalp ise, içinde hem imân, hem de nifak bulunan kalpdir. İmânın bu kalpdeki misali, tertemiz suyun büyüttüğü baklaya benzer. Nifakın misali, irin ve kanın büyüttüğü çıbana benzer. Bu iki maddeden hangisi diğerine gâlib gelirse, kalp üzerine o üstünlük sağlar."[3]

-"Mü'minlerden öylesi var ki, onların nuru Medine'den Aden'e kadar (mesafeyi) aydınlatır; San'a'dan görülüp belli olur ve daha az mesafeyi aydınlatanı da vardır. Öylesi de var ki, nuru ancak ayaklarının

1 İbn Ebi Hâtim " Tefsîr"i lbn Kesîr: c.1, s. 55

2 Dahhak'dan İbn Kesîr rivayet etmiştir. Hadîs olduğu şüphelidir. Dahhak'ın görüşü olduğunu söyliyenler var.

3 Müsned-i İmâm Ahmed bin Hanbel

bulunduğu yeri aydınlatır."[1]

İLMİ YÖNÜ

أَوْ كَصَيِّبٍ

Birinci manayla, Nibüs bulutlarına işarettir. Nibüs bütün bulutlardan daha karanlık bir görünüştedir. Sürekli yağmur getirir. Rüzgârlı havalarda daha az yükseklikteki fraktostratüs bulutlarla birlikte görünürler.

İkinci manayla "seyyib", şiddetli, iri damlalı yağmur demektir ki, şimşek çakmasına, yıldırım inmesine en müsait bir havadır. Seyyib'in, şiddetle dökülen iri taneli yağmura ve bir de şiddetli yoğun buluta delâlet eden "savb" masdarından alınma bir müşebbeh sıfat olduğu muteber tefsirlerde ve lügat kitaplarında belirtilmiştir. Bu mana açısından:

Şimşek ve yıldırımın hâsıl olması için yerden yukarıya doğru yükselen sıcak bulutlarla, yukarıdan aşağıya doğru alçalan soğuk bulutların çarpışması gerekir. İri damlalı yağmur ise siyah bulutlardan iner ki bu da ancak bulutların belirtilen şekilde çarpışmasıyla olur.

Âyette, karanlıklar, gürültü ve şimşekten ve sonra yıldırımdan bahsediliyor. Bu, önce havanın kararacağını, sonra bulutlar arasında sürtüşme vuku bulacağını ve daha sonra şimşek, gürültü ve yıldırımın meydana geleceğini belli kanunlara irca eder.

Artı (+) elektrik yüklü bir bulut, eksi (-) elektrik yüklü başka bir bulutun yakınından geçerken ikisi arasında bir çarpışma ve şiddetli bir kıvılcım çıkar, hemen büyük bir gürültü çıkar. Bulutların taşıdıkları elektrik yükü birinden diğerine doğru boşalır. İşte buna Kur'ân tabiriyle "berk" denir.

Âyet-i kerîme'de dikkati çeken diğer bir husus:

Işık saniyede 300.000 km hızla yol aldığı için şimşeğin parıldamasını hemen görebiliyoruz. Süratli gelip geçtiği için gözümüzü -zarar verecek kadar- almamaktadır. Ses böyle değildir. O, saniyede 340 m. yol alır. Bu bakımdan epey bir zaman geçtikten sonra titreşerek ilk kuvvetini kaybederek bize ulaşır. Bu sayede gelen ses ve gürültüye kulak zarlarımız tahammül edebilmektedir. Eğer ses de ışık hızıyla gelmiş olsaydı, durum çok tehlikeli olurdu. Bu da Allah (celle celaluhu)'nun, canlıların güç ve takatına göre

1 İbn Cerîr - İbn Ebî Hâtim – Katade.

merhamet yollu ayarladığı ilâhî sünnetlerinden biridir. Yukarıda mealini verdiğimiz âyette buna temasla buyuruluyor ki: "Allah dileseydi onların işitmelerini de, gözlerini de alıverirdi."

O halde bulutları belli kanunlara göre meydana getiren Allah; onları ne bir takım illiyet prensiplerine uygun sevketmekte, buna "ra'd" tâbirini vermektedir. Ruhun bedeni sevk ve idare ettiği gibi ra'd da, konulmuş kanunları belli ölçü ve düzende hareket ettirmekte ve böylece ilâhî buyruk yerine gelmektedir. Bu manayla:

Ra'd'ın melek olduğu söylenmiştir. Her varlık ve her olayda bir hareket ve her harekette bir kanun ve her kanunda Allah'ı tesbîh eden bir mana mevcuttur. Atom çekirdeği etrafında dönen elektronlar buna en güzel örnektir.

O nedenle:

"Ra'd (gök gürlemesi) hamdle, melekler ise (İlâhî kudretin, azamet ve yüceliğinin) korkusundan tesbih ederler."[1] buyuruluyor.

Şunu da ilâve edelim ki:

Işık ve ses hızı hakkında Kur'ân-ı Kerîm 1400 sene önce ilk ana fikri koymuş ve böylece insan aklına ve düşüncesine ışık tutarak en müsait yolu hazırlamıştır. Bu beyandan ilham alan İbn Sina Ebû Ali Hüseyin (M: 980-1037/H: 370-429) onuncu asırda "eş-Şifâ" adlı eserinde ışık ile sesin aynı zamanda -bulutların sürtüşmesinden- meydana geldiğini, ancak sesin zamanla ilgili olduğundan biraz geç işitildiğini, ışığın ise zamanla ilgili bulunmadığı için çok âni görüldüğünü söylemiştir. O halde İbn Sina ışık ve ses hızı hakkındaki ilmî tespitlere öncülük etmiştir, diyebiliriz.

Kur'ân-ı Kerîm'in inişinden on asır, İbn Sina'dan ise altı asır sonra Batılı ilim adamları ışık ve ses hızı üzerinde çalışmaya başlamış, 1676'da Roemer tarafından ilk defa teorik bir görüş ileri sürülmüştür. Kesin sonuç ise ancak 1848 yılında Armand Fizeaü tarafından ölçülerek alınmıştır.

Büyük İslâm bilginlerinden İbn Heysem (M: 965-1039/H: 355-431) ise, ilk defa ışık ışınlarının düz çizgi yönünde yayıldıklarını ispat etti. Hava ve su gibi başka başka yoğunluktaki ortamların birinden ötekine geçerken

1 Ra'd sûresi, âyet: 13

ışık ışınlarının kırılışları hakkında açıklamalarda bulundu; bu arada çok isabetli buluşlar yaptı. Eriştiği bilgileri optik araçlarda uyguladı. İbn Heysem'den asırlarca sonra Batıda İngiliz Roger Bacon'dan Alman Vitello'ya kadar optikle uğraşanların hepsi bu başarılarını İslâm âlimlerine borçludur.[1]

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

İnsan hayatında bazı gizli imtihanlar, kalp ve ruhun temayülünü değiştirme ya da onlara yön verme gibi bir takım baskı ve tesirler vardır. Şüphesiz ki bunlar iç varlığımızın gelişmesinde, her türlü manevî kirlerden temiz kalmasında önemli roller oynarlar. Ayrıca bu imtihan ve manevî baskılar bize, gerçeği ne dereceye kadar görebildiğimizi, içimizdeki uyandırılmayan, desteklenmeyen, faydalanılmayan kuvvetleri uyandırmayı öğretir; daha doğrusu bize yeniden ruhî bir canlılık getirir.

İnsan, içindeki düzensiz hamleleri önlemek, ona asıl düzenini vermek için imân ve irfanla meczedilmiş bir enerjiyi kullanmak zorundadır. İnsan enerjisi bu iki ana iksirden mahrum olarak yalnız dışarıya karşı kullanılacak olursa, tek taraflı bir azim olmuş olur ki, bu onu hayatın asıl gayesine, insan için tayin edilen hedefe ulaştıramaz. Aynı zamanda çift kanat mesabesinde olan madde ile mana arasındaki dengeyi bozar; maddecilik tek kurtarıcı ilâh olarak arz-ı endam eder.

Kur'ân-ı Kerîm, inkarcıların ve münafıkların iç kararsızlıklarına, ruhî düzensizliklerine temas ederken disiplinsiz ve tesirsiz kalan düşüncelerinin mevcut enerjilerini tek taraflı harcamada nasıl yanlış bir yol tuttuklarını ve bu nedenle dengenin nasıl bozulduğunu, maddeperestliğin gönülleri nasıl büyülediğini gayet açık bir ifâdeyle beyân ediyor.

Mutlak saadet kaynağı olan ilâhî buyruklar, varlık alemindeki câri olan hayat kanunlarına boyun eğmeyi sağlar; eksik kalan bütün hayat olaylarını belli bir gayeye, dünya huzuruna, âhiret mutluluğuna çevirir.

Bu gaye ve hedefle bağdaşamayan ya da ters düşen maddî ve manevî engellere karşı koyan tek kuvvet: Temeline oturtulmuş, nifak ve ikiyüzlülükten kurtulmuş pürüzsüz bir imândır. Bu imânın doğuracağı azim, dünya ölçüsünde (üniversel) bir azim olur; sadece bu ölçüde de kalmaz,

1 Bu hususta fazla bilgi için bak: Allah (celle celaluhu)'nun Güneş'i Avrupa'nın üzerinde s.95-96/ Sigrid Hunke.

dünya ile âhireti, madde ile manayı birden kucaklar. Asıl denge o zaman kurulmuş olur. Bu olmadıkça içyapı ve karakter tam olarak gelişmez, kararsızlık başlar, ruhta bozukluk günden güne artar; yaşanılan ânın akıntısına kapılarak her türlü kötülük işlenebilir.

İşte münafıkların ahlâkî ve sosyal durumu bu. Önce Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in neşrettiği nurdan bir şeyler aldılar. O nûr onların çevresini aydınlattı. Fakat bir türlü kendilerine gelip de "Allah bununla bizi imtihan ediyor ve bu imtihanla ruhî bozukluğumuzu gidermek, iç varlığımızın tam olarak gelişmesini ve nihayet ilâhî buyruklara uygun disiplinli yaşamamızı sağlamak istiyor," gerçeğini anlayamadılar. Bu sebeple imânlı ve düzenli bir cemaatin hayat kanunlarına uygun düzenini bozmak için çok hileli metodlara başvurdular. O kadar ki hakkı duyacak kulakları, görecek gözleri, konuşacak dilleri sanki yok olmuş, hepsi duygusuz kesilmişti. Kendileri için çok önemli olan imtihanı kaybettiklerinden Allah da o nuru tutup aldı ve onları korkunç bir karanlık içinde bırakıverdi.

Evet, Allah (celle celaluhu)'nun olagelen câri hayat kanunları nankör insanlara ancak böylesine bir kapı açar ve onlara ancak bu tarz muamelede bulunur. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler bu yüzden doğru yola dönmezler.

İlâhî Uyarı:

İnsan bu dünyaya fesat çıkarmak, münafıklık yapmak, kargaşalık ihdas etmek, Allah (celle celaluhu)'nun nimetlerinden yararlanıp O'na isyan etmek için değil de, Allah (celle celaluhu)'nun kudret ve azametinin ve yarattığı eserlerinin iman ve akıl gücüyle seyircisi, onun tefsircisi ve övücüsü olmak için yokluk karanlığından çıkarılıp gönderilmiştir. Dünya için değil, âhirette ebedî olmak için dünyaya uğratılmıştır. Münafık ise nifak ve inkâr, şüphe ve kararsızlık vadisinde, daha aşağı varlıkların başladığı yerde başlıyor ve bir kademe bile yükselmeden olduğu yerde bitiyor. Duymadan sadece görüyor.

Allah, insana kendisini anlayacak kabiliyette zeki bir rûh, açık bir vicdan vermekle kudretini göstermiştir. Gerekli bütün malzemeyi vermek suretiyle nimetini tamamlamış ve sonra onu başlangıç noktasıyla bitim noktası arasında serbest bırakmıştır. Öyle ise insan bu malzemeyi en iyi şekilde kullanmalı ve kullanmasını bilmelidir. Dünya bütün güzelliği ve

çekiciliğiyle âhiretin bir görüntüsünden başka bir şey değildir. Bütün mesele bu görüntüde Allah (celle celaluhu)'nun sayısız belgelerini idrâk ederek kesin sonuçlar elde etmektir.

Görmek, tanımak, bilmek, anlamak, övmek ve kutlamak en akıllıca bir yaşayış yoludur.

Büyük düşünürlerimiz ne güzel söylemişler:

"Bizden sonra gelenlere taklit edilmeye değer asil bir örnek, bir model bırakmalıyız. İyi yapılmış, iyi yapılmakta ve yapılacak olan şeyler ebediyetin her çağında tesirini gösteren ve değerinden kaybetmeyen şeylerdir."

Çok az kimseler dünyada faydasız ya da zararlı olduğunu müdriktir. Halbuki onların var olma keyfiyeti var olma lüzumuna delâlet eder."

İTİKADİ YÖNÜ

"Allah her şeye Kadir'dir."

Âyette geçen "Kadir" sıfatı: Dilerse işleyen, dilerse işlemeyen ezelî güç sahibi hakkında kullanılmıştır. Kudret, bu tarîf ile kuvvetten ayrılır. Çünkü kuvvet tek yönlüdür. Kudret ise birçok yönlüdür. Öyle ki her cihete hâkimdir. O halde kudret, ihtiyarîdir; kuvvet ise bir bakıma ıztırarîdir.

İlgili âyette geçen "şey"den maksat nedir? Bu hususta kelâmcıların çeşitli görüş ve delilleri vardır. Biz Ehl-i Sünnet'in görüşünü yansıtmakla yetineceğiz.

"**Şey**": Mümkün olan, haber verilmesi sahîh sayılan, belirtilmesi ve tarifinin yapılması doğru olan... anlamına gelir. Bu tarifle, yokluk karanlığından imkân sahasına çıkması mümkün olana da "şey" denilir.

Allah (celle celaluhu)'nun irâde ve meşiyetinin (dilemesinin) taallûk ettiği her şeye, kudreti de taallûk eder; irâdesinin taallûk etmediğine kudreti de taallûk etmez.

O halde her mükellefin, Allah (celle celaluhu)'nun "Kadir" olduğunu bilmesi, kendisine has kudretiyle dilediğini -ilim ve ihtiyarına uygunluk içinde- yaptığına ve yine dileyeceğini yapacağına inanması vâcibdir.

Aynı zamanda: Kula ait bir kudret vardır ki, kul onunla Allah (celle

celaluhu)'nun takdîr ettiği şeyleri -yani belli kanunlara irca edip bağladığı hususları- kesbeder (çalışarak elde eder, kazanır). Teklîf çağına girmiş bulunan her Müslümanın bunu da bilmesi gereklidir.[1]

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Mü'minîn kalbi diridir. Münâfığın kalbi ölüdür. Diri kalp hak ve hakikati; insan ruhuna uygun olan ve onunla uyum sağlayan şeyleri kabul eder, onu içten sever ve bu sevgiyle de başkası üzerinde müessir olur. Kalp, inat ve nifak illetine mübtelâ olunca, onda ne bir ihsas, ne temyiz kudreti ve ne de hakla bâtılı birbirinden ayırt edecek bir meleke kalır.

Diğer Bir Tabirle:

İlâhî vahyin ve ilhamın nurunu alan kalp, hakikî hayata, sermedî nîmet ve devlete kavuşur. Artık o, hayat üstüne hayat, nûr üstüne nûr alır ve artırır. Bu nuru kaybeden kimse, çevresini aydınlatmak için ateş yakan ve az sonra da ateşin sönmesiyle karanlıklar içinde bocalayıp kalan ya da şiddetli yağmura tutulan, şimşek, gök gürültüsü ve art arda inen yıldırımın tesiri altında ölüm korkusuyla kulaklarını tıkayan şaşkına benzer.

Evet, ilâhî nûr imân ve irfan erbabının kalbinde ışıl ışıl parıldar, dilleri üzerine akıp iner, yüzlerinde ve alınlarında zuhur eder, dış organlarında da kendini hissettirir. Münâfığın kalbine ise, inkâr, şüphe, kararsızlık ve nifak karanlıkları çöker, oradan taşıp diline iner, katarakt halinde gözünü perdeler, kulaklarını tıkar, hakkı kabule engel olur. Artık münafığın emeli serap, gönül yurdu haraptır. Ruhu perişan, vicdan iklimi virandır.

Unutmayalım ki:

İnsan, kalbinin nuru, vicdanın cilâsı, ruhunun berraklığı nispetinde hakikat âlemini görebilir; gerçeği anlayabilir. Yüksek duygularımız bu cisim kesafeti içinde sıkışıp kaldığında nazarlarımız çok basitleşir; kalbimiz alabildiğine katılaşır. Netice olarak, varlığımız büyük bir âlemdir ve birçok şeyler bizde gizlidir. Gönül yurdundan, vicdan ikliminden benlik damarını, nifak tohumunu, inat ve inkâr teressübat (tortular)ını söküp atmadıkça bu kesafeti yıkıp orada gizlenen hazineyi elde edemeyiz.

---

1 Geniş bilgi için bak: Tefsîr-i Kebîr: c. 2, s. 94 Tefsir-i Kurtubî: c. 1, s. 224.

Gönül ne kadar hırslardan, beşerî zaaflardan, nefsânî aşırılıklardan uzaklaşır, dünyevî kirlerden -yani materyalizmin boğucu havasından- ne kadar temizlenir ve ilâhî nurla cilâlanırsa, basîretimiz o kadar açılır ve manevî füyuzata o nispette mazhar olabiliriz.

Duâsız, ibâdetsiz, merhametsiz ve faydasız bir hayat sürmek, bir iç koma halinde yaşamak demektir, bu tam bir çöküntüdür. Diyebiliriz ki, insan yalnız çalışmakla değil, kalbini, vicdanını temizlemek, ruhen gelişip maddeyle mana arasında sağlam bir denge kurmakla asil ve vakarlı bir hayat sürebilir.

İşte İslâm tasavvufu bu havayı ve bu aşkı gönüllere doldurur. Kur'an-ı Kerîm'în her sûre ve âyetinde bu havayı teneffüs etmek mümkündür.

Biz, âyet-i kerîmede geçen "nûr"dan, ilâhî vahiy ve ilhamdan sâdır olan, imân edenlerin kalbini aydınlatıp rûh ve vicdanlarını geliştiren, şer idrâkine yön veren manevî ışık anlamını kastediyoruz. Aynı zamanda "Nur" Allah'ın isimlerinden biri olarak bilinir.

Sofiyye'ye Göre:

Nur, ism-i zahir ile tecelliye denir ve suver-i ekvanda (dünya sûretlerinde ya da varlık âlemi suretlerinde) zahir olan vücuttur. Mestur olan bir şeyin Ledün ilmi ile münkeşif (keşfedilmiş) olmasına denildiği gibi kalpden kevnî yani mâsivayı çıkarıp atan ilâhî varidata da denir. Yine Sofiyye'ye göre evvelâ bâsire onu idrâk eder, sonra da onun vasıtasıyla sair mubessaratı (görünen şeyleri) görür.[1]

TAHLİLLER

"Misl", "mesel", "mesîl": Benzer, eş ve denk manalarına gelir. Ayrıca delil ve hüccet anlamında da kullanıldığı olur. Kıssa, haber, destan karşılığı olarak da geldiği yerler vardır.

Nâr: Ateş manasına gelen bu kelime, (nâre-yenûru) fiilinden masdardır. Kök manası ise, dağılmak, etrafa saçılmaktır. O halde ateşte bir harekete getirme enerjisi mevcuttur ve bu özelliğini dâima taşır.

Nar ile Nûr, aynı kökten gelmektedir. Nûr, zulmetin karşıtıdır. Türkçemizde "aydınlık" ve "ışık" ile ifâde edilir. Bazılarına göre: Nûr, ışık ve

1 Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü: Nûr maddesi.

onun ışınlarına denir ki, "karanlığı gideren ışın" ile manalandırılır. Çoğulu "envar" gelir.

Kamus'un Beyânına Göre:

Ziya, nûr'dan ehasstır. Zemahşeri'ye göre: Ziya, nûr'dan daha kuvvetlidir. Kur'ân-ı Kerîm'de buna işaretle buyuruluyor ki: "Güneş'i ziya (ışık ve enerji), ay'ı nûr (aydınlık) yapan O'dur."[1]

Nûr, iki türlüdür: Biri dünyevî, diğeri uhrevî… Dünyevî olanı da iki kısma ayrılır: Biri basîret gözüyle akledilir ki, envâr-i ilâhiyeden intişar eden nûr'dur. Nûr-i akıl, nûr-i Kur'ân gibi. Diğeri baş gözüyle hissedilir ki, ışık yayan cisimler gibi.

Uhrevî olanı, "O gün mü'min erkekleri ve mü'min kadınları, nurları önlerinde ve sağlarında koşarcasına seyrederken görürsün. Bugün size müjde; altlarından ırmaklar akan, içinde devamlı kalıcıları olacağınız Cennetler vardır."[2]

"O günde ki, Allah, Peygamberi ve O'nunla beraber bulunup imân edenleri rüsvay etmez. Nurları önlerinde ve sağlarında yürür."[3]

Mealindeki âyetlerde beyân edilen nurdur.

Müfessirlerden bir kısmı "nûr"un kısımlarını şu mısralarla izaha çalışmışlardır:

"Üç nûr gökten ışık verip etrafa saçılır;

Kalbimin sırrında benzer resimler çizilir.

İlki dolunaydır, ikincisi de yıldızlar;

Üçüncüsüdür hem nûr saçan Şems-i müdevver.

İlimleri kalp, yıldızları akıl ona bedir;

Mârifet-i Rahman değişmeyen Şems-i münîr.

İmamım Kitabullah'dır, kıblemdir Beytullah.

Dinîm diğer dinlerden yücedir, maşaallah!.

1 Yûnus sûresi, âyet: 5

2 Hadid sûresi, âyet: 12

3 Tahrîm sûresi, âyet: 8

Hem şefîimdir Rasulullah, yarlığar Allah.

Allah'dan başka Rab yoktur, ne büyüktür Allah."[1]

Münafıkların hal ve tutumunun, ateş yakan bir kimsenin hal ve durumuna benzetilmesi geniş tefsîr ister:

Teşbîh (benzetme)den ilk hatıra gelen husus, münafıklara önce bir nûr verildiği ve sonra -onların bilgisizliği ve nankörlükleri yüzünden-o nurun kendilerinden alındığı keyfiyetidir. Halbuki münafıklar için bir nûr olabilir mi? Ayrıca ateş yakıp da etrafı aydınlatan kimse az da olsa o ateşten ve aydınlığından yararlanmış sayılır. Bu, onun hakkında bir hayır olarak düşünülmez mi? Münafıkların böyle bir hayır elde etmesi mümkün mü?

Müfessir Süddî'ye göre: Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Medîne'yi teşriflerinde halkın bir kısmı İslâm dinine girmiş vaziyetteydi. Sonra kiminin kalbinde bir şüphe ve akabinde inkâr başladı da bir kısmı münafık oldu. Bu duruma göre, önce nûr'a kavuştular, sonra da ondan uzaklaşıp büyük bir şaşkınlık içinde kaldılar; gönüllerinde daimî bir kararsızlık başgösterdi.

Tabiîn'i kirâm'dan Hasan el-Basrî'ye (H:22-110/M:642-728) göre: Medîne'deki münafıklar hiç bir zaman nûr'a kavuşmamışlardır; onlar hadd-i buluğa (ergenlik çağına) girdi-gireli münafık olarak bulunuyorlardı. Ancak onlar kendi canlarını ve mallarını korumak için harplere iştirak etmişler ve bâzı ganimetlere bu sayede nail olmuşlardır."

İşte bu azıcık ve o nispette ehemmiyetsiz dünyalık onların haline uygun bir nûr olarak vasıflandırılabilir.

O halde münafıkların biraz dünyalık elde etmeleri, yani İslâm siyâneti (koruması) altına sığınıp Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'dan güler yüz görmeleri ve bu arada ganimetten kendilerine verilmesi nûr'a, içlerindeki nifakın doğurduğu zararın büyüklüğü ise zulmete benzetilmiştir.

Diğer Bir Tefsire Göre:

Münafıkların mü'minlere rastladıklarında "İnandık" demeleri, etrafı aydınlatan bir ışığa, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında **"Biz sizinle beraberiz"** demeleri o ateşin ve aydınlığının kararıp sönmesine benzetilmiştir.

1 Bu mısraların Arapça metni, Terceme-i Kamus'da yazılıdır: c. 2, s. 726

Zulmet kelimesi, "Ma zalemeke en tef'ale keza" (Şu işi yapmaktan seni meneden, gözünü perdeleyen nedir?) sözünden alınmadır. Çünkü zulmet (karanlık) da gözü perdeler, görmesine engel olur.

Münafıkların zulmeti (karanlığı) ise, küfür, nifak ve nihayet kıyamet gününde önlerine çıkacak olan karanlıklardır.

ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ

Zehabın Allah (celle celaluhu)'ya isnadı, ya her şeyin O'nun fiiliyle olduğuna, ya da nûr'un söndürülmesi gizli bir sebebe veyahut semavî bir emre dayandığına işarettir. Bunun için (zehebe) "ba" harfi ile müteaddi (geçişli) olmuş da hemzeyle değil. "Ba" ile ta'diyesinden "istishab" ve "istimsak" manaları çıkar. (Zehebe's-sultanu bi'malihi = Sultan malını alıp beraberinde götürdü), buna misal teşkil eder. O bakımdan âyette (bi-nûrihim) denilmiş de (bi-dav'ihim) denilmemiştir. Çünkü birinci tâbirle yaktıkları ateşin bütün nurunun alındığı, onlara sadece bir kömür ve simsiyah duman kaldığı; ikinci tâbir ile ışığın fazlalığının alındığı ve azıcık nurun kaldığının ihtimal dahilinde bulunduğu ifâde ediliyor.[1]

Kadir: Dilerse işleyen, dilemezse işlemeyen zat demektir.

Kadîr ise, dilediğini behemahal dilediği şekilde işleyen, yapan zat demektir. Müfredat-ı Râgıb'da kadîr sıfatı şöyle tarif edilmiştir: "Dilediği şeyi, hikmeti iktizasınca (gereğince) artık ve eksik bırakmaksızın yapan zat demektir."[2]

Âyette imân nûr'a, küfür karanlığa benzetilmiştir. Çünkü nûr maddî eşyayı, imân ise gönül ve vicdanı aydınlatır, ruhu geliştirir. Karanlık, eşyaya perde olur; küfür de gönül ve vicdanı karartır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Mü'min, kâfir ve münafıklardan üçüncü şahısla ilgili fiillerle bahsedildikten ve Allah (celle celaluhu)'nun bu üç sınıf hakkındaki hükümleri beyân edildikten sonra, akıl sahibi bütün insanlara nida ediliyor: **"Ey insanlar!"** buyuruluyor.

---

1 Kadı Beydavî Tefsiri - Tefsîr-i Keşşaf

2 Bak: Müfredat-i Râğıb: Kadr maddesi

Bu ilâhî iltifatta iki önemli hakikate işaret vardır:

1. Allah âlemlerin (varlık âleminin) yegâne terbiyecisidir. Bunun için bütün insanlara hitap eder ve hepsini de kayıtsız şartsız tevhîd (Allah'ı birlemeye ve bir bilme)ye davet eder. Demek, İslâmiyet umum beşerin müşterek en son ve en mükemmel dînidir. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) de bütün milletlere -hidâyet ve saadet yolunu göstermek üzere- son peygamber olarak gönderilmiştir.

2. İnsan ile Yaradan'ı arasında ilgi ve münâsebetler bir aracıya hacet kalmadan doğrudan doğruya ve şahsîdir. Diyebiliriz ki, insanların en büyüğü ve en üstünü olan peygamberler bile yalnız rehber ve habercidirler. Düşünüp de beğendiğini yapmak ve Allah (celle celaluhu)'ya karşı doğrudan doğruya mes'ul olmak insanın kendi tercihine terk edilmiştir. Bunun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm'in on bir yerinde: "Peygambere düşen sadece apaçık tebliğdir." buyuruluyor.[1]

يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ

İşte seslenişi, insan ile Yaradan'ı arasındaki münasebetin en açık ifadesidir. Ve bununla her üç sınıf da tevhîd ve ibâdete davet edilmektedir. Şu farkla ki, mü'minleri davet, ibâdete devam etmelerini hatırlatmaktır. Münafıkları davet, gönülden inanarak ibâdet etmelerini isteyip ikazda bulunmaktır. Kâfirleri davet, daire-i İslâm'a girip selâmete kavuşmalarına imkân vermektir.

يَٰٓأَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا

1 Bak: Al-i İmrân: 20, Mâide: 92, 99, Ra'd: 40, Nahl: 25, 82, Nûr: 54, Ankebut: 18, Tağabun: 12.

فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

21- Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibâdet ediniz ki, korunup sakınanlar olabilesiniz.

22- Öyle (bir Rab) ki, yeryüzünü size bir döşek, göğü bir kubbe kıldı. Gökten su indirdi ve onunla size (çeşitli) meyvelerden (türlü türlü ürünlerden) rızık çıkardı. Artık siz de bildiğiniz halde (nankörlük ederek) Allah'a (gizli ve aşikâr) denk ve benzerler koşmayın.

23- Eğer kulumuz (Muhammed)'a parça parça indirdiğimiz (Kur'ân)'dan şüphede iseniz onun benzeri bir sûre (tertipleyip meydana) getirin ve Allah'dan başka (size yardımcı olup, rehberlik edecek) şâhitlerinizi de çağırın, (eğer iddianızda) doğru iseniz.

24- Eğer (Onun bir benzerini) yapamazsanız –ki yapamayacaksınız da- o takdirde kâfirler için hazırlanan -yakıtı insanlarla taştan olan- ateşten korkup sakının.

İNİŞ SEBEBİ

İlâhî teklifle yükümlü tutulacak olan üç sınıf (mü'min, kâfir, münâfık)tan bahsedilip her birinin inanç ve tutumu, manevî yapısı ve hakka karşı anlayışı ayrıntılarıyla beyân edildikten sonra, bunlardan ikinci sınıfın Hakk'ı inkâr edip putlara kulluğu; üçüncü sınıfın inkârla imân, hakla bâtıl arasındaki bocalayışı ve bunun neticesi olarak maddeyi Allah (celle celaluhu)'dan üstün tutuşları; birinci sınıftan da bâzısının bilmeden Allah (celle celaluhu)'ya gizli şirk koşusu, bu âyetlerin inmesine sebep olarak gösterilir.

Şöyle ki:

Cenâb-ı Hak (celle celaluhu) bu âyetlerle bütün insanlara şâmil olan rahmeti icabı, hitaba geçip Rabbani iltifatıyla her üç sınıfın da dikkatini çekiyor:

Mü'minlere: "İbâdet ve kullukta devam gösterin; itikadınızı her türlü şüphe ve şaibeden uzak bulundurun!" diye tenbihte bulunuyor.

Kâfirlere: "Yeri bir döşek, göğü bir kubbe kılan... Yüce Rabbinizi, bunca açık belgeler karşısında hâlâ inkâr mı ediyorsunuz? Artık aklınızı, zekânızı ve vicdanınızı doğru yönde harekete geçirip kullanmaz mısınız?" diye kınıyor.

Münafıklara: "Siz Hakk'a biraz meylettikten sonra neden rotayı değiştirdiniz? Hakla bâtıl, maddeyle mana, Kur'ân'la başka sözler arasında neden bocalayıp durdunuz? Haydi şüpheyle ya da inkârla karşıladığınız Kur'ân'ın bir sûresinin olsun benzerini hazırlayıp dizin veya bulup getirin, göreyim sizi? Elbette getiremezsiniz! O halde aklınızı, idrâkinizi kullanarak hidâyet caddesine yeniden dönün!" diye ikazda bulunuyor.

Demek, Cenâb-ı Hak (celle celaluhu) kullarını kahretmek istemiyor. İnat ve inkârlarına, şüphe ve tereddütlerine, saadet yolundan ayrılıp sapmalarına rağmen onlara iltifatta bulunuyor, "Ey insanlar!" diye sesleniyor; belgelerini, açık âyetlerini gösterip düşünmeye davet ediyor. Bu sebeple de yukarıdaki âyetler iniyor.[133]

İLGİLİ HADİSLER

Ashab-ı Kirâm'dan İbn Mes'ud (radıyallahu anh) anlatıyor:

- Ey Allah'ın Rasulü! Allah katında en büyük günah hangisidir? diye sordum. Buyurdular ki:

-Allah'a eş-ortak koşmandır.[2]

Muaz bin Cebel (radıyallahu anh)'den yapılan rivayete göre, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki:

-**"Allah'ın kulları üzerinde olan hakkı nedir, bilir misiniz? O'na dosdoğru ibâdet etmeleri ve hiç bir şeyi O'na eş-ortak koşmamalarıdır."**[3]

-**"Sizden biriniz -Allah diledi ve filân da diledi de o şey (öylece oldu)- demesin. Fakat: -Allah diledi (o şeyi), sonra da falan diledi desin."**

Çünkü birinci tâbirde gizli şirk (Allah (celle celaluhu)'ya ortak koşmak) manası vardır.[4]

İbn Abbas (radıyallahu anh) diyor ki: Bir adam Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e dedi ki:

-Allah ve siz dilediniz de o şey (oldu veya olacak)! Bunun üzerine

1 Fazla bilgi için bak: Tefsîr-i Rûhu'l-me'ânî Li'1-Âlûsî: c. 1, s. 181-182 Tefsir-i Kebir: c. 2, s. 98-99.

2 Sahîh-i Buharî - Sahîh-i Müslim: İbn Mes'ud (radıyallahu anh) den.

3 Sahîh-i Müslim - İbn Kesîr: Muaz bin Cebel (radıyallahu anh)'den.

4 Sahîh-i Müslim - Tefsîr-i İbn Kesîr.

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem):

-Sen beni Allah'a ortak mı koşuyorsun?! (Böyle söylemen şirktir). Yalnız Allah diledi o şeyi, de! buyurdu.[1]

Rivayetler Ve Görüşler

İnkarcılardan birkaç kişi toplanıp İmâm Azam Ebû Hanîfe'ye geldiler, ondan Allah (celle celaluhu)'nun varlığını delillerle ispat etmesini istediler. Bunun üzerine İmâm Azam onları susturur mahiyette şu cevabı verdi:

-"Bırakın beni kendi halime! Çünkü bana mühim bir şey nakledildi de hayretler içinde kaldım. Şimdi hep onu düşünüyor, düşündükçe de hayretim bir kat daha artıyor.."

İnkarcılar bu sözlerden bir şey anlayamadılar da sordular:

- "Efendim, neymiş o çok mühim, aynı zamanda hayret artıran şey?"

Bunun üzerine İmâm anlatmaya başladı:

-"Bana nakledenler dediler ki: İçinde tüccar taifesinden birçok yolcusu bulunan bir gemi kaptansız ve pusulasız olduğu halde denizde normal seyrine devam ediyor; yolcu ve yük taşıyor; en ufak bir şaşma ya da yanılma olmuyor! İşte bu haberdir ki beni devamlı düşündürüyor ve sebebini aramaya beni zorluyor."

İnkarcılar bu sözleri fırsat sayarak alaylı bir şekilde güldüler ve:

"Bu öyle bir yalan ve uydurma bir masal ki aklı başında, melekesi yerinde olan hiçbir kimse ne söyler, ne de inanır." dediler.

İmâm artık taşı gediğine koyma zamanı geldiğini düşünerek şu cevabı verdi:

-"Yazıklar, hem çok yazıklar olsun size! Bir gemi kendiliğinden denizde tam rotasında seyredemiyor, sahil-i selâmete çıkamıyorsa, şu muazzam kâinat ki her parçası ince bir hesap dahilinde düzenlenip yerli yerince konulmuştur; ulvî ve süflî âlemleriyle, sağlam yapısıyla, şaşmayan düzeniyle nasıl olur da kendiliğinden var olup da varlığını böylesine mükemmel bir şekilde devam ettirebiliyor? Allah'ın varlığına, birliğine, kudret ve azametine delil olarak bu size yetmiyor mu?"

1 Sünen-i Nesâî - Sünen-i İbn Mâce: İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan.

İnkarcılar bu kestirme yoldan verilen cevap karşısında susup oradan uzaklaştılar.[1]

Dut ağacının altında dinlenmekte olan İmâm Şafiî'ye, Yaradan'ın varlığından, birliğinden soruldu. İmâm dut yaprağından bir tane koparark onlara şu cevabı verdi:

-"Şu gördüğünüz yaprağı ipek böceği yiyecek olursa, ondan ipek kozası çıkar. Arı yiyecek olursa, bal çıkar. Koyun keçi yiyecek olursa, süt ve yoğurt olur. Ceylan yiyecek olursa, misk olur. Yenilen şey aynı olmakla beraber çıkan şeyler ayrı ayrıdır."

"Bu hikmet dolu sonuçları hangi kanunlarla kimin meydana getirdiğini hiç düşünmediniz mi?"[2]

Aynı soru İmâm Ahmed bin Hanbel'e sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir:

"Şu gördüğünüz yumurta pürüzsüz, sağlam bir kaledir; kapısı penceresi yoktur. Dış görünüşü gümüş gibi beyaz, içi altın gibi sarıdır. İlliyet ve gaiyet prensiplerine göre bu kale bir gün geliyor çatlıyor, içinden bütün organları tastamam bir civciv çıkıyor. Bu yavru cins ve nev'inin özelliğine göre hareket ediyor: Ördek veya kaz yumurtasından çıkmışsa, hemen suya koşuyor. Tavuk yumurtasından çıkmışsa, karada rızkını aramaya koyuluyor. Anne tavuk veya ördek bütün güç ve hassasiyetiyle yavrularını korumaya çalışıyor.

Bütün bunlar Allah (celle celaluhu)'nun varlığına, birliğine, ilim ve hikmet sahibi olduğuna, her şeyi yarattığına ve yarattığı her varlığı bir takım kanunlara bağladığına delâlet etmez mi?"

İLMÎ VE FELSEFÎ YÖNÜ

Varlık âlemini yaradan, yoktan var eden Allah'tır. Hiçbir şey kendi kendini yaratamaz. Bir şeyin mevcutiyetini kabul ettiğimiz takdirde bir icad edicinin varlığının zarureti kendiliğinden meydana çıkar. Bunun için Allah (celle celaluhu): "Ey İnsanlar! Sizi de, sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibâdet ediniz." buyuruyor.

1 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 58-59

2 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 58-59

Düne kadar ilim bu hususta şüpheciydi. Bazen de inkarcı rolüne giriyordu. Asrımızın son yarısında dev adımlarla mesafe katedilirken ilimdeki kesin sonuca varma prensibi kökünden yıkılmaya yüz tutmuştur. Feza araştırmaları yeni yeni buluşlarla birçok tezleri çürütüp attı; astronomi ve biyoloji üzerindeki ciddi çalışmalar bizi daha fazla Allah (celle celaluhu)'ya yaklaştırıcı oldu. Diyebiliriz ki: Atom fiziğinin meydana çıkması, fezayla ilgili araştırma ve buluşlar, hücre üzerindeki sistemli çalışmalar ve bunlardan elde edilen sonuçlar, maddeye dayalı olan fiziğin saltanatını kökünden yıkmış, Allah'ı inkâr eden şımarık materyalistleri susturmuş ve nihayet maddî diyalektikçiler içinden çıkılmaz birbirini tutmazlıklara düşmüşlerdir.

Bugün artık on yedi ve on sekizinci yüzyıldaki ilmî buluş ve görüşlerin çoğu değerini kaybetmiştir. Dekart'ın (Rene Descartes: 1596-1650) bu konudaki ilmî ve felsefî görüşü, bizce önemli olmamakla beraber o asrın havasını ve Batılı ilim ve felsefe adamlarının bizdeki hayranlarını karşılaştırmak için anılmaya değer:

"Şüphe etmeyeceğim bir şey dünyada var mıdır? Evet, şüpheye düşmem keyfiyetinde şüphe edemem değil mi? O halde mademki şüphe ediyorum, demek düşünüyorum. Düşünüyorsam, yeryüzünde mevcutum demektir. Mevcudiyetim yakın (kesinlik ifâde eden) bir hakikattir. Diğer mevcudlara da inanabilmek için önce Allah (celle celaluhu)'nun varlığına inanmak lâzımdır. O takdirde insan kendi mevcudiyeti dışında bazı eşyanın vücuduna inanabilir.

Çünkü Allah ne kendini ve ne de beni aldatmak istemeyeceği için, mademki dış âlemi görmeme imkân veriyor, o halde o âlem de mevcuttur. İşte bu esası kabul ile üç şeyin vücuduna inanıyorum, demektir:

1. Kendi mevcudiyetim.

2. Allah (celle celaluhu)'nun mevcudiyeti.

3. Kâinatın mevcudiyeti.

Peki bu üç itikattan hangisi esas olarak alınabilir? Çıkarımda bulunmak suretiyle mevcudiyeti anlaşılan şey esas olarak alınamaz. Birçok şeylerin mevcudiyetini kendisine dayamakla ispat olunan "Mebde-i evvel"

(ilk başlangıç) "bu önermeden tabii ki istisna edilir."

Şimdi Dekart'ın inandığı üç esastan birincisi, kendisinin mevcudiyetidir ki bu, düşünmek ve hissetmek esas tutularak istidlal suretiyle anlaşıldığı için bunu esas saymıyor. Düşünmek, hissetmek ise Allah (celle celaluhu)'nun varlığından çıkarımda bulunularak anlaşılıyor. Bu da esas olamaz. Allah (celle celaluhu)'nun varlığı bir şeyden istidlal edilerek anlaşılmıyor. O'na yalnız inanılıyor. O halde esas budur.

Dekart bu neticeye vararak diyor ki:

"Çünkü bu itikad benim mevcudiyetimden çıkma bir şey değildir. O, benden önce mevcut idi."

Dekart'ın bu konudaki ikinci delili biraz daha doyurucudur:

"Ben varım değil mi? Beni kim meydana getirdi. Şüphesiz ki "ben" değil. Eğer ben kendimi yaratmış olsaydım böyle noksanlarla dolu olarak yaratmazdım. Mükemmel olarak vücuda getirirdim. Bu kendi noksanımızı görebilmek ve mükemmeliyet (perfection) fikrine sahip olabilmek nereden geliyor? Muhakkak beni yaratan başka biridir. Anam babam mı? "Evet", fakat onları, onların ana babasını kim yarattı? Bu şekilde sonsuzluğa kadar gidemez. Bir başlangıç (mebde' -cement-beginning) lâzım değil mi? O da Allah'dır. Kâinatta devam eden bir icad ameliyesiyle vücuda gelmekte bulunan bir eser ibda' (örneksiz ve benzersiz bir şey meydana getirme yaratma)dır. Bu ise bir Yaradan'ın varlığını doğrulamaktan başka hiç bir şekilde halledilemez."

Kur'an-ı Kerim "Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize kulluk edin." emriyle Allah'ın yegane yaratıcı olduğunu, yarattığı her şeyi cins ve türünün özelliğine göre sistemli ve kademeli bir şekilde terbiye edip kemale götürdüğünü; o halde ibâdete lâyık bulunduğunu telkin ve bu hususta derinden derine düşünmemizi ilham ediyor.

İmam Gazali, felsefecilerin, âlemin kadîm (öncesiz) olduğunu, bununla beraber bir yapıcısının bulunduğunu ispat sadedinde öne sürdükleri fikir ve nazariyeleri yererek âlemin sonradan olduğunu ve sonradan olan her şeyin kendi kendine var olamayacağını ve kendi yaratıcısı vasfını taşıyamayacağını, bu takdirde bir yaratana muhtaç olduğunu ve o yaratanın da öncesiz ve sonsuz olması gerektiğini ilmî ve felsefî delillerle ispat eder.

Netice olarak Gazâlî'nin filozoflara karşı olan görüşünü şöyle özet-

liyebiliriz: Filozoflara göre âlem (canlı cansız ne varsa hepsi) uzunluk ve genişlik bakımından sonlu (mütenahi), zaman bakımından sonsuz (kadîm)dir. İlletin malûl ile aynı zamanda var olması gibi, âlem de Allah'dan ezelde sâdır olmuştur. İmâm Gazâlî filozofların zaman ve mekân arasında yaptıkları bu ayırmayı reddeder. Ona göre, Allah, âlemin varlığının yegâne sebebidir demek. O, âlemi, iradesiyle ve kudretiyle yoktan yaratmıştır, demektir.[1]

Âyette "Rabbeküm" sıfatının ikinci şahıs zamirine izafe edilmesi şu ilmî hakikati terennüm eder: "Canlı varlıkları fiziko-şimik kanunlarla izaha çalışan âlimlerden birçoğu sonunda bunun imkânsızlığını farketmişler ve bu alanda yeni bir olaylar âlemi, yeni bir izah karşısında bulunduğumuzu anlamışlardır."

"O halde canlı varlıklarda gaye ve sebep araştırılmasının zarureti kendiliğinden meydana çıkmış oluyor. Burada önce hücre ilmi (Ceytologie)ni ele almak lâzım. Âlimler protoplazmayı meydana getiren şimik unsurları (kimya yoluyla elde edilen maddeleri) saydılar, fakat bu unsurları bir araya getirmekle hücreyi teşkil edebileceklerini, (ona canlılık vasfı verebileceklerini) iddia etmediler. Çünkü onlardaki canlılık ve canlılıktaki cinsî ve nev'î özellik fiziko-şimik kanunlarıyla izah edilemez."[2]

"Rabbeküm"

Rab sıfatı, Fâtiha-i şerîfede "âlemîn" kelimesine izafe ettiği halde burada ikinci şahıs zamiri "küm"e izafe etmiştir. Birinci şekil izafeyi, Fâtiha'nın tefsirinde belirtildiği gibi, varlık alemindeki var olan her şeyi kendi cins ve türünün temel yapısı özelliğine göre terbiye edip kemâle erdirmek manasına yorumlamıştık. Çünkü "ruh"un mevcut olmadığı hiç bir varlık düşünülemez. Işıklı zerreciklerin taşıdığı enerjiyi bile "foton" adı verilen özyapının meydana getirdiğini günümüzde gelişen ilim ispatlamıştır. Ancak bu "ruh (özyapı)"la insan ruhu arasında büyük fark mevcuttur. Rab sıfatı, her birisine ayrı bir tecelli ve kanunla taallûk etmekte ve her birini ayrı bir kanuna göre, diğer bir tabirle "emr"e göre terbiye edip gayesine uygun olarak varlığını devam ettirmektedir.

---

1 Bak: Tehafütü'l- Felasife / İmâm Gazâlî - Üç Tehafüt Bir Arada

2 Tarihî Maddeciliğe Reddiye

İkinci şekil izafe ise, insan ruhundaki üstünlüğe işaret eder. Birçok yeteneklere sahip bulunan bu rûh, insan bedenindeki tedrici tekâmülü izler; perisperi (rûh-i hayvanî)nin gelişmesiyle yeteneklerini daha bariz hissettirir. "Rabbeküm" terkibi, insan ruhunun bu tedrici tekâmülünü ve hayvanî ruhun gelişmesiyle kemâle doğru basamak basamak yükseldiğini, bir ana fikir (veri) halinde ifâde eder.

Ayrıca, insanı diğer varlıklardan, diğer bir ifâdeyle başka canlılardan ayıran "insanî rûh"un ve bu açıdan insan mahiyetinin fiziko-şimik kanunlarla izah edilemeyeceğine işaret vardır.

اَلَّذِی جَعَلَ لَکُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا

"Öyle (bir Rab)ki, yeryüzünü size bir döşek kıldı."

Yeryüzünün diğer bir tabirle yerkürenin bir döşeğe benzetilmesi, ilmî gerçeklere ışık tutar mahiyette bir ana fikirdir. Bunu incelediğimiz zaman şu işaretlerin yapıldığını görmekteyiz:

a) Yerküre başlıbaşına bir yıldız, bir gezegendir.

b) İnsanların başka bir tabirle canlıların yaşamasına elverişli şartlarla yaratılmıştır. "Ceale" fiili bu hususu ifâde eder.

c) Dünya hareket halinde olmakla beraber bizi sarsmayacak, rahatsız etmeyecek ölçüde bir takım kanunlara bağlı olarak yaratılmıştır.

Bunun izahına gelince:

Uzay içinde baş döndürücü bir hızla hareket hâlinde olan arzın bize bir döşek kılınışı, ilâhî kudret ve hikmetin parlak bir örneğidir. Buna en açık misâl, sakin bir denizde hareket hâlinde olan gemiyi gösterebiliriz.

Denizde sakin bir gün, bir denizci, gemi limanda dururken rahatça traş olur ve çorbasını içer. Gemi 15 ya da 25 mil süratle gitsin, el yıkama leğenindeki suda, tabağındaki çorbada hiç bir çırpıntı görülmez. Denizci dışarı denize bakmadan gemisinin ne hızla gittiğini veya hareket edip etmediğini bile anlamaz. Tabi deniz bozarsa ya da gemi birden bire rotasını değiştirirse, denizci hareket hâlinde olduğunu hisseder. Fakat çarşaf gibi oluşu gemide de hiçbir ses olmayışı şartları kabul edildiğinde ne olursa olsun -yani geminin içinde ne kadar müşahede veya mekanik tecrübe yapılırsa yapılsın- geminin hızı hiçbir suretle meydana çıkmayacaktır. O halde

umumî cazibe kanunu bu dengeyi sağlamakta ve yerküreyi bir döşek gibi bize dinlenme yeri olarak hazırlamaktadır.

Kur'an-ı Kerîm, bundan on dört asır önce bu konuda bir takım ana fikirler verirken, İmâm Gazâlî on birinci asırda. Şeyh Muhyiddin Arabî on üçüncü asırda bu meselenin az-çok izahını yapmışlardır. Bu izah ve görüşlerin yol açtığı fizik prensibini Newton ancak 1687'de bulup ifâde edebilmiştir. Newton bu vadide umumî câzîbe (genel çekim) kanunundan bahsederken bunun delâlet ettiği "âlem sistemi"ne mekânı, zamanı ve maddeyi yaratan Allah'la başlar.

وَالسَّمَآءَ بِنَآءً

"Göğü bir kubbe kıldı."

Varlık âleminde câri olan ve tamamen ilâhî kudrete dayanan çekim kuvvetiyle her cisim bir diğerini kendisine doğru çekmeye zorlamaktadır. Bununla beraber her gezegen kendine has yörüngesinde hareket etmekte ve başka bir cisimle çarpışmamakta, diğer bir gezegenin yörüngesine kaymamaktadır. Sonsuz olmayan bu kâinat devamlı genişlemekte, fakat asıl kuruluşundaki düzeni bozulmamaktadır. Bu sayede gök bir kubbe gibi dünyamızı çevirmekte ve gizli - aşikâr birçok nîmetleri üzerimize indirmektedir.

Şeyh Muhyiddin Arâbî, Füsûsü'l-Hikem adlı eserinde İdris bahsinde "Mekân" ve "Mekânet" yüceliğinden bahsederken genel çekim kanununa işaret eder ve güneşin merkez olduğunu söyler.

Muhyiddîn Arabi'den 477 yıl sonra dünyaya gelen Newton (1642-1727) bu kanunu şöyle tarif eder: "İki maddesel noktanın birbirine uyguladıkları çekim kuvveti, kütleleriyle doğru orantılı, uzaklıklarının karesiyle ters orantılıdır."

Diğer Bir Tefsire Göre

Âyette geçen "ceâle" fiilinin "evcede (icâd etti)" manasına geldiğini, "bina" ise "mebniy" te'viliyle, evin tavan ve duvarları, kubbe, çadır ve deriden mamul örtü gibi anlamlar taşıdığını dikkate aldığımızda: "Binâ"dan, dünyayı her tarafından kuşatan ve tam bir kubbe görüntüsünde olan atmosferin kastedildiği anlaşılır.

Bu tefsîre göre: Âyetle hem dünyanın yuvarlak olduğuna, hem de etrafında çepçevre belli ölçü ve kalınlıkta bir hava tabakası bulunduğuna işaret ediliyor ve bunun insanlar için büyük bir nîmet olarak hazırlandığı belirtiliyor.

Kubbe, altındaki yeri ve eşyayı dış tesirlerden korumaya yaradığı gibi, dünya etrafındaki hava tabakası da dünyayı ve üzerinde yaşayan bütün canlıları, bitkileri güneşle diğer gezegenlerin tesirinden koruyor. Öyle ki, ne donacağımız kadar kalındır, ne de yanıp kavrulacağımız kadar incedir.

İşte yeryüzünün bir döşek, göğün bir kubbe kılınışı, hem bir takım ilmî hakikatlere ışık tutmakta, hem de Allah (celle celaluhu)'nun varlığını, birliğini, kudretini ve ibâdete lâyık bulunduğunu en açık bir kesinlikle meydana koymakta ve insanları O yüce kudretin önünde eğilmeye davet etmektedir. Düşünüp de anlayanlara ne mutlu!

وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً

"Gökten su indirdi."

Fiilin Cenâb-ı Hakk'a isnadından yağmurun ancak O'nun emir ve iradesiyle vücud bulduğu, kâinattaki câri kanunlarıyla atmosferde teşekkül ettiği anlaşılıyor. Dikkat edecek olursak inen yağmur ve kar tanelerinin havada çarpışmadan rahatça yere indiğini görürüz. Şüphesiz ki bu da ilâhî kudretin ve bu kudrete dayalı olan kanunun varlık âleminde mutlak hükümran olduğunu, her şeyin -en ufak parçasına varıncaya kadar- bu kudret ve irâdeyle hedefine ve yaratıldığı gayesine doğru yönelip ayak bastığını ifâde eder.

Bu hususta sünnetullah (ilâhî kanun) şöyledir:

Yeryüzünden yükselen su buharları atmosferde toplanıp bulutları meydana getirir. Bulutlar bir milimetrenin yüzde birinden daha küçük su taneciklerinin bir araya toplanmış biçiminden başka bir şey değildir. Yoğunlaşarak yeryüzüne inen suların topraktaki yolculuğu birkaç dakika ile birkaç yıl arasında değişir. Bitkiler kökleriyle bu suları emerek beslenirler. Geri kalan su da yerkabuğunun derinliklerine iner.

Cümlede geçen "semâ" ve "inzal" kelimeleri kök mana olarak belirtilen kanuna delâlet etmekte, bulutlardan yağmurun teşekkül edip in-

mesini ifâde etmektedir. Çünkü "semâ" yükselip gölge yapacak özellikte olan şeye denir. "İnzal" ise, kendiliğinden değil de bir kuvvet, bir irâde ya da kanunla yukarıdan belli ölçüde indirmek manasına gelir.

Böylece yeryüzündeki suların sürekli olarak buharlaşması ve bulutları meydana getirmesi sonucu yeniden filitreden geçmek suretiyle yağmur, kar ve dolu olarak dökülmesiyle, yani yere inmesiyle denizler, okyanuslar, göller bütün bütün kuruyup yok olmaktan kurtulur. Bu olay Allah'ın insanlara büyük bir nimetidir ki dünya kuruldu kurulalı hep böyle devam etmektedir.

İşte 22. âyet bu hususu beyânla asıl maksadı şöyle ifâde ediyor:

"Artık siz de bildiğiniz halde (nankörlük ederek) Allah'a (gizli ve aşikâr) denk ve benzerler koşmayın."

Şükretmesini bilen, ilâhî kudret ve kanunu idrâk eden kullara bu belgeler yeter de artar.

AHLAKİ YÖNÜ

Âyet-i kerîme ile bütün insanlar tevhîde ve tevhîdin hedefi olan ibâdete çağrılıyor. Çünkü "Tevhîd Akidesi"ni en uygun faziletler, hayırseverlikler, âlicenaplıklar takip eder. Allah (celle celaluhu)'nun varlığını ve birliğini tasdîk eden mü'min doğrudan doğruya hesabının Allah ile olacağını, yani O'nun huzuruna çıkarılıp hesap vereceğini bilir de bütün hal ve davranışlarını ancak O'na arz eder. Mevcut nimetlerin nereden ve nasıl geldiğinin, hangi irâde ve kanunlarla tecelli ettiğinin idraki içinde kulluk resmiyetini yerine getirir. Küçük olsun, büyük olsun hiç bir günah işlememeye gayret eder.

İşte bu idrâk ve gayret insanı olgunlaştırır, kemâl mertebesine yükseltir. İyilik, hakşinaslık, yalnız Hakk'a kulluk, merhamet gibi ulvî hasletlerin gönüllerde kökleşmesine; ruhun ilâhî nurla cilâlanmasına yol açar. Bu seviyeye yükselen kimse, artık yalnız kendisi için değil, din kardeşleri için de yaşar. Diğer bir tâbirle **"Lâ ilahe illâllah"** akidesi dünyanın dört bucağına ulaşsın diye ömür sermayesini harcar.

Beşer ruhunu bu derece şer ve fesattan, kötülük ve nifaktan temizleyen "Tevhîd (Allah'ı bir bilip birliğine inanmak)" ve bu inanç havası içinde O'na gerektiği gibi ibâdet etmek, sadece insanı nankörlükten kurtarmaz, aynı zamanda akla ışık tutar, zekâyı geliştirir, insanı sağduyu sahibi yapar. O kadar ki, yerlere ve göklere ve bunları tam bir düzende tutan Sünnetul-

lah'a bakınca bütün mevcudiyetiyle Hakk'ın ibâdete lâyık olduğunu idrâk ederek secdeye kapanır.

İşte cemiyetler ve milletler böyle fertlerle yükselebilir, varlığını ve düzenini bu gibi kâmil insanlarla devam ettirebilir. Bu nedenle Allah: "Ey insanlar! Sizi de sizden öncekileri de yaratan Rabbinize ibâdet ediniz ki, korunup sakınanlar olabilesiniz." buyuruyor.

İCTİMAÎ YÖNÜ

Eşi, dengi, benzeri olmayan Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru imân ve gerektiği gibi ibâdet; dünya ve âhiret saadetine davetin en yüksek hedefidir. Bunun hikmeti ise açıktır: İnsanların güven, salâh ve dayanışma içinde yaşaması, aynı zamanda hayatın hakikî huzurunu her yönüyle teneffüs etmesi, ancak "Tevhîd Akidesi"yle gerçekleşir. Öyle ki, dinin dağınık kısımları, içtimaî hayatın kopuk bağları, millî ruhun ihmâle uğramış perişanlığı bununla bir araya gelip tamamlanır. Dinde ve sosyal düzende tevhîdin yeri, bedende olan rûh gibidir. Ruhun ayrılmasıyla nasıl beden hareketini kaybedip yıkılmaya ve çürümeye yüz tutarsa, tevhîdin unutulması ile de dîn ve cemiyet asıl hüviyetinden uzaklaşır ve bütün bütün ölçüsünü kaybetme noktasına gelir.

İşte bunun içindir ki, eşi, dengi ve benzeri olmayan bir Allah (celle celaluhu)'ya imân insanlar arasında bir hadd-i fâsıl'dır. Bunun harcı ise ibâdettir. Fâsıl'ın kalkması, zulüm ve tecâvüze, adaletsizliğe imkân verir. Çünkü zulüm, tuğyan, tahakküm ve imtiyaz şirkten ayrılmadığı gibi; adalet, eşitlik, hayırhahlık, merhamet ve fazilet de tevhîd ve ibâdetden ayrılmaz. Öyle ise, ey insanlar Rabbinize ibâdet ediniz! Bilin ki saadet ve kurtuluş huzur ve esenlik bundadır.

İTİKADİ YÖNÜ

İbâdet, Allah (celle celaluhu)'ya karşı saygıyı en olgun mertebede ifâde eder. Allah (celle celaluhu) vardır, birdir. Yaratan ve merhamet eden O'dur. Rızık veren ve bağışlayan yine O'dur. O halde en üstün sevgi ve tazîme lâyıktır. Her şeyin yaratanı O olduğuna göre, her şeyin -ya lisan-ı hal, ya da lisan-ı kâl ile- O'na saygı göstermesi, O'na kullukta bulunması kadar tabii bir şey düşünülemez.

Bütün bunların insan aklının alacağı, insan zekâsının kavrayabilece-

ği ölçüde tertiplenmesi de Allah (celle celaluhu)'nun kullarına olan rahmeti icâbıdır. O halde aklını kullanabilen, zekâsını işletebilen her insan Allah (celle celaluhu)'nun varlığını, birliğini, ibâdete lâyık olduğunu anlayabilir. Bu bakımdan Kur'ân insanlara seslenerek hepsini ibâdete davet ediyor.

O nedenle aklını bu yolda kullanmayan insanlar mes'ul tutulacaktır. Bâzı âlimlere göre:

Kafirler bu hitabın dışında kalır. Çünkü önce imânla emrolunurlar, sonra ibadete çağrılırlar. İmân etmeden ibâdete davetin lüzumsuz olduğunu söyleyenler ekseriyeti teşkil eder. O bakımdan inkarcılar ibâdetle memur değillerdir.

Hem iman ile emrolunmak Allah'ı bilmeye, tanımaya bağlıdır. Bilmeden tanımadan bir şeye inanmakta ne fayda vardır? Bu mantıkî yolun sonucu şu oluyor ki: Kâfir ibâdetle me'mur değildir. Halbuki âyette mü'min, kafir, münafık ayrımı yapılmadan tüm insanlara hitap edilmiştir. O halde bir şey ile emretmek, o şeyin kaçınılmaz olan cihetleriyle (levazımıyla) da emretmek demektir. İbâdet ancak marifet (Allah'ı bilmek) ile hâsıl olur. Yani marifet, ibâdetin zaruriyetindendir. İbâdetle emretmek, marifetle de emretmek demektir.

فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا "Felâ tec'âlû lillahi endaden (Allah (celle celaluhu)'ya (gizli ve aşikâr) denk ve benzerler koşmayın!)"

Ashab-ı Kirâm'dan İbn Abbas (radıyallahu anh) diyor ki:

Endad, "en gizli şirkler" demektir. Bazen insan bilmeden Allah (celle celaluhu)'ya eş-ortak koşar. Rasulallah Efendimiz (aleyhisselam) buna işaretle buyurdular ki: **"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey, gizli şirktir."**[1]

Meselâ: "Evdeki köpek engel olmasaymış hırsız evimize girecekmiş!" "Allah'la sizin dilediğiniz olur." gibi sözlerde bir nev'i gizli şirk vardır.

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz bir kavme hitaben:

"Ne iyi kavimsiniz siz, ama eğer Allah'ın dilediğiyle falanın dilediği olur, demek suretiyle Allah (celle celaluhu)'ya eş-ortak koşmamış olsaydınız."[2]

---

1 Ebû Leys Semerkandî: Muhammed bin Lebîd'den..

2 Tefsîr-i İbn Kesîr Hafız İmaduddîn: c. 1, s. 58

Yukarıda hadis bölümünde mealini yazdığımız dört hadîs-i şerîf de konumuzun itikadî kısmına ışık tutmaktadır.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Cenâb-ı Kibriya (celle celaluhu) bütün insanları "tevhîd"e davet ediyor. Tevhidin ilk mertebesi "tevhîd-i fiiller"dır. Bunun içindir ki âyette ubudiyyet rububiyyete bağlanmıştır. Tâ ki insanlar nîmeti görmekle tevhide karşı ünsiyet peyda etsinler de Allah'ı sevip saygı duymaya koyulsunlar. Çünkü Allah (celle celaluhu) halkı yaratmış ve nimetini onlara çeşitli yollardan ve kanallardan ulaştırmakla sevgisini izhar etmiştir Kullara düşen ödev, bu nimet ve sevginin şükrünü ibâdetle edâ etmektir. Zira ibâdet şükürden ibarettir. Ve ancak nimet karşılığında olur. O halde ibâdetsiz şükür, kuru laftan ibaret kalır.

Şeyh Muhyiddin Arabî'ye Göre;

"Allah "Rab" sıfatının tecelliyatını kullarına tevcih edip has kılmıştır; tâ ki kulları da ibâdet-u taati O'na has kılsınlar. Hem Allah (celle celaluhu) kendisinden başkasına ibâdet edilmesin diye yerleri, gökleri ve bu ikisinin taşıdığı bir nice eşyayı insanların hizmetine sevketmiştir."

Bazı Mutasavvıflara Göre:

Bu makamda ayrıca ince bir temsil var: Beden yeryüzüne, nefs gökkubbeye, akıl suya benzetilmiştir. Feyezan eden amelî fazîletler ve akıl ile hâsıl olan nazarî üstünlükler hislere teşbih edilmiştir. Nefsanî ve bedenî kuvvetlerin izdivacından da -Fâil-i Muhtar'ın iradesiyle- nice nice semereler vücut bulur.

İmâm Kuşeyrî'ye Göre:

"Tevhîd, Allah (celle celaluhu)'nun bir olduğuna hükmetmektir; eşyanın da (Hakk'ın halk-u icadı ve O'nun sanatı olması cihetiyle) bir olduğunu bilmektir."

Tahkîk ehlinden bazısına göre tevhîd, üç kısma ayrılır:

1."Cenâb-ı Hakk'ın kendisini tevhidi." Bu, Hakk'ın kendisinin bir olduğunu bilmesidir.

2."Cenâb-ı Hakk'ın, halkı tevhidi." Bu, kulunun (kulluk mertebesi ve bu mertebenin imkân âlemine çıkarılması cihetiyle) bir olduğuna hük-

metmesidir. Çünkü Allah kullarının hepsini, "Tevhîd-i Bârî"den tecelli eden merhametiyle yaratmıştır.

3. "Halkın Hakk'ı tevhîdi." Bu, kulun, Allah (celle celaluhu)'nun bir olduğunu bilmesi ve O'nun bir olduğunu yine O'ndan haber alıp haber vermesi ve tevhîdle hükmetmesidir.[1]

TAHLİLLER

يَا اَيُّهَا النَّاسُ

"Yâ" harfiyle yapılan nida, insanlardan hazır, gâib, âlim, câhil, gafil, meşgul, dost ve düşman gibi; birçok gruplara şâmildir. Hazır olana dikkatli olmayı; gaibe hazır olmayı; alime bilgisini derinleştirmeyi; câhile tarifi; gafile tenbîhi, dosta teşvîkî, düşmana tevbîhi ifade eder.

Ayrıca cümlede, uzakta olana seslenilen "yâ" harfinin getirilmesinde birçok önemli nükteye işaret vardır:

a) Teklîf edilen ibâdetin büyük bir emânet olduğuna dikkati çekmek,

b) Kulluk derecesinin ulûhiyet derecesinden pek uzak bulunduğunu hatırlatmak,

c) Çok uzaklardan (lâhuttan) mühim bir haberin verileceğine bakışları çevirmek, bu cümledendir.

اُعْبُدُوا

"İbâdet edin!" İbn Abbas (radıyallahu anh), İbn Kesîr ve Kurtubî'ye göre, bütün insanları "tevhîd"e davet eden bir emirdir.

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

(Leâlleküm tettekun): İmam Sibveyh'e göre, "Leâlle" ile "Asâ", insanlar tarafından ise, terecci (ümit) içindir. Allah tarafından ise, vücub içindir.

اَنْدَادًا

Endad, nidd'in cem'idir. Bu kelime mana cihetiyle "Gecenin karanlığında kaygan siyah taş üzerinde karıncanın hareket etmesinden" alın-

1 Fazla bilgi için bak: Er- Risaletü'l- - Kuşeyriyye: s. 134 / "Tevhîd" maddesi.

madır. Bu manayla "nidd" en gizli şirk demektir. Meselâ: "Falan adamın hizmetçisi olmasaydı evimizi sel basacaktı" demekte gizli şirk vardır. (Bak: İtikadi Yönüne)

لَكُمْ

"Leküm" İkinci şahıs zamirinin başında gelen "lam" ihtisas için değil de fiilde sebebiyet içindir. Öyle ki, yeryüzünün şu uçsuz kâinatta bir döşek kılınışına sebep, insan nev'idir. Bu uğrağın yokluk karanlığıyla ebediyet yurdu arasında kurulmasına sebep insan olunca, mesuliyet de ona râci'dir.[1]

مِمَّا نَزَّلْنَا

Nezzele fi'ilinin "inzâbdan değil de "tenzîl"den getirilişi, Kur'ân'ın parça parça indirildiğini ifâde etmek içindir. Çünkü "inzal" bir şeyi bir defada indirmek, "tenzil" parça parça indirmek manasını taşır.[2]

عَلٰى عَبْدِنَا

Abd kelimesi, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Allah (celle celaluhu)'nun kulu olduğunu, kendisine ulûhiyet sıfatı atfetmenin doğru olmayacağını hatırlatmak içindir.

بِسُورَةٍ

Sûre, şehir etrafını kuşatan hisar ve duvara denilir. Bu manayla birkaç âyeti içine alan kısma isim olmuştur. Ayrıca mertebe ve şeref manasına da gelmektedir, şu iki mısrada kullanıldığı gibi…

"Harrâb ile Kadd kabilesinin şerefte öyle bir sûresi (mertebesi) var ki, onun çevresinde en yüksek uçan karga bile dolaşamaz."[3]

مِنْ مِثْلِهٖ

deki üçüncü şahıs zamirinin Kur'ân'a mı, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e mi râci' olduğunda görüş farkı vardır. Tabiîn'den Mü-

1 Keşşaf - Kadı Beydavî- Tefsîr-i Kebîr

2 Keşşaf Tefsîri

3 Keşşaf ve Medarik

câhid, Katade, müfessirlerden İbn Cerîr et-Taberî, Zamahşerî, Râzî ve İbn Kesîr'e göre Kur'ân'a râci'dir. Sahabeden İbn Mesûd, İbn Abbas, Tabiîn'den Hasan el-Basrî ve birçok muhakkiklerden de böyle rivayet olunmuştur. Diğer bazılarına göre, zamirin mercii Rasulullah Efendimiz'dir. Fakat birincilerin görüş ve tefsîri maksat ve matlûba daha uygun kabul edilmiştir.

وَادْعُوا شُهَدَآءَكُمْ

İbn-i Abbas'a göre; "şühedâ" a'van (yardımcılar) demektir. Suddî'ye göre; "şürekâ" yani puta tapınmakta putperestlere kolaylık göstermek suretiyle fi'le iştirak edenler, demektir. Mücâhid'e göre; dâvalarını ispat için kendilerinden olan edip ve fusahâyı çağırmaları kastediliyor.

وَلَنْ تَفْعَلُوا

"Elbette yapamayacaksınız". Zira "Len" harfi, te'kid-i nefyi istikbal içindir ki, bu da Kur'ân-ı Kerîm'in ebediyyen bir benzerinin getirilemeyeceğine dair ayrı bir mucizedir.

وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

"Yakıtı insanlar ve taş olan ateşten bahsediliyor". Âyette cehennem yakıtı olarak sözedilen taş, hangi taştır? Belki de taşlaşmış karbon kütlesi kömürler olabilir. Ancak kömürler, gerek oluşum çağları, gerek bileşimlerindeki karbon miktarı yönünden birbirinden ayrılırlar. Oluşları en eski olan taş kömürlerin ısıtma değeri de o nispette yüksektir. Ve belki nispeti en yüksek olan taşlar kastediliyor. Putperestlerin tapındıkları taştan mamül putlar da olabilir. Geniş bilgi ayrıca Tahrim Sûresi 6. âyetin tefsîrine bakılması tavsiye olunur.

Kur'ân'ın Tarifi

Kur'an-ı Kerîm'in Allah tarafından indirilen bir kitap olduğunun ilmî yapmadan önce onun tarifini vermek konuyu daha iyi aydınlatır.

Kur'an: Allah tarafından Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'e parça parça indirilen, mushaflarda yazılı olan ve Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den şüphe götürmeyen bir tevatürle naklolunan Kitab'ın adıdır.

Bu tarîf efradını cami', ağyarını mâni olduğu için diğer semavî kitaplar ve bilumum hadîsler buna girmemektedir. Ayrıca tilâveti nesholunan, ahkâmı baki kalanı âyeti ile mütevatir derecesinde olmayan Ubey bin Kâ'b'ın kıraati ve şöhret derecesinde sabit olan İbn Mes'ûd'un kıraati bu tarifin dışında kalır.

Usûlculara göre, Kur'ân, nazım (söz dizimi) ve mananın tümünün ismidir. Ne yalnız nazım, ne de yalnız mana Kur'ân sayılır. Öyle ki biz ancak manaya delâlet eden nazma Kur'ân diyebiliriz.

Sadece mananın Kur'ân olduğunu veya sayılacağını iddia edenler eksik değildir. İmam Azam Ebû Hanîfe'nin mezhebinin de böyle olduğunu söylerler. Bu zayıf görüş ve rivayete dayanılarak, "Namazda, hiç bir özür yokken farsça kıraat caizdir" diye fetva verenler de olmuştur. Çünkü onlara göre İmam Azam nazm-ı Kur'ân'ı namazda bir rükün saymamış, sadece mana üzerinde durmuş ve farsça ibarenin nazım yerine geçeceğini söylemiştir. İmam Muhammed ile İmam Ebû Yûsuf'un da aciz hâlinde namazda başka dile terceme edilmiş kıraatin cevazına fetva verdikleri rivayet edilir.

Fakat rivayetler üzerinde yapılan ciddi tetkik ve araştırmalar neticesinde. İmam Azam'ın bu sözünden rücû' ettiği kesin olarak anlaşılmıştır. Zira herhangi bir müctehidin hatâ yapmaması imkânsızdır. İmam Azam'ın hatâ yaptığı ve birkaç meselede kendi görüşünden rücû' ettiği rivayet yoluyla sabittir. Hem bu kadar kuvvetli deliller dururken zayıf ve aynı zamanda rücû' edilmiş bir kavil ile amel etmek doğru değildir. Biz bu zayıf rivayet ve görüşleri düşünmeden kabul edecek olursak üç büyük mahzurla karşı karşıya kalırız:

1- Ya Kur'ân'ın bütün usûlcularca kabul edilen tarifini ibtal etmek,

2- Ya da namazın kur'ân okumaksızın caiz olduğunu söylemek,

3- Her iki takdirde de Kur'ân'daki: "Onun benzeri bir sûre getirin." âyetiyle hasımları acze düşürmeye yönelik emri me'lûf mananın hilâfına te'vîl etmek gerekir. O halde her üç takdir de mahzurludur. Çünkü Kelâmullah'ı tahrife yol açmakta ve buna âdeta cevaz vermektedir.

Merhum Muallim Naci (M. 1850-1893) bu hususa temasla en uygun cevabı nazmen vermiştir:

"Elfaz maanî için âyine-i şândır.

Elfaza bakılmaz mı diyorlar, hezeyandır.

Bir sanihanın olması hakkiyle mübeccel,

Olmağla olur sebku müeddası mükemmel."

Kur'ân-ı Kerîm'in vahy-i ilâhî olduğuna hem lafzı, hem manası şahadet etmektedir. Başka delil aramaya ne hacet? Arapların belagat, edebiyat, şiir ve hitabete karşı aşırı sevgisini kim inkâr edebilir? Her yıl muayyen mevsimlerde "Ukaz" denilen yerde toplanırlar; şâirler ve edibler şiir ve hitabet yarışına katılırlardı. Orada, şiirin zirvesine çıkmış üstadlar hakemlik yapardı. Edebiyat, Araplar arasında en meşhur ve sevilen bir meslek hâlini almıştı. Şüphesiz ki onları edebiyat vadisine sürükleyen iki sebep vardı:

1- Önce, Arapların çoğu çölde bulunurlardı. Çöl yaşayışı insanı düşünceye, bir sürü hayaller peşinde koşmaya, câhiliyet atıfetlerini dizi hâlinde hatırlamaya çağırır, ki bütün bu saydıklarımız şairliği, güzel söz söylemeyi ilham eder.

2- Arapların kabile hayatı övünmeye, düşmanlaşmaya, öç almaya, aralıksız savaşlara pek uygun düşüyordu. Bunun için de kendi kabilesinin mevkiini yükseltecek, şânını, şerefini artıracak, hasım sayılan kabilenin kıymetini sıfıra düşürecek yetenekli şâirlere çok ihtiyaç hissediliyordu. O sebeple Araplar edebiyat ve şiire çok ihtimam gösterir, dâhi şâirlerin, belîğ hatiplerin kıymetini bilir ve kadrini yüceltirlerdi.

Arabistan bu hava içindeyken Kur'ân-ı Kerîm halkın son derece karışık ve ıztıraplarla dolu olan kalplerine yol bulmak için en fasîh bir söz ve en belîğ bir üslûp ve manayla indirildi. Arapları manen istilâ edebilmek için bu sahada onlardan daha kuvvetli olmak ve ediplerin, hatiplerin âciz ve zayıf olduklarını ilân etmek gerekiyordu. İşte Kur'ân bu evsaf ve bu özellikte gönderilmiştir.

İnsan yaratılışı icabı en büyük iftihar vesilesi saydığı, en iyi bir iş o arak kabul ettiği ve üstün bir himmetin eseri olarak gördüğü konuda yenilerek yardımsız ve zayıf kalacak olursa, derhal manevî yıprantılara uğrar ve bu halet-i ruhiye içinde ümitsizlenmeye başlar. Artık bundan sonra pek az şey onu takviye edebilir.

İşte bunun içindir ki en büyük övgü kaynakları olan fesahat vadisinde Kur'an'ın acze düşürdüğü Arapları tutup kaldıran başka bir amil kalma-

mıştı. Onların füsaha ve büleğâsı, Kur'ân'ın fesahat ve belâğatini görünce yerlere kapanıp secde etmekten başka yol bulamamışlardı. O kadar ki, şâirlerin nefesi daralmış, dilleri tutulmuş, ilhamları kesilmiş ve belâğatlerinin tamamı kendi dalgaları arasında kaybolup gitmişti.

Kelâmullah'ın benzeri bir sûre getiremeyeceklerini kesin bir hükme bağlayan şüphesiz ki Kur'ân'ın kendisidir, beşer tarafından verilmiş bir hüküm değildir ve olamaz da. Çünkü akl-i selîm sahibi böyle şartlı bir iddiada bulunamaz. Öyle ki, az çok düşünebilen herkes, yeryüzünde kendisi kadar kuvvetli, dirayetli kimselerin bulunduğuna inanır. O halde böyle bir hüküm ancak Kelâm sıfatıyla muttasıf, ilmiyle her şeyi kapsayan ve her şeyden gereği gibi haberdar bulunan Allah (celle celaluhu)'ya yaraşır. O, bunu Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in diliyle ilân etmiş ve bir benzeri daha getirilemeyecek özellikte olan Kur'ân'ı merhameten bütün insanlara göndermiştir.

Ebû'l-Alâ el-Maarrî (M: 973-1057/H: 363-449) gibi müstehzi ve şaşkın bir Arap hakîm ve şâirinin "el-Fusûl ve'l-Gayat" adlı eseri Kur'ân'a nazire olarak gösterilmiş ve Kur'ân'ın asırlardır mâbedlerde cilalandıktan sonra bu parlaklığı kazandığı ileri sürülerek Ebû'l-Alâ'nın da eseri asırlar sonra bu değer ve parlaklığa kavuşabilir, diye iddia edilmiştir. Fakat bu eser üzerinden dokuz asır gibi uzun bir zaman geçtiği halde, ilerlemek, parıldamak şöyle dursun büsbütün tazeliğini kaybetmiş ve okunmaz bir hâle gelmiştir. Allah (celle celaluhu)'nun Rasulü'nün buyurduğu gibi: **"Kur'ân-ı Kerîm çok tekrarlanmakla eskimez ve onun acayipleri bitmez, tükenmez."**[1] Zira onun bu yüksek cazibesi Allah (celle celaluhu)'dan gelmedir. Demir işledikçe ışıldar, Kur'ân tekrarlandıkça parıldar, ziya saçar. Tesiri her gün biraz daha artmakta ve her asra yeni yeni kapılar açmaktadır. Başka eserleri onunla kıyaslamak büyük bir hata ve safdillik olur.

Kur'ân'ın Arapça İnmesi

Allah dillerin sırrıyla bağlı değildir; O her çeşit dilin, sözün ve kelimenin üstündedir. İnsanoğluna, anlaşıp hayatlarını düzenli ölçü ve biçimde sürdürebilmeleri için konuşma, uyum, anlaşma ve bağdaşma yeteneğini veren, ilk yarattığı insana eşyanın ismini öğreten O'dur.

1 Darimî / Fezail'i Kur'ân: l/35 Tirmizî / Sevâbti'i-Kur'ân: 14

Kur'ân'dan önceki kutsal sahifeler ve üç büyük kitap, hangi kabile veya millete gönderilmişse, onların dili üzerine indirilmiştir. Çünkü ilâhî kelâmdan maksat, insanların anlayıp amel etmesidir. Tevrat ve İncil'in ilk inen asıl nüshalarının İbranice olduğu bilinmekte, Âdem ile Şit Peygamber'e indirilen sahifelerin Süryanice olduğu sanılmaktadır.[1]

Allah (celle celaluhu)'nun insanlara fizik ötesinden, diğer bir deyimle mekânsızlıktan seslendiğini ve onlara o yüce âlemlerden haber gönderdiğini düşünürsek, Son Kitab'ın bütün milletler tarafından her çağda iyice anlaşılabilmesi, üzerinde geniş etüdler yapılabilmesi, ilmî araştırmalarla çağa ve çağın insanına hitap edebilmesi için çok zengin kabul edilen ve insan ruhunun, düşüncesinin bütün inceliklerini kelime kalıbına dökme özelliğine sahip bulunan Arapça'yı niçin seçtiği rahatlıkla anlaşılır. Bir ilim adamının da dediği gibi, inen vahy-i ilâhîyi, cereyana - mecaz yollu- benzetirsek, Peygamber onun ampulü, dil o ampulün rengi sayılır. İnen cereyan ampulün rengine göre ışık verir. Arapçanın akıcılığına bir de ilâhî ahenk ve üslûp karışınca onun ne kadar çekici, okşayıcı, yürekleri yufkalaştırıcı, ruhları heyecandan heyecana sevkedici olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Böylece ilâhî olma vasfına yakışır bir ihtişam arz eder. Öyle ki manasını anlamayanlar bile bu lâhutî ahenk ve kudret karşısında kendilerinden geçerler. Ruhlar birer mıknatıs misâli o ahengi büyük bir iştiyakla kendine doğru çeker, çektikçe zevk ve gıda alır.

Kur'ân'daki ilâhî düzen ve dizi her türlü ölçünün üstünde bir mükemmellik taşır. Arapçanın en fasihini konuşan Bedevîlerden biri Kur'ân âyetlerini bilmediği halde hafızın Azizün Hakîm yerine Azizün Gâfûr okumasında bir ahenksizliğin meydana geldiğini farketmiş ve hafızı uyarma ihtiyacını duymuş olması, Kur'ân'ın ilâhî ahenk ve üslûbunun kesinlikle diğerlerinden ayrıldığına ve benzerlik kabul etmediğine bir delil sayılmaz mı?

O nedenle Kur'ân ancak Kur'ân'dır, başka bir sözle kıyas edilemeyecek kadar müstesna bir özellik taşımaktadır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Şanı yüce Allah tevhîd ve nübüvvetin öneminden ve bu ikisiyle ilgili ilmi ve mantıkî delillerden bahsettikten sonra dönülecek günde kâfirlerin

1 Bilgi edinmek için bak: el –İbriz'e

göreceği azabın şiddetine dikkatleri çekti. 25. âyetle de tevhîd akidesine risalet-i Muhammediyye'ye, Kur'ân'ın lâhutî olduğuna dosdoğru inananları saadet yurduyla müjdeleyerek mutlak adalet sahibi olduğunu anlayabilen kalplere rahmet havası estiriyor.

Hem, azaptan bahsettikten sonra iyiler vadettiği, hazırladığı- kulakların duymadığı, gönüllerin idrâk edemediği- nimetleri sıralamak âdet-i ilahiyedendir.

İlk nazarda birkaç yıl küfr-ü tuğyanda bulunup kâfir olarak ölen bir insanın ebediyen azap görmemesi hatıra gelirse de, hakikat hiç de öyle değildir. Çünkü öncesi ve sonu olmayan Allah (celle celaluhu)'ya karşı tuğyan etmek veya O'nun indirdiği esasları red ve inkâr etmek en büyük bir cinayettir, ki bunun cezası ancak ebedî bir azap olabilir.

Prof. Dr. Muhammed Hamidullah İslâm'a Giriş adlı eserinde bu konuya temas ederek aynen şöyle diyor: "Acaba cehennem kâfirler (inanmayanlar) için ebedî midir? İslâm din âlimlerinin bu hususta reyleri birbirinden farklıdır. Onlardan büyük bir çoğunluk, bir Kur'ân âyetine istinaden Allah (celle celaluhu)'nun, Allah (celle celaluhu)'ya inanmamak hâriç her suçu, her günahı affedeceğini, fakat inanmayanların cezasının Allah (celle celaluhu)'nun lûtfu ile bir gün sona ereceği mütalâasında bulunurlar. Bu âlimler bu mütalâalarını da Kur'ân'ın bâzı âyetlerinden çıkarırlar." (Nebe' Sûresi: 23. ayet tefsirine bak)

Böyle bir yorumda daha çok tasavvuf erbabı bulunmuştur. Nitekim Muhyiddin Arabî Fütuhat-ı Mekkiyye adlı kitabının üçüncü cildinde bu anlamda fakat değişik bir ifadeyle konuya geniş yer vermiştir.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا
الْاَنْهَارُ ؕ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا ۙ قَالُوا هٰذَا الَّذِى رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَاُتُوا
بِهٖ مُتَشَابِهًا ؕ وَلَهُمْ فِيهَا اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۙ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

25- Dosdoğru imân edip iyi-yararlı amellerde bulunanlara müjde ver ki, onlara altlarından ırmaklar akan Cennetler vardır. (Oraya girdikleri zaman) kendilerine oradaki meyveden ne kadar bir rızık verildiğinde,

"bu daha önce de rızıklandığımız şeylerdendir" diyecekler. (Evet) onlara (renk ve çeşit bakımından az da olsa dünyadaki veya kendilerine az önce sunulan meyvelere) benzer (fakat lezzet ve nefaset bakımından çok farklı ve üstün meyveler) verilecek. Hem onlar için orada (dünyada kadınlara arız olan her türlü kusurlardan arınmış) tertemiz eşler vardır ve onlar orada ebedî kalıcılardır.

İLGİLİ HADİSLER

"Cennet ırmakları misk tepelerinin veya misk dağlarının altından kaynayıp çıkar."[1]

"(Cennettekilerden) birine (içinde yiyecek bulunan) tabak getirilir. Ondan bir miktar yedikten sonra başka bir tabak getirilir. O, bu, biraz önce bize verilen (değil mi)dir? der. Melekler: Sen ye de (bak). Renkleri birdir, fakat tat(ları) ayrıdır derler."[2]

"Cennet ehli (cennet nimetlerinden) yerler, içerler (fakat) idrar ve dışkı yapmazlar. Sümkürmez ve tükürmezler. Nefes ile ilham olundukları gibi hamd ve teşbihle de ilham olunurlar. Yediklerinin tortusu (posa) geğirmektir ve misk kokulu terdir."[3]

Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'den Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şöyle buyurduğu rivayet olunmuştur:

Allah Teâlâ: "Sâlih kullarım için Cennet'te hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşerin gönlünden geçirmediği bir takım nimetler hazırladım" buyurmuştur.[4]

İLMİ YÖNÜ

İmân ve amel, elektriğin (+) ve (-) yüklü iki teli gibidir. Biri diğersiz akım sağlayamaz ve ışık vermez. Her birinin elektrik yükü ve ışığı kendinde gizlidir. İmân amelle birleşince asıl semeresini verir. Amel de imânla birleşince asıl değerini kazanır. İmânı pozitif elektrik yüklü bir cisme, ameli de negatif elektrik yüklü başka bir cisme benzetecek olursak, ci-

---

1 İbn Ebi Hatim: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)den. İbn Kesîr

2 Evzai İbn Ebi Kesîr'den- (Hadîs maktu'dür)

3 Müslim: Câbir bin Abdullah (radıyallahu anh)den.

4 İmam Ahmed, Buharî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)den.

simler birbirine dokundurulunca, elektrik akışkanı iki cismin, çok yüklü olanından az yüklü olanına akar ve arzulanan netice elde edilir, ışık verir. Yalnız "inandım" diyen ve fakat bir türlü amele yaklaşmayan kimsenin kalbinde dış varlığıyla etrafını aydınlatmayan bir nûr vardır. Amelle birleşmezse hep öyle kalır. Bunun içindir ki Eş'arîler "amel imândan bir cüz'dür" demişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de imândan bahsedilince akabinde amelden söz edilir. İkisi birbirinden ayrılmayan ikizlerdir. Hem kâinatta her şey çift yaratılmıştır. İmânla amel bu ilâhî kanunun dışında düşünülemez.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Cennet ve cehennem ebediyete doğru uzanan hilkat ağacının meyveli iki dalı, kâinat silsilesinin sonsuzluğa doğru akıp giden ırmaklarının döküldüğü iki büyük havuzdur. Cenâb-ı Allah iptilâ ve imtihan için birçok hikmetlerle dolu şu âlemi yaratmak istedi. Hayır ve şerri birbirine karıştırarak, beşer aklı bunları birbirinden ayırsın diye imkân sahasına yerleştirdi. Âlemin bir gün yaratıldığı gibi, bir gün de değişmesini, tahavvüle uğramasını irâde etti. Sonsuz gayeler için hayır ve şerri, iyilik ve kötülüğü karışık bir şekilde -cennet ve cehenneme tohum olmak üzere- kâinat tarlasına serpti. Sonra da peygamber ve kitabı akla rehber olarak gönderdi.

O halde bu âlem insan için bir imtihan meydanı ve müsabaka stadyumudur. Burada iyilikle kötülüğün birbirine karıştırılması, insanların tefrîk kabiliyetini ölçmek, hâm ervahla, olgun ervahı tâyin etmek içindir. İmtihan müddeti bitince kâfirler şer ırmağının akıntısında cehennemi, mü'minler de hayır ırmağının akıntısında cenneti boylarlar.

Bunun içindir ki Allah kâfirlerin ebedî yurdundan bahsederken oranın yakıtının insanlarla taş olduğunu beyân ediyor ve mü'minleri de sonu gelmeyen ebedî saadet yurdu cennet ile müjdeliyor.

Ebedî saadet, imtihan alanında iyilikle kötülüğü birbirinden ayırmakta ve ruhu sonu gelmeyecek bir hayat için hazırlayıp olgunluk mertebesine yükseltmektedir. Bunun için de göklere ve yere bakıp Allah (celle celaluhu)'nun mutlak terazisinin adaletten başka bir şey tartmadığına akıl erdirmek ve hayatı bu adalet ölçülerine göre programa almak gerekir.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

Asıl saadet zâtullah ve sıfatullah'ı bilmektir. İnsan Allah'ı bildiği ve O'nun kudretini sezdiği nispette mesuddur. Bu bilgi ve sezgiye sahip olan mü'min kulun ruhu âlem-i kudse çevrilmiş bir ayna gibidir. O âlemden aldığı ışığı iç varlığından dış varlığına yansıtmasıyla mârifet-i ilahiyenin lezzetini bütün heyecanıyla tadar.

Fakat bununla beraber lezzet ve sürürün kemâlini bu dünyada elde edemez. Çünkü bedenî ve nefsânî ilgiler buna engeldir. İlgi ve bağlar kopunca beden ara yerden kalkınca büyük saadet ve üstün gıpta hâsıl olmaya başlar.

Hülâsa: Bütün ruhanî saadetlere insan öldükten sonra kavuşabilir. Ve o âlemde kendisine bir nimet takdim edilince, bu, dünyada da bize rızık olarak verilmişti, der. Bu, âhirette hâsıl olacak nefsânî kemâlâtın dünyada da mevcut olduğunu, ancak lezzet bakımından aralarında büyük farklar bulunduğunu ifâde eder.

TAHLİLLER

وَبَشِّرِ Beşşîr, emri, ya doğrudan doğruya Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'a, ya da Kur'ân'ı okuyan her Müslümanadır. İkincisi daha uygun görülmüştür.[1]

(Vav) harfi ile Kur'ân'a dosdoğru inanan kalbi ve yüzü pâk zümrenin güzel hâli, küfür bataklığında kalan bedbaht güruhun kötü hâli üzerine atıf yapılmıştır.

"Amel-i salih", Muaz bin Cebel'e göre: Bilgisi, iyi niyete, sabır ve ihlâsa dayanan her iş demektir.

جَنَّاتٍ "Cennât", cennetin cem'idir. Cennetin lûgat mânâsı, içinde sık ve koyu gölge yapan ağaçlar ve gönül açıcı bitkiler bulunan bahçe demektir. İsim olarak, ebedî saadet yurduna delâlet eder. İbn Abbas (radıyallahu anh), yedi cennet olduğunu söyler ve isimlerini şöyle sıralar: Firdevs, Adn, Naîm, Dârü'l-hüld, Me'vâ, Dârü's-selâm, İlliyyîn. Her cennette de nice makam ve mertebeler vardır.[2]

---

1 Keşşaf Tefsiri

2 Kadı Beydavî Tefsiri

قَالُوا هٰذَا الَّذِی رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ

İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve diğer bazı sahabeye göre: Cennet ehline meyve getirilince, onlar ona bakarlar da "Biz daha önce dünyada iken bununla rızıklanmıştık" derler. İbn Cerır et-Taberî de bu âyeti böyle tefsir etmiştir.

İkrime'ye göre: "Biz daha dün bunun benzeriyle rızıklandık," derler.

Evzâî ve İbn Ebî Kesîr'e göre: Cennette mü'minlere sunulan meyvelerin renkleri bir, tatları ayrıdır. Bu sebeple cennet ehline meyveler sunulunca, "Biz daha biraz önce bununla rızıklandık!" derler. Melekler: "Hayır, bunların renkleri birdir, ama tat ve lezzetleri değişiktir," derler.

Süfyan es-Sevrî'ye göre: Cennet meyveleri renk ve şekil itibariyle dünya meyvelerine benzerler.

اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre: Kir ve cefadan temizdirler. Mücâhid'e göre: Hayız, dışkı, bevil, sümük ve tükürükten, meni ve çocuk doğurmaktan temizdirler. Katade'ye göre: Ezâ ve günahlardan temizdirler. İbn Cerîr'e göre: Hayızdan temizdirler.

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

"Hulûd" aslında uzun süreli devamlılıktır.

Bu mânâ ile ocak taşlarına "Havâlid" denilmiştir. "Te'bîd" ile kayıtlandığı zaman, sonsuzluk ifâde eder.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Geçen âyetlerde temsilin bir kaç nev'ine yer verilerek inkarcı sapıkların ve karıştırıcı münafıkların hâlinden ve hakka karşı menfî tutumlarından bahsedilmişti. Bundan sonraki iki âyetle de temsilin hisse hitap ettiği ve bu bakımdan halk üzerinde geniş tesirler yapacağı ve esasında bunun bir imtihan olduğu akıl sahiplerine hatırlatılıyor.

Hem önemsiz şeylere küçük fakat kavranması kolay misaller, önemli şeylere düşündürücü büyük misaller getirmek semavî kitapların üslûbun-

dandır. Hükemâ ve büleğânın sözlerinde de buna sık sık rastlanır.

Kur'ân-ı Kerîm'de de -halkın daha iyi anlayabilmesi için- bu üslûp tâkip edilmiştir. Câhillere göre ehemmiyetsiz sayılan bir misalin, erbab-ı kemâli derinden derine düşünmeye sevkettiği için büyük bir değer taşıdığını unutmamak lâzımdır.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيٖٓ اَنْ يَّضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوْضَةً فَمَا فَوْقَهَا ؕ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
فَيَعْلَمُوْنَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَيَقُوْلُوْنَ مَاذَآ اَرَادَ اللّٰهُ
بِهٰذَا مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَّيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا ؕ وَمَا يُضِلُّ بِهٖٓ اِلَّا الْفٰسِقِيْنَ ۙ ﴿٢٦﴾
اَلَّذِيْنَ يَنْقُضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مِيْثَاقِهٖ ۠ وَيَقْطَعُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ
وَيُفْسِدُوْنَ فِي الْاَرْضِ ؕ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٢٧﴾

26- Allah şüphesiz ki bir sivrisineği ve ondan (hilkat ve sanat inceliği bakımından) daha büyüğünü, (yapı itibariyle daha küçüğünü) misâl getirmekten çekinmez. İmân edenlere gelince, onlar bunun Rableri tarafından hak olduğunu elbette bilirler. Küfre saplananlar ise, "Allah bununla misâl olarak neyi murat etmiştir?" derler. (Allah) bununla (insanları imtihan ederek) birçoğunu (bilgisizlikleri ve nankörlükleri yüzünden) şaşırtır. Birçoğunu da (bilgili oldukları ve akıllarını hayra kullandıkları için) doğru yola iletir. (Fakat) bununla fâsıklardan başkasını şaşırtmaz.

27- O fâsıklar ki, Allah'ın (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) hitabındaki veya semavî kitaplarda geleceği haber ve en son peygambere inanmaları hususundaki ahdini tevsik ettikten sonra bozarlar. Allah'ın (biraraya getirilip) bitiştirilmesini emrettiği (dinî, ahlakî, ictimaî bağları) keserler ve yeryüzünde fesat çıkarırlar. İşte zararda kalanlar ancak onlardır.

İNİŞ SEBEBİ

İbn Abbas (radıyallahu anh), İbn Mes'ûd (radıyallahu anh) ve diğer bâzı sahabîlere göre: Cenâb-ı Allah münafıklar hakkında

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ve اَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَآءِ

17, 19. âyetlerle misal verdiğinde, Medine'deki münafıklar, Peygamber'e ve Kur'ân'a iftirada bulunarak: "Allah bu gibi basit misalleri vermekten çok yücedir" dediler. Yahudiler: "Allah bu gibi değersiz, âdi şeyleri anmaktan neyi murad ediyor?" diyerek Kelâmullah'ı küçümsediler. Bâzı müşrikler de: "Bu gibi değersiz şeylerden bahseden bir tanrıya biz tapmayız" diye inatlarını bir kat daha artırdılar. Bunun üzerine 26, 27. âyetler indirildi.

Abdurrezzak Kemalüddîn bin Abdülganâim (H.727 / M.1326)'in İmam Katade'den yaptığı rivayete göre: Allah müşriklerin hâlini örümcek ve sineği misal vererek belirttiğinde, inkarcılar dediler ki: "Örümcek ve sinek... İki değersiz şey, bunlar da ne oluyormuş ki Muhammed'in Tanrısı bunlardan bahsediyor!"

Bunun üzerine yukarıdaki âyetler inmiştir.

Rebî' bin Enes'den yapılan rivayete ve İbn Cerîr et-Taberî'nin beyânına göre: Allah Teâlâ bu iki âyeti dünyaya misal olarak vermiş. Sivrisinek aç kaldığı zaman daha iyi uçar, doyunca zor hareket eder. Hallerine uygun getirilen misalden de anlaşılacağı gibi inkarcılar da dünyalığa iyice dalıp tuğyanları artınca Allah hareketlerini keser de yeryüzünde onları perişan kılar.

İbn Cerîr et-Taberî böyle bir tefsirde bulunmakla beraber İbn Abbas ve İbn Mes'ûd'dan yapılan rivayeti tercih ettiğini söyler.

İLMİ YÖNÜ

Küfrün sarhoşluğuyla gözleri dönen ve bu yüzden Allah (celle celalu-hu)'ya dosdoğru inananların kanına susayan kâfirler bu konuda sivrisineğe benzetilmiştir. Ne uygun bir benzetme!

İnsanlığın en korkunç düşmanı, komünizm ile ateizmdir. Bu doktrinin kurtarıcı olduğuna inananlar amansız bir inkâr hastalığı mikrobunu etrafa saçmakta ve girdikleri her topluluğu zehirlemeye çalışmaktadırlar. Asr-ı saadette olduğu gibi bugün de yirminci asrın icap ve metodlarıyla beşeriyetin, bilhassa mü'minlerin huzurunu kaçıran bunlar faaliyet göstermektedirler.

Kur'ân-ı Kerim bunları sıtma sivrisineğine benzetmektedir. Şöyle ki: Sıtma sivrisineği (Anopheles maculipennis) yeryüzünde yaşayan en teh-

likeli böcekler arasında geniş bir saha kaplamaktadır. Malarya adı verilen ve insanlığın en korkunç düşmanlarından biri olan amansız hastalığın tesirlerini taşırlar. Bu hastalığı meydana getiren asalak tipten hayvancıkların ömrü ikiye bölünmüş gibidir. Ömürlerinin bir bölümünü bu sivrisineğin vücudunda, geri kalan bölümünü de insan vücudunda geçirirler.

İşte komünistlerle ateistler de böyledir. Ömürlerinin bir bölümünü komünizm eğitim merkezlerinde, diğer bölümünü de mukaddes mefhumları, dinî akideleri altüst etmek, gönüllerdeki imân ışığını söndürüp yerine maddeyi yerleştirmek için insanların arasında geçirirler. Bunların az veya görünüşte zayıf olduğuna hiçbir zaman aldanmamak lâzım. Sivrisinek de küçücük bir böcektir; fakat taşıdığı zehir ve soktuğu iğne hayvan derisini delecek kudrettedir.

Sivrisinek konduğu yüzeyde eğik olarak durur. Komünistle ateist de bulunduğu cemiyetin bünyesinde eğik durur.

Şurada bir hususa daha işaret etmek yerinde olur: İnsanları ısıran ve zehirleyen dişi sivrisineklerdir. Dinsizler de böyledir; kadını bir ifsat metaı olarak hazırlar ve şehvete hitap eden, aklı perdeleyen bu varlığı her türlü neşir ve eğitim vasıtalarıyla insanlar arasına sevkederler.

Allah ne güzel misal veriyor!

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Kur'ân'a ve onu tebliğ eden Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e bir türlü inanmayan ve inanmak istemeyen kalbi kara bir sürü müşrik ve münafıklar, Allah (celle celaluhu)'nun Kur'ân'da büyük hikmetler, ilmî ve ahlâkî gerçekler taşıyan misallere yer vermesini, özellikle kâfirlerin tutum ve hallerine uygun olarak örümcek ve sinekten bahsetmesini yererek İslâm dininin kadrini düşürmeye, Kelâmullah'a eksiklik getirmeye bir delîl ve şahit saydılar ve durmadan bu konuda şüphe havasını estirmeye başladılar. "Bu gibi basit ve o kadar âdi misaller Allah'tan nasıl sâdır olabilir? Biz bunu O'nun yüceliğine yakıştıramayız," dediler.

Bu, münâfıkların imân kafasına karşı giriştikleri hamlenin bir tarafı idi. Ayetler ilâhî hikmetleri üstün bir misalle açıklayarak, mü'minlerin iman ve yakinini artırdı ve aynı zamanda onların hamlesini de zararsız hale getirdi.

Allah (celle celaluhu) bir sivrisineği ve onun üstünde daha küçük, fakat ilâhî sanatın inceliğini belirtmekte daha büyük bir böceği misal getirmekten çekinmez. Çünkü O, küçücük varlıkların da, büyük varlıkların da Rabbidir. Sineği de fili de yaratan O'dur. Sineğin yaratılışındaki ilâhî mucize ne ise, filin de, yaratılmasındaki mucize odur. Bu mucize fiziko-şimik kanunlarla bir türlü izah edilemeyen hayat mucizesidir ki, onun muğlak sırrını Allah'tan başka kimse bilmez.

Demek ki, misalde olan ibret, hacim ve şekilde değildir. Misaller tenvîr ve müjdeleme aracıdır. Akledip düşünebilen bir topluluk için ilâhî misallerde ne büyük hikmetler vardır. Her şeyden önce lüzumlu bir imtihandır. Aklını kullanan hakikî mü'minler bu misallerin Allah (celle celaluhu)'dan olduğunu bilirler.

İTİKADİ YÖNÜ

Dinden idlâl etmenin lügatçe mânâsı: Dini terketmeye çağırmak ve dini her vesileyle gözden düşürmeye çalışmaktır. Allah (celle celaluhu)'nun Kur'ân'da şeytana ve Fir'avn'a izafe ettiği

وَاَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدٰى

"Fir'avn, kavmini (doğru yoldan) saptırdı ve onlara (bir türlü) doğru yolu göstermedi."

اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ

"Şüphesiz ki o, apaçık saptırıcı bir düşmandır." idlâl bunu ifâde eder.

İdlâl'ı bu mânâyla Allah (celle celaluhu)'ya izafe etmek caiz değildir. Çünkü Allah ne insanları küfre ve sapıklığa çağırır, ne de onları bu yola tahrik eder. Bilâkis bundan meneder ve dinlemeyerek inat edenler için acıklı bir azabı vadeder.

Bu bakımdan icma-yı ümmete göre de: Kur'ân'da Allah (celle celaluhu)'ya izafe olunan idlâl'ı zahiri üzerine hamledip mânâlandırmak asla doğru olmaz. Te'vîl etmek lâzımdır. Cebriyye ve Kaderiyye bu nispeti, "Allah küfrü ve dalâleti onlarda yaratmış ve böylece onları imândan menederek onlarla imân arasına bir perde germiştir" şeklinde te'vîl etmişlerdir. Mu'tezileye göre: Bu te'vîl ne lügatin aslıyla, ne de aklî delâletle bağdaşabilir. Zira bir kimseyi bir yoldan cebren menetmeye (adallehu) denilmez de (menaâhu)

denilir. Sonra Allah İblis ile Fir'âvn'ı "idlâl edicilikle" vasıflandırıyor ki, ne İblis, ne de Fir'âvn dalâletin yaratıcılarıdır.

Aklî yönden bağdaşamadığına gelince, Allah (celle celaluhu)'nun hem dalâleti insanlarda yaratması, sonra da onu imân ile mükellef kılması iki zıddı cem edip teklifte bulunması demektir ki, bu, zulüm ve adaletsizliğin tâ kendisi olmuş olur.

O halde "idlâl" Allah (celle celaluhu)'ya nispet edildiği yerlerde "ibtilâ" ve "imtihan", "tenkil" ve "ukubat" ile te'vîl olunur. Diğer bir görüşe göre; "idlâl", dalâletle adlandırma, demektir veya "dalâl" ile "idlâl" azap ve ta'zîb, demektir. Ayrıca "ibtâi" ve "ihlâk" mânâlarında da kullanılmıştır.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Hakk'ı inkâr eden bir kâfir ve sapık, Allah katında bir sivrisinekten daha değersiz ve daha aşağıdır. Çünkü sivrisinek ne için yaratılmışsa, onu aksatmadan yapmakta ve ölünceye kadar bunu terketmemektedir. Kâfir ve münafık ise, yaratıldığı gayenin hilâfına hareket eder, bulunduğu mertebe-i insaniyenin ekseni dışına çıkar.

Allah (celle celaluhu)'nun verdiği misalleri küçümseyen câhillere "fâsikîn" deniliyor. Çünkü onlar kalp makamından nefs makamına inmişler; Rahmân'a itaati bırakıp şeytana uymuşlardır. O kadar ki Allah (celle celaluhu)'nun "Elestü bi-Rabbiküm" hitabına verdikleri müspet cevabı ve bu cevabın taşıdığı ahdi bozmuşlardır.

Bu sebeple beşeriyetin hayat muvazenesini altüst etmeye âlet olmuşlar, ebediyete uzanan nûrânî cevherleri, fânî zulmetler içinde yitirme bedbahtlığına düşmüşlerdir.

TAHLİLLER

لَا يَسْتَحْيِۦ fiili, İbn Kesîr'e göre, "lâ-yestenkifu" (çekinmez) mânâsına; Medârik'e göre, "terketmez" manasınadır. Çünkü terk, hayanın gerekliliklerindendir. Hayanın asıl mânâsı, kötü bir şeyi -yerilir korkusuyla- yapmaktan vazgeçmektir. Diğer bir tarifle: Nefsin sıkılmasıyla yüzde beliren kızartı demektir. O halde haya, kötülüğe cüret ile hacalet (utanma) arasında ortalama bir haslet-i hasenedir.

Bu mânâyla hayanın Allah (celle celaluhu)'ya nispeti asla doğru değildir.

Bununla beraber nispet edilmiştir. Çünkü, temsili terketmeye başlıca sebep haya olabilir. Haya ise Allah hakkında muhaldir. O halde temsili terke bir sebep yoktur. Bunun için "Lâ-yetrukü" değil de "lâ-yestahyi" buyurulmuştur.

Hak, inkârı caiz olmayan zihin hâricinde sübût bulmuş şey demektir.

يُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهٖ كَثِيرًا

Cehlin sapıklığa, ilmin doğruya ve iyiye yol açacağını beyân eder.

Fasık, imân sınırından dışarı çıkan kimsenin sıfatıdır. Şeriâtta ise, büyük günah işlemekle ilâhî emirden dışarı çıkan kimse demektir. Bunun üç derecesi var:

1- Büyük günahları hoş görmediği halde bazen onu işler.

2- Günahın büyüklüğüne aldırış etmeden işlenmesini i'tiyad edinir.

3- Tasvîb ederek onu işler.

Üçüncü derecede bulunan kimse imândan sıyrılır, küfür kaftanına bürünür. Asıl tehlikeli olanı da budur.[1]

Darb, bir şeyi diğer bir şeye vurmak manasınadır. Burada "Darb-ı mesel" terkibi, mesel (misal) getirmek mânâsında kullanılır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Şânı yüce Allah varlığıyla, birliğiyle ilgili delilleri, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in risâletine, dönülecek günün hak ve gerçek olduğuna dair delilleri vecîz bir üslûpla bir bir beyân ettikten sonra, bütün mükellefleri (ergenlik çağına girmiş insanları) kapsayan büyük nimetlerinden bahsediyor ve bunca deliller ve belgeler karşısında küfre sapıp, saplanmanın hayret uyandırıcı bir hal olduğunu, hele akl-i selîmle aslâ bağdaşamayacağını hatırlatarak buyuruyor.

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ
اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰٓى

1 Kadı Beydavî Tefsiri

اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ ؕ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٩﴾

28- Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? Halbuki siz ölüler (gibi) idiniz de O sizi diriltti. Sonra sizi yine öldürecek, sonra tekrar diriltecek. Sonra da (âhirette) yalnız O'na döndürüleceksiniz.

29- Yeryüzündeki bütün şeyleri sizin yararınıza yaratan, sonra gök-yüzüne iradesiyle, saltanatıyla yönelip onları yedi gök hâlinde sağlam bir (sistem ve) düzene koyan O'dur. O her şeyi hakkıyla bilendir.

İLGİLİ HADİSLER

Allah Teâlâ buyurdu ki: "Âdemoğlu beni yalanlamak istedi. Halbuki bu hakkı değildir, ona asla yaraşmaz. Âdemoğlu bana küfrediyor, noksan sıfat isnad ediyor. Bu da hakkı değildir, ona yakışmaz. Onun beni yalanlaması: "Allah ilk defa beni yarattığı gibi, öldükten sonra da tekrar diriltmeye kadir değildir" demesidir. Halbuki, ilk yaratılış tekrar diriltmekten daha kolay değildir.

Bana küfretmesî (noksan sıfatlarla beni vasıflandırması): "Allah evlat edindi" demesidir. Halbuki ben her türlü ihtiyaçtan münezzeh ve kendisine muhtaç olduğu tek bir mabudum ki, doğurmadım, doğrulmadım, hiçbir şey bana denk ve benzer olmadı ve olamaz da."[1]

Diğer bir hadiste yerin ve göklerin tam bir düzen içinde yaratıldığı belirtilerek buyuruyor ki:

"Cenâb-ı Allah toprağı (yerküreyi) cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları pazar günü yarattı. Ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruh şeyleri salı günü yarattı. Nuru, çarşamba günü yarattı ve perşembe günü de yeryüzünde yürüyen ve hareket eden hayvanları yarattı. Âdem'i de cuma günü ikindiden sonra cuma saatlarından en son saatte yani ikindiyle akşam arasında yarattı."[2]

Açıklama: Hadiste belirtilen her gün, süresi çok uzun olan bir döneme eşittir. Çünkü Kur'ân'da "yevm" tâbirinden çoğu yerde bu mâna kastedilmiştir.

---

1 Buharî: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den.

2 Müslim: Ebû Hûreyre(radıyallahu anh)'den. Bu, Müslim'in garib hadîslerinden biridir.

İLMİ YÖNÜ

Ölü iken dirilmek, sonra yine ölmek ve sonra yine dirilmek ve hakikî bir hayata kavuşmak, bize neleri ilham ediyor?

Âyet, insanların henüz belirgin bir hayata ulaşmadan önce ölü olduklarını söyler. Ölüm bir hayatın sona ermesiyle vuku bulacağına göre ilk hayat diye bir kademe var mıdır? Varsa bunun keyfiyeti tespit edilebilmiş midir?

Ceninin oluştuğu nutfenin, alınan gıdalardan, meydana geldiğinde, bu gıdaların da menşeinin topraktan çıkan ürünler olduğunda din ile ilim müttefiktir. İnsanın bu ilk hâli ölü bir devredir. Demek ki ölmek, tamamen yok olmak demek değildir. İnsan için ebedileşme doğrultusunda tekâmüle doğru atılan adımlardan biridir.

Ölü bir vaziyette olan insanın ilk devresi, eşsiz bir kudretin varlığına kuvvetli delillerden biridir. İnsanî ve hayvanı ruhun bu canlı madde (sperma, pıhtılaşmış kan ve nihayet et parçası) içine girmesiyle yarı bir hayat başlar. Buna "Ölümden dirime gerçek intikal" denir. Rûh bu canlı maddenin içinde bulunmakla beraber -diyebiliriz ki- zaman ve mekânın dışındadır. O kadar ki ilmî salahiyetin ulaşamayacağı ve tespit edemeyeceği bir mertebe ve niteliktedir. Elimizde onun varlığını ve keyfiyetini tespit edecek hiçbir âlet ve vasıtamız da yoktur. Sadece dinin verdiği ipuçları ve ruhun kendi tezahürleri vardır.

Ve yine ruhun canlı maddeden ayrılmasıyla ikinci, fakat daha başka bir ölüm başlar. Ancak din burada ölümü ilimden daha ayrı ve daha doyurucu bir şekilde tefsîr eder. Ölüm -az yukarıda da belirttiğimiz gibi- bir son değil, ölümsüz bir hayata başlangıçtır; insan için zarurî bir tekâmüldür. Rûh bedenle beraber dağılacak yerde; yükselmeye devam eder ve şahsiyetini kaybetmeden Allah (celle celaluhu)'ya ulaşır. Allah (celle celaluhu)'ya ulaşılan sahanın eşiğini geçmeye muvaffak olan mutasavvıflar daha bu dünyada iken Allah (celle celaluhu)'nun cemâl sıfatına nail olmuşlar ve Allah (celle celaluhu)'ya lâyık kul olanlara ölümden sonra bahşedeceği -tarif edilmesi imkânsız- sevinci duymuşlardır.

Bedenle kaynaştırılan rûh, ondan nasıl ayrılabilir ve ebediyen ondan uzak kalabilir mî? Buna cevap verebilmek için önce ruhun ebediliğine inanmak lâzımdır. Din bu konuda mü'minleri tatmin edecek kadar et-

raflı bilgi vermiştir. Bunun yanı sıra ilmin de bize verdiği bir ipucu vardır: Elektrik ampulünün içindeki tungsten telinin etrafa yaydığı ışığı tekmil eden fotonlar lambanın dışına fırlayarak boşlukta bitmeyecek bir seyahata girişirler. Lamba söndüğü vakit etrafa yaydığı fotonlar yok olmaz. Astronomlar bundan belki 400 milyon ışık senesi evvel sönmüş olan yıldızlardan gelen fotonların negatiflerini tespit etmişlerdir. Böylece maddeden ayrılan ruhun sonsuzlukta ilerlemeye devam ettiğine inanmak daha mâkul olmaz mı?

Tekrar dirilme, canlı maddeyle kaynaşan ve asıl onunla zevkli bir hayat sürebilen ruhun ilâhî emirle tekrar maddeye dönmesiyle mümkündür. Canlı maddenin çürüyüp şekil değiştirmesinden sonra tekrar ilk yaratılış gibi ilâhî irâdeyle eski şekline -son derece mukavim olarak- bürünmesi, ilk yaratılışından daha zor olmasa gerek. O halde inkâr etmek büyük bir şaşkınlıktır.

ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ

"Yeryüzündeki bütün şeyleri sizin yararınıza yaratan, sonra gökyüzüne iradesiyle, saltanatıyla yönelip onları yedi gök halinde sağlam bir (sistem ve) düzene koyan O'dur." Bahsedilen bu yedi semâdan murat nedir? Eski ve yeni müfessirler çeşitli ihtimaller yürütmüşler. Bâzıları güneş sistemi olduğunu söyler. Muhyiddîn Arabî de aynı kanaattedir. Bugün astronomların keşfettiğine göre güneş sistemi, güneş ve dokuz gezegenden meydana gelmiştir. Biz bunların her birini Kur'ân-ı Kerîm'in tabiriyle bir semâ (gök) kabul edecek olursak, yedi gök değil de dokuz olması gerekir. Ancak dünya (üzerinde yaşadığımız için) ve bir de Merkür'ü (güneşe çok yakın ve en küçük gezegen olduğu için) çıkaracak olursak, ne derece isabetli bir tefsîr yapmış oluruz? Zira kâinat o kadar büyüktür ki, güneş sistemi gibi nice sistemler vardır. O halde ikinci bir ihtimalle, yedi gökten maksat, sayılmayacak kadar çok yıldızın, kümeler halinde bir araya getirilerek "galaksi" adı verilen yedi grup mudur?

Astronomide bu yedi grup yıldız şu isimlerle belirtilmiştir: **1**- Büyük magellan Nebula'sı, **2**- Duman halkası (Saka takımyıldızı), **3**- Spiral Galaksi (Başak takımyıldızı), **4**- Andromeda Nebula'sı, **5**- Güneş sistemi, **6**- Samanyolu, **7**- Herkül yıldızlar kümesi.

Kimbilir, ilim ileride daha ne mesafeler katedecek ve Kur'ân-ı Kerîm'i

daha iyi tefsir etmek için ne kapılar açacaktır? Mülk sûresi 5. âyette: "Andolsun ki biz, Dünya semâsını (veya en yakın semâyı) kandillerle süsledik." buyuruluyor. Bu, üzerinde durulmaya değer bir ipucudur. Âyetin açık delâletine bakılınca görülebilen yıldızların ve sistemlerin dünya semâsı veya en yakın semâ olduğu, onun ötesinde altı semâ daha bulunduğu anlaşılıyor.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

İmam Gazali bu konuda kelâmcıların görüşünü şöyle belirtmiştir: Var olan şeyler ya kadîm veya hadistir (sonradan olmadır). Allah ve sıfatları kadîm (öncesiz), geri kalan şeyler hadîs (sonradan olma)dir. Hadis olan şeyler Allah (celle celaluhu)'nun iradesiyle hâdis olmuşlardır, murîd muradı, (irâde ettiği şeyi) bilir.

İbn Sina'nın: "Allah maddeden münezzehtir, sırf akıldır, o halde mâkuller O'na açıktır" demesi uygun değildir. Zira aklın mânâsının kendi kendini idrâk etmek olduğu kabul edilse bile, maddeden münezzeh olmanın akla delâlet ettiği kıyasın öncülerinden çıkmamaktadır. Filozofların iddiaları şartlı önermeye çevrilebilir: Eğer bir şey maddede ise eşyayı idrâk etmez; maddede değildir, o halde eşyayı idrâk eder. Bu istisna, öncülün karşıtının istisnasıdır. Halbuki onun karşıtının istisnası ittifakla elde edilen bir sonuç değildir."[1]

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Allah (celle celaluhu)'nun sonsuz kudret ve rahmetinin tecellisiyle hayat lutfuna erişen şuurlu bir varlık nasıl O'nu inkâr edebilir? İlk yaratılışını inkâr edemeyen insan, ikinci yaratılışını neden inkâra kalkışır? Hayret edilecek şey!

İşte kısa bir âyetle hayat defteri açılıyor ve duruluyor. Ruha konak olan beden Rahmânî kudretin kabzasında can verip ilk geldiği yere intikal ediyor. Sonra tekrar dirilip ruh ile birlikte Allah (celle celaluhu)'ya bir dönüş yapıyor.

Bu tarz bir itikat, ferdi ıslâh etmekle beraber, cemiyeti hak ve adalet ölçülerine uygun bir temel üzerine oturtur.

1 Fazla bilgi için bak: Tehafütü'l-Felasife - Üç Tehafût Bir Arada.

Doğumdan huzurullaha varıncaya kadar birkaç merhaleden geçen insan, aslında kâinatın sırrı ve merkezidir. Yeryüzünde olan, göklerden inan her şey insan için yaratılmış ve onun emrine sevkedilmiştir. Çünkü o "bütün varlıklar arasında en muhtar olanı, yâni irâdesini kullanabilendir. Onun bitki ve hayvana üstünlüğü buradan gelir. Bundan dolayı insan şahsî tecrübe ve bilgisi yardımıyla" kendisine ve çevresine tesir edebilir. İlâhî nîmetin bolluğu ve sonu gelmeyen azameti karşısında kendine gelerek mutlak bir düzen içinde bulunduğunu idrâk edebilir. Cenâb-ı Hak, insanın bu idrâk melekesine bir kapı açmak ve ilâhî nurundan ona bir ışık tutmak için onun hissine ve aklına seslenerek en büyük nimetlerinden bahsediyor ve her birisinin -anlayabilenler için- başlı başına bir delil olduğunu bilhassa hatırlatıyor. Yeryüzündeki her şeyin insanın faydalanması için yaratıldığını belirterek hiss-i selîmi harekete getiriyor. Ölü iken dirilttiğini, sonra tekrar öldüreceğini, sonra tekrar dirilteceğini beyân edip, aklın imândan ışık alarak Hâlık (Yaratan)a yol bulmasını parlak bir ifâdeyle telkîn ediyor. Göğe yönelerek yedi gök hâlinde onları düzenlediğini bildiriyor; aklın ilimle el ele verip kâinatın hakikî sahibini tanımasını ve O'nu inkâra kalkışıp küfrân-i nimette bulunmamasını tenbîh ediyor.

Aksi halde nimetin büyüklüğü, nimete erişenin günahının büyüklüğünü icap ettirir.

O halde nîmetin verdiği geçici zevkle ebedî zevki unutmamak, iki dünya mutluluğuna yol açar. Zira geçici zevke dalıp nereden geldiğini, niçin gönderildiğini unutmak hissi köreltir, aklı perdeler; imânla akıl, ilimle akıl arasındaki manevî bağları koparır. Bu takdirde de insana üstünlük vasfını veren irâde kötüye kullanılmış olur, ki bu hal insanı, insanlık mertebesinden düşürür ve bayağılaştırır.

Bunun içindir ki, ilgili âyette insanların aklına ve idrakine seslenilerek şöyle bir hatırlatmada bulunuluyor: **"Bunca nîmetler ve açık belgeler karşısında Yaradan'ı nasıl inkâr edebilirsiniz? Çünkü size irâde, hiss-i selim, ve akl-i selîm verilmiştir."**

TASAVVUFÎ YÖNÜ

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللهِ

Allah'ı nasıl inkar edip ara yere kesif perdeler girmesini istersiniz?

Halbuki siz babalarınızın sülbünde ölüler idiniz. Niçin halk ile Hâlık'ın varlığına istidlal etmiyorsunuz? Aklınız bu kadar körelmiş midir? Sonra O sizi tabii bir ölümle öldürecek, sonra tekrar diriltip, adâlet-i ilahiyesini gösterecek. Sonra siz yaptıklarınızın karşılığını için O'na döndürüleceksiniz.

O öyle bir yaratandır ki süfli cihette unsurlar aleminin hepsini sizin için yaratmıştır. Yaratılışınızın mebdei de o âlemdendir. Sonra Allah mutlak bir düzenleyici olarak ulvî cihete yöneldi. Onu, bilindiği ve müşahede edildiği gibi yedi gök yaptı. Sekiz ve dokuzuncusu, Arş ile Kürsü'dür.[1]

Hakikatte ise süflî cihet, cismâni (bedenler ve uzuvlar) âlemidir. Süflî oluşu, ruhanî âleme nîsbetledir. ثُمَّ "sümme", yaratmak ile emir arasındaki farklılığı beyân içindir. Yedi gök olarak düzenlemesinin ikinci bir mânâsı, rûhânî âlemin mertebelerine işarettir. Birincisi: Arızî olan melekût âlemidir ki nefsanî kuvvet ve cinler bu âleme dâhildir, ikincisi: Nefis âlemi, üçüncüsü: Kalp âlemi, dördüncüsü: Akıl âlemi, beşincisi: Sır âlemi, altıncısı: Rûh âlemi, yedincisi: Hıfâ âlemidir (ki bu, ruhî sırdır, kalbî sır değildir).[2]

TAHLÎLLER

كَيْفَ تَكْفُرُونَ

"Keyfe" kelimesi burada, içinde inkâr ve taaccüb mânâsını taşıyan istihbarı ifâde eder.[3]

لَكُمْ "Leküm" sizin için, menfaatiniz için, demektir. İradesiyle, saltanatıyla göğe yöneldi. İstivâ'nın aslı, düzeltmeyi talep etmek, kısım ve parçaları düzeltip doğrultmaktır. Fahreddin Râzî'ye göre: Arap kelâmında "İstiva", intisab veya istivlâ mânâsına gelir. İstiva bu mânâyla cisimlere sıfat olur. O halde Allah hakkında bu mânâyla kullanılması caiz değildir; te'vîle muhtaçtır. "Kasd" ve "irâde"yle yorumlanıp mânâ verilebilir.

ثُمَّ "Sümme" ulvî âlemle süflî âlem arasındaki büyük farkı belirtmek içindir. İki yönelme arasındaki zaman ölçüsünü bildirmek için değildir. Bu itibarla yer göklerden önce yaratılmıştır, denilemez. Ama "sümme"yi bu

1 Tefsîr-i Şeyhi'l-Ekber.

2 Tefsîr-i Şeyhi'l-Ekber.

3 Kadı Beydavî Tefsiri.

iki kasd arasındaki zaman farkına işaretle tefsir edenler de vardır.

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Cümlesindeki (b) harfi, ilsâk içindir. Bu, ilmin malûmattan ayrılmadığına işarettir.[1]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Hak, 28 ve 29. âyetlerle iki büyük nimetinden bahsederek, beşer aklına ışık tutacak mahiyette belgeler getirdi ve o belgeler karşısında Allah'ı inkâr etmenin hayreti mucîp bir basiretsizlik olduğuna dikkati çekti. Şimdi otuzuncu âyetle de üçüncü büyük nimetini kaydederek, Âdem'in yaratılışını, ilâhî ikrama mazhar kılındığını ve bu mazhariyet içinde meleklerden üstün tutulduğunu, o kadar ki meleklerin ona secde etmekle emrolunduklarını ve bu büyük nimetin sâdece Âdem'e değil, onun zürriyetinden sâlih olanlara da şâmil olduğunu hatırlatıyor.

Âyette diğer mühim bir noktaya işaret edilerek, Âdem'in, yaratılmadan önce -şerefine uygun- Mele-i a'lâ'da, Melekût âlemi'nde anıldığı ve yeryüzüne halîfe olarak gönderileceği meleklere müjdelendiği "iz" kelimesiyle ifâde ediliyor.

Ayrıca bu âyetle geçen âyetler arasında iki bağlantı daha var:

Geçen âyetlerle canlı varlıkların karargâhı olan yeryüzünden ve göklerden bahsedilmişti. Bu âyetle, o karargâhın sahipleri olan insan ve meleklerin mevkiine ve mertebesine işaret ediliyor.

Geçen âyetlerde hilkatten maksat beşer olduğu ve Halık (Yaratan)'ın katında insanın kayda değer bir mevkii bulunduğu belirtilmiştir. Bu âyette ise, insanın bütün varlık alemindeki mahlûkata faik (üstün, yüksek) olduğu izah ediliyor ve ancak insanın bir baş olma ihtirası onu bozgunculuk yapmaya ve haksız yere kan dökmeye sevk ettiğine ve edeceğine temas edilerek onlardan bir kısmının nefis karanlığında kalacağına işaret buyuruluyor.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ

1 Tefsîr-i Kebîr - Keşşaf - İbn Kesîr.

يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّي
أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

30- Rabbin (ezelî irâdesi Âdem'i var kılmayı murat ettiğinde) meleklere: "Ben yeryüzünde mutlaka (emirlerimi yerine getirecek, Benim adıma konuşacak) bir halîfe var kılacağım" demişti. (Melekler de) "Orada fesat çıkaracak, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Oysa biz Seni hamdinle tesbîh ve Seni takdîs ediyoruz" demişlerdi. (Allah), "Şüphesiz ki benim bildiğimi siz bilmezsiniz" demişti.

İLGİLİ HADİSLER

(Allah) Âdem'i yeryüzünün her tarafından aldığı bir avuç (toprak) tan yarattı. Bu bakımdan âdemoğulları yeryüzünün (rengine ve bâzı özelliklerine) göre (renk ve huy alıp) geldiler. Kimi kızıl, beyaz ve siyah, kimi bu renkler arasında (bir renk) ve üzüntüsüz (hoş tabiatlı), üzüntülü (sert tabiatlı), kimi iyi, kimi kötü (huylarla mücehhez).[1]

"Allah Teâlâ Âdem Peygamberi -boyu altmış zira' uzunluğunda- yarattı. Sonra ona: "Git de meleklerden şu bir gruba selâm ver ve sana nasıl saygı ile mukabelede bulunacaklarını iyice dinle! Çünkü o saygı ve selâm hem senin, hem de zürriyetinin selâm ve saygısıdır" buyurdu. Bunun üzerine Âdem (aleyhisselam) **o meleklere: "es-Selâmu aleyküm!" dedi. Onlar da: "Ve aleyke's-selâm ve rahmetü'llahi" dediler. "Rahmetü'llahi"yî ilâve ettiler. Cennete girecek olan herkes Âdem'in sureti üzere (yani altmış zira' uzunluğunda) girecek. Ve halk Âdem'den bu yana hep küçülmektedir, (kısalmaktadır)."**[2]

Rasulallah Efendimiz (aleyhisselam) meleklerin tesbîh ve takdisine temasla buyuruyor ki:

"Benim gördüğümü siz görmüyorsunuz, işittiğimi işitmiyorsunuz! Gök (yükünün ağırlığından) ıhlayarak seslendi ve hakkıdır onun ıhlamak. Onda dört parmak kadar bir yer yok ki bir melek orada alnını ko-

1 Tirmizî - Ebû Dâvud

2 Tirmizî - Ebû Dâvud - Nesâî - İbn Mâce

yup Allah (celle celaluhu)**'ya secde etmiş olmasın."**[1]

Ayrıca meleklerin teşbihine işaretle buyuruluyor ki:

"Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den:

-Hangi söz daha üstündür? diye soruldu. Buyurdu ki:

-**"Allah** (celle celaluhu)**'nun kendi melekleri ve kulları için seçip beğendiği "Sübhânellahi ve bi-hamdihi sözü..."**[2]

İLMİ YÖNÜ

Âdem (aleyhisselam), yeryüzünde üstün bir varlık olarak inanan, değerlendiren, uzvî hayatını aşan ve kendi arzularına mukavemet eden, etrafına değerler, kaideler, gaye ve vasıtalardan ibaret bir âlem meydana getiren, kendi kendini -aldığı vahiy ve ilhamla- kemâle erdiren insanların ilkidir. Bu kadar manevî değerlere sahip olan insanı hayvana bağlamak, en hafif tabiriyle hayvanlaşmak demektir. Âdem (aleyhisselam), hayvanın tekâmül etmiş şekli değildir. Az yukarıda da belirttiğimiz gibi, materyalistlerin bunun aksine olan iddiaları artık bütün bütün değerini kaybetmiştir. Marx'ın zehirli görüşleri, Charles Darwin'in varsayımları çürütülmüş, Allah (celle celaluhu)'nun buyurduğu gibi; Âdem yeryüzünde bir halîfe olarak var kılınmış ve O'na her şeyin ismi, sıfatı, özellikleri öğretilmiştir.

O halde yeryüzünde ilâhî kemâlata mazhar olmuş ve Ebü'l-beşer (beşerin ilk babası) unvanını almış ilk insan mükemmel olarak yaratılmış ve ilahi tâlimle birçok bilgilerle techiz edilmiştir. Tarihî Maddeciliğe Reddiyede de işaret edildiği gibi; "insan, değerler yaratan ve keşfeden ve bu maliyetini ilkel içgüdülerine karşı mukavemetle, kendi kendini kurban ederek gerçekleştiren üstün bir varlıktır. Bu üstünlük Âdem (aleyhisselam)'le başlar ve kıyamete kadar devam eder."

"İnsan hayvandan yalnız manevî varlığı olduğu için değil, bedeni ve kullandığı eşya ile birlikte tamamen farklı ve yeni bir bütün olduğu için ayrılıyor. İnsan âlet yapan hayvan değil, değerler vücuda getiren ve bu yüzden maddî ve manevî bütünlüğü ile varlık âleminde yeni bir varlık derecesi teşkil eden mevcuttur."

1 Tirmizî /Hadisün hasenün garibün.

2 Taberani –İbn Kesir.

Demek ki, ulvî meşîet (ilâhî irâde) henüz kirlenmemiş bu yepyeni kâinatı bütün tezyinatıyla, yeryüzünün dizginini taşıdığı bütün hazineleriyle ilk yarattığı Âdem (aleyhisselam)'e ve O'nun nesline teslim etmiş ve ilâhî kanunlarının sırrını çözme ve bu kanunların taallûk ettiği her şeyden faydalanma imkânlarını bu üstün hilkatte olan mahlûkun akıl ve irâdesine terketmiştir.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

"Ben yeryüzünde mutlaka (emirlerimi yerine getirecek, Benim adıma konuşacak) bir halîfe var kılacağım." Mealini verdiğimiz bu âyetten çıkarılan neticeler:

a) İnsan yeryüzündeki bütün canlıların üstünde bir azizliğe sahiptir.

b) Bu üstünlüğüyle beraber Allah (celle celaluhu)'nun naibi, O'nun adına konuşan tek yetkili olarak bulunuyor.

c) Allah (celle celaluhu)'nun naibi olduğuna göre, yalnız Allah namına hükmetmekle ve ancak O'nun buyruklarını ve irâdesini tatbik etmekle yükümlüdür.

O halde insan varlık âleminde diğer mahlûklara nispetle hilkat şerefine yakışır bir mevki almalı ve kendisinden aşağı olan yaratıklar seviyesine düşmemelidir. İmam Gazâlî bu hususa temas ederek diyor ki: "Ey insaniyet mertebesinde bulunan ve diğer mahlûkata faik (üstün) olan âdemoğlu! Senin iç âleminde ehlî ve yabanî hayvanların sıfatlarıyla meleklerin bir nice sıfatları toplanmıştır. Fakat senin hakikî varlığın (cevherin) ruhtur; ondan başkası senden gariptir ve emânet olarak sana verilmiştir.

İmdi sana vâcib olan, bunu iyice bilmen ve bunlardan her birinin ayrı bir gıdası ve ayrı bir saadeti olduğunu anlamandır. Hayvanların saadeti; yemek, içmek, uyku ve çiftleşmektir. Eğer sen kendini onlardan sayıyorsan, mide ve şehvetin için durmadan çalış ki onlara ulaşabilesin. Yırtıcı hayvanların saadeti; vurup parçalamaktadır. Şeytanların saadeti, hile, şer ve aldatmaktadır. Eğer sen kendini onlardan biri kabul ediyorsan, onların meşgul oldukları şeylerle meşgul ol! Meleklerin saadeti de, Hazreti Rububiyetin cemâlini seyretmektedir. Gazap ve şehvetin meleklere doğru yolu yoktur.

Yok eğer sen meleklerin cevherinden isen, aslını anlamaya çalış ki Hazret-i ilâhiyeye giden yolu bilip O'nun celâl ve cemâlini müşahedeye erişerek nefsini şehvet ve gazap kaydından kurtarasın!"

d) Halîfe'yi "nâib" ile tefsîr etmiştik. Nâib, "vekîl" mânâsına gelir. Vekîl, müvekkilden tasarruf yetkisi alan ve malûm olan hususlarda müvekkili namına tasarrufta bulunan kimse demektir. Ayrıca vekîl olacak kimselerin akdin yollarını bilmesi, hür ve reşîd olması şarttır.

O halde yeryüzünde Allah (celle celaluhu)'nun has vekili sayılan insanın bu şerefli vazifeyi gerektiği gibi yerine getirebilmesi için, tasarrufuna yetkili kılındığı şeylerin ve onlarla ilgili ilâhî buyrukların hepsini bilmesi ve yerli yerince kullanmasına akıl erdirmesi lâzımdır. Saniyen, ilimde üstün bir payeye yükselmesi ve nefsle şehvet esaretinden kurtulup, imân ve irfan hürriyetine kavuşması şarttır. Aksi takdirde bu göreve ehil olamaz.

Nâib oluşun en hassas ciheti ise, Allah namına Allah (celle celaluhu)'nun buyruklarıyla hükmetmek ve adâlet-i ilâhiyeyi noksansız, ivazsız ve garezsiz O'nun mahlûkatına tevzi etmektedir. Âdem (aleyhisselam)'den bugüne kadar gelip geçen bütün peygamberler bu yolda hareket etmişlerdir. Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'den sonra da bunun en güzel misalini Ebûbekir Sıddîk (radıyallahu anh), Ömer Faruk (radıyallahu anh) ve diğer halîfeler, Emevîler devrinde bilhassa Ömer bin Abdülazîz vermiştir. Selçukîler ve Osmanlılar devrinden de örnekler vermek mümkündür.

İTİKADÎ YÖNÜ

Meleklerin: "Orada fesat çıkaracak, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Oysa biz Seni hamdinle tesbîh ve Seni takdis ediyoruz." demeleri, ilâhî irâdeye karşı bir isyan veyahut itiraz olarak tefsîr edilmemelidir. Çünkü melekler isyandan ve günah işlemekten korunmuşlardır.[1]

Meleklerin daha evvel yeryüzünde fesat çıkaran, kanlar döken Cân kavmiyle alâkalı bir takım tecrübe ve bilgileri de vardı. Ayrıca melekler, basiretlerini açan ilhâmat-i ilâhiyeye mazhar bulundukları için insanlardan bir kısmının yeryüzünde fesat çıkaracaklarını keşfedebiliyorlardı; aynı zamanda, Allah onlara "Yeryüzünde..." buyurarak, Âdem (aleyhisselam)'in madde aleminde ruhla bedenin bir araya gelmesiyle vücut bulacağına işâ-

1 Bak: Enbiya sûresi âyet: 26-28.

rette bulunarak bilgi vermiştir. O bakımdan yaratılışları icabı mutlak hayırdan, taat-ü ibâdetten başka bir şey tasavvur etmeyen melekler, Allah'ı hamdıyla tesbîh ve O'nu takdisin tek gaye olduğunu ve hilkatten maksat bundan başka olmadığını ve bunun dâ bizzat kendilerinin var kılınmasıyla gerçekleştiğini düşünerek اَتَجْعَلُ demişler ve ayrıca Adem (aleyhisselam)'ın yaratılmasının sırr-u hikmetini öğrenmek istemişlerdi. Diğer bir yorumla diyebiliriz ki:

Melekler ruhanî, nûranî mahlûklar olarak ilâhî ikrama mazhar olmuşlardır. Allah (celle celaluhu)'ya asla karşı gelmez ve hiç bir kelimeyle O'nun önüne geçip saygısızlık göstermezler. Ancak O'nun emr-u fermânıyla hareket ederler.

O halde meleklerin: "Yeryüzünde fesat çıkaracak, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın? Oysa biz Seni hamdinle tesbîh ve Seni takdis ediyoruz" demeleri, az yukarıda belirttiğimiz gibi, Allah (celle celaluhu)'ya karşı bir itiraz ve kendi bilgileriyle böbürlenme değil midir? Veyahut henüz şuhud âleminde vücut bulmamış âdemoğlu hakkında delilsiz bir gıybet sayılmaz mı?

Bizce bu iki ihtimal de vârid olamaz. Zira melekler yeryüzünde halîfe kılınacak kimsenin şehvet, gazap ve akıl kuvvetleri üzere bulunduğunu, ilk iki sıfat (kuvvet)ın fesat çıkarmaya, kanlar dökmeye yol açacağını, üçüncü sıfatın ise, ilâhî marifeti, taat ve ibâdeti, iyilik ve hakşinaslığı iktiza edeceğini bildikleri için bunun hikmet ve sırrını öğrenmeye çalıştılar ve yukarıda belirtilen şekilde açıklanması isteğinde bulundular. Allah da: "Şüphesiz ki Benim bildiğimi siz bilmezsiniz", hayrı şerrine galip gelecek şeyin icat ve yaratılmasında büyük bir hikmet var, buyurdu.

Çünkü az şerden dolayı çok hayır terkedilmez. Terketmek bizatihi şerdir.

İbn Cerîr Taberî'nin (H: 224-310-M: 838-922) İbn Abbas ile İbn Mes'ud (radıyallahu anh)'dan yaptığı rivayete göre: Allah daha önce âdemoğlunun karakter yapısını ve bir kısmının yeryüzünde fesat çıkaracağını, kanlar dökeceğini meleklerine bildirmişti. Melekler bu bilgiye dayanarak "Orada fesat çıkaracak, kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi.

Ayrıca büyük müfessir İmam Kurtubî (Şemsüddîn Muhammed - H:

671/M: 1272) bu âyetle, insanlar arasındaki ihtilâfı halletmek, kamu düzenini sağlamak için ekseriyetin tasvibiyle bir başkanın, bir liderin seçilmesinin vücubunu çıkarımda bulunmuştur.

İbn Kesîr İsmail bin Ömer (H: 701 - 774/M: 1301 - 1372), Müslümanların kendilerine bir önder seçme konusunu inceleyerek diyor ki: Başkan seçimi, ehl-i sünnetten kuvvetli bir grubun Ebûbekir Sıddîk (radıyallahu anh)'i halîfe seçerken takip ettikleri usûle uygun olmalıdır. Veyahut başkan ehl-i hall-ü akdın (söz sahibi, umur bilen ve meseleleri çözebilenler) icmâsıyla iş başına gelmelidir.

Âyetle yapılan istidlal: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in kendi yerine bir halîfe tâyin etmeyip durumu Müslümanların kendi aralarından en çok güvenebildikleri birini seçmelerine bırakması ve dört büyük halîfenin de seçimle iş başına getirilmesi konuyu daha iyi aydınlatmaktadır.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

وَاِذْ قَالَ cümlesi, ilâhî irâdenin melekût alemindeki kudsî ve ceberûtî zatlar olan mukarreb melekler ve mücerred ruhlar arasında Âdem'i icat etmeye taalluk ettiğini ifade eder. Zira âlem-i kevn'de var olacak her şeyin önce ruhlar âleminde sonra âlemü'l-kalp (Levh-i mahfuz)da, sonra âlem-i nefsde (ki buna âlemü levhi'l-mahvi ve'l-ispat ve âlem-i semâ-i dünya da denir) birer sureti vücud bulur. Demek ki, Âdem Peygamber âlem-i kevni (var olma âlemi)'nde henüz vücud bulmadan önce melekût âleminde temsili bir şekilde sureti belirmiştir.

Yeryüzünde halifelik şerefini ihraz eden insanın organlarında zahir olan söz ve fiil onun âlem-i kevn ve şehadetidir ve onun bir vücudu da gaybü'l-gayb ötesinde olan ruhunda, sonra gaybü'l-gaybında, sonra semâ-i dünyası sayılan nefsinde mevcuttur ve sonra da uzuvları üzerinde zahir olur.

Yeryüzüne tek bir Âdem mi gönderilmiş, birçok âdemler mi gönderilmiştir?

Alemin sonradan var kılınmasıyla beraber tarihi de meçhuldür. O takdirde Ebû'l-beşer (beşerin ilk babası) sayılan Âdem Peygamber'den evvel başka âdemler gelip geçmiş midir? Bu hususta sahîh bir rivayet var mıdır? Büyük ilim adamlarının bununla ilgili görüş ve düşünceleri nelerdir?

Şeyh Muhyiddîn bin Arabi (H: 560-635/M; 1164-1237) Fütuhat-i Mekkıy'ye adlı eserinin 390. babında Âdem bahsinde diyor ki: "Ben, Kâbe-i Muazzama'yı tavaf ederken bir grubun Beytullah'ı tavaf ettiklerine ve tavaf esnasında şöyle söylediklerine şahit oldum: "Sizin tavaf ettiğiniz gibi bize nice yıllar bu Beyt'i böylece tavaf ettik!" Onların bu sözlerini duyunca misal aleminden olduklarını hatırlayarak yanlarına yaklaştım. Onlardan biri benim hatırlayışıma uygun bir bakışla baha teveccüh etti ve: "Ben senin dedelerinden biriyim!" dedi. Ben, ona ölümünün üzerinden kaç yıl geçtiğini sordum. "Kırk bin seneden fazla!" diye cevap verdi. Hayretler içinde kaldım ve: "Nasıl olur? Âdem babamızdan Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) kadar yedi bin yıl bile olmadı" dedim. O, "Hangi Âdemden bahsediyorsun? Senin bahsettiğin âdem son yedi bin yılın başında gelen âdemdir!" dedi. Bunun üzerine hatırıma Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in şu hadisleri geldi: **"Allah Teâlâ şüphesiz ki Âdem'den önce yüz bin âdem yaratmıştır."**

Şeyh Muhyiddin (kaddesallahu sirrehu) büyük bir ilim adamıdır. Çok değerli eserler vermiştir. İlmine, fazlına hiç diyeceğimiz yok. Yalnız bütün araştırmalarımıza rağmen onun naklettiği hadisin senedini tespit etmek mümkün olmadı. Eski ve yeni birçok tefsirlerin hiçbirinde böyle bir hadise rastlayamadık.

Muhyiddîn bin Arabî (kaddesallahu sirrehu)'nin bu mükâşefesi İmam-ı Rabbani Ahmed Farukî (İkinci bin yılın müceddidi) Hazretleri'nden sorulduğunda şu cevabı vermiş: "Allah (celle celaluhu)'nun inâyetiyle bu meselede ben fakire zahir olan şudur ki: Hz. Âdem'den önce gelip geçen âdemler misal aleminde vücud bulmuşlar, şehadet âleminde değil. Şahadet âleminde var olan ve yeryüzünde halife kılınan, meleklerin secdesine nail olan, beşerin ilk babası Hazret-i Âdem'dir. Başka âdem yoktur.

Bunun tahliline gelince: Âdem (aleyhisselam) cami bir sıfat üzere yaratılmıştı. Onun birçok letâif ve vasıfları vardır. Şahsıyla vücut bulmadan önce onun bu letâif (cisimle ilgili olmayıp ruhla ilgili olan vasıflar) veya niteliklerinden biri her vakit mevcut olma istidadındaydı. Yeryüzünde şahsen mevcut olmadan önce misal aleminde onun yüz bin defa temsili verilmiştir. İbn Arabî (kaddesallahu sirrehu) bu temsillerden bahsetmiş olsa gerek. Yoksa ben misal alemine dikkatle baktım, aradım taradım. Hazret-i Âdem'den başka âdem göremedim. Hem Âdem hakkındaki bütün âyet ve

hadîsler tek bir âdemden bahseder ve ona "Ebû'l-beşer" der."

Abdulazîz Debbâğ (kaddesallahu sirrehu) ve belli başlı birçok ilim adamları da aynı kanaattedirler.

TAHLİLLER

Melekler, lâtif ve nûrânî varlıklardır. Muhtelif şekillere girme özelliğinde yaratılmışlardır. Genel olarak iki kısma ayrılırlar:

1- Mârifet-i Hak'da istiğrak hâlinde olan melekler. Bunlar mâsivayla meşgul olmazlar. "Gece gündüz durmadan, dinlenmeden tesbîh ederler."[1] Bunlara "İlliyyûn-Mukarribûn" adı verilir.

2- Allah (celle celaluhu)'nun ezelî ilmiyle sabit olan, kalemle son ifâdesini bulan ilâhî buyrukları gökten yere indiren melekler. Bunlara "Müdebbirûn" denilir. Emrolundukları şeylerde Allah (celle celaluhu)'ya asla isyan etmezler. Ayrıca cümlede zarfiyet ifade eden art arda iki "fiha" kullanılmasının sebebi; birincisi, âdemoğlunun yeryüzüne nüfuz edip orayı bayındır hâle getireceğine, ikincisi, kanlar dökerek orayı ifsat edeceğine işarettir.

Tesbîh ile takdîs arasındaki mânâ farkı: Tesbîh; şirk, acz ve noksanlıktan tenzîhe delâlet eder. İkincisi, yani takdîs, infial duyup boyun eğmekten, fiili kabullenmekten beri almaya ve zatında, sıfatında birkaçlıktan tenzîhe delâlet eder.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Hak meleklerine yeryüzünde kendi buyruklarını uygulayacak bir halîfe yaratacağını bildirdikten ve onların bu hususta açıklamada bulunma isteğiyle ilgili sorularını cevaplandırdıktan sonra, halîfe olacak zâtın özelliğini, sair mahlûkata olan üstünlüğünü ispat etmeyi ve bu ispatı meleklere takrir etmeyi, meleklerin tereddüdüne mahal bulunmadığını, daha doğrusu Âdem'in birçok ilâhî esrar ve lûtuflara lâyık bir evsafta yaratıldığını ve nihayet ona verilen ilim rütbesinin bütün rütbelerden yüksek olduğunu beyânla وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا âyetini indirdi.

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِـُٔونِى بِاَسْمَآءِ

1 Enbiya sûresi, âyet: 20

هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ ﴿٣١﴾ قَالُوْا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ؕ
اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يٰٓاٰدَمُ اَنْۢبِئْهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۚ فَلَمَّآ اَنْۢبَاَهُمْ
بِاَسْمَآئِهِمْ ۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا
تُبْدُوْنَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ﴿٣٣﴾

31- Allah, Âdem'e (gerekli olan) bütün (eşyanın) isimlerini öğretti. Sonra o eşyayı meleklere göstererek, "(iddianızda) doğrular iseniz, bunların isimlerini Bana haber verin" buyurdu.

32- (Melekler de): "Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz ki Sen her şeyi bilensin, yegâne hikmet sahibi de Sensin!" dediler.

33- (Allah): "Ey Âdem! Bunlara onların isimlerini haber ver" buyurdu. Âdem onlara sözü edilen eşyanın isimlerini haber verince (Allah meleklere): "Size demedim mi, Ben göklerin ve yerin gaybını (görünmeyen, sizlerce bilinmeyen şeylerini de) elbette bilirim ve sizin açıkladığınızı da, gizli tuttuğunuzu da bilirim." buyurdu.

İLGİLİ HADİSLER

Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Âdem'e her şeyin isminin öğretildiğini beyânla buyuruyor ki:

"Mü'minler kıyamet günü toplanıp: "Rabbimîz katında şefaat dileyecek bir yol arasak ya" derler ve Âdem'e gelerek: "Sen insanların babasısın. Allah seni kendi eliyle yaratmış, meleklerini sana secde ettirmiş ve her şeyin ismini sana öğretmiştir. Ne olur bizim için Rabbin katında şefaatçi ol, tâ ki O bizi şu bulunduğumuz yerde rahata kavuştursun" derler. Âdem: "Ben size bu makamda faydalı olamam!" der ve günahını hatırlayarak utanır."[1]

İnsana -kesbî olsun vehbî olsun- verilen ilmin hayır olduğuna temas edilerek buyuruluyor ki:

1 Buharî: Enes bin Mâlik (radıyallahu anh)den

"Allah Teâlâ kimin hakkında hayır ve iyilik murat ederse, onu dinde bilgili ve anlayışlı kılar."[1]

"İki haslet gıpta edilmeye değer: Allah (celle celaluhu)'nun kendisine ihsan buyurduğu malı hak uğrunda sarf ve infaka muvaffak kıldığı kimse ile Allah (celle celaluhu)'nun kendisine vermiş olduğu ilim ve hikmetle hükmeden ve onu halka öğreten kimse."[2]

İLMİ YÖNÜ

Düşünce ve duygularımızı birbirimize anlatabilmemizi dil sağlar. Diğer bir tarifle dil: İnsanların düşüncelerini, duygularını, isteklerini anlatmak için kullandıkları seslerden meydana gelmiş konuşma düzenidir.

Bu tarif Kur'ân'ın beyânına tamamen uymamakla beraber bize şu sonucu veriyor: Dil, insanla başlamış ve onunla son bulacaktır.

Günümüzde filoloji ve bu ilmin konusunu oluşturan fonetik (dildeki seslerin değişikliklerini, bunların tarihini inceleyen kısmı), morfoloji (kelime şekillerinin değişmeleri bilgisi), sentaks (gramerin, kelime düzenini konu yapan bölümü, söz dizimi) ve sözlükle uğraşan ilim adamları, insanların ne zaman konuşmaya başladıklarını, ilk dillerin veya dilin nasıl olduğunu ve oluştuğunu kesin şekilde meydana koyamamış ve bir takım varsayımlardan hareketle yeryüzünde hâlen konuşulan dillerin bir tek kökten çıkıp çıkmadığında net bir sonuca varamamışlardır.

Ünlü filozof Herder'e göre, insanlar hayvanların seslerini taklit edip onlardan öğrendiklerini geliştirerek kendilerine göre bir dil bulmuşlardır.

Diğer bazı ilim adamlarının ortaya attıkları varsayıma göre, insanlar önce her an karşılaştıkları canlı yaratıklara ad takmışlar, özellikle vahşî hayvanlara ad bulmak dilin temelini oluşturmuştur.

Ne var ki, bu görüş ve iddiaların hiçbiri kesin bir sonuç elde edememiştir. İsâ Peygamber (aleyhisselam)'in doğumundan önceki asırda yaşayan Romalı Lucrece'in meşhur "De Natura Rerum" manzumesinin beşinci kitabında, kâinatın oluşumundan söz edilirken, dilin menşei hakkında şu sözlere rastlanır: "Tabiat, insanı dilin çıkardığı farklı sesleri denemeye sevk

1 Buharî - Müslim: Muâviye (radıyallahu anh)den

2 Buharî - Müslim: İbn Mes'ud (radıyallahu anh)den.

eder ve bu suretle eşyanın isimleri icat edilmiş olur. Bu deneme ve çırpınıp uğraşmalar, tıpkı küçük çocukların söz söylemeye muktedir olamayışlarının onları birtakım davranış ve tavırlara sevk etmesine benzer."

Bu da bir varsayım olmaktan öteye geçememiştir.

Eski İbranîler'in dile ait ufak-tefek meseleler ile uğraştıkları ve meselâ bazı özel ilimler doğrudan doğruya bir mâna delâlet etmiyorsa onu etimoloji açısından açıklamaya kalkıştıkları bilinmektedir. Daha sonraları Yunanlılar ile Romalılar'ın da bununla meşgul oldukları tespit edilmiştir. Eflatun'un eserlerinde bunun izlerine rastlanır.

Dilin ilâhî bir lütuf ve bağış olduğunu kabul etmeyenlerden filozof Leibniz diyor ki: "İbraniceyi insanların ilk dili kabul etmek için ortaya koyulan sebepler kadar, Felemenk dilinin cennet sakinlerinin dili olduğuna dair 1580 yılında Garopius adında birinin ileri sürdüğü sebepler de bir bakıma uygundur. Ancak şunu söyleyelim ki, İbranice Musa Peygamber zamanında mevcut idiyse Mısır dili nereden çıkmıştır?"

Diğer taraftan Almanya'da 18. yy'ın sonlarına doğru Gottfried Herder yazmış olduğu bir tezde dilin ilâhî bir bağış olduğuna dair ilâhiyatçıların görüş ve iddialarına açıktan itiraz ediyor ve: "Eğer dil Allah'ın ihsanı bir meleke ise, bu onun olduğundan çok mükemmel ve mantıkî, aynı zamanda akla uygun olmasını gerektirir. Oysa mevcut dillerin birçoğu o kadar karmaşık ve düzensizdir ki, insanın bu dillerin Allah (celle celaluhu)'nun eseri olduğuna inanması mümkün değildir."

Herder burada zamanla her şeyin eskidiğini, asliyetini ya kaybettiğini, ya da birçok değişikliklere uğradığını unutmuş gibi görünüyor.

Hristiyan dininde Origene'den tutunuz da en büyük kilise pederlerinin hemen hepsi, ilk insanın dilinin, Tevrat'ın dili olan İbranice olduğunu ve Allah tarafından Âdem Peygamber'e öğretildiğini; Allah (celle celaluhu)'nun bu dil ile Musa'ya seslendiğini ve sonradan insanların küstahlığına karşı ceza olmak üzere dillerin Allah tarafından çoğaltıldığını kabul ediyorlar.

İbranîler'e göre ise dil, Yehova tarafından ihsan olunmuş özel bir bağıştır. Kitab-ı Mukaddes'in birinci babında şu cümlelere rastlamaktayız: "Yehova, Âdem ile Havva'ya seslenip konuşuyor. Âdem, Yehova'nın getirip önüne koyduğu bütün hayvanlara birer ad koyuyor..." Ve dil onlara göre bu

suretle oluşup meydana çıkıyor..

Kur'ân-ı Kerîm Bakara sûresi 31. âyet -bütün bu varsayım, iddia ve görüşlerin önüne bir sed çekerek dil konusunda bize en doğru bilgiyi veriyor. İlgili âyetle bizler üç ayrı şekilde aydınlatılıyoruz ve ilim adamlarına da sağlam bir ipucu veriliyor:

Dil, İlk insan Âdem ile başlamıştır.

İlk dil ve ona dayalı konuşmayı Allah bir lütuf olarak ilk insan Âdem'e öğretmiş, eşyanın ismini belletmiştir.

Yeryüzünde konuşulan diller tek kökten gelmedir. Çünkü Allah, Âdem'e mevcut eşyanın isimlerini öğretmiştir.

Büyük müfessir Fahreddin Râzî'ye göre, Allah kâinatta var kıldığı her cins eşyanın isim ve sıfatlarını Âdem'e çeşitli lügat üzerine öğretmişti. Âdem (aleyhisselam)'in çocukları da o lûgatları bilir ve konuşurlardı. Âdem (aleyhisselam) ölünce çocukları yeryüzüne yayılıp her biri ayrı bir lügate göre konuşmaya başlamıştır. Yeni nesiller ortaya çıkıp eski neslin devri kapanınca diğer lügatler kabile ve milletler arasında unutulmaya mahkûm olmuştur.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Yeryüzünde Allah (celle celaluhu)'nun naibi olacak, O'nun buyruklarını yerine getirecek insanın, bu şerefli mevkide icrâyi faaliyet edebilmesi, insanlığını yaşatabilmesi ve insanlığın şeref ve haysiyetini onun yaratılış gayesine uygun bir şekilde koruyabilmesi için 31. âyetin işaret ettiği şu vasıflar üzere bulunması gerektir:

a) Derin bir bilgiye, ihatalı bir kültüre sâhib olmak.

b) İlmiyle yaşamak, onu kötüye kullanmamak, şerre âlet etmemek.

c) Allah (celle celaluhu)'nun var kıldığı, isim ve sıfatlarını Âdem'e öğrettiği eşya üzerinde araştırma yapmak ve yaptırmak.

d) Bildiğini kıskanmadan, usanç duymadan isteklilere öğretmek.

O halde Âdem'in meleklerden üstün oluşu, geniş bilgisiyledir. O bilgi hem Adem'i hem de çevresini asırlarca aydınlatmıştır. Demek ki, insanın elde edeceği bilgi, onu ve çevresini Allah (celle celaluhu)'ya yaklaştıran, hak

ve hakikata, adâlet ve hayra kapı açan sönmez bir meşale olmalıdır. Faydasız ömrü boşuna harcamaktan başka neye yarar? Bunun için Cenâb-ı Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ellerini göğe doğru kaldırınca: **"Allahım! Korku hissetmeyen kalpden, duyulmayan duadan, doymak bilmeyen nefisten, faydasız ilimden sana sığınırım"** diye duâ ederlerdi.

Allah (celle celaluhu)'nun Âdem'e lüzumlu her şeyin veyahut bütün eşyanın ismini öğretmesi, ilk insanların vahşî değil de medenî olduğunu ve insanca yaşama yollarını bildiğini gösteriyor.[1] Ayrıca insanın ilmî sahada durmadan çalışmasına, kâinatın esrarını çözmesi için kafa, göz ve kulak yormasına, fakat sabırla bu yolları takip etmesine, öğrendiği faydalı bilgilerle cemiyete ışık tutmasına, tıpkı Âdem gibi yararlı bir baba olmasına heveslendirme ve teşvik vardır.

İlmin haysiyeti, onu şerre âlet etmemek ve onunla böbürlenmemektir. Melekler kendi bilgi ve mevkilerini düşünerek Âdem'in yaratılmasına ilâhî irâdenin neden taallûk ettiğini anlayamadılar. Bu sebeple ilmî sahada Âdem'le boy ölçüşemediler. Mahcup duruma düştüler ve bu mahcubiyet içinde kusurlarını anlayarak: "Ya Rab! Seni tenzih ederiz. Bize öğrettiğinden başka hiç bir bilgimiz yoktur" dediler ve böylece ilmi gerçek sahibine nispet ettiler.

Özet olarak diyebiliriz ki; Âdem (aleyhisselam) cins itibariyle mâsûm olmamakla beraber eşyayı isimleriyle, özellikleriyle bilmesi, O'nun meleklerden üstün tutulmasına sebep teşkil etmiştir. Eğer ilimden daha üstün bir sıfat olmuş olsaydı Âdem'in meleklerden üstün sayılmasına o sıfat sebep olarak gösterilirdi. Bunun için Rasulallah Efendimiz (aleyhisselam): **"İlim rütbesi bütün rütbelerin üstündedir."** buyuruyor.[2]

İTİKADİ YÖNÜ

اَنْبِؤُنِى بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِيْنَ

1- Cümlesi, güç getirilmeyecek bir teklif sayılabilir mi? Çünkü Cenâb-ı Hak meleklere öğretmediğini Âdem'e öğrettikten sonra meleklere bunların isimlerinden bana haber verin, buyurmuştur.

1 Bak: Rahman sûresi, âyet: 1, 2, 3.

2 Tefsîr-i Kebîr - Ebû Nuaym.

Başta Fahreddîn Râzî ve diğer bâzı müfessirlere göre, bu makamdaki teklif, güç getirilmeyen bir teklif değildir; meleklerin aczine işaretle açık bir delîl ve şâhidle onları susturmaya ve hikmeti sezdirmeye matuf bir teklîftir ve kimin halifeliğe lâyık olduğunu belirtmektir.

O halde Âdem, Cenâb-ı Hakk'ın hem ilim, hem de kelâm sıfatlarına mazhar olmuş üstün bir mahlûktur.

2- Müslüman cemaatine önderlik edecek kimsenin herhalde bilgili olması ve bilgisiyle âmel edip etrafını aydınlatan bir şahsiyet hüviyetini taşıması gerektir.

3- İlâhî vahye mazhar olan insan rasuller, melek olan rasullerden; melek olan rasuller, adaleti gözeten bütün mü'minlerden; adaleti gözeten bütün mü'minler, (rasuller müstesna) bütün meleklerden daha üstündürler.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Allah, Âdem Peygambere ilim ve maarif payesini lûtfetmeyi irâde ettiğinde, O'nun kalbine varlık alemindeki bütün eşyanın isim ve özelliklerini, faydalı ve zararlı taraflarını ilka etti ve sonra insaniyet mertebesinde olan Âdem'in bu üstünlüğüne melekût âlemini şahit tuttu. Melekler de lisan-i hâl ile kemâlât-i insaniye seviyesinde olmadıklarını itirafla Hakk'ı tenzîh ettiler. Allah da: "Ey Âdem! Eşyanın isim ve sıfatlarını, özelliklerini meleklere haber ver (böylece ilmen üstün olduğunu onlara göster)" buyurdu. Fakat burada "öğret" demedi. Çünkü tâlim insan cemiyetine has kılınmıştır. Meleklerin ise ilmi, kesbî değildir, vehbîdir. Sonra Allah göklerin ve yerin gaybını gereği gibi bildiğini, açık gizli her şeyden haberdar olduğunu beyânla, insan tabiatına zerkettiği marifet ve muhabbetin ayrı bir hususiyet taşıdığını meleklerine hem bildirdi hem de ikrar ettirdi.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki üç âyetle Âdem'e ve dolayısıyla zürriyetine bahşedilen (yeryüzündeki halifelik, ilim ve meleklere olan üstünlük) gibi fıtrî üç büyük nimetten bahsediliyor. Aşağıdaki âyetlerle de Allah (celle celaluhu)'nun Âdem'e olan büyük kerameti ve bunun neticesi olarak çetin bir imtihana tâbi tutulması, fakat yaratılışı icabı nefsânî arzusuna meylederek halifelik sınırını biraz aşması, ancak bu meylin arızî olduğu, kendisini peygamberlik mertebesinden aşağı düşürecek bir isyan ve tuğyan mâhiyetinde olma-

dığı anlatılır. Asıl dikkati çeken taraf, açılan imtihanda meleklerin teslimiyet göstererek başarı sağladığı, Âdem (aleyhisselam)'ın bir sarsıntı geçirdiği, şeytanın da gurura kapılarak imtihanı ebediyen kaybettiği ve bu yüzden ilâhî rahmetten uzaklaştırıldığı ve Âdem'in telakki ettiği lâhutî kelimelerle tövbesinin kabul olunduğu, artık bundan böyle Âdem'den sonra gelecek nesillerin de ilâhî hidayetle, O'nu inkâr arasında ağır imtihanlar geçirecekleri, başarı sağlayanlar için korku ve endişe olmayacağı, teslimiyet göstermeyip imtihanı kaybedenler için ebedî bir azabın hazırlandığı hususlarına yer verilir.

Dünya durdukça Âdem (aleyhisselam)'ın sıfatları kendi evlâdına, şeytanın sıfatları da kendi zürriyetine nesil nesil intikal edecek ve bu iki ayrı cinsten olan mahlûklar arasındaki -haset ve kibirden neşet eden- düşmanlık ateşi kıyamete kadar sönmeyecektir. İdrâk edenlere ne mutlu!

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَ ؕ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ
الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا
حَيْثُ شِئْتُمَا ۪ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَاَزَلَّهُمَا
الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۪ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰى حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهٖ
كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ؕ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

34- Ve Biz meleklere: "Âdem'e (saygı yollu) secde edin" dediğimizde, onlar hemen secde ettiler. Yalnız İblîs dayattı, (bunu) kibrine yediremedi de kâfirlerden oldu.

35- Ey Âdem! Dedik. (Artık) sen ve eşin cennette sakin olun. Dilediğiniz yerde ondan (ondaki nimetlerden) refah ve huzur içinde yiyin. (Ancak) şu ağaca yaklaşmayın, sonra (Hakk'a karşı gelip kendine) zulmedenlerden olursunuz.

36- (Ne var ki) Şeytan onları oradan kaydırdı; ikisini de içinde bulundukları şeyden (sonsuz nimetlerden) çıkardı. (Bunun üzerine) Biz de

(bundan böyle) kiminiz kiminize düşman olarak (oradan yeryüzüne) inin. Sizin için yeryüzünde (belli) bir süreye kadar bir karargâh ve yararlanacağınız şey(ler) vardır, dedik.

37- (Bu kayma ve kendine zulmetme üzerine büyük bir pişmanlık duyup tevbe eden) Âdem, Rabbinden (gelen ve kalbine ilka olunan) kelimeleri karşılayıp aldı. Allah da onun tevbesini kabul etti. Çünkü tevbeyi çokça kabul eden ve çokça merhamette bulunan ancak O'dur.

38- (Evet) İnin oradan hepiniz, dedik. Benden size bir hidâyet (doğru yolu gösteren kitap, ya da peygamber) gelecek olursa, artık kim hidâyetime uyarsa, onlara ne bir korku vardır ne de onlar mahzun olurlar.

39- (Bizi) inkâr edip âyetlerimizi (varlığımıza ve birliğimize delâlet eden belgelerimizi) yalanlayanlara gelince, işte onlar ateşin yakın dostu ve arkadaşlarıdır, onlar orada ebediyen kalıcılardır.

İLGİLİ HADÎS-İ ŞERİFLER

Selmân-ı Fârisî Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e secde etmek istediğinde, aleyhi salât ve selâm Efendimiz buyurdular ki: **"Allah'dan başkasına secde etmek hiçbir mahlûka lâyık ve caiz değildir."**[1]

"Güneşin içinde doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. O gün Âdem yaratırmıştır."[2]

"Âdemoğlu secde ayetini okuyup secde ettiğinde, şeytan oralardan ayrılır ve ağlayarak der ki: Ah, yazıklar olsun bana! Ademoğlu secdeyle emrolundu, (emre uyarak) secde ettiği için ona cennet vardır. Ben de secdeyle emrolundum, fakat isyan ettim; benim için de ateş (cehennem) vardır."[3]

İLMİ YÖNÜ

İnsanın manevî, varlığını iki zıt kuvvet teşkil ediyor. Biri ölümle yok olup gidiyor, diğeri ölümle ebedî bir hayata intikal edip ebedîleşiyor. Bunlar: Rûh ile nefis (hayvanî nefis)tir. Birinci, kuvvet nûrânî ve ulvî olduğu için akıl, irâde, şuur gibi üstün değerleri; ikinci, kuvvet ise zulmânî ve süfli bulunduğu için şehvet, gazap, gurur ve bunların kapsamına giren hay-

1 Tefsîr-i Nesefî

2 Müslim – Nesâî

3 Müslim: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den.

vanî sıfatları temsil eder. Ruh melekût âleminden olduğu için meleklerle alâkası vardır. Nefis, süflî âlemden olduğu için maddeyle ve şeytanlarla alâkası mevcuttur.

O halde melekle hayvan arasına sıkıştırılmış olan insanın asıl değerinin, diğer bir tâbirle liyakat ve meziyetinin ölçülebilmesi ve bu iki varlık arasında denge sağlayıp sağlayamadığının tespiti, karşılıklı hareket âmili veya nedeni olan melek ve şeytandan her biriyle münasebet nisbetiyle mümkündür. Şeytan olmamış olsaydı, yani insan değerinin ölçülmesine mihenk olan mukabil siklet mevcut olmasaydı, faziletin zirvesine yükselmiş açık kalpli bir insanla, rezîletin bataklığına gömülmüş vicdanı silik diğer bir insan birbirinden nasıl ayırt edilebilirdi?

AHLAKİ YÖNÜ

Kibir ve gururdan neşet eden nankörlük de Allah'ı inkâr etmek kadar tehlikelidir. Şeytan'ın küfr-ü tuğyanı inkârdan değil, ruhunu istilâ eden kibir ve hasedin doğurduğu nankörlüktendir. Çünkü o, Allah'ı bilir ve bir zamanlar itaatli bir mahlûk olarak O'na ibâdet ederdi. Fakat Allah (celle celaluhu)'nun ilim ve irfanla süslediği ve yeryüzüne halife olarak gönderdiği Âdem'e saygı göstermeyi, O'nun önünde eğilmeyi bir türlü gururuna yediremeyerek isyan etmesi var ya, onu ilâhî rahmetten ebediyen mahrum bıraktı. Şeytan'ın secde ve dolayısıyla saygı göstermekle emrolunması, Âdem'in fâni varlığına karşı değil de onda tecelli eden ilâhî inayetin feyiz ve nuruna idi. Ne yazık ki, ondaki kibir ve bencil rûh bu gerçeği anlamasına imkân vermemişti.

Cenâb-ı Allah bu olayı bize nakletmekle, içimizdeki akıl, şehvet, gazap ve bu üçünün kapsadığı birçok iyi ve kötü sıfatlar ve kuvvetler arasında en azından bir denge sağlamamızı talîm ediyor. Zıt kuvvetler arasındaki denge bozulur da şehvet ve gazap gibi süflî kuvvetler ağır basacak olursa, akıl, idrâk ve şuur perdelenir ve işte o zaman iç varlığımızda isyan ve tuğyan bayrağı dalgalanmaya başlar. Tabiatıyla bu hal mânevi gelişmemizi engeller; bizi çok nankör bir mahlûk seviyesine düşürebilir.

Allah (celle celaluhu)'nun ezelî ve ebedî inayetine mazhar olmak istiyorsak, organik hayatımızın gelişmesine mâni olan şeyleri gidermeye çalıştığımız gibi, ruhî hayatımızın da gelişmesine engel olacak iç ve dış faktörleri bertaraf etmemiz, hiç olmazsa zararsız hâle sokmamız lâzımdır. Aksi tak-

dirde iç âlemimizde denge bozulur. Âdem (aleyhisselam) kaydırıldıktan sonra sarsılan dengeyi düzeltmek için Allah (celle celaluhu)'ya iltica edip tevbe etmişti. Allah da onun bu samimi tevbesini kabul buyurmuştu. Şeytan ise kökünden bozulan dengesini düzeltmek için en ufak bir çare aramamıştı. Bu yüzden ebedî lanete çarpıldı.

İşte hayatımız için en güzel ölçü, misal ve düstur! Anlayanlara ne mutlu!

İCTİMAÎ YÖNÜ

İnsan ruhunu geliştiren, olgunlaştıran manevî değerler hep ilâhî inayetin eseri ve tezahürüdür. Bu değerler, değer olarak bilindiği ve bütün bir hayat manzumesinde yer aldığı müddetçe faydalı olur. Cemiyet hayatına da ancak bu değerler gerçek istikameti verir.

Unutmıyalım ki manevî değerlerimiz, ancak organik, entellektüel ve manevî faaliyetlerin tam ve düzenli olmasıyla içimizi ve çevremizi aydınlatan bir meşale olabilir. Bu faaliyetlerden biri diğerinden ayrı olarak tek başına ele alınırsa, meşalenin yanması pek zor hattâ imkânsız olur. Baharın tesiriyle ağacın dallarına doğru yükselen hayat gibi, iç âlemimizdeki manevî değerleri temsil eden rûh da irâdenin tesiriyle içimizde yükseldiği vakit hem akıl, hem zekâ, hem ahlâk güzelliği, hem de nefse hâkimiyet şeklinde tezahür eder.

İşte fert ve cemiyetin kurtuluşu için en uygun yol! Şeytan bu yoldan saptığı için ebedî hüsrana, Âdem sapmadığı için sonu gelmeyen cinâne layık görüldü.

Bunun aksine cemiyeti her ân kanser gibi sorabilme istidadında olan maddi ve şehevî değerler (!) tek başına hükümrân olur da mânevi değerlere paydos derse, artık o cemiyet veya milletin kıyameti kopmuş demektir. Zira maddi ve şehevi değerler (!) her türlü ahlaksızlığın başı ve huzursuzluğun kaynağıdır. Bütün küfr-ü tuğyanlar, gayri ahlâkî hâdiseler bu mezbelede neşv-ü nema bulduktan sonra etrafa yayılır.

Nitekim şeytan ve ona tâbi olanların kıyameti her gün bu mezbelede kopmakta ve zamanla yeryüzünden silinip tarihin derinliklerine gömülüp gitmektedir. Fir'avn'ın rububiyet iddiası, Nemrud'un küfr-ü tuğyanı, Câlut'un serkeşliği, Ebû Cehil'in putperestliği ve nihayet şeytanın kibr-ü gururu konumuza birer misal teşkil edebilir.

TAHLİLLER

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ

"Meleklere: Âdem'e (saygı yollu) secde edin, dediğimizde."

Meleklerin ilâhî buyruğa imtisalen, Âdem'e secde etmesi, alnı yere koymak suretiyle olmayıp biraz eğilmek suretiyle olduğu ve böyle yapmanın da bir saygı ve tazim ifâde ettiği, ekserin kabul ettiği bir te'vil ve tefsîrdir. Kardeşlerinin Hz. Yûsuf'a yaptıkları, secde gibi. İslâm dini saygı yollu bu tarz eğilmeyi iptâl edip yerine selâm adabını koymuştur.

Diğer bir tefsirle, meleklerin Âdem'e saygı göstermesi, esasında Allah (celle celaluhu)'ya itaattir. Diğer bir tâbirle Âdem, Allah (celle celaluhu)'ya yapılan secdeye kıble olmuştur.[1]

Müfessîr Keşşaf'a göre secde, Allah (celle celaluhu)'ya olursa, ibâdet sayılır. Başkasına olursa -kelime olarak- saygı ifâde eder. Meleklerin Âdem'e, kardeşleriyle babasının Hz. Yusuf'a yaptığı secde gibi. Bu tarz secde alnı yere koymaktan ziyade eğilerek saygı göstermek mânâsına gelir.

Büyük müfessîr Fahreddîn Râzî'ye göre: Âyetin zahirinden anlaşılan: Âdem henüz cismanî bir varlık olarak vücud bulmadan önce Allah meleklere: "Âdem vücud bulunca O'na secde edeceksiniz" diye emretmişti. Bu mânâyı Hicir sûresi 27-31. âyetleri teyit etmektedir.

O halde Âdem'e bütün isimlerin öğretilmesi ve O'nun meleklerle olan imtihanı, meleklerin O'na secde etmesinden sonra olmuştur.

Meleklerin Âdem'e yaptıkları secde, ibâdet secdesi midir? Öyle olsaydı, Allah (celle celaluhu)'dan başkasına yapılması küfrü gerektirmez miydi? Bâzılarına göre, az yukarıda belirttiğimiz gibi, secde Allah (celle celaluhu)'ya edilmiş, Âdem buna kıble olmuştur. Fakat bu görüşe iki yönden itiraz edilmiştir:

1- "Sallaytü li'l kıbleti" denilmez de,"Sallaytu ile'l kıbleti" denilir. Âyette ise "lâm" ile mef'ul getirilmiş فَسَجَدُوٓا buyurulmuştur. Bu kaideye göre Âdem, meleklerin secdesine kıble değil de doğrudan doğruya mescûd (secde olunan) olmuştur.

1 Haazin - Tefsîr-i Kebîr

2- Âdem'in bu secdeye kıble olduğu kabul edilecek olursa, meleklerden üstün olduğu neticesi çıkar mı? Çıkmaz. Nitekim Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Kâbe'ye müteveccihen namaz kılması, Kâbe'nin ondan üstün olduğunu gerektirmez.

İtiraz yollu bu iki ihtimal vârid olmakla beraber, sıhhatli değildir. Zira Arap edebiyatında (salla) fiili (ilâ) ile müteaddi olduğu gibi (lâm) ile de olmuştur. Büyük İslâm Şâiri Hz. Hasan, İmam Ali (radıyallahu anh)'yi medhederek diyor ki:

Türkçesi: "Hazret-i Ali (radıyallahu anh) kıblenize namaz kılanların evveli; Kur'ân ve sünnetleri (vukufta) insanların en çok bileni değil miydi?" Şiirde (salla lil-kıbletiküm), denilmiş, yani "lâm" ile müteaddi olmuştur.

Bütün bunlarla beraber âyetin zahirinden ve alâkalı hadislerden, secdenin doğrudan doğruya Âdem'e yapıldığı anlaşılıyor. Keyfiyetine gelince, ekseri müfessirlere göre, eğilerek saygı göstermek şeklinde olduğudur.

اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

"Yalnız iblis dayattı, (bunu) kibirine yediremedi de kâfirlerden oldu."

Bu ve yukarıdaki âyetlerin siyak ve sibakından İblis'in melek cinsinden olmadığı, ancak cüz'i bir maarifle ve mânâ âleminin derinliğine azıcık bir vukufla melekler kafilesine girdiği anlaşılıyor. Meleklerden olmuş olsaydı -yaratılışı icabı- Allah (celle celaluhu)'ya isyan etmemesi gerekirdi. Çünkü meleklerin başta gelen sıfatlarından biri "Allah (celle celaluhu)'nun kendilerine emrettiği hususlarda O'na karşı emrolundukları şeyleri (kusursuz) yerine getirirler" âyetinin beyân ettiğidir.[1] İblis'in meleklerden istisna edilmesi, onlardan biri olduğuna delâlet etmez. Zira, istisna munkatıda olabilir.[2]

Kur'ân'ın kesin beyânına göre, İblis cinlerdendir. "Ancak İblis değil; o cinlerden idi, Rabbının buyruğunun dışına çıkmıştı."[3]

Cennet, ebedî saadet ve sevap yurdudur. Âyette geçen el-cennet kelimesinin başındaki (elif-lâm) ahd içindir, belli bir cenneti ifâde eder.

---

1 Tahrîm sûresi: 6. ayet

2 Tefsîr-i Keşşaf.

3 Kehf sûresi: 50. ayet

Âdem yaratıldığı zaman ne cennet, ne de cehennem vardı, diyenler, Âdem ile Havva'nın bir müddet eyleştikleri cennetin Filistin bahçeleri veya İran ile Kirman arasındaki meşhur bağ ve bahçelerin olduğunu söylerler. Fırat ile Dicle arasındaki münbit ve yemyeşil topraklar olduğunu iddia edenler de eksik değil. Ayrıca Âdem ile Havva'nın bu yerlerden hübutunu, yani iniş ve geçişini de Hindistan'a inmekle tefsir ederler. Bunların ikinci delili, Âdem'in yeryüzünde yaratıldığı rivayetidir.

إِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً

Âyeti de bu rivayeti teyit etmektedir. Böyle olmakla beraber Âdem'in yeryüzünde yaratılması cennete girip çıkmasına mâni değildir. Bak, A'raf Sûresi 11-24. âyetlere.[1]

رَغَدًا Genişlik ve refah içinde.[2]

الشَّجَرَةَ Bu ağacın mahiyeti hakkında çeşitli görüş ve yorumlar mevcuttur. (Elif-lâm) ile kullanılması, bilinen bir ağaç olduğunu ifâde eder. Belki de hilâfetin sınırı veyahut günah ve isyan hakkında çizilen ilâhî hudut olabilir. "İyilikler ve kötülükler, helâl ve haram hakkındaki memnu' bilgi", diyenler de olmuştur. Fakat bütün bunlar birer ihtimal olmaktan öte tarafa geçmez. Hakikati Allah daha iyi bilir.

Hristiyanlar bu memnu' ağacı Âdem'le Havva'nın karı-koca hayatı yaşamalarını meneden bir emir olarak te'vîl ederler ve buna dayanarak rahip ve rahibeler evlenmekten kaçınıp Âdem'in cennetteki ilk hayatını yaşamaya çalışırlar. Hem İsâ Peygamber'in de bekâr yaşadığı, daha doğrusu evlenmeye vakit bulamadığı da onlar için başka bir delildir.

مِنَ الظَّالِمِينَ Allah'a isyan etmekle nefsine zulmedenlerden olursunuz.[3]

فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا

Şeytan ikisini de o memnu' ağaç yüzünden kaydırdı veya cennetten

1 Kadı Beyzâvî

2 Kadı Beydavî- Keşşaf

3 Kadı Beyzâvî

çıkarılmalarını sağladı. Bak: A'raf sûresi 11-24. âyetlere.

اِلٰى حِينٍ Ölüme veya kıyamete kadar.[1]

فَتَلَقّٰى اٰدَمُ مِنْ رَبِّهٖ Adem ilâhî kelimeleri alıp kabul etmek ve mefhumunca amel etmek üzere karşıladı.[2] Bu kelimeler قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْلَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ayetidir.

فَتَابَ عَلَيْهِ Allah, rahmetiyle ve tevbeyi kabulle Âdem'e tevecühde bulundu.[3]

قُلْنَا هْبِطُو جَمِيعاً

Hübut emri tekit yollu tekrar olunmuştur veyahut maksût olan cihetin değişikliğini ifâde eder. Şöyle ki, birinci hübut imtihan ve mihnet yurduna inişi ve orada birbirine düşman kesileceklerini, fakat ebedî kalmayacaklarını; ikinci hübut emri, ilâhî teklifle yükümlü kılınmak için cennetten çıkarıldıklarını, bundan sonra doğruyu bulanların kurtulacağını, sapıtan ve sapıttıranların helak olacağını tenbîh eder.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Kâinatı yaratan, bütün varlık âlemini terbiye eden Allah, tevhîdi (Hakk'ı bir bilme), nübüvvet (peygamberlik)i ve meâd (dönülecek ikinci hayat)ı dosdoğru inananların gönüllerine zerkedip doyurucu mâhiyette deliller sergiledikten sonra bütün insanları kapsayan nîmetlerini, onlara bahşettiği üstün kerametleri bir inci dizisi halinde sıraladı. Bunu müteakip tavsiye, nisyân, pişmanlık, tevbe, hidâyet ve mağfiret tâbirlerini içine alan geçmiş hâdiselerden bahsederek örnekler verdi. Daha sonra dünya denilen imtihan alanına âdemoğluyla şeytanı sevketmek suretiyle, fesat yıkıcılık ve bozgunculuk çıkaran şer kuvvetiyle; iyilik, salâh ve yapıcılığı temsil eden hayır kuvvetinin uzun bir tartışma ve çatışmaya girişecekleri ve bu hâlin nesil nesil kıyamete kadar devam edeceği ve insanın beşeri kemal ve şerefinin, ancak bu çatışmayla meydana çıkacağı beyân ediliyor.

1 Kadı Beyzâvî
2 Kadı Beydavî- Keşşaf
3 Kadı Beydavî- Keşşaf

Kırkıncı âyetle de önceki Yahudiler'e lütfettiği has nimetlerinden haber veriyor; önce Medine Yahudileri'nin sonra yeryüzüne yayılıp insan kanı emen İsrailoğulları'nın inadını kırmayı, daldıkları gafleti dağıtmayı amaçlayıp yüzlerini biraz daha olsun maddeden mânâya çevirmelerini hatırlatıyor ve kendilerine, geleceğinden bahsedilen son peygambere uyup Müslümanlar camiasına katılmalarının ve rükûya varanlarla rükû etmelerinin ilahi kanun icabı oldugunu en güzel ve bedi bir üslupla ifade buyuruyor.

يَا بَنِى اِسْرَآءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدِى اُوفِ
بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّاىَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَاٰمِنُوا بِمَآ اَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا
تَكُونُٓوا اَوَّلَ كَافِرٍ بِهٖ وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا وَاِيَّاىَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا
تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ
وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ اَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ
اَنْفُسَكُمْ وَاَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ
وَاِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ اَلَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ
اِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

40- Ey İsrâiloğulları! Size ihsan ettiğim nimetimi hatırlayın, ahdimi yerine getirin ki, Ben de size olan sözümü yerine getireyim ve (ahde vefa etmemekte) ancak Benden korkun.

41- Beraberinizdeki kitap (Tevrat)ı, tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'ân'a) imân edin. Onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın ve (sakın) âyetlerimi az (kıymetsiz) bir paha (bayağı bir menfaat) karşılığında değiştirmeyin. Ancak Benden korkup (bu gibi ölçüsüzlüklerden) sakının.

42- Bildiğiniz halde hakkı bâtıla karıştırıp gerçeği gizlemeyin.

43- Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.

44- Kendi nefislerinizi unutursunuz da insanlara iyilikle mi emreder-

siniz? Halbuki siz, Kitap (Tevrat)'ı okuyup dururusunuz. Artık aklınızı kullanmaz mısınız?

45-46- Sabır ve namaz ile (Allah'dan) yardım isteyin. Gerçi bu, Allah'a kavuşacaklarına ve ancak O'na döneceklerine kesin bilgi (ve inanç) edinen saygılı kimselerden başkasına ağır ve sıkıcıdır.

İNİŞ SEBEBİ

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre, Medine'deki Yahudi bilginleri kendi milletlerine Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e uymaları için veya Tevrat'taki son peygamberle ilgili belgelere inanıp ona göre amel etmeleri için tavsiyede bulunur. Tevrat'ın getirdiği prensipler hâricine çıkmamalarını hatırlatır; fakat kendileri ne buna inanır, ne de o belgelerle amel ederlerdi. Cenâb-ı Allah bu hususa işaretle: "Halbuki siz Kitap (Tevrat)'ı okuyup dururusunuz. Artık aklınızı kullanmaz mısınız?" mealindeki âyeti indirdi.

İLGİLİ HADİSLER

"Yahudilerden bir grup, Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiler. Peygamber (aleyhisselam) onlara:

-İsrail'in Yâkub olduğunu bilir misiniz? diye sordu. Onlar:

-Hüda bilir öyledir, dediler. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem):

-Ya Rab! Sen şahit ol, dedi."[1]

"Hz. Musa sağ olmuş olsaydı, bana uymaktan başka yol bulamazdı."[2]

"İnsanlara hayrı tâlim edip onunla amel etmeyen âlimin misali, halkı aydınlatıp kendini yakan çıraya benzer."[3]

"Kim, Allah rızasının arzuladığı bir hususta Allah için değil de sadece kendine biraz dünyalık dokunsun diye ilim öğrenirse, kıyamet günü cennet kokusunu alamaz."[4]

"Kıyamet günü bir adamı bağırsakları yerde sürünür bir vaziyet-

1 Ebû Dâvud et-Tayâlisî: İbn Abbas (radıyallahu anh)dan

2 Ebû Dâvud et-Tayâlisî: İbn Abbas (radıyallahu anh)dan

3 Taberanî Mu'cem'i Kebîr'de: Cündeb bin Abdullah'dan

4 Ebu Davud et-Tayâlisî: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)den

te getirip cehenneme atarlar. Değirmen etrafında dönen (dolaştırılan) eşek gibi ateş üzerinde bağırsaklarıyla döner (dolaştırılır). Cehennem ehli onun etrafına toplanıp:

-Ne oldu sana, halka iyilikle emreder, onları kötülükten menetmez miydin? diye sorarlar.

-Evet ama iyilikle emrederdim fakat kendim iyilik yapmazdım. Kötülükten menederdim, fakat kendim onu işlerdim, diyerek (tahassür içinde) cevap verir."

İşte zaman-ı Saadette Medine'deki Yahudi ileri gelenlerinin ve bilginlerinin tutumu böyle idi.

İLMÎ VE TARİHİ YÖNÜ

Önceleri, medeniyetin beşiği olan Mezopotamya ile Suriye arasında çobanlıkla geçinen İsrâiloğulları ibtidaî bir cemaat hâlinde idiler. Sonradan Filistin'e yerleştiler.

Kur'ân-ı Kerîm'de İsrâiloğulları'na verilen birçok nimetler arasında bilhassa yedi tanesi kayda değer özelliktedir. İleride bunlardan kısaca bahsedilecektir. Geniş bir nimete kavuşmak istiyen İsrâîloğulları, Yûsuf Peygamber zamanında Mısır'a göç ettiler. İki yüz sene Mısır'da kaldılar.[1] Fakat Mısır'ın asıl yerlisi olan Kıpt kavmi, İsrâiloğulları'na hor bakarlardı. Onları köle gibi, ağır işlerde kullanmaya, çeşitli eziyetler etmeye başlamışlardı. İsrâiloğulları çoğaldıkça da fena halde tasalanıyorlardı. Buna rağmen dedelerinin ülkesi olan Kenan iline gitmek isteyen bu insanların yakasını bırakmıyorlar, her gün yeni vergiler, yeni eziyetlerle onları eziyorlardı.

İsrâîloğulları on iki soydu. Her soy, Yâkub Peygamber'in oğullarının birinden geliyordu. Birleşseler büyük bir kuvvet meydana getireceklerdi ama kendilerini bir araya getirecek bir başları yoktu. Tam bu sırada Hz. Musa (aleyhisselam) Yâkub'un üçüncü oğlu olan Levi soyundan dünyaya geldi. Hz. Musa (aleyhisselam) büyüdü, peygamberliğini ilân etti ve İsrâîloğulları'nı Arz-ı mev'ûd (vadolunmuş ülke) denen Filistin'e götürüp bir araya toplamayı düşündü. Esasen Musa Peygamber'i buna zorlayan ikinci sebep Fir'avn'ın tuğyanı ve zulmü idi. (M. Ö. XIII. yüzyıla rastladığı söylenir).

1 Tevrat'ta ise onların Mısır'da 430 yıl kaldığı belirtilmiştir.

İşte Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de Musa'yı kurtarıcı baş olarak İsrâîloğulları'na gönderdiğini ve bu sayede Fir'avn (İkinci Ramses)'ın tabilerinin zulüm ve işkencesinden onları kurtardığını beyân ederek: "Hani size işkencenin en kötüsünü tattırıp yüklemekte devam eden, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı (kızlarınızı) diri bırakmak isteyen Fir'avn'ın yoldaşlarından sizi (atalarınızı) kurtardığımız zamanı bir hatırlayın! Bundan da size Rabbinizden büyük bir imtihan vardı." buyuruyor.[1]

Demek ki, İsrâîloğulları'na verilen yedi büyük nimetten biri ve başta geleni, Hz. Musa'nın peygamber ve kurtarıcı olarak onlara gönderilmesi olmuştur.

İkincisi: Fir'avn'ın zulmünden kurtulup birleşmeleridir. Üçüncüsü: İlâhî bir mûcize olarak denizin onlara açılıp yol vermesi, Fir'avn ve etbaının boğulmasıdır. Dördüncüsü: Tih sahrasında[2] güneşin yakıcı sıcaklığının tesirinden bulutlarla korunmaları ve üzerlerine kudret helvası ile Yelve kuşlarının mâide (sofra) olarak indirilmesidir. Beşincisi: Tih sahrasını kolaylıkla aşmaları ve Kudüs'e salimen ulaşmalarıdır. Altıncısı: Tih'de susuzluktan helak olmak üzere iken, Musa Peygamber'in âsasını kayaya vurup on iki pınarın birden kaynayıp akmasıdır. Yedincisi: Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın hem hükümdarlık, hem de peygamberlik unvanlarını birden taşıyarak İsrâiloğulları'na müreffeh ve şaşâlı bir hayat sağlamalarıdır.[3]

Bunca ilâhî nimetlere mazhar olan İsrâîloğulları'nın yanlış yolda oldukları, Rablerinın tavsiyesi dışına çıktıkları hatırlatılarak deniliyor ki: "Ey İsrâiloğulları! Size ihsan ettiğim nimetimi hatırlayın, ahdimi yerine getirin ki, Ben de size olan sözümü yerine getireyim ve (ahde vefa etmemekte) ancak benden korkun."

Allah (celle celaluhu)'nun onlara olan ahid ve tavsiyeleri nelerdi?

a) Önce Tevrat'da Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in son peygamber olarak gönderileceğini vadeder mahiyetteki ilâhî emirleri ve İsrâîloğulları bu emri dinleyip kıskançlık göstermeden gelecek olan peygamberi tasdik ettikleri takdirde Allah (celle celaluhu)'nun buna karşılık onla-

1 Bakara sûresi: 49

2 Mısır'la Filistin arasında, Sina çölüyle birleşir. Arap coğrafyacıları buna; "Sahra-i Beni İsrâil" de derler.

3 Bak: Câsiye sûresi 16-17. Mâide sûresi 12. A'raf sûresi 160. Yûnus sûresi 93.

rı yükselteceğini, korkulardan emin kılacağını vadeder anlamdaki beyanları idi.

Elimizdeki muharref (ibaresi değiştirilmiş) Tevrat'da bu emir ve tavsiyelerin kısmen degişmiş ifâdesini bulmaktayız. Tesniye Kitabı'nın 18. Bab, 15, 18, 19. belgelerinde deniliyor ki: "Onlar için kardeşleri arasında senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek. Ve vaki olacak ki benim ismimle söyliyeceği sözlerimi dinlemeyecek olan adamdan ben arıyacağım (mesul tutacağım)."

İşte Kur'ân'da bu husus hatırlatılarak: "Kitabınızda vasıflarını gördüğünüz ve zuhur ettiğinde kendisine imân edeceğinize ahitte bulunduğunuz âhir zaman peygamberi gönderildi! Artık, o ahit ve tavsiyeye vefa edin ki ben de size vadettiğimi tahakkuk ettireyim" deniliyor. Fakat İsrâîloğulları bu emir ve tavsiyenin hilâfına hareket ettiler ve bu hareketlerine inat ve ısrarla devam etmektedirler.

Bu konuda şöyle bir soru hatıra gelebilir: Acaba Tevrat'da geleceği müjdelenen peygamber, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) mıdır? Hiç şüphe edilmemelidir. Zira Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)' İsrâîloğulları'nın biraderzadeleri olan Hz. İsmail'in soyundandır. Hz. Muhammed de Hz. Musa gibi, cihad ile emrolunan, şeriatı olan bir peygamberdir. Musa (aleyhisselam)'dan sonra bu sıfatta bir peygamber gelmediği tarihen sabittir.[1]

b) Bu ahit ve tavsiye, Allah Teâlâ'nın Âdem'e: "(Evet) inin oradan hepiniz! dedik. Benden size bir hidâyet (doğru yolu gösteren kitap ya da peygamber) gelecek olursa, artık kim hidâyetime uyarsa, onlara ne bir korku vardır, ne de onlar mahzun olurlar." âyetiyle yapmış olduğu ihtar mahiyetindeki tavsiyesi olabilir.[2]

c) Veya insan fıtratıyla Yaradan'ı arasında olan tevhîd ahdidir. Çünkü insan yaratılışı itibariyle tek mâbud (Allah) fikrine mütemayildir. Yani Allah fikri insanla beraber doğar, bu duygu onun mayasında mevcuttur.

---

1 Daha geniş bilgi için bak: Saff suresi, ayet: 6, Al-i İmran suresi, ayet: 183, Bakara suresi, ayet: 120-146, Maide suresi, ayet: 19, En'am suresi, ayet: 20, A'raf suresi,ayet:157. ayetlere...

2 Bakara suresi, ayet: 38.

d) Veya Allah (celle celaluhu)'nun İbrahim (aleyhisselam)'e olan özel vaadidir ki, Bakara sûresi 124. âyetle bu şöyle tasrîh edilmiştir: "Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle denemiş, o da onları tamamlayıp yerine getirince, (Allah) O'na: "Seni insanlara imam (bir rehber, bir önder) yapacağım" demişti. İbrahim: "Benim neslimden de..." deyince, Allah: "Benim ahdim (imamet ve önderlik rahmetim) zâlimlere erişmez." buyurmuştu."

e) Veyahut Bakara sûresi 63. âyetinin delâlet ettiği vaade işaret ediliyor: "Ve hatırlayın ki, sizden (atalarınızdan Tevrat ile dosdoğru amel edeceklerine dair) söz almıştık. Tûr'u üstünüze kaldırmış ve korunasınız, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye "Size verdiğimiz kitabı kuvvetle (imân ve idrâk ciddiyetiyle) tutun, içinde olan (buyrukları) hatırlayın" demiştik."

Saydığımız bütün ihtimaller üst üste toplanırsa, tek bir ahit ve tavsiye ortaya çıkar. Netice olarak bu, Allah ile kulları arasında -ilâhî kanunları gereği- bir sözleşmedir.

Allah Teâlâ sünnetullahı iktizası, İsrâîloğulları'nı bu ahde vefa göstermeye ve tahrîfe uğramış Tevrat ile İncil'i tashîh edip bu iki semavî kitabın aslını, indiği şeklini tasdik eden Kur'ân-ı Kerîm'e imân etmeye davet ediyor ve Ehl-i Kitap bulundukları için ilk tasdîk eden onların olması gerektiği halde buna yan çizdiklerini takbih ederek: "Onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın ve (sakın) âyetlerimi az (kıymetsiz) bir paha (bayağı bir menfaat) karşılığında değiştirmeyin." diye uyarıda bulunuyor.

Ne yazık ki, tarih boyunca İsrâîloğulları bu davet, bu emir ve tavsiyelerin dışına çıkmış ve tamamen aksi bir istikamet takip etmiştir. Bu sebeple de zaman zaman insanlığın baş belâsı kesilmişlerdir.

İsrâîloğulları hakkında ileride geniş izahat verilecektir.

AHLAKİ YÖNÜ

Mealini yazdığımız 40-46. âyetler ahlâkımızı yükseltecek, bizi hayatta başarılı kılacak ve nihayet dünyaya geliş ve göçüşümüzün gayesini tâyin edip bizi şu imtihan uğrağında nebiler ve velîlerin dostluğuna eriştirecek, ebedî saadet yurdunda ilâhî rızâya kavuşturacak yedi ulvî prensibi içermektedir:

1- Varlık âleminde her şeyin insan için yaratıldığında hiç şüphe yok-

tur. O halde teneffüs ettiğimiz hava, aldığımız güneş, gecenin karanlığında dinlenme imkânı bulmamız, gündüzün aydınlığında hayatımızı kazanmamız büyük nimetlerden bir kısmıdır. Akıl, irâde, şuur, hafıza gibi ulvi hasletlerle süslenen ve bunlarla mümeyyiz bir vasıf kazanan insana yaraşan, bu nimetleri eksiksiz veren Ulu Yaradan'a şükredip arz-ı niyaz ve arz-ı ubudiyet etmektir. İsrâîloğulları'nın bu şükür ve ubudiyeti yapmaları için ilâhî azaba çarpılmaları bizim için ibret dolu müessir bir misaldir.

2- Şükreden bir kul olmak ne güzel bir haslettir! Bunun yanı sıra ahde vefa etmek verilen sözü yerine getirmek insanlığımızın icâbıdır. Yahudiler verdikleri sözleri yerine getirmedikleri için üzerlerine meskenet (rûhi fakirlik, manevî perişanlık) çöktü de çöktü. Babil esareti, Titüs istilâsı bunun en acıklı misalidir.

3- Ahde vefa eden bir kul, bu sadakat içinde hiçbir zaman dîni istismar edip onu kendi çıkarına âlet etmez. Allah (celle celaluhu)'nun Kitabında yazılı olan her şeye kayıtsız inanır ve bağlanır. Onu haksız yere te'vîl ve tağyire yeltenmez. İsrâîloğulları Tevrat'da Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in geleceğini müjdeleyen belgeleri değiştirdikleri ve bir kısmını Kitaptan çıkardıkları için zalimlerden sayıldılar. O halde hiçbir Müslüman Kur'ân-ı Kerîm'i kendi çıkarına âlet etmemelidir. Aksi halde, Yahudilerden farksız olur.

4- İlâhi Kelâmı indiği gibi muhafaza etmek, onu hiç bir şahsî çıkara âlet etmemek mü'minin ilk ve son vazifesidir. İşte bu şuur içinde hakkı bâtıla karıştırmamak lâzımdır. Yahudi hahamları hakkı bâtıla karıştırmak suretiyle ilâhî buyrukları çiğnediler; yeryüzünde bedbaht bir mahlûk olarak ilân edildiler. Cenab-ı Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Ya Rabbi! Hakkı hak olarak bize göster."**[1] diye duâ ederlerdi. Hakkı hak olduğu için söylemek, müdafaa etmek; bâtılı bâtıl olduğu için söylemek ve yermek ne büyük fazilettir.

5- Şükrün en güzeli, ahde vefanın en açık burhanı, dîne saygının en bariz alâmeti, namaz kılmak, ibâdette ve sair hususlarda sabırlı ve metin, mütehammil ve soğukkanlı olmaktır.

6- Namazın insan ruhuna zerkettiği en güzel huy, hayırhahlık ve âli-

1 Ebû Nuaym – Taberani.

cenaplıktır. Ancak, başkasına iyilik tavsiye edip kendi nefsini unutan, sözü özüne, özü de sözüne uymayan, bilgisiyle yaşamayan kimse, gönül zevkiyle, kalp huzuruyla namaz kılmamış demektir. Böylesine, Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Dön yeniden namaz kıl, çünkü sen namaz kılmadın"**[1] buyurmuştur.

7- Bütün bu ulvî hasletlerle beraber, mes'uliyet duygusu içinde kimsenin kimseye faydası olmayacağı bir günü içten hatırlamak ve bütün bir ömrü böyle bir imân ve duygu içinde geçirmek, ilk ve son arzu ve amelimiz olmalıdır.

İCTİMAÎ YÖNÜ

Milletleri ayakta tutan, maddî ve manevî alanlarda kalkınmalarını sağlayan, onları iç ve dış huzura kavuşturan, zâlimlerin zulmünden, emperyalistlerin ağından, komünistlerin pençesinden kurtaran, o milletin ileri gelenlerinin tam bir şuur içinde Allah (celle celaluhu)'ya bağlanmaları, O'nun ahlakî buyruklarını kendilerine hayat ve memat düsturu edinmeleridir. Çünkü halk, kendilerini idare edenleri taklîd eder, onların izinden gider. Bunun aksini yapmak, İsrâîloğulları'nı zilletten zillete, felâketten felâkete sürüklemiştir.

M.Ö. 587'de, İbrânîler'in Babilliler tarafından Filistin'den çıkarılıp Babil'e sürülmesi, orada bir sürü işkenceler içinde pek acıklı ve ızdıraplı günler yaşamaları, ondan sonra İran ve müteakiben Makedonya (İskender ve Selefkîler) idaresinde zillet içinde bir ömür geçirmeleri ve bununla da uslanmayan bu şaşkın milletin bu defa M.Ö. 64'de Romalılar'ın hışmına uğraması, Romalılar'ın Filistin'i alması, daimî ayaklanma hâlinde bulunan Yahudileri birkaç kere kılıçtan geçirmeleri hep bu basiretsizliğin neticesidir. İbret alan milletlere ne mutlu!

Fakat şöyle bir soru hatıra gelebilir: Yahudiler bunca işkence ve perişanlıktan sonra bugün Filistin'de toplanıp bir devlet kurdular. Buna ne dersiniz? Doğrudur ama, Allah (celle celaluhu)'nun kanunları asla şaşmaz, süresi dolunca mutlaka tahakkuk eder. Yahudiler bu hırs ve bu kana susamışlık gafleti içinde devam ederlerse, bilinmeli ki tarih tekerrürden ibarettir. Onların zillete dûçar olma günleri pek yakındır.

---

1 Buharî / Eyman: 15 - İbn Mace / ikame: 194.

Kur'ân-ı Kerîm milletlerin Allah (celle celaluhu)'ya bağlanmasını dört esasa bağlamıştır:

1- Cemaat olarak emr bi'l-maruf (iyilikle emretmek), nehyi ani'l-münker (kötülükten menetmek) şuuruna sahip olmak ve bu iki prensibi tatbik sahasına koymak.

Şüphesiz ki böyle yapmak, özlenen adaleti gerçekleştirir.

2- Kitap ve peygambere inanmanın lüzumu ve bunun amelî sahadaki tatbikatının önemini kavramak ve kavratmak ve bunu bir eğitim konusu olarak ele almak, nesli bu hava içinde yetiştirmek.

3- Sosyal adaleti gerçekleştiren, cemiyet arasında tam bir dayanışma sağlayan zekât, sadaka, fitre, kurban, fidye ve keffaret gibi içtimaî yardımlaşma müesseselerini yaşatmak.

4- Mâbedlerde İslâmî ideal etrafında toplanmak ve bunu nesilden nesle aktarmak için gereken bütün tedbirleri almak.

İşte, Yahudiler tarih boyunca bu dört esasla yaşayamadıkları için yeryüzüne çil yavrusu gibi dağılmak zorunda kalmış, tam bir bütünlük içinde çoğu zaman varlıklarını muhafaza edememişlerdir.

Görülüyor ki, elimize tarihten bir yaprak veren bu âyetler milletlerin dünya ve ahiret felahına medar olacak en uygun ahlâkî ve içtimaî nizamı koymaktadır. Sırf kabrin ötesindeki, yani âhiretteki kurtuluş ile ilgilenmekle yetinmeyip, insanın, dikkatini bu dünya hayatındaki kurtuluşuna da atfetmesi ve geleceğini emniyet altına alması, İslâm'ın değişmeyen meziyetlerindendir. Bu maksatla Kur'ân-ı Kerîm'de geçen her kıssa; ahlâkî kemâli, içtimaî terakkiyi, iktisadî adaleti ve siyasî sağlamlığı, hülâsa dünya hayatında özlenen gerçek beşerî saadeti ve insanlığın her hususta iyi ve ahenkli gelişmesini hedef alarak seçer ve ona erişmenin yollarını ilham eder.

FIKHÎ YÖNÜ

وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِى ثَمَنًا قَلِيلًا

"Ve sakın ayetlerimizi az (kıymetsiz) bir paha (bayağı bir menfaat) karşılığında değiştirmeyin."

Bu ayet;

a) Âyetlerimize olan imanınızı, Rasulüme bağlılık ve tasdikinizi dünya ve onun servetiyle değiştirmeyin.[1]

b) Allah (celle celaluhu)'nun âyetlerine karşılık ücret almayın.[2]

c) Âyetlerimi, zatî ve sıfatı tecellilerimi nefis cennetinizle değiştirmeyin.[3]

d) Benim âyetime inanıp uymayı, dünya zevklerine feda etmeyin.[4]

e) Kitabınızda olan âyetlerimi (Hz. Muhammed'in na'tiyle ilgili kısımlarını) azıcık bir dünyalıkla değiştirmeyin.[5] şekillerinde yorumlanmıştır.

Bu tefsirlerin ışığı altında, Kur'ân öğretiminde ücret almanın caiz olup olmadığını mütalaa edelim:

Kur'ân öğretimi devlet tarafından organize ediliyorsa, beytü'l-mal (hazine)'dan ücret almanın cevazına fetva verilmiştir. Diğer taraftan hazineden ücret verilmiyorsa, ücretsiz de okutan yoksa, öğreticinin malî durumu müsait değilse, o takdirde kifaf-i nefs miktarı ücret almak yine caizdir. Bu, İmam Mâlik, İmam Şafiî, İmam Ahmed ve cumhur-i ulemaya göredir. Delilleri ise, Buharî'de Ebû Saîd (radıyallahu anh)'den rivâyeten gelen "Ledîğ" hadisesidir. Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) **"Karşılığında aldığınız en haklı ücret, şüphesiz ki Allah'ın Kitabıdır"** buyurmuştur. Sahîh-i Müslim'de, buna yakın bir rivayet mevcuttur.

Ücret almak caiz değildir, diyenlerin delili, Ebû Dâvud Tayâlisî'nin Ubâde bin Sâmit (radıyallahu anh)'den rivayet ettiği şu hadîstir: Hz. Ubâde, Suffe ehlinden birine Kur'ân öğretiyor. O adam da Ubâde'ye bir yay hediye ediyor. Bunun üzerine Hz. Ubâde durumu Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'a arz ediyor. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onu: **"Ateşten bir yayın boynuna geçmesini istiyorsan kabul et!"** diye ikaz ediyor.

İki delil de kuvvetli olmakla beraber birinin hükmü diğeriyle kalkmış olabilir. Ekseri fükaha birinci delilin müftabih olduğunu kabul etmiştir.

1 Kadı Beyzâvî
2 İbn Kesir
3 İbn Arabî
4 Tibyân
5 Celâleyn

Fetâvâ-yi Hindiyye ile Fetâvâ-yi Bezzaziyye'de bu meseleye temas edilerek deniliyor ki: "Mütekaddimîne göre talim-i Kur'ân için ücret almak caiz değilse de Medine ehli, Belh âlimleri, İmam Şafiî ve ulemâ-i müteahhirîn buna cevaz vermişlerdir."

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Âyetlerde sıra ile geçen Nimet - Ahd - Hakk - Birr - Sabır - Namaz ve Likaullah kelimelerinin birer cümlede bu tarz tertiplenmesinde bir incelik var. Nîmetin ferahlatıcı havası içinde nîmeti vereni unutmak büyük bir gaflet sayılır. Gafletten uyanabilmek için, elestü bezminde verilen sözü ve fıtratımızdaki mevcut İslâmî temayülü gerçekleştirmek ve bunu imân -ı kâmil ile amel-i sâlih temeli üzerine oturtmak gerektir. Böylesine şuurlu bir uyanış, nîmetin artmasına, nîmeti verenin rahmetinin coşmasına vesîle olur. Sonra ahde vefa yolunda yürürken hakkı müdafaa etmek, onu gizlememek, yani hakkı hak olduğu için söylemek ve icap ederse bu uğurda mücâdele ve mücâhede etmek İslâmî şiardandır. Çünkü "Hakk" mefhumu, İslâm ideolojisinin ruhunu teşkil eder ve İslâm'ın temsil ettiği dünya nizamını oluşturur.

Bu şiarı ölünceye kadar gönül tahtında taşımak için de geniş bir sair ve dosdoğru bir namazla Allah (celle celaluhu)'dan yardım beklemeye lüzum vardır.

Zira sabır, azmi ayakta tutar; namaz da ona kuvvet bahşeder. Ahdin bir ucu da birr (kalp safasını gerçekleştiren güzel amel)e müstenit olmalıdır. Ruhumuzun safası buna bağlıdır. İlâhî rızâya bu yolla ulaşılabilir. Zaman bu ilâhî düzen dışına çıktıkları için çok defa manevi safadan mahrum kalarak aşağıların aşağısı oldular.

TAHLİLLER

يَا بَنِى اِسْرَآءِيلَ

Bu nidadan ilk hatıra gelen, "İsrâîloğulları"dır. Hz. Yâkub'un evlâdına verilmiş bir isimdir. Fahreddîn Râzî'ye göre, İsrâîl, Hz. Yâkub'un ismidir.[1] "Bu kelimenin İbrânice mânâsı "Allah (celle celaluhu)'nun kulu" demektir. Kaffal'e göre, "İsrâ" İbrânice "insan", "îl" de "tanrı" demektir.

1 Nitekim bu hususta tek kanaldan gelen bir hadîs de vardır.

Fakat artık bu terkip ile Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde Medine'deki Yahudiler ile ondan sonra gelecek olan umum Yahudiler kastediliyor.

وَاذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

Size vermiş olduğum (ihsan ettiğim) nimetimi hatırlayın, yani kimden geldiğini iyice düşünün ve şükrünü ona göre ifâ edin. Burada, nimetin Yahudilerle takyidi, onların mala karşı olan hırslarını frenlemek ve başkasının nimetine göz dikmeden kendilerine verilen nimeti hatırlayıp birden Hakk'a yönelmelerini sağlamak içindir.

Fakat Yahudiler hiç de Hakk'a yöneltmediler ve gözlerini başkasına verilen nimetlerden kesmediler. Zaten uzaklarda olana seslenmeyi ifâde eden (yâ), İsrâîloğulları'nın ilâhî emir ve yasaklardan çokça uzaklaştıklarına dikkati çekmek içindir.

Benî, İbn kelimesinin çoğul şeklidir. Bina kelimesinden alınmadır. Çünkü İbn, pederin inşâ ettiği bir bina mesabesindedir.

Ahd'ın kök mânâsı, bir şeyi korumak ve zaman zaman ona riâyet etmektir.

فَارْهَبُونِ Rehbet veya rühbet kökünden gelir. Havf'dan daha hastır. Çünkü "havf" ikabdan olur. "Rehbet" se, gazap, kahır, i'raz (yüz çevirme) ve hicap duymaktan olur.

وَلَا تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا

Âyetlerimize olan imân ve ittibaı dünya zevkleriyle değiştirmeyin. Âyette halk tabakasından mukallit olanlar rehbet ile, ilim ehli olanlar takva ile emrolunmuşlar. Çünkü rehbet Hakk'a sülûkün başlangıcı, takva ise son kertesidir.[1]

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرّٰكِعِينَ

Müslümanlar gibi namaz kılın, onlar gibi zekât verin, onların cema-

1 Kadı Beyzâvî

atine katılarak onlarla birlikte ruku, yapın.[1] Zira Yahudilerin ibâdetinde rükûsu yoktur.[2]

لَكَبِيرَةٌ Ağır ve meşakkatlidir.[3]

يَظُنُّونَ İntizar ederler veya yakînen inanırlar. Burada şüphe ifâde eden zan mânâsına değildir. Nitekim İbn Mes'ud (radıyallahu anh)'ın mushafında (Yâlemûn) yazılıdır.[4]

Salât kelimesi "saly" kökünden gelir. Eti kızartmak, eğri bir ağacı ateşe tutup doğrultmak mânâsını ifâde eder. İkinci bir kullanımla duâ, rahmet ve istiğfar mânâlarına gelir. Bazı lûgatçilere göre, duâ mânâsında hakikat, diğerlerinde mecazdır. O halde "salât", Allah (celle celaluhu)'ya isnat edilince rahmet, meleklere isnat edilince istiğfar, insanlara isnat edilince duâ mânâsı kastedilir. Istılahta; rükû ve sücûdu olan belli bir ibâdeti ifâde eder. Kök manâsıyla bu mânâ arasındaki münasebet; namaz, insanı ilâhî rahmetin füyuzatı içine alıp doğrultur. Kalp eğriliğini giderir. Gönlü ilâhî nûr ile kızartıp birikmiş kirleri yakar ve temizler.

Zekât, zekâ ve zükuvv kökünden alınmadır. Neşv-ü nema ve salâh bulup nimetlenmek mânâlarına gelir. Ayrıca zekât, her şeyin hâlis ve temiz olanına denilir. Istılahta, servetin belli bir miktarını çıkarıp muhtaç olanlara vermektir. Kök manâsıyla ıstılâhî mânâ arasındaki münasebet: Verilen zekât, malı temizler, maddeten ve manen nemalandırır; cemiyetin arınmasına vesile olur.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İsrailoğulları'nı, daldıkları derin gafletten uyandırmak için Lâhut'tan gelen ikinci nida, birinci nidayı tekid sadedindedir ve ilâhî rahmetin insanlara olan yakınlığını ifâde eder.

Geçmişteki nimetler hatırlatılıyor; bilhassa Hz. Dâvud ile Hz. Süleyman (aleyhisselam) devirlerindeki şaşaalı İsrail saltanatına ve o devirdeki milletlerden üstün tutulduklarına işaret edilerek bu büyük nimeti verenin

1 Kadı Beydavî- Keşşaf
2 Keşşaf
3 Kadı Beydavî- Keşşaf
4 Keşşaf

buyruklarına baş eğmeleri tenbîh ediliyor. Ayrıca, hiçbir kimsenin başkası namına bir şey ödeyemeyeceği, şefaat edemeyeceği ve kurtuluş akçesi kabul olunmayacağı bir gün (kıyamet günün)den uyarılarak son Peygamber'e inanıp tâbi olmalarıyla yine korkmaları üstün bir nimete erişmelerinin mümkün olacağı, aksi halde dünyada, Babil'de uğradıkları işkence ve hakaretin bir benzerine lâyık olacaklarına, âhirette de elîm bir azaba uğratılacaklarına -ilâhî adalet gereği- işaret ediliyor.

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

47- Ey İsrailoğulları! Size ihsan ettiğim nimetimi ve (bir zaman) sizi(n atalarınızı) diğer milletlerden üstün kıldığımı hatırlayın.

48- Ve hiçbir kimsenin hiçbir kimse için bir şey ödeyemeyeceği, hiç kimseden (kâfirler hakkında) şefaat kabul olunmayacağı, hiçbir kimseden kurtuluş akçesi alınmayacağı ve onların yardım olunmayacağı günden korkup sakının.[1]

TARİHİ YÖNÜ

İsrailoğulları'nın zaman zaman yükselme ve ekseriya, zillete düçar olma devirleri tarihte geniş bir yer tutar. Cenâb-ı Hak bu devirlerden bir kısmına işaret ederek: "Ey İsrâîloğulları! Size ihsan ettiğim nimetimi ve (bir zaman) sizi(n atalarınızı) diğer milletlerden üstün kıldığımı hatırlayın." buyuruyor.

Hazret-i Musa (aleyhisselam)'dan uzun bir zaman sonra Cenâb-ı Allah, Hz. Davud'u hem peygamber, hem de kral olarak onlara gönderdi. (M.Ö. 1015-975). Kırk yıl hüküm süren Hz. Dâvud, İbranîler'e karşı savaş açan amansız düşman Câlût'u öldürmek suretiyle halkın geniş takdirlerini kazanmıştı ve bu müddet içinde âdil bir hükümdar olarak sağlam bir devlet kurdu ve İsrâîloğulları'na müreffeh hayat kapılarını açtı, onlara mutlu günler yaşattı. Hazreti Dâvud'dan sonra oğlu Süleyman (aleyhisselam)

1 Geniş bilgi için bak: Âl-i İmrân sûresi 90, Sâffat sûresi 47

İsrâîloğulları'nın başına geçti. (M.Ö. 975). Bu devir de onların en saltanatlı devirlerinden biri ve belki en büyüğü idi. Çünkü hiçbir peygambere verilmeyen mülk-ü saltanat Hz. Süleyman'a verilmişti.[1]

Hazret-i Musa (aleyhisselam) da onlara bu üstün nimetleri hatırlatarak veya müjdeleyerek şöyle demişti: "Ey kavmim! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani, içinizden peygamberler çıkardı, sizi hükümdarlar, (hür insanlar) yaptı ve milletlerden hiç birine vermediğini size verdi."[2]

Yukarıdaki âyetler, bilhassa İsrâîloğulları'nın diğer milletlerden üstün bir seviyede bulundukları iki devreye işaret ederek bunun neden ve niçinleri üzerinde durmalarını ve derinden derine düşünmelerini hatırlatıyor ve yaşamakta olan milletleri, İsrâîloğulları'nın tarihî seyrinden ibret almaya davet ediyor.

Bundan sonra intibaha gelmeyenlere âhirette hesabın şahsî, mesuliyetin ferdî olacağı, hiçbir kimsenin hiçbir kimse nâmına bir şey ödeme durumunda olmayacağı beyân edilerek mesuliyet duygusundan yoksun olanların akıbetinin çok endişe verici olduğu bildiriliyor.

Mevlânâ, İsrâîloğulları'nın lisanından şu şikâyetleri yazıyor:

"Yıllardır yol yürüyoruz. Fakat sonunda yine ilk konakta esiriz. Musa'nın gönlü bizden razı olsaydı, bu çöle bir uç bulunurdu. Fakat bizden tamamıyla usanmış olsaydı yemeğimiz hiç gökten gelir miydi? Musa bizden hem hoşnut hem değil."

AHLÂKÎ, İÇTİMAÎ VE TASAVVUFÎ YÖNÜ

Bugünün nîmetiyle gurura kapılıp yarının ne olacağını düşünmeyen fert ve cemiyetler, sonu uçuruma giden bir yolda yürüdüklerinin acaba farkındamıdırlar? Mevcut nîmeti, nimetin asıl sahibinin hoşnutluğunu kazanmaya vasıta yaptığımız gün onun şükrünü edâ etmiş ve geleceğimizi aydınlığa kavuşturmuş oluruz.

İbrâhîm bin Edhem (kaddesallahu sirrehu) zaman zaman şöyle seslenirdi: "Ey gaflet içinde günlerini geçiren, hâlin azıcık verdiği neşe ve sarhoşluk-

1 Bak: Bakara suresi 107, 249, 250, 251. Nisa suresi 164. İsrâ suresi 58. 2fidn suresi 78 En'âm suresi 84 -Enbiya suresi 78, 79, 81, 83, 105. Sâd suresi 18, Sebe' suresi 12- 21. Neml suresi 15-44.

2 Mâide suresi: 20.

la istikbali unutan kimse! Nasıl emin olabilirsin? Zira itibar hatimeyedir. Düşün ki, Hz. İbrâhîm (aleyhisselam): "Ya Rab! Beni ve evlâdımı putlara tapmaktan koru" diye duâ ederdi. Hz. Yûsuf (aleyhisselam): "Ya Rab! Benim ruhumu müslüman olduğum halde al" diye niyazda bulunurdu. Büyük âlim Süfyân Sevri (kaddesallahu sirreuhu): "Allahım! Esenlik ver, esenlik..." diye emniyet isterdi."

Bir zamanlar diğer milletlere üstün kılınan İsrâîloğulları, nail oldukları bu nimetlerin kadrini bilmeyerek, geçici bir sarhoşluk içinde hem Allah'ı, hem de gelecek günleri unuttular da bir nice zulüm ve işkencelere maruz kaldılar, fakat yine de nankörlüklerinden vazgeçmediler. Yetmiş yıllık Babil esareti, İskender ve İranlılar'dan yedikleri kamçı, Romalılar'dan gördükleri elim işkenceler, insanlığın çilesinin başlangıcı olmuştur. Bu esaret ve işkencelerin kıyamete kadar intikamını almaya and içen vicdanı kararmış kavim, madde dünyasında olduğu kadar rûh ve düşünce dünyasında da insanlığa yapabileceği bütün zulmü yapıyor. Büyük ruhlara düşük, sefil ruhlara büyük, dedirten propagandayı insanlığın saf hafızasına sindirdikten ve zayıf his damarlarına aşıladıktan sonra, hayırla şer boğuşmasında insanlığın masum ümidi olan zafer payını hayrın elinden alarak şerre bağışlamasını -şeytanda bile eşi görülmeyen bir maharetle- yapıyor.

Cenâb-ı Hak son olarak bir daha onları ikaz edip: "Ey İsrâîloğulları! Size ihsan ettiğim nimetimi ve (bir zaman) sizi(n atalarınızı) diğer milletlerden üstün kıldığımı hatırlayın." yani tuttuğunuz şeytanî metotlardan vazgeçiniz, buyuruyor.

TAHLİLLER

يَا بَنِى اِسْرَٓاءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ

Bu cümlenin tekrar edilmesindeki hikmet: **a)** Verilen nimetlerin dâima hatırlanmaya lâyık bulunduğuna işarettir, **b)** Bir millet için en büyük nîmetin, başlarında bulunan hükümdarların âdil, haksever, Hakk'a tapar olması sebebiyle yükselmesi ve o devirlerde diğer milletlerden üstün tutulmasıdır. İşte İsrailoğulları'nın da bir zamanlar böyle bir seviyeye ulaştıklarını hatırlatmaktır, **c)** Bu cümlenin hemen arkasından gelen ve ilâhî vaîdi (azap ile tehdid) hatırlatan cümleye bağlantı yaptığına dikkatleri çekmektir.

وَاَنِّی فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ

Nâsdan bir cemm-i gafir üzerine sizi üstün kıldık. "Âlemîn"den maksat, kesrettir.[1] Zamanımızdaki milletler üzerine üstün kıldık.[2]

وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ

Burada, şefaatin sadece kâfirler hakkında kabul olunmayacağına kesin beyân vardır. Mu'tezile'nin bu âyete dayanarak şefaatin hiç kimse hakkında kabul olunmayacağına dair olan istidlalleri doğru değildir, naslara aykırıdır.

Adl, "fidye" manasınadır.[3]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Konu: Tarih boyunca İsrailoğulları'na verilen nimetler.

Cenâb-ı Allah önce icmâlen (özet olarak) İsrailoğulları'na- anılmaya değer- birçok nimetlerle ihsanda bulunduğunu hatırlatarak tarihin onlarla ilgili seyrinden ibret alma istidadında olan milletlerin dikkatini topluyor; sonra bu nimetlerin bölümlerine geçerek ruhlar üzerinde geniş tesirler icra edecek aklî deliller getiriyor ve yaşayan insanları şekilden ruha, manasızlıktan hakikî mânâya davet ediyor.

Maânîde de icmal ve ibhamdan sonra izahın üç büyük faydası olduğu zikredilir:

1- Aynı mevzu hakkında, önce kapalı sonra açık olmak üzere iki cihetten bilgi edinmek,

2- Dinleyici üzerinde daha geniş ve derin tesir bırakmak,

3- İcmal ile konunun önemli olduğuna dikkati çekmek, izah ile verilen bilginin lezzetini tamamlamak.

Zira bir şeye karşı iyice arzu hâsıl olduktan sonra ona nail olmak, şüphesiz ki daha zevkli olur. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de de bu usûl takip edilmiştir.

1 Keşşaf

2 Kadı Beydavî

3 Keşşaf - Kadı Beyzâvî.

وَاِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُٓوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ اَبْنَٓاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَٓاءَكُمْ ۗ وَفِى ذٰلِكُمْ بَلَٓاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَاِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَاَنْجَيْنَاكُمْ وَاَغْرَقْنَٓا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

49- Hani size işkencenin en kötüsünü tattırıp yüklemekte devam eden, oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı (kızlarınızı) diri bırakmak isteyen Fir'avn'ın yoldaşlarından sizi (atalarınızı) kurtardığımız zamanı bir hatırlayın! Bunda da size Rabbinizden büyük bir imtihan vardı.

50- Ve hatırlayın ki sizin için denizi yarıp sizi kurtardığımızı; Fir'avn'ın yoldaşlarını ise -sizler bakıp dururken- boğduğumuz zamanı!

İLGİLİ HADİS

İbn Abbâs (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre: Cenâb-ı Rasulullah (aleyhisselam) Medine'yi teşriflerinde Yahudilerin Aşûrâ günü oruç tuttuklarını gördü. Onlara:

-Oruç tuttuğunuz bugün nasıl bir gündür? diye sordu.

-Bugün iyi bir gündür; Aziz ve Celîl olan Allah, İsrâîloğulları'nı düşmanlarından kurtardığı gündür. Hz. Musa bugünü oruçlu geçirmiştir, dediler.

Cenâb-ı Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem):

-Ben, Musa'ya (yakınlıkta) sizden daha haklıyım, buyurdu ve Aşûrâ günü hem oruç tuttu, hem de oruç tutmakla emretti.[1]

TARİHİ YÖNÜ

Fir'avn (İkinci Ramses olduğu sanılır. M. Ö. XIII. yüzyıl) ve etbâının İsrâîloğulları'nın erkek çocuklarını boğazlamak, kız çocuklarını diri bırakıp kendilerine alıkoymak suretiyle onlara en kötü işkenceleri yüklemelerinin başlıca iki sebebi olduğu üzerinde durulur:

1- Tarihlerin kaydettiğine göre, Fir'avn bir gece rü'yasında Beytü'l-Makdis tarafından bir ateşin zuhur ettiğini ve kısa zamanda Mısır'ı tehdit ederek bütün Kıptîler'i yaktığını, fakat İsrâîloğulları'na dokunmadığını

1 Buharî - Müslim - Nesaî - İbn Mâce.

görmüş. Rüyasını devrin meşhur kâhinlerine anlattığında onlar şöyle bir yorumda bulunmuşlar: "İsrailoğulları'ndan bir çocuk dünyaya gelecek ve senin mülk-ü saltanatının zevali onun elinde olacak!"

Bunun üzerine Fir'avn, İsrailoğulları'ndan doğacak bütün erkek çocukların öldürülmesini emretmiş. Bir rivayete göre, on iki bin erkek çocuk katledilmiştir.

2- Hazret-i Yûsuf zamanında Mısır'a gelip yerleşen bir avuç İbrani, birkaç asır içinde nazar-ı dikkati çekecek derecede çoğalmıştı. Bu hâlin devamı, ileride İsrâîloğulları'nın Mısır'a hâkim olmalarını neticelendirecekti. İşte Fir'avn bu düşünce ve endişeyle onların erkek çocuklarını boğazlatmış, kız çocuklarını diri bırakmış ve işkencelerin en ağırını onlara reva görmüştü.

İLMİ YÖNÜ

İlâhî kudretle denizin Hz. Musa ve İsrailoğulları'na açılıp yol vermesi, Fir'avn ve etbâını aynı geçitte boğması, büyük mucizelerden biridir.

Allah (celle celaluhu)'nun varlığını ve mucizelerinin imkânını kabul eden fikir adamları, harikulade olayları da kabul ederler. Yahut kabul etmek zorundadırlar.

Ancak Fârabî ve İbn Sina gibi İslâm filozofları mucizenin bir takım gizli-tabiî sebeplere bağlı olarak vuku bulduğunu söylerler. Onun için mucizeleri tabiî birer olay telakki ederek harikuladeyi kabul etmezler. Öyle ki, mucizenin kâinat düzeninde hiçbir değişikliğe sebep olmadığını ileri sürerler. Mesela: Hazret-i Musa, İsrailoğulları ile birlikte Mısır'dan çıkarak denizin sahiline geldikleri zaman Musa (aleyhisselam) asâsıyla denize vurmak için emir almıştı. Denizde yol açılmış, bu yoldan kendisiyle kavmi rahatça geçmişlerdi. Fakat hemen sonra Fir'avn ile etbâı aynı yola girmişlerse de hepsi birden boğulup kaybolmuşlardı. Farâbî ile İbn Sina bu olayı şöyle tefsir ederler:

"Denizler med ve cezre (gel-git olayına) tâbidir. Hazret-i Musa ile kavmi sahile geldiklerinde cezir olayi, Fir'avn ile etbâı denize girdikleri sırada med olayı vuku bulmuştur."

Aristo felsefesi tesiri altında kalan bu iki filozofun, belirtilen görüşleri karşısında şu sualler hatıra gelebilir: Denizdeki med ve cezir hâdisesi-

nin bu şekil vukuu bir tesadüf eseri miydi? Aksi de olmaz mıydı? Hâdiseyi tesadüfe bağlarsak, o zaman yalnız Hazret-i Musa'nın mucizesini değil, onun peygamberliğini de inkâr etmiş olmaz mıyız? Harikuladeyi kabul ettikten sonra Allah (celle celaluhu)'nun mutlak kudretini tanımak icap etmez mi? Bu suallerin cevabı biraz zordur.

Farâbî bir taraftan mucizeyi tabiî hâdiselere bağlarken diğer taraftan harikuladeyi kabul etmek zorunda kalır ve Füsûsü'l-Hikem[1] adlı eserinde nübüvvet ve özellikleri hakkında şöyle der: "Peygamberlerin ruhunda kudsî bir kuvvet vardır. Nasıl alelâde insanların ruhları küçük âlem sayılan bedenlerine hâkimse, beden nasıl ruhun emrine uyarsa, peygamberlerdeki kudsî kuvvet de bütün cisimlere hâkim olur. Maddî âlem onlara itaat eder. Bundan dolayıdır ki peygamberler hârikalar yaparlar. Peygamberlerin fikir aynası her türlü toz ve pastan tertemiz bulunduğu için "Levh-i Mahfûz"-daki âyetleri, meleklerin yaratılışındaki bütün izlenimleri kolaylıkla alır ve bunları Allah (celle celaluhu)'nun mahlûkatına bildirirler."

Meleklerle peygamberler arasındaki farka da temas ederek der ki: "Melekler bizatihi kaim olan gayr-i maddî suretlerdir. Bunlar ilâhî emirden feyiz alırlar. Alelade insanlar, ancak zahirî hislerini tatil ettikten, meselâ uykuya vardıktan sonra ilâhî emirle temasa geçebilirler. Fakat peygamberler uyanıklık hâlinde de bununla temasa geçebilirler. Demek ki, peygamberlerin zahirî ve bâtınî hasseleri aynı zamanda işler; zahirin işlemesiyle bâtın tatile uğramaz."

"Alelade beşerî ruhların kusuru, yalnız zahirî ve bâtınî hasselerin ayni zamanda işlemesinde değil, bundan başka bir de zahiri hasselerden birinin işlediği sırada diğerlerinin kuvvetsiz kalmasıdır. Meselâ: Bir şeyi dikkatle dinlediğimiz zaman görme kabiliyetimiz zaafa uğrar. Fakat kudsî ruhlar böyle değildir."

O halde Farâbî, İbn Sina ve emsali filozofların bu düşüncelerinden bir Peygamber'in üç ayrı özellik taşıdığı neticesini çıkarabiliriz:

1- Peygamberler gayba ait hususları bilirler.

2- Peygamberler melekleri görür ve onlarla konuşurlar.

1 Şerhi için bk: Nüşûşü'l-kilem / Muhammed Bedreddin el-Halebî.

3- Mucizeler gösterirler.

Harikulade olaylar hakkındaki düşüncelerini de şöyle özetleyebiliriz:

Maddî âlemin hâdiseleri maddî sebeplerin mahsûlü olduğu kadar, gayr-i maddî sebeplerin de mahsûlüdürler. Çeşitli hisler dimağımızda hâsıl olarak maddî cismimizi müteessir eder. Meselâ: Yüksek bir ağaca tırmanan bir adamın birdenbire korku ile gözlerinin kardığı, elleriyle ayaklarının tutmadığı, vücudunun titrediği ve bunun neticesi elinde olmayarak düştüğü görülür. Bâzı insanlar sırf vehim mahsûlü olan bir korku yüzünden bayılır ve hattâ ölür. Fakat irâdesi kuvvetli insanlar başkalarını kendi hisleriyle tesir altında bırakırlar. O halde kudsî kuvvet sahipleri maddî âlemi çok geniş mikyasta teshîre muktedirdirler. İşte hârika bu kuvvetin eseridir.

Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi, gerek Farâbî, gerek İbn Sina tabiî kanunların değişmeyeceğine, illet ve malûl kaidelerinin tebeddül etmeyeceğine, dünyada sebepsiz bir şeyin vuku bulmayacağına inanırlar.

Yine onlara göre, mucizeler henüz beşer idrâkinin üstünde birtakım tabiî kanunlar eseridir. Belki bir gün aklımız mucizenin vukuunu temin eden kanunları keşfe muktedir olur.

Şüphesiz ki bu görüş ve iddiaların bir ucu Yunan felsefesine dayanır. Gerçi bâzı İslâm âlimleri de mucize hakkında gizli illetlerden bahsetmişlerdir. Onların görüşünü de özetlemeyi ve sonra İslâm itikadına göre meselenin izahını yapmayı faydalı görüyoruz:

Bütün olayların, tabiî sebepler sonucu olduğunu kabul ediyoruz, fakat bunu kabul etmekle bütün bu sebeplerin bizim aklımızın kapsamına gireceğini iddia etmiyoruz. Tabiatta nice hâdiseler var ki, bizim ilmimiz onları izah edemiyor. Belki mucizeler de henüz bizim idrâkimizin fevkinde olan tabiî sebeplerin mahsûlüdür. Meselâ: Peygamberler içinde, kırk gün kırk gece oruç tutarak bir şey yemedikleri halde tabiî kuvvetçe hiçbir zaafa uğramayanları vardır. Bu hâdise görünürde fevkalâdedir, fakat tabii sebeplerle izah olunmaz bir şey değildir. Biz niçin acıkıyoruz? Çünkû midemiz aldığı gıdayı hazım ettikten, kanımızı besledikten ve vücudumuz bu gıdayı tükettikten sonra mide yine harekete geçmek ihtiyacını hissediyor. Açlık budur. Ama her günkü tecrübelerimizle anlıyoruz ki bir insanın hastalık esnasında yahut tehlike ve korku zamanında veya bir üzüntü anında hazım kuvveti faaliyetini kaybediyor, günlerce açlık hissetmiyor. Böylece

mide vazifesini yapamıyor. O halde bir insan ruhen fevkalade meşgul olur da maddî âlemle ilgisini keserse, o da maddî kuvvetlerini faaliyetten meneder ve uzun bir zaman aç kalabilir. İşte peygamberlerin bâzı hareketleri de aynı suretle tefsîr edilebilir.

Fakat bütün bu görüşleri bir tarafa itip ilâhî kudrete döndüğümüz vakit meseleyi daha iyi anlar ve anlatabiliriz.

İllet ve malûl silsilesini biraz uzatmaya muktedir olsak bile çok geçmeden yorulur ve terk etmek zorunda kalırız. Meselâ; yağmur bulutlardan yağıyor, diyoruz. Bu bulutlar buharlaşmadan meydana geliyor. Buharlaşma güneşin ısısından ileri gelmişti. O halde buharlaşma sudan oluşmuş, sonra bu buharlaşma tekrar su olmuştur. Bu silsile böylece devam eder, gider fakat mesele çözülmüş sayılmaz; illet ve malûl zincirinden önce ne halde ise yine öyle kalır.

O halde, kâinat mekanizmasının ancak ilâhî kudret ile hareket ettiğini kabul ederek, illet ve malûl zincirini O'nun irâdesinin tezahüratından tanıyacağız. İlâhî kudret, ilâhî kanunlar dairesinde cihanı idare ediyor. Fakat ilâhî kudret bu kanunla kayıtlı ve ona bağlı değildir; ilâhî kudret isterse bu sünnet ve bu âdete uymayan âyet ve hâdiseleri tecelli ettirir. Bizim gördüğümüz illet ve malûl silsilesi câri âdetin devamından ve yeknesaklığından ibarettir. Bu carî âdet devam etmezse, mahlûkat, menfaatlerini temin edemez, zararları da vukuundan evvel sayamazlardı.

Hem Cenâb-ı Hak mucizeyle bize seslenerek diyor ki: Siz her şeyi illet ve malûl zincirine, diğer bir tâbirle sebepler silsilesine bağlıyorsunuz, fakat sebepleri muallâkta (askıda) bırakıyorsunuz. Sebep ve illetler benim kudretime dayanmaktadır. İşte sebepleri ara yerden kaldırdığımda size göre mucizeler doğuyor.

Büyük mütefekkir ve mutasavvıf Mevlânâ Celaleddîn bu konuya temasla diyor ki:

"Cenâb-ı Allah bu mavi semânın altında hakikati arayanlar için birtakım kanunlar, sebepler ve yollar tâyin etmiştir. Dünyevî olayların çoğu bu sünnet ve âdete göre vuku bulur. Fakat Allah (celle celaluhu)'nun kudreti bazen bu âdeti yırtar. Mucize ile bu âdeti bir ân için tatil eden de O'dur. Ey sebep ve illetlere itikad edenler! Hududullahı aşmayınız, onu tanıyınız. Asıl sebeplerin müsebbibinin, sebep ve sünnetleri yarattıktan sonra kendi-

ni azlettiğini hiç bir zaman söylemeyiniz. Asıl müsebbib (Allah) istediğini yapar. O'nun mutlak kudreti sebepleri yırtar, ara yerden kaldırır. Bu zahirî sebepler göz üzerindeki perdeler gibidir. Çünkü her göz, O'nun sanatının veçhesini lâyık olduğu gibi göremez. O yüzü görebilmek için o perdeyi yırtacak göz lâzımdır. Tâ ki bütün perdeler kalksın. Hakikatte hayır ve şer O müsebbibden zuhur ediyor. Sebeplerin ve vasıtaların O'nunla bir işi yoktur. Rüzgar, toprak, su ve ateş Allah (celle celaluhu)'nun bendeleridir. Bana sana göre bunlar cansızdır. Fakat Cenâb-ı Hak için canlıdırlar. Demiri taşa çaktınız mı ateş çıkıyor. Ama bu ateş Allah (celle celaluhu)'nun emir ve iradesiyle çıkıyor. Sakın demiri taşa lüzumsuz yere vurma. Çünkü bunlar bir çocuğun doğmasına sebep ana-baba gibidirler. Görünürde demir ve taş, ateş için sebeptir. Fakat sen bunun üzerinde düşünmelisin! Zira bu zahirî sebebi, hakikî sebep vücuda getiriyor. Yoksa bu sebep nasıl vücud bulabilirdi? Hakikî müsebbip bu sebebe tesir vermiştir. İsterse o tesiri muattal eder. Peygamberlerin fiillerindeki sebepler bu dünyevî sebeplerden daha yüksektir. Zahirî ve dünyevî sebepleri bizim aklımız idrak eder. Fakat o yüksek sebepler yalnız peygamberlere malûmdur. Sathi düşünen insanlar zahirî illet ve malûle bakarak hakikî sebebi unuturlar. Peygamberler bu örtüyü yırtarlar. O zaman illet ve malûl silsilesi boş kalır. Bu suretle peygamberler diğer insanların nazar-ı dikkatini hakikî sebebe tercih ederler. Mademki bu zahirî sebepler hakikî sebeplerin hükmü altındadır, o halde sen de hakikî sebebi ara. Peygamberler sebepler zincirini kırarlar; mucizeler bayrağını Merih'in üzerinde yükseltirler. Onlar bir vasıtaya muhtaç olmadan denizleri yararlar. Bir şey ekmeden buğday başakları biçerler. Kur'ân-ı Kerîm zahirî sebepler silsilesini koparmaktadır. Peygamberlerin zaferi, Ebû Leheb'in helakı hep böyle olmuştur. Ebâbîl kuşları bir takım taşlar attılar. Habeşliler'in ordusu helak oldu. Yukarıdan atılan bu taşlar, fillerin vücudunda delikler açıyordu. Bu suretle Kur'ân başından sonuna kadar zahirî sebep ve illetlerin müessir olmadığını ispat eder."

Bütün bunları özetleyecek olursak:

1- Mucize, harikulade bir olaydır. Mucize illet ve malûl zincirini kırar. Cenâb-ı Hak, Peygamber'inin risâletinin doğruluğunu mucize ile teyid eder.

2- Harikulade ve illetle malûl silsilesini kırmak, yalnız mümkün değil, belki vâkidir.

3- Tabiî kanunlar, ilâhî âdet, illet ve malûl hakkındaki bilgimiz tecrübeye dayanır.

4- Tecrübeyle elde edilen bilgi, mantıkî bir yolla umumileştirilemez. Bu bakımdan mucizelerin imkânını inkâr için esas teşkil etmez.

5- Tecrübe ya şahsî müşahede ve düşünceye, yahut başkalarının müşahede ve düşüncesine dayanır.

6- Mucizenin delilleri, şahsî müşahedeye ve onu gözleriyle görenlerin şahadetine dayanır.

7- Bilhassa Peygamberimizin mucizelerine dair olan rivayet ve deliller sair hâdiselerle ilgili tarihî delillerin hepsinden kuvvetlidir. Bu da mucizelerin vukusunu ispat eder.[1]

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Kur'an-ı Kerîm'in haber verdiği bu olay (denizin ayrılma hâdisesi) ahlâkımızı yükseltecek, cemiyetin maddî ve manevî hayatını tanzim edecek dört ilâhî lûtfu ifâde etmektedir:

a) İsrâiloğulları Hazret-i Musa ile öyle bir sıkıntıya düştüler ki, arkalarında Fir'avn ve ordusu, önlerinde aşılmaz bir deniz. O günkü teslimiyetleri onların bu korkunç tehlike girdabından kurtulmalarına vesîle oldu. Büyük bir mucize olarak deniz ayrıldı. Demek ki, bilhassa sıkıntılı ânlarda -bütün maddî imkânları kullanmakla beraber- Allah (celle celaluhu)'ya teslîm olmak, kurtuluşun ilk ve son yoludur. İstiklâl savaşımız, Çanakkale zaferimiz böyle bir teslimiyet ruhu içinde başarılmıştır.

b) Düşman kahrından kurtulduktan sonra da teslimiyeti elden bırakmamak, Allah (celle celaluhu)'nun lûtf-u ihsanını, inayet ve nusretini hatırlayarak ölünceye kadar arz-ı ubudiyyette bulunmak gerektir. İsrâiloğulları bu lütuf ve ihsanı çarçabuk unutarak altından buzağıya tapmaya heveslendikleri için zâlimlerden oldular. Hakk'ı bırakıp insan ve hayvanları ilâhlaştırmak ne büyük ve ne kötü nankörlüktür! Tarihte birçok milletler bu yüzden helak olmuşlardır.

---

1 Geniş bilgi için bak: Asr-ı Saadet / Mucizeler bahsine... Bu meseleyle alâkalı olarak Ömer Rıza Doğrul'un Seyyid Ahmed Han Tefsirinden naklettiği görüş ve iddianın ilmî ve dinî bir değer taşımadığını hatırlatmak isteriz.

c) İnkârı gayrı kabil bir mucizeyi gördükten sonra küfre sapıp şirke düşmek, ölçüsüz bir tuğyandır. İlâhî rahmet ve inayet tecelli etmeyecek olursa o, ebedî bir hüsrân olur.

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in de en büyük mucizesi Kur'ân'dır. Onu görüyoruz, okuyoruz, okuyanları dinliyoruz. İnkâra sapıp, ona çöl kanunu diyecek kadar ahmaklaşan kimselerin sapık Yahudilerden ne farkı kalır?

d) Zulüm ve tuğyan adaleti yıkınca, millet intihara yüz tutmuş sayılır. Krallar putlaştırılınca, milletin zevali yaklaşmış olur. İşte Fir'avn ve etbâı bu sapıklığa düşmüşlerdi. Neticeleri malûm... Bu ilâhî ihtardan uyanmayan milletleri de elîm bir sonuç beklemektedir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Allah Teâlâ İsrailoğulları'na ihsanda bulunmuş olduğu üçüncü büyük nimeti açıklayarak vaadolunan Tevrat'ın, Musa'ya bir furkan (hakla bâtılı birbirinden ayıran kesin hüccetlerle dolu bir kitap) olarak verildiğini beyân ediyor.

وَاِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖ يَا قَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُٓوا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُٓوا اَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

51- Ve yine Musa'ya (Tevrat verilmek üzere Tûr'da) kırk gece (ibâdet edip beklemesi için) vaadettiğimizi (veya vade verdiğimizi) hatırlayın ki siz onun ardından (nefsinize) zulmediciler olarak (Sâmirî'nin altından yaptığı) buzağıyı (ilâh) edinmiştiniz!

52- Sonra bunun ardından da şükredesiniz diye sizi bağışlamıştık.

53- Ve hani doğru yola erişesiniz diye Musa'ya kitap ve furkanı vermiştik.

54- Musa da kavmine: "Ey milletim! Cidden buzağıyı (ilah) edinmenizle kendinize zulmettiniz. Derhal (her kusurdan pak ve yüce olan) Yaratanınıza tevbe edin; (nefsinizin kötü arzularını kesin de Allah yolunca) kendinizi öldürün. Bu, Yaratanımız katında sizin için daha hayırlıdır" demişti. Bunun üzerine (Allah) tevbenizi kabul buyurmuştu. Şüphesiz ki tevbeleri çokça kabul eden, O'dur çokça merhamette bulunan.

TARİHİ YÖNÜ

(M.Ö. XIII. yüzyıl) İsrailoğulları Kızıl Deniz'i geçtikten sonra asıl yurtları olan Kenan iline (Filistin'e) doğru hareket ettiler. Tevrat'ın Çıkış kısmındaki kayıtlara göre,[1] İsrailoğulları Mısır'dan çıkışlarının üçüncü ayında Sina Çölü'ne ulaşabilmişler ve Tûr dağının karşısında çadırlarını kurmuşlardı. Hazret-i Musa kırk gece kalmak ve bu müddet içinde ilâhî emirleri telakki etmek üzere Tûr'a çıktı ve orada belirtilen müddet bekledi. Kendisine vaadolunan Tevrat-ı Şerîf verildi. İsrâîloğulları ise Hazret-i Musa'nın gecikmesini bahane ederek Hz. Harun'u sıkıştırmaya başladılar ve önlerinde kendilerine mânevi rehber olacak maddî bir tanrı yapmasını söylediler. Hz. Harun onları teskine çalıştıysa da muvaffak olamadı. Sâmirî adında kurnaz bir sanatkâr kadınlardan altın yüzük, küpe ve sair zînet eşyalarını toplayarak bir buzağı yaptı. İsrâîloğulları da bu buzağıyı tanrı diye kabul ettiler ve Allah'ı bırakıp ona tapınmaya başladılar. Tevrat'ta buzağı heykelini yapanın Samirî değil de Hz. Harun olduğu kaydedilirse de gerçeğe uygun değildir. Çünkü Hz. Harun da peygamberdi. Bir Peygamber'in put yapması asla düşünülemez.[2]

Bu sırada Hazret-i Musa Tevrat'ı yüklendiği halde Tûr'dan aşağı indi. Milletinin dinden dönüp buzağıya taptığını görünce öfkelendi ve bu üzüntü içinde Harun'un sakalını tutup çekerek: "Bu milletin fesada gitmesine neden meydan verdin, göz yumdun?" diye azarladı. Hz. Harun durumu, Sâmirî'nin menfi tutumunu izah etti. Bunun üzerine Hazret-i Musa buzağıyı parçalayıp suya attı ve İsrâîloğulları'nın derhal tevbe etmelerini, nefsanî arzularını frenlemelerini, Allah uğrunda kendilerini (nefsani azgınlıklarını) öldürmelerini emretti.[3]

1 Bak: Çıkış 24/18. 32/1-35: A'raf sûresi: 148

2 Bak: Tâ-Hâ sûresi: 77-97

3 Bilgi için bak: Tâ-Hâ sûresi: 80-97.

"Buzağıya tapmak âdetinin Yahudilere, Mısırlılar'dan sirayet ettiği anlaşılıyor. Renan, Maspero ve Konig bu fikirdedirler. Bunlara göre Yahudilerin buzağıya tapmaları Mısırlılar'ın Menfis'teki (Mendes'e) tapmalarının taklidi idi." [1] Aynı eserdeki "Altın Buzağı" konusunda buzağıya tapmak âdetinin Yahudilere Mısırlılar'dan geçmediği, çünkü Mısırlılar'ın canlı hayvana taptıkları söyleniyor. Fakat Yahudilerin de Musa devrinde canlı hayvanlara taptıkları bu sûrenin 67-71 arasındaki âyetlerinden anlaşılıyor. İhtimal ki altın buzağı, canlı buzağının timsali idi. Yahudiler, Mısırlılar arasında asırlarca yaşadıkları için onların tesiri altında kalmamalarına imkân yoktu. Buzağı veya öküze ibâdet ise, eski Mısır'da en eski zamanlardan beri biliniyordu. Musevî şeriatı, bu âdete karşı gelmek için Yahudilerin bu hayvanları kesmeleri üzerinde ısrar ettiler. Buna rağmen, buzağıya tapmak âdetinin Hoşea zamanına kadar devam ettiği anlaşılıyor. Yine Çıkış: 8/5'teki kayıtlarda deniliyor ki: "Kesilip atılsınlar diye gümüş ve altınlardan kendilerine putlar yaptılar. Ey Sâmiriye, senin buzağını attı; onlara karşı öfkem alevlendi ne vakte kadar ismete eremeyecekler? Çünkü bu da İsrâîldendir; onu işçi yaptı ve o Allah değildir. Gerçek Sâmiriye'nin buzağısı parçalanacak. Çünkü yel ekiyorlar kasırga biçecekler; onun sapı yoktur, filiz un vermeyecek, eğer verse bile onu yabancılar yutacaklar."

İLMİ YÖNÜ

Varlık âleminde her cins ve nev'in kendine has birtakım sıfatları diğer bir tâbirle özellikleri vardır. Bu sıfatlar onların fertlerinde de bulunur. Belirtilen kaideye göre, peygamberlerin de kendilerine has bazı sıfatları vardır; onlar o sıfatlarla diğer insanlardan ayrılırlar. Ve insanda yaratılıştan mevcut olmayan, bilâhare kazanılan veya nail olunulan birtakım özellikler daha vardır. Meselâ câhil bir kimse, içinde yaşadığı cemiyetin entellektüel faaliyetleri potasında inkişaf ede ede ilim sıfatını kazanabilir. Peygamberler de risalet sıfatına nâil olabilmek için ruhî tekâmüle muhtaçtırlar. Bazen bu, rüyayla başlar; gelişe gelişe ilâhî vahyi kaldırmaya bir zemin hazırlanmış olur. Hemen hemen her peygamber bu devreyi geçirmiştir. Hazreti Musa da bu devreyi aştıktan sonra ilâhî risâleti yüklenmeye müsait ruhî bir kuvvete nail olabilmişti. Tûr Dağı'nda Allah ile mükâlemeye mazhar olabilmek ve Tevrat'ı kaldırabilmek için de ayrı bir manevî tekâmüle lü-

1 Kitabı Mukaddes ansiklopedisi 631. Sütun.

zum vardı. Kırk gece Tûr'da beklemesi ve maddî âlemle ilişiğini kesmesi bunu ifade eder.

Şunu da ilâve edelim ki; "Ruhî ve manevî tekâmül ve gelişme pek az kimsede son noktasına ulaşır." Bu az kimseler içinde peygamberler başta gelir. Çünkü tekâmül, ruhen gelişme, ancak irâdenin devamlı bir gayreti, azmin sarsılmaması, dokuların muayyen bir durumda bulunması, celadet, cesaret, adalet ve hakseverlik duygusunun gelişmesi, bütün duyguların ve zekânın pürüzlerden kurtularak berrak bir hal alması ve daha, iyi bilmediğimiz birçok şartların sağlanması sayesinde mümkündür. Bilhassa dînin ilâhî lütuf adını verdiği psiko-fizyolojik şartın bunda çok mühim bir rolü vardır. Esasen, bütün -bilinen ve bilinmeyen- şartlar peygamberlerde mevcuttur. Onların zekâ ve hafızaları her türlü pürüzlerden durudur. İrâde gayretleri devamlıdır. Ancak ilâhî vahyi kaldırabilmeleri için manevî alanda birkaç devre geçirmeleri gerekir.

Daha yeni ilkokula giden bir çocuğun orta dereceli okullardan geçmeden birdenbire yüksekokula girmesi ona nasıl ağır gelirse ve körpe için faydalı bir talîm yolu değilse, bir Peygamber'in de birkaç merhale aşmadan birdenbire Allah ile mükâlemeye mazhar olması o nisbette ve belki daha fazla ağırdır. Bunun içindir ki, yetişme ve gelişme istidadında olanlar için kırk yaş kemal devresi sayılır. Ağır ilmî bir konuyu gereği gibi hazmedebilmek için en az kırk gün o konu üzerinde düşünüp çalışmak ister. Hazret-i Musa'ya kırk gece vade verilmesinin hikmetlerinden biri de budur.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ

"Siz onun ardından (nefsinize) zulmediciler olarak (Sâmirî'nin altından yaptığı) buzağıyı (ilâh) edinmiştiniz!"

Gelenek ve göreneğin insan üzerindeki tesirlerinin tezahürleri zaman zaman kendini belli eder. Sistemli bir eğitim bile bunu tamamen gideremez. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatını müteakip on bir kadar Arap kabilesinin irtidad edip başkaldırması bunun canlı misallerinden biridir. İsrâîloğulları'nın tek Allah'ı bırakıp buzağıya tapınmaları, uzun yıllar Mısır'da görüp benimsedikleri âdetin bir neticesidir. Hazret-i Musa'nın devamlı vaz-u nasihati onları bu karanlık yoldan kurtarmış, nur-

lu ufuklara doğru götürmüştü. Fakat ne yazık ki Musa (aleyhisselam)'ın kırk günlük gibi kısa bir zaman ayrılmasıyla, onların ruhuna kadar işlemiş olan putperestlik kalıntıları yeniden canlanmıştı. Bu sebeple tekrar mânâdan maddeye, yaradandan yaratılana, ışıktan karanlığa bir dönüş yaptılar. Allah (celle celaluhu)'nun peygamberi Tûr'dan dönünce onları tevbeye davet etti ve affolunmaları için Allah (celle celaluhu)'ya duâ ve niyazda bulundu. Allah da onların tevbesini kabul edip hepsini bağışladı.

Bu meseleden diğer milletlerin alacağı öğüt:

a) İnsanların bir kısmı irsî kusurlarla doğar. Bir kısmi da yaşadığı cemiyet içinde birtakım kusurlar ve kötü âdetler edinir. Din ve ahlâk bu kusurları gidermeye çalışır. Bu bakımdan fert ve cemiyete, devamlı surette ilâhî buyrukları, ahlâkî konuları işlemek ve bu iki yolla gönülleri kirden ve pastan temizlemek gerektir. İhmâli asla doğru değildir. Zira dînî ve ahlâkî disiplinden mahrum kalan bir cemiyet çarçabuk bozulabilir. Fertlerin de kalpleri o nispette katılaşabilir.

O halde, hiç olmazsa haftada bir saat dînî-ahlâkî öğütler dinlemek, ilim adamlarının meclisine iştirak etmek ve dînî eserler okumak çok faydalı olur.

b) İsrailoğulları, Hazret-i Musa'dan kırk gün uzak kaldıkları için altından mâmül buzağıyı tanrı edindiler. Şimdi de Hazret-i Muhammed (aleyhisselam)'e inanmadıkları ve asırlardır ondan uzak bir yol tuttukları için parayı ve başka milletlerin kanını emmeyi bir bakıma tanrı edindiler. Putperestliklerinin şeklinde değişiklik var, fakat ruhunda yoktur. Kur'ân-ı Kerîm onları takbîh yollu ikaz, bizleri de irşat yollu tenbîh ediyor.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ

"Sonra bunun ardından da şükredersiniz dîye sizi bağışlamıştık."

Bir uyarıcı mürşidin irşâdıyla dönüş yapmak, tevbe etmek ve ilâhî rahmet kapısından içeri girmeyi arzulamak, ilâhî affa nail olmaya vesiledir. Bundan sonra devamlı şükretmek, Allah (celle celaluhu)'nun hoşnutluğuna yol açar.

c) İnsan yalnız aklının kılavuzluğuyla ilâhî sınırları tâyin edemez. Bunun için peygamber ve kitap gönderilmiştir. Akıl ve mantık yanılabilir.

Onlara ışık tutan, yanıldıklarını gösteren basîret kuvvetidir. Bu kuvvetin kaynağı lâhutîdir. Bunun için Cenâb-ı Allah, Yahudilere geçmişteki nimetlerini hatırlatarak:

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"Ve hani doğru yola erişesiniz diye Musa'ya Kitap ve Furkan'ı vermiştik" buyuruyor.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Kur'ân-ı Kerîm'de, Allah (celle celaluhu)'nun Musa Peygambere, kırk gece ibâdetten sonra, kitap vereceğini vaad ettiği, İsrâiloğulları'nın savaştan çekindikleri için ceza olarak kırk yıl çölde kaldıkları,[1] Musa Peygamber'e, Allah (celle celaluhu)'nun 30 gece vâde verdiği ve bu vâdenin on gece ile de tamamlanıp, kırk olduğu, bu müddet içinde İsrâiloğulları arasında Harun'un Musa'ya vekâlet ettiği bildirilmektedir. Tevrat'a göre de, Musa Tûr Dağı'nda kırk gün kırk gece kalmıştır.[2] Hristiyanlarda da, paskalyadan altı hafta önce, 40 gün süren bir perhiz vardır. Bu 40 sayısı ile 7 ve 3 gibi bâzı sayıların mukaddes sayılmasının, Pisagorcular vasıtası ile Mısır'dan ve belki de Hind'den geldiği ve bu inanışın pek eski olduğu muhakkaktır.

Tarikatlardaki çile bu inanıştan doğmuştur. Çile, Farsça çehlen kelimesinin muhaffef şeklidir. 40 gün ve 40 gece temiz ve kimsenin gelip insanı rahatsız etmeyeceği bir yere çekilip, ibâdet etmek mânâsına gelir. Arapçada yine kırk kelimesini ifâde eden "erbaîn" kelimesi, çile kelimesinin tam karşılığıdır. Çile, bütün dinlerde bulunan orucun aşırı bir şeklinden başka bir şey değildir. Esmayı, yâni Allah adlarını zikrederek esas tutan tarikatlerde ve bilhassa halktan çekilip bir yerde ibâdet etmeği Allah (celle celaluhu)'ya ulaşmak için vesîle sayan Halvetîlerde bu inziva "erbain" diye anılır.

Tarikatlerdeki çile (erbain), diğer dinlerdeki oruç ve perhizler ile Müslümanlıktaki îtikâfın aşırı bir şeklidir.[3]

Velâyetnâme adı ile tanınan Hacı Bektaş menâkıbinde de Hacı Bek-

1 Bak: Maide suresi, ayet: 26

2 Kitab-ı Mukaddes tercümesi, İstanbul, 1908, XXIV, 18

3 İbn Cevzi (598 - 1201), Nakda'l-ilmi ve'l-Ulemâ

taş'ın Necef'te, Medîne'de, Kudüs'te, Şam'da Câmi-i Ümeyye'de, Elbistan'da, Ashab-ı Kehf mağarası etrafındaki makamlarda ve Anadolu'ya geldiği zaman Suluca Karahöyük mescidinde erbainler çıkardığı hikâye edilmektedir. Bütün rivayet ve menkıbeler, bize halvet ve erbaînin hemen bütün tarikatlerde bulunduğunu ve menşeinin eskiliğini gösterir.

TAHLİLLER

وٰعَدْنَا - وَعَدْنَا

Vaad kökünden gelen bu fiil iki türlü okunmuştur: Birinci kıraate (Ebû Amr ve Yâkub kıraati) göre, vaadleşme iki taraftan olmuştur. Allah Teâlâ Musa'ya Tevrat'ı göndereceğini vaadetmişti. Musa da mikate (Tûr Dağı'na) gideceğini ve orada kırk gece ilâhî emre uyarak ibâdetle meşgul olup masivadan ayrılacağını vaadetmişti. İkinci kıraate göre, Cenâb-ı Hak, Musa'ya Tevrat'ı indireceğini vaadetmiş ve bunun için mikate gelip kırk gece beklemesini tenbîh buyurmuştu. Bu kırk gecenin, Zilkade'nin birinden zilhiccenin onuna kadar olan müddet olduğu söylenir.[1]

Afv, cerimeyi silip kaldırmak mânâsına gelir.[2]

Furkan, hak ile bâtıl arasını ayıran hüccet, yahut haklıyla haksız arasını veya küfürle imân, helâl ile haram arasını ayıran mucize ve ilâhî kanun, gibi manalara delâlet eder. Veyahut mü'minle gayr-i mü'min arasını ayıran nusret anlamında da kullanılır.

بَارِئِكُمْ

Noksanlık, artık ve eksiklikten berî olan ve sizin bir kısmınızı diğer bir kısmınızdan şekil ve fizyonomi itibariyle ayıran Yaradanınız, demektir. Terkibin aslı, bir şeyi başkasından ayırıp hâlis kılmaktır. "Hasta marazdan; borçlu, borcundan halâs bulup ayrıldı (kurtuldu)" sözleri bu fiille ifâde edilir.

فَاقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ

Kendinizi (Allah yolunda) helak ediniz veyahut şehvanî arzularınızı öldürünüz.[3]

1 Kadı Beydavî- Keşşaf

2 Kadı Beyzâvî

3 Kadı Beydavî- Keşşaf

اَلتَّوَّابُ

Tevbe etmek için çokça tevfîk veren ve günahkârların tevbesini çokça kabul eden, demektir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Hak, İsrailoğulları'na, dünyalarını huzurlu bir düzene sokacak, âhiretlerini saadete garkedecek Tevrat'ı indirmişti. Onlar bu üstün nimetle yetinmeyerek şüphe sarsıntısına düşüp hislerine mağlup oldular; maddeye olan aşırı temayülleri, putlara olan alışkanlıkları sebebiyle Allah'ı bir cisim zannederek O'nu görmedikçe Musa'ya asla inanmayacaklarını beyân ettiler. Bunca mucize ve nimetler karşısında onların bu acayip teklifi ve bu hususdaki inatları, ilâhî gazabı üzerlerine çekmiş ve müthiş bir sarsıntı, gürültü içinde düşen yıldırımların tesir sahası dâhilinde kalıp yarı ölü bir vaziyette kendilerinden geçmişlerdi. Musa Peygamber'in duâ ve niyazıyla Allah onlara altıncı büyük nîmetini bahşetti; onları o yarı ölüm hâlinden kurtardı.

Bunu müteakip Allah yedinci ve sekizinci büyük nîmetlerinden, bulutun gölge olmasından, üzerlerine menn ve selvâ'nın indirilmesinden bahsederek, hem İsrâîloğulları'nı, hem de diğer milletleri tarihin bu akışından haberdar ederek intibaha ve ibret almaya davet ediyor.

وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ
وَاَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾
وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا
رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

55- Ve hatırlayın ki (sizden temsilci olarak yetmiş kişi Musa ile Tûr'a çıktığınızda): "Ya Musa! Biz Allah'ı açıkça meydanda görmedikçe sana asla inanmayacağız..." demiştiniz de yıldırım size çarpmıştı ve siz de bakıp duruyordunuz.

56- (Bir bakıma) ölümünüzden sonra da şükredersiniz diye sizi (o

baygın halden uyandırıp) kaldırmıştık.

57- Ve (Sina Çölü'nde sizi güneşin yakıcı sıcaklığından korusun diye) üstünüze bulutu gölge yapmış, üzerinize kudret helvası ve bıldırcın indirmiş ve "Size rızık olarak verdiklerimizin iyisinden yeğin," demiştik. (Fakat onlar bu nimetlerin şükrünü yerine getirmeyip nankörlük etmekle) Bize zulmetmemişlerdi, ama kendilerine zulmetmişlerdi.

İLGİLİ HADÎSLER

"Sizler muhakkak Rabbinizi, Bedir gecesinde Ay'ı gördüğünüz gibi, (kıyamet günü) göreceksiniz."[1]

"İsrâîloğulları'ndan olmasaydı, yiyecek maddeleri bozulmaz, et de kokmazdı. Havva (anamızdan) olmasaydı hiçbir kadın kocasına hıyânet etmezdi."[2]

Açıklama: Allah ezelî ilmiyle, Yahudilerin ve Havva'nın ne yapacaklarını bildiği için, et ve kadını bugünkü özellikte yaratmıştır.

"Kızıla mâyil akmantar, nimet ve ihsandan (veya kudret helvası gibi külfetsiz elde edilen nîmetten)dir. Suyu göze şifâdır."[3]

"Acve (Medine'nin iyi cins hurması) cennet nimetinden (veya kudret helvası gibi ilâhî ihsandan)dır. Onda zehire (zehirlenmeye) karşı şifâ vardır. Mantar da kudret helvası (cinsinden, onun gibi ilâhî ihsandan) dır. Suyu göze şifadır.[4]

TARİHÎ YÖNÜ

Fir'avn (İkinci Ramses olduğu sanılıyor. M.Ö. XIII. yüzyıl) devrinde Mısır'dan çıkan Hz. Musa ve İsrâîloğulları, bu uzun ve yorucu göçlerinde birçok ilâhî âyetlere mazhar olmuşlar, bir nice nimetlere kavuşmuşlardı. Bununla beraber İsrâiloğulları bazen ümitlenmiş, bazen ye'se düşmüşlerdi. Bazen maneviyata gönül bağlamış, bazen de maddenin cazibesine kapılmışlardı. Hazret-i Musa, onları manen takviye etmek için zaman zaman -Allah (celle celaluhu)'nun izniyle- mucizeler göstermiş, vaaz-u nasihatta

1 Buharî - Müslim - Ebû Dâvud - Tirmizî.

2 Buharî – Müslim.

3 Buharî – Müslim.

4 Tirmizî: Hadîsun hasenün.

bulunmuştu. Uzun yolculuğun sıkıntısına tahammül edemeyenler ise, Mısır'dan ayrıldıklarına hayıflanıyor ve bu üzüntü içinde isyankâr bir tavır takınıyorlardı. Bu durum karşısında onları daha fazla inandırmak ve bütün şüphe ve kuşkularını gidermek gerekiyordu. Hazret-i Musa ilâhî emirle Tûr'a çıkarken onların ileri gelenlerinden yetmiş kişiyi de beraberinde götürdü. Allah ile mükâlemeden sonra huzurdan ayrılan Musa Peygamber'e dediler ki: "Gerçi biz birtakım konuşmalar duyduk, ama Allah'ı apaçık görmedikçe sana elbette inanmayacağız." Bunun üzerine -Kur'ân-ı Kerîm'in beyân ettiği gibi- şiddetli yıldırımlar indi ve hepsini yarı ölü bir vaziyette yere serdi. Tevrat'ın "Çıkış" Kısmında buna temas edilerek deniliyor ki: "Üçüncü gün sabah olunca gök gürlemeleri, şimşekler ve dağ üzerinde koyu bir bulut ve çok kuvvetli boru sesi oldu. Ordugâhta bulunan bütün kavim titredi."

Hazreti Musa bu hali görünce: "Ya Rab! Bilirsin ki ben bunları sizinle konuşmama şahid göstermek için getirmiştim. Şimdi ise hepsi ölmek üzeredir. Milletime dönünce ne söyleyebilirim. Ya Rab! Celâlin hakkı için bunları kurtar" diye niyazda bulundu. Allah da Peygamber'inin duâ ve niyazını reddetmedi, onları tekrar hayata çevirdi.

İsrailoğulları Tih Çölü'nde güneşin sıcaklığından korundular; bir bulut parçası hep onlara gölge oldu. Fakat bu yolculukta azıkları bitti, açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Cenâb-ı Hak bir mucize olarak üzerlerine kudret helvasıyla bıldırcın kuşu indirdi. Tevrat'ta bundan bahisle deniliyor ki: "İsrâiloğulları Kızıldeniz'den geçerken bulut onlara gölge olmaya başlamış; kudret helvası ile bıldırcın kuşunun indirilmesi de Kızıldeniz'le Sina Çölü arasında başlamış." Çıkış kitabının 16/13'de de şu cümlelere rastlamaktayız: "Vaki oldu ki akşamleyin bıldırcınlar çıkıp ordugâhı kapladılar ve sabahleyin ordugâhın etrafına çiğ düşmüştü. Düşmüş olan çiğ kalkınca, işte çölün yüzündeki toprağın üzerinde kırağı gibi küçük, yuvarlak bir şey vardı. İsrâiloğulları bunu görünce birbirine dediler ki: Bu nedir? Çünkü onun ne olduğunu bilmiyorlardı. Musa onlara dedi ki: Bu, Rabbin yemek için size verdiği ekmektir. Rabbin emrettiği şey budur. Her biriniz yiyeceğinize göre ondan devşirin, adam başına bir omer (3.70 litre) olmak üzere canlarınızın sayısına göre her biriniz çadırında olanlar için alacaksınız. Ve İsrâiloğulları böyle yaptılar, kimi çok kimi az devşirdi. Ve omer ile ölçtükleri zaman çok devşirenin fazlası yoktu, az devşirenin ek-

siği yoktu, herkes yiyeceğine göre devşirmişti. Musa onlara dedi ki: Sabaha kadar hiç kimse ondan bırakmasın. Fakat Musa'yı dinlemediler; bazıları ondan sabaha kadar bıraktılar ve kurtlanıp koktu, Musa onlara öfkelendi." Çünkü Allah (celle celaluhu)'nun Rezzaku'l-âlemîn olduğunda şüpheleri vardı. Bu şüphe onların gönlünden kanaati silip çıkarmıştı. Ve tarih boyunca Yahudîlerin bu karakteri değişmemiştir.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Peygamberler, gönderildikleri kabile ve milletleri ruhen yükseltmek, onlara en güzel ahlâkî yolları göstermek için çalışır, mücadele ve mücâhede ederler. Ayrıca onları yeni baştan organize etmek ve ilâhî prensiplere uygun bir şekilde yetiştirmek arzusundadırlar. Bu da meşakkatsiz olmaz. İnsan mermer ise, peygamberler onun heykeltraşıdır. İnsanın hakikî veçhesini alabilmesi ve asıl kıvamına kavuşabilmesi için birtakım çekiç darbeleriyle onun varlığından parçalar koparılması ve ruhî aydınlığa erişebilmesi için de perdahlanması lâzımdır. Hazret-i Musa'nın önderliği sayesinde zulüm, işkence ve ibtidaî bir hayatın eşiğini aşan İsrailoğulları, öz varlıklarına, asıl hüviyetlerine kavuşturulma yolunda bu yontulmanın tatlı taraflarını görünce şımardılar, acı taraflarını görünce tuğyan ettiler; itidali muhafaza edemediler. Hazret-i Musa sık sık onları ikaz etti, düştükleri küfrü tuğyan çukurundan kurtulmaları için onlara yakîn (kesin bilgiye dayanan inanç) verecek nitelikte mucizeler gösterdi. Fakat onlar bir türlü hissin kesafetinden, maddenin ağından ve gaybı örten perdeden kendilerini kurtaramadılar. Her türlü küstahlığı yaptılar ve birçok mucizeler yetmiyormuş gibi bir de kalkıp, dosdoğru inanabilmeleri için Allah'ı apaçık görmeyi şart koştular. Bir nice âyetler, büyük nimetler, af ve mağfiretler onların maddeye yaslanmış tabiatlerini değiştiremedi.

Demek ki, insan yapısını düzelten, onu asıl hüviyetine kavuşturan, ne mucize, ne de keramettir. Yol ve metot bu olmuş olsaydı, İsrâîloğulları nefislerini ıslah ederlerdi. Gerçi o günün metodu, hârikalar göstermek, mucizeler izhâr etmekti. Fakat Yahudilerin taş kadar katı olan kalpleri yumuşamamıştı. Çünkü asıl yol, peygamberlerin getirmiş olduğu dînî esas, dînî ahlâk ve içtimaî düzendir. Bunlar maddî görüşten uzak bir şekilde ele alınıp iç varlığımızda disiplinli bir alışkanlık vücuda getirdiği ve bu yolla nefse hâkimiyeti sağladığı gün insan gerçek mânâda insan olabilir.

O halde milletler ve kabileler peygamberlerin getirdiği ilâhî nura kafa ve kalplerini açık bulundurabilmeleri için önce derunî bir disipline muhtaç olduklarını, yaşamaları ve nesli maddî ve manevî sıhhat içinde devam ettirebilmeleri için ilâhî kanunlara itaatin zarurî ve şart olduğunu bilmelidirler. Bunun içindir ki Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) milletleri mucizeyle değil, ilim ve irfanla, ahlâkî, içtimaî, iktisadî prensiplerle Hakk'a davet etmiştir. İnanmış olan milletler bugün mucize aramamakta ve buna ihtiyaç hissetmemekte, ancak Kur'ân'da beyân edilen esas ve prensipleri tahakkuka çalışmaktadırlar. İsrailoğulları ise dün olduğu gibi bugün de aksi bir metot uygulamaktadırlar. Bu yüzden tarih boyunca zilletten kurtulamadılar.

İTİKADİ YÖNÜ

لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً

"Biz Allah'ı açıkça meydanda görmedikçe sana asla inanmayacağız."

Mu'tezile bu âyetle "Allah'ı görme"nin, mümkün olmadığını istidlal etmiştir. Mu'tezile'den Kadı Abdulcebbâr'a göre "ru'yetulllah" caiz olmuş olsaydı İsrailoğulları bu isteklerinden dolayı hışma uğramazlardı. Çünkü gökten inen mâidenin değiştirilmesini istediklerinde böyle bir hal vuku bulmamıştı.

Ehl-i Sünnete göre, Allah'ı dünyada görmek mümkün değilse de âhirette keyfiyetsiz olarak görmek mümkündür. Çünkü Rasulullah (aleyhisselam): **Bedir gecesinde Ay'ı gördüğünüz gibi, Rabbinizi göreceksiniz,"** buyurmuştur. Bu hadîsi Ashab-ı Kiram'dan 21 zat rivayet etmiştir.

İsrâîloğulları dünyada mümkün olmayan bir şeyi istedikleri ve daha önce gösterilen mucizelerle yetinmedikleri için Allah (celle celaluhu)'nun hışmına uğramışlardır.[1]

TAHLİLLER

جَهْرَةً

"Cehre", aşikar okumak manasını taşır. Sonra muayene (ayân-beyân görünmek) mânasında kullanılmıştır,

1 Bak: Furkan sûresi: 21. Kıyamet sûresi: 21-22. Enam sûresi: 103. ayetler.

ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ

Ba's, ölümden sonraki dirilmek veya diriltmek mânâsına geldiği gibi baygınlık ve uykudan kaldırmak mânâsına da gelir.[1]

Âyette geçen "selva" kuşunun Türkçe karşılığında "bıldırcın" ve "yelve" diye iki isim gösterilmiştir. Kamûs'ta: "Selva" bal'a denildiği gibi bir kuş adıdır da. Mütercime göre, bu kuş, Türkçede "yelve" dedikleri bir kuştur ki pek vahşi olur.

Halbuki yelve kuşu (Flûrya) serçegillerden, serce büyüklüğünde bir kuştur. Bitkilerle beslenir, ağaçlık ve fundalıklarda, ormanlarda ve mezarlık gibi tenha yerlerde yaşar. Kafeste de beslenir. Eti doyurucu değildir ve kurak, ağaçsız çöllerde yaşıyamaz. Bu bakımdan Tîh'te İsrâîloğulları'na indirilen kuşun, bıldırcın olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bıldırcın, tavukgiller takımının sülünler familyasından eti çok makbul ve doyurucu, göçücü bir kuştur. Boyu 15 cm. uzunluğundadır. Avrupa, Orta Asya, Afrika ve Anadolu'da yaşar. el-Müncid Lügatinde de "selvâ"nın "sumânâ" (bıldırcın) olduğu kaydedilmiştir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücud yukarıda gecen âyetlerle, İsrâiloğulları'na vermiş olduğu dünyevî nimetleri kısmen hatırlattı. Bu âyetlerle de hem dünyevî, hem de dînî nimetlerini beyân ederek onları tevbe ve istiğfara davet ettiğini ve kurtuluş yollarını onlara açıkladığını, Beytü'l-Makdis'e girme imkânlarını kendilerine kolaylaştırdığını hatırlatıyor. Fakat İsrâiloğulları Beytü'l-Makdis'e ulaşınca her şeyi unuttular; içeri girmeye bir türlü cesaret edemediler, daha doğrusu Allah ve Rasulünün vaadine güvenmediler, kendi yanlış düşüncelerine göre hareket ettiler. Bu yüzden üzerlerine kötü bir azap indi.

Nankör ve basiretsiz bir milletin ilâhî buyruklara, kâinattaki carî düzene isyan etmeleri sebebiyle üzerlerine murdar bir azabın inmiş olması, yaşayan milletler için büyük bir ders ve ibret levhasıdır. İşte Kur'ân bunu öğretmek istiyor.

1 Kadı Beydâvî

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ ۚ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

58- Ve hatırlayın ki, "bu şehre (Beytü'l-Makdis'e) girin, dilediğiniz yerde ondan (onun nimetlerinden) refah içinde bol bol yiyin. Kapısından da secde ederek (eğilip saygı göstererek veya yere başkoyup Hakk'a arz-ı şükranda bulunarak) girin ve "dileğimiz, günahlarımızın dökülmesidir" deyin. Biz de kusur ve suçlarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere (Allah'ı görürcesine davrananlara nimetlerimizi) daha da artıracağız", demiştik.

59- Kendilerine zulmedenler, söylenenleri başka bir sözle değiştirdiler. Bu yüzden o zulmedenler üzerine -ilâhî buyrukların dışına çıkmalarına karşılık- gökten kötü bir azap indirdik.

İLGİLİ HADİSLER

İsrâiloğulları'na denildi ki: Kapıdan secde ederek girin ve "Hıtta=-dileğimiz günahlarımızın bağışlanmasıdır" deyin. Onlar (böyle yapmadılar. Bilakis üzerine yürüdüler, kıçları üzerine girdiler ve "Habbetün fi-şaaretin" dediler.[1]

Ebû Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) dedi ki: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte yolculuk yapıyorduk. Gecenin sonuna doğru Zatü'l-hanzel adlı dar bir geçitten geçerken, buyurdu ki: **"Bu geçit Allah (celle celaluhu)'nun İsrâiloğulları'na (kapısından secde ederek girin) âyetiyle hatırlattığı kapıya benzer.**[2]

"Tâûn (veba ve kolera gibi öldürücü salgın hastalık) kötü bir azap-

1 Nesâî: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den

2 İbn Kesîr

tır ki sizden öncekiler onunki azâplandırılmıştır."[1]

"Bir yerde tâûn olduğunu duyarsanız, oraya girmeyiniz."[2]

TARİHÎ YÖNÜ

هٰذِهِ الْقَرْيَةَ

Âyette geçen "Karye", Suddî, Rabî' b. Enes, Katade ve Ebû Müslim Isfehânî'ye göre "Beytü'i-Makdis"dir. İsrâîloğulları Mısır'dan geldiklerinde atalarından kendilerine miras olarak kalan Beytü'l-Makdis'e girmek ve orayı işgal eden Amâlikalılar'la savaşmakla emrolunmuşlardı. Fakat onlar bu emri yerine getiremedikleri için Tîh Çölü'ne düşmüşler ve bu yüzden kötü bir âkibete, farelerin istilasına ve bunun neticesi veba salgınına dûçar olmuşlardı. Mâide Sûresi, 21, 22. âyetlerde buna temas edilerek deniliyor ki; Musa, kavmine şöyle seslenmişti: "Ey kavmim! Allah'ın size yazıp takdir ettiği Arz-ı Mukaddes (kutsal yer)e girin; gerisin geri arkanıza dönmeyin, sonra zarara uğramış olarak dönersiniz. Ey Musa! dediler, doğrusu orada zorba bir millet vardır; onlar oradan çıkmadıkça elbette biz giremeyeceğiz; eğer oradan çıkarlarsa, o zaman biz gerçekten girebiliriz."

Netice, bütün ısrarlara rağmen cesaret edip girememişler; bu konuda çoğu hakikî bir iman celâdeti gösterememişlerdi. Hazıra konmak, yorulmadan, savaş yapmadan Beytü'l-Makdis'e yerleşmek istiyorlardı. Hazreti Musa'ya: Ya Musa! Artık sen Rabbin ile beraber git de savaş. Bizler burada oturacağız, diye diretmişlerdi.

Tevrat'ta da Sayılar kısmında şu kayıtlara rastlamaktayız: "Ve İsrâîl Şittim'de oturdu ve kavim Moab kızlarıyla zina etmeye başladı." Şittim, Erîha'ya yakın Moab civarındadır. Bu yüzden veba hastalığıyla mübtelâ oldukları ve yirmi dört bin kişinin öldüğü söylenir.

İbn Abbas, Abdurrahman b. Zeyd ve Hasan Basri'ye göre, karye'den maksat, Erîha'dır.

AHLAKİ YÖNÜ

Beklenilen günlerin gelmesi, arzulanan arza kavuşulması, çekilen

1 Nesâî

2 Buharî: Habîb b. Ebî Sâib'den.

çile ve meşakkatlerin sona ermesi, esaret zincirinin kırılması, hürriyet havasının bol bol teneffüs edilmesi, müreffeh bir hayatın eşiğinden içeriye adım atılması vs. gibi ilâhî lûtuflar, İsrâiloğulları'nın yaşama ümidini, birleşip güç bulma fikrini kuvvetlendirmişti. Hûlâsa: "Meşakkat kolaylığı celbeder" kaidesi gerçekleşmişti. Bundan sonra yapılacak tek şey, savaşarak şehre girmek, mülkün hakikî sahibine yönelmek, ihsanda bulunduğu nimete karşı şükretmek ve kapıdan içeri girerken Hakk'a gönül bağlayıp saygı ifâde eder bir edâ ile teslimiyet göstermek.

Fakat İsrâîloğulları hiç de öyle yapmadılar, bilâkis geçmiş günleri ve cereyan eden olayları çarçabuk unutarak ilâhî emirleri, Peygamber'in buyruklarını alaya aldılar. Bu yüzden üzerlerine kötü bir azap indirildi, bir sürü meşakkat baş gösterdi. Binlerce insan vebadan öldü.

Halbuki Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz Mekke'yi fethettiği gün Seniyyetü'l-Ulyâ'dan, saygı ve tazimle eğilerek zaferin şükrünü, Beytullah'a girmenin sürurunu secdeyle ifâde edip Hakk'a arz-i tahiyyatta bulunmuşlardı. Şehre tamamen hâkim olunca da sekiz rekat şükür namazı kılmışlardı. Onun bu sünnetine uyularak birçok zaferlerde aynı hal tekrarlanmış; Sa'd b. Ebî Vakkas (radıyallahu anh) Kisrâ'nın sarayına girince sekiz rekat namaz kılmıştı. Beytü'l-Makdis'in önüne kadar yaklaşan İsrâîloğulları değil ibâdet etmek, en azından bir saygı bile göstermemişlerdi. Aksine işi alaya alıp kelime oyunuyla emre muhalefet etmişlerdi.

O halde Hakk'a teslimiyet ilk ve son çaredir. Başarılan işleri, kazanılan zaferleri, elde edilen çeşitli nimetleri fânilere mâletmek büyük bir saygısızlık ve ilâhî kudreti hiçe saymaktır. "Sâhibü'l-Harameyni'ş-Şerîfeyn ("İki Harem-i Şerif'in sahibi)" ibaresini hutbelerden sildirip yerine "Hâdimü'l-Harameyni'ş-Şerîfeyn (İki Harem-i Şerifin hizmetçisi)" cümlesini yazdıran Yavuz Selîm, zaferi Hakk'ın inayet ve kudretine bağlayıp tam bir teslimiyet göstermiştir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İsrailoğulları'na kudret helvası ile bıldırcın ihsan edildikten sonra susuzluk başgösterdi. Hazreti Musa'nın duası bereketiyle Allah (celle celaluhu)'nun onlara olan dokuzuncu nîmeti tecelli etti. Bu nîmet hem dünyevî hem de dînî idi. Asâ taşa vuruldu, taş yarıldı, on iki pınar fışkırmaya başladı. Hz. Yâkub oğullarının on iki soyundan her birine, su alınacak bir pınar

tahsîs edildi. Hayat iksiri olan suyun bir mucizeyle taştan kaynaması, Allah (celle celaluhu)'nun varlığına, birliğine, öncesiz ve sonsuz olduğuna büyük bir delîl idi. Görenler ve duyanların artık yeryüzünde ilâhî sınırı aşıp fesat çıkarmamaları gerekirdi. Fakat bu hârikayı gözleriyle gören İsrâîloğulları yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan geri kalmadılar. Âyet-i kerîme onların bu şaşkın hâlinden bahsetmektedir.

وَاِذِ اسْتَسْقٰى مُوسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ
اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ؕ قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ ؕ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللّٰهِ وَلَا
تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِيْنَ ﴿٦٠﴾

60- Yine hatırlayın ki, Musa (çölde susuzluktan yok olmaya yüztutan) kavmi için su istemişti. "Asanı taşa vur!" demiştik. (O da vurunca) taştan on iki pınar kaynamıştı. (Böylece) her soy su alacağı pınarı bilmişti. (Onlara): "Allah rızkından yeyin, için (fakat) fesat çıkararak yeryüzünde haddi aşmayın (ilâhî sınırların dışına taşmayın) denilmişti."

İLMİ YÖNÜ

Cenâb-ı Kadir-i Mutlakın Musa olayında suyu tabiî yollardan ve kaynaklardan vermeyişi, maddî sebep ve câri kanunları bir tarafa bırakıp manevî ve ledünnî sebeplere irca edişi, ilâhî kudretin maddî sebeplere bağlı ve onunla mukayyed olmadığını gösterir. Allah istediği anda, arzu ettiği kimse için dilediği şeyi yapmaya elbette kadirdir. Fakat çoğu kere bir mucize özelliğinde bu kudretini peygamberler vasıtasıyla tecelli ettirir. Çünkü:

Peygamberlerin ruhî yapıları ile hayat anlayışları -ilim ve amel yönünden- örnek edinilecek en uygun niteliktedir. Peygamberlerin yapmış olduğu tebligatın hedefi, insanlarda bu iki sıfatı tekamül ettirmektir. Bundan dolayı bâzı mucizeler, insanların yakîn ve kanaati üzerinde tesir ederse de onların amelleri üzerinde tesir etmez.

Meselâ asanın yılana dönmesi, ayın bölünmesi aslında büyük mucizelerdir. Fakat bunların neticesi bâzı insanların imânını takviye eder, yahut bir kısım insanların peygamberlere imân etmelerini sağlar. Pey-

gamberlerin diğer bazı mucizeleri vardır ki fevkalâde muazzam amelî neticeler doğurur. Meselâ asânın yılana dönüşmesinde İsrâîloğulları için amelî hiçbir fayda yoktu. Fakat asâ taşlardan pınarlar fışkırttığı zaman onlar su içmişler ve şükrederek birçok ihtiyaçlarını bu vesîleyle temîn etmişlerdi. Kur'ân-ı Kerîm, mucizelerin birinci şekline "hüccet" ve "burhan" der. Bunlar insanların ilim ve yakînini artırır. İkinci tür mucizelere "İlâhî nusret" veya "teyid-i ilâhî" denilir. Birinci mucizeler istek üzerine vuku bulur. İkincisi istekle ilgili değildir. Peygamberlerin nübüvvetinin ilk devresinde öğrettikleri akaid (inanç esasları), muarızlar tarafından reddolunur. Onlar mucize isterler. Peygamberler de böyle zamanlarda birinci tür mucizeleri gösterirler. Hazreti Musa, Fîr'avn'ın yanına gittiği zaman bu türden iki mucize gösterdi. Yine bu sebepten dolayı Peygamberimiz Kureyş kâfirlerine ayı ikiye bölme mucizesini gösterdi. Fakat nübüvvetin bu birinci devri geçtikten sonra peygamberlerin etrafında umumiyetle fakir, yoksul ve mazlumlardan müteşekkil bir grup muvahhid (Hakk'ın varlığına, birliğine inanan) toplanır. Gerçi bu grup, imânının sağlamlığına nazaran hiçbir mucize istemese de Cenâb-ı Hak onları himaye eder ve siyânet eyler. Bu himaye hiçbir istek olmadığı halde muhtelif şekillerde tecelli eder. Nitekim Müslümanlar hiçbir zaman Peygamberimiz (aleyhisselam)'den mucize istememişlerdir. Fakat onlara daima mucizeler gösterilmiştir. Meselâ savaşlarda Müslümanlar daima ilâhî desteğe nail olurlardı. Bedir, Huneyn Savaşları'nda Müslümanlar melekler tarafından yardım görmüştür.

İşte amel cihetinden çok zayıf olan İsrâîloğulları'nın hevesini artırmak, amelleri üzerinde geniş tesirler bırakmak için Hazreti Musa ilâhî emir üzerine asâsını taşa vurup su çıkarmıştır. Allah (celle celaluhu)'nun bu yardım türü mucizesini Kur'ân-ı Kerîm "nusret" kelimesiyle ifâde eder.

TARİHİ YÖNÜ

On iki soy olan İsrailoğulları Tîh Çölü'nde susuz kaldılar. Hazret-i Musa'ya müracaat ettiler; bir çare bulunmazsa helak olacaklarını söylediler. Su sıkıntısı devam edecek olursa, Mısır'dan ayrıldıklarına pişman olacağa benziyorlardı. Hazret-i Musa onlar için su aramaya koyuldu, tabii bir imkân bulamayınca ellerini kaldırıp duâ etti. Allah ona: "Asânı taşa vur!" diye emretti. Hazret-i Musa aldığı emri yerine getirince, taştan her soy için bir meşrep olmak üzere 12 pınar kaynadı. Böyle bir mucizeye neden lüzum görülmüştü? Allah dileseydi belli kanun ve sebeplerle yağmur indirebilir

veya bir yerin kazılmasıyla bir artezyen çıkarabilirdi. Fakat böyle irâde etmemişti. Çünkü imânları zayıf olan ve eski putperestlik kalıntılarını taşıyan İsrâiloğulları tabiî bir kaynağa kavuşmakla daha fazla Hakk'a ve O'nun Peygamber'ine bağlanmayacaklardı. Onlara ilâhî zevki her dem aşılamak icap ediyordu. Düzensiz, kararsız, şehirsiz, kültürsüz, mektepsiz ve mâbedsiz bir milleti ilimle irşâd etmek çok zor olurdu. Bu bakımdan onlara mucizeler gösteriliyor, taştan pınarlar kaynıyordu. Tevrat'ın Çıkış kısmının 17. babında bu hususa temasla deniliyor ki: "İsrâîloğulları'nın bütün cemaati Rabbin emrine göre Sin çölünden, konaktan konağa göç edip Refidimde kondular. Kavme içecek su yoktu. Bu yüzden Musa ile çekiştiler; bize su ver de içelim. Musa onlara dedi ki: Niçin benimle çekişiyorsunuz? Neden Rabbi deniyorsunuz? Ve kavim orada iyice susadı. Musa'ya karşı söylendiler: Bizi, oğullarımızı ve hayvanlarımızı susuzlukla öldürmek için mi bizi Mısır'dan çıkardın? Musa Rabbe feryat edip dedi ki: Ya Rab! Bu kavme ne yapayım? Az daha beni taşlayacaklar. Rab Musa'ya dedi ki: Kavmin önüne geç ve İsrâîl ihtiyarlarından bir kaçını kendinle beraber al, ırmağa vurduğun değneği eline al ve yürü. İşte ben orada, Horebde kaya üzerinde senin önünde duracağım, kayaya vuracaksın; kavim içsin diye ondan sular çıkacak. Musa İsrâîl ihtiyarlarının gözü önünde böyle yaptı. O yerin adını "Massa" ve "Meriba" koydu. Çünkü İsrâîloğulları çekiştiler, zira acaba Rab aramızda mı yoksa değil mi? diyerek Rabbi denediler."

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Allah (celle celaluhu)'nun Rahman, Rezzak ve Mü'min sıfatlarının birer tecellî ve tezahürü olan nimetlerin -az olsun, çok olsun- hepsi de muhteremdir. Hele bu nîmet, dînî ve dünyevî faydaları içinde toplayan bir ihsan olursa… Nîmetin kadrini, nîmeti vereni dosdoğru tanıyan bilir. Onun şükrünü, nereden ve hangi ellerin hizmetinden meydana geldiğini idrak edenler yerine getirir. İsrailoğulları'na birçok nimetler verilmişti, ama onlar nimetin gerçek sahibini iyi tanıyamadıkları için şükür yerine küfür ettiler, taât yerine isyanda bulundular. Nefislerini ıslâh edecekleri yerde bozgunculuk yapıp fesat çıkardılar. Bu sebeple iki türlü azaba uğradılar: Biri dünyada diğeri âhirette. Zaten onlara lütfedilen dokuzuncu büyük nîmet (suyun taştan kaynaması) dînî ve dünyevî faydaları taşıyordu. Hayatın değişmez mayası olan su, onların en şiddetli ihtiyacını karşılamış, çölde kuruyan dil ve ciğerlerini ıslatmıştı. Susuz bir çölde, susuzluktan ölüme

yaklaşan bir insanın o anda suya kavuşması, onun için -imândan sonra- en büyük nimet değil midir? Ve kupkuru kayadan fışkırtılan su, Allah (celle celaluhu)'nun sonsuz kudretine Musa'nın hak peygamber olduğuna en kuvvetli delil olmaz mı? Fakat ne yazık ki, yakînî bir imân telkin eden böyle bir mucize karşısında bir türlü doğru yola girmeyen israîloğulları, şüpheli bir itikattan kendilerini kurtaramadılar. Nimetin geri alınması, insan için dünyada en büyük azâptır. Onlar zaman zaman bu azâbı tatmışlardır. Âhirette ise bunun daha şiddetlisi tahakkuk edecektir. İşte iki azap budur.

TAHLİLLER

اَلْحَجَرَ

Kelimesinin başında gelen "elif-lâm" ahd içindir. Nitekim bâzı rivayetlere göre bu, Tûr Dağı'ndan alınmış dört köşeli bir taşmış.

كُلُّ اُنَاسٍ

Unâs, burada sebt (soy) mânâsında kullanılmıştır.

وَلَا تَعْثَوْا

"âsv" kökündendir; haddi aşmayın, bozgunculuk yapmayın, mânâsına gelir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İsrailoğulları'na gökten kudret helvası ile bıldırcın gönderildi. Tih'de onları güneşin sıcaklığından koruyucu bulutlar sevkedildi. Susuzluktan helake gidecekleri sırada taşlardan pınarlar akıtıldı. Bütün bu nimetler birbirini takip ederken ve onlara medeni bir hayat kapısını açarken, Allah'a baş eğip, geçmiş günlerine nazaran esaretten hürriyete kavuştukları günü eda etmeleri icâp ediyordu.

Fakat onlar bilakis şımardılar, mevcut nimetleri beğenmezlik ettiler. Hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan istediler. Gerçi bunları istemek bir derece makul görülebilir. Fakat Allah'ın taksimine razı olmamak, aşırı derecede sabırsızlık göstermek, O'nun âyetlerini inkâra kalkışmak, haksız yere peygamberleri öldürmek, şüphesiz ki suç üstüne suç, şüpheden sonra tuğyan, günahtan sonra açıktan açığa isyandı. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de 61. âyetle onların bu nankörlükleri sebebiyle zillet ve meskenete düşüp Allah

katında gazaba ermişlerden oldukları hatırlatılıyor ve okuyup işitenlerin, anlayıp duyanların bundan ders almaları gerektiğine işaret ediliyor.

وَاِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا
تُنْبِتُ الْاَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُوْمِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ؕ قَالَ اَتَسْتَبْدِلُوْنَ
الَّذِىْ هُوَ اَدْنٰى بِالَّذِىْ هُوَ خَيْرٌ ؕ اِهْبِطُوْا مِصْرًا فَاِنَّ لَكُمْ مَا سَاَلْتُمْ ؕ وَضُرِبَتْ
عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿٦١﴾

61- Ve hani: "Ey Musa! Biz bir çeşit yemek üzerine mümkün değil sabredemeyiz. Artık Rabbine bizim için duâ et de yeryüzünün bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan (gibi) şeylerden bize çıkarsın" demiştiniz. Musa da "O hayırlı olanı daha adi şeylere mi değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin de sizin istediğiniz şeyler orada vardır" demişti. (Sonra) onların üzerine zillet ve meskenet vuruldu; Allah'tan bir gazaba uğradılar. Bu da Allah'ın âyet (mucize ve açık belge)lerini inkâr etmelerinden, haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi. (Evet) işte bu, isyan etmelerinden, haddi aşmalarından (dolayı) idi.

İLMİ YÖNÜ

Yeknesaklığın rûh üzerindeki sıkıcı tesirleri, yaratılışı itibariyle insanın değişik şeyler arzu etmesi ve alışkanlığın davranış üstündeki tesirleri, psikolojik birer vakıadır.

Beşer ruhunun değişmez tabibi Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Gezin dolaşın ki sıhhat bulasınız!"**[1] buyurmakla yeknesaklığın rûh ve dimağ üzerindeki sıkıcı tesirlerinin giderilme yolunu göstermiştir. Hastalıkların çoğunun ruhî sıkıntıdan ileri geldiği artık bilinen gerçekler arasındadır. Ruhî sıkıntıları doğuran birçok sebepler vardır. Her gün aynı tabloya bakmak ve aynı gıda maddesini almak, bunlardan biri sayılabilir. Meselâ sinir sistemi bozuk bir rûh hastasının muhit değiştirip, gıda tarz-

1 Ebû Nuaym - İbn Sünni

larında yeknesaklığı terketmesiyle bu öldürücü hastalıktan kurtulduğunu sık sık görmekte ve duymaktayız. Kur'an-ı Kerîm bu gerçeğe temas ederek İsrâîloğulları'nın: "Ey Musa! Biz bir çeşit yemek üzerine mümkün değil sabredemeyiz." tarzındaki isteklerini misal olarak veriyor. O halde böyle bir istek nankörlükten mütevellit değilse veya bir isyan manasını taşımıyorsa, tabiidir ve mübahtır.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

"Her yeniliğin bir başka lezzeti var." darb-ı meseli yılların tecrübesine dayanır. Bir de, insan, yaratılış ve tabiatı icabı, içinde yetiştiği muhitten, alışkanlık peyda ettiği belli yiyeceklerden uzak kalınca, zamanla onların hasretini çekmeye başlar. Evvelce bıkkınlık duyduğu şeylere karşı içinde yeniden arzu ve iştiyaklar belirir. Fakat gerek yeni yeni şeyler arzularken, gerek alışkanlık peyda ettiği nesnelere karşı bir iştiyak hissederken ilâhî sınırları aşmamaya, nefis ve şehvetin hudutsuz isteklerine boyun eğmemeye dikkat etmek gerekir. Çünkü insan için lüzumlu olan, -israf ve lükse kaçmaksızın, isyana sebep olmaksızın- medeniyetin getirdiği nimetlerden faydalanmak mübahtır ve tabiî bir haktır.

İsrailoğulları Mısır'da geçirdikleri iki asırlık [1] bir devrenin geniş tesirleri altında bulunuyorlardı. Eski âdet ve alışkanlıklarını terketmeleri uzun sürünce içlerinde hasret kıvılcımları çakmaya başlamıştı. Mısır'da esaret altında yıllar yılı yedikleri basit şeyleri istediler. Veyahut kudret helvası ve bıldırcın kuşu yemekten bıktıkları için yeni şeyler talep ettiler. Bunu, az yukarıda da da belirttiğimiz gibi tabii karşılamak lâzımdır. Çünkü mübah şeyleri arzulamakta bir beis olmasa gerek. Ama onlar bu arzularını izhar ederken isyankâr bir tavır takındılar, mevcut rızka karşı artık mümkün değil sabredemeyeceklerini, bir türlü yemeye katlanamayacaklarını söylediler. Böylece her türlü terbiye, saygı ve nezaket kaidelerini çiğnediler: "Bizim için Rabbimize duâ et" demediler, "Rabbine dua et" diyerek küstahlık ettiler. İtikatsızlık ve kanaatsizlik eseri gösterdiler. Çalışmadan hep hazıra konmaya alıştılar. Şükretmeyen bir millet oldular. Yıllarca özlemini çektikleri hürriyeti yeniden kaybetmeye yol açtılar. Nihayet esaret ve zillete düştüler. Evet, şükretmeyen, yenisini arzu ederken ilâhî sınırları aşan her milletin hakkı zillet ve esarettir.

---

1 Tevrat'a göre: 430 yıl

Müfessir Fahreddîn Râzî, İsrâîloğulları'nın yeni şeyler istemelerinin bir masiyet olmadığını; zillete dûçar olmalarının sebebini bu isteklerinde değil de Allah (celle celaluhu)'nun âyetlerini inkâr edip, haksız yere peygamberleri öldürmelerinde aramanın daha mâkul bir tefsîr olduğunu söyleyerek şöyle bir izahta bulunmuştur:

a) Allah onlara kudret helvası ile bıldırcın verdiğinde: "Size rızık olarak verdiklerimizin iyisinden yeyin"[1] buyurmuştu. Bundan anlaşılan, pâk ve helâlinden olan yiyeceklerden yemeleri mübah idi. Hem bunu doğrudan doğruya kendileri istememişti, Hazret-i Musa'ya, istemesi için müracaat etmişlerdi.

b) İsrâiloğulları 40 sene gibi uzun bir müddet kudret helvası ile bıldırcın yemekten bıkmışlardı ve böylelikle iştihaları almaz olmuştu. Bu bakımdan başka yiyecek arzu etmişlerdi.

c) Veya Mısır'da alıştıkları gıda maddelerini uzun zaman bulamadıkları için içlerinde onlara karşı bir arzu uyanmıştı. İstek buradan geliyordu.

d) Veyahut çöldeki gayri muntazam hayattan usanmışlardı. Şehir hayatı yaşamak istiyorlardı. Bunun için şehirlerde mevcut olan yiyeceklerden istemişlerdi ki, böylece bir ân evvel bir şehre yerleşmeyi hatırlatmayı murat etmişlerdi.

TAHLİLLER

عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ

Buradaki "vâhid" den maksat, bir çeşit yemek değildir, belki yedikleri şeyin yeknesaklığıdır.[2]

اَدْنٰى

Ednâ, akrab mânâsına gelir. Dünüvv kökünden alınma bir ism-i tafdildir, mekânda uzaklık ifâde eder. Bilâhare aşağı, hakir manalarında kullanılmıştır. Bu takdirde "daha aşağı, daha basit, daha hakir" demek olur.

مِصْرًا

1 Bakara suresi: 57

2 Kadı Beydavî- Keşşaf

Büyük şehire denir. Kök manâsıyla, iki şey arasındaki sınır demektir. Âyetteki mısır kelimesiyle büyük şehir veya özel isim olarak Mısır diyarı kastediliyor. Orta harfi sakin olduğu için gayri münsariftir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Allah, yoldan sapanlar, âyet ve mucizelerle alay edenler hakkında, kötü amellerin, küfr-ü tuğyanların cezasını bildirerek sapıklıktan çekinmeleri gerektiğini açıkladıktan sonra, gelip geçen ümmetler içinden dosdoğru imân edip kendi peygamberlerinin getirdiği esas ve prensiplere uyanlar için de vaad buyurduğu ecirleri haber veriyor. Bundan böyle de bu vaade ancak ümmî olan Rasûl'e inanıp bağlananların mazhar olabileceği, bildiriliyor.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

62- Şüphesiz ki, imân edenler, Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiîler'den kim dosdoğru Allah'a, âhiret gününe inanır ve iyi-yararlı amelde bulunursa, artık onlar için Rableri katında ecirler vardır, onlar üzerinde bir korku da yoktur ve onlar mahzun da olmayacaklar.

İNİŞ SEBEBİ

İbn Ebî Hâtim'in Ömer b. Ebî Ömer el-Adevî'den, onun da Süfyân'dan, onun da İbn Ebî Müceyh'ten, onun da İbn Mücâhid'den yaptığı rivayete göre, Selmân el-Fârisî şöyle anlatmış: "Rasulallah Efendimiz'den, fetret devrinde imân eden arkadaşlarımızın halinden sordum ve onların namaz ve ibâdetlerinden bahsettim. Bunun üzerine ilgili âyet indi." Süddî'ye göre de bu âyet, Selmân'ın, İslâmiyet'ten önceki dindar arkadaşları hakkında inmiştir. Hazret-i Selmân onlar hakkında Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e sormuş ve namaz kıldıklarını, oruç tuttuklarını, en son Peygamber'in gönderileceğine şehâdet ettiklerini anlatmıştı. Rasulullah (aleyhisselam): **"Onlar cehennem ehlidir!"** diye cevap vermişti; ne var ki bu cevap Hz. Selmân'ı pek üzmüştü. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil

oldu. İbn Abbas'a göre, bu âyetten sonra onu açıklar mahiyette şu âyet inmiştir:

وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Kim, İslam'dan başka bir din arzulayıp ararsa, ondan asla kabul edilmeyecektir. Âhirette de o, zarara uğrayanlardandır."[1]

TARİHİ YÖNÜ VE RİVAYETLER

اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا

cümlesi hakkında iki görüş vardır: Biri fetret devrinde Habîb en-Neccar, Kuss b. Sâide, Varaka b. Nevfel, Ebu Zer el-Gıffarî, Selmân el-Fârisî ve emsali zatlar gibi dosdoğru imân edenlerin kastedildiği; diğeri Rasulallah Efendimiz (sallalahu aleyhi ve sellem) devrinde sırf zevahiri kurtarmak için veya başka sinsi sebeplerden dolayı inanmış gibi görünenlerin kastedildiği merkezindedir.

Sâbiîn'den kimler kasdediliyor? Süfyân es-Sevrî'ye göre, Mecusîler veya Yahudilerle Hristiyanlar arasında ayrı bir itikad taşıyan bir millettir. Ebû Âliye, Rebî' b. Enes, Suddî Ebû Şa'şa', Câbir b. Zeyd, Dahhak ve İshâk b. Râhuye'ye göre Zebur okuyan Ehl-i Kitap'tan bir fırkadır. Hasan el-Basrî'ye göre, meleklere tapan bir kavimdir. Ebû Cafer er-Râzî'ye göre meleklere ibâdet edip Zebur okuyan, kıbleye doğru namaz kılan bir kavimdir. İbn Vehb'e göre, Irak dolaylarında yaşayıp peygamberlerin hepsine inanan, yılda otuz gün oruç tutan, günde beş vakit Yemen'e yönelerek namaz kılan bir fırkadır. Vehb b. Münebbih'den sorulduğunda şu cevabı vermiştir: "Onlar Allah (celle celaluhu)'nun bir olduğunu bilirler, fakat amel edilecek bir şeriatleri yoktur." Diğer müfessir ve tarihçilere göre, Sâbiîler yalnız "Lâ ilahe illallah" diyen, şeriat ve kitapları olmayan bir fırkadır. Bunun için müşrikler Rasulallah Efendimiz (salllahu aleyhi ve sellem) ve arkadaşları hakkında: "Bunlar Sabiîn'e benziyorlar" derlerdi. Râzî'ye göre onlar, yıldızlara tapan bir cemaattir.

Halen Yaşamakta Olan Sâbiîler Ve Bazı Özellikleri

-Sabiîler kendilerinden olmayan birinin dinlerine girmesine asla

1 Âl-i İmran: 85.

müsaade etmezler.

-Yahudi-Hristiyan karışımı bir din inancı taşıdıkları iddia ediliyor.

-Mandeiler ve Subbalar olarak iki kola ayrılan Sabiîler'in birinci kolunun putçu, ikinci kolunun ise tek Allah inancı taşıyan kişiler oldukları kabul edilmektedir.

-Hepsi de Hz. Adem'in getirdiklerine inandıklarını söylerler. Hz. Şît ve İdris'in emirlerini yerine getirdiklerini savunurlar. Bu arada da son seçkin peygamberlerinin Yahya bin Zekeriyya (aleyhisselam) olduğunu ifade ederler.

-Tek, ezelî ve ebedî olan Allah (celle celaluhu)'ya iman ettiklerini belirtirler. Ruhlarını saflaştırmak suretiyle Allah (celle celaluhu)'ya ulaşacaklarını düşünürler. Onlarca ruh temizdir. Ruhlar eşyayı meydana getirir ve bir halden başka bir hale geçerler.

-Kutsal kitaplarının en önemlisinin adı "El-Kenzâ"dır. Bu Kutsal Kitap'ı şeyhleri dışında kimse okuyamaz ve yorumlayamaz.

-Sabiîler'in iki ayrı ibadet yeri var: Birincisi kubbesini göğün oluşturduğu tabiat, ikincisi ise içinde yıldızları temsil eden putların bulunduğu mâbed. Bağdat'taki tek mabetleri Mende adını taşıyor.

-Sabiîler senenin günlerine taksim edilmiş olarak otuz gün oruç tutarlar. Akarsu ile abdest aldıktan sonra da bir çeşit namaz kılar veya dua ederler.

İTİKADİ YÖNÜ

İslam dini, bütün milletlerin ve kabilelerin kıyamete kadar değişmez dinidir.

Cenâb-ı Hak, İsrailoğulları'nın geçmişteki tuğyanlarını, kendi peygamberlerine itaat etmediklerini, birçok âyet ve mucize karşısında bir türlü doğru yola girmediklerini ve bu sebeple ilâhî zillet ve meskenetin üzerlerine indiğini, yaşamakta olan milletlere haber verdikten sonra; bundan ibret alınarak en son Peygambere uymanın tek kurtuluş yolu olduğunu beyân ediyor. Çünkü artık şartlar değişmiş, dünya milletleri birbiriyle irtibat kurabilmiş, ismi-cismi bilinmeyen millet ve kabileler keşfedilmiştir. Hepsini müşterek tek dîn etrafında toplamanın, aynı itikadî esaslara çağır-

manın zamanı gelmiştir. Zaten mevcut kitaplar lâhutî özelliğini kaybetmiş, bir sürü muhterislerin elinde tahrife uğramıştı. Cenâb-ı Hak İslâmiyet'in geniş kapısını, cihanşümul mahiyetini bütün insanlara açık bulundurdu ve: "Atalarınız ne yapmışsa yapmış, hepsi de iyilik ve kötülükleriyle birlikte gelip geçmiştir. Geri dönmelerine, ilâhî kanun icabı imkân yoktur. Bari siz nankörlük ve basiretsizlik etmeyin. İnancınız ne olursa olsun korkmayın, İslâmiyet'in geniş kapısına gelin ve bu ümit dolu kapıdan "Lâ ilahe illallah, Muhammedün Rasûlullah" diyerek içeri girin. Zira İslâm kendisinden önceki her şeyi bu kelimeyle koparıp atar ve söyleyeni tertemiz kılar. Böyle yaparsanız, artık sizin için ne bir korku vardır, ne de mahzun olursunuz" diyerek rahmetinin genişliğini belirtmiş oldu ve böylece Fâtihâ-i Şerîfe'de geçen Rahman ve Rahîm sıfatlarını geniş bir şekilde tefsir buyurdu.

FIKHÎ YÖNÜ

İmam Ebû Hanîfe ve İshâk b. Râhuye'ye göre, Sabiîn, Ehli Kitap'tan Zebur okuyan bir fırka olduğu için onların kızını almak ve boğazladıkları hayvanı yemek caizdir.

Ancak bugünkü Sabiîler'in kızlarıyla evlenmek caiz değildir.

İCTİMAÎ YÖNÜ

Altmış ikinci âyetle, dosdoğru imân edenlerin kurtulacağı müjdeleniyor. Diğer bir manayla İslâmiyet'in cihanşümul bir din olduğu bildiriliyor. Zira bu âyeti açıklar mâhiyette olan Âl-i İmrân sûresinin 85. âyetiyie, kabule şâyân tek dînin artık İslâm olduğu ilân ediliyor: "Kim, İslâm'dan başka bir din arzulayıp ararsa, ondan asla kabul edilmeyecektir. Âhirette de o, zarara uğrayanlardandır."

Demek ki, İslâm dîni ne bir zümrenin malıdır; ne de bir milletin inhisarı altındadır, ne de yalnız Araplar'a gönderilmiştir. O, kıyamete kadar gelecek olan insanların müşterek dînidir. Kapısı kapanmaz, geleni geri çevirmez, sınıf farkı gözetmez. Müslüman olduktan sonra geçmişiyle hiçbir insanı kınamaz, her millete aynı kabul kucağını açık bulundurur. İşte İslâm'ın en mümeyyiz vasıflarından bir kısmı bunlardır.

Kur'ân-ı Kerîm bu âyetle, hangi dîne sahip olursa olsun, inancı ne merkezde bulunursa bulunsun, Allah (celle celaluhu)'ya ve âhiret gününe dosdoğru inanan, kurallarına uygun sâlih amellerde bulunan her insanı Müs-

lüman olarak tanıtır. Çünkü Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru imân, imânın diğer esaslarını da içine alır. Sûrenin başındaki beş âyetle imânın anahatları belirtilmişti, Allah (celle celaluhu)'ya ve âhiret gününe ciddiyetle imân eden kimse, O'nun kitaplarına, peygamberlerine de inanır. Bunun için âyette imânın diğer dört esasından bahsedilmemiştir. Hem bunun tafsilatı sûrenin sonunda beyân edilmiştir.

Diğer bir tefsîrle: Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in zuhurundan önce kendi peygamberlerine imân edenlerden, Yahudilerden, Hristiyanlar'dan ve bunların arasında ayrı bir yol tutan Sabiîler'den kim kendi devrinde Allah (celle celaluhu)'ya ve âhiret gününe dosdoğru imân etmiş ve iyi amellerde bulunmuşsa, onun için bir korku yoktur ve mahzun da olmayacaktır.

TAHLİLLER

هَادُوا

"Hâdû" fiili, (hâde-yehûdu) babından erkekler için bir çoğuldur. Tevbe edip dönmek manasına gelir. Yahudiler altın buzağıya taptıktan sonra tevbe edip, dönüş yaptıkları için onlar hakkında bu fiil kullanılmıştır.

Yahudi ismi, Hazret-i Yâkub'un en büyük oğlu Yahudâ'nın Arapçalaştırılmış şekli veya ona nispet edilen bir isimdir. Bu takdirde "Yahudi" müfred, "yahûd" da cins isim olur.

وَالنَّصَارٰى

Nasrânî'nin çoğul şeklidir. Bu kelime Hazret-i İsa'nın doğum yeri olan Nasıra'dan alınmadır. Veyahut, Havariler birbirine yardım ettiği veya:

نَحْنُ اَنْصَارُ اللهِ

"Allah yolunda yardımcılar biziz," dedikleri için sevilere bu isim verilmiştir. Hiristos (kurtarıcı) kelimesinin Arapçası da olabilir.[1]

Cenâb-ı Hak, İsrailoğulları'nın geçmişteki tuğyanlarını, kendi peygamberlerine itaat etmediklerini, birçok âyet ve mucize karşısında bir türlü doğru yola girmediklerini ve bu sebeple ilâhî zillet ve meskenetin üzerlerine indiğini, yaşamakta olan milletlere haber verdikten sonra; bundan

1 Al-i İmran suresi, ayet: 52.

ibret alınarak en son Peygambere uymanın tek kurtuluş yolu olduğunu beyân ediyor. Çünkü artık şartlar değişmiş, dünya milletleri birbiriyle irtibat kurabilmiş, ismi-cismi bilinmeyen millet ve kabileler keşfedilmiştir. Hepsini müşterek tek dîn etrafında toplamanın, aynı itikadî esaslara çağırmanın zamanı gelmiştir. Zaten mevcut kitaplar lâhutî özelliğini kaybetmiş, bir sürü muhterislerin elinde tahrife uğramıştı. Cenâb-ı Hak İslâmiyet'in geniş kapısını, cihanşümul mahiyetini bütün insanlara açık bulundurdu ve: "Atalarınız ne yapmışsa yapmış, hepsi de iyilik ve kötülükleriyle birlikte gelip geçmiştir. Geri dönmelerine, ilâhî kanun icabı imkân yoktur. Bari siz nankörlük ve basiretsizlik etmeyin. İnancınız ne olursa olsun korkmayın, İslâmiyet'in geniş kapısına gelin ve bu ümit dolu kapıdan "Lâ ilahe illallah, Muhammedün Rasulullah" diyerek içeri girin. Zira İslâm kendisinden önceki her şeyi bu kelimeyle koparıp atar ve söyleyeni tertemiz kılar. Böyle yaparsanız, artık sizin için ne bir korku vardır, ne de mahzun olursunuz" diyerek rahmetinin genişliğini belirtmiş oldu ve böylece Fâtihâ-i Şerîfe'de geçen Rahman ve Rahîm sıfatlarını geniş bir şekilde tefsir buyurdu.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

62. âyetle İslâmiyet'in âlemşümul özelliğine ve bu sebeple kapısının her insana açık bulunduğuna, "Lâ ilahe illallah, Muhammedün Rasûlullah" diyen herkesin bu kapıda hüsn-ü kabul göreceğine ve zaten kurtuluşun bu dinin esas ve prensiplerine kayıtsız teslimiyette olduğuna işaret edilmiş ve bilhassa bu konuda Ehl-i Kitab'ın dikkati çekilmiştir.

Şimdi tekrar İsrailoğulları'na geçmişleri hatırlatılarak, atalarına verilen onuncu büyük nimetten ve onun neticelerinden; ilâhî buyruklara ve O'nun kâinattaki câri kanunlarına muhalefet edenlerin şeklen insan, ruhen ve manen maymun mizaçlı olduklarından bahsedilerek çok manidar bir tablo ve son derece dokunaklı bir ibret levhası gözler önüne seriliyor.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ؕ خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا
مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ
فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ۚ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ

يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

63- Ve hatırlayın ki, sizden (atalarınızdan Tevrat ile dosdoğru amel edeceklerine dair) söz almıştık. Tûr'u üstünüze kaldırmış ve korunasınız, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız diye "Size verdiğimiz kitabı kuvvetle (imân ve idrâk ciddiyetiyle) tutun, içinde olan (buyrukları) hatırlayın" demiştik.

64- Bundan sonra yine yüz çevirmiştiniz. Allah'ın size fazlu rahmeti olmasaydı, herhalde zarara uğrayanlardan olurdunuz.

65- İçinizden Cumartesi gününde (ilâhî buyrukları ve o güne olan hürmeti çiğneyip) tecavüz edenleri elbette bilirsiniz. Biz onlara: "Rahmetten uzak hor ve hakîr maymunlar olun!" demiştik.

66- İşte Biz bu (milletin tutumunu ve başlarına gelen kötü sonuçları) kendi devirlerinde yaşayanlara ve sonradan gelecek olanlara bir ibret ve takva(Allah'tan korkup kötülüklerden sakınan irfan) sahiplerine bir öğüt kıldık.

İLGİLİ HADİSLER

İbn Abbas (radıyallahu anh) dedi ki: "Cenâb-ı Allah sizin bayram yaptığınız Cuma Günü'nü İsrailoğulları'na da farz kılmıştı (saygı gösterilmesi emredilmişti). Fakat onlar bu günü Cumartesi'ne çevirip ona saygı göstermişler ve emrolundukları şeyi terketmişlerdi. Vaktaki emre muhalefet edip illâ da Cumartesi'nin lüzumunu kabul etmişler, Allah onları Cumartesi hakkında imtihan ederek başka günlerde helâl olan şeyleri Cumartesi'nde haram kılmıştır."[1]

"Yahudilerin irtikâp ettiğini siz irtikâp etmeyin. Çünkü onlar Allah'ın haram kıldığı şeyleri en basit hilelerle kendilerine helâl kılmışlardı."[2]

"Şüphesiz Allah meshi, soy üreme şeklinde yapmamıştır. Hem maymunlarla domuzlar bu olaydan önce de varlardı."[3]

1 İbn Kesîr, mevkufen rivayet etmiştir

2 Hatîb el-Bağdadî.

3 Müslim -Ahmed: İbn Mes'ud'dan.

TARİHİ YÖNÜ

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ

"Ve hatırlayın ki, sizden (atalarınızdan Tevrat ile dosdoğru amel edeceklerine dair) söz almıştık."

İsrailoğulları'na, onları sıkıntılardan, esaret kaydından, canlı mahluklara tapınmaktan, öküze aşırı derecede saygı göstermekten kurtarıcı nîmetler verilmiş ve Hazret-i Musa'ya kayıtsız şartsız uymalarına, Tevrat'a sıkı sıkıya bağlanmalarına dair kendilerinden söz alınmıştı. Günler geçti, on iki sebt (soy) grup grup Tûr'un eteğinde karargâh kurdular. Vahy-i ilâhî, nûr hüzmeleriyle Tûr'a inmeye başladı. Hazret-i Musa, Tevrat'ı telakki edip büyük levhalar üzerine tespitle emrolundu. Böylece Tûr, Allah (celle celaluhu)'nun tecelli ettiği kutsal bir dağ oldu. Vahyin havasıyla nurdan muhteşem bir kubbe gibi İsrâiloğulları'nın üzerine yükseldi. Ve böylece Tûr'dan ilâhî kudret ve azametin, Rabbânî füyuzat ve merhametin lahutî havası buram buram kokmaya başladı.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِى السَّبْتِ

"İçinizden Cumartesi gününde (ilâhî buyrukları ve o güne olan hürmeti çiğneyip) tecavüz edenleri elbette bilirsiniz."

Tevrat'ın Çıkış kısmının 20/8-13 belgelerinde şu kayıtlara rastlamaktayız: "Sebt (Cumartesi) gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın. Fakat yedinci günü Allah (celle celaluhu)'nun Rabbe Sebt'tir. Sen ve oğlun, kızın, kölen, cariyen, hayvanların ve kapılarında olan gariplerin hiç bir iş yapmayacaksınız."

Hazret-i Dâvud devrinde Akabe'de balıkçılıkla geçinen İsrâîloğulları, dinleri icabı Cumartesi günleri çalışmak haram kılındığı halde kıyıya doğru akın eden balıkları görünce bu hürmeti ihlâl ettiler, Cumartesi günleri de balık avına başladılar. Bu yüzden ilâhî gazaba çarpıldılar. Maddeye karşı aşırı meyillerinden dolayı maymun tabiatlı olmuşlardı. Âyetin zahiri ise doğrudan doğruya maymunlaştıklarına delâlet etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'in A'raf sûresi 163. âyetinde onların bu saygısızlığından bahisle deniliyor ki: "Ey Muhammed! Bir de onlara şu deniz sahilindeki şehrin (durumunu sor). Hani bir zamanlar Cumartesi yasağına say-

gısızlık gösterip ilâhi sınırı aşıyorlardı; hani Cumartesi günü balıklar sürü hâlinde akın akın onlara doğru geliyordu; diğer günlerde ise onlara gelmiyorlardı. Biz onları günah işleyip ilâhî sınırları aştıklarından dolayı böylece denedik."

Yukarıda mealini yazdığımız İbn Abbas (radıyallahu anh) hadîsi bu iki âyetin delâlet ettiği mânâyı gayet güzel bir şekilde ifâde etmektedir.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

İki asra yakın bir zaman esaret altında kalmış, köle muamelesi gördüğü için her türlü ilim ve medeniyetten mahrum bırakılmış bir milleti kalkındırmak, yaşayışlarını düzene sokmak ve hattâ günün medenî şartlarının fevkinde bir hayat anlayışını kafalarına zerketmek kolay bir iş değildir. Bunun için zaman ister vasıta, ister vasat ister ve hepsinin üstünde ilâhî lûtfa mazhariyyet ister.[1]

Allah Teâlâ, İsrâîloğulları'na bu mazhariyet kapısını, Hazret-i Musa'yı peygamber olarak onlara göndermekle açmıştı. Pedagojik bir sistemle yetiştirilebilmeleri için geniş bir zamana ve bu zaman içinde eski alışkanlık ve âdetlerinden uzaklaşmalarına ihtiyaç vardı. Mısır'dan çıkmaları ve aylarca çöllerde dolaşıp Musa'nın rehberliğiyle uzun bir yolculuk yapmaları var ya, bu zamanı elde etme imkânını vermişti. Gökten bıldırcın kuşu ile kudret helvasının inmesi, taştan su fışkırtılması, bulutun aylarca gölge yapması gibi birçok ilâhî belgeler kısmî bir vasat hazırlamıştı. Artık onları yetiştirmek ve vasıta olarak, yani ilâhî düzeni öğretici rehber olarak Tevrat'a ciddiyetle sarılmaları gerekiyordu. Bunun için de onlardan kesin söz alınmıştı. Fakat onlar bilhassa Hazret-i Musa'dan sonra sözlerinden döndüler, eski sefil yaşayışlarını arzular gibi tavırlar takındılar. Allah (celle celaluhu)'nun peygamberlerle olan imdat ve merhameti onlara yetişmemiş olsaydı, hepsi de hüsranda kalanlardan olurdu.

Evet, İsrâîloğulları, Hazret-i Musa'dan sonra yollarını yeniden şaşırdılar da rûh ve fikirlerinde değişiklikler husule geldi; hislerinin tesiri altında kalıp sapıttılar; ilâhî hududa riâyet etmemeye başladılar. İnsan sûretli, maymun tabiatlı mahlûklar derekesine düşüp bayağılaştılar. Tûr'dan esen ilim ve irfan havasından artık istifade edemez olmuşlardı. İç âlemlerin-

1 Tevrat/Çıkış; 12/41, belgeye göre 430 yıl

de insanlık kemâlâtının meşaleleri bir bir sönmeye yüz tutmuştu. Nihayet yine sefil ve perişan oldular. Onların bu acıklı hâli, imân ışığı altında ilim ve irfanı rehber edinmeyen milletler için ibret alınacak büyük bir derstir. Kur'ân'ın tabiriyle bu, yaşayan milletlere ve sonra gelecek olanlara ibret verici ceza ve takvaya eren mü'minlere de bir öğüt kılınmıştır.

İTİKADİ YÖNÜ

Bâzılarına göre, Tûr Dağı'nın veya herhangi bir dağın kaldırılıp İsrâîloğulları'nın üzerine yükseltilmesi zahirî manâsıyla değildir. Çünkü böyle olması, imân etmeye zorlamak hükmünü taşır ki, teklîfin gayesine aykırıdır. O halde dağın yükseltilmesi yani yerinden kaldırılıp İsrailoğulları'nın üzerinde tutulması, onun üstünde Hazret-i Musa'ya inen ilâhî vahyin mânevi ve lâhutî saltanat ve hâkimiyetini ifade eder; en uygun yorum da bu olsa gerek.

TAHLİLLER

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ

Hazret-i Musa'ya gönülden inanıp tâbi olmak ve Tevrat ile amel etmek üzere sizden mîsak (söz, ikrar, ahid) almıştık.[1]

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ

Tur'u üzerinize (kaldırıp) yükseltmiştik de Tevrat'ı ve taşıdığı hükümleri (bu korkuyla) kabul etmiştiniz. Şöyle ki: Hazret-i Musa, üzerinde Tevrat yazılı levhaları getirdiğinde, İsrâîloğulları ondaki ağır hükümleri, meşakkat verici teklifleri görünce şaşırdılar ve kabul etmekten çekindiler. Bunun üzerine Cibril-i Emin'e, Tûr Dağı'nı kaldırıp onların üstünde tutması emrolundu. Böyle yapılınca da Hazret-i Musa onlara: "Ya kabul edersiniz yahut Tûr'un altında ezilmeye razı olursunuz!" demişti. Onlar da bu korkuyla Tevrat'ı kabul etmişlerdi.[2]

Bu yorum pek uygun görülmemiştir.

بِقُوَّةٍ ciddiyet ve azimle...[3]

1 Kadı - Keşşaf - Medârik

2 Kadı - Keşşaf

3 Keşşaf

كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ

Sefil ve hakir maymunlar olunuz. Yahudilerden nankörlük edenler mesha uğramışlardır.[1] Mücâhid'e göre, suretleri değil kalpleri mesholunmuştu. Yani maymun karakterli ve o mahlûk gibi taklitçi olmuşlardı.[2]

نَكَالًا

İbret ve azap manasınadır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İsrailoğulları hislerine mağlûp, nefsanî arzularına boyun eğmiş bir halde tarihin sayfalarına nakşedilmek üzere acı ve tatlı hatıralar bırakıyor ve eski inançlarıyla yeni itikatları arasında bocalayıp duruyorlardı. Şaşâlı devirlerinden biri sayılan Hazret-i Dâvud zamanında cumartesi gününün hürmetini ihlâl ettikleri ve bir zaman Tevrat ile amel etmedikleri için insanlık şerefini, imân faziletini yitirdiler ve bu yüzden kötü iştahlı maymunlar seviyesine düştüler. Yukarıdaki âyetlerle onların bu acıklı hâline temas edildi. Şimdi de onların sefil ve kararsız hâlinin zaman zaman nükssettiğinden, o kadar ki çabuk mirasa konmak için adam öldürdüklerinden, katilin meçhul kalması yüzünden birbirlerine düştüklerinden, ilâhî kudretle maktulün dirilip katilin kim olduğunu haber vermesi üzerine ihtilâfın giderildiğinden söz edilmektedir.

Cenâb-ı Hak bu mucizeyle, ölümden sonra dirilmenin olacağını ve asıl ebedî ve o nispette huzurlu bir hayatın başlayacağını, onlara yakîn verecek şekilde açıklamıştır.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۜ قَالُٓوا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۜ قَالَ
اَعُوذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۜ قَالَ
اِنَّهٗ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ ۜ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ ۜ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ
﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا ۜ قَالَ اِنَّهٗ يَقُولُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ ۙ

1 Keşşaf - Medârik

2 Kadı Beydavî.

فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ
تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ
تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ
فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

67- Hatırlayın ki bir vakit de Musa, milletine: "Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor" demişti. Onlar (ataları): "Bizi alaya mı alıyorsun?" demişlerdi. O da: "Öyle câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.

68- (Öyle ise) bizim için Rabbine duâ et de onun ne olduğunu bize açıklasın, demişlerdi. Musa da (aldığı emri beyânla): "Allah diyor ki: O ne pek kart, ne de pek genç, ikisi ortası bir dinç sığırdır. Artık emrolunduğunuz şeyi yerine getirin" demişti.

69- Onlar tekrar: "Bizim için Rabbine duâ et de o sığırın rengi nedir, bize açıklasın" demişlerdi. Musa da: "Rabbim buyuruyor ki, hiç şüphesiz o, bakanların içini açacak şekilde parlak sarı bir sığırdır" demişti.

70- Onlar yine: "Bizim için Rabbine duâ et de o sığırın mâhiyetini (iyice) bize açıklasın. Çünkü tarif edilen sığır bize (diğerlerine) benzer gibi geliyor. Allah dilerse, elbette (boğazlanması emrolunan sığırı) bulabiliriz" demişlerdi.

71- Musa da (aldığı emir üzerine) "Rabbim o, yeri sürüp ekini sulayarak boyunduruğa girmemiş bir sığırdır, salmadır, hiç alacası, lekesi yoktur, buyuruyor" demişti. Onlar: "İşte şimdi hakikatle geldin" demişlerdi. Bunun üzerine o sığırı boğazladılar. Az kalsın bunu yapmayacaklardı.

İLGİLİ HADİSLER

"İsrailoğulları; "Allah dilerse elbette bulabilir, doğruya erişiciler oluruz" dememiş olsalardı, o kendilerine verilmezdi. Fakat istisna yaptılar (da arzuladıklarına kavuşabildiler)".[1]

"İsrailoğulları: "Allah dilerse, elbette bulabilir, doğruya erişiciler

1 el-Hâfız Ebûbekir.

oluruz" dememiş olsalardı, o ebediyen kendilerine verilmezdi ve eğer (ilk emre uyarak) herhangi bir sığır boğazlamış olsalardı onlara kâfi gelirdi. Fakat bu hususta kendilerini sıktıkça sıktılar, Allah da o emri onlar üzerinde sıkı tuttu (ve bu yüzden kendilerine pek pahalıya mal oldu)."[1]

TARİHİ YÖNÜ

Milâttan önce Mısır'da hayvanlara ibâdet edildiğini Yunan ve Lâtin yazarları tarafından verilen bilgilerden ve arkeolojik, epigrafik belgelerden öğreniyoruz. Mısır'da iki asır kadar yaşayan İsrâîloğulları'nın, Hazreti Musa'nın zuhuruna kadar geçen zaman içinde hayvanlara ibâdet ve onları kutsal sayma akidesinin tesiri altında kaldıkları sanılmaktadır.[2] Mısır'dan çıktıktan sonra, Sâmiri'nin yaptığı altın buzağıya ibâdet etmeleri bu zannı kuvvetlendirmekte ve bize daha doyurucu bir bilgi vermektedir. Diğer taraftan sığırla, Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilen sıfatlarıyla Sâmirî'nin tapınmak için yaptığı altın buzağı arasında büyük bir benzerlik var; bilhassa sığırın parlak sarı renkte oluşu. İşte İsrâiloğulları'nın eski alışkanlıkları sâikasiyle olacak, onlar bu tip sığırlara fazlasıyla saygı gösterirlerdi. Tevrat'ta bu hâdiseye temas edilirse de, Kur'ân'ın beyân ettiği hikmetten çok uzaktır. Böylece Tevrat'ın birçok cihetle tahrife uğradığı da anlaşılmış oluyor. Dinler tarihinde kaydedildiğine göre, Mısırlılar çok eski devirlerde diğer ibtidaî milletler gibi animist idiler. Onlar da her şeyde kendilerine musallat olan bir rûh bulunduğunu sanıyor ve bu ruhlara en geniş saygıyı gösteriyorlardı. Bunlar yalnız bâzı ruhların, güneş gibi, ay gibi, Nil gibi tabiî ikametgâhlarda yaşadıklarına, fakat ruhlardan çoğunun hayvanlarla kuşların içinde bulunduğuna inanıyorlardı. Mısır'da her kabilenin inandığı bir rûh vardı ki o canlı bir mahlûkun içinde yaşarmış. Meselâ içlerinden biri koça, biri keçiye, diğeri öküze, bir başkası aslana, domuza ve akbabaya taparmış. Daha sonraları bu hayvan ilâhlar, mahallî birer mahiyet almışlardı. Meselâ, bu koç ile temsil olunan Amon, Teb köyünün, öküz ile temsil olunan Ptah Menfis'in ilâhı olmuştur.

Diğer bir misal de, İran hükümdarı Kâvus, (M.Ö. VI. yüzyılda) Mısır'ı fethetmek istediği zaman askerlerinin önüne kedilerle leylekler yerleştir-

1 Ebû Rafı': Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den / Hadisün garibün.

2 İsrailoğulları'nın Mısır'da, bazı tarihçilere göre iki asır kadar kaldıkları sanılmaktaysa da, Tevrat'ta, 430 yıl kaldıkları belirtilmektedir.

mek gibi bir kurnazlık yapmış ve Mısırlılar da bunlara karşı silâh kullanmaya cesaret edememişlerdi.

İsrâîloğulları'nın hayvanlara ibâdet etme alışkanlığını yıkmak ve onları tamamen tevhîd akidesi üzerinde toplamak için genç bir sığırın boğazlanması emrolunmuştu. O halde bu emirle üç büyük hikmete işaret ediliyordu:

1- Kutsal bilinen hayvanın ibâdete lâyık olmadığını anlatmak.

2- Boğazlanan sığırın bir parçasının maktule vurulmasıyla maktülün dirilmesi, yaşatan ve öldürenin ancak Allah olduğuna ve bu ölümden sonra yeniden dirilip kalkmanın ilahî kudrete nisbetle çok kolay bulunduğuna kesin belge göstermek.

3- İyilik ve kötülükler ne kadar gizli tutulursa tutulsun, ilâhi ilmin dışına çıkmayacağına dikkati çekmek ve fitnenin kısasla önleneceğini, Hz. Musa'nın şeriatında da kısas hükmünün bulunduğunu hatırlatmak.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Peygamber'in sözünü ciddiye almamak, inat yollu sormak, ilâhî emre imtisalde gecikmek.

Peygamberler insan olmakla beraber sair insanlardan farklıdırlar. Haset, kin, ikiyüzlülük, şununla bununla alay etmek gibi kötü huylardan, hafiflik sayılan söz ve hareketlerden münezzehtirler. Yalan söylemezler, söylediklerinin hiçbirinde şüphe yoktur. Emânete hıyânet etmezler. Özü sözü doğru, içleri dışlarına, dışları da içlerine uyar. Herkesten daha akıllıdırlar; kuvvetli sezişe sahiptirler. Bu böyle olmakla beraber İsrâîloğulları Hazreti Musa'ya tam bir itikatla bağlanmışa benzemiyorlardı. Çünkü bunca mucizeler, ilâhî âyetler karşısında her türlü şüpheden uzak, kâmil bir imân sahibi olamamışlardı. Mısır'da Fir'avn'ların gayr-i ciddi emirleri, halk tabakasını alaya almak, lüzumsuz ve keyfi buyruklar vermek, hayvanlara kudsiyet izafe etmek gibi birçok kötü âdetlerin izleri henüz İsrâîloğulları'nın gönül ve dimağlarından silinmemişti. Bazen Hazret-i Musa'yla beraber olduklarını unutarak ilâhî emirleri ciddiye almamışlar, Allah (celle celaluhu)'nun Peygamber'inin kendileriyle alay ettiğini sanmışlardı.

Bu hal onların henüz manâdan çok uzakta bulunduklarını, Hazret-i Musa'nın getirdiği üstün ahlâktan yeteri kadar nasiplerini alamadıklarını

gösteriyordu. Cenâb-ı Hak rahmet denizinin derinliğindeki esrar ve hikmetleri icabı, İsrâiloğulları'nın gönüllerinde heykelleşen madde putperestliğini yıkmak için Hazret-i Musa'dan sonra birçok peygamberler daha gönderdi ve zaman zaman onları çeşitli belgelerle imtihan etti. Bunlardan biri de Mısırlılar'ın kutsal sayarak tapındıkları hayvanlardan sığırın boğazlanması keyfiyetidir. Onlar bu emre uymakta geciktikleri ve kendi kendilerine bir hayli müşkilât çıkardıkları için Hazret-i Musa'yı fazlasıyla üzmüşler; hattâ ona bilgisizlik isnat etmişlerdi.

Basiretsizliğin zifiri karanlığı içinde bocalayan İsrâiloğulları tarih boyunca elim vakalarla karşılaşmışlar ve bu yüzden perişan bir millet olarak yeryüzüne yayılmışlardır.

Ayrıca âyette, mühim bir işe başlarken bir hayvan boğazlamanın o işin hayırla sonuçlanmasına vesile olacağına işaret vardır. Fakat bir hayvan boğazlarken, kâinata hâkim olan kuvvet ve kudreti düşünüp Allah (celle celaluhu)'ya tam bir teslimiyetle teslîm olmak en üstün bir şükürdür. Bu konuda bir mütefekkir şöyle diyor. "Bir hayvanı kestiğin zaman için için ona de ki: Seni kesmeyi emreden kuvvet, beri de öldürecek, ben de senin gibi bir varmış bir yokmuş olacağım. Seni benim elime teslîm eden kanun, beni de daha kuvvetli bir ele teslim edecek."

TAHLİLLER

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً

"Allah size bir sığır boğazlamanızı emrediyor..."

Zebh, zebeha fiilinin masdarıdır. Boğazlamak ve yarmak manâsına gelir. Şeriatta ise, eti yenen bir hayvanın boyun damarları ile nefes ve yemek borularının keskin bir âletle kesilmesidir. Boğazlama keyfiyetinin Musa'nın şeriatında da belirtilen şekilde olduğu, fiilin delâletinden anlaşılıyor.

Tevrat'ta inek kesilmesinden, ineğin renk ve diğer sıfatlarından, kim tarafından vurulduğu bilinmeyen adamdan bahsolunursa da -tahrife uğradığı için- Kur'ân-ı Kerîm'in beyânına uymamaktadır.[1]

Bakara kelimesi müennestir. Müfred olması da muhtemeldir. Bakar kelimesi, sığır cinsinin hepsini içine alır. Bakara kelimesi bakar'ın müfredi

1 Bak: Sayılar Kitabı: 19/1-10. Tesniye Kitabı: 21/1-9

kabul edilecek olursa, öküz, inek, tosun ve mandadan her birine delâlet edebilir. Kök harfleri olan "b-a-k-r" yarmak manâsına gelir. Öküze bu ismin verilmesi, bundan dolayıdır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Sığırın boğazlanmasının katl (adam öldürme) hadisesiyle alâkası varsa da esas itibariyle taşıdığı hikmeti şöyle izah edebiliriz:

Yukarıda geçen âyetlerle taştan su fışkırtmak gibi nâdir bir mucizeden ve bu mucizenin Peygamber Musa'nın eli üzerinde vuku bulduğundan bahsedilmiş ve onunla Allah (celle celaluhu)'nun geniş rahmetine, kullarına olan sonsuz atıfetine işaret edilmişti.

Şimdi de daha büyük bir mucizeden haber vererek ilâhî kudretin tesirinin, illiyet (kozalite) kanunuyla mukayyed olmadığını hatırlatıyor ve ölüleri diriltmenin beşer aklının kavrayamayacağı bir hususiyet taşıdığına dikkatimizi çekiyor.

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْساً فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ۚ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ
بِبَعْضِهَا ۖ كَذٰلِكَ يُحْيِ اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

72- Hatırlayın ki, bir zamanlar bir adam öldürmüştünüz ve onun hakkında (birbirinizi suçlamak suretiyle) çekişmiştiniz. Allah da sizin gizlediğinizi meydana çıkarandır.

73- "Sığırın bir kısmını öldürülen adama vurun" demiştik. (Vurulunca da o dirilivermişti). İşte böylece Allah ölüleri diriltir. Aklınızı iyice kullanasınız diye âyetlerini size gösterir.

İLGİLİ HADİS

Ebû Rezîn (radıyallahu anh) Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'dan şöyle sorduğunu anlatır:

-Ey Allah'ın Rasulü! Allah ölüleri nasıl diriltecek?

-Otları henüz yeşermemiş bir vadiden geçtikten sonra tekrar, yeşillenmiş bir halde oraya uğradın mı?

-Evet, uğradım.

-İşte öldükten sonra dirilip kalkmak da böyledir.[1]

İLMİ YÖNÜ

Yetmiş ikinci âyetle belirtilen katl hâdisesi ve boğazlanan sığırın bir parçasının dokundurulmasıyla maktulün dirilip katilin kim olduğundan haber vermesinin keyfiyeti üzerinde çeşitli görüş, tefsir ve tevillerde bulunulmuştur. Fakat çoğu ilmî bir değer taşımamaktadır. Bizce en önemli olan cihet, hâdisenin ispritizma ile ilgili olup olmadığıdır.

Ölülerin rûhlarıyla haberleşmenin mümkün olduğuna inananlar ve bunun için aracılık yapacak bir "medyum"a ihtiyaç bulunduğunu iddia edenler, âyette bu tarz bir olaya temas edildiğini zannederler ve İsrâîloğulları'nın da ispritizma ile uğraştıklarını belirterek, Tevrat'ın Samuel Kitabının 28/1-21'de anlatılan kıssayı delil olarak gösterirler:

"Samuel ölmüştü. Bütün İsrâîl onun için dövünmüşlerdi. Onu Roma'da kendi şehrinde gömmüşlerdi. Bunun üzerine Saul, cincileri ve bakıcıları memleketten kaldırmıştı. Filistinliler toplanıp geldiler, Şunem'de ordugâh kurdular. Saul bütün İsrail'i topladı, Gilboa'da ordugâh kurdular. Saul, Filistinliler'in ordugâhını görünce korktu, yüreği titredi. Saul Rabden sordu, fakat Rab kendisine ne rüyalarla, ne Urimle, ne de peygamberlerle cevap vermedi. Saul kullarına dedi ki: "Benim için bir cinci kadın arayın ve ona gidip sorayım." Kulları ona dediler ki: "İşte Endorda bir cinci kadın var." Bunun üzerine Saul kılığını değiştirdi, başka elbise giyindi ve iki adamla beraber gitti, geceleyin kadının yanına geldiler. Kadına dedi ki: "Rica ederim, benim için cinle fala bak ve sana söyleyeceğim kimseyi bana çıkar." Kadın ona dedi ki: "İşte, Saul'un ne yaptığını cincileri ve bakıcıları memleketten nasıl attığını biliyorsun da neden beni öldürtmek, için canıma tuzak kuruyorsun?" Saul, kadına: "Hayy olan Rabbim hakkı için bu işten sana bir kötülük gelmeyecektir." Kadın dedi ki: "Sana kimi çıkarayım." Saul: "Bana Samuel'i çıkar," dedi. Kadın, Samuel'i görünce yüksek sesle bağırdı ve: "Sen Saul'sun da niçin beni aldattın?" diye Saul'a söyledi. Kral ona dedi ki: "Korkma, fakat ne görüyorsun?" Kadın Saul'a dedi ki: "Yerden çıkmakta olan bir ilâh görüyorum." Saul ona: "Çıkan kimse ne biçimdedir?" diye sordu. Kadın: "Kocamış bir adam çıkıyor, bir cübbeye bürünmüş. Ve Saul o çıkanın Samuel olduğunu anladı. Yüzüstü eğilip yere

1 Ahmed: 4/11, 12.

kapandı." Samuel ona dedi ki: Beni çıkararak niçin rahatsız ettin? Saul dedi ki: "Çok sıkıntıdayım, çünkü Filistinliler bana karşı cenk ediyorlar. Allah benden ayrıldı, artık ne peygamberlerle, ne de rüyalarla cevap veriyor. Ne edeceğimi bana bildiresin diye seni çağırdım." Samuel dedi ki: "Mademki Rab senden ayrılmış ve sana düşman olmuştur. O halde niçin benden soruyorsun. Rab benim vasıtamla söylediği gibi sana yaptı ve krallığı senin elinden kopardı, onu senin komşuna, Davud'a verdi, sen Rabbin sözünü dinlemediğin için ve onun kızgın öfkesini Amelekîler'e yapmadığın için Rab da bugün sana bu şeyi yaptı. Ve Rab İsrail'i de seninle beraber Filistinliler'in eline verecek ve yarın sen de, oğulların da beberaber olacaksınız. İsrail'in ordusunu da Rab Filistinliler'in eline verecektir."

Gerçi bu cümlelerde ispritizmaya kısmen de olsa delâlet eden yerler mevcuttur. Fakat esas itibariyle cinler aracılığıyla Samuel'in ruhunun çağırıldığı anlaşılıyor. Nitekim Şeyh Tantavî Cevherî Tevrat'ın ispritizmadan bahsettiğini ve herkesten evvel Müslümanların -Kur'ân-ı Kerîm'in de temas ettiği- bu ilimle meşgul olmalarının gerektiğini yazmıştır.

Son yıllarda bu iş üzerinde derin incelemelere girişilmiş, ciddî denemeler yapılmıştır. Bununla beraber konunun henüz bir ilim dalı olduğu iddia edilmemiştir.

Bu konuyla alâkalı eserlerin kaydettiğine göre: İspritizmanın ileri cemiyetlerde tanınması ancak XIX. yüzyılda mümkün olmuştur. Hikâyeye göre, 1848 yılında New York eyaletinde Fox adında bir çiftçinin evinde acayip olaylar vuku bulmaya başlayınca oralarda yaşayan halk heyecana kapılmış. Akşamları el ayak çekildikten sonra Fox'un evinin kapısı muntazam fasılalarla vurulmaya başlamış. Evin küçük kızı Kate Fox kapıyı vuran görünmez kimsenin ruhlar âleminden bir misafir olabileceğini ileri sürmüş. Kate iyi bir medyummuş. Ruhla temas sağlayınca, vaktiyle o evde öldürülmüş bir adamın ruhu olduğunu öğrenmiş. O günden sonra da ruhlarla konuşmak, onlardan haber almak merakı her yere yayılmış.

Hikâye bu olmakla beraber, meselenin ilmin bir dalı hâline getirilip getirilemeyeceği bugün için meçhuldür. Ancak medyumlara gelenlerin ruhlar değil de cinler olması kuvvetle muhtemeldir. Zira anladığımız kadarıyla ruhların Berzah âleminden Dünya'ya yönelip rastgele kişilerle temas kurması sünnetullah'a ters düşmektedir. Peygamberler ve yüksek

derecedeki kâmil velîlerle temas kurmaları ise istisna teşkil eder ki genel kaideyi bozmaz. Tevrat'taki kayıtlardan da Samuel'in cinler aracılığıyla çağırıldığı daha yakın bir manâyla anlaşılıyor. Kur'ân-ı Kerim'de geçen diriltme ve haber verme hâdisesinin, ispiritizma ile ne uzaktan, ne de yakından ilgisi var. Çünkü âyetin siyak ve sibakı buna mütehammil değildir. Cenâb-ı Hak onu bir mucize olarak diriltmiştir. Âyetin son kısmı: "Aklınızı iyice kullanasınız diye âyetlerini size gönderir." meâlindedir ki, mucizenin insanlar üzerindeki tesirini beyân ederek akıl sahiplerini inkâr fırtınasından kurtarmak ister.

AHLAKİ YÖNÜ

وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْساً فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا

"Hatırlayın ki, bir zamanlar bir adam öldürmüştünüz ve onun hakkında çekişmiştiniz."

İşte Yaradan'ın kudretine, tekrar dirilmenin hakikatına, ölüm ve dirimin tabiatına delâlet eden açık bir belge. Cenâb-ı Allah sığırın boğazlanmasındaki hikmet perdesini kaldırıyor ve âhirete dosdoğru imân edip dünya hayatını ona göre düzenlemenin lüzumuna işaret ediyor. Çünkü ölümden sonra tekrar dirilmeye inanmak kadar ahlâkı yükselten bir esas ve prensip düşünülemez. Kur'ân-ı Kerîm bu müessir prensibi milletlerin kafasına zerketmek için geçmiş milletlerden misaller veriyor ve olayları, aklı harekete geçirecek şekilde bizlere aktarıyor: لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ buyuruyor.

Evet, Kur'ân-ı Kerîm, önce insanın duygu ve düşüncesine hitap eder, sonra akla lâyık olduğu değeri verir. Hislerin insan üzerindeki tesiri çok büyüktür. Aklı harekete getirmek için ona ilk malzemeyi veren hislerdir. Bunun için Cenâb-ı Hak âhirete, hesap ve ceza gününe inanmak için önce İsrailoğulları'nın hislerine tesir edecek bir maktulü diriltiyor. Bu açık mucizeyle lüzumlu malzemeyi verdikten sonra: "Aklınızı iyice kullanasınız diye âyetlerini size gösterir," buyuruyor.

Aynı metodu Hazreti İbrahim'in de takip ettiğini yine Kur'ân'dan öğreniyoruz: "Bir vakit de İbrahim: "Rabbim! Ölüleri nasıl diriltirsin, bana göster?" demişti. Allah O'na: "İnanmadın mı?" buyurmuştu. O da: "Hayır, inan-

dım (ve inanıyorum) fakat kalbim yatışsın diye (arzuluyorum)" demişti."[1]

İbrahim (aleyhisselam) kâinattaki nizamdan çıkarımda bulunarak aklıyla inandığı ve bütün şüpheleri attığı halde itminana kavuşmak için hislerine hitap edilmesini istemiş ve bu arzusu yerine getirilmiştir.

O halde, yalnız hisse bağlı kalmak, aklı kullanmamak bizi gerçeğe ulaştırmaz. Sadece akla bağlı kalmak ve her şeyin onunla halledileceğine inanmak da doğru değildir. Akıl; imân ve basiretten ışık, duygu ve düşünceden malzeme aldığında hakikati keşfedebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in talim etmek istediği işte budur.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً

"Bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı, taş gibi ve hattâ daha da katı oldu."

İnsanları harekete geçiren, onları itaatkâr bir cemiyet hâline sokan akıl değil imândır. İmânı besleyen, ilâhî buyruklardır. Duygularımız aklın; akıl da iman ve basiretin emrine girmelidir. Yukarıdaki âyetlerde, İsrailoğulları için âyet ve mucizeler gösterilmiş ve imânı beslemek için Tevrat indirilmişti. Fakat ruhî varlıklarını maddî hayatlarına tercîh edemeyen, cehalet ve nefsanî arzularını ulvî hakikatler uğrunda feda edemeyen bu zavallıların kalpleri katılaştıkça katılaştı. Aşağıdaki âyette ise, onların kalp katılığının taş gibi veya daha katı olduğu beyân edilerek, ilâhî nizamlara isyan edenlerin böylesine bir ruhî maraza mübtelâ olacaklarına işaret ediliyor.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ۗ وَاِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهَارُ ۗ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاۤءُ ۗ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

74- Bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı, taş gibi ve hattâ daha da katı oldu. Çünkü taştan öylesi var ki, ondan ırmaklar fışkırır, öylesi de var

1 Bakara Suresi, ayet: 260

ki, yarılıp ondan su çıkar, öylesi de var ki, Allah korkusuyla (ilâhî kanunlara boyun eğerek) aşağı düşüp (parçalanır). Allah işlediğiniz (ve işleyeceğiniz)den habersiz değildir.

İLGİLİ HADİSLER

"Zikrullahsız sözü çoğaltmayın. Çünkü zikrullahsız sözün çokluğu, kalp katılığına (yol açar). Hem insanların Allah'tan en uzak olanı, kalbi katı olanıdır."[1]

"Dört şey şekavet (bedbahtlığ)in belirtisidir: 1- Gözün yaşarmaması, 2- Kalp katılığı, 3- Uzun emel, 4- Dünyaya karşı (aşırı) tamah."[2]

"Ben, Mekke'de bir taş biliyorum ki, peygamber olarak gönderilmeden önce de o bana selâm verirdi. Ve şimdi de onu biliyorum."[3]

"Hazret-i Ali (radıyallahu anh)'den, diyor ki: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile Mekke'de idik. Şehrin kenar kısımlarından bir yere çıktık. Yolda Peygamber (aleyhisselam)'ın uğradığı ağaç, taş, tepe, dağ ne varsa hepsi ona "Es-Selâmü aleyke ya Rasulallah" diyordu."[4]

İLMİ YÖNÜ

74. âyette kalp katılığına misal olarak taş getirilmiş ve taşların yarılma, ufalanma, yukarıdan aşağıya düşme, yuvarlanma gibi değişmelerinden bahsedilerek taşların fiziksel jeolojik durumuna temas edilmiştir. Bununla, ilâhî kanunun cansız varlıklar üzerinde de şaşmadan hükümran olduğu hatırlatılıyor ve insanların her varlıktan ziyade bu kanunlara uyması gerektiğine işaret ediliyor.

Yerkabuğunu meydana getiren maddelerden biri de kültelerdir. Bunlar Allah (celle celaluhu)'nun kâinatta câri kanunlarının gerektirdiği şekilde çeşitli minerallerden meydana gelmiştir. Kur'ân-ı Kerîm kültelerin birkaç sınıfından bahsederek şu esasları belirtmek istiyor: Kültelerden kopan irili ufaklı parçaların birçok çeşitleri vardır. Külteler, tortul, püskürük ya da metamorfiktir. Taşlar da bu esasa göre sınıflandırılır. Tortul külteler, püs-

1 Tirmizî/Zühd: 62

2 El-Bezzar. merfuan

3 Müslim/Fezail: 2- Tirmizî/Menakıb: 3- Ahmed: 5/89, 95 105

4 Tirmizî: Hadîsün, garibün.

kürük külteler, metamorfik külteler. Birincisinin içinden bazen sular fışkırır. İkincisi bâzı sebeplerle yarılır, içinden sular akabilir. Üçüncüsü ısı, su buharı, basınç gibi sebeplerle fiziksel niteliklerini kaybetmiş olanlardır.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Ruhumuzun derinliklerinden "Allah" lafzının zihinlere sığmayan idraklerin ötesinde olan derin mânâsı ve o mânânın etrafa yaydığı irfan nurunun dalgaları yükselmediği müddetçe insan kalp katılığının sert tabakasının altında bocalar kalır. Ve işte o zaman döküldüğümüz nefis ve şehvet kalıplarından ve o kalıplardan aldığımız şekillerden kurtulma imkanlarımız zorlaşır. Zira ondan kurtulmak için kâfi derecede ne imân, ne de irfan mevcuttur.

Kalp katılığının ilk belirtisi, Allah (celle celaluhu)'dan başkasına meyletme hevesinin uyanmasıdır. Dönüş olmazsa, neticesi kötü bir nankörlüğe, hattâ küfre inkılâp edebilir.

اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ[1]

"İblis dayattı (bunu) kibrine yediremedi ve kâfirlerden oldu." âyet-i celîlesi bu sonucu beyân eder.[1]

İsrailoğulları'nın, ölünün diriltilme mucizesi karşısında bile iç varlıklarından yakîn derecesinde bir imân nuru dalgalanıp yükselmedi. Bu konuda da akılları hislerine, basiretleri akıllarına rehber olmadı. Böylece Allah (celle celaluhu)'nun emirlerine dosdoğru inkıyad etmediler. O yüzden yetişecek olan torunlarına iyi bir ilim ve irfan mirası bırakamadılar. Şüphe dolu bir akideye vâris olan Yahudiler, âhireti, ölümden sonraki hayatı unuttular, kalpleri o kadar katılaştı ki taştan daha beter oldu. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden pınarlar fışkırır, bir kısmı ayrılır da suya yol verir. Bir kısmı da ilâhî kanunlara boyun eğerek yukarıdan aşağıya yuvarlanır.

Evet, varlık âleminde ne varsa, hepsi de Hakk'ın buyruklarına baş eğip râm olur. Bâzısı lisan-i kaal ile bâzısı da lisan-i hâl ile O'nu tesbih eder. O'nun kâinattaki câri kanunlarına itaatten geri kalmaz.

İşte İsrâîloğulları bu tesbîh ve itaati bırakıp ilâhî kanunları dinlemezlik cinnetini gösterdikleri için, onlara kalp katılığı gibi elim bir hastalık

1 Bakara suresi: 34. âyet

ârız oldu, nesilden nesile geçerek bütün bir milletin manevî yapısını harap etti. Bugünkü Yahudilerin bir kısmı, belki de çoğu aynı hastalığın marîzleri olarak etrafa mikrop saçmaktadırlar.

Bize ve diğer milletlere düşen, bu kıssadan hisse almak, yetişecek olan nesillere en iyi mirası hazırlamaktır.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Aradan bir hayli zaman geçtikten, gönül havuzundaki sular millenip bulandıktan sonra, kalpler ilim ve irfan havasını alamaz hale gelir, taş gibi ve hattâ daha fazla katılaşır. Zira taşların çoğu, mahir sanaatkârın becerikli ellerinde şekil değiştirir ve nakşedilen motifleri kabul eder. Bu bakımdan, Hak'tan gelen nuru alamayan kalpler taştan da katıdır, denilmiştir.

Tasavvuf ehli, kalpleri dört kısma ayırmışlar:

1- İlâhî ilimle aydınlanmış, irfan denizine gark olmuş olanlar. Bu kısma dâhil olanlardan bilgi ırmakları fışkırır. Ondan içen ebediyen yaşar. Sâbikîn'den olan Ehlü'llah'ın kalpleri bu kısmı temsil eder.

2- İlme olan susuzluğunu gideren, dinleyip hıfzedebilen kalpler. İlimde kök salmış âlimlerin kalpleri bu kısmı temsil eder.

3- Huşu duyup, Hakk'a inkıyad eden, teslimiyet üzere bulunan kalpler. Âbid ve zâhidlerin kalpleri bu kısmı temsîl eder.

4- İlimle aydınlanmayan, korku ile yumuşamayan, hidayetten uzak, bâtıla yüz tutmuş, nefsânî arzuların gururu içinde şehvet bataklığında tıkanıp kalan kalpler:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ

âyeti bu kalplere işaret eder.

TAHLİLLER

قَسَتْ Fiili kasavet kökünden gelir; salabet ve kabalık mânâlarını ifâde eder.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ

(Ey Peygamber ve mü'minler! Yahudilerin) "Size inanmalarını çok mu istiyorsunuz?"

Yukarıdaki âyetlerle İsrailoğulları'nın Hazreti Musa'dan önceki ve sonraki devirlerinden, onlara imânın hakikatini aşılayacak olan mucizelerden, bütün bunlarla beraber sapıttıklarından, buzağıya tapındıklarından ve daha sonraları kalp katılığına uğradıklarından geniş bir şekilde bahsedildi. Şimdi de bu nankör ve o nispette maddeperest milletten Hâzreti Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e muasır olanların tutumuna, psikolojik durumuna temas ediliyor ve "(Yahudilerin) size inanmalarını çok mu istiyorsunuz? Halbuki onlardan bir topluluk Allah (celle celaluhu)'nun kelâmını (Tevrat)'ı dinlerler, ona akıl erdirdikten sonra onu bile bile tahrif ederlerdi." denilerek böyle bir temenni ve arzunun insanî düşünce mahsulü olmakla beraber, kendi hasis menfaatleri için Allah (celle celaluhu)'nun indirdiği Kitab'ı değiştiren bedbahtları yola getiremeyeceğine işaret ediliyor.

Ayrıca Müslümanlara, kendileriyle iç içe yaşayan ve günlük hayatın birçok safhalarında geniş çapta ilgi kuran Yahudilerin içyüzü anlatılıyor. Aynı zamanda Kur'ân'da bu ve benzeri konulara değişik ifadelerle sık sık yer verilmesinin hikmeti hatırlatılıyor.

اَفَتَطْمَعُونَ اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ
يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا
اٰمَنَّا ۚ وَاِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ قَالُٓوا اَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ
لِيُحَآجُّوكُمْ بِهٖ عِنْدَ رَبِّكُمْ ۭ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَا يَعْلَمُونَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا
يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّآ اَمَانِيَّ وَاِنْ
هُمْ اِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِاَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هٰذَا
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيلًا ۭ فَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ
مِّمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

75- (Ey Peygamber ve mü'minler! Yahudilerin) "Size inanmalarını ok mu istiyorsunuz? Halbuki onlardan bir topluluk Allah'ın Kelâmını (Tevrat'ı) dinlerler, ona akıl erdirdikten sonra onu bile bile tahrif ederlerdi.

76- Onlar imân edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derlerdi. Birbirleriyle tenha kıldıkları zaman, "Allah (celle celaluhu)'nun size açtığı şeyi, Rabbiniz katından size kanıt olarak getirsinler diye mi onlara anlatıyorsunuz? (Buna) aklınız ermiyor mu?" derlerdi.

77- Bilmezler mi ki, Allah onların gizlediklerini de açıkladıklarını da mutlaka bilir.

78- Onlardan bir kısmı ümmîdir (okuyup yazması yoktur); Kitap (Tevrat)'ı bilmezler, ancak birtakım kuruntuları bilirler. Onlar sadece zan peşindedirler.

79- Kitabı elleriyle yazdıktan sonra onu önemsiz bir paha karşılığında satmak için, "Bu Allah katındandır" diyenlerin vay haline! Elleriyle yazdıklarından dolayı vay onlara! Vay, kazanmakta oldukları şeyden onlara!

İNİŞ SEBEBİ

Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiklerinde oradaki Yahudileri İslâmiyet'e ve ilâhî Kitab'a davet etti. Zaten Yahudilerin son dîn ve son peygamber hakkında biraz bilgileri vardı. Tevrat tahrîfe uğramakla beraber onda bu hususla ilgili bir takım kayıtlar mevcuttu. Fakat dînî ve ırkî taassup yüzünden birçoğu -bilhassa hahamlar- bile bile inkâr ve yalana saptılar. Peygamber (aleyhisselam), onların bu menfi tutumu karşısında müteessir oldu. Bunun üzerine yukarıdaki yetmiş beşinci âyet indi. Bu âyet bir taraftan Yahudilerin maskesini düşürüyor, diğer taraftan da Rasûlullah'ı teselli ediyordu.

وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا اٰمَنَّا

"Onlar iman edenlerle karşılaştıkları zaman inandık derlerdi."

Âyetin tefsirinde ise, İbn Abbas (radıyallahu anh) sebebini şöyle özetlemiştir:

Yahudilerden bir grup münafık, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ashabına rastlayınca "Sizin inandığınıza biz de inandık. Arkadaşınız Muhammed'in doğru ve hak nebî olduğuna şahadet ederiz. O'nun her söyle-

diği gerçektir; biz O'nun sıfatını kendi kitabımızda bulduk" derlerdi. Kendi ileri gelenleriyle baş başa kalınca, ileri gelenler onlara: "Muhammed'in Tevrat'ta geçen sıfatlarını Müslümanlara niçin anlatıyorsunuz? Sonra bunu delil olarak kullanırlar da sizi müşkül duruma sokarlar" diye ikazda bulunurlardı. Bunun üzerine yukarıdaki âyetler indi.

İLGİLİ HADİSLER

Yahudilerin sabahları Medine'ye gelişi, ikindi vakti gidişi, sinsi bir emelin gerçekleşmesi içindi. İslamiyet'i içten yıkmak istiyorlardı. Bunun üzerine Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Medine kasabasında bizim yanımıza mü'minden başkası girmesin!"** buyurdular.[1]

"Veyl, cehennemde bir vadidir. Kâfir kırk yıl yuvarlanır da dibine ulaşamaz.[2]

TARİHİ YÖNÜ

İsrâîloğulları'nın Hakk'a karşı olan tutumları, tarihin ışığı altında bir bir belirtilerek en canlı noktaları misallerle izah edildi. Irkları icabı son derece kurnaz ve o nispette hileci, maddeye aşırı mütemayil, fitne ve fesat kumkuması, bütün dinlere düşman, kör taassup alevi içinde sadece kendilerini efendi ve Tanrı'nın has kulları sayan, başkalarını kendileri için yaratılmış köle kabul eden inhisarcı bir millet.

Tarih boyunca Müslümanlar onlar hakkında ne kadar hayırhah düşünmüş ve ne kadar âlicenap hareket etmişlerse, hiçbir zaman bunun müspet karşılığını görememiş ve bu habîs ruhlu milletin gönlündeki hıyânet ve inhisarcılık bağlarını koparamamıştır. Cenâb-ı Allah 75. âyetle onların bu sıfatlarını tarîf ederek kıyamete kadar bütün mü'minlerin uyanık bulunmalarını istemiştir. Peygamber'e karşı dünkü tutum ve davranışları, düşünce ve inançları ne ise bugün de değişmemiştir, yarın da değişmeyecektir. On dört asır önce Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile Ashabı Yahudilerin imân edeceklerini ummuşlardı. Bu, çok hayırhahane bir ümitti. Allah; "Ey Peygamber ve mü'minler! Yahudilerin size inanmalarını çok mu istiyorsunuz? Halbuki onlardan bir topluluk Allah (celle celaluhu)'nun Kelâmını (Tevrat'ı) dinlerlerdi de ona akıl erdirdikten sonra onu bile bile tahrif

1 İbn Vehb-İbn Kesir

2 Tirmizî: Hadîstin, garibün: 21- Ahmed: 3/75.

ederlerdi." buyurduğuna göre, artık Hakk'a isyanda bu kadar cüretkâr olan bir milletten ne umuyorsunuz?

İşte Yahudi tarihi hep böyle tekrar edip durmaktadır.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Cemiyet ve milletlerin içtimaî ve kültürel durumları tetkik edilince, her kabile veya milletin üç sınıfa ayrıldığı görülür**: 1**- Bilginler ve ileri gelenler. **2**- Ortalığı karıştıran, milletin mukadderatına hâkim olanları iş başına getiren yarı münevverler. **3**- Okur-yazar olmayan câhil halk tabakası. Birinciler meseleleri ele alıp gereken ortamı hazırlarlar. İkinciler o meseleleri tatbik sahasına koyup bu ortam içinde üçüncü sınıfı, kendi ideallerinin gerçekleşmesi için kullanırlar.

وَمِنْهُمْ اُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ اِلَّآ اَمَانِيَّ

"Onlardan bir kısmı ümmîdir (okuyup yazmaları yoktur); kitabı (Tevrat'ı) bilmezler; ancak birtakım kuruntuları bilirler..."

Kur'ân-ı Kerîm, Yahudi cemaatinin de böyle olduğunu 75. âyetiyle bildiriyor. Tevrat'ı okuyan bilginler ve hahamlar, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in tesirini silmek ve kendi dinlerinin bekasını sağlamak için Tevrat'ta Rasulullah Efendimiz'in sıfatları hakkındaki ibarelerin bir kısmını çıkarıp, bir kısmını da değiştirdiler. Sonra buna göre bir ortam hazırlayıp yarı aydınlarını harekete geçirdiler ve bütün melanet ve düşmanlıklarını tatbik sahasına koydurdular. Sonra da halk tabakasını (ümmîleri) toplayıp dâvet-i Muhammediyye'nin karşısına çıkardılar. Asırlar geçtiği halde her şey değişmiş ama Yahudilerin hak dîne karşı olan düşmanlıkları pek değişmemiştir.

TAHLİLLER

اَفَتَطْمَعُونَ

Fiilindeki hitap Peygamber (aleyhisselam) ile mü'mînleredir.

اَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ

İman burada ya "tasdik"veya doğrudan doğruya "inanmak" manasınadır.

Tevrat'ta geçen son din ile ilgili müjdeleri, Hazret-i Mutıammed'in

sıfatlarıyla alâkalı ibareleri, recim hakkındaki emirleri tahrîf etmişler veyahut Hazret-i Musa ile Tûr'a çıkan yetmiş temsilci kişi oradan döndükten sonra "Biz Allah Kelâmını dinledik, buyruklarını duyduk. Rabbimiz sonunda, bu buyruklarımı işleyip işlememekte serbestsiniz, buyurdu" diyerek Tevrat'ı değiştirmeye teşebbüs etmişlerdi. Sonra fırsat buldukça bunu gerçekleştirdiler; yani istedikleri gibi Tevrat'ı tahrif ettiler.

اَفَلَا تَعْقِلُونَ

Bu, ya Yahudi münafıklarına olan bir hitaptır veya Allah (celle celalu-hu)'nun mü'minlere hitabıdır; اَفَتَطْمَعُونَ cümlesine bağlıdır.

اَمَانِيَّ

Emâniy, ümniye'nin çoğul şeklidir. Temenninin sülasîsinden "takdir" mânâsına "menâsden alınma bir isimdir. Türkçemizde "kuruntu" ile ifade edilir.

وَيْلٌ

Fiili olmayan bir masdardır. Tahassür ve helak manasına bedduâ olarak cümlenin başında kullanılır. Cehennem vadisine bu ismin verilmesi mecaz yolludur.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Hak ebedî ve ezelî ilmiyle Yahudilerin geçmiş ve gelecek tutumları, inançları ve kıyamet günündeki âkıbetleri hakkında diğer millet-lere özellikle Müslümanlara en doğru bilgiyi verdikten ve Tevrat'ı tashîh ettikten sonra hahamların mesnetsiz iddialarını, ilâhî prensiplere uymayan hükümlerini reddederek, gerçeğin Kur'ân-ı Kerîm'de tashih edilmiş olduğunu beyân ediyor.

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَعْدُودَةً ۗ قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ
يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهٗٓ اَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً
وَاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيٓـَٔتُهٗ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ
اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

80- (Yahudiler) "Ateş bize ancak sayılı birkaç gün dokunacaktır" dediler. De ki: "Allah katından bir söz mü aldınız? -ki böyle bir şey varsa. Allah verdiği sözünden asla caymaz- Yoksa Allah'a karşı bilmediğiniz şeyi mi (uydurup) söylüyorsunuz?"

81- Hayır (durum hiç de onların anladığı ve iddia ettiği gibi değildir), kim kötülük kazanır da isyan ve küfür onu çepeçevre kuşatırsa, işte onlar cehennemliktirler; onlar orada ebedî kalıcılardır.

82- İmân edip iyi-yararlı amellerde bulunanlar ise, işte onlar cennetliktirler, onlar orada temelli kalanlardır.

İNİŞ SEBEBİ

Mücâhid'in İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan yaptığı rivayete göre: Asr-ı Saadette Medîne ve civarında yaşayan Yahudiler Kur'ân'ın açık beyanatı karşısında şaşırdılar ve şöyle bir iddiayla halk tabakasını iknaya çalıştılar: "Bu dünyanın ömrü yedi bin senedir. Günahkârlarımız her bin yıla karşılık bir gün cehennemde azap görecektir". Yani Yahudi olanların azap görmesi icap ediyorsa, bu sadece sayılı birkaç günden ibarettir.

Kurtubî'nin ve Katade'nin İkrime'den yaptıkları rivayete göre: Yahudiler Sâmirî'nin yaptığı altın buzağıya kırk gün tapındıklarına karşılık olmak üzere kırk gün azap göreceklerini iddia ettiler.

Dahhak'ın yaptığı rivayete göre: Yahudiler Cehennemin bir ucundan diğer ucuna (zakkum ağacına kadar) kırk bin senelik bir mesafe olduğunu Tevrat'ın kaydettiğini söyleyerek, ona göre ancak kırk gün cehennemde yanacaklarını iddia etmişler. Bunun üzerine Bakara sûresinin 80-82. âyetleri inmiştir.

İniş sebebi hakkında bundan başka, Taberânî'den, İbn Cerîr Taberî'den ve Süddî'den birtakım rivayetler vardır. Geniş bilgi edinmek için İmam Süyûtî'nin "Esbabü'n-nüzûl"üne müracaat tavsiye olunur.

İLGİLİ HADİSLER

İkrime'den yapılan rivayette, Yahudiler Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile münakaşa yollu tartıştılar ve "Biz ancak kırk gece ateşe (cehenneme) gireceğiz, ondan sonra başka bir millet bizim yerimize geçecek" -ki o başka milletten Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ashabını kastediyor-

lardı- Peygamber (aleyhisselam) eliyle onların başlarına işaret ederek: **"Hayır, bilâkis sizler orada ebedî fıçılarsınız. Hiç kimse orada size halef olmayacaktır."** buyurdular.[1]

Hayber fetholunduğunda oradaki Yahudiler tarafından içine zehir konularak pişirilmiş bir koyun Peygamber'e hediye edildi. Bunun üzerine Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) **"Burada ne kadar Yahudi varsa hepsini toplayıp getirin",** buyurdu. Yahudiler toplatılarak huzura getirildikten sonra Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara hitaben şöyle buyurdu:

-Babanız kimdir?

-Falan kimsedir.

-Yalan söylüyorsunuz, o değildir, falan adamdır!

-Doğru buyurdunuz, gerçeği ifâde ettiniz.

-Peki sizden bir şey daha soracak olursam, doğru söyler misiniz?

-Evet, ya Eba'l-Kasım! Yalan söyleyecek olursak herhalde bilirsiniz, nasıl ki babamızın kim olduğunu bildiniz.

-Kimler ateş (cehennem) ehlidir?

-Bizler az bir müddet cehennemde kalacağız, sonra siz bizim yerimize geçeceksiniz?

Bunun üzerine Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem):

-Zelil ve hakir olarak yerinizde kalın. Vallahi biz size orada asla halef olmayacağız![2] buyurdular.

İLMİ YÖNÜ

Museviliğin inanç ve tahinlerini incelediğimiz zaman birbiriyle çelişen görüş ve inançların mevcut olduğunu görürüz. Bir taraftan peygamberlerin müstesna şahsiyetlerinden bahsedilirken, diğer taraftan onlara zina isnat edecek kadar hamakat gösterilir. Tevrat'ta cennet ve cehennem mefhumundan, mutluluk ve mutsuzluktan, kurtuluş yollarından bahsedi-

1 İbn Kesir: Abdurrazzak'dan, o da İkrime'den..

2 Buharî/Hibe: 28

lir. Fakat buna karşılık iman aşkına bir fiil, bir hareket istenmez. Ahlâk prensipleri içinde kıymet unsurları yok gibidir. Varsa onları da inhisarcılık ve aşırı ırkçılık, gündelik hayatı -ister meşru, ister gayri meşru yollardan- yükseltmek hırsı içinde fesada uğratmışlardır.

İşte bu zıt görüşlerin bir örneğini de onların; "Sayılı birkaç günden başka bize ateş dokunmayacaktır" iddiaları aksettirmektedir. Bu iddia da hem akıl, hem de nakil ile çelişmektedir. Dünyada işlediği suç ve cinayetlerden dolayı idam cezası çekenler olduğu gibi, âhirette de birtakım suçlardan ve küfürlerden dolayı ebedî saadetini kaybedenler olacaktır. Kur'ân-ı Kerîm onlara ne Tevrat'ta ne de başka bir yerde böyle bir söz verilmediğini beyânla: "Allah katından bir söz mü aldınız?" diyerek Yahudilerin çok yanlış bir yolda ve bozuk bir akide içinde bulunduklarını bildiriyor.

AHLAKİ YÖNÜ

Cehennem ve cennet... Biri ebedî azap yeri, diğeri sonsuz saadet yurdu. Cehennem mefhumu korku ve endişe, cennet mefhumu ümit ve neşe telkîn eder. Bu iki mefhum ikiz kardeşler gibi beşerin iç varlığında dengeleştiği gün, imân kemâle, gönül huzura erişmiş olur. Ahlâk fazîlet mertebesine yükselir. Hayat, ilâhî prensipler dahilinde asıl mecrasını bulmuş olur. Zaten Kur'ân-ı Kerîm'in va'd ve vaîd üslûbu hep bu metod üzere bina edilmiştir. Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buna işaretle buyurdu ki: **"Mü'minîn korku ile ümidi tartılacak olursa, denk gelir."**[1]

Hüccetü'l-İslâm İmam Gazâlî korku ile ümidi (havf ve recâ) tabirleriyle izah ederek diyor ki; "Korku ile ümit, Hakk'a yakınlık peyda edenleri övülmeye lâyık makamlara (ahlâkî fazîlete, ilâhî muhabbete) uçuran iki kanattır. Âhiret yolculuğunda dar geçitlerin hepsini kolaylıkla aşan iki binittir.

Yalnız şu hususu unutmamak gerekir: Bu iki mefhumda ifrat ve tefritten sakınmak şarttır. Çünkü aşırı korku ümitsizliğe, aşırı ümit taatsizliğe yol açar."

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Cenâb-ı Hak yukarıda tefsiri yapılan âyetlerle İsrailoğulları'nın bir-

1 İhya-ü- Ulümid-Din

takım iddialarının kendilerine has kuruntular olduğunu, hakikatle ilgili bulunmadığını bildirdikten sonra, onların ilâhî buyrukları nasıl değiştirdiklerine dikkatimizi çekiyor. Aşağıdaki âyetlerle de onlara vermiş olduğu "evâmir-i aşere" (on emir)'den ve bu emirleri tatbik edeceklerine dair alınmış mîsaktan ve sonra bu misakı nasıl yerine getirmediklerinden bahsederek tevhîd akidesini zedeleyen, ibâdete yaklaşmayanların cezasının dünyada rüsvaylık, âhirette şiddetli azap olduğunu çok duyarlı bir anlatımla açıklıyor.

Ayrıca sûrenin 63. âyetinde icmâlen geçen "mîsak"ın tafsîli yapılarak Yahudilerden çoğunun bu mîsaka riayet etmediği anlatılıyor.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِٓى اِسْرَٰٓءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا وَذِى
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا
الزَّكٰوةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَاَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ
لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ اَقْرَرْتُمْ وَاَنْتُمْ
تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ اَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ
دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاِنْ يَأْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ
مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ اِخْرَاجُهُمْ اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا
جَزَآءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْىٌ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ
اِلٰٓى اَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

83-Hatırlayın ki, İsrâîloğulları'ndan, "Allah'tan başkasına tapmayın, ana-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilikte bulunun; insanlara (hitap ederken, onlarla bir konu üzerinde fikir alış-verişinde bulunurken) iyi söz söyleyin; namazı vakitlerinde dosdoğru kılın, zekâtı verin"

diye (bildirmiş ve bu hususta gereken) sözü almıştık. Sonra siz -pek azınız müstesna olmak üzere- yüzçevirdiniz. Sizler zaten dönek kimselersiniz.

84- Ve hani birbirinizin kanlarını dökmeyin, birbirinizi yurdunuzdan çıkarmayın, diye sizden söz almıştık. Sonra siz de bunu ikrar etmiştiniz ve buna hâlâ da şahitlik ediyorsunuz.

85- Sonra siz o kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz ve içinizden bir kısmını yurtlarından çıkarıyor da aleyhlerinde günah, düşmanlık ve haksızlıkla birbirinize yardım edip bileşiyorsunuz, (Bununla beraber) onlar size esir olarak gelecek olurlarsa fidyeleşir, (kurtuluş akçesi alıp verirsiniz). Halbuki onların (yurtlarından) çıkarılması size haram kılınmıştı. Yoksa Kitab'ın bir kısmına inanıyor, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden böyle yapanların cezası, ancak dünyada rüsvaylıktır; kıyamet gününde de en şiddetli azaba döndürülüp uğratılmaktır. Allah yapageldiğiniz şeylerden habersiz değildir.

86- İşte onlar dünya hayatını âhirete karşılık satın alan kimselerdir. Bunun için azap onlardan hafifletilmez ve onlar yardım da olunmazlar.

İNİŞ SEBEBİ

İsrailoğulları'ndan alınan mîsak (söz ve ahit), Tevrat ahkâmına göre dört esası içermekteydi: Kendi milletlerinin birbirini öldürmemesi, yurtlarından çıkarılmaması, kendi milleti aleyhine başkasına yardım ve destek olunmaması, esirlerin fidyeleşme (kurtuluş akçesi ödemek) suretiyle kurtarılması.

Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde Medine ve civarında yaşayan Yahudiler baştaki üç esası terkettiler de sadece dördüncüsüne bağlı kaldılar. Bunun üzerine: "Yoksa Kitab'ın bir kısmına inanıyor, bir kısmını inkar mı ediyorsunuz?" mealindeki âyet nazil oldu.

İLGİLİ HADİSLER

İbn Mes'ud (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayetle, şöyle anlatıyor:

-Ya Rasulullah! dedim, hangi amel daha üstündür?

-**Vakti üzere kılınan namaz,** buyurdu.

-Sonra hangisi? Dedim.

-**Ana-babaya iyilik etmek,** buyurdu.

-Sonra hangisi? Dedim.

-**Allah yolunda cihat,** buyurdu.[1]

Ebû Zer (radıyallahu anh)'den yapılan rivayette, Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **"İyilikten (mü'minlerce iyi bilinen şeyden) hiçbir şeyi hakîr görme, küçümseme! İyilik yapacak bir şey bulamazsan, kardeşine karşı güler yüzle çık."**[2]

TARİHİ YÖNÜ

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz hicret etmeden önce Medine'de Evs ve Hazrec kabileleri arasında yıllardan beri sürüp gelen bir savaş, bir kan-gütme dâvası vardı. Bu yüzden bir takım menfaatler peşinde koşan Medîne Yahudileri de ikiye bölünmüştü; Nadîroğulları, Hazrec kabilesini; Kurayzaoğulları, Evs kabilesini tutuyordu. Halbuki Evs ile Hazrec ikisi de putperest olup, Kitap Ehli değillerdi.

Bu iki kabile arasında savaş başlayınca Yahudiler de tuttukları kabilenin yardımına koşar ve böylece birbirlerini öldürüp evinden ve yurdundan çıkarır, mal ve mülkünü yağma ederlerdi. Halbuki onların böyle yapması Tevrat hükümlerine göre haramdı. Tevrat Çıkış kısmı 20. bâbda bunu ifâde eden metinlere rastlamaktayız. Şöyle ki: "Babana ve anana hürmet et. Tâ ki Allah'ın Rabbin sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun. Katletmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Hırsızlık yapmayacaksın. Komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin. Komşunun evine tamah etmeyeceksin; komşunun karısına yahut kölesine, yahut cariyesine yahut öküzüne, yahut eşeğine ve komşunun hiç bir şeyine tamah etmeyeceksin."

Savaş sona erince Tevrat'ın hükmüyle amel etmek için fidye (kurtuluş akçesi) verip esirlerini kurtarırlardı. Kur'ân-ı Kerîm onların her bakımdan yanlış yolda bulunduklarını, Kur'ân'a inanmadıkları gibi Tevrat ile de dosdoğru amel etmediklerini açıklıyor.

Araplar da bu şaşkın Yahudilere:

-Hem birbirinizle savaşıyor hem de birbirinizin esirlerini fidye ver-

1 Buharî/İman; 18, Tevhîd: 48- Müslim/İmân: 138

2 Müslim/Birr: 144- Tirmizî/Et'ime; 30- Ebû Davud/Libas: 24.

mek suretiyle kurtarıyorsunuz. Doğrusu şaşılacak şey! diyorlardı.

Yahudiler:

-Evet, biz fidye verip esirlerimizi kurtarmakla emrolunduk, birbirimizle savaşmaktan da menolunduk, diye cevap veriyorlardı.

-O halde niçin savaşıyorsunuz? Sorulunca da,

-Yardıma söz verdiğimiz kabilenin perişan olmasını istemiyoruz da ondan, diyorlardı.

İşte İsrâiloğulları'nın durumu, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den önce de, O'nun devrinde de böyle idi. Onlar her hususta âlemlerin Rabbine değil, kendi dehalarına, kendi çıkarlarına bakarlardı. Nitekim Evs ile Hazrec kabilelerini tutmaları birtakım siyasî ve iktisadî sebeplere dayanıyordu.

AHLAKİ YÖNÜ

İnsanı insan eden, üstün vasıfta olan ahlâktır. Böyle bir ahlâkın hakikî dayanağı, dosdoğru imândır. Dinlerin tarifiyle, inanmamış bir kimsede iyi bir ahlâk mevcutsa, bu, ya Allah ve âhiret korku ve ümidinden ya devlet otoritesine uyma zorundan, ya zevahiri kurtarma siyasetinden, ya da cemiyetin umumî havasına katılma mecburiyetindendir. Bu faktörler ara yerden kalkınca, ne ahlâk kalır, ne de insanlık.

Onun için Cenâb-ı Allah bu konuda bütün ümmetlere telkin ettiği esas ve prensipleri İsrailoğulları'na da bildirmiş ve şüpheden uzak bir imândan sonra ilâhî buyruklara göre amel etmeleri hususunda onlardan söz almıştı. Bu söz alışın ana hatlarını şöyle sıralayabiliriz:

1- "Allah'tan başkasına ibâdet etmeyeceksiniz" esası konulmuş ve böylece imânın iyi ahlâka gerçek mesned olduğu gösterilmiştir. Sonra ahlâkî prensiplere geçilerek;

2- Ana-babaya karşı en güzel ve en uygun şekilde davranacaksınız.

3- Akrabaya,

4- Yetimlere,

5- Miskinlere ihsanda bulunacaksınız.

6- Diğer insanlara güzel söz söylemeyi itiyad edineceksiniz.

7- Namazı vakitlerinde dosdoğru kılacaksınız.

8- Zekâtı -gerektiği gibi- vereceksiniz.

9- Birbirinizin kanlarını -haksız yere- dökmeyeceksiniz.

10- Birbirinizi yurdunuzdan ve evinizden sürmeyeceksiniz.

Bütün bunları yerli yerince tatbik eden bir aile veya cemiyet ahlaken olgunlaşacağı gibi, hayatın nizamını, dayanışmanın faal tezgâhını kurmuş olur.

Ayrıca âyet-i kerîmede önce tatbikî bir iyilikle, sonra insanlarla güzel konuşmayı itiyad edinmekle emrolunuyor ki bu, ihsanın iki tarafını (kavli-fi'lî) içine almaktadır.

Hasan el-Basrî (radıyallahu anh) diyor ki:

"İnsanlara iyi söz söyleyin."

Cümlesi, iyilikle emretmek, kötülükten menetmek, halîm ve selîm olmak, affetmek ve müsamahalı olmak gibi manâlara şâmildir.

Tevrat'ta da bu esas ve prensiplere yakın fakat değiştirilmiş birtakım cümlelere rastlamaktayız. Tümüne "Evâmir-i aşare" (on emir) denilir.

Bu on emri milletlerin hayatına yepyeni bir nizamla getiren İslâm dînine karşı Yahudilerin çoğu sırt çevirdiler. Tevrat'ta da bunlardan bahsediliyor teranesiyle her iki Kitapla da amel etmediler. Ancak Abdullah b. Selâm ve emsali birkaç zat eski misaklarına riâyetle İslamiyet'e girdiler; çünkü aradıkları hakikî nizamı bu yeni dinde buldular.

İCTİMAÎ YÖNÜ

Yukarıdaki âyetleri milletlerin hayat nizamıyla karşılaştırıp tahlîl ettiğimiz zaman her millet için üç dönemin birbirini takip ettiğini görürüz:

1- Bir millet haline gelme ve bu birlik şuuru içinde geçen saadetli günler.

2- Mücâdele ile geçen ıstıraplı günler.

3- Çeşitli sebeplerin bir araya gelmesiyle yıkılıp zeval bulma günleri.

İzahına gelince: Birinci devre sekiz veya on esas ve prensiple gerçekleşir: Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru kulluk şuuru içinde birleşme ve kaynaşma, ana-babaya iyilik, akrabayı gözetmek, yetimin elinden tutup

başını okşamak, düşkünlere yardım etmek, cemiyet içinde hüsn-ü muaşerette bulunmak, gönül kırmamak için sözün en güzelini söylemek, namaz kılmak, içtimaî adaleti sağlamak için zekât ve sadaka vermek.

İkinci ve üçüncü devre, azgınlık, tuğyan, birbirini öldürme, haksız irtikâp, fuhuş, lüks hayat, ilme ve ilim adamına kıymet vermeme, vazifeyi ehil olmayana verme, dalkavukluk ve benzeri gayri ahlâkî fiillerin çoğaldığı ve bunların neticesi olarak büyük bir belânın eşiğe gelip dayandığı günlerdir. Akıllıca bir dönüş yapılmaz ve gereken bütün tedbirler alınmazsa, savaşlar, ölümler, esaretler, iktisadî çöküntüler, sefalet ve perişanlıklar başlar ve bir daha kalkmamasıya tarihin derinliklerine gömülmekle noktalanır.

İşte Kur'ân-ı Kerîm'de bu meş'um sonuca işaretle buyuruluyor ki:

"Sizden böyle yapanların cezası, ancak dünyada rüsvaylıktır; kıyamet gününde de en şiddetli azaba döndürülüp uğratılmaktır. Allah yapageldiğiniz şeylerden habersiz değildir."

İTİKADİ YÖNÜ

Kur'ân-ı Kerîm'de ana-babaya iyilikle emredilirken onların mü'min olmaları şart koşulmamıştır, "Bir vasıf üzerine terettüp eden hüküm, o vasfın illiyetini müşirdir," kaidesine göre ana-babaya saygı ve iyilik, sırf ana-babalık vasfını taşıdıkları içindir.

O halde âyet-i kerîmede geçen "Ana-babaya... İyilikte bulunun." cümlesi umum ifâde ediyor. Buna göre, ana-baba kâfir, putperest ve mecusî bile olsalar -ana baba oldukları için- onlara iyilikte bulunmak farzdır. Nitekim Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselam) küfür üzere bulunan babasını en yumuşak bir dille Hakk'a davet eder. Buna karşılık onun ağır hakaretlerine maruz kalırdı. Fakat hiç sesini çıkarmaz, onu kıracak bir davranışta bulunmazdı. Bu delile nazaran akrabaya, yetim ve düşkünlere de iyilik etmek vâcib olmuş oluyor. İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan naklen gelen "Zekât bütün hakları neshetmiş (hükümsüz bırakmış)tir" rivayeti zayıftır.

Ayrıca yukarıdaki âyetlerden namaz ve zekât gibi önemli iki ibâdetin Musevîlikte de farz olduğu anlaşılıyor. Ancak şekil ve keyfiyet bakımından bâzı farklar olabilir. Tevrat'ın Tesniye kısmında zekât konusuna temasla deniliyor ki: "Yerden çıkan mahsûlün öşrünün üç yıl sonunda verilmesi."

TASAVVUFÎ YÖNÜ

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِى اِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ اِلَّا اللّٰهَ

"Hatırlayın ki, İsrâîloğulları'ndan, Allah'tan başkasına tapmayın diye söz almıştık."

Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'un İsrâîloğulları'ndan tevhîd esaslarına bağlı kalmaları üzerine almış olduğu sözün, şuhûd âleminde ilk zuhur ve eseri "ana-babaya ihsandır". Çünkü ilâhî terbiye ve şefkatin varlık âleminde ilk tatbik yeri, diğer bir tabirle ilk zuhur mahalli, ana-baba gönülleridir. O halde onlara iyilik Allah (celle celaluhu)'ya ibâdetten sonra gelir.

Bu ölçüye göre, ilâhî muvasalat ve merhamet yakın akrabalar arasında zuhur ettiğinden onlarla kaynaşmak, ilgiyi kesmemek icap eder. Dinî ıstılahta buna "sıla-i rahm" denilir. Umursamayan kimse bu zuhura mazhar olamaz.

İlâhî velayet ve hıfzın yetimlere teveccühü has bir mana taşıdığı için onlara ihsanda bulunmak gerekir. Zira Allah umumî mânâda her mü'minin, hususî mânâda velîsi olmayanların velîsidir. Yetimlere hor bakmak veya onları himayeye almamak, ilâhî velayetten mahrumiyete sebep olur. Bunun içindir ki, her dînde yetimin hakkından ve korunmasından bahsedilmiştir.

İlâhî merhamet düşkünleri, idaresini teminden âciz kalan fakirleri Rububiyetinin has himayesine aldığı için onlara yardımda bulunmak icab ediyor.

وَالْمَسَاكِينِ

"Yoksullara iyilikte bulunun."

Âyeti bu sırrı ikinci bir mânâyla beyân edip bu hususdaki ilâhî nehyin perdesini aralıyor.

Umumî olarak da Cenâb-ı Hak bütün mahlûkatı merhametinin gölgesi altında bulundurur. Bu mânâyla herkesin hakkına saygı göstermemiz icap eder.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İsrailoğulları'nın "evâmir-i aşare"yi yerine getirmediklerinden, men-

faatleri icabı, Tevrat'ın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr ettiklerinden ve bunun sonucu olarak âhiret karşılığında dünya hayatını satın aldıklarından bahsedildikten sonra, tarih boyunca onların bu tutumunda fazla bir değişiklik, maddeperestliklerinde bir dönüş olmadığına temas ediliyor. Hz. Musa'dan sonra gönderilen peygamberlerin bir kısmını yalanlayıp bir kısmını öldürdüklerine ve bu sebeple ebedî saadet yurdunu önemsiz ve geçici hayat uğruna feda ettiklerine dikkatimiz çekiliyor. Ayrıca böylesine aşağılık olan bu milletin Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında suikast düşünce ve tertibinde olduklarına gizli bir işaret vardır ki bu, Hayber fethinde suyüzüne çıkmıştır.

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ اَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ ۚ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

87- Andolsun ki, Musa'ya o kitabı verdik. Ondan sonra da birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da beyyineler (açık belgeler ve mucizeler) verdik ve O'nu Ruhu'l-Kuds (Melek Cebrail) ile destekledik. (Bütün bu peygamberler aynı esas ve çoğu aynı şeriat üzerine birbirini takip edip İsrailoğulları'na gönderildiği halde) Size (Ey Yahudiler!) ne kadar peygamber, nefislerinizin hoşlanmayacağı bir buyrukla geldiyse, büyüklük tasladınız. Öyle ki, bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz (ve öldürmeye devam etmek istiyorsunuz).

İNİŞ SEBEBİ

Cenâb-ı Hak, Yahudilerin gelen her peygamber hakkındaki tutumlarında bir değişiklik olmadığını ve olmayacağını beyânla Müslümanları uyanık bulundurmak; Medîne içinde ve dışında yaşayan Yahudilerin son gelen peygamberi de öldürmek niyetinde bulunduklarını hatırlatmak için bu âyeti indirmiştir.

İLGİLİ HADİSLER

"Hazret-i Âişe validemiz (radıyallahu anha)'dan yapılan rivayete göre, Cenâb-ı Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm şâiri Hasan bin Sabit için

Mescid'e bir minber koymuştu. Hazret-i Hasan (şiirdeki kabiliyetiyle) Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'ı, (hicveden müşriklere karşı korur), onların birtakım herzelerini Rasulullah'tan def ederdi. Bunun için Allah'ın Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem), Hasan hakkında duâ eder ve:

"Allah'ım! Hasan'ı Rûhu'l-Kuds ile destekle; nasıl ki o, Senin Peygamber'ine (dil uzatanları şiirleriyle) defediyor."[1]

"Hakikat, Rûhu'l-Kuds gönlüme nefes etti ki, hiçbir can rızkını ve ecelini tamamlamadan elbette ölmez. O halde Allah'tan korkun da (rızık ve dünyalığı) talepte güzel davranın (helâlinden arzulayın)."[2]

"Hayber yemeği (zehirli et) devamlı bana düşmanlık etti. İşte şimdi yüreğime bağlı olan (can) damarının kopma zamanıdır."[3]

İLMİ YÖNÜ

İrsî huyların ve sonradan kazanılan nefsânî kusurların ahlâk kaidelerine, terbiye sistemlerine ve dînî buyruklara karşı zaman zaman sert tepkileri olur. Ancak bu üç faktörle huy ve alışkanlıkları değiştirmek mümkün müdür, değil midir? Bu hususta Kur'ân'ın hükmü nedir? Çünkü huy, diğer bir tâbirle nefis, alışkanlık peyda ettiği ve zevk duyduğu şeylerden çarçabuk ayrılmak istemez. Aksi bir telkin veya emirle karşılaşınca başkaldırıp isyan eder.

İster ırsî olsun, ister sonradan kazanılmış olsun, iyi veya kötü huyları değiştirmek konusu üzerinde çeşitli ve hattâ birbirine zıt fikir ve görüşler vardır. Bir kısım sosyologlara ve psikologlara göre, terbiye ve ahlâkın rûh ve karakter üzerinde gerçek bir tesiri yoktur. Diğer bir kısımlarına göre ise, irsî huylar üzerinde tesiri yoksa da sonradan kazanılan huylar ve alışkanlıklar üzerinde tesiri vardır.

İslâm bilginlerine göre, dîn ve terbiyenin her iki huy üzerinde de tesiri vardır. Asıl maya değiştirilmese bile, üzerinde bir tabaka hâlinde perdelenen pası gidermek ve onunla ilgili alışkanlıkları değiştirmek mümkündür. Buna işaretle Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem): **"İnsanlar madenler gibidir; câhiliye devrinde iyi ve seçkin olanlar, İslâm'a girdiklerinde de**

1 Buharî/Menakıb: 16, mecazî: 34, edeb: 91- Müslim/Fazâil: 154, 155- Ahmed: 6/72

2 İbn Hibbân. İbn Mesûd (radıyallahu anh)'den

3 Buharî - Darimî/Mukaddeme: 11.

iyi ve seçkindirler." buyurmuştur.[1]

Bu şerefli hadîsin ışığı altında konuyu inceleyelim: Batılı terbiyeciye göre, "İyisi ve kötüsü ile birlikte, bütün huylarımız fıtrî değil, mükteseptir. İnsan her türlü fikir, his ve huydan mücerret ve fakat her çeşit huy edinmeye müsait olarak doğar. Fikir ve duygularımız gibi, huylarımızı da hep çevremizden ve görüp öğrendiklerimizden alırız. Ancak irsî birtakım huyların da bulunacağını unutmamak lâzımdır. İnsan muayyen bir muhit, iklim ve hayat şartları içinde doğar ve yaşar, bu şartlar uyarınca aldığı dinî ve ahlâkî terbiyeye göre de ruhî karakterini kazanır. Fakat bu karakter bir defaya mahsus olarak teşekkül etmiş, zaman ve mekân içinde hiç değişmeksizin kaya gibi duran bir şey değildir. Bilâkis değişmesi ve değiştirilmesi mümkündür. Çünkü insan, normal olmak şartıyla, serbest bir irâdeye sahip ve bu kudretle sevk ve idareye muktedirdir. Esasen, terbiye ve ahlâk gibi disiplinlerin en eski devirlerden beri mevcut olması da bunların huylar üzerinde müessir olduğuna inanıldığının ve kötü huyların iyi bir terbiye ile değiştirilmesinin kabil olduğunun bir delilidir. Eğer terbiye ve ahlâkın huylar üzerinde hiçbir tesiri olmasaydı, binlerce seneden beri insanoğlu bu disiplinlere sarılıp inanmazdı. Terbiye ve ahlâkın öteden beri mevcut olmasına rağmen insanlardan bir kısmının hâlâ kötü huylu olması, bu disiplinlerin huylar üzerinde hakkıyla müessir olmadığını değil, müessir olacak şekil ve şartlar altında hakkıyla tatbik edilmediğini ve huyların ruhî mekanizmasının henüz lâyıkıyla bilinmediğini gösterir." Nitekim J.J. Rousseau "İctimaî Mukavele" ve bilhassa "Emil" adlı eserinde bu görüşü şiddetle müdafa etmiştir.

Netice olarak, yukarıdaki âyetler ve birçok hadîsler dinî ve ahlâkî terbiyenin rûh ve karakter üzerinde ve bilhassa nefsânî alışkanlıklara karşı büyük tesiri olduğunu gösteriyor. İsrâîloğulları'nın asırlara dayanan huy ve alışkanlıklarını değiştirmek cidden çok zordu. Onlar nefislerinin hoşlanmayacağı her terbiye ve dinî ahlâka karşı geldiler. Bu yüzden birçok peygamberleri yalanlayıp, bir nicesini öldürdüler. Cenâb-ı Hak rûh ve karakter üzerinde müessir olmayacak bir metodu elbetteki tatbik etmez ve ettirmez. Peygamberler vasıtasıyla -dünya kuruldu kurulalı- bu metodu uyguladığına göre, şartlar ve ortam diğer bir tâbirle tatbik sahası müsait olmadığı yerler müstesna, feyizli olduğunda hiç şüphe yoktur. Yalnız ne

1 Sahîh-i Buharî/Enbiya: 8. 14, 19, Menakıb: 1, 25, Tefsir: 12- Müslim/ Fezail: 168- Ahmed: 4/101

var ki, sistemli bir terbiyenin ve dinî ahlâkın huylar ve alışkanlıklar üzerinde sonsuz ve yüzde yüz kesin bir rolü vardır diyemeyiz.

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Kötü huy ve alışkanlıklar dînî ahlâk ve terbiye ile giderilmez de kendi haline bırakılacak olursa, irsî huylar gibi ruhun derinliğine yerleşir ve hoşlanmadığı her telkine karşı isyan eder. Böyle bir ruha sahip olan kişiler, ekseri nefislerinin hoşlanmadığı buyruk ve tavsiyelerle karşılaştıkları zaman büyüklük taslayarak yalanlamaya kalkışırlar. Nitekim Yahudilerin gönderilen Peygamberlere karşı tutumu böyle olmuştur. Onlardan azı gerçeği görebilmiş ve peygamberlere uymuştur.

İslâm ahlâk sistemi bu müzmin hastalığın tedavisi ve kötü huyların değiştirilmesi mevzuunda üç ahlâkî prensip koymuştur:

1- Şehvanî arzuları irâde kontrolüne ve nefis mücâdele metoduna tabi tutmak suretiyle frenleyip yönlendirmek. Bu alanda irâde bütün gücünü dînden almalıdır. Çünkü dînî terbiye ve ahlâk hasbi ve ulvîdir. Bu terbiye insanı yükseltir, iyiliği ve adaleti, hiçbir menfaat düşünmeden sevdirir. Ruhî otomatizmden olsun, çevre ve aileden olsun, kötü huy ve alışkanlıkları irâde kontrolü dışında bıraktığımız gün, sonu elîm ve mutsuzluk olur.

2- İbâdet yükünü yüklenmek suretiyle, nefis ve irsî kusurlara karşı boyun eğdirmemek ve buna devamla irâdeyi zaafa uğratmamak.

3- Bu iki yolda yürürken Allah korkusunu ve sevgisini -birbirinden ayrılmayan çiftler gibi-kalbin en sıcak köşesine yerleştirerek irâde ve ibâdetin kaynağı haline getirmek.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Bütün fitnelerin aslı, rüsvaylık ve aşağılığın menşei, günah ve isyanın hareket noktası "nefs-i emmâre"dir. Allah (celle celaluhu)'ya karşı vuku bulan ilk isyan, İblîs'ten olmuştur. Bunun da tek sebebi, nefisten gelen kibir ve hasettir. Bu yüzden İblis -bir rivayete göre- 80 bin yıllık ibâdet ve taatinin semeresinin tümünü çürüterek ebediyyen ilâhi rahmetten kovulmuştur. Âdem ve Havva'nın günahı ise, nefsin şehvet kapısından zuhur etmesidir. Böylece tarih boyunca işlenen her cinayetin ve kazanılan her günahın, nefsin tuğyanından meydana geldiği söylenebilir. Çünkü nefis, kötülüğü çok-

ça emreden bir iç kuvvettir. Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Senin en büyük düşmanın, iki yanın (bedenin, göğsün) içinde (gizli duran) nefsindir"** buyurmuştur.

Nefs-i emmâreleri çok kabarık olan İsrâîloğulları ilâhî buyruklara, peygamberlerin rehberliğine karşı kibirlenip isyan etmişlerdir. Bu yüzden ilâhî gazaba uğramışlardır.

TAHLİLLER

İsa, Süryanicedeki "İşû" isminin Arapçalaştırılmış şeklidir. "Cizvit" kelimesi, İsa isminin batıda kullanılan "Jezu" kelimesinin nispetli şeklidir ki aslı "Jezvit"dir.

Meryem, kök mânâ olarak "hizmetçi" anlamına gelir.

Rûhu'l-Kuds'den murat, İbn Abbas ile İbn Mes'ûd, Suddî, Rabî ve Katede'ye göre "Cibrîl"dir. Buharî ve Ebû Davud'un yaptıkları rivayetler de bu mânâyı teyid etmektedir. Nitekim **"Şüphesiz Ruhü'l-Kuds, kalbime şu sözü nefhetti..."** hadisinde geçen "Rûhu'l-Kuds" ile de Cibrîl kastedilmiştir.

وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ

"Ve onu Ruhu'l-Kudüs (Melek Cebrail) ile destekledik."

Hazret-i İsâ (aleyhisselam) hakkındaki âyette geçen Rûhu'l-Kudüs'ten murat, "İsm-i A'zam" olduğu yine İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan rivayet edilmiştir. Hazret-i İsâ (aleyhisselam) bu isimle ölüleri diriltirmiş.

Kurtubî'nin Mücâhid ve Hasan el-Basrî'den yaptığı rivayete göre, Kuds, Allah; Ruh da Cibrîl demektir.

Süddî'den yapılan bir rivayete göre, "Kuds" bereket, demektir. Temiz ve pâk mânâsına geldiğini söyliyenler de var. İbn Cerîr Taberîye göre, yukarıda geçen âyette anılan "Rûhu'l-Kuds" ile alâkalı en uygun te'vil "Cibrîl" ile tefsir edilenidir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yahudilere verilen bunca nîmetlere, art arda gönderilen birçok peygamberlere rağmen çoğu haset ve irsî huylarının tesirî altında kalıp, ilâhî rahmetin nurundan uzaklaştılar. O kadar ki, asırlardan beri bekledikleri ve zaman zaman vasıflarını bahsedip özlemini çektikleri âhir zaman Pey-

gamberi gelince, bilgi ve sözlerinin tam aksine bir yol tutup şöyle dediler: "Kalplerimiz kılıflıdır."

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۢ بَل لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا
جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ ۙ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ
عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِۦ ۚ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى
الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا بِمَآ أَنزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَن
يُنَزِّلَ اللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ ۚ
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾

88- (Yahudiler) "Kalplerimiz kılıflıdır" (artık hiçbir şey tesir etmez veya kalplerimiz ilim ve irfanla doludur, başka şeye ihtiyacımız yoktur) dediler. Öyle değil (siz o sözü bırakın). Allah küfürleri sebebiyle onlara lanet etti. Böyle olunca da pek azı imân ederler.

89- Allah katından onlara, yanlarındaki kitap (Tevrat)ı tasdik eden (yanlışlarını düzeltip semavî olduğunu bildiren) bir kitap (Kur'ân) gelince -ki daha önce inkâr edenlere karşı böyle bir fetih (yardım kapısının açılmasını) istiyorlardı-, (Tevrat'ta vasfını görüp) tanıdıkları şey (Kur'ân ve Hz. Muhammed) kendilerine gelince, onu inkâr ettiler. O sebeple Allah'ın laneti inkâr edenler üzerinedir.

90- Onlar Allah'ın kendi kullarından dilediği kimselere fazl-u kereminden indirdiği (âyetleri) haset ve azgınlık ile kıskanarak Allah'ın indirdiğini inkâr etmekle kendilerini ne kötü şey karşılığında (yok pahasına) sattılar da gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için ezici, üzücü, horlayıcı bir azap vardır.

İNİŞ SEBEBİ

وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا

"Ki onlar daha önce inkâr edenlere karşı böyle bir fetih (yardım ka-

pısının açılmasını) istiyorlardı."

el-Hâkim Müstedrek'inde, el-Beyhakî Delâil'de zayıf bir senetle İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan şöyle rivayet etmişler; Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) henüz peygamberlik emanetiyle gönderilmeden önce Hayber Yahudileri Gatafan kabilesiyle ne kadar savaşır, hezimete uğrarlarsa şu duâ ile Allah (celle celaluhu)'ya sığınırlardı: "Allahım! Son zamanda çıkacağını Tevrat'ta bize vaadettiğin Ümmî Peygamber Muhammed hakkı için bizi düşmanlarımıza galip kıl." Vakta ki Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) geldi, Yahudiler hasetlerinden, inkâra saptılar. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi.

Diğer bir rivayete göre, İkrime, İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan şöyle nakletmiştir: "Yahudiler, Evs ve Hazrec kabilelerine karşı son peygamber ile yardım göreceklerini bekliyorlardı. Fakat. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) gönderilince inat ve hasetlerinden inkâra düştüler. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi."

İLGİLİ HADİSLER

"Dört türlü kalp vardır: ..... Biri de kılıflı kalptir, gazaba çarpılmıştır. İşte bu, kâfirin kalbidir."[1]

"Büyüklük ve gurur taslayanlar kıyamet günü insanlar suretinde küçük karıncalar gibi haşrolunurlar. Küçük boyda olan her şey onlara üstün gelir. Tâ ki cehennemden "Bevis" denilen bir yere sokulurlar. Ateşlerin alevi onların boyunu aşar; Habal çamurundan yani ateş ehlinin (bedenlerinden) sıkılıp çıkarılan sulu nesnelerden içirilirler."[2]

TARİHİ YÖNÜ

Bilhassa M.S. VI. asırda yaşayan Yahudiler, Tevrat ve İncil'in apaçık müjdelediği âhir zaman Peygamber'inin yakında zuhur edeceğini pekiyi biliyorlardı. Bugün bile bir hayli tahrife uğramış Tevrat'ın Tesniye kısmın ın 18. babında şu cümlelere rastlamaktayız: "Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve sözlerimi onun ağzına koyacağım ve ona emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek."

1 İmam Ahmet bin Hanbel - İbn Kesir.

2 İmam Ahmet bin Hanbel - İbn Kesir.

Ne vakit ki son peygamber geldi, Yahudiler onun hak olduğunu bildikleri halde kendi ırklarından, Levî soyundan olmadığı ve dünyaya dönük aşırı hırslarını tatmin etmediği, menfaatlerine uygun düşmediği için hasetlerinden onu yalanlamaya kalkıştılar. O güne kadar son peygamber hakkında sayıp döktükleri bütün sözleri inkâr ettiler.

Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'ın rivayet ettiği bir hadîsi meâlen naklet-meyi faydalı buluyoruz: Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Yahudilerin toplandığı eve geldi ve **"Bana en âlim olanınızı gösterin"** dedi. Aralarından Surya oğlu Abdullah'a işaret ettiler. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Abdullah'ı tenha bir yere alıp, Allah (celle celaluhu)'nun İsrailoğulları'na lütfettiği nimetlere yemin verdirerek sordu:

-Beni Allah'ın rasulü olarak bilmiyor musunuz?

-Evet, hem ben, hem de kavmimizin çoğu bilir. Zira Tevrat'ta senin vasıflarından açık şekilde bahsedilir.

-O halde seni imândan meneden şey nedir?

-Kavmimin itikadına aykırı bir yola girmek istemiyorum. Onlar sana inanıp uyarlarsa, ben de derhal uyarım.

İkinci bir tarihî olayı İbn Kesîr kendi tefsirinde şöyle nakleder: Saîd bin Cübeyr, İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan rivayet etmiştir: Yahudiler, Evs ile Hazrec müşriklerine karşı son Peygamber'in geleceğini sabırsızlıkla bekliyor ve artık onunla zafer bulacaklarını, putperestleri tepeleyeceklerini söylüyorlardı. Bize kadar gelen rivayetler arasında onların söylediği şu cümleleri aynen yazıyoruz: "Peygamber'in zamanı gerçekten yaklaştı. O, bizim söylediğimizi tasdik ederek çıkar; biz de sizi Âd ve İrem'in öldürüldüğü gibi öldürürüz." Bekleyiş ve bilgi bu mahiyette iken Rasulullah Efendimiz son Peygamber olarak dünyayı aydınlattı. Fakat Yahudiler hased ve kinlerine mağlup olarak O'nu inkâr ettiler. Hazret-i Muâz b. Cebel, Bişr b. el-Berâ, Dâvud b. Seleme ve emsali zatlar onların bu dönekliğine hayret ederek şöyle sormuşlardı:

-"Bizler küfür bataklığında iken sizler Ehl-i Kitap olarak Rasulullah Efendimiz'i dört gözle bekler ve ancak onunla yardım göreceğinizi söylerdiniz. Rasulullah Efendimiz ile alâkalı haberleri bir bir sayıp dökerdiniz; onun evsafını gayet güzel tarif ederdiniz. Şimdi neredesiniz? İşte o

peygamber geldi, neden inanmıyorsunuz?"

Nadiroğulları'ndan Selâm b. Misken cevap vermiş:

- "Bu bizim bildiğimiz, evsafını tarif ettiğimiz peygamber değildir."

Buna benzer birçok tarihi vesikalar vardır. Hepsini getirmeye eserimiz müsait değildir.

Yalnız şunu ilâve edelim ki bir şeyi bilmek, onun hakkında bilgi edinmek kâfi değildir. Yahudilerin çoğu Rasulullah Efendimiz'in son peygamber olduğunu -evlâtlarını, karılarını tanıyıp bildikleri gibi- biliyorlardı. Fakat imân etmedikleri için ilâhî gazaba çarpılıp gittiler.[1]

AHLÂKÎ VE İCTİMAÎ YÖNÜ

Cemiyet ve milletler, fedakâr mürşitlerine, dâvaya inanıp her şeyini o uğurda harcamaktan çekinmeyen mücâhitlerine bağlanmak, onların etrafında aynı rûh ve heyecanı taşımakla selâmet kıyısına ulaşabilir. İnanmış büyük önderlere her milletin muttasıl ihtiyacı vardır: Mürşit ve ıslahatçıların elinden tutmayan, hakiki önderlere saygı göstermeyen milletlerin ömrü pek uzun olmaz.

Kur'ân-ı Kerîm buna misal olarak Yahudileri gösteriyor. Mısır'da çektikleri esaret hayatına ve ıstıraplı günlerine, Hazret-i Musa'nın önderliğiyle son verilmişti. Bu sebeple Yahudiler mutlu günlere kavuşmuş, ilâhî lütuf bir kere daha onlara teveccüh etmişti. Fakat ıstıraplı günleri çarçabuk unutan Yahudiler bir ara buzağıya tapınmışlardı. Hazret-i Musa'dan Hazret-i İsa'nın zuhuruna kadar geçen on iki asır içinde birçok peygamberler geldi. Fakat ıslahatçı kıymeti bilmeyen, büyük mürşitlerin etrafında toplanmayı gurur ve kibirlerine yediremeyen bu nefislerine dönük insanlar, bir kısım peygamberleri bile bile yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler. Sonunda zilletten zillete, gazaptan gazaba uğradılar. Millî varlıkları dağıldı, başka milletlerin himayesine sığınmak zorunda kaldılar. Böylece asırlarca bir bütün halinde millet olma vasfını kaybettiler. Son çare olarak Tevrat'ın haber verdiği üzere âhir zaman Peygamber'ini kendileri için bir kurtarıcı kabul ederek beklediler. Ne yazık ki, o da zuhur edince, menfaatlerine uymadığı için o büyük mürşit ve kurtarıcının etrafında toplanmadılar. Bilâkis inkâra

1 Bak: Âl-i İmrân Suresi, âyet 187. Â'râf Suresi, âyet:169.

saptılar ve neticede perişan oldular.

Kur'ân-ı Kerîm'de getirilen bu misal, cidden ibret ve öğütlerle doludur. Ne mutlu anlayanlara!

TAHLİLLER

قُلُوبُنَا غُلْفٌ

"**gulf**", "ağlaf"ın tekil şeklidir. Üzerinde perde olan, bu yüzden anlama ve idrâkten mahrum kalan kalp, demektir.

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre "gulf" birinci harfin ötüresiyle "gılâf"ın çoğuludur. Bu takdîre göre, "Bizim kalbimiz ilim kabıdır. Muhammed'in ilmine ve irşadına ihtiyacımız yoktur," demek istemişler.

يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ

"**yesteftihûne**" fiili, "yestensırûne" manasınadır. Yani Yahudiler müşriklere karşı âhir zaman peygamberiyle yardım bulacaklarını söyleyerek hep bu yardımı istiyorlardı.

بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ

İbn Abbas'a göre, birinci gazap, Tevrat'ın aslını zayi etmeleri ve onu değiştirmeleridir. İkincisi, Rasulullah Efendimiz'i bile bile inkâr etmeleridir. Veyahut Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'i inkâr etmeleri ve bir de "Üzeyr Allah'ın oğludur" demeleridir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Bakara sûresi 146. âyetle beyân edildiği gibi, kitap ehli, Rasulullah Efendimiz'i, kendi çocuklarını tanıdıkları kadar tanırlardı. Fakat ne yazık ki, yalnız bilmek veya tanımak kâfi değildir; Allah (celle celaluhu)'nun gönderdiği kitap ve peygamberlere inanıp bağlanmak lâzımdır. Çoğu, bile bile hakkı gizlediler de küfre düştüler.

Yukarıdaki âyetlerle, Yahudilerin Tevrat'ta geçen ilâhi buyrukları nasıl değiştirip tatbik etmedikleri bildirilmişti. Bu âyetlerle de onların ne Tevrat'a, ne İncil'e ve ne de Kur'ân-ı Kerîm'e bağlandıkları izah ediliyor. İmân iddiasında bulunan Kitap Ehlinin bile bile yalan söylediklerine misaller veriliyor.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ ۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ۜ خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا ۜ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا فِى قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۗ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهٖٓ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

91- Onlara: "Allah'ın (rahmet olarak) indirdiğine (Kur'ân'a) inanın, denildiği zaman," "Biz bize indirilene (Tevrat'a) inanırız" derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki (Kur'ân) onların yanındakini (Tevrat'ı) tasdik eden hak (bir kitap)tır. De ki: Eğer (cidden) mü'minler iseniz bundan önce neden Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?

92- (Nerede Tevrat'a bağlılık ve imânınız?) Andolsun ki, Musa size apaçık mucizeler, belgeler getirdi de sonra onun ardından buzağıyı (tanrı) edindiniz; zâlim olduğunuz halde (bu gibi küfrü gerektiren yola girdiniz).

93- (Ve nerede sözünüzün doğruluğu ki) bir vakit sizden söz almıştık: Tûr'u üzerinize yükseltip size verdiğimiz (Tevrat)ı sıkı tutun, (buyruklarımızı iyice) dinleyin, demiştik. (Ama) onlar (yani atalarınız), "Dinledik ve karşı geldik" demişlerdi. Küfürleri sebebiyle buzağıya (tapma) sevgisi (içlerine) sindirilmişti. De ki: "Eğer mü'minler (olduğunuzu iddia ediyor) iseniz, imanınız size ne kötü şey emrediyor!"

AHLAKİ YÖNÜ

Tevrat'ın birçok hükümleriyle amel etmeyen ve bazı dünyevî maksatlarından dolayı onu tahrif eden Yahudiler, Kur'ân'ın İsrailoğulları'ndan olmayan bir peygambere indirildiğini hazmedemeyerek onu inkâr ediyorlardı. Bildikleri halde onları hak yoldan alıkoyan tek kuruntuları bu idi.

Yukarıdaki âyetlerle onların bu haksız tutumları, göz göre göre yalan söyledikleri yüzlerine vurularak, imân ahlâkından ne kadar yoksun

oldukları haber veriliyor: "Eğer (cidden) mü'minler iseniz bundan önce neden Allah (celle celaluhu)'nun peygamberlerini öldürüyordunuz?" Halbuki onlar (o peygamberler) İsrailoğulları'ndan idiler. Aynı zamanda Tevrat, hiçbir Peygamber'in öldürülmesine cevaz vermemiştir. Nerede kaldı Yahudilerin, "Biz, bize indirilene (Tevrat'a) inanırız" sözleri! Hakikatte ise onlar hiçbir semavî kitapla amel etmiyorlardı. İlahi kitaplar onların elinde bir oyuncak, dilinde bir masal şeklini almıştı. Ahlaken bu kadar bayağılaşan, menfaati için her türlü yalan ve inkârı caiz gören bir millet asla felah bulmaz. Akıbeti felâket ve hüsran olur. Nitekim Yahudiler felâketten felâkete, hüsrandan hüsrana sürüklenmişlerdir.

İCTİMAÎ YÖNÜ

Kendi gözüyle görebilen, kulağıyla dinleyebilen, kafasıyla düşünebilen ve her hususta ilimle dîni rehber edinmesini bilen aile ve milletler, yaşamanın en iyi yolunu bulmuş sayılırlar. Piramitleri yükselten, yüksek binalar yaptıran fir'avnların eriştiği medeniyet, milleti kör, sağır ve fikirsiz hale getirdiği ve görebilen, duyabilen, düşünebilen yalnız fir'avnlar olduğu için, o medeniyet el değiştirmek zorunda kalmış ve Mısırlılar da asırlarca doğru yolu bulamamışlardı.

İsrâîloğulları, Mısır'da geçen iki asırlık zaman içinde göz ve kulaklarını kaybetmişlerdi. O kadar ki, ancak kendi mizaçlarında olan önderin gözüyle görebiliyor, kafasıyla düşünebiliyorlardı. Bu yüzden dalâlete düştüler. Hz. Musa'nın açtığı geniş caddede yürümesini bilemediler. Sâmirî'nin yaptığı altın buzağıya tapınma bedbahtlığına uğradılar.

Cenâb-ı Hak, yukarıdaki âyetlerle İslâm âlemini irşat etmek için Yahudîleri misal olarak veriyor. Başkasının aklıyla düşünmeyin, gözleriyle görmeyin. Başka milletleri kendinizden üstün görerek onları efendi edinmeyin, ilim ve din, iki meşale halinde elinizde olsun. Önünüzü ancak bu ikisiyle aydınlatın. O zaman hakkı görebilir, gerçeği düşünebilirsiniz!

TAHLİLLER

وَاسْمَعُوا İtaat yollu dinleyin.

قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا Sözünü dinledik, emrine karşı geldik.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıda geçen âyetlerle Yahudilerin samimi olmadığı, aslında hiç-bir peygambere -İsrailoğulları'ndan olsun olmasın- inanmadıkları, sadece Kur'ân-ı Kerîm ile değil, Tevrat ve İncil ile de amel etmedikleri bildirilerek, onların ne kadar yalancı olduğu ve sınırsız bir hırs perdesi altında kalp tıkanıklığına uğradıkları anlatılıyor.

Bu âyetlerle de onların devam edegelen samimiyetsizlikleri ortaya konularak dîn ve imân babında bütün iddiaları çürütülüyor.

قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا
الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَّتَمَنَّوْهُ اَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْهِمْ ؕ وَاللّٰهُ
عَلِيْمٌ بِالظّٰلِمِيْنَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ ۛ وَمِنَ الَّذِيْنَ
اَشْرَكُوْا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ ۛ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهٖ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ
يُّعَمَّرَ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾

94- (Ey Peygamber!) De ki: Eğer âhiret yurdu Allah yanında başka insanlara değil de yalnız size mahsûssa, haydi ölümü temenni edin, doğru kişilerden iseniz!

95- Bunu, elleriyle işleyip önden gönderdikleri (fena amellerinden) dolayı asla temenni etmezler. Allah o zalimleri hakkıyla bilendir.

96- Andolsun ki, onları (dünya) hayatına karşı diğer insanlardan ve (hattâ) Allah'a ortak koşanlardan daha düşkün ve hırslı bulursun! (O ka-dar ki) onlardan her biri kendisine bin yıl ömür verilmesini ister. Halbuki bu uzun ömür ile yaşama onu azaptan uzaklaştırıcı değildir. Allah işleye-geldiğiniz şeyleri görüp bilendir.

İNİŞ SEBEBİ

Medine ve civarındaki Yahudiler, inen son Kitab'ın İsrâîloğulları'n-dan birine verilmediğini görünce bildikleri halde inkâra saptılar ve sadece Tevrat'a inandıklarını, ancak onunla amel edeceklerini ileri sürerek, kendi

milletlerinin Allah tarafından seçilmiş sevgili kulları olduklarını, dünya ve âhiret nimetlerinin kendilerine has kılındığını iddia ettiler. Hristiyanlarla aynı pozisyona girerek "Cennete ancak Yahudi yahut Hristiyan olanlar girebilir" dediler. Bunun üzerine,

قُلْ اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُوْنِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ

"De ki: Eğer ahiret yurdu Allah yanında, başka insanlara değil de yalnız size mahsûssa, haydi ölümü temenni edin, doğru kişilerden iseniz." mealindeki ayet indi.

İLGİLİ HADİSLER

"Eğer Yahudiler ölümü temenni etmiş olsalardı derhal ölür ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Ve eğer Rasulullah ile lânetleşmeye çıkmış olsalardı, dönünce ne çoluk-çocuklarını, ne de mal bulurlardı."[1]

"Eğer Yahudiler ölümü temenni etmiş olsalardı, derhal hepsi ölürdü."[2]

Rasulallah Efendimiz geceleyin, kalkınca şu duayı okurdu:

"Ey, Cebrail, Mikâil ve İsrâfîl'in Rabbi olan, gökleri ve yeri yoktan yaratıp vücuda getiren, gizli ve aşikâr her şeyi bilen Allahım! Sen, ihtilâfa düştükleri hususlarda kulların arasında hükmedensin. İhtilâf vâki olan haklı hususlarda beni kendi izninle doğruya ve gerçeğe ulaştır. Hakikat Sen dilediğini dosdoğru yola iletirsin."[3]

İTİKADİ YÖNÜ

Dîne, ebedî saadet kapısını açacağı için değil de sadece millî varlığı bir dizide tutmaya yarayan bir vasıta nazarıyla bakan ve onun emir ve nehiylerini, ceza ve mükâfatla alâkalı bulunduğu için değil, birtakım dünyevî emel ve menfaatlerine uyup uymama açısından ele alıp, uyanı tatbik eden, uymayanı -dinden değilmiş gibi- bir tarafa iten bir kavim hakikî dindar

1 İmam Ahmed b. Hanbel

2 İbn Kesir: İbn Âbbas (radıyallahu anh)'den

3 Sahih Hadistir.

sayılabilir mi? Dîni istismar eden, Allah (celle celaluhu)'nun kitabını kendi arzusuna göre değiştiren bir millet ebedî huzur ve rahata, ilâhî cemal ve hoşnutluğa erişebilme uğrunda çekinmeden canını ve malını feda edebilir mi? Bize göre bu iki sorunun da cevabı "Hayır".

İşte yukarıdaki âyetlerle bizleri uyandırmak, hakikî dindar kılmak için Cenâb-ı Hak, dindarlık ve itikadları sözde kalan, tatbikatta eseri dahi görülmeyen bir milletten bahsediyor; İsrâîloğulları'ndan. Onların -az yukarıda belirtildiği gibi- bir takım kuruntuları vardır; "Ateş bize ancak sayılı günlerden ibaret kısa bir müddet dokunacaktır", "Âhiret yurdu başkasının değil, hasseten bizimdir" gibi… Bu ifâdelerin, âhirete dosdoğru inanan bir gönülden kaynamadığını ispat yolunda Kur'ân-ı Kerîm şöyle bir kapı açıyor: "Eğer ahiret yurdu Allah yanında başka insanlara değil de yalnız size mahsûssa, haydi ölümü temenni edin, doğru kişilerden iseniz!"

Dünyada asırlarca esaret zinciri ve zillet kaydı içinde yaşayan, fakat ebedî mutluluğa yani âhfret yurduna inanıp ona erişmeye yol bulan bir millet, bir ân önce elemli, ıstıraplı bir hayattan elemsiz ve kedersiz ve huzur içinde sonsuz bir hayata kavuşmak istemez mi? Çünkü inananlar için ölüm yok olmak demek değildir, ıstıraplara son veren bir intikaldir; ayrı bir ev ve âleme göçetmektir. Ama Yahudiler ölümü temenni etmek şöyle dursun -bütün meşakkatlere rağmen- Zerdüştîler gibi, câhiliye devri Arapları gibi bin yıl yaşamak isterler. Bu istek onların dîn ve âhiret mefhumu hakkındaki imânlarının derecesini meydana koymaktadır.

Belki de onların kasdettiği âhiret yurdu, Mezopotamya ve Filistin toprakları üzerinde dünya nimetlerine kavuşup, bütün İsrâîloğulları'nın bir araya gelerek hayallerinde kurdukları millî bir ihtişama erişmektir.

Büyük müfessir İbn Cerîr et-Taberî (H:224-310/M:838-922) diyor ki: "Bu âyet, Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ile Yahudi bilginleri arasında âhiret yurdu ile ilgili ihtilâfı halleder mahiyette âdil bir önermedir. Şöyle ki, Cenab-ı Peygamber bu âyetin ışığı altında Yahudi bilginlerine:

- Eğer haklı iseniz ölmeyi temenni edin! Çünkü ölüm size bir zarar vermez. İddia ettiğiniz imân hususunda bir şüpheniz yoksa, ölüm sizi dünya meşakkatinden, esaret zilletinden kurtarıp geniş bir rahata kavuşturur," diyordu.

Ve "O halde iki taraf da yalancı ve haksızlar için ölümü istesin!" tek-

lifi yapılıyordu. Fakat Yahudiler böyle bir lânetleşmeye yanaşmadılar.

Hem asırlardan beri felsefe ile Musevîlik arasında çekişme ciheti olmadığı, ilim tarihinde böyle bir nizaa rastlanmadığı da Yahudilerin uhrevî akidelerindeki sarsıntıyı, diğer bir tabirle mecra değiştirdiğini daha açık meydana koymaktadır. Nitekim İskenderiye'de yerleşen Yahudilerden metafiziğe (felsefeye) yönelip çalışan, dinle felsefeyi bağdaştıran ve bir taraftan Yahudi ve Babil gelenek ve göreneklerini, diğer taraftan Yunan harsını birbiriyle telife uğraşan bilginlerin sayısının kabarık olduğu bilinmektedir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Her bakımdan Tevrat ve İncil'i tashih eden ve Yahudilerin yalan-yanlış iddialarını çürüten Kur'ân-ı Kerim'in son derece açık ve haklı belgeleri karşısında şaşıran Yahudiler, bu defa Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e vahiy getiren melek Cibril'e dil uzatıp, onu Yahudi düşmanı olarak ilân ettiler. Mîkâîl'e karşı da büyük sempatileri olduğunu söyleyerek açık bir tezat içinde bocalamaya başladılar. Aşağıdaki âyetler onların bu şaşkın halini tasvir ediyor.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ
وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

97- De ki: Kim Cibril'e düşmansa, (bilsin ki) o kendinden önceki kitapları tasdik eden, inananlar için doğru yolu gösteren ve aynı zamanda müjde olan Kur'ân'ı Allah'ın izniyle senin kalbine indirmiştir.

98- Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cibril'e ve Mikâîl'e düşmansa, (bilsin ki) Allah da mutlaka o kâfirlerin düşmanıdır.

İNİŞ SEBEBİ

Buharî'nin Enes b. Mâlik (radıyallahu anh)'den yaptığı rivayete göre, Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in geldiğini duyan Abdullah b. Selâm, Peygamber'i karşılayarak demiş ki:

- Sizden ancak bir tek Peygamber'in bileceği üç soru soruyorum:

"Kıyâmet'in ilk alâmeti nedir? Cennet ehlinin ilk yiyeceği nesne nedir? Çocuğu babasına veya anasına çeken nedir?"

-Az önce Cibril bunların cevabını bana bildirdi, deyince;

-Cibril mi?

-Evet.

-Melekler arasından o, Yahudilerin düşmanıdır, karşılığını vermişti. Bunun üzerine yukarıdaki iki âyet indi.

İniş sebebi hakkında bundan başka birçok rivayetler vardır. Fazla bilgi için İbn Kesîr, Lübab ve Kurtubî tefsirlerine müracaat edilsin. Özet olarak, bu âyet İsrâîloğulları'ndan, "Cibril bizim düşmanımızdır, milletimizin başına gelen bunca dert ve belâları hep o sevk-u idare etmiştir, Mîkâîl ise dost ve yarımızdır. O, hep hayır ve rahmetle iner", diyenlere bir cevap teşkil eder.

TARİHİ YÖNÜ

İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre, Cibril'in son peygambere getireceği vahyi, İsrâîloğulları'ndan birisine getireceğini bekleyen Yahudiler, Cibril'in Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e indiğini, vahyi O'na götürdüğünü öğrenince her ikisine de düşman oldular ve Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'i ashabı arasında mahcup etmek için toplanıp bir heyet hâlinde meclis-i saadete geldiler ve:

-Sizden öyle bir şeyden soracağız ki onun cevabını ancak bir tek peygamber verebilir!

-İstediğinizi sorun, fakat bana söz verin, sorunuzu cevaplandıracak olursam İslâm dinine girip bana uyar mısınız?

-Evet, tamam kabul ediyoruz.

-O halde soracağınızı hemen sorun.

Bunun üzerine Yahudi bilginleri önceden hazırladıkları sorularını bir bir sormaya başladılar. Önce:

-Tevrat inmeden evvel İsrail hangi yemeği kendine haram kılmıştı? Erkek ve kadın menisi arasındaki fark nedir? Doğan bir çocuk anasına veya babasına benzer, niçin? Tevrat'ta bahsedilen ümmî peygamberden bize haber ver? Ve meleklerden hangisi o Peygamber'in dost ve yârıdır?

Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) aynı şartı tekrar edip onlardan söz aldıktan sonra şöyle cevap verdi:

-Bahsettiğiniz İsrail'in Yâkub olduğunu bilir misiniz? O şiddetli bir hastalığa tutulmuştu. Allah için şöyle nezretmişti: "Eğer Allah bana afiyet lütfederse, en çok sevdiğim yemeği ve içeceği kendime haram kılacağım." Yemeğin en sevimlisi ona deve eti, içeceğin de en sevimlisi deve sütü idi.

Yahudiler:

-Evet, doğrudur, dediler. Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) devamla:

-Allahım! Sen şahit ol. Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah hakkı için söyleyin, erkeğin menisinin kalın beyaz veya kremi, kadının menisinin ince ve sarımtırak olduğunu bilir misiniz? Temas hâlinde hangi su galip gelirse çocuk ona benzer (Allah'ın izniyle).

-Evet, doğrudur.

-Allahım! Sen şahit ol. Benim dostum bilhassa Cibril'dir. Allah her gönderdiği peygambere onu elçi olarak indirmiştir.

-İşte şimdi bu hususta biz sizden ayrılıyoruz. Başka bir meleği dost olarak gösterseydiniz size uyar ve sizi tasdik ederdik!

-Peki size Cebrail'i sevdirmeyen şey nedir?

-O bizim düşmanımızdır. Milletimize çok zararları dokunmuştur.[1]

İşte böylece çoğu inat edip, küfre düştüler, birkaç tane aklı eren de Müslüman oldular. Bunlardan Abdullah b. Selâm, Rasulallah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e dedi ki: "Ya Rasûlallah! Müslüman olduğumu hemen ilân edecek olursam, Yahudiler bana birçok iftiralarda bulunabilirler. Siz önce onlara benim nasıl bir kimse olduğumu sorunuz; ondan sonra ben meydana çıkıp İslamiyet'e girdiğimi ilân edeyim." Biraz sonra gelen Yahudilere, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle sordu:

- Abdullah b. Selâm'ı nasıl bilirsiniz, aranızdaki mevkiî nedir?

O bizim hayırlımızdır, hayırlı bir babanın evlâdıdır; nezdimizde büyük bir mevkiî var; hepimiz onu "efendimiz" olarak sever ve sayarız.

1 Müsned-i İmam Ahmed

-Müslüman olduğunu görürseniz?

-Allah onu İslâmiyet'ten korusun, uzak tutsun!

Bunun üzerine Abdullah meydana çıkıp "Kelime-i şahadet" getirerek müslümanlığını ilân etti. Duruma son derece üzülen Yahudiler bu kere ağız değiştirerek ilk kanaatleri hilâfına bir beyânda bulundular:

- Abdullah bizim en kötümüzdür ve en kötü bir babanın evlâdıdır! dediler.

Hazret-i Abdullah tebessüm ederek: "Ya Rasûlallah! İşte korktuğum bu idi"[1] diyerek üzüntüsünü belirtti.

Evet, Yahudilerin bu konuda da Tevrat ile amel etmedikleri anlaşılıyor. Tevrat'ın Danyal (Daniel) kısmında 8. bâbda Hazreti Danyal'ın gördüğü bir rüya ve yorumunun bizzat Hazret-i Cibril tarafından yapıldığı açık bir ifadeyle anlatılır. Bundan başka bir iki yerde daha Hz. Cibril'den bahsedilir.[2]

TAHLİLLER

"Cibril" ismi, dördü meşhur, dördü şazz (kıyas harici) olarak sekiz lügat üzerine okunmuştur: Cebreîl - Cibril - Cebrîl - Cebreil - Cebreill - Cebrail - Cebrail - Cebrin. Ve bu isim ucme ve mârife olduğundan gayr-i munsarif gelmiştir. İbrânicedir; "cibr" ile "il" kelimelerinin bir araya getirilmiş şeklidir; Allah (celle celaluhu)'nun kulu mânâsına gelir. Vahiy getiren meleğin has ismidir. Ayrıca bu meleğin sıfat mâhiyetinde birkaç ismi daha vardır: "Rûhu'l-kuds", "Rûhu'l-emîn", "Rûh"... gibi.

فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ

Meydanda olan iki zamirden birincisi Cibril'e, ikincisi Kur'ân'a râci'dir. Bu cümle şöyle ifâde ediliyor: Cibril'e düşmanlık eden, Allah (celle celaluhu)'ya, kitabullaha ve Peygambere, dolayısıyla bütün meleklere düşmanlık etmiş sayılır. Çünkü kitabı Allah tarafından indirip getiren odur.

وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ

Yalnız iki meleğin anılması, onların üstünlüğüne işarettir, o halde

1 Buharî.

2 Bak: Nisa suresi 171. Hacc suresi 75.

bu ikisinden birini sevmeyen, bütün melekleri sevmiyor demektir. Çünkü meleklerin hiçbiri Allah (celle celaluhu)'ya isyan etmez, günah işlemez ve emrolunanı aynen yerine getirirler.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Son nebinin geleceğini bütün milletlerden daha iyi bilen ve hidâyet nurundan yansıtacağı ışıkla cihanı aydınlatacağına dair ilâhî kaynak (Tevrat)tan yeteri kadar bilgi elde eden Yahudilerin, Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in zuhurundan sonraki tutumları, bu bilgilerine uymamıştır. Tarih boyunca onların peygamberler hakkındaki davranış ve düşünceleri yeknesaklığını muhafaza etmiştir. Nitekim son nebiye inanacakları yerde O'nun halk içindeki itibarını düşürmek, prestijini sarsmak için olmadık yalan, tezvir ve iftiralarda bulundular. Cenâb-ı Hak onların karakterini bir daha meydana koyduktan sonra merhameti icâbı onları yeniden ikaz ederek son peygambere ve Kitaba uymalarını, peygamberlere yakışmayan isnatlardan kaçınmalarını tenbih ediyor.

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ اِلَّا الْفَاسِقُوْنَ ﴿٩٩﴾ اَوَكُلَّمَا
عَاهَدُوْا عَهْدًا نَّبَذَهٗ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ ۭ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاۗءَهُمْ
رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيْقٌ مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ ۘ
كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَاۗءَ ظُهُوْرِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠١﴾ وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ
عَلٰي مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ
النَّاسَ السِّحْرَ ۗ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَي الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ۭ وَمَا
يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَآ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۭ فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا
مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ۭ وَمَا هُمْ بِضَاۗرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ
اللّٰهِ ۭ وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۭ وَلَقَدْ عَلِمُوْا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي
الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۭ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ

اَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۘ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ۚ ﴿١٠٣﴾

99- (Ey Peygamber!) Andolsun ki, Biz sana (dünya nizamını, toplum düzenini sağlayan, hakkı bütün açıklığıyla yansıtan) apaçık âyetler indirdik. Onları ancak yoldan çıkan sapıklar inkâr eder.

100- Onlar (Yahudiler) ne kadar bir ahidde bulundularsa, içlerinden bir kısmı onu bozup (peygamberlerin ve mürşitlerin yüzüne) atmadılar mı? Zaten onların çoğu (ahde bağlı kalmaz ve) dosdoğru imân etmezler.

101- Onlara Allah katından yanlarındaki şeyi (Kitab'ı) tasdik edici bir peygamber gelince, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı, sanki onu bilmiyorlarmış gibi, Allah'ın kitabını arkalarına attılar.

102- Şeytanların (o bozguncu kötü ruhluların) Süleyman'ın mülkü hakkında uydurduklarına uydular. Halbuki Süleyman kâfir olmadı, fakat o şeytanlar (bozguncu ruha sahip olanlar) kâfir oldular da insanlara sihir öğretiyorlardı. Babil'de melek (tabiatlı) Hârût ve Mârût üzerine (sihir ilmî ve benzeri) bir şey indirilmemişti. Zaten o ikisi, "Biz(im bilgimiz sîzin için) bir fitne (imtihan)dır. Sakın (sihir ve büyü ilmini öğrenerek) kâfir olmayın!" demedikçe hiçbir kimseye (sihir) öğretmezlerdi. Fakat (sihir ve büyü meraklıları ve bunları geçim vasıtası yapanlar) o ikisinden, koca ile karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Halbuki Allah'ın izni olmadıkça onlar bir kimseye zarar verici olamazlar. (Çünkü her olay, Allah'ın kâinattaki câri kanunlarına göre meydana gelir). Ve onlar kendilerine zarar verecek, fayda sağlamayacak şeyleri öğrenmeye devam ediyorlardı. Andolsun ki, onu (sihri, ona ait bilgileri) satın alan kimsenin âhirette bir nasibi olmadığını biliyorlardı. Onlar kendilerini nasıl da âdi, önemsiz şey karşılığında sattıklarını bir bilselerdi!

103- Ve eğer onlar (Yahudiler, Peygambere ve Kur'ân'a) inanıp (sihir ve büyüden) sakınmış olsalardı, Allah katından (kendilerine verilecek) sevap daha hayırlı olurdu. Bunu bir bilselerdi!

İNİŞ SEBEBİ

İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre,

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ ۚ

Âyet-i kerîmesi, Yahudilerden Abdullah b. Sûryâ'nın Cenâb-ı Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e: "Ya Muhammed! Bizim bildiğimiz hiçbir şeyi bize getirmedin ve sana apaçık belgeleri hâvi bir âyet inmedi ki sana uyalım," demesi üzerine nazil olmuştur.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ

âyeti ise, Yahudilerin Hazret-i Süleyman'ı bir sihirbaz olarak kabul etmelerini reddeder mahiyette inmiştir.

İLGİLİ HADİSLER

"Helak edici yedi (büyük günahtan) sakının: 1- Allah'a eş-ortak koşmak, 2- Sihir, (büyü), 3- Haklı bir meseleden dolayı müstesna, Allah'ın (öldürülmesini) haram kıldığı bir kimseyi öldürmek, 4- Ribâ (faiz) yemek, 5- Yetim malı yemek, 6- Savaşta cepheden kaçmak, 7- Hayasızlıktan uzak, fuhuştan habersiz mü'mine kadınlara zina isnat etmek."[1]

"Sihirbazın haddi, kılıçla vurulmaktır."[2]

"Kim bir arrâf (gaybı bilir iddiasında olan, yıldızlardan hüküm çıkaran)a veya bir kâhin (büyücüye, gaybdan haber verene (inanarak) gelirse şüphesiz ki o, Muhammed'e indirileni inkâr etmiştir."[3]

"Kim bir düğüm bağlar da üzerine üflerse, gerçekten o, sihir yapmıştır."[4]

İLMÎ VE TARİHİ YÖNÜ

Lügatte: Sessizce birinin akciğerine vurup onu değiştirmek ve sersem etmek mânâsına gelen "sihir", bilâhare cadılık ve büyücülük anlamında kullanılmıştır. Bu manayla sihir üç kısma ayrılır:

1- Hakikati olmayan hîle ve tahyîl. Buna gözbağıcılık, gözboyacılık derler. Bilhassa el çabukluğunun bunda büyük rolü olsa gerek.

2- Cin ve şeytanlara yaklaşmak suretiyle onların yardımına nâil olmak ve bu vasıtayla birtakım hayreti mucip, diğer bir tâbirle harikulade

1 Buharî/Vasayâ: 23, Hudud: 18, Tıb: 48- Müslim/İman: 144

2 Tirmizî/Hudud: 27

3 Buharî-Ebû Davud/Tıb: 21- Müslim/Selâm; 125 Ahmed: 2/429-4/68-5/380

4 Nesâî/El-Hasen rivâyetiyle Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'den - et-Terğîb ve't-Terhib: 4/437.

şeyler göstermek.

3- İkinci kısımdaki yolu biraz daha geliştirip iyice şeytanlaşmak suretiyle ruhî tesirler icra etmek ve böylece -hakikatle ilgisi olmadığı halde- görünürde eşyanın şekillerini değiştirmek.

Bu taksimatın ışığı altında "sihr"i şöyle tarif ederler: Sihir, tabiatta mevcudiyeti kabul edilen gizli bir kuvvetten faydalanarak yapılan tesir. Diğer bir tarifle: Haricî eşyaları görünürde insan irâdesine uymaya mecbur etme sanatı. Büyüleyici mâhiyette olan şiir ve güzel söz hakkında da "sihir" tabiri kullanılmıştır.

Sihrin tarihi bir hayli gerilere uzanır:

Eski Yunan medeniyetinden daha evvelki medeniyetlerde bilhassa Babil ve Keldanîler'de sihrin dîn ile karışarak halk üzerinde müessir bir müessese halini aldığı muhakkaktır. "Ur Tarihi ve Abideleri" adıyla bir eser yazan C.J. Gadd'in fikrine göre, her ne kadar Babil ve Keldanîler'de bütün marifetlerin ilâhı olan "Oannes" vakıa hayırsever bir ilâh gibi tasavvur ediliyorsa da ilâhların düşmanlıklarından ve fenalıklarından insanları korumak için o vaktin ruhanîleri, sihri bir çeşit dini ayin (rite) gibi kullanıyorlardı. Gerçekten de el-Cezire'nin iki büyük nehir arasında ve her ân feyezana ve fırtınalara maruz bir iklimde olması, ilâhlardan fenalıklar gelebilmesi fikrini kuvvetlendirmiş olabilir.

Babil'de (Animizm) denilen ruhlarla alâkalı dini telakki, cin ve şeytanlara aşırı derecede bağlılık Musa Peygamber'den evvelki İbrânîler devrinde çok revaçta idi. Sihirbazlık ve büyücülük de o devirden kalmıştı.

Bu yüzden İsrâîloğulları tarih boyunca kendilerini sihir ve büyücülüğün tesirinden alamamışlar, ilâhî kudretle cin ve şeytanlara hükmeden Hazret-i Süleyman'a sihirbaz diyecek kadar şaşkınlık göstermişlerdi. Yahudilere göre bu bâbda Süleyman ne ise, İranlılar'a göre de Cemşid aynı şeydir.

İslâm müfessirlerinden çoğuna göre: Şeytanlar sihir ve büyücülüğün kaynağıdır. Göğün duvarlarını dinlerler ve işittiklerine yalanlar katarlardı; sonra bunları kâhinlere, büyücülere naklederler ve bu bilgilerden kitaplar meydana getirirlerdi. Bunlar insanlara bu kitapların ihtiva ettikleri şeyleri öğretirlerdi. Bu inanç Hazret-i Süleyman zamanında çok yaygındı; o derecede ki bu bilginin ve tabiat ile cinler üzerinde icra ettiği hâkimiyetin

kaynağı Süleyman'dır, diye söylenirdi. Yukarıdaki âyetler bu isnadı reddederek Hazret-i Süleyman'ın sapmadığını bildiriyor.

Eskiden beri Babilliler, Keldanîler, Süryânîler ve Mısırlılar arasında sihrin geniş bir saha kapsadığını çeşitli kaynaklardan öğrenebilmekteyiz. Bu gün de ibtidaî (ilkel) topluluklar arasında sihir önemli bir yer işgal etmektedir; Avustralya yerlileri her şeyden fazla sihirden ve büyücülerden korkarlar. Yıldırım, fırtına, sel ve benzeri olayları hep sihirbazlara isnad ederler. Okyanusya adalarının birçoğunda tababet ile meşgul sihirbazlar görülmüştür. Afrika'nın birçok yerlerinde yerliler sihirbaz ve büyücülere saygı gösterirler. İspanya'lılar Amerika'yı işgal ettikleri zaman sihirbazlığın orada geniş bir şekilde yaygın olduğunu görmüşlerdi. Eski Mısır'a ait yazılar, orada sihre karşı büyük bir saygı duyulduğunu, sihirbazların kendilerine has ayinleri bulunduğunu göstermektedir.[1]

Müslümanlar da sihri Yahudiler'den, Suriyeliler'den ve İranlılar'dan almışlardı. Bununla beraber İslâm Dîni sihri şiddetle takbîh eder. Kur'ân'ın âyetleri, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hadîsleri bu hususta en açık bilgiyi vermişlerdir.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'dan az evvel ve O'nun devrinde Araplar'ın sihir ve büyücülüğe karşı duyguları şöyleydi:

Arabistan'da Hristiyanlık ve Yahudiliğin tesiri ile gelen unsurlar hesaba katılmazsa, ruhlar âlemi, Allah ile kabilelerin ilâhlarından ve cinlerden meydana gelmekte idi. Ve insanı bu âlemde birleştiren bağlar, sadece kâhinler, sihirbazlar, gaipten haber verenler, şâirler ve deliler idi. Bütün bu sonuncular ile ilgili teori de muhtelif cinsten ruhlar tarafından hudutsuz "Tasarruf-çarpılma" teorisidir ve bu "tasarruf" tâbiri çağdaş ispritizmada kullanılan manadadır.

Sihirle Mucize Arasındaki Fark:

a) Mucize, ilâhî vahye mazhar olmuş, kâmil ve ekmel bir insanın dilinde ve elinde zahir olur. Hedefi de, cemiyet ve milletlerin ıslâhı, ilerlemesi, fesat ve tuğyanı bırakmalarını sağlamaktır.

Sihir, alelade bir kimsenin marifetiyle olabilir. Ahlâkan düşük, aynı

1 Fazla bilgi için bak: Tarih Boyunca ilim ve Din / Adnan Adıvar – 1944.

zamanda sapık bir insan bu ilmi elde etmekle birçok fevkalâdelikler gösterebilir. Hedefi, hayret uyandırmak suretiyle halk tabakasını eğlendirmek ve bunu bir geçim vasıtası yapmaktır. Hârut ve Mârut hikâyesi sihrin ne kadar kötü tarafları olduğunu bildirmektedir.

İbn Haldun bu kısma dokunarak diyor ki; "Biri faziletli bir insan tarafından, takdire lâyık bir gaye ile ötekisi kötü bir adam tarafından kötü niyetler ile hâsıl olur. Nefisler arasında esaslı bir akrabalık bağının mevcut olması gibi, her nefis, nev'ine yardım eden bu dış kuvvet ile müşterek bir unsur taşır."[1]

b) Mucize bir hakikate dayanır; gözbağcılık değildir. Meselâ, Cenâb-ı Rasulullah (aleyhisselam)'ın parmakları arasından su kaynaması, Mescid-i Saadet'teki ağaç sütunun inlemesi birer hakikattir. Yüzlerce Ashab o sudan içerek tatmin olmuşlar ve o sesi duymuşlardır.

Sihir, bir gözbağcılıktan ibarettir; hakikî bir semeresi yoktur.

c) Mucizenin tesiri geniş ve devamlıdır. Vuku bulan şey, aynen vuku bulmuş, sebep ve illet kanunları tatile uğramıştır. Sihrin tesiri geçicidir. İllet ve sebep kanunlarını tatil ettirmez. Gösterilen şey, gösterildiği gibi aynen vuku bulmamıştır; sadece bir tahyîlden ibarettir.

Demek ki, her ağaç verdiği meyve ile bilinir ve anlaşılır.

d) Mucize doğrudan doğruya ilâhîdir. Şeytan ve cinlerin en ufak bir tesiri olamaz.

Sihir veya hipnotizma ya tabî ve ruhî sebeplerin, ya da şeytanların tesiri neticesidir.

O halde biri Râhmânî, diğeri şeytanîdir.

Babil'deki Hârut ve Mârut meselesine gelince: Bu ikisi birer melek miydiler, yoksa melek tabiatlı iki insan mıydılar?

Cenâb-ı Hakk'ın insanlara kendi emir ve nehiylerini öğretmek için iki melek göndermesi mümkündür. Ama âdet-i ilâhiye böyle câri olmamıştır. Âdem (aleyhisselam)'den, Cenâb-ı Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'e kadar insanları irşad etmek, doğru yolu göstermek için hep insanlar ara-

1 Mukaddeme.

sından seçip beğendiği kimseleri vazifelendirmiş ve bunlara "nebî" ve "rasul" demiştir. Yalnız bu bâbda, müfessirlerin de kaydettiği gibi, meleklerin doğrudan doğruya tebligat değil de ilâhî irâde üzerine ilhamda bulunmaları düşünülemez mi? Böyle bir düşünceyi bir an için kabul etsek bile, âyet-i kerimenin öncesiyle sonrasının bağlantısından böyle bir hüküm çıkarmak mümkün değildir.

"(Yahudiler) şeytanların Süleyman'ın mülkü hakkında uydurduklarına uydular," mealindeki 102. âyette geçen "şeytanlar" kelimesinden "kötü rûhlu bozguncu insanlar" kastedildiği gibi, "Babil'de melek (tabiatlı) Hârût ve Mârût üzerine (sihir ilmi ve benzeri) bir şey indirilmemişti," mealindeki âyette geçen "iki melek olan Hârût ve Mârût" tâbirinden "melek tabiatlı iki insan olan Hârût ve Mârût" manasının kastedildiğini söylemek yanlış bir tefsîr ve te'vil olmasa gerek.

Büyük müfessir İbn Cerîr et-Taberî'nin bu âyetlerle ilgili tefsîri şöyledir: "Cenâb-ı Hak emredeceği her şeyi ve yasaklayacağı her şeyi kullarına târîf ettikten sonra gereken emir ve nehiylerde bulunur. Eğer böyle olmamış olsaydı "emir" ve "nehy"in anlam ve hikmeti kalmazdı. Sihir de Allah (celle celaluhu)'nun kullarını menettiği şeylerden biridir. Önce bunu melekleri vasıtasıyla bildirmiştir. Nitekim sihir öğrenmek istiyenlere o iki melek ilham yollu şöyle demişler: "Bizim bilgimiz sizin için bir imtihandır. Sakın kâfir olmayın" Yani bizim vazifemiz iyiyi ve kötüyü ilham yollu tarîf etmektir. Sakın siz bunu öğrenip şer olarak kullanmayın, sonra küfre girersiniz. Nitekim mü'minler küfre gireriz korkusuyla öğrenmekten vazgeçmişler, kâfirler ise her şeye rağmen öğrenip şer işlemişler."

Hârût ve Mârut ile ilgili birçok rivayet ve hikâyeler vardır. Çoğu itimada şayan değildir; bir kısmının garip ve zayıf olduğu tespît edilmiştir.[1] O bakımdan İbn Cerîr'in az yukarıdaki görüşü, ilim adamlarınca pek olumlu karşılanmamıştır.

Ayrıca sihir ilmi hakkında eski müfessirlerin görüşlerini öğrenmek arzusunda olanlar Fahreddîn Râzî'nin Tefsîr-i Kebir'ine müracaat etsinler. Râzi, sihri sekiz kısma ayırmıştır.

1 Bak: Âl-i İmrân: 96-A'raf: 110, 113, 117, 129. Yûnus: 77, 78, 80, 81.

AHLAKİ YÖNÜ

Herhangi bir ilmi hayırlı yollarda da kötü yollarda da kullanmak mümkündür. Fakat ilmin ilk ve son hedefi, insanlığa hayırlı kapılar açacak fayda ve huzur getirmektir. İlim adamına yakışan, elindeki manevî aletin kudsiyet ve haysiyetini idrâk içinde- onu en faydalı bir şekilde kullanmaktır. Einstein'in, atomun hayırlı yollarda kullanılmadığının üzüntüsü içinde öldüğü bir vakıadır. Bunun aksine bir yol, ilme hıyanet ve onun haysiyetine tecavüz sayılır.

Cenâb-ı Hak, Hârût ve Mârût kıssasıyla bize gerçeği telkin ediyor ve ilimlerin kötü yolda kullanılması insanlığı fitne ve dalâlete sürükler hakikatini dimağlarımıza zerkediyor.

Ayrıca peygamberlerin herkesten ziyâde bu hususları bilip tatbik ettiğinde hiç şüphe yoktur. Cenâb-ı Hak, Süleyman Peygamber'in küfre sapmadığını, fakat sihri öğrenip onu kötü yollarda kullanan şeytan ruhlu insanların kâfir olduğunu beyân ediyor ve bununla, her hususta olduğu gibi ilmî konularda da peygamberleri örnek edinmenin ilim ahlâkına daha çok uygun düşeceğine dikkatimizi çekiyor.

İTİKADÎ VE FIKHÎ YÖNÜ

Sihri bilmekte bir günah yoktur. Zira ilim bizatihi şereflidir. Şerri öğrenmek kötülük yapmak için değil de ondan korunmak ve kötülüğün yollarını bilmek içinse, faydalıdır. Fakat sihirbazlık yapmak için sihir ve büyü gibi şeyleri öğrenmek doğru değildir; hattâ büyük günahlardandır.

Bu bakımdan sihri iki kısma ayırmışlar:

1- Sihirbazlık yapan kimse, bu bilgisiyle bütün kudretin kendi elinde bulunduğuna, canlı ve cansız varlıklar üzerinde icrâ ettiği -geçici de olsa- tesirin müessiri bizzat kendisi olduğuna veya yıldızlara yaklaşmak suretiyle bu tesirleri icra ettiğine inanıyorsa, küfre düşer.

2- Tahyîl (gözbağcılık)dir ki, sahibi bununla kendi nefsinde bir kudretin olmadığına, yıldızların veya şeytanların bu tahyîllerde müessir bulunduğuna, fakat hakikî müessirin Allah olduğuna itikat ediyorsa, küfre düşmez. Bu itikat içinde bile sihirle amel ederse büyük bir günah işlemiş olur.

Hazret-i Ömer (radıyallahu anh)'in, halkın itikadını ifsat eden, İslâm ahlâk ve prensiplerini bozmaya çalışan sihirbazların öldürülmesi için emir verdiği muhtelif rivayetlerden bilinmektedir. Yine elimize kadar gelen kaynaklara göre, Hazret-i Ömer'in bu emri üzerine üç büyük sihirbazın öldürüldüğü anlaşılıyor.

İmam Tirmizî'nin kaydettiği "Sihirbazın cezası kılıçla vurulmaktır." hadîsi üzerinde müctehitlerin ictihadı şöyledir: İmam Azam'a göre sihrin hakikati yoktur, o sadece bir tahyîldir. Sihir öğrenip amel eden kimseye gelince, İmam Azam, İmam Mâlik ve İmam Ahmed'e göre, böyle yapan küfre girer. İmam Azam'ın arkadaşlarına göre, sihrin tesirinden, sihirbazın, büyücünün şerrinden korunmak için öğrenmek küfrü gerektirmez. Ancak, caiz olduğuna ve fayda sağlayacağına itikat ederek öğrenen kimse kâfir olur.

İmam Şafiî'ye göre, sihir öğrenen kimse, sihir hakkında kendisinden bir şeyler soranlara sihri över mahiyette lüzumunu belirterek cevap verecek olursa –Babilliler'in sihirle yıldızlara yakınlık peyda edileceğine ve bununla birçok esrara vâkıf olunacağına itikat ettikleri gibi- küfre girer. Sihrin mübah olduğuna, yani onunla amel etmenin mübah olduğuna inanan kimse hakkında da hüküm budur.

Sihirbazlık yapan kimse, bu fiilinden dolayı öldürülür mü?

İmam Mâlik ve İmam Ahmed'e göre, evet. İmam Şafiî ve İmam Azam'a göre, hayır. Ancak sihirbaz yaptığı sihirin tesiriyle birinin ölümüne sebebiyet verecek olursa: İmam Mâlik, İmam Şafiî ve İmam Ahmed'e göre, kısas lâzım gelir. İmam Azam'a göre bu fiil tekrar edilirse kısas lâzım gelir.

Sihirbazın tevbesi, yani birinin ölümüne sebebiyet verdikten sonra tevbe edecek olursa, tevbesi kabul olunur mu? İmam Mâlik, İmam Ahmed ve İmam Şafiî'ye göre, evet, üzerinden kısas kalkar. Ebû Hanîfe'ye göre, kısas kalksa bile ağır hapis cezasına çarptırılır.

TAHLİLLER

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ

Burada geçen "mâ" edatından maksat, Hz. Süleyman devrinde okunan sihir ve büyü kitaplarıdır. Şeytan ruhlu bozguncular bu kitapları, şeytanlardan aldıkları yanlış bilgilerle hazırlamışlardı.

وَمَآ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ

Buradaki "mâ" edatı mevsûle olup "ellezî" manasına alanlar,

اَلسِّحْرَ

kelimesi üzerine atfetmişlerdir. Nâfiye olarak kabul edenler, (vav) harfini "hâliye" yani hal ve durum manasını ifâde eder nâhiyette kullanmışlardır.

اَلْمَلَكَيْنِ

"kât" harfinin üstünüyle okuyanlar olduğu gibi, esresiyle okuyanlar da var. Bu takdirde "iki hükümdar" demek olur.

Sihir: Râğıb el-Isfehanî'ye göre, boğazın bir tarafına denilir. "İntefeha sehruhu" (Boğazı şişti) demektir. Ayrıca boğazı şişkin olan deveye Araplar "Bairün sehirün" derler. Sözlük mânası bu olmakla beraber hakikati olmayan hîle ve tahyîl manalarında kullanılması çok daha yaygınlaşmıştır. Gözboyacılığı, eşyayı başka şekilde gösterme sanatına isim olmuş ve günümüze kadar devam etmiştir.

نَحْنُ فِتْنَةٌ

Hayr ve şerde deneme manasına ibtilâ ve ihtibar demektir. Hârut ile Mârut'un "Biz fitneyiz" demeleri, bu mânaya gelir, yani sizler için bir sınav köprüsü, bir deneme ölçüşüyüz, bizden bu bilgiyi edinirken çok dikkatli olmanız gerekir.

مِنْ خَلَاقٍ

daha çok "pay" mânasına gelen "nasîp" ile yorumlanmıştır.

مَثُوبَةٌ

Mesûbet de sevap gibi, amel karşılığında kullanılan bir kelimedir. O halde bu karşılık mükâfat olabileceği gibi, ceza da olabilir. Her iki mânada da kullanıldığı vakidir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıda geçen âyetlerle, mü'min, münafık ve kâfirin bazı mümeyyiz vasıflarına ve bunlardan İslâm'a karşı olumsuz tutumları bulunan in-

karcıya da ikiyüzlülerin davranışlarına dikkatler çekildi. Sonra da Âdem Peygamber'in yeryüzüne Allah (celle celaluhu)'nun halîfesi olarak indirildiği açıklandı. Bununla insan unsurunun Allah katındaki değerine atıflar yapılarak onun çok şerefli bir canlı olarak yaratıldığı belirtildi. Varlık âleminin mutlak bir düzen, bir plân ve program içinde yaratılıp, hizmete yöneltildiğine işarette bulunularak hiçbir varlığın Yaradan'a karşı gelmediği, ancak insanın böyle tehlikeli bir yola saptığı üzerinde duruldu. Kendilerine bunca nimetler verilen, art arda peygamber gönderilerek ellerinden tutulan İsrâîloğulları'nın Tevrat'ın aydınlattığı yoldan saptıkları bir misal olarak sergilendi.

Aşağıdaki âyetlerle; dini ve peygamberi âlâya alacak kadar İsrâîloğulları'nın hırçınlaşıp şaşırdıklarına temas ediliyor, **Râina** kelimesini nasıl kötüye kullandıkları açıklanıyor. Dünya saltanatına aşırı düşkünlüğün, son dine karşı kin ve hasedin insanları nasıl basitleştirdiğine işarette bulunuluyor. Âlemlerin Rabbinden inen hayır ve rahmete karşı şükretmeleri gerekirken aksine bir yol tutmaları ve bu yüzden işi gevezeliğe döküp Peygambere karşı saygısızlıkta bulunacak kadar azıttıkları hatırlatılıyor.

Ayrıca bu olayla birlikte mü'minlere konuştukları dildeki kelimelere çok dikkat etmeleri, kötü manaya da yorumlanabilecek kelimelerden imkân nispetinde kaçınmaları, saygı ve nezaket ifade eden kelimeleri bulup kullanmalarında büyük yararların bulunduğu belirtilmek isteniyor.

يَـٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا ۗ وَلِلْكَافِرِينَ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ
يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

104- Ey imân edenler! "Râina" demeyin. "Unzurnâ" deyin ve güzelce dinleyin. Kâfirler için elem verici bir azap vardır.

105- Kitap ehlinden inkâra sapanlar da, Allah'a ortak koşanlar da Rabbinizden size bir iyilik indirilmesini istemezler. Allah ise, rahmetini dilediğine tahsîs eder. Allah çok büyük lütuf ve iyilik sahibidir.

İNİŞ SEBEBİ

Yapılan sahih tespitlere göre: Râinâ, Arap Yahudilerinin o günkü konuşma adabına göre "ahmaklık, kabalık" anlamlarında da kullanılırdı. Ashab-ı Kirâm'ın ara-sıra "Bize lütfen bakar mısın!" anlamına gelen "Râinâ" kelimesini kullandıkları olurdu. Ashaba göre, böyle demek derin bir saygı ifadesi sayılırdı. Yahudiler, içlerindeki kini kelime oyunu yaparak ortaya döktüler ve bunu alay konusu edinip İslâm'ı küçük düşürmeye, Peygambere hakaret etmeye çalıştılar. Onların kötü niyetini anlayan büyük sahabi Sa'd b. Muâz (radıyallahu anh) çok üzüldü ve dinî gayreti harekete geldi de Yahudilerin toplu bulunduğu yere giderek onlara şöyle seslendi:

"Ey Allah'ın, Kur'ân'ın ve son Peygamber Hz. Muhammed'in düşmanları! Bundan böyle sizden biriniz kelime oyunu yapar da İslâm'a ve Peygambere karşı saygısızlıkta bulunacak olursa, herhalde beynini dağıtırım."

Sa'd bin Muaz Hazretleri Medine'li olduğundan ve güçlü bir kabileye bağlı bulunduğundan, Yahudilerin ne meta' olduğunu çok iyi bilirdi. Çünkü Yahudiler nezaketten anlamazlar, onlar ancak kılıçtan anlar ve ona göre hareket ederlerdi. Sa'd bin Muâz (radıyallahu anh)'ın çok ciddi olduğunu bildiklerinden korktular ve Müslümanların bulunduğu yerde bir daha bu kelimeyi kullanamadılar.

O sebeple yukarıdaki âyetler indi.[1] Diğer bir rivayet:

Süddî diyor ki: "Yahudilerden Zeyd oğlu Rıfa'a, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e gelir, onunla karşılaşınca, "Er'inî Sem'âk Vesma' Gayra Müsmain" (Kulağın ver de beni dinle; dinlemez olası) gibi saygı dışı sözler sarfederdi. Mü'minler de bu sözlerin Peygambere karşı saygı ifâde ettiğini sanır ve seslerini çıkarmazlardı.

Allah, Yahudilerin kelime oyunu yapıp saygısızlıkta bulunduklarını hatırlatarak yukarıdaki âyetleri indirdi.[2]

İLGİLİ HADİSLER

"Bir olan, ortağı bulunmayan Allah'a kulluk edilsin diye kıyame-

1 Ebû Nuaym ed-Delâil'de: Küçük Suddî tarikiyle Kelbî'den, o da Ebû Salih'ten, o da İbn Abbas (radıyallahu anh)dan rivayet etmiştir.

2 Tefsîr-i İbn Kesîr.

te yakın bir devrede kılıç ile gönderildim. Rızkım mızrağımın gölgesi altındadır. Zillet ve aşağılık, emrime muhalefet edenler üzerine inmiştir. Kim bir kavm (millet)e (özenip) benzerse, o da onlardan sayılır."[1]

"Kim bir kavm (millet veya topluluğ)a özenip benzerse, o da onlardan sayılır."[2]

Birden Fazla Mânaya Delâlet Eden Kelimeler

Bilhassa Arapçada bir kısım kelimeler birden fazla mânaya delâlet eder. Hattâ iki zıt mânaya gelen kelimeler hayli çoktur. Kur'ân'da bir yandan Yahudilerin bazı kelimelerin hayra, iyiye, nezakete delâlet eden mânalarını değil de saygısızlığa, nezaketsizliğe delâlet eden mânalarını kastederek Müslümanlara hakarette bulundukları, Peygambere karşı küstahlık ettikleri açıklanırken, diğer yandan mü'minlerin konuşurken çok iyi kelime seçmeleri hatırlatılıyor, böylece konuşma adabı öğretiliyor.

Râinâ kelimesine gelince, Ashab-ı Kiram bunu "Lütfen bize kulak ver" veya "Lütfen bizi dinle" anlamında kullanır, bununla Peygamberlerine karşı saygılı olmaya çalışırlardı. Yahudiler ise, yukarıda belirttiğimiz mânayı düşünerek kullanır, bununla saygısızlıkta bulunmaya çalışırlardı. Kur'ân kötü bir anlamda da kullanılabilen bu kelime yerine Unzurnâ, "Lütfen bize bakar mısın, bizi gözetir misin!" kelimesinin kullanılmasını emretti ve böylece Yahudilerin saygısızca tutumu açığa vuruldu.

O halde Cenab-ı Hak, bazı seviyesiz kimseler tarafından kötü mânaya da yorumlanabilecek kelimeler yerine başka kelimelerin kullanılmasını bu olayı naklederek mü'minlere tavsiye ediyor.

Yahudilerin bundan başka bir de Es-Selâmu aleyküm sözünü değiştirip kelime oyunu yaparak Es-Samu aleyküm şeklinde kullandıkları sahih rivayetlerden anlaşılmıştır. Bilindiği gibi, Selâm hem Allah (celle celaluhu)'nun sıfatlarından bir sıfat, güzel isimlerinden bir isimdir; hem de dünya ve âhiret esenliğini, güven ve itimadı telkîn eden bir kelimedir. Mü'minlerin kendi aralarında selamlaşması, belirtilen mânalar kastedilerek sünnet kılınmıştır. Hiçbir dilde kişilerin birbirlerine, Selâm yerine geçecek bu kadar geniş mâna taşıyan, ilâhî esenliği yansıtan bir kelime ve

1 Ahmed bin Hanbel: 2/50, 92.

2 Ebû Dâvud/Libas: 4- Ahmed: 2/50.

cümle kullanamadıkları bir gerçektir. Yahudiler, mü'minlerin birbirlerine karşı bu kadar saygılı, nezaketli bulunmasını, selâmet dilemesini kıskandılar ve bunun yerine dert, belâ ve hastalık mânasına gelen Sâm kelimesini kullanmaya başladılar. Tabii bunu birbirlerine karşı değil, Müslümanlarla karşılaştıkları zaman dillerini eğip bükerek anlaşılmayacak bir telaffuzla Es-Sâmu aleyküm diyerek onlara dert ve hastalık dilediler. Bunun farkına varıldı ve onların bu sözüne aynı cümlelerle cevap verilmesi tavsiye edildi.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıda geçen âyetlerle, Kitap Ehlinden Yahudilerin İslâm'a karşı kin ve düşmanlıklarından söz edildi, buna bazı misaller getirilerek mü'minler uyarıldı.

Ayrıca dinlerin, sosyal yapının tekâmülüne paralel olarak tekâmül ettiği ve bunda zorunluluk bulunduğu hatırlatıldı. İsâ Peygamber'in gönderilmesiyle nasıl Tevrat'ın bazı hükümlerinin yürürlükten kaldırılması gerektiyse, Kur'ân'ın indirilmesiyle artık dinlerin tekâmülde son kertesine taştığına işarette bulunuldu. Bu yüzden Yahudilerin böyle bir tekâmülü kabul etmediklerine dikkatler çekildi. Tevrat'ta bazı kelimelerin yerlerini değiştirdikleri yer yer açıklandı.

Aşağıdaki âyetlerle, kutsal kitapların hepsinin aynı kaynaktan süzülüp indirildiği hatırlatılıyor. Hepsinin de Allah kelâmı olduğu belirtilerek, Allah (celle celaluhu)'nun bir sonraki kelâmıyla bir önceki kelâmının hükümlerini kaldırdığı bildiriliyor. İnsanların buna itiraz hakkı olmadığına işaret edilerek göklerin ve yerin mülkünün Allah (celle celaluhu)'ya ait olduğu, dilediği gibi tasarruf hakkına sahip bulunduğu açıklanıyor.

Böylece Kur'ân, kendinden önceki semavî kitapların hükümlerini kaldırmış oluyor. Yepyeni hükümler getirip değişen sosyal hayata yön verme hikmetini taşıyor. Ayrıca Kur'ân'ın bazı âyetleri arasında da buna yakın bir hüküm kaldırma hikmeti bulunduğu anlaşılıyor.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ اَوْ مِثْلِهَاۗ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١٠٧﴾

106- Herhangi bir âyeti nesheder (diğer bir âyetle hükmünü kaldırır) veya unutturursak, ondan daha hayırlısını ya da bir benzerini getiririz. Bilmez misin Allah'ın kudreti her şeye yeter.

107- Göklerin ve yerin mülkünün Allah'a ait olduğunu bilmez misin? Size de Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

İNİŞ SEBEBİ

Müslümanlar kıble olarak Beytü'l-Makdis'i bırakıp Kâ'be-i muazzama'ya yönelince Yahudiler bunu kendileri lehine bir koz olarak kullanmaya başladılar; hâşâ Rasulullah Efendimiz'in kararsız bir kimse olduğunu, daha önce kendi arkadaşlarına emrettiği bir şeyi şimdi yasaklayacak kadar şaşkınlık içinde bulunduğunu etrafa yaymakta gecikmediler ve içlerindeki kin ve haset ateşinin vermiş olduğu aşağılık duygusu içinde şu iftirayı pervasızca iddia ettiler: Eğer Kur'ân Allah tarafından indirilmiş bir kitap olsaydı elbette hükümleri değişmez, olduğu gibi kalırdı. Muhammed'in kendi eseri olduğu için onu günün ve olayların seyrine göre değiştirebiliyor ve bunda bir sakınca görmüyor.

Bu iftira ve iddialar kısmen de olsun İslâmiyet'e yeni girmiş bazı Müslümanların kafasında soru işaretleri doğurdu. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'den birtakım sorular sormak ihtiyacını hissettiler. Bunun üzerine yukarıdaki âyetler indi.[1]

Ebû Umâme bin Sehl (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre: Geceleyin Ashab-ı kiramdan biri kalkıp Kur'ân'dan bir sûre okumak istemiş, fakat bir türlü hatırlayamamış; bir başka sahabi de aynı gece aynı sûreyi okumak istemiş, o da onu hatırlamaya muvaffak olamamıştı. Hulâsa o gece birkaç zat aynı sûreyi okumak istemiş, fakat hiçbiri hatırlayamamış. Sabah olunca durumu Hazret-i Peygamber (salallahu aleyhi ve sellem)'e arz etmişlerdi. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara: **"Geçen gece o sûre neshlolundu!"** buyurmuştur. Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerîme inmiştir.[2]

İLGİLİ HADİS

Nâsih ve mensûh ile ilgili olarak sahîh bir hadîs tespit edilememiştir.

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 61

2 Kurtubî, Ebû Bekir el-Enbarî'den: 2/63-Buna yakın bir rivayeti de, İbn kesir, Taberânî'den: 1/149, 150 - (Her iki rivayet de, yapılan ciddi tesbitlere göre, zayıftır.)

İbn Hazm "Marifetü'n-Nasihi ve'l-Mensûh" adlı eserinde bilhassa dikkati bu hususa çeker.

İLMİ YÖNÜ

İslâmiyet, eski hukuklardan birçok şeyleri kaldırmış, sonra da kaldırdığı şeylerin yerine umum yararının en üst grafiğini meydana getiren bir takım hukukî esaslar getirmiştir.

Sava Paşa'nın da dediği gibi: İslâm, tarih sahnesine çıkışının ilk anından itibaren yeni bir hukukî sistem kurmak göreviyle yükümlü bulunduğunu, bütün milletlere yol gösterecek hükümlerle geldiğini, cemiyetleri en iyi şekilde idare etmeye me'mur bulunduğunu ilân etmiş ve bütün bir insanlığı, kuracağı mükemmel müesseselerle -dünya ve âhirette mutluluğa eriştirmek suretiyle- idare edeceğini, dünya durdukça gelişen bütün cemiyetlere rehber olacağını ve bu üstün vasfını, bununla bağlantılı bulunan yeteneğini bütün tazeliğiyle koruyabileceğini Allah namına vadetmiş bulunmaktadır.

İslâmiyet bu vadide kendinden önceki kanunları, Hazret-i İbrahim ve Hazret-i Musa'ya ait sahifeleri de dikkate almış olduğunu münasebet düştükçe ifâde etmiştir. Çünkü en son din olarak imkân sahnesine çıkan ve dünya durdukça üstünlüğünü kabul ettirecek hükümler getiren İslâm şu ana kaideyle arz-ı endam etmiştir:

Allah (celle celaluhu) insanlar için yararlı olan şeyleri, milletlerin tekâmül seviyesine, zaman ve zeminin özelliğine göre tespit edip mübah kılmış; zararlı olan nesneleri haram saymıştır. Öyleki İslâm'ın haram diye hükmettiği bir şeyin zararlı olduğunu gelişen ilim de ispatlamakta ve her çağda yeni yeni ispatlar birbirini izlemektedir.

Milletlerin iktisadî, sosyal ve ahlâkî yapılarında ilerleme ve değişiklik meydana geldikçe yeni hükümler ve beyânlar indirilmiş, indirilen bu hükümler bir öncekine nazaran bir takım değişiklikler arz etmiştir. Böylece Cenâb-ı Hak bir kısım hükümlerini yürürlükten kaldırıp ondan daha hayırlı ve yararlı olanını veya teklîf ve sevapta bir benzerini indirmiş, diğer bir kısım hükümlerini tamamen gönüllerden silmek suretiyle unutturmuştur. Misalen; daha önce indirilen sahifelerdeki hükümlere nispetle Tevrat birçok farklı hükümler taşıyordu. Çünkü İsrâîloğulları'nın gerek sosyal yapıları, gerek psikolojik ve ahlâkî durumları ve gerekse dünya ha-

yatına, madde ve onun cazibesine karşı olan aşırı hırs ve doymazlıkları yeni beyânlar istiyordu. Daha önceki sahifeler bütün bunlara cevap verecek, Yahudilerin açgözlüğünü frenleyebilecek ölçü ve muhtevada değildi. Sırasıyla inen kitapların sebebi işte bu idi. En son olarak inen Kur'ân-ı Kerîm'le eski hükümlerin çoğu yürürlükten kaldırıldı. Çünkü dünya milletleri artık ilim ve tekniğin, kültür ve medeniyetin basamaklarına tırmanmaya başlamışlardı. Edebiyat ise doruğuna kol salmış bir hüviyet arz ediyordu. Kur'ân bütün bu yükselme ve gelişmelere yön verecek, ilmi fazilet doğrultusuna döndürecek, medeniyeti ahlâk temeli üzerinde yükseltecek belgelerle indi. Böylece eski şeriatların hükmü kaldırıldı, yeni hükümler yürürlüğe konuldu. Nesih olayı meydana geldi.

İslâm diğer şeriatları mensûh durumuna getirirken bütün gücünü vahy-i ilâhiden alıyor, inen her hüküm bir olayı hedef tutuyordu. Bununla beraber akla geniş yer veriyor, makul olan, cemiyetler için yararlı sayılan örf ve âdetlere kapıyı açık bulunduruyor, içtihada tam bir mesaj tanıyordu. Bunun içindir ki akıl, İslâm Hukuku'nda lâyık olduğu yeri almış ve itibarı görmüştür. Müctehit imamların birtakım meselelerde farklı içtihatları bunun açık belgelerinden biridir.

Demek ki nesih, yalnız Kur'ân-ı Kerîm'in bâzı âyetleri arasında değil, Kur'ân'la diğer semavî kitaplar arasında da meydana gelmiştir. Varlık âleminde de sürekli bir nesih vardır. Eşyada tecelli eden değişiklikler birbirini takip etmekte, mevsimler değişmekte, birinin yerini diğeri almakta, her mevsime ait meyve ve sebzeler birbiriyle nesih yarışını sürdürmektedir. Belli kanunlarla günler ve geceler uzayıp kısalmakta, yeryüzündeki eski medeniyetlerin yerini yeni medeniyetler almakta, teknolojide çok süratli ilerlemeler ve değişiklikler olmaktadır. Böylece varlık âleminde bir belgenin yerine başka bir belge geçmekte, bir hükmün yerini başka bir hüküm doldurmaktadır. Bütün bu değişikliklere ışık tutan, onların inkişafına paralel bir yükselme grafiği çizen Kur'ân-ı Kerîm artık bu özelliğiyle ebediyete uzanacağını, mensûh olmayacağını, sadece nâsih olarak kalacağını ilân ediyor; taşıdığı ilmî esaslarla bunu ispatlıyor.

AHLAKİ YÖNÜ

İslâm ahkâmını halka telkine çalışan, ahkâmla ahlâkı birbirine katıp hukukun ruh ve mânasını dimağlara enjekte etmek isteyen kimsenin

mutlaka bu ahkâmın temel prensiplerini bilmesi ve onlarla amel etmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'in delâlet ettiği hukukî ve ahlâkî kaideleri, Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bu hükümleri nasıl tefsîr ettiğini bilmeyen bir kimse, gerek Kur'ân-ı Kerîm ile daha önce inen kitaplar arasındaki nesih keyfiyetini, gerekse Kur'ân âyetlerinden bir kısmı arasındaki nesih olayını dikkate almadan telkinde bulunuyor demektir.

Ebü'l-Bahterî'nin rivayetine göre: Bir gün Hazret-i Ali (radıyallahu anh) Mescid'e girdiğinde bir vaizin halka hitap ettiğini ve İslâm'ı dar bir çerçeve içinde anlatmaya, cemaati lüzumundan fazla korkutmaya çalıştığını görüyor. Bunun üzerine tanıdık birine soruyor:

- Bu konuşan kimdir?

- Halka vaaz-u nasihatta bulunan bir kimsedir, deniliyor.

Hazret-i Ali (radıyallahu anh) konuşanın tavr-u hareketini, hitap şeklini ve bu hususdaki bilgisini beğenmediği için: "Hayır, o halka vaaz eden bir kimse değil, ben falan oğlu falanım, beni iyi tanıyın, demek isteyen bir zavallıdır." diyor ve vaizi yanına çağırıp kendisine şu hususları soruyor:

"Nâsihi mensûhtan ayırt edecek bilgiye sahip misin?" Adam:

-Hayır, diyor. Hazret-i Ali (radıyallahu anh) ona:

-Öyle ise bizim mescidimizden derhal çık, bir daha vaaz etme! Çünkü sen hem kendini helak ediyorsun, hem de başkasını.[1]

Ayrıca; Yahudilerin inat ve iftirada ısrar edip hükmü Kur'ân'la kaldırılan ve aynı zamanda hahamlar tarafından birçok belgeleri değiştirilen Tevrat'a körükörüne sarılıp bâtılı hakka tercîh etmeleri gibi, Müslüman dâvetçilerinin ilim ve hikmeti, hak ve adaleti şahsî yararlarına feda etmelerinin, siyasî çıkarlarına âlet yapmalarının çok kötü bir ahlâksızlık olduğuna dikkatler çekiliyor.

SOSYAL YÖNÜ

Âyette belirtilen nesih hükmü; ilim ve teknikte, araştırma ve incelemede daima ileriye doğru adım atmayı, yeni yeni buluşlar için çaba harcamayı, her geçen gün biraz daha tekâmül etmeyi bize öğretiyor. Bu-

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 62

nun aksine yerinde durup saymanın, yeni buluşlara kapıyı kapamanın, ilim ve teknikte demode olmuş icatlara ve araştırmalara saplanıp aşırı taassup göstermenin ilerlememize, cemiyet ve millet olarak hürriyetin saf ve temiz havası içinde yaşamamıza engel teşkil edeceğine işaret ediyor.

Müslüman milletler âyetteki bu inceliği dikkate almış olsalardı, körükörüne taklît çukuruna yuvarlanıp asırlarca hareketsiz kalmazlardı. İlim ve teknikte aralıksız hamleler yapan dünya milletlerine örnek olurlardı. Sadece örnek olarak da kalmaz ilim ve tekniği ahlâk ve fazilet potasında şekillendirip insanlığa arzulanan huzur ve mutluluğu da getirirlerdi. İlk asırlarda gelip geçen Müslüman milletleri ve devletleri inceleyecek olursak, onların bu gerçekleri bütün derinlik ve genişliğiyle bildiklerini, bu nedenle de kendilerinden sonra gelen insanlara ilim ve medeniyetin temelini en sağlam şekilde kurup hazırladıklarını görürüz. Çünkü onlar tekâmülün beşer için zaruri olduğunu hem anlamış, hem de anlatmasını bilmişlerdi.

Göklerin ve yerin mülkünün Allah (celle celaluhu)'ya ait olduğunu, O'nun mülkünde mevcut varlıkların cins ve türlerinin özelliklerine göre nasıl tekâmül ettiğini ifâde eden âyetin inanmış milletlere ilerleme yolunda nasıl bir tablo çizdiğini anlamakta geciken sonraki Müslümanların, bu kanuna uyup hayat yollarını hazırlayan başka milletlere nasıl yem olduklarının hazin manzarasını görmekteyiz.

En basitinden meseleyi eleştirecek olursak, bugün meyve, sebze ve hayvan türü üzerinde yapılan ıslâh çalışmaları ve bu çalışmanın mutlu sonuçları hep bu tekâmül kanununun gereği değil midir? Fâtihâ-i şerîfe'nin başında Allah (celle celaluhu)'nun Rabbü'l-âlemîn olduğunun derin mânası, bu kanunun hangi ellerde hedefine rahatlıkla ulaşacağını göstermiyor mu? Çağımızda ziraî âletlerdeki inkılab, her şeyin motorize edilmesi, eskiyi neshetmede ilâhî kanuna uygun bir buluş değil midir? Hendek Savaşı'nda İranlı Selmân'ın Medine etrafında bir savunma metodu olarak hendek kazma fikri Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından müspet karşılanıp orduyu düşman karşısında gütme sanatında bir yenilik sayılmamış mıydı?

İTİKADİ YÖNÜ

Kur'ân ilmini bilmeyen, onun iniş sebeplerinden, nâsih ve mensûhundan habersiz bulunan, âyetlerin taşıdığı ilmî, ahlâkî, fıkhî ve tasavvufî

mânalara âşinâ olmayan, Arapçasının lügat ve ıstılah anlamlarından bir şey anlamayan, aynı zamanda Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in âyetleri nasıl izah ettiğini araştırmayan kimsenin âyetleri tefsîr edip hüküm çıkarması caiz değildir. Nitekim Ebû Bahterî'nin tespitine göre, Hazret-i Ali (radıyallahu anh)'nin Kur'ân'daki nâsih ve mensûhları bilmeyen bir vaizi mescitten nasıl kovduğunu az yukarıda nakletmiştik.

FIKHÎ YÖNÜ

Nesih: Şer'î bir hükmü başka bir şer'î hükümle değiştirmek, sonrakini öncekinin yerine koymaktır. Tıpkı yeni çıkarılan bir kanunla bir evvelki kanunu yürürlükten kaldırmak gibi. Bunu bir misal ile daha iyi açıklamamız gerekirse, diyebiliriz ki:

Cumartesi gününde çalışmak Yahudilere haram olduğu halde Müslümanlara helâl sayılmıştır. Böylece tahrîm hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Hazret-i Âdem (aleyhisselam) zamanında neslin çoğalma zarureti karşısında kız kardeşin erkek kardeşiyle evlenmesi caiz kılınmıştı. Nesil çoğalıp arzu edilen seviyeye gelince bu hüküm neshedilmiş ve artık iki kardeşin birbiriyle evlenmesi yasaklanmıştır.

Hazret-i Nuh (aleyhisselam), tufandan kurtulduğu zaman, insan neslinin devamı ve sağlam bünyeli bir neslin yetişmesi zarureti ortaya çıkmıştı. Her taraf tufanın tesiri altında kalıp, bir çöl halini aldığından yeteri kadar gıda maddesi temin etmek mümkün olmuyordu. Bu sebeple birçok veya bütün hayvanların eti onlara helâl kılınmıştı. İsrâîloğulları devrinde ise bu zorluk kalktığından hayvanların çoğu haram kılınmış, içyağlarına bile müsaade edilmemişti.

Dinler arasında zaman aşımı bakımından bazı hususlarda nesih hükmü meydana geldiği gibi, Kur'ân'ın âyetlerinden bir kısmı arasında da ayni hüküm cereyan etmiştir. Böylece âyetin âyetle neshedildiği beyân edilmiş ve birtakım şüphelere mahal olmadığı anlatılmıştır.

Âyetin hadisle neshi caiz midir, değil midir? Bu hususta içtihat mertebesinde bulunan âlimlerin görüşleri farklıdır:

İlimde derinleşmiş imamlara göre bu caizdir. Çünkü Bakara suresindeki "Birinize ölüm geldiğinde, bir hayır (çokça mal) bırakacaksa, ana-babaya, yakınlara uygun ve meşru' bir biçimde vasiyette bulunması,

-Allah'tan korkup kötülüklerden sakınanlara yerine getirilmesi bir hak olmak üzere- size farz kılındı." mealindeki âyetin, **"Hiçbir vârise vasiyet yoktur (caiz değildir)."** mealindeki hadîs-i şerifle neshedildiği sabit olmuştur.[1] Hatta bu husus, İmâm Mâlik'in zahirî meselelerinden biridir.

İmâm Şafiî ile Ebû'l-Ferec'e göre caiz değildir.

Burada birincilerin görüşünün daha sahîh olduğu kabul edilmiştir. Çünkü âyetle hadîsin ikisi de Allah (celle celaluhu)'nun hükmüdür, yani kaynakları birdir, sadece isimleri değişiktir. Nitekim zinadan dolayı recmedilecek dul kadından "celd cezâsı"nı Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in sünneti kaldırmıştır.

Sünnetin Kur'ân ile nesholunduğunda görüş ayrılığı yoktur. Âlimler bu hususta müttefiktirler. Nitekim Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılmak sünnet ile meşru olmuş, bilâhare âyetle nesholunmuştur.

Âyetin haber-i vâhidle nesholunmasında görüş farkı varsa da kıyas ile neshi söz konusu olmamıştır.

İlâve edelim ki, nesih hükmü ancak Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde caiz ve câri idi. Ondan sonra artık bu kapı tamamen kapanmış, sadece ictihat kapısı açık kalmıştır.

Neshin Çeşitlerine Gelince:

1. Hükmü kaldırılıp tilâveti baki kalan **"Sizden ölüp de kadınlarını geriye bırakanlar, kadınları için evlerinden çıkarılmaksızın yılına kadar geçimlerini karşılayacak bir intifa' vasiyyet etsinler."** mealindeki âyetinde olduğu gibi.[2]

2. Tilâveti kaldırılıp hükmü baki kalan, recim âyeti gibi. "eş-Şeyhü ve'ş-şeyhe'tü iza zenaya fercümûhüma el-bittete."

3. Hem hükmü, hem de tilâveti kaldırılan "Lâ-Terğebû ân abâiküm; feinnehü, küfrün..." âyeti gibi.

Sünnetin sünnet ile neshi ise, görüş farkı olmaksızın caizdir. Buna bir misal:

---

1 Darimî/Vasaya: 5, 28 - Bakara Sûresi: 180

2 Bakara sûresi: 240

"Ben sizi, kabirleri ziyaretten menetmiştim, fakat artık onları ziyaret edin! Hem sizi deriden mamul kaplardan başkasından su (ve benzeri meşrubat) içmekten de menetmiştim; fakat (bundan böyle artık) her kaptan su (ve benzeri meşrubat) içiniz; ancak sarhoş edici olanlar değil (onları sakın içmeyin!)."

Mealindeki hadîs bu cümledendir.[1]

Nesih hususunda dikkati çeken bir başka rivayeti İbn Ebî Hâtim'den dinleyelim: İbn Abbas (radıyallahu anh) diyor ki; Hazret-i Ömer (radıyallahu anh)'ın şöyle dediğini duydum:

"Hüküm vermekte en üstünümüz Ali'dir. Ubey ise en iyi Kur'ân okuyanımızdır. Fakat biz Ubeyy'in sözünü terkederiz. Sebebi, Ubeyy'in şu beyânıdır: "Ben Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den duyduğum hiçbir şeyi terketmem!" Halbuki Allah (celle celaluhu), "Herhangi bir âyeti neshe-der veya unuttururs ak ondan daha hayırlısını yahut benzerini getiririz." buyurmuştur."[2]

Hazret-i Ömer (radıyallahu anh) böyle buyurmakla şunu ifâde etmek istemiştir: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'den biri âyet, diğeri hadîs olmak üzere iki çeşit haber duyulmuştur. Gerek âyetler arasında, gerekse hadîsler arasında nâsih ve mensûh bulunduğunda şüphe yoktur. Halbuki Ubey, "Ben, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'dan işittiğim hiçbir şeyi (mensûh dahi olsa) terketmem" diyor.

Hazret-i Ömer (radıyallahu anh)'ın bu beyânından, mensûh olduğu bilinen bir hükümle amel edilemeyeceği anlaşılıyor. Cumhurun da görüşü budur.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Herhangi bir âyetin hükmünü iptal edip lâfzını olduğu gibi bırakmak veya Peygamber'in kalbinden hem lâfzını hem de mânasını gidermek ya da yalnız lâfzını giderip mânasını bırakmak ve böylece onun yerine kendi konusunda daha hayırlısını veya hayır ve salahta onun bir benzerini getirmek, Levh-i mahfûz'da sabit olan ahkâma aykırı değildir. Çünkü levh-i mahfûz'da sabit kılınan hükümler ya hususîdir ya da umumîdir. Hususî

1 Tirmizî/Cenâiz: 60 - Ebû Davud/Cenâiz: 77 - Taberâni/Dahaya: 8

2 Ahmed bin Hanbel - Tefsir-i İbn Kesir: c. 1, s. 150

olanı da ya şahıslara göre, ya da zamanlara göre bir özellik taşır. İşte bu hükümler Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kalbine inince, şahıslara has olanı, şahısların devamlılığıyla devamlılık gösterir. Zamanlara has olanları ise, o zamanların inkıraz bulmasıyla neshedilir. Bunlar bazen kısa süreli olur, Kur'ân'daki mensûh âyetler gibi. Bazen de uzun süreli olur, daha önceki şeriatlar gibi… Hükümlerin böyle olması, onların Levh-i mahfuzdaki sübut bulma keyfiyetine muhalif değildir.

Umumi mânada olan hükümlere gelince, dünya durdukça onlar devamlılık gösterecektir. İnsanın konuşur olması, boyunun dimdik bulunması bu cümledendir. Çünkü göklerdeki ruhlar âleminin mülkü Allah (celle celaluhu)'ya aittir, bunlarda tasarruf eden ancak O'dur. Yeryüzündeki cisimler âleminin mülkü de böyledir.[1]

TAHLİLLER

Âyette geçen "nesh"in delâlet ettiği mâna üzerinde tefsîrcilerin görüşleri farklıdır:

a) Ebû Talhâ'nın İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan yaptığı rivayete göre "bir âyeti değiştirmek, yerine başka bir âyet getirmek" demektir.

b) Mücâhid'e göre, hem lâfzını, hem de hükmünü silip kaldırmak veya yazılı olarak tespit edip hükmünü değiştirmek demektir. İbn Mes'ûd (radıyallahu anh)'den buna yakın bir rivayet yapılmıştır.

c) Atâ'a göre, "Kur'ân'dan terkedilen âyet" demektir. İbn Ebî Hatim de buna yakın bir tefsirde bulunmuştur. Ona göre:"Terkedilip de Hz. Muhammed'e indirilmeyen âyet" kastediliyor.

d) Süddî'ye göre, indirildikten sonra kaldırılan âyet, demektir. "Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettikleri zaman onları elbette recmedin!" ile "Ademoğlunun iki vadi (dolusu) altını olsa, ona bir üçüncüsünü (eklemek) ister..." mealindeki âyetlerin buna misal olduğu rivayet edilir.[2]

Yukarıdaki görüş ve tefsirlerden başka bir de "nesh" kelimesinin Arap dilinde delâlet ettiği mânaları tespit edecek olursak, âyetin taşıdığı ilâhî beyân daha iyi anlaşılmış olur. Şöyle ki:

1 Tefsîr-i Şeyhi'l-Ekber Muhyiddîn bin Arabî: c. 1, s, 25.

2 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 149

1- Bir kitabı başka bir kitaba nakletmek. Kur'ân'in Levh-i mahfûz'dan semâ-i dünyaya nakledilmesi gibi.

2- Hükümsüz bırakmak, gidermek, silmek, bir şeyi başka bir şeyin yerine geçirip oturtmak. Güneşin gölgeyi giderip onun yerine geçmesi gibi.

Âyette geçen "nensah" ile "nünsiha" fiillerinin irabı üzerinde de görüş farkı vardır:

Cumhura göre, "nensahu" maddesi (nûn) harfinin fethasiyle okunur ki bu bir âyetin hükmünü kaldırıp tilâvetini olduğu gibi bırakmak veya hem hükmünü, hem de tilâvetini beraber kaldırmak mânasında zahirdir.

İbn Âmir ise (nûn) harfini zamme (ötre)siyle okumuştur. Bu, "en-sahtü'l-kitabe"den alınma bir fiil olup "Kitabı mensûh olarak bulmak", "Kitaba mensûh bir vaziyette rastlamak" manalarına gelir. Ebû Hâtim'e göre bu şekil okumak gaflettir.

"Nünsiha" maddesini ise, Ebû Âmir ve İbn Kesîr (nûn), (sîn) ve (hemze) harflerinin fethasıyla okumuşlardır ki bu "te'hîr" (geciktirme) mânasına gelir. Diğer kıraat âlimleri ise, (nûn) harfinin dammesiyle okumuşlardır ki unutturmak mânasını ifâde eder.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İlâhî hükümlerin bir kısmında, özellikle kıblenin değiştirilmesinde meydana gelen "nesh" olayını, öteden beri İslâm'ın cihanı aydınlatan nurunu bir türlü gönüllerine sindiremeyen Yahudiler vurucu bir propaganda belgesi olarak dillerine doladılar ve her vesileyle bu son dînin ruhları aydınlatan fazilet güneşini karartmak, onun yayılmasını durdurmak hevesine kapıldılar. Çünkü bu din onların aşırı maddeci olduklarını, madde uğrunda manevî değerlere kıydıklarını, bu yüzden Tevrat'ı kendi arzularına göre değiştirdiklerini; böylece hem Allah (celle celaluhu)'ya, hem de Peygamber'ine iftirada bulunduklarını açık belgelerle ortaya koyuyor, onların menfur emellerine set çekiyordu.

Yahudilerin bu yoldaki yoğun propaganda mekanizması bütün hızıyla işlerken yeni Müslüman olmuş bazı kişilerin kafasında birtakım soruların doğmasına yol açıyor, o kadar ki henüz meydana gelmemiş hayalî şeylerden sorular soruluyor, nesh hakkında lüzumlu lüzumsuz sualler devam ediyordu. Bir peygamberden fazla soru sormanın ilâhî hikmete ters

düştüğü gerçek olduğundan, sonuç olarak birtakım ağır emirlerin inmesi endişesi kendini hissettiriyordu. Zira bunun diğer dinlere de örnekleri mevcuttur. Meselâ Yahudilerin zulüm ve inadından, Musa Peygambere sordukları yersiz birtakım sorulardan dolayı tırnaklı hayvanların hepsi, ayrıca sığır ve koyunun içyağları haram kılınmıştı. En'âm suresi 146. âyette bundan bahsedilir.

Sorular devam ettikçe Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in endişesi artıyor, yerine getirilmesi güç buyrukların inmesinden korkuyordu. Nitekim Mâide sûresinde bu hususa temas edilerek buyuruluyor ki:

"Ey imân edenler! Size açıklanınca sizi kötümser yapacak (veya üzecek) şeylerden sormayın; ama Kur'ân indirildiğinde sorarsanız size açıklanır. Allah (daha önce bu kuralı bilmeden) sorduklarınızdan dolayı sizi) atfetmiştir. Allah çok bağışlayandır, şefkatle, lûtufla, merhametle sabredendir."

"Sizden önce bir millet de onları sormuştu, sonra da o yüzden kâfir olmuşlardı."[1]

İsrailoğulları da yerli yersiz, gerekli gereksiz bir şeyler sormuş ve âdeta Musa Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'i soru yağmuruna tutmuşlardı. O yüzden ilâhî gazaba çarpılıp dinden çıkmışlardı.

İşte aşağıda meal ve tefsirini verdiğimiz âyetlerle Cenâb-ı Hak (celle celaluhu) bu hususu mü'minlere hatırlatarak, böyle bir yola sapmanın imânı küfürle değiştirmeye varacağını beyân ediyor.

اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْـَٔلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ
الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِكُمْ كُفَّارًا ۚ حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾

1 Mâide sûresi âyet: 101-102

108- Yoksa siz de daha önce Musa'dan sorulduğu gibi Peygamber'inizi sorguya mı çekmek istiyorsunuz? Kim imânı küfürle değiştirirse, elbette doğru yoldan sapmış olur.

109- Kitap ehlinden çoğu hak kendilerine apaçık belli olduktan sonra sırf içlerindeki hasetten dolayı sizi imânınızdan sonra küfre döndürmeyi çok arzu ederler. Allah'ın (bu hususta) emri, hükmü gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve (olgunluk gösterip) vazgeçin. Şüphesiz ki Allah'ın kudreti her şeye yeter.

İNİŞ SEBEBİ

Uhud Savaşı'ndan hemen sonra Ashab-ı Kirâm'dan Huzeyfe bin Yemân ile Ammar bin Yâsîr (radıyallahu anhuma) savaşın vermiş olduğu yorgunluk içinde yol alırlarken, Medine ve çevresinde bir fitne kazanı halinde yoğun çalışmalar yapan Yahudiler bu iki zatın önüne geçerek onlara:

-Eğer hak üzere olmuş olsaydınız savaş aleyhinize dönmez ve siz de mağlup olup böyle perişan gerisin geriye dönmezdiniz! Artık bırakın Muhammed'in dinini de doğru yolu gösteren bizim dinimize girin!

Bunun üzerine Ammar (radıyallahu anh) onlara:

-Sizde ahdi (te'minatlı sözü) bozmak nasıl karşılanır? diye sordu. Yahudiler:

-Çok kötü ve ağır bir suç olarak karşılanır. Hz. Ammar (radıyallahu anh):

-Peki, ama ben yaşadığım müddetçe Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in dininden dönmeyeceğime, O'nu inkâr etmeyeceğime kati ahdettim.

Dedi. Yahudiler:

-Ha, bu adam sapıtmıştır!.

Diyerek onu küçümsediler. Bu kez Hazret-i Huzeyfe (radıyallahu anh) söze başladı:

Bana gelince, ben Allah'ın Rab, Muhammed'in Rasul, İslâm'ın da din olduğuna razı olmuş bir kimseyim. Kur'ân'ı önder, Kâ'beyi kıble, mü'minleri de kardeş bilirim.

Bu iki büyük sahabi Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e kavuştuklarında durumu arz ettiler. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onların

vermiş olduğu cevabı tasvip ederek buyurdu ki:

- Hayırlı olanını söylemiş, korktuğunuzdan kurtulup umduğunuza kavuşmuşsunuzdur!

Bu olay üzerine yukarıdaki âyetler indi.[1]

Ayrıca müfessir Kurtubî'nin tesbitine göre: Râfi' bin Huzeyme ile Vehb bin Zeyd, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e gelerek şu garip istekte bulunmuşlardı: "Bize gökten bir kitap getir de okuyalım. Bize ırmaklar akıt (ki suya kanalım). İşte bunları yaptığın takdirde sana uyarız."

Bunun üzerine yukarıdaki âyetler nazil oldu.[2]

İLGİLİ HADİSLER

"Müslümanların cürmü (günahı) en büyük olanı, haram kılınmadık bir şeyden soran ve sorduğu için de o şeyin haram kılınmasına (sebep olan) kimsedir."[3]

Muğîre bin Şu'be (radıyallahu anh) diyor ki:

"Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kıl-u kâl (dedikodu ve faydasız söz) den, malı (lüzumsuz yere) harcayıp zayi etmekten ve fazla soru sormaktan menetti."[4]

"Size (açıklayıp) bıraktığım hususlarla (yetinip) beni (sorguya çekip rahatsız etmeyiniz, kendi hâlime) bırakınız. Sizden öncekilerden helak olanlar ancak fazla soru sormaları ve peygamberlerine karşı görüş ayrılığına düşmeleri sebebiyle helak olmuşlardır. O halde ben size bir şey ile emrettiğimde onu gücünüz nispetinde yerine getirin! Sizi bir şeyden menettiğim zaman, ondan sakınıp uzaklaşın!"[5]

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz yukarıdaki hadîsi, haccın Allah tarafından farz kılındığını beyân ettiğinde ashabdan birinin:

1 Rûhu'l-me'ânî li'l-Âlûsî: C: 1, s. 356- el-Cevâhir Fi-Tefşîri'l-Kur'ân: c. 1, s. 112

2 Tefsîr-i Kurtubî: 2/70- Tefsîr-i Alûsî; 1/355.

3 Buharî/İ'tisâm: 3- Müslim/Fezail: 132, 133- Ebû Davûd/Sünnet: 6- Ahmed: 1/176, 179

4 Sahîh-i Buharî - Sahîh-i Müslim

5 Sahîh-i Müslim/Hac: 412, Fezâil: 131- Nesâîl/Menâsik: 1- İbn Mâce/ Mukaddeme: 1- Ahmed: 2/247, 257, 313, 428, 447, 457, 467, 482, 495, 508, 517

- Her sene mi ya Rasûlallah? diye sormasına karşılık sustuğu ve o adamın bu soruyu üç defa tekrar etmesine karşılık,

- **Hayır, her sene değil, buyurması ve sonra "Eğer evet deseydim size vâcib olurdu. Vâcib olunca da buna güç getiremezdiniz"** diye açıklaması üzerine, buyurmuştur.

AHLAKİ YÖNÜ

Tefsirini yapmak istediğimiz âyet-i kerîme iki önemli ahlâkî hususa ışık tutuyor:

Birincisi, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ile kendisine uyan bahtiyarlar arasındaki öğretim ve eğitim metot ve adabını açıklıyor. Peygamber ancak Allah'dan kendisine inen buyrukları eksiksiz ve fazlasız teblîğ etmekle yükümlüdür. Kendiliğinden bir şey söylemez; dîn işlerinde ilâhî vahyi bekler; dünya işlerinde ise ekseri etrafında bir irfan halesi olan arkadaşlarıyla istişarede bulunurdu. Kur'ân-ı Kerîm'de Peygamber'in bu prensibinden sık sık bahsedilir.

"O, (peygamber) kendi hevesine uyarak söz söylemez. O, ancak kendisine vahyolunan bir vahiydir."[1] mealindeki âyet bunlardan biridir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bu hususdaki açık beyânlarından ve bu beyânların taşıdığı ilâhî metottan yararlanarak hocayla talebesi arasındaki öğretim ve eğitim münasebetlerini değerlendirecek olursak; hocanın öğretim ve eğitimde uygulayacağı metot ve ahlâkî prensipleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) nasıl ana kitaptan almadan konuşmaz ve ders vermiyorduysa da, öğretmen de işleyeceği konuyu ana kaynaklardan tespit edip iyice hazmetmeden talebesi karşısına çıkmamalıdır. Aksi halde kusurlu bir öğretim ve kusurlu bir eğitime yol açar. Talebe hem bilgisiz hem de sağlam bir terbiyeden mahrum yetişebilir.

2. Öğretmen eğitim sisteminin ışığı altında derslerini işlerken talebesine soru sorma ahlâkını öğretmeli ve lüzumsuz soru sormanın, asıl işlenecek konuyu verimsiz hale getireceğini zaman zaman örneklerle anlatmalıdır. Zira talebenin ders esnasında edineceği güzel alışkanlıklar bütün bir ömrü boyunca kendisine rehber olur.

---

1 Necm sûresi, âyet: 3, 4

3. Talebeye ağır gelecek, onun ufkunu daraltacak, hayata olan bağlılığını zayıflatacak sözlerden kaçınmalı, her defasında ona hayatın yolunu ilim ve fazilet meşalesiyle aydınlatmak, azim ve gayretini kamçılamak için yeni yeni buluşlar getirmelidir.

Talebenin bu sistem içinde izleyeceği ahlâkî prensipler ise şu olmalıdır:

1- Hoca soru faslını açmadan talebe soru sormamalı, sorması gereken bir husus varsa en müsait vakti seçmesini bilmelidir.

2- Hocayı, asıl işleyeceği konudan uzaklaştıracak, dersin ahengini bozacak sorularla meşgul etmemelidir. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir meseleyi anlatırken veya ilâhî vahyi teblîğ ederken mecliste hazır bulunanlardan hiç kimse konuşmaz, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'ın sözü bitinceye kadar tek soru sormazlardı.

3- Hocadan bir şey sormak gerektiğinde, sadece bunun için en müsait vakti seçmek kâfi değildir. Soru tam bir edep ve terbiye kaidesi içinde sorulmalı, hocayı rencide edecek her türlü söz ve davranıştan kaçınmalıdır.

İkincisi, haset ateşinin iç varlığı istilâ etmesi neticesinde birçok gerçekleri inkârdan gelme, hakkı kabulden kaçınma, diğer bir tabirle güneşi balçıkla sıvamaya kalkışma hastalığı başlar. Nitekim İsrâiloğulları'nın manevî varlığını bu hastalık sardığı ve müzmin bir hal aldığı içindir ki onlar hem Tevrat'ın taşıdığı hükümlerle amel etmediler, hem de Kur'ân'a ve tebliğatçısı Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e iftiradan çekinmediler. Yukarıdaki âyet onların haset, kin ve iftira ateşi içindeki saldırılarını tasvîr ederken Müslümanlara böyle bir ateşe düşmekten korunma yollarını gösteriyor. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ilim ve hikmetin, hak ve adaletin memleket ve milliyeti olmadığına dikkatleri çekerken, **"Hikmetli söz mü'minin yitiğidir; onu nerede bulursa alır."**[1]

Mealindeki hadîsini değer ölçüsü olarak ümmetinin önüne koyuyor. Bu ölçü elde bulundurulduğu devirlerde Müslüman memleketlerde ilim ve ahlâka büyük hizmetlerde bulunulmuş, ilerleme sağlanmış; terkedildiği devirlerde ise gerileme başlamıştır.

Görülüyor ki İslam kin ve hasede yer vermemiş, gıpta etmeyi mü-

1 Tirmizî/İlim: 19. Zühd: 15, İbn Mâce / Zühd

bah saymıştır. Çünkü gıpta insanı fazilet ölçüleri içinde hayata hızlandırır; başkasının elindeki nîmetin bir benzerine erişmenin yollarını meşru bir şekilde kolaylaştırır.

Sahîh hadîs kitaplarının tesbîtine göre, büyük sahabi Enes bin Mâlik (radıyallahu anh)'den şöyle rivayet edilmiştir:

"Biz bir gün Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in yanında oturuyorduk. Bir ara buyurdular ki: **"Şimdi şu iki tepeciğin arasından cennet ehlinden bir adam üzerimize çıkagelecektir!"** Bu haberden hemen sonra ayakkabıları sol elinde, sakalından da abdest suyu damlar vaziyette Ensardan bir zat çıkageldi; selâm verip (oturdu). İkinci gün yine Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz aynı haberi verdiklerinde yine o adam aynı vaziyette çıkageldi. Üçüncü gün de aynı şeyi tekrar etti. Bunun üzerine Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) aramızdan kalkıp gidince, Abdullah bin Amr (radıyallahu anh) merak ederek o adamı takibe koyuluyor. Şimdi Hazret-i Abdullah'ı dinliyelim, o olayı şöyle anlatıyor:

"O adamı takip edip bir ara kendisine dedim ki, babamdan incindiğim için üç gün yanına gitmemeye yemin ettim. Uygun görürseniz beni evinize misafir olarak kabul buyurun! Adam, memnuniyetle bu isteğimi kabul etti; beraberce evine gittik. Üç gece onlarda kaldım; hiçbir gece onun kalkıp ibâdet ettiğini göremedim. Ancak yatağına uzanırken Allah'ı anardı, o kadar. Sabah ezanı okununcaya kadar uyurdu. Fakat hep hayır söyler, iyilik isterdi. Üç gün geçince artık onun amelini küçümsemek ister gibi bir duyguya sahiptim. Kendisine:

-Ey Allah'ın kulu! Benimle babam arasında bir öfke ve incinme, darılma ve nefret mevcut değildir. Ben Rasulullah'ın sizin hakkınızda şöyle şöyle buyurduğunu duydum da sizin amelinizi öğrenmek istedim, fakat fazlabir amelinizi göremedim. Sizi bu mertebeye ulaştıran amel nedir? diye sordum.

O bana şu cevabı verdi:

-Amelim gördüğünüz gibidir. Ancak ne var ki benim kalbimde hiçbir Müslümana karşı Allah'ın onlara verdiği nîmet sebebiyle ne bir kusur, ne de bir haset mevcuttur.

Hazret-i Abdullah (radıyallahu anh):

-Evet, işte sizi bu mertebeye ulaştıran sadece belirttiğiniz amelinizdir; onu işlemek cidden zordur.[1] dedi.

TAHLİLLER

Vedde: İçten gelen temenni ve istek, demektir. Râgıb'ın Müfredat'ın da da "vedd", bir şeyi sevmek ve temenni etmek olarak mânalandırılmıştır.

Haset: Nimetin ona hak kazanmış veya lâyık olmuş kimsenin elinden çıkıp gitmesini temenni etmek, bazen da bunun için çaba sarfetmek anlamına gelir. Bunun içindir ki "Mü'min gıpta eder, münafık haset..." denilmiştir. [2]

Haset iki kısma ayrılır: Biri övülmeye, diğeri yerilmeye lâyıktır. Yerilmeye lâyık olanı, yukarıdaki tarîften de anlaşıldığı gibi Müslüman kardeşinin elinde bulunan nimetin zeval bulmasını temenni etmektir. Böyle bir temennide nimetin kendisine ulaşmasını arzu etmiş olsun olmasın farketmez. Cenâb-ı Hak bu anlamdaki hasedi şu âyetle yermiştir: "Yoksa Allah'ın insanlara cömertçe sunduğu nîmet ve bol ihsanına karşı haset mi ediyorlar?"[3]

Övülmeye lâyık olanı ise, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in şu hadîslerinde belirtilmiş olanıdır ki gıpta mânasını ifâde eder:

"Haset (gıpta) ancak iki kimse hakkında (mübahtır): Biri, Allah'ın kendisine mal verip onu (hayırlı işlerde) gece ve gündüzün (muhtelif) saatlerinde harcayan adam; diğeri Allah'ın kendisine (ilim ve) Kur'ân verip onunla gece ve gündüzün (çeşitli) saatlerinde amel eden adam."[4]

Afv: İşlenen suç ve kusurdan dolayı muahaza etmemektir.

Safh ise, başkasının işlediği suç ve kusurun bıraktığı tesiri içten giderip, intikam duygusunu atmaktır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yahudilerin iman nîmetine ve izzet bulan İslâm devletine karşı içlerinin bütün kin ve hasediyle karşı çıkmaları, bu nîmet ve devleti kökünden

1 Tefsîr-i Kebir: c. 1, s. 667

2 Müfredat-i Rağıb: Hased maddesi

3 Nisa sûresi âyet: 54

4 Sünen-i Tirmizî: c. 6, s. 179

kurutmak için çevirdikleri entrikalar, düzdükleri yalan, şüphe ve iftiralar, Müslüman cemaatin dikkatini toplamış ölçüde idi. Meselenin yavaş yavaş içyüzü anlaşılıyordu: Yahudiler kendi zanlarınca en mükemmel semavî dîn olarak Museviliği görüyor ve bu dinin rakipsiz kalmasını arzu ediyorlardı. İslâm güneşinin her geçen gün biraz daha hakikat ufkunda yükseldiğini görünce hased ve kinleri kat kat arttı, yeni dine çılgınca bağlanan Müslümanları tekrar küfre ve cehalete döndürmenin yollarını araştırmaya koyuldular.

Cenâb-ı Hak ezelî ve ebedî ilmiyle onların iç âleminde dönen haset, kin ve iftira dolaplarını yukarıda geçen âyetlerle tasvîr buyurunca; Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in tezgahında şekillenen, O'nun kıyas kabul etmeyen tedrîs rahlesinde yetişen mü'minlerin kalbinde Yahudilere karşı beliren düşmanlık hissi had safhaya varmıştı. Fakat İslâm; yıkıcı, öldürücü, tahrip ve yağma edici, bozup dağıtıcı değil; yapıcı, hayat verici, koruyucu, birleştirici ve ıslâh edicidir. Bu prensip İslâm'ın fazîlet mücâdelesi vetiresinde asla şaşmadığına göre, Allah (celle celaluhu) mü'minleri Yahudilere karşı bir tecavüzden alıkoymak; vakti gelmeden, ortam müsait olmadan bir silahlı çatışmaya başvurmaktan menetmek; bundan önce barış ve huzur yollarını araştırmak için onları sulh ve selâmetin, adalet ve faziletin iki manevî bağıyla bağladı:

Birincisi, Allah (celle celaluhu)'nun emri (hükmü) gelinceye kadar Yahudileri affetmek, onların işleyegeldikleri tecavüz ve küstahlıklarından dolayı mü'minlerin kalbinde meydana gelen nefreti söküp çıkarmak.

İkincisi, Namaz, zekât, sadaka ve her türlü iyilik ve âlicenaplığın ruhları cilalayan, gönülleri fetheden, vicdanları temizleyen yüksek tesirini artırmaya devam ettirmek.

İşte aşağıdaki âyet-i kerîme ile bu iki bağın olumlu tesirlerine işaret edilmekte, ruhlar üzerindeki aydınlatıcı neticesine dikkatler çekilmektedir.

وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

110- Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için önceden ne gibi bir hayır gönderirseniz Allah katında onu bulacaksınız; şüphesiz ki

Allah işlediklerinizi çok iyi görüp bilir.

İLGİLİ HADİSLER

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz ashabına sordu:

"Hanginizin, vârisine ait malı, öz malından kendisine daha sevimlidir?"

Ashab-ı Kiram cevap verdi:

"Ey Allah'ın Rasulü! Bizden hiçbirimizin vârisinin malı öz malından kendisine daha sevimli değildir."

Bunun üzerine Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz:

"Hayır, hepinizin de vârisinin malı, onun öz malından kendisine daha sevimlidir. Çünkü: Senin malın ancak önden (Allah için) gönderdiğindir. Vârisin malı ise, geriye bıraktığındır."[1]

Müfessir Kurtubî'nin tesbîtine göre:

İkinci Halîfe Hazret-i Ömer (radıyallahu anh), Bakî Kabristanı'na gelerek onlara şöyle seslendi:

-Ey kabir ehli! Bizim yanımızdaki haberler şunlardır: Dul kalan karılarınız evlendiler, evlerinize başkaları yerleşip oturdu, mallarınız ise vârisler arasında bölündü.

Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh)'e şöyle ilham geliyor:

-Ey Hattab'ın oğlu! Bizim yanımızdaki haberler de şunlardır: Şüphesiz ki (Allah için) harcadığımızdan dolayı kâr sağlamışızdır. Geriye bıraktığımız mal ve servette ise zarar etmişizdir.[2]

Bir başka hadîste de buyuruluyor ki:

"Kul öldüğü zaman, halk geriye ne bıraktı? diye sorar. Melekler de önden ne gönderdi? derler."[3]

1 Buharî - Nesâî: Abdullah bin Ömer (radıyallahu anh)'dan.

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 73

3 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 73- İbn Hibbân: Ebû Hûreyre (radıyallahu anh)'den - Suyutî bu hadîsin

İLMİ YÖNÜ

Maddeyle mâna, bedenle ruh, fizikle metafizik arasında denge kurmak...

Bugün artık modern psikologlara göre de metafizik zaruridir. Çünkü insan sadece organik tekâmülün neticesi değildir. Öyle olsaydı tekerrür edecek, fakat tekâmül etmeyecekti. O halde şuursuz bir tekâmül mümkün değildir. Şuur kendini kontrol ettiği, metafiziğe yöneldiği zaman ideale doğrulmuş kuvvetler bulur. Böylece varlık âleminin mekanizmadan ibaret olmadığını anlar.

Fakat şuurun ideale doğrulmuş kuvvetlerden yardım almasının yolu nedir ve bu kuvvetlerden neleri kastediyoruz? Önce ifâde edelim ki metafiziği olduğu gibi sadece şuurla anlamak ya da kavramak ve bu hususta imân derecesinde sağlam bir inanç elde etmek çok zordur. Çünkü insan aklının sahası sınırlıdır. Metafizik ise sınırsızdır. Bu bakımdan onun kapısını şuura açacak, gerçeklerini işleyecek, mânalarını dokuyacak ilâhî beyanlara ihtiyaç vardır. İşte bunun içindir ki dinin lüzumu belirginleşir ve ibâdetten maksadın ne olduğu meydana çıkmış olur.

O halde gerçek tekâmülün bu kuvvetin şuura el uzatmasıyla, ona doğrultusunu belli etmesiyle gerçekleşebileceğini söyleyebiliriz. Meselâ: Allah (celle celaluhu)'nun varlığına ve birliğine imân, tekâmülün anahtarıdır. O'na ibâdet bu tekâmülün hedefidir. O halde Allah (celle celaluhu)'ya inanmayan kimse, ilim ve teknikte ne kadar ilerlerse ilerlesin o tekâmülün asıl anahtarını bulamamıştır. İbâdet etmeyen kimse de tekâmülü hedefine götürmemiştir. Bunun için Allah (celle celaluhu) imân edenlere tekâmülün hedefini sık sık hatırlatarak: "Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için önceden ne gibi bir hayır gönderirseniz Allah katında onu bulacaksınız." buyuruyor.

İslâm her vesileyle fizikle metafizik arasında dengeyi kurar ve bu açıdan beşer hayatını en uygun bir şekilde tanzîm eder.

AHLAKİ YÖNÜ

Yirminci asrın son yarısında feza yarışına başlayan milletler gerek

---

zayıf olduğunu belirtmiştir.

ekonomik organizasyonlarda, gerekse endüstri kuruluşlarında büyük bir enerji ve gayret sarfetmektedirler. Dışarıya, yani insanın dış dünyasına karşı kullandığı bunca enerjinin onda birini iç dünyasını, düşünce ve temayüllerini berraklaştırmaya, imân ve yüksek ahlâk ile beslemeye kullanmış olsalardı, insan nesli daha iyi günlere doğru güven içinde adım atacak, dünyayı saran materyalizm fırtınası durmaya mecbur olacaktı.

O halde tek taraflı gelişmenin kurtarıcı olmadığı artık bilinmeli ve ona göre kurtuluş çareleri aranmalıdır. Yukarıda mealini verdiğimiz âyet-i kerîmede beşer enerjisinin iki taraflı gelişme yollarında kullanılmasına işaret edilmekte, milletler arasındaki münasebetin ancak bu ahlâk ile düzene gireceği belirtilmektedir.

Kötülüğe karşılık kötülük; kin ve hasede karşılık kin ve haset gütmek tek taraflı gelişmenin neticesidir. İslâm dini bunu en makul şekilde yasaklar. Atalarımızın dediği gibi, "kan, kan ile değil su ile temizlenir."

Tarih boyunca enerjilerinin çoğunu dışarıya karşı kullanıp içyapılarını ihmal eden ve bu sebeple diğer milletler için bir çeşit huzursuzluk kaynağı haline gelen Yahudilerin kafa ve gönüllerde şüphe fırtınaları meydana getiren, huzur ve sükûnu bozan kin ve haset dalgalarına karşı fazilet mücadelesini sağlam bir iman, yüksek bir irfanla uygulamak, iki taraflı gelişmenin şaşmaz yoludur. O halde beşer enerjisinin bir kısmını onun iç âleminin ıslâhına çevirmek için iki şeye ihtiyaç vardır: İman ve irfan. Bu ikisini mutlak saadete giden bir vasıta kabul edecek olursak, namaz, zekât ve diğer iyilikler bu vasıtanın yakıtıdır.

İşte Kur'ân-ı Kerîm'de bu yakıttan bahsediliyor. Çünkü iman ve irfan aracı bu yakıtlarla çalışacak olursa insan enerjisi iki taraflı gelişmeye sarfedilmiş olur ki bu, sadece kin ve haset gibi kötü vasıflan silmek ya da zararsız hale getirmekle kalmaz, aynı zamanda dünyada da, âhirette de mutlu yaşamanın sırrını öğretir.

Yahudiler bu hususta da Tevrat'ın ve sonraları Kur'ân'ın sunduğu benzeri yakıtlara iltifat etmedikleri için fazîlet ve irfan yolunu kaybedip Allah (celle celaluhu)'nun gazabına çarptırıldılar.

SOSYAL YÖNÜ

Namaz ruh sağlığının ve düşünce terbiyesinin; zekât ve sadaka sosyal

yapının; Allah hoşnutluğuna erişebilmek için önden gönderilen hayır ve iyiliğin ve bir bakıma millî varlığın teminatıdır. Tarihimizde yapılan bunca hayır müesseseleri, cami ve kervansaraylar, hamam ve kimsesizler yurdu, sebil ve kanallar ve bütünüyle vakıf tesisleri, millî varlığımızı bugüne kadar devam ettiren sağlam belgeler ve çürümez temellerdir.

Buna karşılık mukaddes mefhumların, manevî değerlerin, millî hasletlerin rağbet görmediği cemiyetlerde ruhî denge bozulur, sosyal yapı temelinden sarsılır, millî varlık bir masal ve efsaneden ibaret kalır. Madde ön plâna alınır, değer ölçüleri sadece para olarak belirlenir. Şahsın yarar ve çıkarı gaye kabul edilir. İrfan dumura uğrar. Millî bünyenin temeline anarşizm iner. Durum böyle olunca bir hayat ve geçim mücadelesi başlar. Mide ve şehvet kaygısı bütün fertleri sarar; ilim, ahlâk, fazilet, hayır ve iyilik, âhiret ve hesap manasız kelimelerden ibaret kalır.

İşte böyle olan cemiyetlerde ilim ve teknik bütün güç ve hızıyla insanlığı imha etme yolunda ve maksadında kullanılır. "Sen yaşama, ben yaşayayım; ben doyayım, sen acından öl!" fikri dimağlara kök salar. Yahudilerin tarih boyunca bütün zekâ ve yeteneklerini bu yolda kullanmalarının tek sebebi işte budur. Kendi millî varlıklarının devamı ve mutluluğu uğruna her şeyi mübah gören, her vasıtayı meşru sayan bir millet olmuştur.

Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak, İslâm devletini, iman nimetini Müslümanlara lütfederken Yahudilerin asıl iç yüzünü ve bunun sebeplerini de hatırlatıyor ve hemen sonra hoşgörülü olmayı, kin ve hasetten uzak kalmayı emrediyor. Bunun tek ilâç ve reçetesini de namaz ve zekât gibi ibadetlere bağlıyor.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"Şüphesiz ki Allah, işlediklerinizi çok iyi görüp bilir."

Varlık âleminde meydana gelen bir olay, hafızalardan silinse bile kaybolmaz. İnsanların işlediği şeyler ve kafalarından geçen düşünceler üç yerde tespit edilir: Biri, insanın kendi dimağında ve ruhunda, buna şuur da diyebiliriz. Diğeri, koruyucu meleklerle, iyilik ve kötülükleri yazan melekler tarafından kaydedilir. Üçüncüsü ise, Allah (celle celaluhu)'nun keyfiye-

ti bilinmeyen Levh-i Mahfuz adlı ana defterine kaydedilir. O halde beşer ruhu ve onun dimağı bir nev'i, Allah (celle celaluhu)'nun, olayların kaydedilmeye yarayan defteridir. İlâhî ilim ve irade varlık âleminin her zerresine nüfuz etmiştir. Atom çekirdeğinin etrafında dönen elektronlar dahil her şey O'nun ilim ve iradesiyle mutlak bir irtibat halindedir. Ruhumuzun bedenin bütün hücrelerinden haberdar olması bile buna bir misal olamaz. Çünkü ölen hücrelerden ve onların yerine gelen yeni hücrelerden ruhun haberi olmaz. O bakımdan ilâhî ilmin nüfuz ve tesiri misal kabul etmez. O her şeyi gereği gibi bilendir.

Denildiği gibi herkesin amel kitabı kendi iç âlemindedir. O ne eksik, ne de fazla kaydeder. Bir bant gibi akseden sesi olduğu gibi tespit eder.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıda geçen âyetle, kin ve haset gibi iki manevî hastalığın hakikatleri nasıl örttüğünü, bu yüzden beşerî münasebetlerde derin uçurumların meydana geldiğini; hak ve adalet üzere olan mü'minlerin bu uçurumu kapamak için af ve müsamaha ile hareket etmelerinin lüzumunu beyan eden Cenâb-ı Hak (celle celaluhu), buna ilâveten iki güzel vasfın tatbikatta feyizli örneklerini vermeleri için mü'minlere namaz ve zekât ibadetlerini yerine getirmelerini emretmiştir. Çünkü namaz ile zekât insanı hissî davranışlarda bulunmaktan, madde ile mâna arasındaki dengeyi bozmaktan alıkoyar. Beşerî münasebetlerde en sağlam köprünün kurulmasını sağlar.

Aşağıdaki âyetlerle de bâtılda ısrar eden ve aslında semavî din olarak aynı esasta birleşen Yahudilerle Hristiyanların, dinlerin tekâmül seyrini, aşırı taassupları yüzünden dikkate almadıkları, sadece İslâmiyet'e karşı değil birbirlerine karşı da hayırhah davranmadıkları, hasmane bir takım metotlara başvurdukları ifâde ediliyor. Ve bundan sonra bütün dindarlar için hak olan müşterek tek yol gösteriliyor: Kim bütün varlığıyla kendini ilâhî buyruklara verir, tam bir teslimiyet içinde gerçek iyiliğin basamaklarında yükselirse onlar için Rableri katında büyük mükâfatlar vaadediliyor.

Ayrıca âyetler arasındaki münasebeti diğer bir açıdan inceleyecek olursak şu gerçek ile karşılaşırız:

Yahudilerle Hristiyanlar Kur'ân'ın göz kamaştırıcı lâhutî füyuzatı, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in havsalaya sığmayan yüksek

başarısı ve terbiyedeki üstün ve o nispette işlek metodu karşısında şaşırıp imân edecekleri yerde inkâra, saygı duyacakları yerde hayasızca yalan ve iftiraya başladılar. Bir taraftan İslâm'ın şan ve izzetini küçük düşürmek için her çareye başvururken kendilerini en mesut bir millet olarak tanıtmaya, kurtuluşun sadece kendi dinlerine uymakta olduğunu yaldızlı cümlelerle iddiaya heveslendiler.

Ünlü Fransız düşünür ve tarih felsefecisi Gustave le bon, Hristiyanların aşırı taassuplarını ve bu yüzden dünyayı nasıl kana boyadıklarını, medeniyete emsal kabul etmeyen ölçüde hizmet etmiş bir ümmeti yok etmek için nasıl bayağılaştıklarını ifâde ederken diyor ki:

"Barbar bir âlem, tebcil hatırası tarihe şan ve şeref veren yüksek bir medeniyeti tahribe koşuyordu. Bu kin ve gazap selinin önüne medeniyet ve İslâmiyet namına Türkler çıktılar."

İşte yükselmiş ilim ve fazîleti, şerefli bir medeniyeti yıkmaya azmeden bu zavallı, ehl-i kitap topluluğu kendini Allah (celle celaluhu)'nun çocukları ve O'nun en yakın dostları olarak tanıtıyor ve bu gayret içinde hakikati gizlemeye çalışıyorlardı. Mâide sûresinde buna temasla buyuruluyor ki:

Yahudi ve Hristiyanlar, "Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz" dediler. De ki: "Öyle ise neden Allah günahlarınız sebebiyle size azap ediyor?"[1]

Onların bu kısır anlayış ve haset dolu tutum ve iddialarını tasvîr eden Cenab-ı Hak buyuruyor ki:

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا
بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ
أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

111- (Yahudilerle Hristiyanlar) Dediler ki: "Yahudi ve Hristiyan olanlardan başkası elbette Cennet'e giremez." Bu, onların kuruntularıdır. De ki: (Eğer bu iddianızda) doğru kimselerseniz haydi kesin bilgi veren delillerinizi getirin!

1 Maide süresi: 18

112- Hayır (nereden onu getirebilirler?), kim Allah'ı görürcesine (bir duygu taşır da ibâdet ve günlük işlerinde) kendini Allah'a verip tam bir teslimiyet gösterirse, işte onun için Rabbi katında mükâfat vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur, onlar mahzun da olmazlar.

İNİŞ SEBEBİ

Necrân Hristiyanlarından bir topluluk, Yahudilerden bir grup kimseyle Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in meclisinde bir araya geldiklerinde aralarında sert tartışma oldu, birbirlerini yalanlamaya ve diğerinin bâtıl üzere olduğunu iddiaya kalkıştılar. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi.[1]

İLGİLİ HADÎS

Zeki ve anlayışlı, kendini kontrol edip bilen ve ölümden sonrası için çalışan kimsedir. Aciz olan ise, kendini kötü arzularının peşinde sürükleyen ve (bununla beraber) Allah'dan (saadet yurdu) temenni edendir."[2]

İLMİ YÖNÜ

Kuruntu, karakterle ilgili genel psikoloji kapsamına giren ruhî bir haldir. Psikanalizcilerin de araştırmalarına konu olmuştur. Çünkü şuuraltı kargaşalıklarından ileri gelen ruh ve fizik bozuklukları bir takım kuruntulara yol açabilir.

Kuruntuya kapılan tipler olduğu gibi kitleler de eksik olmamıştır. Böyle olan toplumlarda gerçeği araştırma temayülü pek azdır. Ekseriya telkin yoluyla bağlandığı manevî değerleri üstün sayma ve bunun fevkinde başka bir değere yer vermeme inancı hâkimdir. Tıpkı Yahudilerde olduğu gibi… Kendilerini en üstün bir ümmet kabul etmeleri, başka milletleri köle saymaları ve diğer bütün insanların Yahudi milletinin mutlu yaşaması için yaratılmış hadimler olduğunu iddia etmeleri bu cümledendir. İşte böyle olan toplumlar iddialarını doğrulayacak, aynı zamanda akıl ve mantık yoluyla kesin sonuç doğuracak bir belge getirmekten ziyade onu tükenmeyen bir zihin hali olarak muhafazaya çalışırlar.

Kuruntu ayrılması zor bir inanç halini alınca artık bağlı bulunduğu konuda tekâmülü soysuzlaştırır. Buna kitleler taassubu da denilebilir. Bu-

1 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 155 - Tefsîr-i Hâzin: c. 1, s. 74.

2 Tirmizî - İbn Mâce - Ahmed b. Hanbel - Hâkim: Şeddad b. Evs (radıyallahu anh)'den.

rada akıl ve muhakeme yolu kapalıdır; telkin ile meydana gelen ve toplumun manevî bünyesini saran bir iddia mevcuttur. Böyle bir iddiayı taşıyanların -Gustave Le Bon'un dediği gibi- meyil ve muhabbetleri hiçbir zaman iyi hükümdarlara, büyük azizlere değil, kendilerini şiddetle baskı altında bulunduran müstebitlere karşı olmuştur.

Buna kıyasla Yahudilerin de meyil ve muhabbeti hiçbir zaman en büyük peygamber Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e olmamıştır. Bilâkis O'nu kötülemek ve dâvasını baltalamak için ne lazımsa her şeyi yapmışlardır.

Kur'ân-ı Kerîm onların bu halet-i ruhiyelerinden bahsederken "Emâniy" tabirini kullanmıştır. Bu, "ümniye"nin çoğul şeklidir. Ümniye: Gerçekleşmesi zor veya mümkün olmayan şeyleri temenni etmek, boş kuruntu kurmak, telkin neticesi bir şeyi gerçek kabul edip inatla onu iddia etmek, zan ve takdirde bulunmak, yalan-dolan uydurmak gibi mânalara gelir.

AHLAKİ YÖNÜ

Dünyada maddî varlığımızı belli bir süre yaşatabilmemiz için üç şeye muhtaç bulunuyoruz: Hava, su, güneş... Bu üçünden birini yitirdiğimiz zaman artık yaşama imkânımız kalmaz. Fakat yalnız et, kan, kemik ve sinirlerin yaşamasını, diğer bir tabirle varlığını sağlamamız kâfi midir? Asıl bu maddelere canlılık vasfını veren ve onlara kumanda eden manevî bir varlığımız yok mudur? Var olduğunu kabul edecek olursak -ki mutlaka vardır- Onun hayatiyetini ne ile koruyabiliriz? sorusu ortaya çıkar.

O halde insan madde ile mânanın birleşiminden meydana gelmiştir. Maddî varlığımızla diğer canlılarla birleşir, manevî varlığımızla onlardan ayrılırız. Yukarıdaki âyet manevî varlığımız yani ruhumuz için hava, su ve güneş kadar lüzumlu olan üç şeyden bahsediyor: İslâm, imân ve ihsan... Bu üçünün sonucu olan bir de mükâfat... Ruhumuzun Allah (celle celaluhu)'dan geldiği gibi tertemiz kalabilmesi ve ilâhî marifete erişebilmesi için bu üç şeye muhtaç bulunduğunu bütün dinler belirtmiştir. En son din olan İslâmiyet ise bu ihtiyacı ilim ve akıl ölçülerine de yer vermek suretiyle şekillendirmiştir.

İslâm: İnsanın kalp ve vicdanını her türlü kötülüklerden temizleyen, hakkı kabul edip ona boyun eğmeyi öğreten, beşerî nefis ve şehvet bataklığından çıkarıp selâmete eriştiren ebedî bir gıdadır.

İmân: Tek olan, eşi-dengi bulunmayan Allah (celle celaluhu)'ya bağlanmayı gerçekleştirir. Yok olma ümitsizliğini silip atar. Hayatı en güzel şekilde düzenler. Sevgi ve saygının zevkini, Hakk'a kulluğun asıl manasını aşılar. İnsan haklarına hürmeti öğretir. Diyebiliriz ki ruhumuzun en çok muhtaç olduğu gıda işte budur.

İhsan: Her şeyi lâyık olduğu şekilde güzel yapmak, her şeyde Allah (celle celaluhu)'nun sanatının güzelliğini görmek, bu nedenle Allah'ı görür gibi, O'nun güzelliğini seyreder ölçüde ibâdet etmek; günlük yaşantılarımızda Allah (celle celaluhu)'nun bizi gördüğünü içten sezip ona göre söz ve hareketlerimizi, düşünce ve arzularımızı düzenlemek demektir. İşte güneş nasıl eşyaya ışık, renk ve mâna veriyorsa, İhsan da ruha ışık, renk ve mâna veriyor.

Mükâfat

Bütün bu manevî gıdaların emin sonucu, hiç şüphesiz ki ebedî saadettir. Çünkü imân, yüksek ahlâk ve fazîletin hedefi budur. Bu hedef hiç şaşmaz. İmân, ahlâk ve fazîlet şu dünyada hedefine ulaşmayacak olursa, mutlaka âhirette ulaşacaktır.

Güneş, su ve havayı yeteri kadar almanın neticesi, belli bir süre sağlık ve mutluluk içinde yaşamaktır. İslâm, imân ve ihsanın feyizli iksirini almanın sonucu ise, sonu gelmeyen, hastalığı ve ölümü olmayan bir hayata erişmektir.

Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak bu ihtiyaçları, her türlü kin, haset, iftira, hakkı inkâr, maddeye tapınma hastalıklarından kurtulabilen mü'minlere hatırlatıyor "Kim Allah'ı görürcesine (bir duygu taşır da ibâdet ve günlük işlerinde) kendini Allah'ı verip tam bir teslimiyet gösterirse, işte onun için Rabbi katında mükâfat vardır..."

SOSYAL YÖNÜ

İsrailoğulları, bilhassa millî ve sosyal anlamıyla diğer cemiyet ve milletlerin zararına, sonucu hayal olan bir ideal peşinde bulunuyorlar. Onlara göre kendileri yeryüzünde Allah (celle celaluhu)'nun has ve güzide kulları ve O'nun tek sevgilileridirler. Diğer milletler ise sadece İsrâiloğulları'na hizmet etmek, onların varlığını devamda vasıta olarak çalışmak için yaratılmışlardır. Nitekim Mâide sûresi 18. âyet ile onların bu vehme dayalı iddialarından bahsedilerek buyuruluyor ki: "Yahudi ve Hristiyanlar: Biz

Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz, dediler." Bu gülünç iddia asırlarca Yahudi ve Hristiyanların cankurtaran simidi olmuş, kitleler bu cümlenin tesiri altına alınmış, onun kuruntu sahasına sokulmuştur. Böylece bu kuruntu iki milletin ruhunda, diğer milletlere karşı bir üstünlük hissini; kendilerinden olmayan kimseleri aşağı görme gururunu doğurmuştur. Yahudilerin tarih boyunca diğer milletleri çeşitli yollardan sömürerek yaşamaları, her memlekette ithalat ve ihracatı kendi tekelleri altına alıp ticari hayata hâkim olmaları, tefeciliğin en kötü şeklini tatbik etmek suretiyle başka milletten olanların kanını emmeleri; Hristiyanların haçlı seferlerini tertiplemeleri, dünya ilim ve medeniyetine hizmet etmiş Müslümanları yeryüzünden kaldırma gayretleri bir yönüyle bu vehmin elim neticesidir.

TAHLİLLER

Âyette geçen (hûd) kelimesinin "Yahudi" mânasına olduğunu Ferrâ' kabul etmiştir. Fazla harfler hazfedilerek kısaltılmıştır. Ahfeş'e göre, "hûd" kelimesi, "hâid"in çoğul şeklidir.

Burhan: Kesin bilgi veren delil, demektir. Çoğulu "Berâhîn"dir.

Emâniy: Ümniye'nin çoğul şeklidir. Bunu şeddeli okuyanlar da var. Gönülden geçirilen boş ve hayalî şeyler; yalan ve uydurma zanna dayalı takdirler demektir.

İslâm: Silm maddesinden teslimiyet, boyun eğip razı olmak, bir şeyi tertemiz lekesiz tutmak, esenliğe ulaşmak veya esenliğe kavuşturmak gibi manaları ifâde eder.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ ۖ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ ۙ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

113- Yahudiler, "Hristiyanlar kayda değer bir şey (hak bir din) üzere değillerdir," dediler. Hristiyanlar da "Yahudiler kayda değer bir şey (hak bir din) üzere değillerdir," dediler. Halbuki her iki taraf da kendilerine ait kitapları okurlar. Böylece bu hususta bilgisi olmayanlar da (taklît yolunu seçerek) onların dediği gibi demeye başladılar. Allah kıyamet günü ayrılı-

ğa düştükleri hususta onlar arasında hükmedecektir.

Açıklama

Yahudi ve Hristiyan din adamlarının birbirlerini küçümsemesi, birinin diğeri için hak üzerine olmadığını iddia eder anlamda ileri geri söz sarfetmesi konu ediliyor; sonra da iki tarafın haksızlık ettiğine dikkatler çekilerek Tevrat ve İncil'in onları yalanlar mahiyette belgeler taşıdığına işarette bulunuluyor. Çünkü insan eliyle hayli tahrifata uğramalarına rağmen Tevrat ve İncil'de aydınlatıcı bilgiler mevcuttur. Tevrat'ta Musa Peygamber'den sonra peygamber gönderileceği açık şekilde yazılıdır:

"Onlar için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım ve ona emredeceğim her şeyi onlara söyleyecek."[1]

"Ben Yehovayım, ismim odur ve izzetimi bir başkasına ve hamdimi oyma putlara vermeyeceğim. İşte, öncekiler vaki oldu ve yenileri (gelecek peygamberleri) ben bildiriyorum; onlar meydana çıkmadan önce size işittiriyorum."[2]

İncil'de ise İsa Peygamber'in İsrâîloğulları'na şöyle dediği yazılıdır:

"Sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeye geldim."[3]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Birçok müfessirlere göre, Yahudilerin Kâbe-i Muazzama'ya karşı olan tutumları, zamanında Hristiyanların Beytü'l-Makdis'i ibâdete kapalı tutup yıkmaları ve Yahudilerin sistemli propagandasının tesiri altında kalan Mekke müşriklerinin Hudeybiye senesinde Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile arkadaşlarının Kâbe'yi tavaf etmelerine şiddetle engel olmaları, ilk mabet olarak yeryüzüne konulan Kâ'be'yi tamamen bir puthane şekline sokmaları, genel olarak mabetlerde ibâdet edilmesini ve Allah (celle celaluhu)'nun isminin bu kudsî yerlerde anılmasının engellenmesini hedef tutuyordu. Mabede karşı, bu derece şuursuzca hasım olan Yahudi ve Hristiyanların artık Allah (celle celaluhu)'nun dostları ve sevgilileri sayılmaları nasıl

1 Tevrat Tesniye: 18/16, 19

2 Tevrat Tesniye.

3 Matta: 5/18.

düşünülebilir? Zira Allah'a ibâdet edilmesine engel olmaları, din ve vicdan hürriyetine ağır bir darbe indirmek, insan haklarını çiğneyip hiçe saymak demektir. Bu ise en büyük zulümdür.

İşte aşağıdaki âyet-i kerimeyle bu hakikat beyân edilmekte ve iki sınıf Kitap Ehlinin ilâhî sevgiyi kaybettikleri belirtilmektedir.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِى خَرَابِهَا ؕ
اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَآ اِلَّا خَآئِفِينَ ؕ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى
الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

114- Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına (ya da namaz kılınıp ibâdet edilmesine) engel olup bunu yasaklayan ve onların yıkılıp viran hale gelmesine çalışanlardan daha zâlim kim (olabilir)? Bunlar ancak mescitlere endişe ve korku içinde girebilirler. Dünyada rüsvaylık onlaradır, âhirette de büyük azap onlar içindir.

İNİŞ SEBEBİ

Başta müfessir İbn Cerir et-Taberî, Hafız İmadüddin İbn Kesîr, Kurtubî ve Âlûsî olmak üzere rivayet yollarını tespit eden ekseri müfessirlerce bu âyet, Kudüs'ü fethedip Beytü'l-Makdis'i yıkan Buhtunnasar ve onun meşrebinde olup mabetlerde Allah adının anılmasını meneden ve onları yıkıp viran hâle getiren zâlimler hakkında inmiştir.

Kâbe-i Muazzama'yı puthane yapıp tevhid ehlinin oraya girmesine, ibâdet etmesine engel olan Mekke putperestleri de bu cümledendir.

İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre, bu âyet, başka milletlerin Beytü'l-Makdis'e girip ibâdet etmelerine imkân vermeyen Hristiyanlar hakkında nazil olmuştur.[1]

Rûhu'l-Meanî sahibi Âlûsî ise bu âyet-i kerîmenin özellikle Roma Kayseri Teytus (Titos) ve avanesi hakkında indiğini kaydetmektedir. Romalılar Kudüs dolaylarında İsrâiloğulları'yla yaptıkları savaş neticesinde Kudüs'ü fiilen işgal etmiş, Beytü't-Makdis'i yıkmış, Tevrat'ı yakmış ve bu

1 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 156

mâbedde domuz boğazlayıp içini kokmuş etlerle kirletmek suretiyle en büyük hakareti reva görmüşlerdi.[1]

Bütün bu nakil ve rivayetlerle beraber çoğu tefsircilere göre, bu âyet-i kerîme, Beytü'l-Makdis'i yıkan Buhtannasar ve Müslümanların girip ibâdet etmesine Kâbe'yi kapatan Mekke müşrikleri hakkında inmiştir.

Buhtunnasar, Babil hükümdarlarından üçüne verilen müşterek bir isimdir. M. Ö. 605-562 yılları arasında Babil'de saltanat süren Nabupo-Lassar'ın oğlu Nabukodonosor (Buhtannasar) 593 yılında Kudüs üzerine yürüdü. Kudüs kralını tutukladı ve halkını esir alarak Babiolania'ya götürdü. Fakat Kudüs'ün bağımsızlığına dokunmayarak Sedakias adlı birini kral ta'yîn etti. Ancak bu yeni kral da kısa bir zamanda Teytus ile birlikte Babil'e düşmanca davranarak Mısır'a yanaştı. Buhtannasar Nabukodonosor ikinci defa Kudüs'e yürüdü. Şehri M. Ö. 586'da ele geçirdi. Kudüs kralının gözlerini oydurarak Babil'e götürdü, oğullarını idam ettirdi.[2]

Rivayetlere göre bu arada Beytü'i-Makdis de tahrip edilmişti. Fakat asıl tahrip Neron'dan sonra Roma Kayserlerinden Ospasyonos ve oğlu Titos'un saltanat devirlerinde (M.S. 73 yılında) olmuştur. Bu tarihte Beytü'l-Makdis'in ikinci defa bir evvelkine nispetle daha kötü şekilde tahrîp edildiği bilinmektedir. İşte yukarıdaki âyet, hem Buhtannasar'ın hem Mekke müşriklerinin, hem de onların bu aşırılık ve azgınlığına sevinen Yahudi ve Hristiyanların bu yoldaki tutumlarının büyük bir zulüm olduğunu beyân ediyor.

Putperestlerin bu tutumlarını tasvir eden diğer âyetlere gelince:

"(Sen ve istiğfar eden mü'minler aralarında bulunmayınca) Allah onlara ne diye azap etmeyecek? Oysa onlar (mü'minleri) Mescid-i Haram'a (girmekten) menediyorlar. (Bununla beraber) onlar O Mescid'in dostları ve lâyıkları da değillerdir. Onun dostları ve lâyıkları ancak muttaki (Allah'tan saygı ile korkup fenalıklardan sakınan)lerdir. Ama ne var ki, onların çoğu (bu gerçeği) bilmezler."[3]

"Allah'a ortak koşan putperestler, kendi aleyhlerine küfür ile şehadet-

1 Tefsir-i Ruhu'l-Meanî Li'l-Âlûsî: c. 1, s. 363.

2 Meydan Larousse: Nab maddesi.

3 Enfal sûresi, âyet: 34.

te bulunup dururlarken, Allah'ın mescitlerini imar etmeleri uygun ve yakışır değildir. İşte bunların(iyilik adına) yaptıkları boşa gitmiştir ve ateşte onlar temelli kalıcılardır."[1]

"İnkârda ısrar edip sizi Mescid'i Haram'dan alıkoyanlar, hediyelik kurbanlarınızı yerine ulaştırmanıza engel olanlar, onlardır."[2]

Durum bu olunca hicrî dokuzuncu yılda Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'yi fethettiğinde Cibrîl-i Emîn şu emirle indi:

"Ey imân edenler! Müşrikler (Allah'a ortak koşanlar) ancak murdardırlar. Bu yıllarından sonra artık Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar."[3]

AHLAKİ YÖNÜ

Mekke putperestlerinin, en eski mabet olan Kâbe'yi, tevhid dini mensupları olan Müslümanlardan kıskanmalarının ve onların oraya girip ibadet etmelerine engel olmalarının sebebi, sadece koyu bir taassup ve karanlık bir cehalet idi. Taassup aşırı muhafazakârlığı, cehalet ise kin ve tecavüzü, zulüm ve tuğyanı doğuruyordu. İşte müşrikler böylesine bir doğum sancısı içinde bulunuyorlardı. Yoksa onların mabedi ibadete kapalı tutmaları bir ilim ve hikmete dayanmıyordu. Yüksek ahlâk kurallarını getiren, medeniyetin en hayırlı kaidesini kuran, ilim, ahlâk ve faziletle sarmaş-dolaş olan bir dine karşı çıkmak, onu söndürmeye çalışmak başka hiçbir şeyle ifâde edilemez! Zira karanlık ancak cehalettedir; geri kalmak ancak aşırı taassuptadır.

Mescid-i Haram'ı asıl gayesinden uzaklaştırıp orayı bir puthane yapmak, tevhid erbabını oraya yaklaştırmamak büyük bir zulüm olarak vasıflandırılıyor. Çünkü mabetler ancak ilim ve ahlâkın, Allah (celle celaluhu)'ya kulluğun ve insanlığa hizmetin telkîn edildiği mukaddes yerlerdir. İnsanın ruhen ve vicdanen en çok eğitildiği; yüksek ahlâk, derin bir vecd, sağlam bir imân, şuurlu bir kahramanlık ve âlicenaplık gibi yüksek meziyetleri iktisap ettiği birer eğitim merkezleridir. Bu merkezlen ibâdete kapalı tutmak, gayesinin dışında kullanmak, yıkılıp enkaz haline gelmesine yol açmak veya göz yummak, hem ilme, hem güzel ahlâka, hem de fazîlet dolu

1 Tevbe sûresi, âyet: 17.

2 Fetih sûresi, âyet: 25.

3 Tevbe sûresi, âyet: 28.

bir medeniyete ve insan haklarına karşı büyük bir zulüm ve ihanettir. Mabedin insan ruhu ve vicdanı üzerindeki derin tesirlerini kim inkâr edebilir? Maddenin boğucu ve öldürücü çukuruna düşen bedbahtlar müstesna… Manasını idrak ederek mabede girip tam bir teslimiyet içinde ibadet eden ve ruhen yükselen kişilerin tarih boyunca insanlıktan yana yapmış oldukları hizmetler, ferağat-ı nefs içinde vermiş oldukları müstesna örnekler sayılmayacak kadar çoktur. Savaşlarda zulüm ve tuğyanı durdurmak için aziz canlarını seve seve veren şehitler, serhadlarda at koşturan gaziler, fakir ve kimsesizleri kendi nefislerine tercih eden merhametli ve şefkatlılar, memleket menfaatlerini kendi şahsî çıkarlarının üstünde tutan gelişmiş vicdan sahipleri hep mabet terbiyesi almış bahtiyarlar değil midirler? Bu terbiyeden mahrum kalan nesillerin anarşizme nasıl kaydıklarını, vatanlarını nasıl sattıklarını, memleketi nasıl harap ettiklerini tarihin birçok devirlerinde görmemek mümkün mü? Müslüman ve hatta diğer milletlerin kurtulma ve yükselme yolu, minarelerle fabrika bacalarının beraber yükselmesi, işçinin ve patronun yan yana hem mâbedde, hem de iş yerinde bulunmasıdır.

SOSYAL YÖNÜ

Mabedlerin ibâdete kapalı tutulması konusunda: "Allah'ın mescidlerînde O'nun adının anılmasına (ya da namaz kılınıp ibâdet edilmesine) engel olup bunu yasaklayan ve onların yıkılıp viran hale gelmesine çalışanlardan daha zâlim kim (olabilir)?" mealindeki âyetin iniş sebebi her ne kadar hususiyet arz ediyorsa da, sebebin hususiliği mananın delâletindeki umumiliğe mani' teşkil etmez.[1]

Böyle bir tutum ve davranış neden büyük bir zulüm olarak vasıflandırılmıştır? Cemiyetler ve milletler ancak manevî değerlerle yaşar, ibadet ve mabed ile de sevgi-saygı, yardım, dayanışma, merhamet ve şefkat ruhuna sahip olurlar. Bu mana ve ruhtan mahrum olan cemiyetlerin çoğu yalnız maddî kıymetler peşinde koşarlar, behimî bir hayat onlarda revaç bulur. Şahsî menfaatler, şehevî arzular ön plâna alınır. Yardımlaşma hissi körelir. Vicdanlar katılaşır; merhamet ve şefkat hissi dumura uğrar. İç aydınlığı diye bir şey kalmaz. Zira ruhu ancak mabedler ve orada yapılan ibadetler aydınlatır. Allah (celle celaluhu)'ya bağlanmak, O'nun hoşnutluğuna erişmek inancı ise cemiyet bünyesindeki dengeyi sağlar, huzur ve sükûn

1 Tefsîr-i Rûhu'l-Meanî Li'l-Âlûsî: c. 1, s. 363

havasını devam ettirir. Tarih boyunca mabedlerin insan nesline nasıl yön verdiğini, oralarda gönül toprağına atılan ilim, ahlâk ve fazîlet tohumlarının kısa zamanda nasıl gelişip neşv-u nema bulduğunu bilmem anlatmaya lüzum var mıdır? Bunun ilk örneğini en mükemmel şekilde veren bizzat Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'dir Mescid-i Saadet sadece ibâdet yeri değil, aynı zamanda bir ilim ve irfan merkezi idi. Bu merkezde eğitilen mü'minler kısa zamanda fazîlet ve kemalatın zirvesine yükseliyor, deve çobanı, büyük bir devlet adamı olabiliyor; talancı bir kimse büyük bir kumandan seviyesine erişebiliyordu. Savaşa çıkmadan önce camilerde toplu halde yapılan duâ ve niyazların, okunan fetih âyetlerinin ruhlar üzerinde meydana getirdiği müspet tesir mevcut ordunun gücünü on misli artırmamış mıydı? Bu sebeple üç bin kişilik mütevazı bir ordunun yüz bin kişilik bir orduyla savaştığını güvenilir tarihçilerimiz nakletmektedirler. Sultan Fâtih'in İstanbul'u fethedince ilk iş olarak Ayasofya mabedine gidip şükran borcu olarak namaz kıldığı, duâ edip sevinç gözyaşları döktüğü bir gerçektir.

Bunun içindir ki, cemiyetler ve milletler her şeyi lâyık olduğu şekilde korumak ve gerektiği yere koymakla yükümlü tutulmuşlardır. Zira böyle yapmak adalettir; aksi ise zulümdür. Mabedler, Allah (celle celaluhu)'ya kulluk etmenin, ruh ve vicdan cihetiyle gelişmenin, dalkavukluk ve bedbahtlıktan kurtulmanın en elverişli okullarıdır. Sınıf farkının kalktığı, cemiyetin gönül gönüle verdiği, tam bir kardeşlik sırrına erişildiği eğitim merkezleri yine mabedlerdir. İnsanların en tabii hakkı olan ibadete ve mâbade yasak koymak, ibadethaneleri yıkıp viran hale getirmek onları gayesinin hilâfına kullanmak demektir. Bu ise zulmün tâ kendisidir. Çünkü bir şey ne kadar çok gaye ve maksadından uzaklaşırsa o nispette zulüme lâyık görülmüş olur. Zulmün sonu ise rüsvaylık ve felâkettir. Kur'ân-ı Kerîm bu felâket ve rüsvaylığın sırası geldikçe gerçekleşeceğini bin dört yüz sene önce

وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ

"Dünyada rüsvaylık onlaradır, âhirette büyük azap onlar içindir" âyetiyle haber vermiş ve haber verdiği gibi de çıkmıştır. Önce Anadolu'nun ve sonra İstanbul'un Bizans'ın elinden alınması bu cümledendir. Bizans (Roma) imparatorluğu, mabedleri seksüel konularda kullandıkları, ruhanî havayı mâbedlerden boşalttıkları için tarih sahnesinden silinmeye mahkûm oldu; yani bu koca imparatorluğun yıkılmasının başlıca sebeple-

rinden biri de bu idi. Milletler için dünyada en büyük rüsvaylık istiklâlini kaybetmek veya tarih sahnesinden silinmektir.

FIKHÎ YÖNÜ

Bilhassa Mâlikîler bu âyet-i kerîmeye dayanarak, yani bununla çıkarımda bulunarak kadını, hac ibâdetini yerine getirmekten ve mescidlere girmekten alıkoymanın caiz olmadığını söylemişlerdir. Kadın bu durumda, yanında mahremlerinden biri bulunsun bulunmasın ibâdetini -şartlar gerçekleştiği takdirde- yapmakla mükelleftir. Ancak bir fitne çıkma endişesi halinde bu ruhsat ve cevaz kalkar. Bunun içindir ki Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Allah'ın cariyelerini (yani kadınları) mescidlerden menetmeyiniz!"** buyurmuştur.[1]

İkinci bir husus da: Mescitleri gayesinden başka şeylerde kullanmanın caiz olmadığıdır.

TAHLİLLER

Harab: Viran etmek ve muattal hale getirmek anlamındadır.

مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَآ اِلَّا خَآئِفِينَ

cümlesindeki "lâm" harfi liyakat bakımından ya ihtisas veya istihkak içindir.

(Hızy): Katil ve aşağılık, rüsvaylık, boyunduruk altına girmek, esarete düşmek gibi mânalara gelir.

114. âyetin açıklaması kısaca şöyledir: Müslümanlar gerek Beytü'l-Makdis'i, gerekse Kâbe-i Muazzama'yı ele geçirip zaptettikleri zaman artık müşriklerin, Yahudi ve Hristiyanların bu yerlere girmesi lâyık olmayacak; girmek isteseler bile korku ve endişe içinde girecekler, Müslümanların onları girmekten menedeceği endişesini taşıyacaklar.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Gerek Babil hükümdarlarının Beytü'l-Makdis'i tahripleri, gerekse Mekke putperestlerinin Mescid-i Haram'a girmekten Müslümanları menetmeleri ve onların bu bilgisizce ve şuursuzca davranışlarını alkışlayan

1 Buharî/Cumua: 13- Müslim/Salât: 136- Ebû Dâvud/Salât; 52- Darimî/ Salât: 57- Taberânî/Kıble: 12- Ahmed: 2/16, 151, 438, 475, 528- 5/192, 193- 6/69

Yahudilerin yıkıcı faaliyetleri hem Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'i, hem de O'nun yakın arkadaşlarını üzüyor; bilhassa kendi yurtlarındaki ilk mabede girip ibâdet etmelerine bir türlü imkân vermemeleri, bu tevhid ve irfan ordusunda derin yaralar açıyordu. Zira insanın kendi öz vatanından zorla çıkarılmasından daha hazîn manzara ne olabilir? Sadece çıkmakla da iş bitmiyor, bir yabancı gibi gelip Kâbe'yi tavaf etmek istiyorlar, buna da müsade edilmiyordu. Aşağıdaki âyet onları hem teselli ediyor, hem de bu ordunun yakın gelecekte doğu ve batıda birçok zaferler elde edeceğine işarette bulunuyor.

"Doğu da Allah'ındır, batı da..." cümlesi gelecek günlerin parlak ve gönül ferahlatıcı havasını estiriyor, imân ve irfanın er-geç muzaffer olacağını müjdeliyor.

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

115- Doğu da Allah'ındır, batı da... Ne yana yönelirseniz Allah'ın vechi (ilim ve kudreti, hoşnutluk ve sevabı) oradadır. Şüphesiz ki Allah'(ın ilim ve kudreti) çok geniştir ve O her şeyi bilir.

İNİŞ SEBEBİ

Kurtubî'nin tesbîtine göre Abdullah bin Amr bin Rabiâ şöyle demiştir: Bu âyet, karanlık bir gecede kıbleden başka bir cihete yönelip namaz kılanlar hakkında inmiştir. Böylece âyet, amellerin niyetlere göre değer aldığını, bilmeyerek başka bir tarafa yönelip namaz kılmakla niyette bir değişiklik olmayacağını hatırlatıyor. Tirmizî'nin tahrîc ettiğine göre ise, Abdullah'ın babası şöyle anlatıyor:

"Çok karanlık bir gecede Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz ile birlikte bir seferde bulunuyorduk. O gece hiçbirimiz kıble cihetini bilemedik. Bu sebeple de hemen hepimiz kendi bulunduğu cihete yönelip namaz kılmıştı. Sabah olunca durumu Rasulullah'a anlattığımızda yukarıdaki âyet indi."[1]

Katade'ye göre bu âyet, Necaşî hakkında inmiştir. Şöyle ki: Kral Necaşi Habeşistan'da öldüğünde, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz, yurtlarından hicret eden Müslümanları bağrına basan ve gı-

1 Tefsîr-i Kurtubî i c. 2, s. 80

yaben kendisini tasdîk eden bu muhterem hükümdarın cenaze namazını Medine dışında kılmıştı. Bunun üzerine Ashab-i kiram:

- Ey Allah'ın Rasulü! Bizim kıblemizden başka bir cihete yönelip namaz kılan bir adamın cenaze namazını mı kılıyorsunuz? diye sorduklarında yukarıdaki âyet onların bu sorusuna cevap olarak iniyor.

Rivayete göre, Necaşî ölünceye kadar Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmıştı. Anlaşılan kıblenin değiştiğinden habersiz bulunuyordu.

İbn Zeyd'in tesbîtine göre, bu âyet, Müslümanlar yüzlerini Beytü'l-Makdis'den çevirip Kâbe-i Muazzama'ya yönelerek namaz kılmaya başladıkları zaman, Yahudilerin: "Bunları öteden beri bulundukları kıbleden döndüren sebep nedir?" diye sorduklarında onlara cevaben inmiştir.

Bir ihtimale göre ise yukandaki âyet;

"Siz de (ey mü'minler!) nerede bulunursanız (namazda) yüzünüzü oraya doğru çevirin." âyetiyle nesholunmuştur.[1]

İLMİ YÖNÜ

"Doğu da Allah'ındır, batı da..." cümlesi zaman ve mekân mefhumlarının nisbî ve izafî olduğunu göstermektedir. Astronomi açısından bu iki kavramı düşünecek olursak, şu neticeye varırız: Astronomi bize ancak kâinatın (zaman ve mekânın) bugünkü nizamını, mekânın yüceliğini ve boşluğunu; bizim de bunun içinde cirimden ibaret olduğumuzu bildiriyor. Tabii ki bu konuda felsefecilerle matematikçilerin görüş ve tarifleri daha başkadır.

Zaman ve mekânın izafî olduğunu gösteren bir diğer husus, gelecekten haber verme fenomenleridir. İlham, gelecekten haber verme ve bugünkü tâbirle telepatiyi dikkate alan ilim adamları diyorlar ki: "Bizde aniden diğer insanlarla irtibat kurmamızı sağlayan bir ajan mevcuttur. Düşüncenin intikal sür'ati asla ölçülememiştir. Bunun enstantane olarak (aniden) vukubulduğu görülüyor. Bu hızın ışık hızından mı yoksa daha mı hızlı olduğunu bilmemiz gerekecektir. Gerçekten enstantane olarak yani aynı anda intikal ediyorsa bu mesele zaman ve mekân dışına çıkabiliyor demektir. Böyle ise tamamen ruhî kuvvet karşısındayız, geleceği haber

1 Bakara sûresi, âyet: 144.

verme olayında idrakimizin zaman ve mekân dışına çıktığı besbelli."[1]

İlim bu konuda bize şu gerçeği de getirmiştir: Madde ancak zaman ve mekân içinde hareket edebilir. O halde cevhersiz zaman ve mekân olmayacağı gibi zaman ve mekân dışında da madde olamaz. "Doğu da Allah'ındır, batı da..." cümlesi, maddî kayıtlardan münezzeh olan Allah (celle celaluhu)'nun zaman ve mekân dışında olduğunu, yani zaman ve mekân kavramlarıyla mukayyed bulunmadığını, bu kavramların maddî birer varlık olan bizlerle kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Cismimiz madde âleminden bir parça olduğu için zaman ve mekân kavramlarıyla iç içe bağlantılıdır. Ruhumuz ise melekût âleminden olduğu için bu kavramların ötesindedir. Gelecekten haber verme yeteneği ruhumuzun özelliklerinden biri olmak haysiyetiyle bunun sür'atini ölçmek mümkün değildir.

"Yarınlara Doğru" adlı eserde bu iki kavramla ilgili ilmî izahlar yapılırken deniliyor ki: "Bizim için gerçek zaman, dünyanın dönüşü veya bir rakkasın hareketleriyle ölçülen zaman değil, organlarımızın tekâmülü ve iç çevremize bağlı olan zamandır. Herkes için zaman birimi işte buradadır. Bu olayın sür'ati her birimiz için gerçek ölçüdür. Muayyen bir proporsiyonda farklılık arz eder. Herkes kendine has bir sür'atle büyür, ihtiyarlar. Fizikî zaman değişse, dünyanın dönüş hızı artsa veya azalsa, bizim fizyolojik zamanımız değişmez."[2]

Organlarımızın zaman ve mekânla ilişkisi bu olunca, onun tekâmülünü, ruhî tekâmülden ayırmak gerekir. Ruhî tekâmül bu melekût alemiyle ilgili bulunduğu için zaman ve mekân kavramlarının dışında kalır. O halde zaman ve mekân kavramları maddî varlığımızın tekâmülüyle bilinmekte ve ona nispetle bir mâna taşımaktadırlar. Zamanın onlara bölünmesi aklımız tarafından verilen sunilikten başka bir şey değildir.

Nitekim kâinatın özellikleri uzay, zaman, madde, enerji ve gravitasyon gibi birkaç temel niceliğe indirilmiştir. Ancak Einstein özel izafilik nazariyesiyle madde ile enerjinin aynı olduğunu, genel izafîlik nazariyesiyle de uzay-zaman sürekliliğinin bölünmezliğini göstermiştir.

AHLAKİ YÖNÜ

1 Fazla bilgi için bak: Yarınlara Doğru / Alexis Carrel: 75

2 Yarınlara Doğru / Alexis Carrel: 85

Allah (celle celaluhu)'yu her şeye hâkim olduğuna, ilim ve kudretinin bütün varlık âlemini kapsadığına, mevcut eşyanın her birinin O'nun varlığına, birliğine, ebedî ve ezelî olduğuna delâlet eden birer belge niteliğinde bulunduğuna içten inanan; "Doğu da Allah'ındır, batı da... Ne yana yönelirseniz O'nun ilmi, kudreti, rızası oradadır," gerçeğine erişen bir mü'min, günlük hayatını böyle bir imanın yüksek ahlâk ve fazilet prensiplerine bağlılık içinde geçirir. Onun yaşayışında tam bir sadelik, tevazu ve ruhî temizlik hâkimdir.

"Bugünün en önemli meselesi, insana Allah'ı duyurmaktır" sözü bu gerçeği terennüm etmektedir. Allah'ı bilmek ve tanımak, insana güven ve ümit verir; bu açıdan ikinci bir hayata inanmak insanı yüksek ahlâk sahibi yapar. "Doğu da Allah'ındır, batı da..." cümlesi, varlık âleminin Allah (celle celaluhu)'ya ait olduğunu, yegane hükümran olarak O'nun bulunduğunu, mevcut eşya üzerinde iğreti olarak bir intikal devresi geçireceğimizi beyân etmekte ve böylece bizi maddenin esaretinden kurtarıp, mânanın geniş ve o nispette güven ve huzur dolu havasına kavuşturmaktadır. Artık başkasının mülküne tecavüz etmek, toprak için savaşlara girişmek ve bunun için insan kanı dökmek, milletleri huzursuz etmek hiçbir zaman ideal bir yol olarak düşünülemez.

SOSYAL YÖNÜ

Fizik âleminde yerçekimi kanunu ne ise insanlar âleminde de Allah'ı bilip O'nun ilim ve kudretinin doğuyu da batıyı da içine aldığına, diğer bir tâbirle bütün varlık âlemini kapsadığına inanmak ve bu köklü inançla cemiyet bünyesinde sevgi ve saygı, adalet ve fazîlet bağlarını kurmak da öylesine bir temel kanundur. Bu temel kanun bozulduğu gün artık ne insanlığın, ne de toplu halde bir arada yaşamanın mânası kalır.. Her şey alt üst olur, beşerin hayat nizamı kökünden yıkılır.

Bu bakımdan tek Allah (celle celaluhu)'ya inanmak, O'nun üstün, aynı zamanda sonsuz kudret ve azametini duymak insanları birleştirir, kaynaştırır, cemiyet yapısını en sağlam temele oturtur. Bunun aksi bir yol ve düşünce ise ayırıcı, bölücü ve bozucu olur. Çünkü gerçek imân sevgiyi, inkâr ve sapıklık ise kin ve düşmanlığı doğurur. Sevgi ise her yerde birleştirir; kin ve düşmanlık ise ayırır. İnsanları ilâhî rızaya uygun bir ölçüde birleştiren her şey sevap, O'nun rızası hilâfına ayıran her şey günahtır.

"Doğu da Allah'ındır, batı da..." O halde O'na inanan doğulu ile batılı arasında fark yoktur. Üstünlük doğulu, ya da batılı olmakta değil, Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru inanıp O'nun kudret ve azametini, ilim ve rahmetini her yerde duymak ve ona göre amel etmektedir.

Ayrıca âyet-i kerîmede, İslâm düşmanları ne kadar böylesine bir imân halesinin dışında kalıp hırçınlaşır ve ne kadar kötü düşünür ve mütecaviz davranırsa davransınlar, dosdoğru imân edenlerin, Müslüman ismini alan bahtiyarların mutlaka başarı sağlayacağına, payidar olacağına, kıtalara yayılacağına, doğuda da, batıda da bir nice zaferler elde edeceğine, Kur'ân-ı Kerîm'in doğuda da batıdada okunacağına, Allah-u ekber sesinin her iki cihette de yükseleceğine işaret vardır.

FIKHÎ YÖNÜ

Başta İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik olmak üzere Süfyan-i Sevrî, İbn Mübarek, Ahmed bin Hanbel ve İshak bin Rahuye bu âyetten istidlal ederek şu hükmü çıkarmışlardır: Sisli, bulutlu bir havada veya zifirî karanlık bir gecede kıbleden başka tarafa yönelip namaz kıldıktan sonra durum anlaşılacak olursa, o namazı yeniden kılmaya lüzum yoktur. Kılınmış bulunan namaz caizdir. Ancak İmam Mâlik, "Vakit içinde iadesi müstehabdır" demiştir.

Ayrıca gaibin cenaze namazı kılınacağını bu âyetten istidlal edenler olmuştur. İmam-ı Şafiî de aynı görüştedir.

Diğer bir husus da, yolculuk halinde olan bir kimse nafile namazları binit üstünde kıbleye yönelme şartı olmaksızın kılabilir. Yani biniti hangi cihete doğru giderse gitsin o, o vaziyette nafile namaz kılabilir. Çünkü doğu da Allah'ındır, batı da...[1]

Nitekim Saîd bin Cübeyr (radıyallahu anh) âyet-i kerîmenin bu husus hakkında indiğini İbn Ömer (radıyallahu anh)'dan rivayetle tesbît etmiştir. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Mekke'den Medine'ye dönüşlerinde biniti üzerinde Medine'ye doğru yol alırken nafile namaz kıldıkları sahîh kaynaklardan bilinmektedir.

TAHLİLLER

1 Tefsir-i Kebîr - Fahrüddin el-Râzi c. 1, s. 691

فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ

dan murat, O'nun rızası ve sevabıdır. Ayrıca "Allah" lafzına izafe eden "vech"in yorumunda âlimlerin görüşleri farklıdır. İlimde derinleşen bilginlere göre bu, "vücud, varlık"a râci'dir. "Vücud"a "vech" tâbiri verilmesi kelimede yapılan bir mecazdır.

İbn Fürûk'a göre: Bazen sıfat anılır da ondan mevsûf kasdedilir. "Falanın ilmine baktım" cümlesinden maksat o ilmin sahibine baktım demektir. Bunun gibi "vech" zikredilir de ondan "vücud" kasdedilir.

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre ise, "vech" Allah (celle celaluhu)'dan ibarettir. Yani O'nun zatına veya kâinatı kuşatan kudret ve ilim sıfatlarına delâlet eder.[1]

Âlûsî'ye göre, "vech"den maksat, cihettir. Diğer bâzı tefsircilere göre bununla "Zat" kasdediliyor Ankebut suresi 88. ayette olduğu gibi.[2]

اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

"Vâsi'"den murat, Allah kullarına dinlerinde genişlik gösteren, onları sıkmayan, güçlerinin üstünde onlara teklifte bulunmayandır. Veya Allah (celle celaluhu)'nun ilmi her şeyi içine almıştır. Ferra'a göre, Allah (celle celaluhu)'nun cömertliği, vergisi her şeyi kapsamıştır.[3]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetle, ibâdetten maksadın Allah'ı bilmek ve O'nun buyruklarına uymak olduğu, Beytü'l-Makdis'e veya Kâbe-i Muazzama'ya yönelmenin ibâdette disiplin, intizam ve birliği sağlamaya matuf bulunduğu; bir yerin mukaddes sayılmasının o yerde cereyan eden olaylarla ilgili olduğu belirtilmiş ve ibadetten asıl maksadın ne olduğunu anlayamayan Hristiyan ve Yahudilere uyarıcı ölçüde cevap verilmişti.

Aşağıdaki âyet-i kerîmelerle de bu iki milletle putperestlerin şaşkınlıklarının yalnız kıble ve ibâdet konusu olmadığı, Allah hakkında da çok yanlış bilgilere sahip bulundukları beyan ediliyor; aynı zamanda zât-i ilâ-

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 84.

2 Tefsîr-i Rûhi'I-Meânî Li'l-Âlûsî: c. 1., s. 365

3 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 84.

hinin her şeyden müstağni, beşerî her türlü sıfattan münezzeh olduğu; varlık âleminin ancak O yüce kudretin "ol!" emriyle vücut bulduğu vecîz bir üslûpla ifâde edilmekte ve zât-ı ilâhiyi tenzîh etmek suretiyle kendi milletine en doğru ve en sağlam akideyi telkinde bulunan İbrahim Peygamber'den bahsedilmekte ve misaller verilmektedir.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاِذَا قَضٰى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ اَوْ تَأْتِينَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾

116- Hem onlar (Yahudi ve Hristiyanlar), "Allah çocuk edindi", dediler. Allah (bu gibi beşeri sıfatlardan) münezzehtir. Bilâkis göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'na aittir, hepsi de O'na boyun eğip buyruğuna hazır vaziyettedir.

117- (Allah) gökleri ve yeri örneksiz yaratandır. O bir şeyi (yaratmayı) hükmedip yerine getirmek istedi mi, ona sadece "ol!" der, o da oluverir.

118- (Gerçeği) bilmeyenler, "Allah bizimle konuşsa ya." Veya "bize bir âyet (mucize, açık belge) gelse ya." derler. Bunlardan öncekiler de tıpkı bunların dedikleri gibi demişlerdi. Kalpleri ne kadar birbirine benzemiş! Hakikati bilip şüpheden kurtulanlara âyetlerimizi yeterince açıklamışızdır.

İNİŞ SEBEBİ

Yukarıdaki âyetlerle Allah (celle celaluhu)'nun mutlak varlık ve kudretine dikkatler çekilerek varlık âleminde hükümran olan kanunlarına bilhassa işaret ediliyor. Âyetlerin bu açıdan iniş sebebine gelince:

Tevhid akidesinin yüksek anlamından, Hakk'a kulluğun seviyeli mânasından adım adım uzaklaşan madde putperestliğine kapı açan Yahudiler, "Üzeyr, Allah'ın oğludur!" diyecek kadar basiretsizlik gösterdiler. Hazret-i İsa (aleyhisselam)'ı olduğundan fazla tanıtmak için O'na uluhiyet izafe ederek Allah (celle celaluhu)'ya eş-ortak koşan Hristiyanlar, "Mesîh, Al-

lah'ın oğludur," dediler. Böylece peygamberlerin getirmiş olduğu tevhid esasını kökünden yıkmak suretiyle hem Allah (celle celaluhu)'ya, hem de Peygamber'ine âsi oldular.

Mekke müşrikleri ise, "Melekler Allah (celle celaluhu)'nun kızlarıdır" demek suretiyle hem Kâ'be'ye, hem de onun sahibine büyük bir saygısızlık gösterdiler. Bunun üzerine yukarıdaki âyetler indi.[1]

İLGİLİ HADÎS

"Şanı yüce Allah buyuruyor: Ademoğlu beni yalanladı; halbuki bu ona lâyık değildir (veya bu onun hakkı değildir). O bana sövüp saydı. Halbuki bu ona lâyık değildir. Beni yalanlamasına gelince: Onu daha önce varlık âlemine gelip vücut bulduğu gibi, (öldükten sonra) yeniden iade etmeye güç getiremezmişim! Bana sövüp saymasına gelince: Benim çocuğum olduğunu iddia etmesidir. Eş ve çocuk edinmekten kendimi tenzîh ederim."[2]

İLMİ YÖNÜ

كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ

âyeti bize şu hususları öğretiyor: Hepsi O'nun huzurunda eğilir. Hepsi O'nun ibâdet edilmeye lâyık olduğunu ikrar eder. Hepsi kıyamet günü O'nun huzurunda ayakta durup bekler. Hepsi kıyamet günü O'na mutlak bir itaatle itaat eder. O ne derse o olur; her şey "ol" emrine bağlıdır.

Yukarıdaki cümlenin belirtilen manalara delâlet ettiğini ekseri tefsîrcifer ifade etmişlerdir. Yerde ve göklerde ne varsa hepsi de Allah'ın emrine boyun eğer, hiçbir varlık O'nun buyruklarına, mevcut kanunlarına muhalefet etmez ve edemez de. Öyleki Allah, varlık âleminde vücut bulan canlı cansız her şeyi ayrı bir kanuna bağlamıştır. Her varlık bağlı bulunduğu kanuna göre yerini alır ve bu anlamla ayrı bir özellik taşır.

Dünya, Güneş, Ay ve yıldızlardan her biri bağlı bulunduğu kanuna uyarak kendi yörüngesinde hareket eder ve asla şaşmaz. İşte bu şaşmazlık, mutlak bir itaati ifade eder. İsimlerin düşmesi, yer değiştirmesi gelişi güzel değil, bir çekim kanununa bağlı olduğu içindir. Kâinattaki sürekli değiş-

1 Esbab-ı Nüzul Li-Nisâburî: s. 24.

2 Buharî/Tefsîr: 2, 8, 112- Nesâî/Cenâiz: 117- Ahmed: 2/317, 350.

meler hep birer kanun icabıdır. Kozmik hareketler, bir nitrojen çevrimi, bir karbon çevrimi bu değişmenin içindedir ve belli kanunlara göredir. Hulâsa: Meydana gelen her olayın illiyet kanunuyla sıkı bir bağlantısı vardır. Konuyu bu açıdan inceleyecek olursak, mesele daha kolay anlaşılmış ve âyet-i kerîmenin delâlet ettiği mâna meydana çıkmış olur. Bu yoldan bir "İlk illet"in lüzumu ve zarureti kendiliğinden anlaşılır. Allah, ilk illet olunca diğer bütün illetlerin bu "İlk illet"in koymuş olduğu illiyet kanununa bağlı bulunduğu kesinlik kazanmış olur.

بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ

"(Allah) gökleri ve yeri örneksiz yaratandır."

Gökler ve yeryüzü şu iki şeye irca edilir: Madde ve enerji. İlmin bu hususta vardığı sonuç: Ne madde ne de enerji yok olmuyor. Böylece madde ve enerji korunma (tahaffuz) kanunu meydana çıkmış oluyor. Her kanun ilk illete irca edilir. Bu kanuna göre maddeyle enerji aynı şeydir. Özel izafilik teorisi bunu değişmeyen bir kanun olarak niteler. Ancak önce madde mi yaratılmış, yoksa enerji mi? Her ne kadar bu hususta ilk akla gelen tavuk-yumurta meselesiyse de Kur'ân'da kâinatın oluşumu hakkında verilen bilgiden, önce sonsuz kudret sahibi olan "İlk illet" (Allah)'ın enerjiyi yarattığı anlaşılmaktadır. Fussilet sûresi 11. âyette göklerin önce "dûhân" (subuharı, gaz enerji) hâlinde olduğu belirtiliyor.

Bazı ilim adamlarına göre ise, her cisim elektrikle şarj edilmiş zerreler kolleksiyonudur. İster enerji denilsin, ister elektrik zerreleri denilsin, bunu hudutsuz kudretinin tecellisiyle yaradan ilk illet, enerjiden veya elektrik zerrelerinden en bedî varlıklar meydana getirmiştir.

"Vücut bulandan daha bedî' ve daha mükemmelini (meydana getirmek) imkân dahilinde değildir."[1] Bugün bir kaplumbağa yaratılmamış olsaydı veya bir bukalemun varlık âleminde vücut bulmayıp meçhuliyette kalsaydı, biz o şekilde bir varlık düşünemezdik. Kendi muhayyilemizi harekete getirip bir hayvan şekli çizdiğimiz zaman bunu ancak mevcut hayvanların her birinden bir parça örnek alarak yapabiliyoruz.

O halde kâinatın şimdiki bedî hali, devamlı bir tekâmülün neticesi

1 Muhyîddin Arabi'ye veya İmam Gazâlî'ye ait olduğu söylenir. Fazla bilgi için bak: el-İbrîz / Abdulaziz Dabbağ.

midir, yoksa "ol!" emrine bağlı bir oluşumun eseri midir? Bize göre, "ol!" emrine bağlı bir tekâmülün örneksiz ve benzersiz eseridir. Ancak buradaki tekâmülden kastımız, varlık âleminde her şeyin cins ve türünün özelliğine göre basamak basamak olgunlaşmasıdır.

İleride bu hususa daha geniş yer verilecek, kâinatın yaratılışı ve Allah (celle celaluhu)'nun bunu en bedî şekilde ve nitelikte imkân sahasına getirmesi ilmî görüşlere ve buluşlara dayanılarak izah edilecektir.

وَاِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ

"O bir şeyi (yaratmayı) hükmedip yerine getirmek istedi mi, ona sadece "ol" der, o da oluverir."

Bu beyân, varlıkların Allah (celle celaluhu)'nun zatından kopma, ayrılma birer parça olmadığını ve esasen O'nun zatının teğayyur (başkalaşma) etmeyeceğini gösteriyor. Aksi halde "İlk illet"in bu değişmesini, değişime uğramasını illetsiz kabul etmek olur ki, bu, illiyet (kozalite) kanununa ters düşer.

Meseleyi bu açıdan inceleyecek olursak, yukarıdaki âyetin "Vahdet-i vücud (panteizm) felsefesini" temelinden yıktığını görürüz. Batılı felsefecilere göre, Allah kâinatın bizzat kendisidir. Bunun ilimde karşılığı "panteizm"dir. İslâm felsefecileriyle tasavvufçularının bahsettiği "Vahdet-i vücud" felsefesi bundan bazı hususlarda ayrılır.

İşte bu görüş ve anlayışa nazaran çeşitli varlıklar, tek varlığın çeşitli görüntüleridir. Şeyh Muhyiddîn el-Arabî buna "mezâhir" der. Her varlık, bütünün bir parçası değil, bütünün kendisidir. Nitekim Alman mistiği Meister Eckhard (1260-1327), "İnsan küçük bir tanrıdır" demiştir. "Gerçek insandadır. Bilmek, bilenle bilinenin özce bir olmalarını gerektirir."

Böylece onlara göre, yani panteistlere göre tanrı her bitkide ve her canlıda bütünüyle yaşamaktadır. Bütün sırların anahtarı içimizdedir; içimize bakarsak göremeyeceğimiz hiçbir şey kalmayacaktır.

Hallac-ı Mansûr bunu kısmen olsun okşar mahiyette şöyle ifâdeye çalışmıştır: "Ben, Hakk'ım yani Tanrı'nın kendisiyim!" Şüphesiz ki Hallac bunu ifâde ederken büyük bir istiğrak hali içindeydi. Mânevi basamaklardan bir-ikisine yükselip orada ilâhî füyuzatın sırrına mazhar olunca

kendinden geçmiş, maddî varlığı ruhî varlığıyla birleşip o da bir nev'i ruh kesilince elinde olmayarak bu sözü söylemiştir. Bunun için Hallac'ı bu iddiasında ma'zur görenler bir hayli çoktur.

İslâm "Vahdet-i vücudçuları"na göre bu konuyu özetleyecek olursak: Bütün varlık vücut yönünden Allah (celle celaluhu)'nun aynıdır; fakat taayyün haysiyetiyle O'nun gayridir. Gayriyet (başkalık) itibarîdir. Gerçekte hepsi de Allah (celle celaluhu)'nun kendisidir. Denizde meydana gelen su kabarcıkları ve dalgalar hakikatte denizin tâ kendisidir; taayyün itibariyle suyun (denizin) gayridir. Serap da böyledir. Çünkü serap hakikatte su suretinde zahir olan görüntüden başka şey değildir. Özetlediğimiz bütün bu felsefî görüşlerin "O bir şeyi (yaratmayı) hükmedip yerine getirmek istedi mi, ona sadece "ol!" der, o da oluverir." mealindeki âyetle reddi mümkündür. Çünkü Hâlık ile mahlûk (Yaradan ile yaratılan) bir olamaz, yani ikisi aynı şey değildir. Bunun gibi ibadet edenle, kendisine ibâdet edilen de aynı şey olamaz. Aksi halde ibadet manasız, teklîfat-ı ilâhiye bir nev'i maksatsız ve gayesiz birer emirden ibaret kalırdı.

Yalnız şunu ifâde edelim ki İslâmiyet'te meydana çıkan "Vahdet-i vücud" mezhebiyle Batılıların felsefe kitaplarında görülen "panteizm" felsefesi arasında, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi büyük farklar mevcuttur.

Vahadet-i vücud felsefesi, diğer bir tabirle mezhebi, âyet ve hadîslere, keşif ve ilhamlara, manevî basamaklarda yükselmeye, misal ve melekût alemiyle irtibat kurmaya dayanır. Vahdet-i vücud mezhebinde âhiret hayatına yer verilir. Panteizmde ise buna yer verilmemiştir. Yine bu felsefeye göre, biz, tek varlığın sür'atle zeval bulan tezahürlerinden başka değiliz; ondan koptuk, yine O'nda fena bulacağız.

Panteizmdeki bu görüş cidden gülünçtür. Çünkü bizim cismimiz bir bakıma bakidir. Zira onu meydana getiren karbon ve sair elemanlar başka bir mevcut olmakta devam edecektir. Bu ancak bize başkası olacağımızı yani istihale geçireceğimizi temin eder, bizim şahsiyetimizi kurtarır. [1] Zira onlara göre: Eşya Vücud-u Hak ile kaim ve gerçekte ise ancak akıl ve histe mevcut birtakım zail olan suretlerden ibarettir. Vücud-u Hak'dan neş'et edip yine ona dönecektir.

---

1 Bu hususta geniş bilgi için bak: Maddiyûn Mezhebinin İzmihlali - İsmail Fennî

Bütün bu farklarla beraber her iki görüş de "ol!" emriyle bağdaşamamakta ve ona ters düşmektedir.

"Allah bizimle konuşsa ya..."

İlk illet olan, öncesi, sonrası olmayan, künh-ü hakikati bilinmeyen, keyfiyet ve kemmiyet kapsamına girmeyen, zaman ve mekân dışında kalan sonsuz kudret sahibi Allah ile konuşmak ya da konuşabilmek birtakım şartlara bağlanmıştır:

a) Cismanî varlıktan sıyrılmak,

b) Ruhun faaliyetlerini bütün cepheleriyle harekete geçirmek,

c) İlâhî nuru aksettirmek için kalbi mâsivadan boşaltmak,

d) İlâhî kelâmın harfsiz, sadasız ve keyfiyetsiz tecellisine mazhar olmak; aynı zamanda kalbi buna uygun şekilde hazırlamak, yani önce meleklerin ilhamına mazhariyet peyda ederek kalbi ilâhî kelâma hazırlamak, sonra rüya yoluyla bu ortamı kuvvetlendirmek şarttır. Bütün bu şartlar ancak Allah (celle celaluhu)'nun lütuf buyurup nimet verdiği peygamberlerde tecelli eder.

AHLAKİ YÖNÜ

Yahudiler bir taraftan Allah (celle celaluhu)'ya babalık isnat ederken diğer taraftan Üzeyr Peygamber'in Allah (celle celaluhu)'nun oğlu olduğunu iddia etmek suretiyle; her vesileyle kendini Allah (celle celaluhu)'nun kulu olarak tanıtmaya çalışan Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kadrini küçültmek, itibarını düşürmek maksadını güdüyorlardı. Bu yanlış felsefeye göre oğul kuldan çok üstündür. Oğul varken kul ve köle veliaht olamaz.

Ayrıca Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'i zor duruma düşürmek, O'nu davasından vazgeçirmek için "Allah ne diye bizimle konuşmuyor veya O'ndan bize niçin bir âyet gelmiyor?" diyerek peygamberlik görevinin fazilet ve şerefini hafife alıyorlardı. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm bir taraftan aslından uzaklaştırılan Tevrat'ı tashîh ediyor, bir taraftan ilâhî belgeleri gelecek çağların yükselme grafiğine göre beyân edip sıralıyor, diğer taraftan da kendi muarızlarına, hasımlarına ilmin hakemliği altında meydan okuyordu. Buna imân etmeyenler sadece kin ve aşırı taassupla hareket edip bilgisizlik ve şuursuzlukları sebebiyle hakikati göremiyor, anlayamı-

yorlardı. Kur'ân onlara Allah sözünü getiriyor, her belge Allah (celle celaluhu)'nun diliyle konuşuyor; her varlık bağlı bulunduğu kanun gereğince Allah (celle celaluhu)'nun birliğini, kudret ve azametini ispat ediyordu. Ama ne yazık ki onlarda, yani inanmayanlar da bu gerçekleri anlayabilecek sağlam bir kafa, selim bir kalp yoktu. Tek mahrum oldukları nîmet de bu idi. Bu yüzden yalan, iftira, kin ve haset havası içinde ahlâksızlığın en kötüsünü işliyor, zaman zaman bunu daha da ileri götürerek Allah ve Peygamber'ine karşı isyanda bulunmak suretiyle küstahlığın en kaba şeklini meydana koyuyorlardı.

Görülüyor ki insana yüksek ahlâkı aşılayan, beşer huyunu güzelleştiren, ferdi insan-ı kâmil yapan, Allah (celle celaluhu)'ya inanmak, O'nun varlığını, birliğini idrak edip buyruklarına kayıtsız şartsız bağlanmaktır. Bu inancı kaybeden ya da bundan mahrum kalan fert ve aileler zamanla âhiret diye ikinci bir hayatı kabul etmedikleri, kıyamet günü adaletin tecelli edeceğine ihtimal vermedikleri için nefislerini tatmin kavgasına tutulur ve böylece beşer için lüzumlu olan iyi vasıfları, güzel huyları kaybederler.

SOSYAL YÖNÜ

İslâm güneşinin doğup tevhid ufkunda yavaş yavaş yükselerek etrafı aydınlattığı devirlerde, bu güneşin parlak ve göz alıcı ziyasından müteessir olan kötü niyet sahibi Yahudiler, Hristiyanlar ve Mekke putperestlerinden her biri ayrı bir metotla bu güneşi balçıkla sıvamaya kalkıştılar.

Yahudiler materyalizmin, ruhları öldürücü, vicdanları silik hale getirici kesîf havası içinde türlü yollara başvurdular:

a) Dünya milletleri arasından yalnız kendilerinin cennete gireceklerini

b) Yahudi dininde olanların Allah (celle celaluhu)'nun güzide dostları ve seçkin yakınları olduklarını,

c) Hazret-i Muhammed (aleyhisselam)'in sözünde durmadığını, Allah'tan indiğini iddia ettiği Kur'ân'ı istediği gibi değiştirebileceğini,

d) İsrâiloğulları'na gönderilen Üzeyr Peygamber'in Allah (celle celaluhu)'nun oğlu olduğunu söylediler.

Bütün bunlar, dünya milletlerini zillet ve meskenetten kurtaracak, ilim ve medeniyetin çift kanatlı kapısını insanlığa açacak, cemiyet ve mil-

letleri sömürülmekten kurtaracak ölçü ve kudrette olan Kur'ân'a ve onun tebliğatçısı Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e karşı bir direnişti. Çünkü Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'tan kendisine inen bu üstün ve o nispette beşere yol gösterici prensipleri yaymakta, onları bir tül perde gibi beşerin kalbine işlemekte başarılı olursa, Yahudilerin insanlığı sömürme, milletleri kemirme, faiz yoluyla cemiyetlerin kanını emme prensipleri alt-üst olur, başkasının sırtından geçinme ve sonra da efendilik taslama imkân ve yolları kalkardı.

Yahudilerin bu direniş ve saldırıları hâlâ durmamıştır. Dün bu iddiaları ortaya atıp Mekke ve civarındaki putperestlerle birleşip İslâmiyet'i silik hâle getirmeye çalıştıkları gibi bugün de beynelmilel komünizm ve Siyonizm felsefesini geliştirerek bir taraftan dünya milletlerinin basma anarşizmi körüklemekte, diğer taraftan Komünizm'le birleşen materyalizmi uyuşturucu bir afyon olarak eğitim ve neşriyat yoluyla yetişmekte olan nesillere yutturmakta ve böylece eğitim potasında şekillenen nesli millî tarihinden ve manevî değerlerinden kopuk yetiştirmektedirler. Yahudi Hegel'in diyalektik felsefesi ve Karl Marx'ın materyalizm ve komünizm felsefesi dünya milletlerinin, özellikle İslâm âleminin baş belâsı haline getirilmiştir.

Böylece insan duygularını ve içtimaî biçimleri gerektiren şeyin ekonomik menfaatler olduğu meydana atılmış; bu açıdan töreler, ahlâk, din, felsefe, estetik, edebiyat, güzel sanatlar, siyasî kuruluşlar, hukuk, ne varsa hepsi cemiyet bünyesinde basamak basamak meydana gelen dönüşümün değişik safhalarında kendisini gösteren maddi menfaatler düzeninin ifâdesinden başka bir şey olmadığı şekline sokulmaya çalışılmıştır.

Demek ki, dün Allah (celle celaluhu)'ya oğul isnat etmek suretiyle akideleri alt-üst eden Yahudiler, bugün başka bir metot ve felsefeyle meydana çıkmak suretiyle aynı tahribatı daha ustaca yapmaktadırlar. Hristiyan âlemi de bu felsefenin tesiri altında kalarak Allah hakkındaki tevhid akidesini bozmuşlar ve böylece yavaş yavaş materyalizm felsefesinin boğucu bataklığına kendilerini sürüklemişlerdir.

Bu yüzden dünya bir tehlikeyle karşı karşıya bulunuyor. Çare bulunmazsa sonu insanlık için büyük bir felâket olacaktır.

İTİKADİ YÖNÜ

Çocuk baba cinsinden meydana gelir. Babalık vasfını taşıyan her

varlığın sonradan meydana gelmesi, yani onun da bir başkasının çocuğu olması gerekir. Bu zarurî bir teselsüldür ki ilk insana kadar uzayıp gider, Allah, mahiyeti, hakikati bilinmeyen, öncesi ve sonu olmayan, zaman, mekân, madde, enerji gibi kayıtlarla kayıtlanmayan mutlak bir varlıktır. Bütün bu vasıf ve kayıtlara bağlı ve bağlantılı olan insan O'nun evladı olabilir mi? Evlatlık; cins, tür ve sonradan olmaklığı; Allah ise vahdaniyeti, sübutu, öncesizlik ve sonrasızlığı gerektiriyor, ilim, din, akıl ve mantık bu hususta birleşir. İlim bunu biyolojik açıdan gayr-i mümkün sayar. Din bunu küfür kabul eder. Akıl muhal görür. Mantık ise reddeder.

O halde Allah bir işi yapmak, bir şeyi icat etmek isteyince sadece ona "ol" der, o da oluverir. O'nunla yarattıkları arasındaki ilgi hâlkiyet ve mahlûkiyettir.

Yarattıkları O'ndan kopma, O'ndan meydana gelme bir eser değildir ve olamaz da. Aksi halde illiyet ve ma'lûliyyet devam eder, sonu gelmezdi. Buna ilimde "teselsül" denir. Teselsül ise muhaldir.

Eski şeriatlarda, yaratmakta ilk illet olması nedeniyle Allah hakkında "Baba" tâbiri kullanılırdı. Tenasül yoluyla olan babaya "küçük baba", Allah (celle celaluhu)'ya ise "büyük baba" demek bir çeşit âdet halini almıştı. Tevrat'ta bu tâbir yer yer kullanılmıştır. Bugün bile bir hayli tahrife uğramasına rağmen "baba" tâbirine sık sık rastlanmaktadır. Dinler ve şeriatlar istismarcı ve menfaatçi ellerde değişip özelliğini ve asliyetini kaybedince bu tâbiri "vilâdet" mânasında kullanan bilgisizler çoğalmış ve böylece "Üzeyr, Allah'ın oğludur", "Mesîh, Allah'ın oğlu, melekler de O'nun kızıdır" diyecek kadar ileri gidilmiştir.

Büyük müfessir Fahreddîn er-Râzî bunun itikadi yönünü şöyle izah eder: "Varlığı vacip olandan başka her mevcudun varlığı mümkündür. Varlığı mümkün olan her şey sonradan olmadır. Sonradan olan her şey ise, vücudu vacip olan zatın yarattığıdır. Bu ikisi hiçbir zaman aynı şey olamaz."[1]

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi de O'nundur. O'nun yarattığı ve mülküdür. Ruhlar ve cisimler âlemi O'nundur. O'nun ilim ve kudreti, irâde

1 Bu hususta geniş bilgi için bak: Tefsîr-i Kebîr, ilgili âyetin tefsirine.

ve rahmeti hem bunların bâtını, hem de zahiridir. Hepsi de O'nun varlığıyla var olmuş, O'nun fiiliyle fail olma durumuna gelmiştir. Allah mutlak varlıktır; O'nsuz hiçbir şey mevcut olamaz. Taayyün eden varlıklar O'nun sıfat ve esmasının tecellisidir. Gökleri ve yeri maddesiz ve müddetsiz, örneksiz ve benzersiz meydana getirmiştir. Bütün bunlar O'nun zâtının birer gölgesi, isminin ziyasıdır. Bir şeye irâdesi taalluk edince o şey vücud bulur; enerji ve nur madde olur, madde parçalanıp enerji ve nur hâlini alır.

TAHLİLLER

Sübhâne: Mastar olarak mahzûf fiiliyle mensuptur. Beri kılmak, tenzîh etmek, noksan ve mahlûki sıfatlardan uzak tutmak anlamlarında kullanılır.

Kunût: İtaat etmek, baş eğmek, emre uymak, kanunlara râm olmak, ibâdet yollu önünde eğilmek, ubudiyette bulunmak üzere edeple ayakta durmak, namaz kılmak gibi mânalara delâlet eder.

Bedî': Örneksiz ve benzersiz yaratıp meydana getirici, modelsiz icat edip en uygun biçimi verici, tarifsiz ve misalsiz yapıp yakıştırıcı gibi mânalara delâlet eder. Mübdi' de aynı mânaya gelir.[1]

Emr: Çoğul şekli "umur" olarak gelir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu kelime on iki mânada kullanılmış veya on iki mânaya delâlet eder şekliyle beyân edilmiştir:

1. Din manasında..

حَتّٰى جَآءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ اَمْرُ اللّٰهِ de olduğu gibi.[2]

2. Söz ve buyruk mânasında..

فَاِذَا جَآءَ اَمْرُ اللّٰهِ de olduğu gibi [3]

3. Azap mânasında.

لَمَّا قُضِىَ الْاَمْرُ da olduğu gibi.[4]

1 Tefsîr-i Kurtubî; c. 2, s. 88

2 Tevbe Sûresi, âyet: 48

3 Mü'min Sûresi, âyet: 78.

4 İbrahim Sûresi, âyet: 22.

4. İsâ peygamber kasdedilmiştir.

اِذَا قَضٰى اَمْرًا de olduğu gibi.[1]

5. Helak mânasında..

وَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا Hûd kavmi kasdedilerek bu âyette olduğu gibi.[2]

6. Mekke fethi kasdedilmiştir.

فَتَرَبَّصُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ âyetinde olduğu gibi.[3]

7. Kıyamet mânasında..

اَتٰى اَمْرُ اللّٰهِ da olduğu gibi.[4]

8. Kaza mânasında..

يُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَى الْاَرْضِ de olduğu gibi.[5]

9. Halkın durumuna delâlet eden mânalarda..

اَلَآ اِلَى اللّٰهِ تَصِيرُ الْاُمُورُ de olduğu gibi.[6]

10. Nusret (yardım) mânasında..

اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ de olduğu gibi.[7]

11. Günah mânasında.

فَذَاقَتْ وَبَالَ اَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ olduğu gibi.[8]

12. Şe'n ve fiil mânalarında..

1 Bakara Sûresi, âyet: 117.
2 Hûd Sûresi, âyet: 58.
3 Tevbe Sûresi, âyet: 24.
4 Nahl Sûresi, âyet: 1.
5 Secde Sûresi, âyet: 5.
6 Şûra Sûresi, âyet: 53.
7 Âl'i İmran Sûresi, âyet: 154.
8 Talak Sûresi, âyet: 9.

وَمَآ اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ de olduğu gibi.[1]

Kaza: Fiildir. İrâde etmek, hüküm vermek, yaratmak, duyurmak, emretmek, cevap veremez hale getirmek, susturmak, takdîr etmek gibi mânalara gelir.[2]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetlerle Yahudi ve Hristiyanların Allah hakkında nasıl yanlış bir akideye sahip oldukları beyan edildikten sonra, Allah (celle celaluhu)'nun evlât edinmekten münezzeh bulunduğu, kâinatta olan ve oluşan her şeyin "ol!" emriyle sonradan vücuda geldiği bir takım ana fikirlerle ifade edilmiş, böylece "Tevhid akidesi" bütün sadeliğiyle korunmuştur.

Aşağıdaki âyetlerle de, hakikata yanaşmayan Yahudi ve Hristiyanların çoğunun kıyamete kadar kör bir taassup, inat ve kinle yuğrulmuş bir tutum içinde bâtılı müdafaa edeceklerine ve hiçbir zaman Hazret-i Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'den ve O'nun getirmiş olduğu en son dinden memnun katmayacaklarına, hoşnut olmayacaklarına dikkatler çekiliyor.

Onların düşünce ve tutumu böyle de olsa, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hak ile gönderilmiştir. O ancak üzerine gerekeni yapmakla yükümlü bulunuyordu. Tebliğ görevini hakkıyla yapmış, hidâyeti Allah (celle celaluhu)'nun iradesine aklı ve zekâyı kullanmayı beşerin idrakine terketmiştir. Bunun için âyette O'nun bütün bir insanlık için kurtuluş müjdecisi olduğu, eğri yola sapıp bâtılda ısrar edenleri bu kötü âkıbetten uyarıcı bulunduğu hatırlatılıyor.

اِنَّآ اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۙ وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾
وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ
هُوَ الْهُدٰى ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِى جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهٖ ۗ اُولٰٓئِكَ

1 Hûd Sûresi, âyet: 97.

2 Tefsir-i Kebîr: c. 1, s. 617.

يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١١٩﴾

119- Şüphesiz ki Biz Seni bir müjdeci ve (sonucu felâket olacak yolun tehlikesini) haber verip uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Cehennemliklerden artık Sen mes'ul değilsin.

120- Ne Yahudiler ne de Hristiyanlar, onların dinine uymadıkça Senden asla hoşnut olmayacaklar. (Onlara)de ki: Elbette (İslâm'ın ilettiği) yol, Allah'ın doğru yoludur. Sana gelen bunca ilimden sonra (bilfarz) onların heveslerine uyacak olursan, andolsun ki, artık Allah'tan senin için ne hakiki bir dost, ne de gerçek bir yardımcı vardır.

121- Kendilerine kitap verdiklerimiz (den bilgili ve yetkili) kimseler önce onu gerçek mânada (anlayarak) gönüllerine indirerek okurlar. İşte onlar, buna imân ederler. Her kim de onu inkâr ederse, onlar da zarara uğrayanların kendileridir.

İNİŞ SEBEBİ

Âyet-i kerîmenin iniş sebebi, (تُسْئَلُ) fiilinin malûm ve meçhul okunmasına göre değişmektedir. Malûm okuyanlara göre, bir gün Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in **"Keşke ana ve babamın ne yaptığını bir bilseydim!"** demesi üzerine 119. âyet iniyor.[1] Meçhul okuyanlara göre ise, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Cenâb-ı Allah Yahudilere şiddet ve azabını indirmiş olsaydı belki imân ederlerdi!"** buyurdu. Bunun üzerine, "Şüphesiz ki Biz Seni bir müjdeci ve (sonucu felâket olacak yolun tehlikesini) haber verip uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Cehennemliklerden artık Sen mes'ul değilsin." mealindeki âyet iniyor.[2]

Dinî Tebliğde Metod

Peygamberler ilâhî rahmetin birer eseri olarak gönderilmişlerdir. Onların görevi genel olarak iki noktada toplanır: a) Allah (celle celaluhu)'nun canlılara olan geniş rahmetini en uygun ve o ölçüde müessir bir ifâdeyle müjdelemek. b) İnsanların saptıkları tehlikeli yolun sonunun bedbahtlığa

1 Esbab-ı Nüzul Li'n-Nisabım: c. 1, s. 24-25.

2 İmâm-ı Suyûti'ye göre bu hadîsin isnadı zayıftır. Veliyüddin el-Irakî de "Böyle bir hadîse vâkıf olmadım." demiştir. Bu hususta ayrıca bak: Tefsîr-i Rûhi'l-Meanî: c. 1, s. 371.

sebep olacağını haber vermek.

Peygamber ve O'na vâris olanlar bu metot ile hareket etmekle vazifelidirler. Her vazifenin bir ölçü, sınır ve kuralı vardır. Vazife bunlar dahilinde yerine getirildiği müddetçe muhteremdir ve faydalıdır. Bu çerçevenin dışına taştığı vakitlerde ise, ölçü ve değerini kaybeder de fayda yerine zarar getirebilir. Gönülleri fethedeceği yerde nefrete yol açabilir. Zira dinî ve ahlâkî tebliğden gaye ve maksat insanları ıslâh edip hakikate ulaştırmaktır. Islâh ve hakikati kabul ise zorla, tehdit ve şiddetle değil; sevgiyle, hakikati en güzel dille anlatmakla sağlanabilir. Çünkü insan psikolojisi böyledir. O halde gerek peygamberler, gerekse onların ilmine vâris olanlar bu görevi yerine getirirken önce kendileri teblîğ ettikleri hakikatlerle yaşar, tatbikatta bunun en güzel örneklerini verir; sonra da muhatap edindikleri kimselerin sosyal, psikolojik ve ırkî durumlarını dikkate alırlar. Teblîğ metotlarını bu açıdan değerlendirdikten sonra teblîğde bulundukları insanların durumunu Allah (celle celaluhu)'ya bırakırlar; onların bundan sonraki tutumlarından, sapıklıklarından ve o yüzden cehennemlik olmalarından sorumlu tutulmazlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçeğe ve ilâhî metoda birkaç yerde daha temas edilerek buyuruluyor ki:

"Öğüt ver; çünkü sen ancak bir öğütçüsün. İnsanlar üzerine musallat (bir bekçi) değilsin."[1]

"Biz, onların neler söylediklerini biliriz. Sen, onlar üzerinde zorbalık yapan değilsin."[2]

"Dinde hiçbir zorlama yoktur. Şüphesiz doğru eğriden, (hak bâtıldan, hidâyet dalâletten, hayır şerden, imân küfürden ayrılıp) açıkça ortaya çıkmıştır."[3]

AHLÂKÎ VE SOSYAL YÖNÜ

Peygamber insanı en şerefli ve en medenî seviyeye yükseltmek için çalışır; insanın orijinalliğini savunan ve bunu ispat eden zekâ ve şuuru harekete geçirir. Ona, onun yaratılışındaki yüksekliğe uygun bir doğrultu

1 Ğaşiye Sûresi: 21-22.

2 Kaf Sûresi: 45.

3 Bakara Sûresi: 256.

tayin eder. Kötü yolda olduğunu hatırlatmak için şuuruna; hakikati arayıp bulması için zekâsına sinyal; ruhuna gıda verir, vicdanına neşter vurur.

İnsan bu sinyal ve neşterler neticesi kendine gelir de yaratılışındaki üstünlüğü anlarsa şu gerçeğe kapı açmış olur:

Bitkiler maddeye bağlı kalmaktan kurtulamadığı için bitki olarak kaldılar. Hayvanlar maddeyi aşamadıkları için aşağı bir seviyede duraklayıp kaldılar. İnsan ise maddeyi aşıp mânaya yükseldiği, fizik ötesine kapı açtığı için insanlık şeref mevkiine erişti. O, maddeyi aşamadığı takdirde iç manasıyla, ruhî yapısıyla insan değildir. O halde insan şu cismanî âlemde rahmet müjdecisini, tehlike habercisini anlamayacak ya da ona kulak ve gönül vermeyecek olursa, insanlık vadisinde sadece kendini aldatmış olur; bunun neticesi olarak birtakım herzeler savurur; hakikati bilmediğini de idrak edemediği için kendisine hem dünyada, hem de âhirette rüsvaylık hazırlamış olur.

Evet, maddeye bağlanıp lâhutî sese kulak ve gönül vermeyenler hep böyle olmuştur. Ateizm ve komünizm bu basiretsizliğin mahsulü, materyalizm bu yanlış yolun öncüsüdür.

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) beşeri, bahsedilen basiretsizlikten kurtarmak için bilhassa Yahudilerle Hristiyanlara son derece müşfik davranıyor; tevhid dinine girmeleri, maddî kesafeti aşmaları için en güzel davet metodunu kullanıyordu. Fakat ne yazık ki onlar bir türlü Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'ı anlayamadılar ya da anlamak istemediler.

Aksi bir yol takip ettiler; Rasulullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) kendilerine uymaya davet ettiler. Nitekim Kur'ân onların bu tutumuna temas ederek buyuruyor ki: "Ne Yahudiler, ne de Hristiyanlar, onların dinine uymadıkça senden asla hoşnut olmayacaklar. (Onlara) de ki: Elbette (İslâm'ın ilettiği) yol, Allah'ın doğru yoludur." Bu yol beşeri, bitki ve hayvanlar seviyesinden kurtarmakta, insanî yaratılıştaki yüksek gayeye doğru götürmektedir. Bu gerçeğe karşı çıkıp aşırı taassup göstermek, ruhu öldürmek ve vicdanı köreltmek demektir. Böyle olunca da aradaki mesafe kapatılmaz; kin ve haset ateşinin vermiş olduğu şuursuz bir tecavüz devam eder. Yahudî ve Hristiyanların İslâm güneşine karşı -birbirlerini sevmedikleri halde birleşerek-çıkmalarının sebebi işte budur. Tarih boyunca Yahudilerin

Müslümanlara karşı sömürücü ve içinden kemirici ve birbirine düşürücü tutum ve zihniyeti bir ân olsun gevşememiş, her geçen gün biraz daha başka isim ve metotlar altında artmış ve hızlanmıştır. Hristiyanlar önce Haçlı Seferleri'ni tertipleyip ilâhî nuru söndürmeye çalışmışlar; bundan sonuç alamayınca bu kez misyon teşkilâtını kurmuş, İslâm'ı kökünden yıkmak için ona "Orta Çağ Kanunu", "Hurafeler dini", "Gericiliğin sebebi", "Çöl bedevisinin ilkel dini" gibi çeşitli adlar takmışlar ve bunu ilim adına, medeniyet adına maarifimize kadar sokmaya muvaffak olmuşlardır. Müslümanların bir kısmında, özellikle bazı aydın tabakada bir aşağılık duygusu belirmiş, bu sebeple millî ve dinî değerler yavaş yavaş unutulmaya yüztutmuştur. Sait Halim Paşa'nın dediği gibi, "Artık biz, memleketimizin mes'ut olması için Avrupa kanunlarını terceme etmenin kâfi geleceğini zannettik. Bu kanunların bizde kabul ve tatbik olunabilmesi için ise yapılacak birkaç değişikliğin yeteceğini hayal ettik, Meselâ: Adalet sistemimizi ıslâh etmek için Fransa adalet sistemini esas aldık. Maarifimizi ıslâh etmek için de aynı şekilde hareket ettik. Tabii elde edilen neticeler daha da zararlı oldu." Daha doğrusu bir taraftan da Hristiyan âlemini memnun etmek için bu yolu tuttuk. Onlara uymak suretiyle kurtulacağımızı zannettik. Metbû' iken tâbi' olduk. Onlar için hazırlanan elbiseyi hiçbir değişikliğe uğratmadan giymek hatasına düştük. Bununla beraber onları hoşnut edemedik, edemeyiz de. Çünkü hoşnut olmalarının tek yolu ve çaresi, onların dinine uymak, kendimizi Avrupa milletleri gibi Hristiyan ilân etmemizdir. Bunun dışında kalan her türlü benzeme özentisi boş ve tesirsizdir.

İşte bizi bizden, öz kaynağımızdan uzaklaştıran bu uyduluk yarışı olmuştur. Kur'ân bu hatalı yolun sonunun selâmet olmayacağını asırlarca önce ilân etmiştir,

"(Onlara) de ki: Elbette (İslâm'ın ilettiği) yol, Allah'ın doğru yoludur." Bu yolda mutlak bir kurtuluş ve yükselme vardır. Bunu idrâk etmeyerek Yahudi ve Hristiyanların arzu ve hevesine kapılıp onlara uyacak olursanız artık size ne bir dost, ne de bir yardımcı bulunur. Öğle değil midir? Asırlardır Müslüman milletlerin haklı dâvalarında, onların dış meselelerinde onlara yardım eden olmamış, hep yalnız kalmışlardır. Son Kıbrıs dâvamızda Batılıların ve diğer Hristiyan ve Yahudi milletlerin tutumu bunu bir kez daha ispat etmiştir.

İşte bunun içindir ki Cenâb-ı Hak, Kitab-ı Kerîminde: "Sana gelen bunca ilimden sonra (bilfarz) onların heveslerine uyacak olursan, andolsun ki, artık Allah'tan senin için ne hakiki bir dost, ne de gerçek bir yardımcı vardır." buyurmak suretiyle başka milletlere uydu olmanın elîm neticesini haber veriyor.

"Kendilerine kitap verdiklerimiz (den bilgili ve yetkili) kimseler önce onu gerçek mânada (anlayarak) gönüllerine indirerek okurlar. İşte onlar, buna imân ederler."

Yahudi olup Tevrat'ı bu ölçüde okuyan ve Kur'ân'ın sesine kulak veren Abdullah bin Selâm, Vehb bin Münebbih gibi şuurlu bilginler müslüman oldular. Hem İncil'i, hem de Kur'ân'ı bilerek, anlayarak okuyan ve kendisini taassup ve inat girdabından kurtaran Hristiyan din adamları ve bilginleri İslâmiyet'i seçmekte tereddüt göstermediler. Selmân-i Farisi ve Rojer Garaudy gibi zatları örnek gösterebiliriz.

Müslüman milletler de Kur'ân-ı Kerîm'i Allah (celle celaluhu)'nun beyân buyurduğu ölçü ve anlamda tam bir şuur içinde okudukları devirlerde hep yükseldiler; ilme ve medeniyete, yüksek ahlâk ve fazilete büyük hizmetlerde bulundular. Sadece hizmet değil, bütün bunların temelini atıp anafikirlerini koydular. İnkâra ya da şüpheye düşüp diğer milletlerin büyüleyici tesirine girince zarara uğradılar. Kur'ân bu hakikati çok kesin olarak ifâde ediyor. "Her kim de onu inkâr ederse, onlar da zarara uğrayanların kendileridir."

Kitap Okuma Usûl Ve Adabı

Kitap insana fikir ve mâna veren, yön ve doğrultu tayin eden bir vasıtadır. Bu vasıtanın ne kadar faydalı olanını seçer ve seçileni ne kadar iyi kullanır, ifâde edilen fikirleri ne kadar iyi inceler, üzerinde tarafsız olarak düşünürsek o kadar gerçeği bulmuş oluruz. Özellikle bu kitap, Allah kelâmı olursa, o takdirde ilgimizi her taraftan kesip bütün mevcudiyetimizler her âyet ve belgesi üzerinde durmamız gerekir. Müfessir Alûsî bunun usûl ve adabını özetleyerek birkaç madde halinde tespit edip bize ışık tutmuştur:

1. Bir şeyler öğrenmek niyetiyle okumak,

2. Dikkati tamamen okunan parça üzerinde toplamak,

3. Kalbin en samimi himmetini bir araya getirip okunan şeyin mâna-

sı üzerinde derinden derine durmak,

4. Kelime ve cümleler arasındaki bağlantılara dikkat etmek, her kelime ve cümlenin delâlet ettiği anlamı iyice kavrayabilmek için önceden hazırlıklı olmak,

5. Emir ve yasaklarını derin bir hassasiyetle takip edip her biri üzerinde, esrar ve hikmetini düşünerek durmak,

6. Önemli fikirleri not etmek.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Kendilerine kitap verilenlerden insaf erbabı ve akl-ı selim sahipleri ile Mekke putperestlerinden hakikati idrâk edenler Allah kelâmını dinledikçe gönüllerinde bir incelme ve yumuşama meydana geldi. Arapçadan ziyâde Allah'ça olan bu kitabı okuyup basiretle tetkik ettikçe gönüllerinin semasını kaplayan küfür bulutları yavaş yavaş dağılmaya başladı. Böylece Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e imân etmenin en doğru ve en sağlam yol olduğunu anlamakta gecikmediler. Bunun aksine küfür vadisinde bocalayıp bir ömür yıpratanlar ve kitabı kendi çıkarından yana değiştirmeye çalışanlar ise, imân devletine nail olamamışlar, içlerindeki kin ve garaz havasının uyuşturucu tesiriyle hem kendilerini, hem de başkalarını helâka sürüklemişlerdir.

Yukarıdaki âyetle bu hususa işaret edilirken, ilâhî beyânı dinlerken ya da okurken bilhassa nelere dikkat edilmesinin gerekli olduğuna atıfta bulunulmuştur.

Yahudiler Tevrat'ı iyi tetkik etmiş olsalardı, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in müstesna vasıflarına atıflar yapan belgeleri, bu belgelerin delâlet ettiği derin mânaları inceleyip, bütün bunları Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ahlâk, fazilet, ilim ve irşat dolu hayatıyla karşılaştırmış olsalardı nankör bir millet olma durumuna düşmezlerdi.

Aşağıdaki âyetler, bir defa daha Allah (celle celaluhu)'nun Yahudilere olan üstün nimetlerini hatırlatıyor. Onları insaf ve irfana davet ediyor. Çünkü ilâhî rahmet ilâhî gazabın önüne geçmiştir. Bu hatırlatma o rahmetin tecellilerinden biridir.

يَا بَنِى اِسْرَآءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى

الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

122- Ey İsrailoğulları! Size iyilik ve ihsanda bulunduğum (bunca) nimetlerimi ve sizi (bir zamanlar diğer) milletlere karşı üstün tuttuğumu hatırlayın.

123- Ve sakının o günden ki, kimse kimseden yana bir şey ödeyemez, kimseden fidye (kurtuluş akçesi) kabul olunmaz ve kimseye de (Allah'ın izni olmaksızın) şefaat fayda vermez, onlar yardım da olunmazlar.

İNİŞ SEBEBİ

Yahudilerle Arapların Ebû'l-ekber (en büyük baba) kabul ettikleri tek peygamber, Hazreti İbrahim'dir. Yahudiler İbrahim Peygamber'in oğlu İshak Peygamber'in oğlu Yakub (aleyhisselam)'ın soyundandırlar. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz ise, Hazret-i İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'in soyundandır. Tevrat'da da buna dair bazı kayıtlar mevcuttur. Ayrıca Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in geleceğini ve O'nun birkaç özelliğini belirten belgeler, tahriflere rağmen Tevrat'ta yer almaktadır.

Şüphesiz ki, Rasulullah (sallalahu aleyhi ve sellem) Efendimiz ile Yahudilerin İbrahim Peygamber'de birleşmesi, onlar için kayda değer bir nimetti. Aynı zamanda soylarının Yakub Peygamber'e ulaşması ve bu arada bir nice peygamberlerin bu millete gönderilmesi de yadedilecek nimetler arasında bulunuyordu.

Allah (celle celaluhu)'nun İsrailoğulları'na olan bunca nimetlerine ve açık belgelerine karşılık onların inat ve aşırılıkta ısrar etmeleri, bu yüzden Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in beklenen peygamber olmadığını iddia etmeleri üzerine yukarıdaki âyet indi.

AHLÂKÎ VE SOSYAL YÖNÜ

Varlık âleminde var olmak, varlıklarını devam ettirebilmek için bitkiler mineralleri; hayvanlar bitkileri, insanlar hem bitkileri hem de hayvanları yiyip tüketmekte ve bu kanun böyle sürüp gitmektedir. Böylece her varlık ileriye doğru kendini itiyor; yukarılara doğru yükselmeye çalışıyor.

Her biri fıtratındaki özelliğine göre yerini tayîne yöneliyor. Büyük balıklar küçük balıkları yutuyor. Kuşlar böcekleri kapıp kursağına indiriyor. Güçlü canavarlar kendilerinden güçsüz olanları parçalayıp yiyor. İnsanları birbirinin şerrinden, milletleri birbirinin istilâsından koruyup kurtarmak için Allah ayrı ayrı kanunlar koymuştur. Güçlüye adaleti, zayıfa haddini bilmeyi, zengine cömert ve âlicenap olmayı, fakire sabır kaftanına bürünmeyi öğretiyor. İnsanlar için değer ölçüsü olarak imân, ilim, ahlâk, fazilet ve medeniyeti sunuyor. Bu değerlerin doruğuna yükselen fert, cemiyet ve milletleri örnek olarak takdim ediyor. Diğer cemiyet ve milletlerin aynı seviyeye yükselmesi için art arda peygamber ve kitap gönderiyor. Böylece insanı, insan kemirerek yaşamaktan, bir milleti diğer bir milleti ezip sömürmekten menediyor. Bu fazileti şiar edinen milletlere kadri yüce nimetlerin kapısını acıyor. Şiar edinmeyen milletleri ise tekrar tekrar, rahmetinin icâbı olarak uyarıyor.

İşte İsrailoğulları'nı Mısır'da kemirip sömürmek, ezip imha etmek isteyen Fir'avn'a, ilâhî rahmetten gelen uyarmalar yapılıyor; insanlara zulmetmenin hiçbir kimseye iyilik ve mutluluk getirmeyeceği hatırlatılıyor. Buna rağmen tutum ve düşüncelerinde inat eden Fir'avn'a belâ iniyor; zulme uğrayan İsrailoğulları'nı kurtaracak Musa Peygamber görevlendiriliyor. Şüphesiz ki bu ve benzeri nimetlerle o devrin milletlerinden üstün tutulan İsrailoğulları örnek bir millet olma imkânlarına kavuşturulmuştu. Çok geçmeden onlar bu nimetin kıymetini takdirden âciz kalıp unuttular; hayvanlar âleminde olduğu gibi, kendilerinden daha zayıf cemiyetleri sömürmeye, kanlarını emmeye koyuldular; Tevrat'ı kendi fena tutumlarına uygun bir şekilde yorumladılar. Cenâb-ı Hak rahmet ve adaletinin eseri olarak onları bu zulme giden yoldan ayırmak için birkaç peygamber göndermek suretiyle uyardıysa da doğru yola gelmek ve girmek istemediler. Çoğu bu adalet ve rahmetin hikmetini anlayamadı. Böylece onlar daha güçlü ve daha insafsız milletlerin zulüm ve istilâsına ma'ruz kaldılar. Son olarak onları Rasulullah Efendimiz (sallahu aleyhi ve sellem) ile uyardı; Kur'ân-ı Kerîm'de İsrailoğulları'nın tarih boyunca geçirdikleri safhalar bir şerit gibi işlenip gözlerinin önüne serildi, fakat ne çare, İsrailoğulları Allah (celle celaluhu)'nun adaletle bağlantılı bulunan bu lûtfunu ve geniş rahmetini idrâk edemediler veya etmek istemediler; Yaratana karşı nankörlüğün en kötü örneklerini gösterdiler.

Kur'ân-ı Kerîm onların bu nankörlüklerinin karşılığını kıyamet günü nasıl göreceklerini en bedî' bir uslûbla beyân ediyor; aynı zamanda orada her şeyin hakikatini bilen mutlak hâkim Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda sağlam bir imân, güzel amel ve iyi niyetten başka hiçbir şeyin yarar sağlamayacağına dikkatlerimiz çekiliyor:

"Ve sakının o günden ki, kimse kimseden yana bir şey ödeyemez, kimseden fidye (kurtuluş akçesi) kabul olunmaz ve kimseye de (Allah'ın izni olmaksızın) şefaat fayda vermez, onlar yardım da olunmazlar."

Evet o gün ilâhî adaletin icâbı olarak dünyada insan sömüren, başkasının kanını emenler elîm bir azap görecek, kurtuluş akçesi aslâ fayda vermeyecek; sömürülen ne kadar zayıf olursa olsun herhalde yardım görecek, Allah (celle celaluhu)'nun adaletinden tecelli edecek inayet ve nusrete erişecek; böylece hak ve adalet bütün berraklığıyla yerini bulacak, kimseye zulmedilmeyecektir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Allah, yukarıdaki âyetlerle hâlen aşırı bir nankörlük içinde bulunan İsrâiloğulları'na vermiş olduğu nîmetlerini beyân ettikten sonra bu milletin gerek dinlerinde, gerek itikatlarında, gerekse yaşantılarında nasıl inhisarcı olduklarına, kendi çıkarları uğruna nasıl yanlış bir yol tuttuklarına ve bu yüzden tarih boyunoa gelen peygamberlere karşı nasıl şirretçe davrandıklarına işaret ediyor ve Kitap Ehli olanlar tarafından kadr-u kıymeti, fazîlet ve keremi kabul edilen İbrahim Peygamber'e dikkatleri çekiyor.

Yahudiler bu büyük Peygamber'in soyundan olduklarını bilip söyledikleri halde neden onun yolundan ayrılıyor ve yine onun soyundan olup hayırlı duasının bereketiyle ilâhî inayete mazhar olan Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e karşı neden hasmane hareket ediyorlardı? Doğrusu onların bu tutumu ile iddiaları tam bir tezat hâlinde idi.

Yahudilerle Hz. İbrahim (aleyhisselam) arasındaki tezadı özetliyecek olursak:

a) İbrahim Peygamber (aleyhisselam) insanlara değer vermiş, onların haklarına saygı göstermiş ve bu sayede onlara imâm (önder) olmuştu. Yahudiler'de bu meziyetlerden hiçbiri yoktur.

b) İbrahim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in soyundan zâlim olan-

lara ilâhî rahmetin eseri olan imametin erişemeyeceği bildirilmiştir. Halbuki Yahudiler hem kendilerinden bir kurtarıcının geleceğini ümitle bekliyor, hem de tam bir zulüm ve tuğyan havası içinde bulunuyorlardı.

c) Hac, Hazret-iMuhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in dininin özelliklerinden biridir. Kâbe'yi yapıp halkı ona davet eden ise Hazret-i İbrahim'dir. Yahudiler hem İbrahim Peygamber'i sevdiklerini iddia eder, hem de onun üstün saygı gösterdiği Kâbe'ye hürmet etmezler.

d) Kıble, Beytü'l-Makdis'den Kâbe-i Muazzama'ya çevrildiğinde Yahudiler buna kızmış ve bu konuda Müslümanları devamlı yermişlerdi. Halbuki bu mukaddes bina Hazret-i İbrahim'in de kıblesi idi.

İşte Kur'ân'da aşağıdaki âyetle bu hususlara işaret ediliyor; böylece Yahudi, Hristiyan ve Mekke müşriklerinin gerçeğe uymayan iddialarının ne kadar gülünç olduğu meydana konuluyor.

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهٖمَ رَبُّهٗ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ ؕ قَالَ اِنِّىْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ؕ قَالَ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِىْ ؕ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٢٤﴾

124- Ve hatırlayın o zamanı ki, Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle denemiş, o da onları tamamlayıp yerine getirince, (Allah) O'na: "Seni insanlara imam (bir rehber, bir önder) yapacağım" demişti. İbrahim: "Benim neslimden de..." deyince, Allah: "Benim ahdim (imamet ve önderlik rahmetim) zâlimlere erişmez," buyurmuştu.

İNİŞ SEBEBİ

Yahudilerle Mekke müşrikleri İbrahim Peygamberi sevip saydıklarını söyledikleri halde bir türlü onun yolunda yürümüyor ve onun soyundan olan Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'e uymuyorlardı. Onların bu iddialarında samimi olmadıklarını Müslümanlara bildirmek üzere yukarıdaki âyet indi.

İLGİLİ HADİSLER

"İbrahim yüz yirmi yaşında iken sünnet oldu ve ondan sonra sek-

sen yıl daha yaşadı."[1]

"Allah'ın İbrahim Peygamber'e neden "Halil" ismini verdiğini size bildireyim mi? İbrahim Peygamber ne kadar sabahlar ve ne kadar akşamlarsa hep şu tesbihini yapardı: Sübhânellahi hîne tümsune ve hîne tusbihûn ve lehü'l-hamdu fi's semavati ve'l-arzi ve aşiyyen ve hine tuzhirûn!"[2]

TARİHİ YÖNÜ

M.Ö. yaklaşık 2000 yıllarında geldiği kabul edilen İbrahim Peygamber, çok ağır şartlar altında ve aşılması zor birtakım engellerle karşı karşıya gelmiş durumdaydı. Devrin hükümdarı Nemrut O'nu şiddetle takip ediyordu. Hazret-i İbrahim'in saadet vadeden dâvetine büsbütün kızan bu hükümdar onu hazırlamış olduğu bir münazarada da yenemeyince ateşe attırdı. Fakat ilâhî bir mucize olarak ateş O'nu yakmadı. Bu akıllara durgunluk veren mucize karşısında büsbütün inat ve küfrü artan Nemrut artık İbrahim Peygamber'in başka yoldan yok edilmesini tasarladı. Yapılacak başka şey kalmamıştı. Bütün irşat ve mucizelere rağmen inanmayan, bilâkis ilâhlığını ilân eden Babil'in bu azgın hükümdarıyla daha fazla uğraşmakta bir fayda olmadığını anlayan Hazret-i İbrahim oradan hicret etmek zorunda kaldı. Önce Harran'a uğradı; bir müddet sonra da yeğeni Lût Peygamberi alıp Filistin'e gittiği ve oradan da Mısır'a geçtiği söylenir. İkinci karısı Hacer'in Mısır hükümdarı tarafından kendisine hediye edildiği bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır.[3]

Bazı hadîs-i şeriflere göre 200, Tevrat'a göre 175 yıl yaşamış ve el-Halîl'de (Herbon) atalarının mezarlığına defnedilmiştir.

Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) bu arada birçok şeylerle imtihan edilmiş, gerek fıtrî yeteneği ve irsî meziyeti, gerekse Allah (celle celaluhu)'nun kendisine vermiş olduğu peygamberlik payesi sayesinde hepsini de başarıyla yerine getirmiştir. Bunları özetleyecek olursak:

a) Beden sağlığı ve iç dış temizliğiyle,

1 Evzaî: Yahya b. Saîd'den, o da Saîd bin Müseyyeb'den, o da Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'den merfuan rivayet etmiştir. Tefsîr-i kebîr: c. 2, s. 99 - Buharî/Enbiya: 8, İsti'zan: 51 - Müslim/Fezail: 151 - Ahmed: 2/322, 418, 435

2 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 166 - İbn Cerîr et-Taberî.

3 Nemrut: M. Ö. yaklaşık 2000 yıllarında yaşamış bir Babil hükümdarıdır. Hayatı efsanelere karışmıştır. Bu arada Babil şehrinin kurucusu ve İbrahim Peygamberi ateşe atan olduğu söylenir.

b) 30 kadar İslâmî prensiplerle,

c) Yıldızlar, ay ve güneş ile,

d) Nemrut ile,

e) Oğlunu kurban etme emriyle,

f) Ateşe atılmakla,

g) Sünnet olunmakla,

h) Hicret ile.

AHLAKİ YÖNÜ

Allah kullarını, vermiş olduğu irsî meziyetler, fıtrî istidatlar; sonradan lütfedilen veya elde edilen çeşitli nimetleriyle imtihan eder. Bütün bu nimetleri gerektiği şekilde koruyan, kullanılmasında başarı gösteren ve bu sayede yükseldiği ya da eriştiği makam ve rütbelerle hakka daha çok bağlanıp boyun eğen, her hâl-u kârda haddini aşmayan kullarına, ilâhî rahmetinin icâbı olarak önderlik, rehberlik, nebilik ve resûllük kapılarını açar ve bunun için yolları kolaylaştırır.

Risâlet ve imamet, önderlik ve rehberlik mevkiine gelen bir kimse, zulme uğrayanların elinden tutar, Allah (celle celaluhu)'nun canlılar için koymuş olduğu kanunları en uygun bir ifâdeyle anlatır; mutluluk caddesini bütün genişlik ve temizliğiyle açar. Zâlimleri, en yakını bile olsa himaye etmemekle önderlik ahlâkının en güzel örneğini, halkı idare sanatının en üstün başarısını vermiş olur. Görevini bu anlam içinde yerine getiren peygamber ise, peygamberliğine yakışanı yapmış olur. Lider ya da hükümdar ise bu nimetin şükrünü yerine getirmiş sayılır.

Allah için Allah yolunda almış olduğu görevi adalet, hakkaniyet ve yüksek ahlâk anlayışı içinde yerine getiren önder hiçbir zaman taraf tutmaz; gerektiği zaman öz evladını ve babasını bile cezalandırır. Çünkü akrabalık et ve kan bağından ziyade, din, ahlâk ve fazîlet bağlarıyla birleşmelidir. O halde inanmış bir lider ya da önder bu üç niteliği kendinde taşıyan kimseleri, bu vasıfta olmayan akrabasına tercîh eder. Halkı adalet ölçüleri içinde idare etme çarkının bir ucu kendi elinde bulunurken diğer uçlarını en dindar yüksek ahlâk sahibi, bilgili ve faziletli kişilerin eline verir. Nitekim İbrahim Peygamber kan ve et yoluyla kendisinin yakınları olarak bilinen

kimseleri terkedip, dosdoğru inanıp fazîlet mücadelesini Hak uğrunda yapan kimselerle arkadaş oldu. Babası inanmadığı için onu da terketmek zorunda kaldı. Çünkü hak kavramı vazifenin kudsiyetiyle birleşince hatır ve gönül, baba ve ana, kardeş ve evlâd dinlemez. Onun dinlediği tek şey bu yolun yolcusu olanların imân ve irfanından yükselen sestir. İşte İbrahim Peygamber de böyle yapmıştı. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, bunun kıyas ve nispet kabul etmez örneklerini vermiştir.

Zâlimleri, ahlâksızları, midecileri ve dalkavukları iş başına getiren, onları önemli mevkilere yerleştiren lider, bu hareketiyle ahlâkın temeline dinamit koymuş, dinin yüksek hedefine sırt çevirmiştir. İbrahim Peygamber kendi soyu için de imamet nimetini istediğinde Allah ona: "Benim ahdim zâlimlere erişmez!" buyurmuş ve böylece zâlimlerin, ahlâksızların, dalkavuk ve nankörlerin bu göreve lâyık olmadığını, böylelerinin liderlik mevkiine yükseltilmesinin ilâhî rızasına uygun düşmeyeceğini hatırlatmıştır.

İslâm'ın birinci ve ikinci halîfeleri, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'den almış oldukları ilim, irfan, ahlâk ve fazîlet ışığıyla kendi devirlerinde en yüksek mevki'lere en üstün ahlâklı, en sağlam akideli ve Allah (celle celaluhu)'dan en çok korkan zatları seçip getirmişlerdir. Bu sebeple her iki halîfe devrinde İslâm'ın ve Müslümanların yüzü gülmüş, başka milletler onlara gıbta etmiş, adalet her tarafa yayılmış, yüksek ahlâk, ilim ve fazîlet takdir görmüş, bilginler görülmedik bir saygı ve itibara mazhar olmuşlardır.

SOSYAL YÖNÜ

Hükümdarlık ya da liderlik ve önderlik; hattâ cami imamlığı babadan evlâda geçen bir miras değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu önemli meselede çizdiği yol, bütün dünya milletlerine ışık tutacak, sağlam ölçüler verecek, devlet nizamını metin temellere oturtacak niteliktedir. İslâm her şeyin lâyık olduğu yere konulmasını ve görevin ancak ehil olana tevdi' edilmesini adalet sayar; bunun aksini zulüm olarak vasıflandırır,

İbrahim Peygamber, yaratılışı itibariyle birtakım üstün kabiliyetler taşıyordu. Fizikî yapısı gıpta edilecek şekildeydi. Zekâ ve hafızası son derece kuvvetli idi. İleriyi görebilme, insan psikolojisinden anlayabilme yeteneğine sahipti. Hak ve adaletin âşığı idi. O'nun bu üstünlüklerinden dolayı Allah O'na hem peygamberlik, hem de halka önderlik görevini vermiştir. Yıllarca denenmiş, başarıları görülmüş, şahsî ihtirastan uzak oldu-

ğu anlaşılmış üstün yetenekli insanları bulup lider seçmek, özellikle Allah (celle celaluhu)'ya inanmış cemiyetlerin ve milletlerin başta gelen görevidir. İbrahim Peygamber de bir hayli denemelerden geçirilmiş, bir nice kelimelerle imtihan edilmiş ve bütün bunları lâyıkıyla başardığı için kendisine imamet görevi verilmiştir.

Bunun üzerine İbrahim Peygamber: "Benim zürriyetimden de bazı kimselere bu görevi lütfet!" diye dua etmiş, Allah ona: "Zâlimler benim ahdime (imamet ve önderlik rahmetime) erişemez," buyurmuştu. Zira zâlimler, ahlâksızlar, çıkarcılar yeryüzünde Allah adına hükümdarlık yapmaya, liderlik etmeye asla lâyık değillerdir. Bilhassa Kur'ân adına bir milletin başına getirilecek kimsede, yukarıda ana hatlarıyla belirttiğimiz vasıfların bulunması şarttır. Bu vasıfları taşımayan bir kimseyi lider olarak seçmek ilâhî rızaya uygun olmadığı gibi, Kur'ân'ın temel prensibine de aykırıdır.

O halde Kur'ân'a göre liderlik:

a) Babadan evlâda geçen bir miras ya da bir hak değildir.

b) Seçme şuuruna sahip halkın kendi arasından bulup seçeceği güvenilir bir şahsiyet olmalıdır.

c) Lider, her şeyi lâyık olduğu yere koyan, görevi ancak ehil olana veren anlayışta bulunmalıdır.

İşte İbrahim Peygamber böyle idi. Kendisiyle babasının dini ve itikadı, ahlâk ve maarifi değişik olduğu için ondan irsî her türlü bağları koparmıştı. Soyu için imamet görevini isterken, bunun derin manası üzerinde durmuştu. Bununla beraber Allah o manayı daha açık şekilde hem O'na hem de O'ndan sonra gelecek olan peygamberlere ve en son Rasulullah Efendimiz (salllalahu aleyhi ve sellem) ile O'nun ümmetine ifâde etmiştir.

TAHLİLLER

İbtilâ: Belâ kökünden artık bir mastardır. Deneme ve tecrübe anlamlarına gelir. Daha çok bir şeyin kapalı tarafına anlamak ya da iyi tarafını meydana çıkarmak manasında kullanılır.

İbrahim: Maverdiyye göre, Süryanice bir isim olup aslı Abraham'dır. İbn Atiyye'ye göre, Arapça bir isim olup aslı "Ebû Rahîm"dir.

Kelimat: Kelimenin çoğul şeklidir. Bunların 30 kadar İslâmî prensip-

ler olduğu; on tanesinin Tevbe suresinde, on tanesinin Ahzâb suresinde, geriye kalan on tanesinin de Mü'minûn süresindeki âyetler olduğu İbn Abbas ve başka müfessirler tarafından ifâde edilmiştir.[1]

O halde İbrahim Peygamber (aleyhisselam) bir takım İslâmî prensiplerle imtihan edilmişti.

İbn Tavus'un rivayetine göre, bu kelimeler, beşi başla, beşi de bedenle ilgili olmak üzere on kelime idi. Baştaki olanlar: Bıyıkları kısaltmak, ağzı çalkalamak, buruna su vermekle, misvak kullanmak, saçları taramak idi. Bedende olanlar ise: Tırnakları kesmek, koltuk ve etek tıraşı olmak, sünnet olmak, def-i hacetten sonra su ile temizlenmek idi.

Zürriyet: Zerr kökündendir. Zeree'den alındığını, hemzesinin bilahare hazfolunduğunu söyleyenler de var.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetle, imamet görevinin ya da payesinin zâlimlere lâyık olmadığı beyan edilmiş, hükümdarlığın babadan evlâda intikal eden bir mîras olmadığına bilhassa dikkatler çekilmiş, işarette bulunulmuştur.

Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) bu beyana dayanarak rızık konusunu imamet konusuna kıyas etmiş ve bu açıdan "Burada (Mekke) oturanlardan Allah (celle celaluhu)'ya ve âhiret gününe imân edenleri türlü meyvelerle rızıklandır!" diye duada bulunmuştu.

Allah (celle celaluhu) aşağıdaki âyetlerle bu tarz bir kıyasın doğru olmadığını açıklayarak rızkın dünyada bütün insanları (mü'min, kâfir her sınıfı) kapsayan bir nîmet olduğunu; imamet nîmetiyle aynı şey olmadığını hatırlatıyor.

وَاِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَاَمْنًا ۟ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى ۟
وَعَهِدْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ
السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ اَهْلَهُ مِنَ

1 Tefsîr-i Kurtubi: c. 2, s. 96 - Tefsîr-i Rühi'l- Meanî Li'l-Alûsî: c. 1, s. 374 Berat: 112... Ahzab: 35... Mü'minûn: 1...

الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ؕ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهٗ قَلِيْلًا ثُمَّ اَضْطَرُّهٗۤ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿١٢٦﴾

125- Ve hani biz Beytullah'ı insanlara dönüp varılacak toplantı, sevap ve emniyet yeri kılmıştık. Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin! Ve Biz İbrahim'le İsmail'e: "Evimizi tavaf edenler, ibâdete kapananlar, rükû' ve secde edenler için tertemiz tutun," diye vahyettik.

126- O vakit İbrahim, "Rabbim! Burayı emîn bir belde eyle, burada oturanları, (onlardan) Allah'a ve âhiret gününe inananları türlü meyvelerle (gıdalarla) rızıklandır" demişti de Allah, "Küfre sapanları da (yaşadıkları) az bir süre yararlandırırım da sonra onları Cehennem azâbıyla (karşı karşıya kalma) zorunda bırakırım. Varılacak yer ne fenadır!" buyurmuştu.

İLGİLİ HADİSLER

"Şüphe yok ki, İbrahim, Beytullah'ı haram kılıp emîn bir belde olarak tanıtmıştır. Ben de şu iki kara taşlı tepeler arasındaki Medine'yi haram kıldım. Artık onun avı avlanmaz, dikenli bitkileri ve ağaçları kopartmaz."[1]

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve selem) Efendimiz, Mekke'yi fethettiği gün ise şöyle buyurmuştu:

"Şüphesiz ki bu belde (Mekke), Allah onu, gökleri ve yeri yarattığı günden beri haram kılmış (hürmet edilir kılmış)tır. Bu nedenle o, Allah'ın hürmetiyle kıyamete kadar haram (muhterem)dir. Hakikat, benden önce bu beldede savaşmak hiç kimseye helâl kılınmamıştır. Bana da ancak günün bir saatinde helâl kılındı. Evet o, kıyamete kadar Allah'ın hürmetiyle haramdır. Dikeni koparılmaz, avı ürkütülmez, yitiği alınmaz, ancak onu tanıtmak için alan müstesna... Otu da koparılmaz."[2]

İLMİ YÖNÜ

İbrahim Peygamber (aleyhisselam) imamet nîmetiyle rızık nîmeti arasındaki farkı dikkate almadan bir kıyas yapmıştı. Allah O'nun bu kıyasının doğru olmadığını beyân etmiş ve olayı bize nakletmekle ictihad ve kıyas konu-

1 Buharî/Medine:1, Enbiya: 10, Meğazî: 27- Müslim/Hac: 445, 446, 455, 458, 459, 462, 464- Ebu Davud/Menasik; 96- Tirmizî/Menakıb: 67- Nesâî/Hac: 110, 111, 120- İbn Mace/Menasik: 104-

larında peygamberlerin de hatâ yapabileceklerine işarette bulunmuştur.

Çünkü kıyas; doğru iki hükümden üçüncü bir hüküm çıkarmaktır. İslâm Hukuku'nda ise, bir konu hakkında açık ve kesin hüküm bildiren âyet ve hadîs olmaması halinde âyet ve hadîse dayalı olan benzeri konulardan yararlanılarak çıkarılan hüküm, anlamında kullanılır. O halde doğru iki hükümden üçüncü bir hüküm çıkarabilmek için, makîsle makîsün aleyhin menatta birleşmesi, yani menatlarının aynı olması gerekir. Halbuki imamet ile rızık aynı menatta birleşmiyor. Bu bakımdan birini diğerine kıyas ederek hüküm çıkarmak hatalı olur.

Kâmil bir ictihad için kıyasa da ihtiyaç vardır. Hükümleri çıkarmak ve açıklamak, aynı zamanda çıkarılan bu hükümleri tatbik sahasına koymak; hem o konunun kemâl noktasına ulaşmakla, hem de ona gereği gibi nüfuz edip murat ve maksadın ne olduğunu tesbît etmekle mümkündür. Bununla beraber kıyas yollarını göz önünde bulundurmak lâzımdır.

Bir şeyin maksadına nüfuz etmek için beşerî bütün yeteneği sarfetmek gerekir. Beşerî yetenekler çok farklı olduğu, kişinin akıl, zekâ, hafıza ve ilmî müktesebatına göre hüküm çıkarma imkânına sahip bulunduğu için, gerek çıkarılan hükümlerde, gerekse kıyaslamada bir takım hataların olması muhtemeldir. Peygamberlerin yetenekleri diğer insanlara nispetle çok kuvvetli olmakla beraber onlardan bir kısmı yaptıkları kıyas ve ictihadlarda hata yapabilmişlerdir. Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) da onlardan biridir.

O halde herhangi bir müctehid imam için "O hatâ yapmamıştır; ictihad ve kıyaslarında mutlak isabet vardır!" denilemez. Çünkü içtihadın hatâ ve sevaba ihtimali vardır. Buna işaretle Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz:

"Hâkim hükmedeceği zaman ictihadda bulunur da bunda isabet ederse, kendisine iki sevap vardır. Hükmedeceği zaman ictihadda bulunur da bunda hatâ ederse, kendisine (ictihadda bulunduğu için) bir sevap vardır."[1] buyurmuştur.

Ahmed; 1/119,169

1 Buharî/İ'tisam: 21. Müslim /Akdiye: 15. Ebû Davud/Akdiye: 2. Tirmizî/ Ahkam: 2- Nesâî/Kudat: 3- Beyhaki/Ahkam: 3

AHLÂKİ YÖNÜ

Allah ve Rasulüne dosdoğru imân edenler için mukaddes yer olarak ilân edilen Kâbe-i Muazzama, "İslâm" kelimesinin varlık âlemini aydınlatan nurundan ışık alanların en güvenilir toplantı yeridir. Allah, tevhid akidesinin yeryüzünde şekillenip sembolleşen dört duvarını İbrahim ile İsmail Peygamber'in temiz elleriyle yükseltirken burayı emîn bir makam; yüksek gayelerin gerçekleşmesi için ideal bir toplantı mahalli kılarken buraya gelip el kaldıran, duâ ve niyazda bulunanların bol bol sevaplara nail olacakları bir mâbed yapmıştır.

İşte bu mabedin her tarafı İbrahim Peygamber'in makamı sayılmış ve böylece mü'minlere namazgah kılınmıştır. İbâdet, eden ve Allah (celle celaluhu)'ya, namaz kılmak suretiyle rükû' ve secde eden Müslüman cemaati, birlik şuuru içinde gönül gönüle verdiği Kâbe'de üç türlü temizliğin en güzel örneğini ortaya koymalıdır, şöyle ki:

1. Başta Kâbe-i Muazzama olmak üzere bütün mâbedlerin dip-bucak temizlenmesi,

2. Hem kalbin, hem de bütün mâbedlerin her türlü put ve şirkten, yalan ve hayasızlıktan arınması,

3. Mâbedlere özellikle Kâbe-i muazzama'ya temiz bir kalp, kir ve pastan paklanmış bir elbiseyle gitmenin sağlanması.

Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak, İbrahim Peygamber'le İsmail Peygambere: "Evimi, tavaf edenler, ibâdette kapananlar, rükû ve secde edenler için tertemiz tutun!" buyurmuştur.

Şüphesiz ki bu emir medenî yaşamanın ilk emridir. Yukarıda belirtilen üç türlü temizliğe kavuşmayan milletler ve cemiyetler, başka alanlarda ilerleseler bile, medeniyetin temelini kuramamışlar sayılır. Mâbedlerin, toplantı yerlerinin temizliği beden ve elbise temiziiğiyle birleşince dış temizlik meydana gelir. Gönül temizliğiyle de fikir ve anlayış berraklığı gerçekleşir.

O halde milletlerin ümitsizlikten uzak huzur dolu bir hayat sürmeleri mabede bağlanmıştır. Mâbedlerin bu huzur havasını estirebilmesi ise, her türlü şirkten, puttan ve resimlerden temiz tutulmasına bağlıdır. Gönüller ise ancak böyle olan mâbedlerde manevî temizliğe kavuşabilir ve lüzumlu gıdasını alabilir.

SOSYAL YÖNÜ

Allah, imamet gibi şerefli bir hizmeti, sadece Hakk'a ve âhiret gününe inanan bahtiyarlara lâyık görmüş, bu inançtan kendini mahrum bırakanların, mü'minlere önder olmasını ilâhi rızasına uygun bulmamıştır.

Rızık konusunda ise, ilâhî rahmeti, mü'min, kâfir, müslim, gayr-i müslim herkesi içine almış, bütün canlıları kapsamıştır. İsrâ sûresinde bu husus daha açık şekilde beyân ediliyor: "Her birine: Onlara da bunlara da Rabbinin bağış ve ihsanından art arda veririz. Zaten Rabbinin bağış ve ihsanı (kimselerden) yasaklanmış değildir."[1]

O halde Müslümanlar, biri önderlik, diğeri rızık olmak üzere iki önemli meselede hassas davranmak zorundadırlar. Birinci mesele ihmal edilirse, hürriyet ve istiklâlleri ellerinden gidebilir. Dini ve millî değerleri tedricen yabancı âdetlerle yer değiştirebilir. Bugüne kadar birçok İslâm memleketlerinde Kur'ân'ın tarîf ettiği ölçüde önder ve lider yetişmediği veya yetiştirilmediği veya bunları yetiştirecek müesseseler ilim ve imandan, ahlâk ve fazîletten güç almadığı için yabancıların istilasına uğradılar, yıllar yılı hem sömürüldüler, hem de başka milletlerin kültürünün esiri haline geldiler. Nitekim liderlik nimetinden uzaklaşan Mısır'daki Fatımîler, Suriye'deki Atabeyler; tam Hristiyan âlemine yem olacakları sırada, liderliğin en üstün vasıflarını kendinde taşıyan Selahaddin Eyyûbî onların imdadına yetişip iki devleti bir araya getirerek kudretli ve mahir ellerine aldıktan sonra haçlı sürülerini bozguna uğrattı; Kudüs'ü fethederek İslâm âleminin bir kez daha yüzünü güldürdü. İslâm-Türk tarihinde bunun daha birçok örnekleri mevcuttur.

İkinci meseleye gelince: Yeryüzü nimetleri hiçbir kimseden, ya da milletten geri bırakılmamış; rızık kapısı her ferde ve topluluğa açık tutulmuş; bu kapıdan girebilmek ise ilmî ve şuurlu çalışma kanununa bağlanmıştır. Dini ve itikadı ne olursa olsun dünya nimetlerine en çok kavuşanlar şüphesiz ki en iyi çalışanlar olmuştur. O halde Müslüman milletler Allah (celle celaluhu)'nun bu değişmeyen kanununu sadece bilmekle kalmamalı, aynı zamanda bunun fiilî örneklerini vermelidirler. Böylece iktisadî savaşa girişen yabancı milletler karşısında dimdik ayakta durabilir, yenilgiye uğramadan varlığını koruyabilirler.

1 İsrâ sûresi, âyet: 20

Ancak ne var ki, Müslümanlar kendileri için hayatî önemi olan bu iki meseleyi gerçekleştirmeye yönelirken maddeyle mânayı, ilimle inancı paralel yürütmek, her konuda bu dengeyi sağlamak mecburiyetindedirler. Çünkü İslâm'ın bünyesine ancak dengeli bir çalışma uyabilir. Fikir adamı Halil Cibran bu hususu şu cümlelerle ifâdeye çalışmıştır:

"Hayat hakikaten karanlıktır, hızdan mahrum olursa. Her hız neticesizdir, ilimden ışığını almazsa. Her ilim de arzu edilen faydayı sağlamaz imândan yoksun bulunursa, ya da imândan güç ve kuvvet almazsa."

TAHLİLLER

Ahidnâ: Ahid'den maksat, burada ya "vahiy", ya da "emir" manasınadır. Yani onlara vahyettik veya emrettik.[1]

Akifîn: Kâbe'de eyleşenler veya dıştan gelip orada i'tikâfa girenler.[2]

Makam-ı İbrahim:

a) İbrahim Peygamber'in ayakta durduğu yer,

b) İbrahim Peygamber Kâbe-i muazzamayı yaparken ayağının altına koyup üzerine çıktığı taş. (Sahîh-i Müslim),

c) İsmail Peygamber'in karısı tarafından İbrahim (aleyhisselam)'ın ayağı altına konulan taş. (Müfessir Süddî),

d) Mescid-i Haram'ın hepsi. (İbn Abbas-İkrime-Atâ'),

e) Arafe ve Müzdelife (Atâ),

f) Harem-i Şerîfin her yanı. (Nehaî-Mücâhid-Şa'bî)[3] Bu makamı musalla edinmekten maksat:

a) Orada duâ etmek (Mücâhid),

b) Kıble edinmek (el-Hasen),

c) Orada namaz kılmak (Katade-Süddî).[4]

Nitekim Buharî'nin İbn Ömer (radıyallahu anh)'dan yapmış olduğu riva-

1 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 171

2 Tefsîr-i İbn Kesir

3 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 112-112.

4 Tefsîr-i Kebîr: c. 1, s. 719.

yete göre, Rasulullah (sallalahu aleyhi ve sellem) Usame bin Zeyd, Bilâl, Osman bin Talha ile birlikte Kâbe binasının içine girdiler ve kapıyı kapadılar. İçerden çıktıklarında Bilâl'den, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in namaz kılıp kılmadığı soruluyor, "İki yemanî amud arasında kıldı" diye cevap veriyor.[1]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Ne Yahudi ne de Hristiyan olan, bu iki dinden çok önce gelip Hanîf Dini'nin büyük tebliğatçısı bulunan İbrahim Peygamber (aleyhisselam) sadece Kâbe-i Muazzamayı temizlemekle ve orayı ibâdet edenlere hazır vaziyete getirip şirkten ve nifaktan paklamakla kalmayıp, önce yapılan bu şerefli hizmetin sırf ilâhî hoşnutluğa vesile olmasını dilemiş ve sonra da kendi soyundan Hakk'a boyun eğen bir milletin meydana gelmesini ve gelecek milletlerin Tevhid Akidesi'nden mahrum kalmaması için büyük bir Peygamber'in gönderilmesini gönülden istemiş, böylece gelecek nesiller için hayırhah olmanın en güzel örneğini vermiştir.

Aşağıdaki âyetler O'nun bu hayırhahlığını ve insanlıktan yana olan yüksek duygularını aksettirmekte ve bu acıdan Allah (celle celaluhu)'ya ve âhiret gününe inanan insanların hem yaşadığı devirde, hem de kendilerinden sonraki devirde yaşayan ve yaşayacak olan nesillere hayırlı bir çığır açmalarının gerekteğine işaret edilmektedir.

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ ۖ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ اِنَّكَ اَنْتَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَآ اُمَّةً مُسْلِمَةً
لَكَ ۖ وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۚ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا
وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ ۗ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

127- Hani İbrahim ve İsmail, Beyt-i Şerifin temellerini yükseltiyor dular da birlikte (şöyle duâ ediyorlardı): "Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur, şüphesiz ki daima işiten, hakkıyla bilen ancak Sensin.

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 115.

128- Ey Rabbimiz! İkimizi Müslüman olarak Sana boyun eğmekte sabit kıl, soyumuzdan da yalnız Sana teslimiyet gösterip boyun eğen bir ümmet meydana getir. Bize hac ibâdetimizi göster. Tevbelerimizi de kabul buyur. Şüphesiz ki tevbeyi en çok kabul eden, en çok merhametli olan Sensin Sen.

129- Ey Rabbimiz! Onlara kendilerinden bir peygamber gönder ki, üzerlerine Senin âyetlerini okusun, kendilerine kitabı ve hikmeti öğretsin, onları (her türlü şirk ve isyandan) temizlesin. Şüphesiz ki Sen çok üstün, çok güçlü ve yegâne hikmet sahibisin."

İLGİLİ HADİS

"Ben, Allah katında peygamberlerin sonuncusu olarak yazılıydım ve işte o devrede Âdem henüz çamurdan bir suret olarak bulunuyordu. Ben ilk durumumu da size bildireyim: Ben, İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi, annemin ben doğunca gördüğü rü'yayım; doğduğum esnada parlak bir nûr annem için meydana gelmiş de ona Şam saraylarını aydınlatıp göstermişti."[1]

AHLAKİ YÖNÜ

وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ ۖ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ
اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

"Hani İbrahim ve İsmail, Beyt-i Şerifin temellerini yükseltiyordular da birlikte (şöyle duâ ediyorlardı): "Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur, şüphesiz ki daima işiten, hakkıyla bilen ancak Sensin."

Mealindeki âyetle, ifâde kudretinin bütün yüksekliği ve derin tesiriyle aile yuvasında yetişmekte olan yarının büyüklerini nasıl eğitmenin yollarını gösteren Kur'ân, bu konuda Müslümanlara ışık tutar mahiyette ana fikirler veriyor:

a) Aile reisi olan baba aynı zamanda bilgili ve çocuk psikolojisinden, onun eğitiminden anlayan bir kişi olmalıdır. Bununla beraber Allah'ı tanıyan, gönülden O'na teslîm olan ve bu anlayış içinde manevî değerlere saygı gösteren; sadece saygı göstermekle de kalmayıp bu değerlerin gönüllerde

1 Beğavî: İrbad b. Sâriye'den. - Lübabü't-te'vîl: c. 1, s. 84.

yeretmesme hizmeti cana minnet bilen olmalıdır.

b) Baba belirtilen yolda kendisine en iyi arkadaş ve dost olarak evlâdını seçmeli, onu zorlayarak değil, fakat inandırarak, hevesini artırarak manevî değerlere ısındırmalıdır. Nitekim İbrahim Peygamber böyle yapmış, oğlu İsmail'i de, İshak'ı da sistemli bir şekilde eğiterek kendisine en iyi vâris yapmıştır.

c) Baba evlâdını mabede alıştırmalı, kutsal yerlere hizmetin aşk ve imânını ona enjekte etmesini bilmelidir. Âyette bu husus açık bir ifâdeyle beyân edilerek: "Hani İbrahim ve İsmail, Beyt-i Şerifin temellerini yükseltiyordular..." deniliyor ve âdeta bu manzara geçmişin derinliklerinden alınıp bugünkü neslin gözleri önüne seriliyor. Böylece İsmail'e, mabede hizmetin en derin zevki aşılanmış oluyordu.

d) İnsanla Allah arasında manevî köprü olan ve beşer kalbini ümit ışıklarıyla doldurup ona hayat ve hareket veren duâ, ailenin günlük prensipleri arasında bulunmalıdır. İşte İbrahim Peygamber (aleyhisselam) bu hususta da bizlere örnek olarak gösteriliyor; o, İsmail ile birlikte Kâbe'nin yanıbaşında başını göklere kaldırıp âlemlerin Rabbine en içli duasını sunuyordu.

Gelecek neslin iman nîmetiyle yeryüzünde başarılı bir hayat sürmesini, insan ruhunda yalnız tek olan Allah kavramının yerleşip hâkim olmasını gönülden yalvararak istiyordu.

O halde her aile reisi, bir taraftan kendi çocuklarına yön verirken, diğer taraftan gelecek olan nesillerin sağlam temeller üzerinde gelişebilmelerini sağlamak için ciddi mesailer sarfetmelidir.

SOSYAL YÖNÜ

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ

"Ey Rabbimiz! İkimizi Müslüman olarak Sana boyun eğmekte sabit kıl, soyumuzdan da Sana teslimiyet gösterip boyun eğen bir ümmet meydana getir."

İşte milletlerin ayakta durmasının; varlıklarını tam bir huzur, refah ve kardeşlik havası içinde hür ve bağımsız olarak devam ettirebilmelerinin iki önemli temel prensibi: Yaşamakta olan kuşağın ve onları idare eden

kadronun Allah (celle celaluhu)'ya boyun eğmesinin ve bu teslimiyette şuurlu hareket etmesinin gerekliliği… Âyette gecen "Müslimeyn" kelimesi "lâm" harfiyle gelince olgun bir boyun eğmeyi, içten gelen bir arzu ile Hakk'a teslîm olmayı ifâde eder. Kendi milletlerini sevk ve idare etmekle emrolunan İbrahim Peygamber ile İsmail Peygamber, yüklenmiş oldukları bu ağır ve o nispette mesuliyetli hizmeti başarıya ulaştırmak için önce kâinatın yegâne sahibi olan ve asıl mülkün tasarrufunu kudret elinde bulunduran Allah (celle celaluhu)'ya arz-ı teslimiyette bulundular; sonra da gelecek nesillere en iyi ölçü ve mânada örnek olma yollarını araştırdılar ve gerekli sebeplere başvurarak dualarını şu cümlelerle arz ettiler: "Soyumuzdan da sana teslimiyet gösterip boyun eğen bir ümmet meydana getir!" dediler. İşte bu düşünce ve davranışlar da memleketin geleceğini güvene almanın, başarıya ulaştırmanın ikinci yolu ve esasıdır.

Ayrıca ilâhî tecellinin merkezi, tevhid akidesinin odağı olan Kâbe-i Muazzamanın ebediyen Müslümanların kıblesi ve tavaf yeri olarak kalmasını Hazret-i Adem'den İbrahim Peygamber'e kadar birçok devirler geçiren, putperestlerin istilasına uğrayan bu kutsal yerlerin, insanlığın sulh-u selametinden yana tek teslimiyet merkezi olarak devamını gönül dolusu imanla isteyen o büyük peygamber; ilâhî belgeleri okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek ve onları her türlü şirk ve putperestlik kirlerinden temizleyecek bir rasul gönderilmesini niyaz etmişti.

Onun bu duasına işaretle Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz: **"Ben babam İbrahim'in duâsıyım!"** buyurmuştur.

İbrahim Peygamber'in, gençliğinin henüz baharında bulunan oğlu İsmail Peygamber ile birlikte bu mukaddes mabedin temellerini yükseltip önce kendileri, sonra gelecek nesil için duâ etmelerinin diğer önemli bir hususiyeti de, sağlam karakterli, milletini içten seven, aile yuvasının kutsallığını bilen ve bu anlamda milletinin belkemiğini teşkil eden genç kuşağa dikkatleri çevirmek, onların bu ölçü ve imân atmosferi içinde yetişmelerini sağlamaktır. Çünkü millet yapısında önemli yeri olan aile ve evlilik kurumlarını yıkmak için iki yoldan hareket edilir: 1. Burjuvazinin dayandığı esasları ve manevî değerleri yıkmak; 2. Aile müessesesinden uzak, dinî ve millî değerlerden kopuk genç bir nesil yetiştirmek. Tıpkı bugün komünistlerin yaptığı ve komünist manifestoda yer aldığı gibi…

Bu iki yol nerede işlek hale getirilmişse orada cemiyet ve aile soysuzlaştırılmış, millet tarihinden kopmuş, insan denilen varlık, et kan ve kemikten ibaret bir canlı sayılmıştır.

Yukarıda mealini yazdığımız, İbrahim Peygamber'le ilgili âyette bu ve benzeri ideolojilere karşı uyanık bulunmamıza işaretler vardır.

TARİHİ YÖNÜ

Kâbe-i Muazzama ne zaman, kim tarafından yapılmıştır? Bu konudaki rivayetler çok farklıdır. Cafer bin Muhammed'in rivayetine göre, Allah, Adem Peygamber'i yaratmak istediğinde melekler O'na "Biz seni hamdinle tesbîh ve seni takdis edip dururken yeryüzünde bozgunculuk edecek, kan dökecek olanı mı yaratacaksın?" demeleri üzerine Allah: "Sizin bilemeyeceğinizi elbette ben bilirim!" buyurmuştu.

Melekler ilâhî gazabdan korkmuş, O'nun Arş'ına sığınarak orayı yedi defa tavaf etmişlerdi. Böylece Allah onlardan hoşnut olmuş ve onlara şöyle buyurmuştu: "Yeryüzünde benim için bir mâbed yapın; tâ ki gazap edeceğim kimseler oraya sığınıp yedi defa tavafta bulunacak olurlarsa, onları da bağışlayayım." İşte bu emir üzerine ilk önce Kâbe melekler tarafından yapılmıştır.

İbn İshâk'ın rivayetine göre, Kureyşliler Kâbe'nin bulunduğu yeri kazdıklarında, üzerinde "Ben ki Allah'ım, Bekke (Mekke)nin sahibiyim. Burayı, gökleri ve yeri yarattığım; güneş ve ayı tasvir ettiğim gün yarattım!" anlamında Süryanice bir kitabeye rastlıyorlar. Aynı ibareyi şu cümleler takip ediyordu: "Burayı hakka yönelmiş yedi melekle kuşatıp onlara tavaf ettirdim. Burası, iki dağ (Ebû Kubeys ile el-Ahmer) yerlerinden ayrılıp gitmedikçe yok olmaz. Burası su ve süt konusunda ehline mübarektir."[1]

Bu rivayetten, Kâbe'nin çok önceleri yani Adem Peygamber ile başladığını, zaman zaman tahribat görerek Hazret-i İbrahim (aleyhisselam) devrinde yerle bir olduğunu ve ilâhi emir üzerine İbrahim Peygamber tarafından ilk temelinin izlerine rastlandığını ve bu temeller yükseltilerek yeniden inşâ edildiğini anlıyoruz. Nitekim Hac sûresinde buna temasla: "Hani bir vakit Beytü'l-Haram'ın yerini İbrahim'e hatırlattık..." buyuruluyor.[2]

---

1 Tefsir-i Kurtubî: c. 2, s. 123.

2 Hac Sûresi, âyet: 26.

Asr-ı Saadete tekaddüm eden yıllarda çeşitli sebeplerle yıkılan Kâbe'nin Kureyş ileri gelenleri tarafından yapıldığını ise şu hadîsten öğreniyoruz:

"Ya Âişe! Eğer senin kabilenin şirkten kurtulmaları yakın zamanda olmamış olsaydı, Kâbe'yi yıkar yerlebir ederdim; biri doğusunda, diğeri batısında olmak üzere iki kapılı yapar ve Hicir'den yana altı zira' bir fazlalık ilâve ederdim. Çünkü Kureyş Kâ'be'yi inşâ ettiği zaman onu küçültmüştür."[1]

Kâbe tarihi hakkında ileride daha geniş bilgi verilecektir.

TAHLİLLER

Kavaid: Kaide'nin çoğul şeklidir. Ferrâ' ve Ebû Ubeyd'e göre, "temeller" demektir. Kissaî'ye göre, "duvarlar" demektir.

Hikmet:

a) Söz ve fiilde doğruyu bulma, gerçeği anlama ve hakikate isabet etme bilgisi,

b) Bilgisizlik ve hatâya kapı açmayan bilgi,

c) Eşyayı hakikatıyla bilmek gibi mânalara gelir. Âyette geçen "hikmet" kelimesi bunlarla beraber, dinî buyrukları esrar ve hikmetiyle bilmek anlamında daha meşhurdur.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yahudi ve Hristiyanlar, İbrahim Peygamber'in soyundan geldikleri ve O'nu bir peygamber kabul ettikleri halde hanîf dini'nden ve İbrahim'in Hakk'a olan teslimiyetinden yüzçevirirler de yanlış yolda inatla yürümeye devam ederler.

Aşağıdaki âyetlerle, bu husus her iki millete de hatırlatılıyor; ayrıca Yahudilerin daha çok bağlandıkları Yakub Peygamber'in de kendi oğullarına dedesi İbrahim'in dinini ve teslimiyetini tavsiye ettiğine parmak basılıyor. Böylece bilhassa Yahudilerin bu tavsiyeye hiç de uymadıkları bir defa daha gözler önüne serilerek gerekli uyarma yapılıyor.

---

1 Sahîh-i Müslim/Hac: 402, 403 - Nesâî/Menasik: 128.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ اِبْرٰهِيمَ اِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۜ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِى الدُّنْيَا ۚ
وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِينَ ﴿١٣٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ ۤ اَسْلِمْ ۙ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصّٰى بِهَا اِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ ۜ يَا بَنِىَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ
الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ۜ ﴿١٣٢﴾ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ
الْمَوْتُ ۙ اِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِى ۜ قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَائِكَ
اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا ۚ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ
خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

130- İbrahim'in dininden ve açmış olduğu (yüksek ahlâk ve sağlam sünnet) yolundan, kendini bilmeyen beyinsizden başka kim yüzçevirir? Andolsun ki, Biz onu dünyada (peygamberlik ile önderlik görevi için) seçip beğendik, âhirette de elbette O, (kurtuluşa erişen) iyi-yararlı kişilerdendir.

131- Ve hani Rabbin O'na: "Teslimiyette devam et!" deyince, o da, "Alemlerin Rabbine teslim olup (boyun eğdim)" demişti.

132- Bunu (dini ve teslimiyeti) İbrahim kendi oğullarına tavsiye etti. Yâkub da tavsiyede bulunarak (dedi ki): "Oğullarım! Allah bu dini sizin için beğenip seçmiştir. Artık siz de ancak Müslüman olarak (Hakk'a gönülden bağlanıp boyun eğerek) can verin."

133- Yoksa (ey Yahudiler ve ey Hristiyanlar!) Yâkub'a ölüm hazır olunca siz orada bulunuyor muydunuz? Hani Yâkub (o sırada) oğullarına: "Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?" demişti de, onlar da, "Senin ilahına, babaların İbrahim, İsmail ve İshâk'ın tek olan ilahına ibâdet edeceğiz, biz ancak O'na teslim olmuşuzdur" diye cevap vermişlerdi.

134- O bir ümmetdi ki, gelip geçti. Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da size aittir. Onların işlediklerinden sorulacak değilsiniz.

İNİŞ SEBEBİ

Yahudi bilginlerinden Abdullah bin Selâm Müslüman olduktan son-

ra oğulları Seleme ile Muhacir'i İslam'a çağırarak onlara şöyle demişti: "Allah Teâlâ Tevrat'ta İsmail oğullarından Ahmed adında bir peygamber göndereceğim; ona uyan hakikata kavuşacak, uymayan lânetlenecektir." buyurmuştur. Bunun üzerine Seleme, Müslümanlığı kabul edip küfürden kurtuldu. Muhacir ise küfründe ısrar etti. Bu sebeple yukarıdaki âyet indi.[1]

AHLAKİ YÖNÜ

İbrahim Peygamber'in dini, tevhid dini idi. O'nun şeriatı ve yüksek ahlâk yolu, tamamen beşer karakterine, milletlerin sosyal yapılarına ve insanların mutluluğuna yönelmiş bulunuyordu. İbrahim Peygamber'in insanlıktan yana açmış olduğu çığır bugün bile birçok hatlarıyla tazeliğini korumaktadır. Bunları özetleyecek olursak; onun dini ve şeriatı daha iyi anlaşılmış olur ve ondan yüzçevirenin cidden, kendini bilmeyen bir beyinsiz olduğuna kolayca hükmedilir:

1- İbrahim Peygamber (aleyhisselam), hanîf dini (bâtıldan uzak, Hakka dosdoğru yönelmiş tevhid dini) üzere idi. Bu bakımdan o, yıllarca hak kavramının gönüllere işlemesi, bâtılın yok olması uğrunda çok ciddi mücâdelelerde bulunmuş, bu vadide övgüye değer görevler yapmıştır.

2- Kendi milletinin isyan ve inkârına rağmen İbrahim Peygamber onlara: "Ey kavmim, ben sizin eş-ortak koştuğunuz putperestlikten beriyim" diyerek, açıktan açığa onların yanlış yolda olduğunu çeşitli misallerle anlatmaya çalışmıştır.

3- İbrahim Peygamber, azgın inkarcılara karşı Allah'ın varlığını, birliğini, sonsuz kudretini dile getirerek şöyle seslenmişti: "Ben yüzümü (bütün varlığımı) gökleri ve yeri yaradan Allah'a çevirdim. Bâtıldan uzak, hakka yönelmiş bulunuyorum; ben hiç bir zaman müşriklerden (Allah'a eş-ortak koşanlardan) değilim."

4- Küfür üzerinde ısrar edip duran babasına da aynı şekilde seslenerek şöyle demişti: "Ben sizden de beriyim, sizin tapageldiğiniz putlardan da..."

İbrahim Peygamber böylece insanları hakikate eriştirmek için hem söylüyor, hem de söylediklerini yaşıyordu. İnanmayan babasından her türlü ilişkilerini kesmesi bunun belgelerinden biridir.

---

1 Lübabü't-te'vîl: 1/85.

5- İbrahim Peygamber dış ve iç temizliğini en güzel mânada kendinde birleştiren büyük bir peygamberdi. Saç taramak, tırnak kesmek, dişleri fırçalamak, koltuk ve kasıkları traş etmek, güzel koku sürünmek, herkese güler yüz göstermek onun sünnetleri arasında bulunuyordu.

6- İbrahim Peygamber, hem ağırbaşlı, hem de son derece yumuşak huylu, yufka yürekli idi. Gerek kendi yakınlarının, gerekse bağlı bulunduğu milletinin kurtulması için bu sıfatlarını en uygun tarzda kullanmasını bildi. İnsanları zulümden, taşa-ağaca ibâdetten, putların önünde baş eğme basitliğinden, saç-sakal birbirine karışmışlığın, tırnak ve bıyık uzamışlığın vahşi görünüşünden kurtarmak için sabırlı hizmetlerde bulunmayı kendine huy edindi.

7- Ailesine ve çocuklarına, dindar ve medenî yaşamanın, yüksek ahlâkı temsil etmenin yollarını öğretmiş, böylece onları yaşadıkları çağın insanlarına örnek olacak seviyeye yükseltmiştir.

Özet olarak sıraladığımız maddelerden, İbrahim Peygamber'in önder olmaya lâyık bulunduğunu, övgüye değer bir aile reisi olduğunu, ondan yüz çevirenlerin kör taassup, aşırı cehalete saplanıp kaldıklarını anlıyoruz.

SOSYAL YÖNÜ

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ
وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"O bir ümmetti ki, gelip geçti. Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da size aittir. Onların işlediklerinden sorulacak değilsiniz."

Gelip gecen milletler bir takım iyi, ya da kötü izler bırakıp gitmişlerdir. Açmış oldukları iyi veya kötü çığırların sevap ve vebali kendilerine aittir. Ancak kötü çığır açanlar bundan dolayı gelecek nesillerin aynı çığırda yürümelerinden doğacak vebalin bir mislini de yükleneceklerdir. Açtıkları iyi çığırda yürüyenlerin elde edeceği sevabın bir misline de nail olacaklarına dair sahîh haberler gelmiştir. Bunun aksine gelecek kuşaklar, gelip geçmiş milletlerin yaptıklarından sorumlu değillerdir.

Geçmiş milletleri, ilim, ahlâk ve fazilet ölçüleri içinde taklît etmek ve fakat gelecek milletler için daha iyisini ve mükemmelini meydana getirmek ve bu açıdan taklidin dar çerçevesini aşıp hızlı bir tekâmülün ön-

cüsü ya da habercisi olmak gericilik değil, ilericiliktir. Nitekim dinler arasındaki gelişmede de kademeli bir tekâmül olmuş, İslâm diniyle bu gelişme tekâmülün doruğuna yükselmiştir.

İlim, ahlâk ve medeniyette, geçmiş milletlerin katetmiş oldukları mesafenin belli sınırında kalıp ileriye gitmemek ve onlardan biraz daha geride kalmak şüphesiz ki gericiliğin ta kendisidir.

Görülüyor ki, Kur'ân'da, milletlerin elde ettikleri başarıların veya geliştirdikleri fena ahlâkın tek sorumlusunun yine kendilerinin olduğu bildiriliyor ve kötü ahlâkta onların izinden gideceklerin sorumluluğunun ise her iki tarafa râci' olduğu kapalı bir şekilde işaretleniyor.

Baba ile evlât, dede ile torun arasındaki münasebet de bundan farksızdır. Baba ve dedesinin kötü ahlâk konusunda vermiş oldukları fena örnekleri bir tarafa itip tekâmüle ayak uydurarak güzel ahlâkın, fazilet dolu ilmin peşinde koşan evlât, baba ve dedesinin işlediklerinden sorumlu tutulmaz. Fâzîlet ışığı yayan babanın evlâdı ise bu ışığı çoğaltacağı ve daha da verimli hale getireceği yerde söndürecek olursa, onun babasıyla iftihar etmesi sadece bir kuruntudan ibaret kalır.

Bunun içindir ki, Hazret-i İbrahim (aleyhisselam), gelecek kuşakların Hakk'a teslimiyet gösteren bir millet olabilmeleri için duâ ederken kendisinden daha üstün (kitap ve hikmet öğretecek) bir nebinin gönderilmesini gönülden istiyordu. Bu, yalnız gelecek nesillerin daha başarılı ve daha yararlı olmalarına duâ etmek değil, aynı zamanda bunun önceden en sağlam temelini ve en uygun ortamını hazırlamak demektir.

TARİHİ YÖNÜ

Kelbi'ye göre, Yakub Peygamber Mısır'a girdiğinde ora halkının çoğunun putlara, ateş ve ineğe taptıklarını gördü. Bu durum onu hem üzdü, hem de kendi evlât ve torunlarının geleceği hakkında gerekli bütün çare ve metotlara başvurmaktan ve sonra Allah (celle celaluhu)'ya tevekkülden başka yol olmadığını düşünerek harekete geçti. İlk iş olarak oğullarını topladı, durumu detaylı olarak onlara anlattı ve sonra dedi ki:

"Oğullarım! Şüphesiz ki Allah size bu dini seçip beğendi. Artık siz ancak Hakk'a teslimiyet içinde can verin."

Bu tavsiyesinden sonra ikinci önemli tavsiyesini ölmek üzere iken

yaptı. O, oğullarına şöyle diyordu: "Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?" Bununla oğullarından kesin söz almak ve böylece ilerideki kuşakların neye ibâdet etmelerinin gerektiğini her türlü şüpheden uzak tutmak istiyordu. Oğulları ise O'na şu cevabı verdi: "Senin ilahına, babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın tek olan ilahına ibâdet edeceğiz; biz ancak O'na teslim olmuşuzdur!"

İbrahim Peygamber'in de arzusu ve duası bu yolda olmuştu. O'nun duası Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında ilâhî irâdeye muvafık düşmüştü. Tevrat'ta da Peygamberimizin gönderileceğine dair beş kadar belge mevcuttur. Birinci kitap 9-20 bölümler. İşaya 22. bölüm, beşinci kitap 11. bölümde bunların kalıntılarına rastlamak mümkün.

FIKHÎ YÖNÜ

İslâm fıkıhcılarından bir kısmı bu âyetle istidlal ederek İbrahim Peygamber'in şeriatı -hükmü kaldırılanlar müstesna- bizim için de şeriattır, demişlerdir.

Nitekim مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَ âyetiyle[1] اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا âyetinde[2] bu husus biraz daha açıklanmıştır.[3]

"İslâm" kelimesi Arap dilinde boyun eğip teslim olmak demektir. Bu mânayla her İslâm, imân değildir; fakat her imân, İslâmdır da. Çünkü Allah (celle celaluhu)'ya imân eden, herhalde O'na teslîm olup boyun eğmiştir. Ama her boyun eğen, imân etmiş sayılmaz. Çünkü bu teslimiyet tehdît yoluyla olmuş olabilir.

Kaderîciler ile Haricîlere göre, İslâm aynı zamanda imân demektir, imân da İslâm. O halde bu iki mezhebe göre her Müslüman mü'mindir; aynı zamanda her mü'min de müslimdir.[4]

Ehl-i sünnetin bu hususta diğer bir delili de:

قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّا ؕ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا اَسْلَمْنَا

1 Hac Sûresi, âyet; 78.

2 Nahl Sûresi, âyet: 123.

3 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 133.

4 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 134.

وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ

"Bedeviler, "imân ettik" dediler. De ki: Siz imân etmediniz, belki İslâm'a girdik (zahiren teslimiyet gösterdik) deyin. İmân henüz kalplerinize girmedi." âyetidir.[1] Diğer bir delilleri de Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in ganimet dağıtırken orada bulunanlardan birine bir şey vermediği, bunun üzerine Sa'd b. Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ın:

-Ya Rasûlallah! Falana da veriniz, çünkü o mü'mindir, diye hatırlatması ve Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ona:

-**Belki müslimdir,** diye cevap vermesidir. Bununla bu iki sıfatın bir olmadığı beyân edilmiştir.

Ayrıca İslâm fıkıhçılarından bazısı 133. âyetle istidlal ederek, dedeyi baba gibi sayıp mîrasta kardeşlerin baba ile düşeceği gibi dede ile de düşeceklerine hükmetmişlerdir. Ebû Bekir Sıddık (radıyallahu anh)'ın da görüşü böyledir. Hazret-i Âişe validemiz (radıyallahu anha)'nın da icihadı bu merkezdedir. Ebû Hanife'nin de mezhebi budur.[2]

TAHLİLLER

Eslim:

a) Dinini tevhid akidesi üzere Allah (celle celaluhu)'ya hâlis kıl, demektir.

b) Boyun eğ, huşu üzere bulun anlamındadır.

Millet: Çoğu zaman din ve şeriat manasında kullanılır.

Ümmet: İmam maddesinden alınma çoğul bir isimdir; halka ve kitlelere önderlik yapacak olan cemaate denir.

Hanîf:

a) Dosdoğru olan.

b) Allah (celle celaluhu)'ya teslimiyet gösterip O'nun buyruklarının dışına çıkmayan. (Muhammed bin Kâ'b el-Karazî).

c) Allah (celle celaluhu)'nun dinine bütün mevcutiyetiyle meyleden.

---

1 Hucurât Sûresi, âyet: 14.

2 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 186.

d) Hakka uyan.

e) Amelini hâlis kılan.[1]

Manalarına gelir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yahudi ve Hristiyanlar bir taraftan hanif dinine sırt çevirirken, diğer taraftan hidâyetin kendi din ve akidelerinde olduğunu, bu nedenle kurtuluşun Yahudi ya da Hristiyan olmakla gerçekleşebileceğini iddia edip durmuşlardır. Yukarıdaki âyetlerle her iki milletin de İbrahim Peygamber'le Yakub Peygamber'in tavsiyeleri dışına çıktıkları ve böylece hakiki hidâyet yolundan bizzat kendilerinin uzaklaştıkları beyân ediliyor.

Aşağıdaki âyetlerle de vahye dayalı semavî dinler arasında esasta bir fark olmadığına, bütün peygamberlere inanmanın gereğine dikkatler çekiliyor ve böylece her biri ayrı bir hidâyet yolunda bulunduğunu iddia eden Yahudi ve Hristiyanların ne kadar tezatlara düştükleri ve bu yüzden gülünç oldukları özlü bir ibareyle anlatılıyor ve sonra ilâhî hidâyetin tek yol olduğu, bunun da İslâmiyet'le tamamlandığı, Allah (celle celaluhu)'nun fıtrî boyası olan imân ve teslimiyetin ancak tevhid burcunda kendini göstereceği hatırlatılıyor.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا اَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا ؕ قُلْ بَلْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا ؕ وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ
وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوتِىَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَآ
اُوتِىَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ ۫ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾
فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فِى شِقَاقٍ ۚ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ
اللّٰهِ صِبْغَةً ۫ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾ قُلْ اَتُحَآجُّونَنَا فِى اللّٰهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۚ

1 Tefsir-i Kebîr: c. 1, s. 748.

وَلَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ ۚ وَنَحْنُ لَهٗ مُخْلِصُوْنَ ۙ ﴿١٣٩﴾ اَمْ تَقُوْلُوْنَ اِنَّ اِبْرٰهِيْمَ
وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطَ كَانُوْا هُوْدًا اَوْ نَصٰرٰى ۗ قُلْ ءَاَنْتُمْ
اَعْلَمُ اَمِ اللّٰهُ ۗ وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهٗ مِنَ اللّٰهِ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ اُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا
تُسْـَٔلُوْنَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤١﴾

135- (Onların bunca yanlış ve o nisbette sapık tutumları yetmiyormuş gibi bir de) "Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulaşınız" dediler. De ki: "Hayır, (elbette bir dine uymam gerekiyorsa) Hakk'a dosdoğru yönelmiş bulunan İbrahim'in dinine uyarız. O hiç bir zaman Allah'a eş-ortak koşanlardan olmadı."

136- Deyiniz ki, "Biz Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a ve Esbat'a (Yakub Peygamber'in torunlarına) indirilene; Musa ve İsa'ya ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilen (sahife, kitap ve vahy)e imân ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden farklı tutmayız. Biz ancak Allah'a boyun eğen Müslümanlardanız."

137- Eğer onlar (Yahudiler ve Hristiyanlar) sizin imân ettiğiniz gibi imân ederlerse elbette doğru yolu bulurlar. Yok eğer yüzçevirecek olurlarsa, ancak ayrı (bir yola) düşmüş olurlar. Bu takdirde de Allah onlara karşı sana yeter ve O, gereği gibi işiten ve bilendir.

138- Allah'ın (değişmeyen) boyasına gerekli olun! Boya cihetiyle Allah'tan daha güzel kim? Biz ancak O'na ibâdet ederiz.

139- De ki: "Allah hakkında bizimle tartışıp çekişiyor musunuz? Halbuki O bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimizin (karşılığı) bize aittir, sizin işlediklerinizin (karşılığı) size aittir. Biz ancak O'na içten gelen katıksız bir ciddiyet ve samimiyetle bağlanmışızdır."

140- Yoksa siz İbrahim'in, İsmail'in, İshâk'ın, Yakub ve Esbat O'nun torunlarının Yahudi veya Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: "Sizler mi daha iyi biliyorsunuz, yoksa Allah mı? Allah tarafından yanın-

daki bir şehadeti bilerek saklayandan daha zâlim kim olabilir? Allah sizin yapageldikleriniz şeylerden hiç de gafil değildir."

141- Onlar birer ümmeti ki, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinedir; sizin de kazandıklarınız sizedir. Onların yaptıklarından sorumlu tutulmayacaksınız.

İNİŞ SEBEBİ

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre, Yahudilerden bir grup, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e gelerek, "Peygamberlerden hangisine inanalım?" diye sordular. Bunun üzerine yukarıdaki âyetler indi.[1]

Saîd bin Cübeyr (rahmetullahi aleyh)'in yaptığı rivayete göre, Yahudilerden Abdullah bin Sûriyâ el-A'ver bir gün Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e gelerek dedi ki: "Gerçek hidâyet (doğru yol) bizim üzerinde bulunduğumuz yoldur. Bize uy ki hidâyete eresin!" Ve sonra Hristiyanlardan bir kısmı da buna benzer bir teklifte bulunmuşlardı. O sebeple yukarıdaki âyetler indi.[2]

Bu konuda İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan yapılan diğer bir rivayete göre, Yahudi liderlerinden Kâb b. Eşref, Mâlik b. Sayf, Vehb b. Yahûd, Ebî Yâsır bin Ahteb ile Beni Neccar Hristiyanları'ndan Seyyid, Akıb ve arkadaşları bir toplantıda Müslümanlarla din konusunda münakaşa ettiler, ileri geri bir şeyler söylediler; her grup kendi dininin hak olduğunu, diğerinin bâtıl bulunduğunu iddia ediyor ve Yahudiler Musa Peygamber'in daha üstün, Tevrat'ın daha mükemmel bir kitap olduğunu ispata çalışıyorlar; böylece İsa Peygamber ile Muhammed Peygamberi, dolayısıyla İncil ve Kur'ân'ı inkâra kalkışıyorlardı. Bunun üzerine yukarıdaki âyetler iniyor.[3]

İLGİLİ HADİS

Buharî'nin Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'den tahrîc ettiği rivayete göre, Kitap Ehlinden olanlardan bir kısım din adamları Tevrat'ı İbrânice okur, Arapçaya çevirerek Müslümanlara açıklayıp anlatırlardı. Bunun üzerine Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz Müslümanlara şu tenbîhte bulundu:

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 140-141

2 Tefsîr-i İbn Kesir: c. I, s. 186/Tefsîr-i Alûsî: c. 2, s. 393

3 Tefsîr-i Hâzin: 1/86.

"Kitap ehlini ne tasdik edin, ne de tekzîb edin! Sadece onlara deyin ki: Biz Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve O'nun torunlarına indirilene, Musa ve İsa'ya ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilene imân ettik."[1]

SOSYAL VE AHLAKİ YÖNÜ

Yahudiler hem Allah (celle celaluhu)'ya eş-ortak koşuyor, hem de "Yahudi olun ki doğru yolu bulaşınız!" diyerek başkasını, özellikle Müslümanları kendi dinlerine davet ediyorlardı. Aslında bu davet ciddi değildi. Çünkü Yahudi ancak kendi milletinden olanları çağırır ve onları himaye eder. Başkasını çağırması diğer dinleri ve onların sosyal bünyelerini yıkmaya ve dağıtmaya matuftu. Hristiyanlar da doğru yolun ancak Nasranîlik'te bulunduğunu iddia ediyor ve başka milletleri buna davette üstün bir gayret gösteriyorlardı. Halbuki onlar da üç tanrı (teslis) fikrini yaymaya ve böylece Allah (celle celaluhu)'ya eş-ortak koşmaya çalışıyorlardı, Yahudiler, İbrahim, İshak ve Yakub Peygamberler'i tutuyor, Musa Peygamber'in üstünlüğünü savunuyorlardı. Bu yanlış tutum içinde Yahudiler hem İsa Peygamber'i, hem de Muhammed Peygamberi, dolayısıyla İncil ve Kur'ân'ı reddediyorlardı. Hristiyanlar ise, İsa Peygamber'i Allah (celle celaluhu)'nun oğlu kabul ettikleri için O'nun üstünlüğünü savunuyor, İbrahim Peygamber'i de kabul ediyorlardı.

Böylece her iki millet de açık bir tezat içinde bulunuyor; zaman zaman bu tezatlar atmosferinde ahlâk sınırlarını aşıyor, diğer milletleri ezip sömürme, yıkıp mahvetme maksadını güdüyorlardı. Yahudiler ancak Harun Peygamber soyundan olanları ruhanî reis seçiyor; Tevrat'ın haber verdiği Peygamber'in İsrâîloğulları'ndan geleceğini bekliyorlardı. Hristiyanlar ise yeni yeni azizler bekliyor, hem İbrahim'in, hem de Musa ve İsa'nın yolundan ayrılmış oluyorlardı.

Mealini yazdığımız âyetlerle bu iki milletin nasıl bir basîretsizlik içinde şaşkınlık gösterdikleri, Yahudilik boyası olarak yalnız Musa'yı ve Yahudi milletinin seçkin bir millet olduğunu kabul etmeleri tasvîr ediliyor. Hristiyanlık boyası olarak yalnız vaftiz yaptıkları, onlarca hazırlanan suya girenin artık değişmeyen bir renge boyandığı da ana hatlarıyla çiziliyor. Halbuki bütün dinler ve peygamberler tevhid akidesini ana prensipleriyle getirmiştir.

1 Buharî/Şehadet: 29. Tefsir: 2. İ'tisam: 25, Tevhîd: 51- Ebû Dâvud/İlim: 2- Ahmed: 4/136.

Bu bakımdan peygamberler arasında fark gözetmek, kimini üstün, kimini aşağı görmek veya reddetmek bu akideye tamamen aykırıdır.

İslâm ise bütün insanlar için değişmeyen tek bir boya ya da renk getirmiş, buna "Allah ve Rasulüne gönülden imân" ismini vermiştir. Bu boyanın göz alıcı renginin parlaklığında ve sabitliğinde bütün peygamberleri kabul etmeyi, onların hepsine saygı göstermeyi, nakşedip işlemiştir. "De ki: Hayır, (elbette bir dine uymam gerekiyorsa) Hakk'a dosdoğru yönelmiş bulunan İbrahim'in dinine uyarız. O hiç bir zaman Allah'a eş-ortak koşanlardan olmadı." Mealindeki âyet o boyayla çizilen bir motiftir. Tevhid akidesinin kapısını bütün milletlere açık tutan ve gelip geçen binlerce Peygamber'in getirdiği tek boyayla onu boyayan İslâmî fırça şu cümlelerle Yahudi ve Hristiyanların ayrı bir boyayla boyanmak istediklerini, bu yüzden tevhîd akidesinin dışına çıktıklarını ilân ediyor:

"Deyiniz ki: Biz Allah'a ve bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshâk'a, Yakub'a ve Esbat'a (Yakub Peygamber'in torunlarına) indirilen; Musa ve İsa'ya ve (diğer) peygamberlere Rableri tarafından verilen (sahife, kitap ve vahy)e imân ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden farklı tutmayız. Biz ancak Allah'a boyun eğen Müslümanlardanız."

Tevhid dininin esasını kendi çıkarları uğruna değiştirip asliyetinden uzaklaştıran Yahudi ve Hristiyanlar fasit bir daire içinde İslâm'ın sosyal yapısını da sarsmaya başlayınca,

فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللهُ

"Eğer onlar (Yahudiler ve Hristiyanlar) sizin imân ettiğiniz gibi imân ederlerse elbette doğru yolu bulurlar. Yok eğer yüzçevirecek olurlarsa, ancak (bir yola) düşmüş olurlar. Bu takdirde de Allah onlara karşı sana yeter ve O, gereği gibi işiten ve bilendir." âyetinin sırrı tecelli etti. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Beni Kurayza'yı te'dîp etti, bir kısmını Medine dışına çıkmaya mecbur tuttu. Beni Nadîr'i de olduğu gibi Medine'den çıkarıp diyar-i küfre sürdü. Kalanlardan da cizye aldı.[1]

İşte bu, İslâm'ın apaçık bir delili oldu. Keskin bir kılıç hissini verdi, etrafı aydınlatan göz kamaştırıcı bir nur olarak arz-ı endam etti. Bundan

1 Tefsîr-i Alûsî: c. 2, s. 396.

sonra Tevhid burcunda bulunan Müslümanlar insanlığa şöyle seslendiler:

Biz bütün peygamberlere inanırız. Onlardan hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz. Çünkü hepsi de aynı kaynaktan beslenmiş, aynı güneşten ışık ve enerji almış, hepsi de yeryüzünde Allah (celle celaluhu)'nun halîfesi olarak yüklenmiş oldukları nübüvvet ve risaleti hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Biz Müslüman olarak ilim ve hikmetin, adalet ve hakşinaslığın âşığıyız; bu değerleri nerede ve kimde bulursak -isterse o kimse putperest ya da ateşperest olsun- alırız. İmanımız en sağlam terazimizdir. Aklımız en iyi ölçümüzdür. Hakkı hak olduğu için benimser ve savunuruz. Bizimle birlikte tevhid burcuna yükselmek isteyen herkesi kabul ederiz ve bu burca yükselen her insanı kardeş sayarız.

Allah bizi, ebedle ezel arasını dolduran boyasıyla boyadı, hepimizin rengi, İslâm ve imândır. Bundan dolayı kendimizi bahtiyar kabul ediyoruz. Çünkü bu boyadan daha güzel bir boya yoktur. O, ebediyen solmaz. Biz ancak bu renkle Allah (celle celaluhu)'ya kulluk ederiz, ibâdeti O'na hâlis kılarız. Dünya metaı uğruna ne tevhid burcunu yıkar, ne de boyandığımız boyayı değiştiririz. Fanilerin önünde eğilmez, dalkavukluk yapmayız!

İLMİ YÖNÜ

صِبْغَةَ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ اَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً

"Allah'ın (değişmeyen) boyasına gerekli olun! Boya cihetiyle Allah'tan daha güzel kim?"

Bu cümlelerde geçen sibğa kelimesine tefsîrciler birkaç mâna vermişlerdir. Ayrıca ondan Allah (celle celaluhu)'nun varlık alemindeki eşyada meydana getirdiği renklerin tümü kasdediliyor. Nitekim İbn Ebû Hatim ile İbn Murdeveyh'in yaptıkları sahîh rivayete göre: İsrâiloğulları bir gün Musa Peygambere sormuşlar:

-Ey Allah'ın peygamberi! Senin Rabbin boya yapar mı? Musa Peygamber böyle bir soruya üzülmüş ve:

-Allah'tan korkun, böyle sorular sormayın! diye cevap vermişti. Bunun üzerine Allah, Musa Peygamber'e vahyederek buyurmuştu ki: "De ki,

ben kırmızı, beyaz, siyah ve daha başka renkler yaratırım."[1]

Önce şunu kaydedelim ki Allah (celle celaluhu)'nun insanlara olan büyük lütuf ve nîmetlerinden biri de renkleri görmek ve ayırt edebilmek yeteneğidir. Renkler tabiatta yararlı bir görev yapmakla beraber, büyük zevk de verirler. Hayvanların pek çoğunun renkleri ayırt edemediği ve dünyayı siyah ile kurşuni renklerde gördükleri söylenmektedir.

Gerek klorofilin güneş enerjisini (foton denilen tanecikleri) yaprağa gelince kapması ve renk verici kimyasal bir madde halinde kendini hissettirmesi, gerekse renk dizisinde tayf denilen renklerin meydana gelmesi, Allah (celle celaluhu)'nun örnek kabul etmeyen üstün sanatını ve O'nun bu hususta şaşmayan belli kanunlarını gösterir. Meselâ: Yaprakları meydana getiren milyonlarca hücreden birini alıp inceleyecek olursak, hücrenin ince bir selülozlu zar tabakasıyla çevrili olduğunu ve içinde birçok canlı oluşukların bulunduğu "sitoplazma"yı görürüz. İşte bu canlı oluşuklar arasında bulunan "plast"lardan klorofil tutanlar vardır. Bu, yapraktaki cazip rengi sağlamaktadır. Beyaz ışık olarak gördüğümüz şey gerçekte gök kuşağının bütün renklerinden meydana gelmiştir. Beyaz ışık tayf hâlinde yani renkler halinde ayrılabilir.

İşte bütün bu incelikler ve üstün sanatla işlenen renkler Allah'ın varlığına, birliğine, kanunlarının şaşmazlığına, kudretinin her şeyde hâkim ve nâfiz bulunduğuna delâlet etmektedir. Maddedeki renklere ne kadar ihtiyaç varsa, gönlümüz ve gözümüz bundan ne kadar zevk alıyorsa, mânadaki iman rengine de ruhumuzun o nispette, belki daha fazla ihtiyacı vardır. Ruhun en çok zevk aldığı renk, tevhid burcunda dalgalanan imân ve irfan rengidir.

Yukarıdaki âyetle bu maddî ve manevî iki çeşit renk arasında kuvvetli bir irtibat kurulmakta, birinden diğerine intikal etmek suretiyle asıl yaratanın kudretini sezmeye yol açılmaktadır.

FIKHÎ YÖNÜ

Hristiyanlardan birinin çocuğu olunca, doğumunun yedinci günü onu ma'mudiyye tabir edilen bir suya sokarak vaftiz yaparlar. Ancak bundan sonra o çocuk dosdoğru Hristiyan sayılır. Bu, bir çeşit sünnet yerine

1 Tefsîr-i Hâzin: c. 1, s. 86

geçer, anne ve baba için o gün bayram sayılır.

Allah bunun uygun bir sünnet olmadığını, asıl en güzel boyanın "İslâm dinine" girmek, tevhid akidesine bağlanmak olduğunu beyân ediyor.

İslâm fakîhlerinden bazısı, âyette geçen sibğa kelimesini (gusletmek, yıkanmak) anlamına alarak İslâm'a girmek isteyen bir Gayr-i müslimin gusletmesinin vâcib olduğunu istidlal etmişlerdir.[1] Ancak bu vücub, teâbbudîdir (ibadetle ilgilidir).

Nitekim bu hususta sünnet vârid olmuştur: Kays bin Âsim ile Sümame bin Esâl, Müslüman olduklarında Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz onlara gusletmelerini emretmişti.[2]

Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'ın rivayetine göre: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Sümame'ye Ebû Talha'nın bahçe duvarının yanında gusletmesini emretti. Sümame bu emir üzerine yıkanıp iki rekat namaz kıldıktan sonra dönüp gelince, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz: **"Arkadaşınızın Müslüman oluşu güzel oldu!"** buyurdu.

Saîd bin Cübeyr'e göre, yeni Müslüman olmuş bir kimsenin yıkanması sünnettir.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ

"Biz ancak O'na içten gelen katıksız bir ciddiyet ve samimiyetle bağlanmışızdır."

Âyetteki muhlisin sıfatını, "İçten gelen katıksız bir samimiyet şeklinde" tefsir edip mânalandırdıksa da aslında ihlâs çok yönlü bir terimdir. Özellikle tasavvufcuların buna geniş yer verdiği malumdur.

Cüneyd-i Bağdadi'ye göre, İhlâs: Allah ile kul arasında öyle bir sırdır ki, onu ne bir melek bilir ki yazıp kaydedebilsin; ne de bir şeytan bilir ki ifsat edebilsin.

Ruvaym'e göre İhlâs: Öyle bir ameldir ki sahibi onunla her iki dünyada da ne bir karşılık, ne de omuzlarındaki meleklerden bir hisse bekler.

---

1 Maverdî'den nakledilmiştir. Ayrıca Nesâî rivayet etmiştir.

2 Tefsîr-i Kurtubî: 2/145, 146

Ebû Kasım el-Kuşeyrî ihlâsı şu hadîsle değerlendirmiştir: Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyuruyor ki: **"Cebrail'den ihlasın mânasını sordum; bana dedi ki, onu ben Rabbimden sordum. Rabbim şöyle buyurdu: İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır ki onu kullarımdan sevdiğim kimsenin gönlüne bırakırım."**[1]

Saîd bin Cübeyr'e göre, İhlâs: Allah (celle celaluhu)'ya, O'nun dininde hiçbir şeyi eş-ortak etmemek, amelde O'ndan başkasını görmemektir.

Fudayl'a göre: Ameli, insanlar görür diye terketmek riyadır. İnsanlar için, onlar görsün diye amelde bulunmak ise küfürdür. İhlâs ise, Allah (celle celaluhu)'nun seni bu ikisinden kurtarıp afiyete eriştirmesidir.[2]

Huzeyfe el-Maraşi'ye göre ihlâs, kulun zahirde ve bâtındaki fiil ve amellerinin aynı ölçüde olmasıdır.

Ebû Yakub el-Makfûf'a göre: Kulun kötülüklerini gizlediği gibi iyiliklerini de gizlemesidir.

TAHLİLLER

İbrahim, İsmail: Özel isimlerdir. Halil ve Sibveyh'e göre, bunların çoğul şekli, Berâhim, Semâil'dir. Kufeliler'e göre, Berâhime ve Semâile'dir. Muhammed bin Yezd'e göre, Ebârih, Esami'dir. İshak da böyledir.[3]

Esbat: Yakub Peygamber'in on iki oğluna ve bunlardan meydana gelen on iki kabileye verilen çoğul isimdir. Tekili, "sibt" gelir. Bu kelime İsrâiloğulları'nda bir çeşit kabile, boy anlamında kullanılmıştır, "sibt" maddesinin kök mânası ise, (b) harfinin sükûnuyla birbiri ardına gelmek, demektir, (b) harfinin fethasıyla ağaç demektir.[4] İsrail ya da İshak'ın evlâdına verilen bir isim de olabilir. Nitekim "Biz, İsrâiloğulları'nı ayrı ayrı topluluk halinde on iki boya ayırdık." A'raf Sûresi 160. âyet bu mânayı kuvvetlendirmektedir.

İbn Abbas'a göre: Nûh, Şuayb, Hûd, Salih, Lût, İbrahim, İshak, Yakub, İsmail ve Muhammed (aleyhimusselam) müstesna, diğer bütün peygamberler

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 146

2 Tefsîr-i Alûsi; c. 2, s. 399

3 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 141

4 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 178

İsrâiloğulları'ndan gelmiştir.[1]

Şikak: Mücâdele, muhalefet, haddi aşmak gibi anlamlara gelir. "şıkk" kökündendir; taraf mânasını ifâde eder.

Sibğa:

a) Allah (celle celaluhu)'nun dini. Mahzûf olan "ittebiû" veya "ilzemû" fiiliyle mensuptur.

b) Sünnet olmak. Nitekim İbrahim Peygamber de sünnet olmuştur.

c) İslâm ve tevhide dayalı imân.

İhlâs: İbâdeti, halkın övgü ve yergisi düşünülmeksizin Allah için hâlis kılmaktır.

Hanîf: Hanf kökünden gelen bir sıfattır; meyletmek anlamına delâlet eder. İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre; Hanîf, bütün dinlerden yüzçevirip İslâm'a yönelen kimsedir. Araplar, her hacceden ve sünnet olan kimseye "hanîf" derlerdi.[2]

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yahudi ve Hristiyanlar, varlık âlemine renk ve mâna veren ilâhî boyayla boyanmaktan uzaklaşıp bütün peygamberlerin temelini atıp geliştirdikleri tevhid ve teslimiyet burcundan kendilerini aşağı attılar. Tıpkı toprak üzerine tuzakla birlikte serpilen donelere gözü kararmış bir şekilde yukardan iniş yapan aç kuşlar gibi. Böylece onlar ayrı bir boyaya boyanmak istediler: Yahudilerin aradığı boya, maddecilik idi. Hristiyanların ise teslis (üç tanrı fikri) ve vaftiz idi.

Aşağıdaki âyetlerde, bu iki milletin tevhid burcundan düştükten sonra kendilerini bilemez oldukları; doğunun da batının da Allah'a ait bulunduğunu, O'nun rahmet, kudret, azamet ve ilminin her yanda tecelli ettiğini unutarak Müslümanların, tevhid akidesinin mihrakı ve bütün rasul ve peygamberlerin yönelip yüzsürdüğü Kâbe cihetine yönelmesini kınayıp ayıpladıkları en manalı cümlelerle beyân ediliyor ve Müslümanların yeryüzünde, adalet örnekleri, hak şahitleri oldukları; âhirette de diğer millet-

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 141

2 Tefsîr-i Hâzin: c. 1, s. 397.

lere karşı şahit gösterilecekleri hatırlatılıyor.

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِى كَانُوا عَلَيْهَا ۟ قُلْ لِلّٰهِ
الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِى مَنْ يَشَآءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ
جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ
شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِى كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ
يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ ۚ وَاِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ ۗ وَمَا كَانَ اللّٰهُ
لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ
فِى السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا ۪ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ
وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۗ وَاِنَّ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ
اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

142- İnsanlardan kendini bilmeyen beyinsizler, "Müslümanları bulundukları kıbleden çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da Allah'ındır, Batı da Allah'ındır. O, kimi dilerse doğru yola iletir.

143- Ve işte böylece sizi (ifratla tefrit arasında) vasat bir ümmet kıldık ki, bütün insanlara karşı adalet örnekleri, hak şahitleri olasınız. Peygamber de size hakkıyla şahit olsun. Üstünde durduğun (arzu edip istediğin Beytullah'ı) kıble yapışımız da sırf Peygamber'e uyanları, gerisi gerisine döneceklerden bilip ayırt etmemiz içindir. Her ne kadar bu, Allah'ın doğru yola ilettiklerinden başkasına ağır gelirse de (böyledir). Allah imânınızı zayi edip boşa çıkaracak değildir. Elbette Allah, insanlara şefkatla yaklaşıp çokça rahmet edendir; aynı zamanda o çok merhametlidir.

144- Şüphesiz ki Biz, yüzünü (ilâhî buyruğu bekleyerek) göğe doğru çevirip durduğunu görüyoruz. Artık seni -andolsun ki- hoşnut olacağın bir kıbleye döndürüyoruz: (Bundan böyle namazda) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de (ey mü'minler!) nerede bulunursanız (namazda)

yüzünüzü oraya doğru çevirin. Kendilerine kitap verilenler bunun Rablerinden gelme bir hak olduğunu pek iyi bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir."

İNİŞ SEBEBİ

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) on altı, ya da on yedi ay Beytü'l- Makdis'e doğru namaz kıldı. Böylece namazda Kâbe-i Muazzama arkalarında kalıyor ve bunun için kıblenin değişmesini çok arzu ediyordu, derken yukarıdaki âyetler indi.[1]

Kıble değiştirilmeden önce Beytü'l- Makdis'e yönelip namaz kılan ve henüz Kâbe'ye yönelmeden ölen mü'minler hakkında endişe duyanlar oldu, bilhassa Yahudiler bu hususta Müslümanların endişesini artırıyorlardı. Bunun üzerine, "Allah imânınızı zayi edip boşa çıkaracak değildir." mealindeki âyet indi.[2]

İLGİLİ HADİSLER

Hazret-i Âişe (radıyallahu anha) validemizden yapılan rivayete göre, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz buyurdular ki:

"Kitap Ehli (Yahudi ve Hristiyanlar), Allah (celle celaluhu)'nun bizi eriştirdiği, onların da sapıttığı cuma gününe karşı; yine Allah (celle celaluhu)'nun bizi eriştirdiği ve onların da sapıttığı kıbleye karşı ve bir de bizim imam arkasında "amîn" dememize karşı kıskandıkları gibi hiçbir şeyde bizi bu kadar kıskanmazlar!"[3]

Câbir bin Abdullah (radıyallahu anh)'dan yapılan rivayete göre, Rasulullah (aleyhisselam), diğer milletlere şahit olmamızı şöyle ifâde buyurdular:

"Ben ve ümmetim kıyamet günü yüksekçe mahşer ehline hâkim bir tepe üzerinde bulunuruz. İnsanlardan herkes bizden biri olmayı arzu eder ve milleti tarafından yalanlanan her peygamber için Rabbı tarafından kendisine verilen risâleti tebliğ ettiğine dair şahitlik ederiz."[4]

Mâlik'in İbn Ömer (radıyallahu anh)'dan yaptığı rivayete göre, bir grup

1 Esbabu'n-Nüzul Li-Nisâburi: s. 26 - Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 189.

2 Tefsîr-i Kurtubî; c. 2, s. 149.

3 Ahmed bin Hanbel: Ali bin Âsim tarikiyle rivayet etmiştir.

4 Hafız Ebûbekir bin Murdeveyh - İbn Kesir: c. 1, s. 191

mü'min Kübâ'da sabah namazını kılarken bir haberci onlara gelerek şu haberi verdi: "Bu gece Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'a Kur'ân indi. (Namazda) Kâbe'ye yönelmekle emrolundu. Siz de artık yüzünüzü Kâbe'ye döndürün!"

Bunun üzerine o grup mü'min başlamış oldukları namazı bozmadan yüzlerini Şam cihetinden Kâbe'ye doğru döndürdüler.[1]

Buharî'nin Berâ' bin Âzıb (radıyallahu anh)'den tahrîc ettiğine göre, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz Beytü'l- Makdis'e doğru ya on altı, ya da on yedi ay namaz kıldı. Ancak Kâbe'nin kıble olmasını çok arzu ediyordu. Kâbe'ye doğru ilk kıldıkları namaz, ikindi namazı oldu. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile birlikte bu namazı kılan bir sahabi dışarı çıktı, başka bir mescide uğradı ki orada namaz kılan mü'minler rükûda bulunuyorlardı. Sahabi onlara şöyle seslendi: "Ben Allah için şahitlik ederim ki, Peygamberle birlikte Kâbe'ye doğru namaz kıldık!" bu haber üzerine onlar rükûdan kalkmadan Kâbe'ye doğru namaz kılmak üzere oldukları yerde döndüler. Bu mescide "Mescidü'l-kıbleteyn" yani iki kıble mescidi denildi.

Başka bir rivayete göre, bu âyetler, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Beni Seleme Mescidi'nde öğle namazını kıldırırken ikinci rekatta iken indi. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) namazı bozmadan olduğu yerde Kâbe'ye doğru döndü.[2]

Diğer bir tesbîte göre ise, Nüveyle binti Eşlem (radıyallahu anha) diyor ki: "Biz öğle namazını kılıyorduk; Abbad bin Beşîr el-Kayziy gelerek dedi ki: "Hakikat Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Beytül-makdis'den yüzçevirip Beytül-haram'ı kıble edindi, yüzünü oraya döndürdü!" Bunun üzerine mescidde bulunan cemaatten erkekler kadınların yerine, kadınlar da erkeklerin yerine geçip yüzlerini Kâbe'ye çevirdiler."[3]

Bir başka rivayete göre de kıble değişince Kâbe'ye doğru ilk namaz kılan Ebû Saîd bin Muallâ (radıyallahu anh) olmuştur. Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) minberde iken kıblenin değiştirildiğini haber verince, tam o sırada Ebu Saîd Mescid'in önünden geçiyordu. Bu haberi duyunca

1 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 189

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 148-149 - Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 1, s. 190.

3 Ebû Amr Temhid'de rivayet etmiştir.

henüz Rasulullah minberden inmeden o Kâbe'ye yönelerek iki rekat namaz kıldı.[1]

TARİHİ YÖNÜ

Kıblenin değişmesi İslâm tarihinde önemli olaylardan biridir. Ancak bunun tarihçesi hakkında birtakım farklı görüşler ve rivayetler vardır;

a) Buharî'nin tespitine göre bu olay Rasulullah (sallalalhu aleyhi ve sellem)'in Medine'ye hicretinden on altı ya da on yedi ay sonra meydana gelmiştir. Dârekutnî'nin tahrîc ettiği rivayette de Hazret-i Berâ (radıyallahu anh) aynı şeyi ifâde ediyor, ancak kesin tarih olarak "on altı ay" söylüyor.

b) İmâm Mâlik'in Yahya bin Saîd'den, onun da Saîd bin Müseyyeb (radıyallahu anh)'den yaptığı rivayete göre, kıble tahvili. Bedir Savaşı'ndan iki ay önce olmuştur.

c) İbrahim bin İshak'a göre, bu olay, hicrî ikinci yıl Recep ayında meydana gelmiştir.

d) Ebû Hatim el-Büsri'ye göre, Müslümanlar Beytü'l- Makdis'e doğru on yedi ay üç gün yönelip namaz kıldıktan sonra kıble değişmiş ve bu olay Şaban ayının ortasında salı gününe rastlamıştır.

Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'ın Kâbe'ye yönelmeden önce on altı, ya da on yedi ay Beytü'l- Makdis'e yönelip namaz kılması kendi re'y-u ictihadıyla mı olmuştur, yoksa ilâhî işaret ya da beyân üzerine mi? Bu hususta tarihçilerle rivâyeîçilerin görüşleri farklıdır:

a- el-Hasen'e göre bu, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in re'y-u ictihadıyla olmuştur. İkrime ve Ebû Aliye de aynı görüştedirler.

b- Taberi'ye göre, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) namaz kılarken bu iki mukaddes yerden birine yönelmekte serbest bırakılmış, o da Yahudiler imâna gelir umuduyla Beytü'l- Makdîs'e yönelmiştir.

c- Zeccac'a göre, öteden beri Kâbe'ye alışan ve orayı kendilerince de mukaddes mekân ve mâbed kabul eden Mekke ve civarındaki müşrikleri denemek için Beytü'l- Makdis kıble olarak tercih edilmişti.

d- İbn Abbas (radıyallahu anh) ve cumhura göre, her iki kıbleye yönel-

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 149/Tefsîr-i İbn Kesîr; c. I, s. 190.

mek de ilâhî vahiy ile olmuştur. Önce Beytü'l- Makdis'e yönelmesi için emredilmiş, sonra bu neshedilerek Kâbe'ye yönelmekle emredilmiştir. Cumhur bu hususta Allah (celle celaluhu)'nun:

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ

"Üstünde durduğun (arzu edip istediğin Beytullah'ı) kıble yapışımız da sırf Peygambere uyarıları, gerisi gerisine döneceklerden bilip ayırt etmemiz içindir." buyruğuyla istidlal etmiştir.

Diğer bir husus da:

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret etmeden önce Kâbe'ye yönelerek mi namaz kılıyordu, yoksa Beytü'l- Makdîs'e mi? Gerek râvilerin, gerekse tarihçilerin bu meseledeki görüşleri farklıdır:

İbn Abbas (radıyallahu anh)'a göre, hem Mekke'de, hem de Medîne'de Beytü'l- Makdis'e yönelerek namaz kılmıştır. Yalnız Medine'de bu, on yedi ay sürmüştür.

Ebû Amr'a göre, Mekke'de bulunduğu sürece İbrahim'le İsmail'in yaptığı gibi O da Kâbe'ye yönelerek namaz kılmıştır. Medine'ye hicret ettikten sonra 16 ay, ya da 17 ay Beytü'l- Makdis'e yönelerek namaz kılmıştır. Böyle yapmasından maksat, Yahudileri İslâmiyet'e ısındırmaktı. Onların İslâm Dinine girmeyeceklerini, kendi bâtıl inançlarında ısrar edeceklerini anlayınca İbrahim Peygamber'in kıblesi olan Kâbe'ye yönelmeyi arzu etmiş ve bu arzusu yerine getirilmiştir.

Bu tarihî olaydan çıkarılan sonuç şudur:

Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'de iken Beytü'l- Makdis'e yönelmiş olsaydı, Kâbe'ye fazlasıyla bağlı bulunan Mekke müşrikleri onu bu hususta kınayacak, İslâmiyet'e bu yüzden girmek istemediklerini belki ileri süreceklerdi. Medine'ye hicret ettikten sonra Beytü'l- Makdis'e yönelmesi ise, Yahudilerin buna benzer bir itirazına meydan vermemek içindi. Neticede bu vadide hem Mekke müşrikleri, hem de Medine ve civarı Yahudileri imtihanı kaybederek dünyada da, âhirette de zarara uğrayanlardan oldular. İslâm güneşi ise, her gün biraz daha yükselmekte ve cihanı aydınlatmakta devam etmektedir.

SOSYAL VE AHLÂKÎ YÖNLERİ

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ
وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا

"Ve işte böylece sizi (ifratla tefrit arasında) vasat bir ümmet kıldık ki, bütün insanlara karşı adalet örnekleri, hak şahitleri olasınız. Peygamber de size hakkıyla şahit olsun."

Ümmet-i Muhammed, ifrat ve tefritten uzak, itidal ölçüleri, adalet kıstasları olarak yetişip gelişen bir millettir. Ne kendi haklarına tecavüze razı olurlar, ne de kendileri başkasının hakkına tecavüz ederler. Herkese karşı adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde hareket ederler. Yeryüzünde hak şahitleri olarak üstün medeniyet modelleri gösterirler. Onların mümeyyiz vasıflarından birkaçı da işte budur.

Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ümmetinin hak şahitleri oldukları hem dünyada, hem de âhirette görülür. Dünyada hakkı temsil ederler, insan haklarını en hassas şekilde korur, ilâhî rahmetin sıcak havasını donmuş kalplere estirirler; aleyhlerine bile olsa doğruluktan asla ayrılmazlar. Kardeşlik bağlarını geliştirir, dayanışma ruhunu onlar harekete geçirirler. Allah (celle celaluhu)'nun yeryüzünde tecelli eden hilafet ve temsil emanetini onlar taşırlar. Allah (celle celaluhu)'nun insanlara olan umumî mânada geniş rahmet ve atıfetini onlar yaşar ve yaşatırlar. Ayrıca onların birbirleri hakkındaki şahitlikleri de Allah katında makbul tutulur. Nitekim Sahîh-i Müslim'de Enes bin Mâlik (radıyallahu anh)'den yapılan rivayete göre, Medine'de bir cenaze kabre götürülürken, tanıyanları onu övdüler, hayr ile andılar. Bunu duyan Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): **"Vâcib oldu, vâcib oldu, vâcib oldu!"** buyurdu. Sonra başka bir cenaze daha geçirildi, onu da yerdiler. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz yine: "Vâcib oldu, vâcib oldu, vâcib oldu!" buyurdu.

Bunun üzerine Hazret-i Ömer (radıyallahu anh), Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e şöyle sordu:

- Anam-babam size feda olsun! Önce bir cenaze geçirildi, onu övenler oldu. Siz de vâcib oldu, buyurdunuz ve bunu üç defa tekrarladınız. Sonra bir başkası geçirildi, onu yerenler oldu. Siz yine vâcib oldu, buyurdunuz

ve bunu üç defa tekrarladınız?

Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Ömer'e:

- Ya Ömer! Siz yeryüzünde kimi hayır ile anar, iyilikle överseniz cennet ona vâcib olur. Kimi de şer ile anıp yererseniz, ona da cehennem vâcib olur. Çünkü siz (mü'minler) yeryüzünde Hak şahitlerisiniz!" diye cevap verdi ve bunu üç defa tekrarladı.

Ubade bin Sâmit (radıyallahu anh)'den yapılan başka bir rivayete göre, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: **"Ümmetime üç haslet verildi ki bu ancak peygamberlere verilmiştir:**

1. Allah bir peygamber gönderdiğinde ona, "Dua et ki kabul edeyim!" buyurmuştur. Benim ümmetime de aynı şekilde emretmiştir.

2. Allah gönderdiği her peygambere, "Allah dinde sizin üzerinize bir güçlük koymadı!" buyurmuştur. Aynı şekilde benim ümmetime de beyanda bulunmuştur.

3. Allah her peygamberi kendi milletine şahit tutmuştur. Benim ümmetimi bütün insanlar üzerine şahit kılmıştır.

Âhirette ise:

Rasulullah Efendimiz ile onun ümmeti diğer peygamberlere şahit olacaklar. Nitekim Sahîh-i Buharî'de Ebû Saîd el-Hudri'den yapılan rivayete göre, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü Nûh Peygamber çağrılacak. Nûh, buyur Allah'ım buyur! Emrine amadeyim! diyecek. Allah ona:

-Ya Nûh! Yüklenmiş olduğun risâlet (peygamberlik görevin)i tebliğ ettin mi?

Diye soracak, Nûh:

-Evet, ya Rabbi! Tebliğ ettim, diyecek. Bu kez Allah onun ümmetine soracak:

-Nûh size tebliğ etti mi?

Onlar inkâra sapıp cevap verecekler:

-Hayır, bize uyarıcı gelmedi! diyecekler. Bunun üzerine Allah bu

defa Nuh'a soracak:

Ya Nûh! Bu hususta kim sana şahitlik eder? Nûh:

- Muhammed ile O'nun ümmeti teblîğ görevimi yaptığıma şahitlik ederler."

İşte Kur'ân'da buna işaret edilerek buyuruluyor ki: "Sizi (ifratla tefrit arasında) vasat bir ümmet kıldık ki, bütün insanlara karşı adalet örnekleri, hak şahitleri olasınız. Peygamber de size hakkıyla şahit olsun."

Vasat bir ümmet oluşlarının diğer bir mânası da şudur:

Daha önce gelen ümmetlerden bir kısmı daha çok dünyaya meyletmiş, âhireti ihmâl ya da terketmişlerdir; Yahudiler gibi. Diğer bir kısmı ise, daha çok âhirete meyletmiş, dünyayı ihmâl etmiştir. İsâ Peygamber'le kendisine uyan havariler gibi. Muhammed Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'le O'nun ümmeti bu ikisi arasında bir yol tutmuş, hem dünyayı, hem de âhireti bir-arada kucaklamıştır. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalışmayı ana prensip olarak kabul etmişlerdir.

Böylece İslâm hem ruhun hem de cesedin hakkını vermiş, ikisini de gı-dalandırmak suretiyle maddeyle mânayı paralel yürütmüştür.

FIKHÎ YÖNÜ

Kıblenin değiştirilmesinde Kur'ân'ı Kerîm'de nâsih ve mensûh âyetlerin bulunduğuna açık delil vardır. Kur'ân'da ilk neshedilen âyet, kıble hakkındaki hükümdür.

Ayrıca bundan, sünnetin âyet ile nesholunduğunu istidlal edenler vardır. Çünkü onlara göre, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kılması hakkında ilâhî bir beyân mevcut değildir; hüküm sünnet cihetiyle sübut bulmuştur.

Diğer bir husus da, haber-i vâhidle amel etmenin caiz olduğuna dair istidlaldir. Çünkü kıblenin değiştirildiğini Kubâ halkına haber veren bir kişi idi. Nitekim Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bâzı emirlerini tebliğe tek bir kişiyi memur ettiği tarihen sabittir. Ancak bu hal, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra kaldırılmış; haber-i vahide bâzı hususlarda, özellikle Kur'ân'la ilgili âyetlerde itibar edilmemiştir.

"Bütün insanlara karşı adalet örnekleri, hak şahitleri olasınız!" mea-

lindeki âyetten bir kaç fıkhı hüküm istinbat edilmiştir:

1. Birinin diğeri üzerine şahitliği ancak âdil olmak şartıyla kabul edilir.

2. İcmâ'nın sıhhatine ve vardıkları hükümlerin vücubuna delâlet vardır. O halde her asır, kendinden sonraki asra hak şahitleridir. Meselâ:

Sahabe-i Kiram'ın dinî hususlardaki söz ve beyanları onlardan sonra gelen tabiîne hüccet ve şahittir. Tabiînin dinî hususlardaki söz ve beyanları kendilerinden sonra gelenler (tebe-i tabiîn) için hüccet ve şahittir.

TAHLİLLER

Süfehâ: Sefîh'in çoğul şeklidir. Daha çok aklı hafif bön kimse hakkında kullanılır. Seyrek dokunmuş ince elbiseye de "sevbün sefîhün" derler. (Müfredat-i Rağıb).

Muarric'e göre, sefîh iftiracı, yalancı aynı zamanda bildiğinin aksini iddia eden kimseye verilen bir sıfattır. Kurtûbî'ye göre, çokça zulmeden bilgisiz kimse demektir.

Âyetteki "süfehâ" dan maksat, Medîne Yahudileri ile Mekke müşrikleri ve o tıynette olan herkesdir.

Vasat: Orta, ortalama, mutedil demektir. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ümmeti, diğer peygamberlerin derecesinden aşağı ise de onların ümmetlerinden bir hayli yukardadırlar. Böylece vasat bir ümmet oluyor. İfrat ve tefrît arasında bir yol takip etmek de bu kelimenin kapsamına girmektedir.

Vasat, aynı zamanda "adalet" demektir. Bu mânayla ümmet-i Muhammed hem kendi aralarında, hem de başka milletlere karşı adaletle davranırlar.

Rağıb'a göre vasat: İki eşit tarafı olan şeyin ortası, cömertlikle cimrilik arası; hayırla şer ortası gibi mânalarda da kullanılır. Ayrıca bu kelime, seçilmiş, beğenilmiş anlamına da gelir. Fakat âyette geçen vasat'dan maksat, daha çok adalet olsa gerek. Nitekim diğer bir âyette geçen "evsatuhum, a'deluhüm" ile tefsîr edilmiştir. Cevheri kendi Sıhah'ında "Ümmeten vesatan" terkibini, "ümmeten adlen" olarak mânalandırmıştır. Şâir Züheyr de aşağıdaki mısra'ında vasat'ı aynı anlamda kullanmıştır:

"Onlar vasat (âdil) kimselerdir ki, gecelerden bir gece şiddetli mu-

sibetler indiği zaman halk onların hükmüne razı olur."

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Adaletten ayrılan, ifratla tefrit arasını bir türlü bulamayan, Allah (celle celaluhu)'ya kullukta aynı kıble üzerinde diğer ümmetlerle birleşmeyen, bu yüzden dinden asıl gayenin ne olduğunu bilemez hale gelen Yahudi ve Hristiyanların İbrahim (aleyhisselam)'ın hanîf yolundan nasıl uzaklaştıkları ve aşırı bir taassupla Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'i nasıl reddettikleri beyân edildikten ve Muhammed (aleyhisselam)'ın ümmetinin bu iki milletin tutumunun aksine adalet örnekleri, hak şahitleri bulunduklarına dikkatler çekildikten sonra Allah (celle celaluhu)'ya kullukta bütün insanların birleşmesi gerektiğinin lüzumu belirtiliyor; kıble olarak ilk kurulan mabedin (Kâbe), Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru imân eden milletlerin müşterek kıblesi olduğu anlatılıyor.

Ve sonra hakkın ancak Allah (celle celaluhu)'dan olduğuna, bir şeyi hak ya da kutsal saymaya başkasının yetkili bulunmadığına atıflar yapılıyor. Bu nedenle Yahudi ve Hristiyanların kendi anlayış ve heveslerine göre kıble tâyin etmelerinin ilâhî rızaya uygun düşmediğine, aslında doğunun da batının da Allah (celle celaluhu)'ya ait olduğuna, doğu ya da batıyı kıble seçmenin daha fazla bir mâna taşımadığına; Kâbe-i Muazzamanın ibâdet için kıble olarak gösterilmesinde ise inanan milletler için bir nice hayırların mevcut bulunduğuna işaretler yapılıyor.

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَآ اَنْتَ
بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۭ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ اَهْوَآءَهُمْ مِنْ
بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ اِنَّكَ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٤٥﴾ اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ
الْكِتَابَ يَعْرِفُوْنَهٗ كَمَا يَعْرِفُوْنَ اَبْنَآءَهُمْ ۭ وَاِنَّ فَرِيْقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ
وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿١٤٦﴾ اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ
وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ ۭ اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يَاْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيْعًا ۭ
اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ

الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ
حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

145- Andolsun ki, kendilerine kitap verilenlere her türlü âyet (delil, belge, kanıt)ı getirsen yine de Senin kıblene uymazlar. (Elbette ki) Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Onların kimi kiminin (Yahudiler Hristiyanların, Hristiyanlar da Yahudilerin) kıblesine zaten uyacak değillerdir. And olsun ki, sana gelen bunca ilimden sonra kalkar da (farzedelim) onların arzu ve heveslerine uyacak olursan, şüphesiz ki o zaman sen de zâlimlerden olursun.

146- Kendilerine kitap verdiklerimiz (Yahudiler ile Hristiyanlar) O'nu (son peygamberi) öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Bununla beraber onlardan bir kısmı bilip durdukları halde hakkı gizlerler.

147- Hak dâima Rabbin katındandır. Artık şüpheye düşenlerden olma sakın!

148- Her milletin bir yönü, yolu ve yöntemi vardır ki ona doğru yönelir. Siz ise (ey Muhammed ümmeti!) hayırlara yönelip (bu hususta) birbirinizle yarışın. Nerede olursanız olun Allah hepinizi toplayıp bir araya getirecektir. Şüphesiz ki Allah'ın her şeye kudreti yeter.

149- Her nereden (yola) çıkarsan çık, (namazda) yüzünü Mescid-i Harâm'a çevir. Şüphesiz ki bu, Rabbin tarafından (verilen) hak (bir emir) dir. Allah yapacaklarınızdan habersiz değildir.

150- (Evet, Peygamberim!) Nereden çıkarsan çık (namazda) yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Siz de (ey mü'minler!) nerede olursanız olun, yüzünüzü (namazda) o tarafa doğru döndürün; tâ ki insanlar için aleyhinize bir delil kalmasın; ancak içlerinden zulmedenler hâriç. Siz artık onlardan korkmayın, Benden korkun; hem size olan nimetimi tamamlayayım; ola ki doğru yolu bulursunuz.

İNİŞ SEBEBİ

Kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyan ruhanî reisleri, öz oğullarını tanıdıkları gibi Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'i de, Tevrat ve İncil'de yazılı olan sıfatlarından bilip tanırlardı.

Nitekim Yahudi ilim adamlarından Abdullah bin Selâm ve arkadaşları, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'i birçok özellikleriyle bilip tanıdıkları için bunlardan bir kaçı İslâmiyet'i kabul etmekte tereddüt etmedi. Abdullah bin Selâm bir ara: "Andolsun ki ben Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'i öz evladımdan daha iyi tanır ve bilirim!" diyerek gerçeği ve Tevrat'da yazılı bulunan sıfatların hak olduğunu bir defa daha duyurmak istemişti. Bunun üzerine Hazret-i Ömer (radıyallahu anh) ona:

-Ya Abdullah! Bu nasıl olur? Diye sorunca, o şu cevabı vermiştir:

-Evet, ben, Muhammed'in Rasulullah olduğuna şahadet ediyorum; bunda hiç bir şüphe ve tereddüdüm yoktur ve olamaz da. Ama kendi öz evlâdım hakkındaki şahadetim bu nispette kuvvetli değildir. Çünkü anasının bir şey yapıp yapmadığı hakkında kesin bilgim yoktur!

Hristiyan olan Selmân el-Fârisî ile Temîm ed-Dârî'nin bilgileri ve şahitlikleri Abdullah bin Selâm'ın şahitliğinden daha zayıf değildi.

Yukarıdaki âyet, bilhassa bunlar ve benzeri ilim adamlarının belirtilen şekildeki şahadetlerini konu edinerek inmiştir.[1]

İLGİLİ HADİSLER

"Ey Muhammed ümmeti! Hayırlara yönelip birbirinizle yarışın."

Kurtubî'ye göre, buradaki hayırlardan maksat, vaktin evvelinde kılınacak namazdır. Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'ın rivayetine göre, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdular ki:

"Öğlenin ilk vaktinde namaza giden, bir deve hediye (ya da kurban) eden kimse gibi (sevap kazanır). Ondan biraz sonra giden, bir inek hediye eden kimse gibidir. Ondan sonra giden bir koç hediye eden gibidir. Ondan az sonra giden bir tavuk hediye eden kimse gibidir. Ondan

1 Esbâb-i Nüzul: 27.

biraz sonra giden ise (sevapta) bir yumurta hediye eden kimse gibidir."[1]

Yine Ebû Hureyre (radıyallahu anh)'ın rivayet ettiği başka bir hadîste buyuruluyor ki:

"Şüphesiz sizden biriniz namazı vaktinde kılar; halbuki vaktin evvelinden terkedip kaçırdığı kısım onun çoluk-çocuğundan ve malından kendisine daha hayırlıdır!"[2]

"Amellerin hayırlısı vaktin evvelinde kılınan namazdır."[3]

"Vaktin evveli ilâhî hoşnutluktur. Vaktin ortası ilâhî rahmettir. Vaktin sonu ise ilâhî aftır."[4]

AHLÂKÎ VE SOSYAL YÖNLERİ

وَلَئِنْ اَتَيْتَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ
وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ

"Andolsun ki, kendilerine kitap verilenlere her türlü âyet (delil, belge, kanıt) getirsen yine de senin kıblene uymazlar. (Elbette ki) Sen de onların kıblesine uyacak değilsin!"

Kitlelerin taassubu, ferdin taassup ve muhafazakârlığına hiç benzemez. "Fert itiraz ve münakaşayı kabul edebilir, fakat kalabalığın buna asla tahammülü yoktur."[5]

Bu sözde büyük bir hakikat payı var. Yahudi kitlesi bütün açık belgelere, Tevrat'daki yazılı vasıflara rağmen bâtılda ısrar edip aşırı taassup gösterdiler. Bu yüzden bütün semavî kitapların müjdelediği en son peygamberi kabul etmediler. "Bizim için başka bir kurtarıcı gelecek, biz ancak onu bekleriz, başkasına uymayız" dediler. Ama onların aksine kendini kitlenin boğucu havasından kurtarıp akl-ı selîmin meltemine kavuşturan Abdullah bin Selâm ve benzen ilim adamları, en son peygambere uymak-

---

1 Buharî/Cumua: 4- Müslim/Cumua: 10- Ebû Davud/Taharet: 127- Tirmizî/Cumua: 6- Nesâî/Cumua: 14- Taberânî/Cumua: 5 Ahmed: 2/460.

2 Taberâni/Vukut: 23.

3 Müslim/İman: 137, 140- Ahmed: 1/418, 442, 444- 5/368.

4 Tirmizî/Mevakıt; 13.

5 Kitleler Psikolojisi/Gustave le bon

ta tereddüt etmediler. Hazret-i Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'le ilgili kayıtları ve belgeleri toplayıp akıl ve mantığın süzgecinden geçirdiler.

Görülüyor ki Yahudiler kitle taassubunun en koyusunu kendi dinî ve millî bünyelerinde saklayan bir millettir. Tarih boyunca onlar bu tutumlarının birtakım dünyevî yararlarını görmüşlerse de zararları ve ıstırapları daha büyük çapta olmuştur. Asırlarca yurtsuz kalmaları, Sina Çölü'nde perişan olmaları, Babil esaretleri ve nihayet ilâhî hışma uğramaları ve üzerlerine zillet ve meskenetin inmesi bu ıstıraplardan bir kısmıdır.

Yahudilerin inat ve taassupları o dereceye varmıştı ki, kendi milletlerinden başka diğer milletleri bir çeşit köle kabul etmişler, onları sömürüp kemirmeyi dinî bir vecîbe sayacak kadar ileri gitmişlerdir. Başka milletlerden gelen azizlere itibar etmemişler, gönderilen birçok peygamberleri öldürmüş, ya da memleketlerinden kovmuşlardır. Zaman zaman Tevrat'ın açık belgelerini değiştirmişler, Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkındaki işaretleri kendi arzularına göre tahrife uğratmışlardır. Onlar için vadolunan mukaddes topraklar ve bu toprakların koynunda yer alan Beytü'l- Makdis, vazgeçilmesi mümkün olmayan büyük bir dâva olmuş, asırlarca bunun tahakkuku için plânlar hazırlamışlardır. Onlara göre bu mâbedden daha kutsal, ya da mübarek başka bir yer olamaz.

İşte Yahudilerin bu yanlış tutumu, birtakım haksızlıklara, ahlâksızlıklara yol açmış, Yahudi olmayan hiçbir kimseye hayat hakkı tanımamak gibi gayr-i insanî düşünceler onların kafasında sabit bir fikir hâlini almış ve bütün fertlerine sirayet etmiştir.

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz bu milleti memnun etmek ve kalplerini İslâmiyet'e ısındırmak için Medîne'de on altı ya da on yedi ay onların kıblesine yöneldiği halde yine de onlarda en küçük bir değişiklik meydana getiremedi. Bilâkis sinsice düşmanlıkları her gün biraz daha artıyordu. Çünkü Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) İsrâiloğulları'nın bir boyundan, ya da Harun soyundan gelen bir peygamber değildi. Bu yüzden bütün çabalar neticesiz kaldı.

Halbuki hak dinler, Allah (celle celaluhu)'nun birliği inancı doğrultusunda bütün insanların kurtulmasını, tüm hakların korunmasını, gönderilen peygamberlerin hepsinin saygı görmesini hedef olarak seçmiştir. Güzel ahlâkı, sosyal hayatın beden ve rûh sağlığı içinde gelişmesine temel

yapmış, hukukta insanların eşit tutulmasını esas olarak kabul etmiştir.

Yahudiler taassupları icabı Tevrat'ı kısmen, ya da yer yer tamamen değiştirdikleri halde onda hâlâ Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in geleceğine dair belgeler mevcuttur. Buna bir misal verecek olursak, Tevrat-İşaya kitabı 42. bâbda aynen yazılı olanı nakletmemiz kâfidir;

"İşte kendisine destek olduğum kulum; canımın kendisinden razı olduğu seçme kulum: Ruhumu onun üzerine koydum; milletler için hakkı meydana çıkaracaktır. Bağırmayacak ve sesini (fazla) yükseltmeyecek ve onu sokakta işittirmeyecek. Ezilmiş kamışı kırmayacak ve tüten fitili söndürmeyecek; hakkı hakikate erdirecek. Ve dünyada hakkı pekiştirinceye kadar zayıflamayacak ve cesareti kırılmayacak ve adalar Onun şeriatını bekleyecekler."

Yahudiler bütün bu hakikatlere rağmen son peygamberi imha etmek ve böylece İslâm nurunu söndürmek için korkunç plânlar hazırladılar. Hayber'de Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'a zehirli kuzu ikram ettiler.

Ama yahudiler ne kadar kendi heveslerine, kör taassuplarına bağlı kaldılarsa, mü'minler de o nispette ve daha fazlasıyla Allah ve Rasulüne bağlı kaldılar; ilâhî buyrukları her şeyin üstünde tuttular. Hiçbir zaman ne Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz, ne de O'nun inanmış şuurlu ümmeti Gayr-i müslimlerin arzu ve heveslerine uymadılar. Bunun aksine uyan beyinsizler çıkacak olursa, Kur'ân bu gibiler hakkında en güzel hükmünü vermiştir: "Kendine yazık edenler."

Günümüzde batılı ülkelerin âdetlerini taklit edenler eksik değildir. Yılbaşı gecesini kutlamak, o geceyi caz-saz, içki, kumar ve sair günahlarla renklendirmek, cenaze başında saygı duruşunda bulunmak, çelenk götürmek bunlardan bir kısmıdır.

Hiç şüphe edilmesin ki, bu çeşit taklitler, bir bakıma Hristiyanların kıblesine dönmektir. Kur'ân-ı Kerîm bilhassa buna dokunuyor ve Müslümanları taklit çukuruna düşmekten korumak için en açık belgeler getiriyor.

TARİHİ YÖNÜ

وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ

"Onların kimi kiminin kıblesine zaten uyacak değillerdir."

Yukarıdaki âyetle de ifâde edildiği gibi, Yahudi ve Hristiyanlar sadece Kâbe-i Muazzama'ya yönelmeyi reddetmiyorlar, aynı zamanda birbirlerinin kıblesine saygı göstermeyi de hoş görmüyorlar. O halde bu iki millet, İslâm'a karşı birleşebiliyor; fakat başbaşa kalınca aralarındaki bağ kopuyor. İsâ Peygamber, İsrailoğulları'na gönderilmiş bir peygamber olmakla beraber Yahudiler bir türlü ona uymak istememiş, üstelik onu öldürmeye kalkışmış ve böylece Hristiyanlarla birleşme imkânları ortadan kalkmış, bu yüzden kıblelerini bile değiştirmişlerdir.

Aslında iki millet de Kudüs'teki mabedi kendi mâbedleri olarak tanırlar, fakat ibâdetlerinde kıble olarak Hristiyanlar doğuya yönelirler, Yahudiler ise Beytü'l- Makdis'e.

İbn Kayyım el-Cevzî diyor ki:

"Gerek Yahudilerin gerekse Hristiyanların yöneldikleri kıble, ilâhî vahiy ve emirle olmamıştır. Bu tamamen kendi aralarındaki ruhanî reislerin telkin ve tesiriyle meydana gelmiştir. Hristiyanlar doğu tarafını, Yahudiler ise tabu kabul ettikleri kayayı seçtiler ve bu kaya Beytü'l- Makdis'in yanında tespit ettikleri yerden kaybolunca (bir rivayete göre göğe çıkmıştır) o yeri kıble edindiler." Tevrat'ta buna dair bir kayıt mevcut değildir. Başka bir yerde kayıt aramaya da lüzum yoktur. Çünkü İsrail milletinin ilk bin yıllık tarihini anlatan başlıca kaynak Tevrat'tır. Bu kitabı meydana getiren oniki kitabın en eskisi M.Ö. VII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Daha eski oldukları sanılan bazı yazılar da Hz. Musa'ya atfedilmektedir (M.Ö. 14-13 yüzyıl). Tevrat'ın son kitapları ise, M.S. II. yüzyılda bir araya getirilmiştir.

Görülüyor ki Musa Peygamber'e inen Tevrat bir hayli zaman geçtikten sonra toplanıp bir araya getirilmiştir. Bu gerçeği, sadece tarihî vesikalar değil, bizzat İsrail milleti tarafından yazılan kayıtlardan da öğrenmiş bulunuyoruz.

Hristiyan din adamlarının kıble konusundaki iddia ve uydurmalarına gelince: Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra ortadan kaybolmuş, papazlardan biri Hz. İsa'ya rastladığını ve onun şu tavsiyede bulunduğunu iddia etmiş; İsâ Peygamber sözde ona demiş ki: "Güneş benim çok sevdiğim bir yıldızdır. Her gün benim selâmımı alır. Milletime de ki, namaz kılarlarken (ibâdet ederlerken) güneşe yönelsinler!"

Hristiyan milleti bu uydurma haberi getiren papazı doğrulamış ve böylece ibâdetlerinde doğu tarafını kıble edinmişlerdir.[1]

Ayrıca, Hazret-i Meryem'in doğu tarafına çekilip doğum yapmasının da bunda büyük tesiri bulunduğunu unutmamak gerekir.

İTİKADİ YÖNÜ

وَمَآ اَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ

"Sen de onların kıblesine uyacak değilsin."

"Her milletin bir yönü, yolu ve yöntemi vardır ki ona doğru yönelir."[2]

Bu iki cümlede, İslâm milletlerinin hedef ve gayesi tayin edilmiş ve ibâdette kendilerine seçilip beğenilen kıble belirlenmiştir. Bu hususta ilâhî emirler kesindir; yorum kabul etmez. O halde kıbleyi değiştirme yetkisi ne peygambere, ne de ümmetinden herhangi bir ferde verilmiştir. Hiç bir ilim adamı, ya da müctehit bunu değiştirmeye salahiyetli değildir ve olamaz da. Namazda kıblenin farz kılınmasının sebebi işte budur. O halde kıblenin farziyetini inkâr eden küfre düşer; namazda başka bir cihete yönelenin ibâdeti makbul değildir. Zarurî haller müstesna...

Kıble hakkındaki âyetin tekrarı, gelecekte de kıblenin aynı cihet olacağını te'kid içindir.

"Andolsun ki, sana gelen bunca ilimden sonra kalkar da (farzedelim) onların arzu ve heveslerine uyacak olursan, şüphesiz ki, o zaman sen de zâlimlerden olursun."

Bu âyetten çıkarılan hükümlere gelince, şöyle sıralayabiliriz:

a) Müşriklere ya da Kitap Ehline itikat ve ibâdette uyan, onların arzusuna göre ibâdet eden kimse dinden çıkmış olur

b) Onların kötü âdet ve geleneklerini, gayr-ı ahlâkî yaşayışlarını taklît edenler ise büyük günah işlemiş olurlar.

c) Kıble ehli, yani Kâbe-i Muazzama'ya yüz çeviren, orayı kıble kabul eden kimse tekfîr olunmaz.

---

1 Bu hususta fazla bilgi için bak: Tefsîr-i Ruhi'l-Meanî Li-l-Alûsî: c. 2, s. 11.

2 Bakara Sûresi: 148

TAHLİLLER

Mescid-i Haram'a yönelmek hakkında üç emir vardır. Bunun sebep ve hikmeti üzerinde duranların görüşleri kısmen olsun farklıdır:

a) İslâm'da ilk nesih olayı kıble hakkında vuku bulmuştur. Bu sebeple tekrar ve te'kide lüzum hâsıl olmuştur. (İbn Abbas (radıyallahu anh))

b) İnen üç emir arasında ahval ve şartlara göre bazı nüanslar vardır. Birinci emir Mekke'de Kâbe'yi görenlere ya da görebilme durumunda olanlaradır. İkinci emir Mekke'de olup Kâbe'yi göremeyenler içindir. Üçüncü emir Mekke dışındaki bölgelerde bulunanlar içindir.(Fahreddin er-Râzi)

c) Kurtubi'ye göre: Birinci emir Mekke'de oturanlar içindir. İkinci emir diğer şehir ve kasabalarda oturanlar içindir. Üçüncü emir yola çıkanlar, seyahat edenler içindir.

"Tâ ki insanlar için aleyhinize bir delil kalmasın!"

Mealindeki âyet şöyle yorumlanmıştır: Kitap ehli (Yahudi ve Hristiyan) din adamları, Tevrat ve İncil'de son gelen Peygamber'in ümmetinin Kâbe-i Muazzama'ya yönelip ibâdet edecekleri hakkında birtakım işaret ve belgelere rastlamışlardı. Eğer Kâbe'ye yönelme emri inmeseydi, onlar bu açıdan da delil getirip Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in son peygamber olmadığını iddia eder, inkârlarında belgeli konuşurlardı.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetlerle, İbrahim Peygamber'in sünnetleri kısmen beyan edildikten, O'nun Hakk'a dosdoğru yönelip teslimiyetinden bahsedildikten ve insanlık için ilâhî vergi olan bu nimetlerin cemiyet ve milletlerin tekâmülüne paralel yükselme kaydettiğine işaret edildikten sonra, en son peygamber Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in gönderilmesiyle bu nîmetin tamamlanıp doruğuna yükseldiği ve artık Müslümanların Allah'ı gönülden anıp O'na şükretmeleri gerektiği, bunca nîmete karşı nankörlüğün küfre kapı açacağı en duyarlı cümlelerle ifâde edildi.

Aşağıdaki âyetlerle, son Peygamber'in bilhassa ilim ve hikmetle gönderildiğine, ilim ve hikmetin beşer için yollarını aydınlatıcı tek meşale olarak bulunduğuna, bu meşaleden mahrum kalanların üstün bir varlık ve kudret gösteremeyeceklerine dikkatler çekiliyor.

كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُونِي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

151- Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik, sizi (ruhunuzun yüceliğiyle ters düşen, insanlığınızın ölçüsünü zedeleyen, ebedî mutluluğunuza engel olan her kötü şeyden) temizler; size kitap ve hikmeti öğretir, size bilmediğiniz şeyleri öğretip belletir.

152- O halde anın beni, anayım sizi; şükredin bana ve sakın nankörlük etmeyin.

İLGİLİ HADİSLER

"Allah'a itaat edip O'na boyun eğen kimse, -namazı, orucu ve hayırlı işi az bile olsa- cidden Allah'ı anmıştır. O'na isyan eden kimse, -namazı, orucu ve hayırlı işi çok da olsa yine de- Allah'ı unutmuş sayılır."[1]

Azîz ve Celîl olan Allah buyuruyor:

"Ben kulumla beraberim; kulum beni andığı ve dudakları benimle hareket ettiği müddetçe."[2]

Yine Azîz ve Celîl olan Allah buyuruyor:

"Beni kendi nefsinde anan kimseyi, kendi nefsimde anarım. Beni bir toplulukta anan kimseyi daha hayırlı bir toplulukta anarım."[3]

AHLAKİ YÖNÜ

İbrahim Peygamber (aleyhisselam)'in sünnetleri, daha çok İslâmî sünnetlerin bir benzeri ya da onların ilk modelleridir. Bunun kemâl derecesi, Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile vücud bulmuştur. O halde Allah (celle celaluhu)'nun insanlara olan üstün nimetlerinin başında, onlara ilâhî belgeleri okuyan, kitap ve hikmeti öğreten ve daha bilmedikleri nice

1 Ahkamü'l-Kur'ân Li-Huvayz Mendal.

2 Buharî/Tevhîd: 43- Ahmed: 2/251-Müslim.

3 et-Terğîb ve't-Terğîb - Buharî – Müslim.

şeyleri belleten, bütün bunlarla beraber onları her türlü kir ve pastan temizleyen bir Peygamber'in gönderilmesi gelir.

Nimeti ihsan edenin anılması ve O'na yürekten şükredilmesi, O'nun vermiş olduğu nimetin ölçüsünde olmalı değil midir?

O halde Allah (celle celaluhu)'ya olan bağlılığımız, kalbimizin idrâkî ve O'nun büyüklüğüne karşı uyanıklığıyla ölçülür. Bu nispet arttıkça insanın ruhî yapısı gelişip cilalanır; ahlâkı güzelleşir, hayr-u hasenatı çoğalır; fazîlet dolu örnekler vermeye başlar. Unutmayalım ki, Allah'ı daha çok ibâdet ve itaatımızla, teslimiyet ve tevazuumuzla anmış oluruz. Bunlarsız bir anış çok yavan kalır. Kul Allah'ı ibâdet ve teslimiyetiyle anınca, Allah bir yandan nîmetini artırır, bir yandan da onu rahmet, sevap ve saadetle yâdeder.

Hazret-i Musa (aleyhisselam); "Ya Rabbî, Sana nasıl şükredeyim?" diyerek, O'nun hoşnutluğuna uygun şükretmenin kemâl mertebesini öğrenmek istemişti. Bunun üzerine Allah (celle celaluhu) ona: "Beni sürekli anacaksın, unutmayacaksın!" buyurmuştu.[1]

Hasan Basrî (radıyallahu anh) diyor ki:

"Âyetin tefsîrini bu hadîslerin ışığında şöyle bağlayabiliriz: Beni, size farz kıldığım ibâdetlerle anın ki ben de sizin için kendime gerekli kıldığım sevap ve rahmetimle sizi anayım."

SOSYAL YÖNÜ

Bütün milletlere gönderilen en son peygamber Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in insanlığa getirmiş olduğu cihan değerindeki ilim ve hikmetler, yukarıdaki âyetlerle altı madde halinde özetlenmiştir:

1. Bu peygamber insanların içinden seçilip gönderilmiştir.

2. İnanan milletlere Allah (celle celaluhu)'nun âyetlerini ve açık belgelerini getirip okuyan odur.

3. İnsanları maddî-manevî her türlü kirden, daha doğrusu insanın yaratılışındaki şeref ve yüksekliğe yakışmayan her çeşit murdarlıktan temizler.

4-5. Kendisine uyan bahtiyarlara kitap ve hikmeti en tesirli şekilde öğretir.

---

1 Tefsîr-i İbn Kesîr: 1/196.

6. Ve insanların bilmediği bir nice dinî, tarihî, uhrevî ve metafizikle ilgili hakikatleri pedagojik bir metotla işleyip öğretir.

Bunun içindir ki Allah, Âl-i İmrân sûresinde bu Peygamber'in gönderilmesini büyük bir lütuf olarak tasvir ediyor: "Andolsun ki, Allah, daha önce açık bir sapıklık içinde bulunurlarken, mü'minlere yine kendilerinden, onlara Allah'ın âyetlerini okuyan, onları (küfrün kirlerinden) temizleyip arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütuf ve ikramda bulunmuştur."[1]

Milletlerin madde çukurundan kurtulabilmelerinin, cehalet (Allah ve âhiret hakkında bilgisizlik) duvarını aşabilmelerinin, ruhî ve vicdanî yapılarıyla gelişebilmelerinin, ilim ve felsefede selâmet sahiline ulaşabilmelerinin, fizik ve metafizikle ilgili gerçekleri ve hakikatleri öğrenebilmelerinin tek dayanağı ve şaşmayan hedefi, en son peygambere uymaktır.

Tarih boyunca vicdanların kararması, kalplerin katılaşması, ruhların ilâhî mâarifi yansıtamaz hale gelmesi, peygamber terbiyesinden uzak ya da mahrum kalmalarından kaynaklanmıştır.

Peki insanlığın özlediği, özlemini çektiği nedir? Son peygamber neler getirmiştir? Bu iki önemli soruyu incelediğimiz ve yukarıdaki âyeti göz-önünde bulundurduğumuz zaman göreceğiz ki, sağduyu sahipleri birçok tecrübelerden sonra, önce dürüst, sağlam iradeli, azimli, cesur, âdil, insanların, özellikle kendi milletini canından daha çok seven ve onların kurtuluşu ve mutluluğu için her türlü fedakârlığa katlanan ve nihayet kendi yaşayışını normalin altındaki halk tabakasının yaşayışıyla birleştiren, bütün bunların üstünde Allah (celle celaluhu)'ya samimi olarak inanıp bağlanan liderlerin hasretini her dönemde çekmektedirler.

İkinci olarak: İnsanları yine insan karakterine yakışmayan her türlü maddî ve manevî kirlerden paklayacak, onları hayvanı duyguların çok üstüne çıkaracak, milletleri en güzel huylarla donatacak, başlan fânilerin önünde eğilmekten kurtaracak büyük bir kurtarıcıyı sabırsızlıkla beklemektedirler.

Üçüncü olarak: İnsanların manevî boşluğunu dolduracak, ruhî ihtiyaçlarını karşılayacak, onları ümitsizlikten kurtarıp ebediliğin umudunu

1 Âl-i İmrân sûresi, âyet: 164.

getirecek bir sihirli ele ihtiyaç hissetmektedirler.

Dördüncü olarak: İnsanlığa dünyanın mânasını, çalışmanın maksat ve hedefini, iktisadî gücün anlamını, milletler arasında sulhun devamının lüzumunu, başka milletleri sömürerek geçinmek isteyen milletleri terbiye etmenin gereğini, insanca yaşamanın yollarını öğretecek, büyük dâhileri bir an önce görmek istemektedirler.

Beşinci olarak: İnsanları fiziğin dar çerçevesinden çıkarıp metafiziğin derinliğine götürecek, maddeyle mâna, ruhla cesed arasında denge kuracak; tarihî olayların esrar ve hikmetini dimağlara zerkedecek büyük ruh mimarlarının yetişmesini gönülden arzulamaktadırlar.

Beşeriyetin belli başlı özlemi bunlar olunca, daha uzaklara, milletler arasında bunları gerçekleştirebilenleri aramaya lüzum yoktur. İşte en son Nebi Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bütün bunları cevaplandıran, bu boşlukları doldurabilen bir peygamberdir. Kur'ân O'nun insanlıktan yana altı üstün vasfını sıralarken bütün milletleri uyarmaya çalışmaktadır.

İLMİ YÖNÜ

كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا

"Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik."

İnsanlara gönderilen peygamberlerin yine insanlardan olmasının hikmeti: Varlık âleminde her şey daha çok kendi cinsiyle kaynaşıp anlaşır. Vahşi ormanlarda, ya da tenha bir çölde yalnız başına kalan insan, en çok yine bir insan görme arzusunu taşır ve bu yalnızlık biraz daha sürecek olursa, hayalinden insanlar ve tanıdıkları kimseler geçmeye başlar. Geceleri rüyasında insanlar arasında bulunduğunu, onlara kavuştuğunu görür.

Öyleki her canlı, hayatı kendi cinsinin özelliğine doğru çekmekte ve ona benzetmeye özenmektedir. Nitekim bazı aileler evinde beslediği kedi ya da köpeği eğiterek kendine yaklaştırır ve bir insan gibi hareket etmesini sağlamaya çalışır. Bugün sirklerde terbiye edilen çeşitli hayvanları zevkle seyredenler milyonları aşmaktadır. Bu zevk daha çok terbiye edilen hayvanın bazı hareketlerinde insana benzemesinden kaynaklanır.

Yine bu hayvanlar sahneden ayrılınca her biri kendi cinsi arasına katılmakta ve onlar arasında yaşamayı tercîh etmektedir.

Öyle değil midir? Varlık âleminde aynı cinsten moleküller bile bir arada bulunmasalardı mineraller meydana gelmeyecekti. Bir elementi incelediğimiz zaman moleküllerin birbirine nasıl sımsıkı tutunduklarını, onların bu kollektif tutunmasını zedeleyecek, ya da sarsacak güçlere nasıl mukavemet gösterdiklerini görürüz.

Diyebiliriz ki tabiatta aynı cins ve türden olan bitkiler ve hayvanların birarada bulunmasını, ahenk ve anlaşma prensibi içinde yaşamasını gerektiren tek şey, ilâhî kanunun ve bağlı bulunduğu plânın varlık alemindeki hükümranlığıdır.

Ancak hayvanî, ya da nebatî toplulaşmalarla insanî toplulaşma arasında büyük fark vardır. Hayvanî ve nebatî toplulaşma ve kolektif tutunmada şuurlu bir düzen yoktur ve olamaz da. İnsanî toplulaşma ve kolektif tutunma bunun tamamen aksinedir. İnsandaki şuur ve idrak sosyal düzeni ve iç içe yaşamanın zaruretini ve nihayet insan şahsiyetini meydana koyuyor.

İşte bu nedenledir ki Allah, insanların şuur ve idrâkini yükseltmek, ona en sağlam doğrultuyu vermek için yine kendilerinden peygamber gönderiyor, böylece kaynaşma, anlaşma, kurumlaşma ve kollektif tutunma daha kolay oluyor.

"Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik" mealindeki âyet bu gerçeğe ışık tutmakta ve ana fikrini vermektedir.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Ebû Usâme en-Nehdî diyor ki:

"Ben Allah (celle celaluhu)'nun hangi ân ve saatte bizi andığını bilirim!"

Bunun üzerine kendisine soruluyor:

-Nasıl bilirsiniz? O, cevap veriyor:

-O'nu andığımız zaman. Çünkü Kur'ân'da buyuruyor: "Anın Beni anayım sizi!"

Müfessir Süddî diyor ki:

"Herhangi' bir kul Allah'ı anacak olursa, herhalde Allah da onu anar;

şöyle ki: Mü'min O'nu anınca, O da onu rahmetiyle, mağfiretiyle anar. Kâfir O'nu anacak olursa, O da onu azap ile anar!"

Zünnun-el-Mısrî diyor ki:

"Kim içten gelen bir inanç ve sevgiyle Allah'ı anarsa, bu anısının yanında başka bütün şeyleri unutur, sadece Allah ile ilgili şeyleri hatırlar." Muaz bin Cebel (radıyallahu anh) diyor ki;

"Kulu Allah (celle celaluhu)'nun azabından en çok kurtaran şey, muhakkak ki O'nu içten gelen bir sevgiyle anmaktır. Nitekim bir Bedevi, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve selelm) Efendimiz'e gelerek dedi ki:

-Ya Rasûlallah! Üzerimde İslâm şeriatının (meseleleri) bir hayli çoğaldı, (bunların hepsini nasıl taşıyabilirim?) Bana öyle bir amelden haber ver ki, ona teşebbüs edip (hakkıyla) yapayım?

Bunun üzerine Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem):

-**Dilin dâima Allah'ı anmakla ıslak bulunsun!** buyurdu.[1]

Hikmet

Hikmet'in, dinî, tasavvufî, ilmî, felsefî, siyasî ve sosyal bir takım anlamları vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in birkaç yerinde geçen bu kelime, bazen bunların bir kısmıyla, bazen de tümüyle ilgilidir. Rasulullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hikmet ile gönderilen, hikmetle konuşan, hikmeti öğreten en büyük peygamberdir. İnsan karakterine yön veren, ruhları hikmetle geliştiren, gönüllere hikmet pınarları akıtan eşsiz bir öğretmendir. Toplu hayatı hikmet düzeyine çıkaran, fertleri sosyal kurumun en ahenkli şekline kavuşturan, hikmet bağlarıyla gönüllerini bir araya getiren yegâne terbiyecidir. İlmi hikmetle aksettiren müstesna bir dahidir.

Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla indirilen, bu Büyük Rasulün kalbine sunulan hikmet'e gelince:

a) İlâhî hakikatların damla damla gönül havuzuna inmesidir.

b) Kur'ân'ın derin mânası, İslâm'ın cihanşümul kaideleri ve ana prensipleridir.

1 İbn Mâce: Abdullah bin Büsür'den Tirmizî/Daavat: 4- Ahmed - 4/188, 190.

c) İlâhî kudret karşısında, sonradan olma eşyanın sırrının araştırılmasıdır.

d) Beşer ruhunun yüksekliğini, melekût alemiyle olan ilgisini bilmek ya da bunu keşfetmek sanatıdır.

e) İnsan düşüncesinin derinliğine ışık tutma, varlığın mahiyetini çözme becerisidir. İnsanla varlık âlemi ve insanla Allah arasındaki bağlantıların anlaşılmasıdır.

f) Aklın ötesinde, basiretle müşahede etmenin anahtarıdır.

g) İnsanın kendinden geçmesi, benliğini aşması ve böylece aşk havası içinde erimesidir. Diğer bir tabirle hakikate erişmenin sihirli anahtarıdır. İnsan denilen varlığın göründüğünden çok daha yüksek olduğunu idrak etmenin yoludur. İmândan destek gören derin bir sezgidir.

O halde "hikmet", tasavvufî yönden daha çok akla değil köklü bir imana dayanır; onunla gelişir. Bu konudaki hikmetin alanı deneyden çok imân müşahededen çok basirettir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

İnsanları, peşine takıldıkları nefsanî arzularının çoğundan vazgeçirme hayvanî hislerine yön vermek çok zordur. Bunun için kudretli ellerle işlenecek sistemli eğitim tezgâhlarına ihtiyaç vardır. Şüphesiz ki böyle bir eğitimde ilk akla gelen manevî gereç: Sabır, imân, ilim, hikmet ve bunları sıhhatle uygulayacak; eğitilecek kişileri maddi ve manevî her türlü kir ve pastan temizleyecek terbiyecidir.

Yukarıdaki âyetlerle, bütün bu özellikleri kendi nefsinde en mükemmel şekiide taşıyan son Nebî'nin gönderildiğinden bahsedilir; aşağıdaki âyetlerle de o Nebî'nin kurmuş olduğu ilim ve yüksek ahlâk mektebinin verimliliğinin devamı için sabır ve namaz ile Hak'tan yardım istenilmesi telkîn edilir.

يَآاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَعِيْنُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِيْنَ ﴿١٥٣﴾
وَلَا تَقُوْلُوا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ؕ بَلْ اَحْيَآءٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ
﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوْعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْاَمْوَالِ وَالْاَنْفُسِ

وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ
وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۖ وَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

153- Ey imân edenler! Sabır ve namaz ile (Hak'tan) yardım isteyin. Şüphesiz ki Allah sabredenlerle beraberdir.

154- (Sabredip de) Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin; bilâkis onlar dirilerdir, ama siz farkında değilsiniz.

155- Andolsun ki, sizi biraz korku, biraz açlık ile, biraz da maldan, candan ve ürünlerden noksanlık vermekle deneriz. Artık sabredenleri müjdele.

156- Onlar ki kendilerine bir musibet dokunduğu zaman "Biz Allah'a âitiz ve sonunda O'na döndürüleceğiz" derler.

157- İşte onlar (o sabredip Allah'a bağlılık ve teslimiyet gösterenler var ya) onlara, Rab'larından bol mağfiretler ve rahmet vardır. Doğru yola erişenler de onlardır.

İNİŞ SEBEBİ

154. âyet, Bedir şehîtleri hakkında inmiştir ve o ölçüde olan her şehîde şâmildir. Müslümanların müşriklerle yapmış olduğu bu ilk meydan muharebesinde ensardan sekiz, muhacirlerden altı mücâhit Allah yolunda can vermişti. Bazı aklı ermeyenler, Allah yolunda şehît düşenler hakkında, "Öldüler ve bu yüzden dünya nimetlerinden ve bu nimetlerin lezzetlerinden mahrum kaldılar" gibi sözler sarfetiller. Bunun üzerine yukarıdaki âyetin indiği rivayet edilir.[1]

İLGİLİ HADİSLER

"(Sevabı büyük olan) sabır ancak ilk sadamededir."[2]

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e biri gelerek sordu:

1 Esbabı'n-Nüzûl / Nisâburî: s. 27.

2 Buharî - Ebû Davud/Cenâiz: 23.

- Ya Rasûlallah! Birisi kahramanlık göstermek için, birisi hamiyyet (yurdunu, aile ve yakınlarını koruma gayreti) için, birisi de gösteriş için savaşıyor. Bunlardan hangisi Allah yolundadır?

"Ancak, Allah kelimesi daha yüce olsun diye savaşan kimse Allah yolundadır!" buyurdu.[1]

"Mü'mine herhangi bir acı, bir dert ve zahmet, bir hastalık ve bir üzüntü, hattâ onu mahzun edecek bir keder dokunmayadursun, mutlaka bu sebeple onun günahları (kul hakkı hâriç) temizlenmiş olur."[2]

"Kime bir musibet dokunur, o da musibetini hatırlatır veya hatırlar da bunun için yeniden "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn" derse, o musibetin dokunma zamanı (ve tesiri) geçmiş bile olsa, Allah ona dokunduğu günde verdiği sevabın bir mislini yazar."[3]

AHLAKİ YÖNÜ

İnsana, ölümü aşağı gözle görme, onu hafife alma, önemsiz sayma ruhunu veren bir takım mânevî değerler vardır. Ama hiçbiri sağlam bir imândan sonra sabretmek ve namaz kılmak kadar tesirli değildir. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in putperest ve ateşperestlerle bütün mücâdeleleri sabır ve namaz havası içinde cereyan etmiştir. İnsan şu üç boyutlu âlemde nice nimetlerle ve nice dert ve felâketlerle karşı karşıya bulunuyor. Hayatın iki ağlamak arasında bir tebessümden ibaret olduğunu söyleyenler ne güzel ifâde etmişlerdir. Rivayete göre, Hz. Âdem'in çamuru şekillendikten sonra üzerine kırk gün yağmur yağmıştır; bunun otuz dokuz günü hüzün, bir günü neşe yağmuru imiş. Görülüyor ki bir gün lehimize ise, ikinci gün aleyhimize oluyor ve hayat bu zikzakı çizerek son durağına kadar uzanıyor.

Gerçek bu olduğuna göre, doğumla ölüm arasındaki mesafeyi faziletle, sabır ve ibâdetle doldurmak için hareket etmek zorundayız. Ancak ilimden güç ve ölçüsünü almamış bir hareket insanı gayesine ulaştırmaktan çok uzaktır. Sadeee ilimden güç alması da kâfi değildir. İlmin de din ile birleşmesi, imândan destek görmesi gerekir. O halde ilmin insanı mutluluk

1 Buharî/İlim: 45- Müslim/İmaret; 150, 151

2 İbn Mâce - Ahmed: 3/38, 61

3 Buharî - Müslim - İbn Mâce/Cenâiz; 55- Ahmed: 1/201.

hedefine ulaştırabilmesinin tek şartı, sağlam bir itikadla yüksek ahlâktır.

O bakımdan diyebiliriz ki, hareket ilmin ışığından mahrum olursa kısırlaşır, karanlıkta yol aldığı için yeteri kadar yarar sağlayamaz; çoğu zaman zararlı bile olur. Ve bu vadide hareketi aydınlatan ilim yalnız madde yani fizikle baş başa kalır da din ve yüksek ahlâkla birleşmeyecek olursa, yavaş yavaş materyalizme doğru kayar; manevî değerler sahneden çekilir. İnsanlık için, dertlerini arz edecek, mânevi boşluklarını dolduracak, ruhlarını tatmin edecek hakikatler kalmadığı için, mutlak bir umutsuzluk ve huzursuzluk başgösterir. Bu hal tedrîcen anarşizme vasat hazırlar. Artık bu ortamda hareket ve ilmin düzeltici rolü olmaz. Bunun sonucu olarak vatan, millet, ahlâk ve fazîlet, şehitlik ve gazilik birer kuru mefhumdan ibaret kalır.

Bunun içindir ki Kur'ân, imânın bir bölümünü teşkil eden sabır ve namazı, mânevi iki büyük destek olarak sunuyor; savaşta sabrın ve imânın güç ve enerji verdiğine işaret ediyor. Mü'minleri harekete getirip şahlandıran bu güç, ölümü küçük ve önemsiz gösterir. Şehît düşenlerin aslında ölmediklerini, Allah katında diri bulunduklarını, üstün nimetlerle rızıklandıklarını söz ve ifâdenin en üstün kuvvetiyle anlatıyor.

İslâm kumandanı Halid bin Velid (radıyallahu anh)'ın Bizans başkumandanına verdiği tarihî cevap bunun güzel örneklerinden biridir:

"A zavallılar, biz eğer ölümden korkan bir millet olsaydık, herhalde elimize kılıç alıp buralara kadar gelmezdik."[1]

Görülüyor ki nimetle külfet orantılıdır. İmân ve İslâm gibi büyük bir nimetin külfeti de o nispette büyüktür. İmân ve İslâm uğrunda Allah için can vermek bu külfetin bir kısmını, fakat son merhalesini teşkil eder.

İLMİ YÖNÜ

Hukukta, ölüm, kişiliğin sona ermesidir, diye tarîf edilir. Kişilik sona erdikten sonra ruhanî bir hayat başlar mı, başlamaz mı? Ruh da bedenle birlikte ölümü tadar mı tadmaz mı? Bu soru hukukî tarifin dışında kalır. Daha çok bunu din, felsefe ve tasavvuf cevaplandırır. İlâhî olan dinlerin hepsi ruhun ölümsüzlüğünü ve âhirette yıpranmaz ve ölmez bir başka be-

1 Fütuhuşşam/Vâkidî.

dene girmek suretiyle ebedileşeceğini kabul eder. Özellikle İslâm dininde bu konu daha da açıklığa kavuşturulmuş; ruhun kendine has bir varlığı ve asıl mayası bulunduğu beyân edilmiştir. Bakara sûresi 154, Âl-i İmrân sûresi 169 ve Hac sûresi 58. âyetlerle ruhun ölümsüzlüğü ve özellikle şehitlerin ruhlarının Allah katında daha yüksek makamlara yükseltileceği kesinlikle ifâde edilmiştir.

O halde insanî olan her ruh, bedeni terk ettikten sonra yine diridir; şuurludur; nereden geldiğini, şimdi nerede bulunduğunu çok iyi bilir. Allah (celle celaluhu)'nun varlık alemindeki hükümranlığını, kanunlarının her varlıkta hâkim olduğunu daha iyi anlar. Melekût âleminden haberdar olur. Misal ve berzah âlemleriyle temasa geçer. Dünyadaki hatalarına, ihmallerine, günahlarına hayıflanır, pişmanlık duyar; tekrar dünyaya dönmek ister.

Hukukta, kişiliğin sona ermesiyle; biyolojide, canlı varlıklarda görülen hayatî fonksiyonların bir daha tekrarlanmamak üzere sona ermesiyle târîf edilen ölüme, dinde ayrı bir tarîf verilmiş, tasavvufta bu tarifin ışığı altında onun asıl mayası anlatılmış; Allah (celle celaluhu)'ya dönüşü, O'nunla olan ilgisi belirtilmiş; ruhçu felsefe doktrinleri bu konuda ahlâkla alâkalı bir delil de ileri sürmüşlerdir.

Bütün bu tarîf ve tespitlerden ölmenin yok olmak demek olmadığı anlaşılır. Ölüm, bir evden başka bir eve, bir âlemden başka bir âleme göçtür. Nitekim tasavvufçulara göre insanda biri hayvanî, diğeri insanî olmak üzere iki rûh vardır. Birincisi, hücrelerin ölmesiyle birlikte ölür. İkincisi ise, ölümsüzdür, ebedî saadete namzettir.

Ruhla ilgili ilmî ve tasavvufî görüşe daha çok İsrâ sûresi 85. âyetin tefsîrinde yer verilecektir.

İTİKADİ YÖNÜ

Şehîtler ilâhî nîmetlerin sonsuzluğuna erişmek için daima diridirler. Ruhları, Allah katında üstün makamlarda manevî lezzetler içinde bahtiyardırlar. O halde ömrü küfrün karanlığı içinde geçenlerin de öldükten sonra, ruhları şehîtlerin ruhlarının aksine azap içinde kalacaklardır. Böylece bu âyetten kabir azabının mevcutiyetine istidlal edilmiştir.

Ayrıca ruhların cesetlerden ayrıldıktan sonra kendilerine has birer

varlık oldukları, mayalarının bulunduğu, bu sebeple nimetle azabı, rahmetle gazabı idrâk etmekte oldukları yine bu âyetten çıkarılmıştır.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Sehl bin Abdullah et-Tüsterî diyor ki:

"Sabır, başlı başına bir iştir. Onu ciddiyetle sonuçlandırmak gerekir. İki türlü sabır vardır: Biri, Allah (celle celaluhu)'ya karşı isyan ve günahı gerektiren şeyleri işlememek için sabretmek. Bunu kendi nefsinde gerçekleştirene "mücâhit" denir. Çünkü nefis, şeytan, şehvet ve hırs ile mücadele etmiştir. Diğeri, Allah (celle celaluhu)'ya kullukta ve ibâdeti yerine getirmekte sabırlı olmak. Böylesine "âbid" denir; ibâdeti sabır göstererek zevk içinde yaptığı için.

İşte bu iki hususta sabreden kimseyi Allah kendi kazasına rıza göstermeye vâris kılar. Kazaya rızanın belirtisi, nefse hoş gelen ve hoş gelmeyen şeylere karşı kalbin sükûnet içinde bulunmasıdır."

Havass'a göre semereli ve sabit bir sabır, Kur'ân ve sünnetinin hükümlerini tatbikte gösterilenidir.

Ruveym'e göre sabır, şikâyeti terketmektir.

Zünnun-u Mısrî'ye göre sabır, her halukârda Allah'dan yardım istemektir.

Üstad Ebû Ali'ye göre: Sabrın sınırı, takdire itiraz etmemendir. Ancak başa gelen belâdan şikâyet kastı olmaksızın bahsetmek sabra aykırı değildir.[1]

Sonuç olarak sabır: Başarının ilk basamağı, imânın desteği, ahlâkın dayanağı, ilmin anahtarı, hikmetin öncüsüdür.

Şehitlerin Diri Oluşu

Hasan el-Basri'ye göre, şehitlerin diri oluşlarından maksat, dünyadaki dirilik gibi değildir. Çünkü ruh cesetten ayrılmıştır. Bu, mâna âlemine has başka bir diriliktir. Allah (celle celaluhu)'nun latif sıfatından akıp gelen rızıklar onların ruhuna arz edilir. Onun için her an huzur ve rahat içindedirler.

1 Geniş bilgi için bak: Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 174

"Allah yolunda öldürülenler için "ölüler" demeyin" cümlesinden maksat, onları diğer ölüler seviyesinde görmeyin. Şehitlerin ruhları cennette uçuşan yeşil kuşların kursaklarındadır. Cennete giren hiçbir kimse tekrar yeryüzüne dönmek istemez, ancak şehitler müstesna, onlar şehitliğin üstün mertebesini, Allah katındaki kurbiyetlerini gördükçe tekrar dünyaya dönmek, Allah yolunda savaşıp tekrar şehit olmak isteyecekler. Böylece şehitlerin Rableri katında hakikî bir hayatları vardır. Bu hayat daimidir; elemsiz ve kedersizdir.

Sabırla Birleşen Namaz

Gönülden gelen bir arzu ile hem bedenen hem de ruhen kılınan bir namaz bedenimizi tanzim eder, organlarımızın faaliyetlerini normale çevirir; her iki dünyamızla ilgili görevlerimizi bize en uygun ve en kısa yoldan öğretir. Sosyal hayatın derin mânasını, ferdin cemiyetle olan ilişkisini gönüllere işler. Bütün ibâdetlere öncülük eder. Kul ile Allah arasındaki perdelerin kalkmasını sağlar; tek kelimeyle kulu Allah ile konuşturur.

Vahdeti Vücutçular

اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّآ اِلَيْهِ رَاجِعُونَ

"Biz Allah'a aidiz ve sonunda O'na dönücüleriz."

"Her şey aslına döner." Atasözünde hakikat payı büyüktür. İnsanlar hiç yok iken, yokluğun karanlığında bulunurken varlık âlemine getirildiler. Ruhları, madde âleminden olan beden elbisesine büründüler. Zira madde âleminde belli bir müddet maddeyle kaynaşabilmek için bu gerekli idi. Ruhlar bu âlemde, büründükleri cismani elbiseleri eskiyinceye kadar kalmakla emrolunmuşlardır. Böylece onların dönüşü ilk merci'leri olacaktır. Ancak bu dönüş zaman ve mekân kanunlarının ötesindedir. Ruhlar melekût âlemine yükselirler; o âlemde artık zaman ve mekân sürekliliği de yoktur. Fenadan bakaya, maddeden mânaya, dünyadan âhirete bir geçiş ve süresiz kalış vardır. Artık ruh cisme tabi değil, cisim çürüse de yansa da, yenilse de ruha tabidir. Ruhla cisim arasında manevî ve fakat mahiyeti bilinmeyen bir irtibat mevcuttur ki bu, kabirlerden kalkıncaya kadar devam eder.

Vahdet-i vücudçular bu âyete dayanarak kendi tezlerini ispata çalışırlar. Çünkü onlara göre bütün kâinat, Allah (celle celaluhu)'nun görünüş alanına çıkışdır, yalnız Allah vardır. İnsan taşıdığı ilâhi vasfflar yüzünden

Allah'dan ayrı bir varlık değildir. Ölüm insanın hakiki yurdu olan Allah katına varışı, Allah (celle celaluhu)'nun zatında ölümsüzlüğe ulaşmasıdır. Ölüm yaşamaktır. Ölümsüzlük denen "Hayât-ı câvidanî" Hak ile hak olmaktır. İnsan ölümünden önce ölüm (ölmeden önce ölmek) ile ölümsüzlüğe ulaşır. Ölümden önce ölüm ve insanın dünyaya, bu geçici, eğreti olan varlıklara bağlanan duygularından (nefs ile ilgili varlıklardan) sıyrılması, ölümsüzlüğe engel olan geçici dünya bağlarından, isteklerden (heva ve heves) kapmasıdır. Bu nedenle vahdet-i vücudçular ölen bir kimsenin ardından öldü demezler. "Hakka yürüdü", "Allah katına gitti" derler.

Batılı panteistlerin bu konudaki görüşü biraz daha değişiktir.

TARİHİ YÖNÜ

Âyet-i kerimenin iniş sebebinden şu tarihi olayı hatırlıyoruz: Hicrî ikinci, Milâdî 14 Mart 624 yılında Mekke ile Medine'yi birleştiren yol üzerinde engebeli bir arazide Müslümanlarla Mekke müşrikleri arasında meydana gelen savaş, İslâm Tarihi'ne "Bedir Harbi" adı altında geçmiştir. Müslümanlardan 312 ya da 313 mücâhit, müşriklerden 950 kişilik bir ordu karşılaşmışlardı. Bu savaşla Müslümanlar artık pasif mukavemetten aktif mukavemete geçmiş bulunuyorlardı.

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in yüksek irfan mektebinde yetişen mü'minler, Allah (celle celaluhu)'nun izniyle galip gelmiş ve fakat aşağıda isimleri yazılı 14 mücâhidi şehît olarak vermişlerdi:

Muhacirlerden:

1. Ubeyde bin Hars (radıyallahu anh)

2. Umayr bin Ebî Vakkas (radıyallahu anh)

3. Âkil bin Bekir (radıyallahu anh)

4. Mihcâ' Mevlâ Ömer bin Hattab (radıyallahu anh)

5. Safvan bin Beyzâ' (radıyallahu anh).

6. Züşşimaleyn Umayr bin Abdi Amr (radıyallahu anh)

Ensardan:

1. Sa'd bin Hayseme (radıyallahu anh)

2. Mübeşşir bin Abd bin Münzir (radıyallahu anh)

3. Yezid bin Hars (radıyallahu anh)

4. Umayr bin Humâm (radıyallahu anh)

5. Râfi' bin Muallâ (radıyallahu anh)

6. Harise bin Süraka (radıyallahu anh)

7. Avf bin Hars (radıyallahu anh)

8. Muâvvız bin Hars (radıyallahu anh)[1]

TAHLİLLER

Belv: Kök mânası mihnet, demektir. Burada mihnete dayalı imtihan kastedilmiştir.

Musîbet: Mü'mini üzen her şeye şâmildir. Nitekim bir gece Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in çırası sönüvermişti. O, **"Biz Allah'tanız ve nihayet O'na dönücüleriz!"** diyerek istircâ'da bulunmuştu. Bunun üzerine İkrime (radıyallahu anh) soruyor: "Ya Rasûlallah, bu da bir musîbet midir?" Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) cevap veriyor: **"Evet, mü'mine eziyet veren her şey musîbettir!"**

Salâvat: Allah (celle celaluhu)'dan kullarına ise, af, rahmet, bereket ve teşrîf demektir. Zeccac'a göre, gufran anlamındadır.

Mea: Bu kelime daha çok metbu' (uyulan)a dahil olmayı ifâde eder.

Meselâ, "Ali mea Ömer'e" (Ali Ömer'le beraberdir) yani onun mâiyetindedir, ona yardımcıdır; onun dayanağıdır ve desteğidir. "Allah sabredenlerle beraberdir" yani ilâhî irâde, kullarının irâdesini takip eder. Bu, lütuf ve merhamet yönünden bir ilâhî tenezzül sayılır. Sabredenler bu lütfa mazhar olurlar.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetlerle gönülleri dolduran imân ve irfan gibi iki yüksek manevî değerin etrafı aydınlatan nurunu söndürmek isteyen müşriklerle ciddi ve fakat metotlu bir şekilde savaşabilmek için iki tane manevî silaha sarılmanın lüzumundan bahsedilmiş ve bu silahlar, "sabır" ve "namaz" olarak belirlenmiştir.

Aşağıdaki âyetle, insanı bu yüksek değer ve güçten uzaklaştıracak iç alemindeki nefis denilen düşman ile de mücâdelenin ihmal edilmemesine

1 Tefsîr-i Haazin: c. 1, s. 95.

işaret ediliyor; bunun için de sabırla namazın yanında "tavaf" ve "sa'y"in yararları üzerinde duruluyor.

Ayrıca, Mekke fethinden önce inen bu âyetlerle yakın bir gelecekte Kâbe'nin Müslümanların eline geçeceği, oranın putlardan ve her türlü maddî ve manevî necasetten paklanacağı, böylece Mekke başta olmak üzere İslâm fütuhatının genişleyeceği müjdeleniyordu. Unutmayalım ki bu müjde Allah (celle celaluhu)'nun mü'minlere olan sayısız nimetlerinin o dönem için son halkasını teşkil ediyordu. Nitekim Mekke'nin fethinden sonra Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in son Hac vazifesini yerine getirirken, "Bugün size dininizi kemâle erdirdim, nimetimi üzerinize tamamladım." mealindeki Mâide sûresi 3. âyeti, bu müjdenin mutlu sonucunu hatırlatıyordu.

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ ۚ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ
عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۭ وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا ۙ فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيْمٌ ﴿١٥٨﴾

158- Şüphesiz ki, Safa ile Merve Allah'ın (ibâdet yerleri olarak gösterdiği) alâmetlerdir. Artık kim Beyti (Kâbe'yi) hacceder veya umre (niyetiyle) ziyaret ederse, bu ikisini tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Her kim de gönülden (kendisine vâcib olmadığı halde) bir hayır ve iyilik işlerse, şüphesiz ki Allah (onu mükâfatlandırarak) şükrün karşılığını verendir ve O her şeyi bilendir.

İNİŞ SEBEBİ

Hazret-i Âişe validemiz (radıyallahu anha)'dan yapılan rivayete göre, bu âyet Ensar hakkında inmiştir. Medîneli Müslümanlar Safa ile Merve arasında tavaf etmekten çekindiler. Zira câhiliye devrinde İsaf ile Naile adında iki put, bu iki tepede bulundurulurdu. İslâmiyet gelince bu iki putu da kırmıştı; fakat Müslümanlar bir türlü bu tepeler arasında gidip gelmeye gönül veremiyorlardı. Bunun üzerine yukarıdaki âyet, sa'yetmekte bir günah olmadığına delâlet eder anlamda indirilmiştir.[1]

Ayrıca Buharî'nin Âsım bin Süleyman'dan yaptığı rivayette, Âsim diyor ki: Enes bin Mâlik (radıyallahu anh)'den Safa ile Merve'den sorduğumda

1 Esbab-ı Nüzul: c. 1, s. 27/Tefsîr-i Kurtubi: c. 2, s. 178.

bana şu cevabı verdi:

"Biz bu iki tepe (arasında gidip gelme)yi câhiliye âdetlerinden bilip kabul ederdik; İslâmiyet gelince artık bu düşüncemizin yeri kalmadı. O sebeple Allah yukarıdaki âyeti indirdi."[1]

İLGİLİ HADİSLER

"Safa ile Merve arasında sa'yedin. Çünkü Allah sa'yetmeyi üzerinize yazmıştır."[2]

"Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın (ibâdet yerini gösterir dinî) belirtilerdendir; Allah'ın başladığıyla başlayın!"[3]

AHLAKİ YÖNÜ

Allah (celle celaluhu)'nun dinî belirti yerleri olan Safa ile Merve tepeleri bir bakıma hayatın hareket noktasıyla bitiş noktasını; doğumla ölüm arasındaki hareketin, derin mânasını; ahlâkın pozitif ve negatif uçlarını birleştirmek suretiyle meydana çıkacak olan fazîlet ışığını ifâde etmektedir. Safa'dan Merve'ye dört gidiş, Merve'den Safa'ya üç dönüş, hayatta her gidişin bir dönüşü olduğunu, Allah'tan başka hiçbir şeyin sonsuzluğa uzanıp nihayetsiz olmadığını hatırlatıyor.

Ahlâkımıza yön veren, sosyal hayatımıza hareket getiren bu hususları biraz açıklayacak olursak şöyle özetleyip sıralayabiliriz:

a) Hayatın bir hareket noktası, bir de bitiş noktası vardır. Ömür bu iki nokta arasında değer ölçüsünü bulacak bir sermayedir. Safa'dan Merve tepesine yol alırken iki yeşil mil arasında hızlanmak, ömrün ortalarında daha çok hareketli ve fakat ölçülü ve temkinli olmayı telkin eder.

b) Hareketli olması gereken ömrün hedefine doğru yol alırken hareketinin ilâhî nizama uyması ve hiçbir canlıya, özellikle din kardeşine zarar verecek veya onları üzecek serbesti de olmaması gerekir. Safa ile Merve arasındaki sa'yimizde başkasına eziyet etmemek; rahat yürüyebilmek için şunu, bunu itip kakmamak tenbih edilmemiş midir? İşte tıpkı böyle olan bir ömür, güzel ahlâkın tatlı meyvelerini verebilir, etrafına feyiz ve bereket

1 Tefsîr-i Kurtubî - Tefsîr-i İbn Kesir: 1/199.

2 Dârekutnî - Ahmed: 6/422

3 Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 199 - Müslim – Nesâî.

saçabilir.

c) Ahlâkın biri müspet, diğeri menfi olmak üzere iki ucu vardır. Güzel ahlâk olmayınca kötü ahlâkın ne olduğu; kötü ahlâk da olmayınca iyi ahlâkın ne demek olduğu zor anlaşılır. Safa'dan Merve'ye yol alırken güzel ahlâkın nurlu yolunu görmeye çalışıyor; onun yararlı semeresini elde etmek için çırpınıyoruz.

FIKHÎ YÖNÜ

Hz. Urve bin Zübeyr (radıyallahu anh) diyor ki; Âişe validemize (radıyallahu anha) dedim ki:

-Safa ile Merve arasında sa'yetmeyen kimseye bir şey gerekmez! Ben de şahsen bunları tavaf etmeyecek olursam hiçbir beis görmüyorum.

Bunun üzerine Hz. Âişe (radıyallahu anha):

-Söylediğin hiç de uygun değildir, ey kız kardeşimin oğlu! Safa ile Merve arasını hem Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem), hem de Müslümanlar tavaf ettiler. Bunları ancak Müşellel'deki Menat putuna tehlîl getiren azgın müşrikler tavaf etmezler! Cenâb-ı Allah bu hususta şu âyeti indirmiştir:

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ؕ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ

"Artık kim Beyt'i (Kâbe'yi)hacceder veya umre (niyetiyle) ziyaret ederse, bu ikisini tavaf etmesinde bir sakınca yoktur."

Eğer senin dediğin gibi olsaydı, "Bu ikisini tavaf etmemesinde kendisine bir günah yoktur." şeklinde inmesi gerekirdi, diye cevap verdi.[193]

Buharî'nin tahrîcinde ise, Hazret-i Âişe (radıyallahu anha) diyor ki:

"Safa ile Merve arasını tavaf etmeyi Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnet kılmıştır. Nitekim Tirmizî'nin Câbir bin Abdullah (radıyallahu anh)'dan yaptığı rivayete göre Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'ye gelip Kâbe'yi yedi defa tavaf etti ve

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى

"Siz de İbrahim'in makamından bir namazgah edinin!" mealindeki

1 Tirmizî: Urve bin Zübeyr (radıyallahu anh)'den - Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 198

125. âyeti okudu ve makamın arkasında namaz kıldı; sonra Hacerü'l-esved'e gelerek istilâmda bulundu ve: "Allah'ın başladığıyla başlıyoruz!" deyip önce Safa tepesine çıktı ve

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ

"Şüphesiz ki, Sefa ile Merve Allah'ın (ibâdet yerleri olarak gösterdiği) alâmetlerdendir." âyetini okudu.[1]

İmam Şâfiî ile İmâm Ahmed bin Hanbel'e göre Safa ile Merve arasında sa'yetmek rükündür. İmâm Mâlik'in mezhebince de meşhur olan budur. Delilleri ise, **"Sa'yediniz; çünkü gerçekten Allah size sa'yetmeyi farz kılmıştır."** mealindeki hadîstir.[2]

İmâm Ebû Hanîfe, Sevri ve Ş'abi'ye göre sünnettir. Ancak bu sünnet vacip kuvvetindedir. Hazret-i Âişe (radıyallahu anha) aynı görüştedir. İbn Abbas, İbn Zübeyr, Enes bin Mâlik ve İbn Sirîn'e göre, tetavvu'dur.[3]

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Mutasavvıflara göre nefsin yedi mertebesi vardır. Bu mertebeleri sabır, imân ve irfan zevki içinde yavaş yavaş aşan ve en son mertebeye ulaşan kimse kendi mertebesine yükselmiş olur. Nefsin yedi mertebesini burada özetlemekle yetineceğiz. Bunun tasavvufî izahını nefisle ilgili âyetlerin tefsirinde vereceğiz.

Ancak şunu ifâde edelim ki, gerek Kâbe-i Muazzama'nın etrafında yedi defa dönmenin, gerekse Safa ile Merve arasında yedi defa sa'yetmenin, nefsin yedi mertebesini ve her tavafla bir mertebeyi aşmanın derin mânası söz konusudur.

1. Nefs-i emmâre

2. Nefs-i levvâme

3. Nefs-i mülhime

4. Nefs-i mutmainne

---

1 Tirmizî: Hadîsin hasenün.

2 Dârekutnî tahrîc etmiştir - Ahmed: 6/422.

3 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 183.

5. Nefs-i râdiye

6. Nefs-i mardiyye

7. Nefs-i kâmile.[1]

TARİHİ YÖNÜ

İbn Abbas (radıyallahu anh) diyor ki: "Câhiliye devrinde şeytan ruhlu bazı kimseler vardı; bunlar bütün gece Safa ile Merve arasında zahidlik yapıp oynarlardı. Kâbe-i Muazzama'da olduğu gibi, bu iki tepe arasında da bir hayli put bulunurdu."

Şâ'bî (radıyallahu anh) diyor ki:

"Câhiliye devrinde Safa tepesinde İsaf adında bir put, Merve tepesinde de Naile adında başka bir put vardı. Müslümanlar bu durumu çok iyi bildikleri ve o devirlerde müşriklerin tavaf yapınca bu putlara el sürdüklerini hatırladıkları için Kâbe'yi tavaf ederler, fakat Safa ile Merve arasında sa'yetmezlerdi. Müslümanların bu iki tepe arasında tavaf yapmalarında bir günah olmadığını Allah beyân buyurarak konumuzla ilgili âyeti indirmiştir."

Kurtubî'nin rivayetine göre, Âdem Peygamber Safa tepesinde, Havva anamız da Merve tepesinde namaz kıldıkları ve bu tepeleri kutsal saydıkları için onlara Safa ve Merve isimleri verilmiştir.

Çoğu müfessirlerimizin yapmış oldukları rivayete göre, İbrahim Peygamber Hacer ile İsmail'i getirip Mekke vadisine koyup ayrıldıktan sonra, Hacer ile oğlu İsmail güneşin tesiriyle kısa bir müddet sonra susadılar. Susuzluk tesirini artırınca Hacer, yavrusunun çığlıklarına dayanamayarak Safa ile Merve arasında koşarak su aramıştı. O bir taraftan su ararken bir taraftan da Kâbe'nin bulunduğu yere bırakmış olduğu yavrusunu gözetliyor, ona bir zarar gelmesin diye daha fazla uzaklara gitmiyor, bu iki tepe arasında mekik dokuyordu. Yorulup yavrusuna döndüğünde çocuğun ayaklarının dokunduğu yerden su fışkırdığını sevinçle gördü. Allah (celle celaluhu)'nun, kendilerine dokunan sıkıntıdan sonra bu nîmetiyle genişlik getirmesine hamd-u sena etti ve gözyaşlarını tutamadı.

Rivayetlere göre, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz Safa ile Merve arasında sa'yederken, müşriklere karşı güçlü ve azimli olduklarını gös-

1 Fazla bilgi için bak: Füyuzat-i Rabbaniye / Celâl Yıldırım tercemesi: 20-25.

termek için seğirtmişti. Biz de hem Hacer'i, hem de Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'i taklît ederek bu iki tepe arasında koşarak sa'yediyoruz.

TAHLİLLER

Safa: Lügatte, kaygan taş demektir. Bilahare Kâbe'nin yakınındaki tepeye isim olmuştur. Bu kelimenin "safv" kökünden müştak olduğunu söyleyenler de var; toprak ve çamurdan paklandığı için tepeye bu isim verilmiştir.

Merve: Merv kelimesinin tekilidir. Merv, yumuşak, ya da sert küçücük taşlara denilir.[1]

Şeâir: Şaire ya da şiare kelimelerinin çoğul şeklidir. Lügat mânası, belirli, demektir. Terim olarak, dinî belirtiler ve ibâdet yerlerinden belli ve belirtili olanlar demektir. Burada ise, ibâdet için Allah (celle celaluhu)'nun belirttiği yerler, demektir.

Umre: Ziyaret anlamına gelir. Fıkıhta ise yedi defa Kâbe'yi ziyaret (tavaf) edip iki rekat namaz kıldıktan sonra Safa ile Merve arasında sa'yetmek ve sonra da traş olmaktan ibarettir. Ancak daha önce ihram giyip umreye niyet getirmek gerekir.

Cünah: Günah, vebal, yanlış ibâdet gibi mânalara gelir. Lügat olarak meyletmek anlamına gelir.

Tavaf: Buradaki tavaf, ıstılah olarak Safa ile Merve arasında sa'yetmekten ibarettir. Lügat olarak, bir şeyin etrafını dolaşmak, bir şeyi gezip ziyaret etmek demektir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِى
الْكِتَابِ ۙ أُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ۙ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا
وَبَيَّنُوا فَأُولٰٓئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا
وَهُمْ كُفَّارٌ أُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ۙ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 179-180 - Tefsîr-i İbn Kesir: c. 1, s. 199/ Tefsîr-i Alûsî: c. 2, s. 24-25.

فِيهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

159-160- Şüphesiz ki, indirdiğimiz o açık belgeleri ve doğru yolu, kitapta insanlara açıkladıktan sonra gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lanet eder, hem de lânetçiler lanet eder. Ancak tevbe edip kendini düzeltenler ve hakkı açıklayıp ortaya koyanlar bu lanetin dışında kalır. İşte Ben onların tövbesini kabul ederim. (Çünkü) tevbeleri çokça kabul eden, geniş rahmette bulunan ancak Benim.

161- (Hakkı, doğruyu) inkâr edip de inkarcı oldukları halde ölenler var ya, işte Allah'ın, meleklerin ve insanların hepsinin laneti onlaradır.

162- Lanette devamlı kalıcılardır; azap onlardan hafifletilmez ve (bir ân olsun) azaptan geri bırakılıp bekletilmezler.

İNİŞ SEBEBİ

Bu âyetler, kutsal kitaplarda (Tevrat ve İncil'de) yazılı bulunan en son peygamber Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in geleceği ve bir takım sıfatlan hakkındaki ilâhî belgeleri gizleyip insanlardan saklayan ve böylece hem ilme, hem de tarihe ve gerçeğe ihanet eden Kitap Ehlini lanetler anlamda inmiştir.

İLGİLİ HADİSLER

"Eğer Allah'ın kitabındaki bir âyetten olmasaydı hiç kimseye bir şey anlatmaz (bir hadîs nakletmez)dim. O âyet şudur: Şüphesiz ki, indirdiğimiz o açık belgeleri ve doğru yolu, Kitap'ta insanlara açıkladıktan sonra gizleyenler yok mu?"[1]

"Kim bir bilgiden sorulur da (bildiği halde) onu gizlerse, Allah kıyamet günü onu ateşten bir gem ile gemler."[2]

"(İlim ve) hikmeti ehlinden esirgemeyin, sonra onlara zulmedersiniz. İlim ve hikmeti ehil olmayana bırakmayın, sonra ilme ve hikmete yazık etmiş olursunuz."[3]

---

1 Buharî/ İlim: 42, Vüdû': 24, Hars: 21- Müslim/İmân: 229.

2 İbn Mâce/Mukaddeme: 24- Ebû Dâvud/İlim: 9- Tirmizî/İlim: 3- Ahmed: 2/263, 305, 344, 353, 495.

3 Tefsir-i Kurtubi : C. 2, S. 185

TARİHİ YÖNÜ

Bu ve benzeri âyetlerle Tevrat ve İncil'de yazılı bulunan en son peygamberle ilgili belgelerin Kitap Ehli tarafından gizlendiği, birçok Tevrat ve İncil nüshalarından çıkarıldığı, ya da değiştirildiği haber veriliyor. Âyetlerin 1400 yıl geriye giden iniş tarihleri dikkate alınınca, bu uzun süre içinde aşırı derecede müteassıp bulunan Yahudi ve Hristiyan din bilginleri Tevrat ve İncil'de hayli değişikliler yapmışlardır. Öyle ki: Tevrat'ta hem bu belgelerin, hem de âhiretle ilgili ilâhî haberlerin hepsi çıkarılmış ve unutulmaya terkedilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm gerek bu âyetlerle, gerekse bu mânaya delâlet eden diğer âyetlerle onların bu tarz ihanet ve nankörlüklerini bir defa daha açığa vurmaktadır. Bununla beraber günümüzde Tevrat ve İncil olduğu iddia edilen kitaplarda son peygamberden yarı-kapalı şekilde de olsa söz edildiğini görmekteyiz.

Tevrat:

"İşte, kendisine destek olduğum kulum; canımın kendisinden razı olduğu seçme kulum: Ruhumu onun üzerine koydum; milletler için hakkı meydana çıkaracaktır. Bağırmayacak ve sesini yükseltmeyecek ve onu sokakta işittirmeyecek. Ezilmiş kamışı kırmayacak ve tüten fitili söndürmeyecek; hakkı hakikate erdirecek ve dünyada hakkı pekiştirinceye kadar zayıflamayacak ve adalar onun şeriatını bekleyecekler."[1]

İncil:

"İsa diyor: Bununla beraber ben size hakikati söylüyorum; benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem, Tesellici size gelmez. Fakat gidersem, Onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman, günah için, salâh için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir; günah için, çünkü bana imân etmezler; salâh için, çünkü babama gidiyorum ve artık beni göremezsiniz ve hüküm için, çünkü bu dünyanın reisine hükmedilmiştir."

"Size söyleyecek daha çok şeylerim var; fakat şimdi dayanamazsınız. Fakat o hakikat ruhu gelince, size her hakikate yol gösterecek; zira kendiliğinden söylemeyecektir; fakat her ne işitirse söyleyecek ve gelecek şeyleri size bildirecektir. O beni ta'ziz edecektir; çünkü benimkinden alacak ve

1 Tevrat İşaya bölümü, bap: 42, belge: 1-5.

size bildirecektir."[1]

Barnaba İncil'inin 16 yerinde Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'den ismen bahsedilmiştir.[2]

İTİKADİ YÖNÜ

İnsanları inkâra, dinden olmadığı halde dindenmiş gibi birtakım uydurmalara çağıran kimse, bütün bu yaptıklarından pişmanlık duyar da Allah (celle celaluhu)'ya tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul buyurur. Çünkü insanlıktan yana rahmet ve şefkatle dolu olan Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in, bu karakterde olup tevbe eden kimseleri kınamadığını, bilâkis onları kabul edip ilgi gösterdiğini biliyoruz.

Bu âyetlere dayanılarak kâfirlere lanet etmenin caiz olduğunu söyleyenler, delil olarak dört halifenin okudukları Kunut'ta, inkarcılara, tuğyan edip küfür içinde kalanlara lanet ettiklerini göstermişlerdir. Ancak ilim adamlarından bir kısmı, küfrü belli ve kendisi inkarcı olarak belirlenmiş kimselere lanet etmenin doğru olmadığını, çünkü Allah (celle celaluhu)'nun onlara ömürlerinin sonuna doğru nasıl bir kapı açacağının bilinmediğini söylemişlerdir.

Diğer bir husus da şudur: İlim sahibi olan kimseden ilmî bir konu sorulduğunda, bir meselenin çözümü istendiğinde, eğer biliyorsa cevaplandırması vacibdir.[3]

Belli şahısların ismi üzerinde durmadan kâfirlerin hepsine -Allah'ı, Peygamberi ve Kitab'ı inkâr edip yeryüzünde fesat çıkardıkları için- lanet etmenin caiz olduğunda ilim adamları görüş birliğine varmışlardır.[4]

وَاِلٰهُكُمْ اِلٰهٌ وَاحِدٌ ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

163- İlahınız tek bir ilahdır. O'ndan başka ilah yoktur. O'nun merhameti çoktur, rahmeti sonsuzdur.

1 İncil/Yuhanna bölümü, bap: 16, belge: 7-14.

2 Barnaba; 39/14- 42/13-44/19-54/1, 11-55/20, 24-82/16 - 96/3, 7 - 96/ 11, 15 - 97/4, 14 - 136/18, 21 - 137/18, 21 - 163/3, 8 - 220/17, 20 -.208/7.

3 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 185.

4 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 187.

İNİŞ SEBEBİ

İbn Abbas (radıyallahu anh) diyor ki:

"Kureyş kâfirleri, Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e şöyle bir soru yönelttiler: Bize Rabbin soyundan haber verir misin? Bunun üzerine İhlâs sûresi ile bu âyet indi. Çünkü bu ölçüsüz isteği ortaya atan inkarcıların o gün için 360 putu bulunuyordu." Tek tanrı düşüncesini, bir türlü gelişmemiş kafalarına sığdıramıyorlardı. Günümüzde milyonlarca sergilenmiş belgeler karşısında bir türlü Allah (celle celaluhu)'nun varlığını, maddenin küfüyle paslanan kalplerine ve kafalarına girdiremeyen yarım aydınların onlardan ne farkı var?

İLGİLİ HADİS

"Kimin en son sözü Lâ ilahe illallah olursa, Cennete girer."[1]

İLMİ YÖNÜ

Hakk'ı inkâr eden lanete, gerçeği görüp ortaya koyan övgüye lâyıktır. Varlık alemindeki düzen, işleyiş, şaşmadan hedefe gidiş; güneş sisteminin günlük, aylık, yıllık hareketi; atom çekirdeğinin etrafındaki elektronların düzenli dönmesi; fezada bulunan milyonlarca yıldızların kendi yörüngelerinde sapmadan hareketini sürdürmesi, belli ve şaşmaz kanunların varlığını ve bu kanunların bir merkeze bağlı bulunmasının zorunluluğunu, o merkezin de dengi, benzeri olmayan bir Allah (celle celaluhu)'nun sonsuz kudretini yansıttığını ispat etmektedir.

Allah'ın Varlığı ve Birliği Konusu:

a) Kâinatın bir yaratanının olmadığı bir an için varsayılsa, bu, insan aklını derin bir çıkmaza sokar. Çünkü Allah'ın yokluğunu ispat etmek, O'nun varlığını ispat etmekten çok daha zordur. Varlık âleminde her şey kendine has bir kanuna bağlı olarak varlığını koruyup sürdürmekte ve yine belli kanunlara göre şekil değiştirmektedir. Başıboş, gayesiz hiçbir eşyaya rastlamak mümkün değildir. Her şeyin mutlaka bir şey için yaratıldığı ilmî olarak da kesinlik kazanmıştır.

O halde eksiksiz bir düzen içinde şaşmayan kanunlarla idare edilen kâinatı kör tesadüfe bırakmak, hakikati akıl ve iman ölçüleri dışına itmek

1 Sahîh-i Buharî/Cenâiz: 1- Ebû Dâvud/Cenâiz: 16.

ve onu basitleştirip ilmî ölçülerin dışına itmek olur. Her şeyden önce insanın yaratılışındaki incelik, mükemmellik; ruhu ile maddesi arasındaki uyum çok üstün bir yaratanın varlığını, eşsiz bir sanatkârın eksiksiz sanat eserini ispat etmektedir. Bütün bunlar tesadüfü reddetmekte; birbirine bağlı, fakat biri diğerini tamamlayan milyonlarca kanunun işler vaziyette olduğunu göstermektedir. Çünkü insan yapısı dahil her şey bir gayeye yönelmekte, niçin yaratıldığını ortaya koymaktadır ve sonunda varılan gayenin bir ve tek olduğunu kanıtlamaktadır.

b) Sonunda varılan bir ve tek gaye Allah'tır. O birdir, ortağı yoktur. İki ilâh olsaydı düzen bozulur, hiçbir varlık yaratıldığı ölçü ve kanuna göre kalma imkânını bulamazdı. Bir yaparken diğeri yıkar, böylece her şey alt-üst olurdu. Çünkü bir ülkede iki hükümdarın uyuşup anlaştığı görülmemiştir.

İTİKADİ YÖNÜ

Bu âyet, dünya saltanatı peşinde koşan ve maddeyi tek kurtarıcı sayan Yahudileri; İsâ Peygamber'i Allah'ın oğlu sanan veya öyle kabul eden ve bu yanlış akideden hareketle üç ilâh inancını ortaya atan Hristiyanları susturucu cevap niteliğini taşımaktadır. Maddeyi ön plana alıp materyalizme kapı açmak küfür olduğu gibi, üç ilâh akidesini savunmak da küfür ve şirke dayalı inkârdır. 163. âyet Allah (celle celaluhu)'nun varlığını ve birliğini açıklarken sonra gelen âyetlerle de bunun belgeleri, insan aklını harekete geçiren, düşüncesine berraklık getiren müşahhas örnekleri sergilenmektedir.

Ayrıca ilim ahlâkını telkin etmekte, insan vicdanına seslenip dikkatleri kâinat kitabına çekmektedir.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Ünlü Velî Şiblî Hazretleri "Allah" der, "Lâ ilahe" demezdi. Bunun sebebi sorulunca da şu cevabı verirdi: "İnkâr kelimesinde yakalanıp, ikrar kelimesine ulaşmadan duraklayıp kalmaktan endişe ediyorum!"

Müfessir İmam Kurtubî diyor ki:

"Şiblî'nin bu görüşü, hakikati olmayan çok ince bir ilimdir ki, kendisine mahsustur. Çünkü Cenâb-ı Hak yukarıdaki âyette olduğu gibi bu sözü, nefy-u ispat (olumsuz-olumlu) biçim ve ölçüde kendi Kitabında belirtmiş; Lâ ilahe illallah, diyenlere büyük sevaplar vereceğini Peygamber'i-

nin diliyle açıklamıştır. **"Son sözü Lâ ilahe illallah olan kimse Cennete girer"** cümlesiyle kullarına derin zevk veren rahmet kapısını açmış, ilâhî müjdeyi Peygamber'inin aracılığıyla inananlara duyurmuştur.

Bundan maksat, kalp ile inanmaktır. O halde "Lâ ilahe" dedikten sonra "İllallah" demeye vakit bulmadan ölen kimsenin amacı, Allah (celle celaluhu)'nun varlığını, birliğini dile getirmek olduğundan, olumsuz kelime üzerinde kalmasına rağmen Ehli sünnet âlimlerinin görüş birliğiyle o kimse cennet ehlindendir."[1]

اِنَّ فِى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِى
تَجْرِى فِى الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَّآءٍ فَاَحْيَا
بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ
الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾

164- Şüphesiz ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yarar sağlayan şeylerle denizde akıp giden gemilerde; Allah'ın gökten indirip, öldükten sonra yeryüzünü diriltiği suda ve her canlıyı orada serpiştirip yaymasında, gökle yer arasında göreve hazır bekleyen rüzgârların ve bulutların değiştirilip döndürülmesinde, aklını kullanan bir topluluk için nice belgeler ve deliller vardır.

İNİŞ SEBEBİ

Saîd bin Cübeyr (radıyallahu anh)'ın İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan yapmış olduğu rivayete göre: Kureyş'ten bir topluluk Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e gelerek dediler ki:

-"Rabbine, at ve silah satın alıp savaşabilmemiz için şu Safa tepesini altın yapmasını dua edip iste. Eğer duan kabul olursa hem sana imân eder, hem de seninle birlikte savaşırız."

Bunun üzerine Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz onlara dedi ki:

1 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 191.

-"Allah'a dua edip Safa tepesini altın yapmasını dilersem ve bu dileğim yerine gelirse, bana inanacağınıza kesin söz verir misiniz?"

Peygamber'inle önerisini kabul edip söz verdiler ve çok kesin konuştular. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de Rabbine dua etti. Cebrail (aleyhisselam) geldi ve Allah (celle celaluhu)'nun şu emrini getirdi; "Senin duan üzerine Safa tepesini altın yapayım, ama bu mucizeden sonra ya bir de inanmazlarsa, varlık âleminde hiç kimseye vermediğim bir azap ile onları cezalandırırım."

Rahmet Peygamberi Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in insanlara karşı şefkat ve merhamet duygusu harekete geldi ve şöyle niyazda bulundu: **"Hayır, Ya Rab! Benimle kavmimi bırak; ben onları günden güne davet edeceğim."**

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in bu isteği üzerine Cenâb-ı Hak Safa tepesini altın yapmadı, fakat dünya durdukça bütün aklı eren insanlara delil ve belge olsun diye ondan daha büyük mucizesini ve kudretini ortaya koyarak yerkürenin ve göklerin yaratılışını, gemilerin denizlerde belli ölçü ve kanunlarla süzülüşünü, rüzgarların ve bulutların değişmeyen kanunlarla evirilip çevirilişini, ölmüş yerin inen yağmurlarla nasıl dirilip hayat fışkırttığını belirterek yukarıdaki âyeti indirdi.[1]

İLGİLİ HADİSLER

"Bu âyeti okuyup da derinden derine düşünüp ibret almayana yazıklar olsun!"[2]

Hazreti Âişe validemiz (radıyallahu anha) diyor ki:

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ufukta bulutun belirip üzerimize doğru geldiğini görünce şöyle duada bulundu: **"Allahım! Gönderilen şeyin şerrinden sana sığınırız."**[3]

"Rüzgara sövmeyin, dil uzatmayın; çünkü rüzgar Allah'ın rahmeti ve sunduğu bir rahatlıktır. O, rahmet ve azap ile de gelir. Ama siz Al-

1 Tefsîr-i İbn Kesîr: c. 2, s. 192/Alûsî – Haazın.

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2, s. 201.

3 İbn Mâce: Hz. Âişe (radıyallahu anha)'dan

lah'tan onun hayırlı olmasını dileyin; şer olmasından da Allah'a sığının."[1]

İLMİ YÖNÜ

Allah kendi varlığını ve birliğini sekiz belgeyle sıralarken insan aklına yer vermiş; sebep ile müsebbibi meydana getiren, eser ile eseri ortaya koyan arasındaki ilgiyi, nedenselliği aklın kavrayışına bırakmıştır.

Gece ile gündüzün birbirini izlemesi, günlerin ve yılların uzunluğu, mevsimlerin birbirini takip etmesi hep dünyamızın hareketlerinden ileri gelmektedir. Hemen hemen hiçbir olay yeryüzündeki hayatı düzenleyen bu olay kadar önemli değildir.

Dünyamızın eksen eğikliği, kutuplardan basıklığı, dörtte üçünün denizle kaplı bulunması, dağların iklim ve sağlığımız üzerindeki dengeli etkileri; güneş ısısının her gün yüz binlerce metreküp suyu buharlaştırarak yeryüzünden atmosfere doğru yükseltip bulutları oluşturması ve bunun ufacık su zerrecikleri haline dönüşmesi hep yüksek bir matematikçinin ve büyük bir fizikçinin varlığına delâlet eder.

İşte Allah, yüksek matematiğin ve üstün ölçüdeki fizik kanununun kendi kudretiyle vücut bulduğunu haber verirken insan aklına ışık tutuyor, sağlam düşünebilmesi için yeterli malzemeyi ve ön fikri veriyor.

Fezaya yine ilâhî kudretinin yüksek hesaplarıyla serpiştirdiği milyonlarca yıldızlara, kümelere, sistemlere gök adını veriyoruz. Gök küresini gecenin iki ayrı vaktinde gözetleyecek olursak, yıldızlar bu kısa süre içinde bile yerlerini değiştirirler. Yıldızlar, Kutup Yıldızı doğrultusundaki gök küresi kutbu etrafında dönerler, Bu dönüş hareketi görümser, yani gerçekten olmayan bir harekettir. Çünkü dünyamızın kendi ekseni etrafında dönmesinden ötürü yıldızlar bize gördüğümüz şekilde hareket ediyormuş gibi gözükür.

Bunun için Cenâb-ı Hak yukarıdaki âyette:

"Şüphesiz ki, göklerin ve yerin yaratılmasında" buyurarak önce dikkatimizi göklere, sonra da yerküreye çekmiştir.

---

1 İbn Mâce/Edeb: 29- Ebû Dâvud/Edeb; 104- Tirmizî/Fiten: 65- Ahmed: 2/250, 268, 409, 437, 518 - 5/123.

İlâhî Kudretin Yüceliği:

Dünyamız her yıl 950 milyon km. uzunluğunda bir eğri çizer. (Yörüngesel Dönme Hareketi) Bu yolculuk 365 gün sürer. Saatte hızı 107.000 km, yani saniyede ortalama 29.723 m. dir. Ama biz bu korkunç hızı farketmeyiz. Şimdi dünyamızın, bu başdöndürücü hızla dönerken birdenbire durduğunu düşünelim. O zaman korkunç bir darbeye uğramış gibi Dünyamızın bütün molekülleri dağılacak ve akkor durumunda müthiş bir bulut uzayı kaplayacaktır. Belki kıyamet Dünyamızın durmasıyla kopacaktır. Yüce kudret dünyayı kendi varlığına bir delil ve belge olarak gösterirken bu konuda aklımızı kullanmamızı hatırlatıyor. Bütün bu hareketleri ve başdöndürücü hızı bir tesadüf eseri değil, yüksek kudretten gelen ince bir hesabın dengeli sonucudur.

وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ

Soğuk ve sıcak hava kütlelerinin yer değiştirmesiyle meydana gelen rüzgarın belli bir kanuna göre vücut bulduğu üzerinde duruluyor, Allah (celle celaluhu)'nun varlığına ayrı bir delil olarak insan aklının önüne konuyor. Böylece varlık âleminde her olayın belli bir gayeye doğru yol aldığını, hareket ettiğini, oluşup değiştiğini anlıyoruz. Bilinçsiz, akılsız bir tabiatın bu kadar düzenli ve hesaplı olayları meydana getirmesi düşünülemez. Düşünülmesi herhalde duygusal bir inkârın, kuru bir inadın sonucu sayılabilir, hepsi o kadar.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Allah (celle celaluhu) yukarıdaki âyetle yüce kudretinin belgesel eserlerini, açık delillerini insan aklından yana sergiledikten sonra aşağıdaki âyetlerle, bu konuda sağduyusunu, doğuştan mevcut olan yeteneğini kullanmayıp Allah (celle celaluhu)'dan başka ilâhlara inanan, tabiatı yaratıcı bir kudret kabul eden yan aydınların, ya da bilgisizlik çukurunda ruhen ve aklen körpe kalmış kişilerin bu yanlış inancına, temeli olmayan inat ve inkârına dokunarak, onlarla gönülden Allah (celle celaluhu)'ya ve O'nun yüce kudretine inanmışlar arasındaki açık farka düşündürücü bir kapı açıyor.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ ؕ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا

اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا
وَاَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَاَوُا
الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَتَبَرَّاَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا ۗ كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ اَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ
وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

165- İnsanlardan bir kısmı Allah'tan başkasını (O'na) denk ve ortak edinirler de Allah'ı sever gibi onları severler. İmân edenlerin ise Allah'ı sevmesi çok daha köklü ve devamlıdır. O zulmedip kendilerine yazık edenler azabı görecekleri zaman bütün kuvvet ve kudretin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın çok şiddetli azap edici bulunduğunu bir bilselerdi.

166-167- O zaman uyutanlar azabı görünce kendilerine uyanlardan uzaklaşırlar ve aralarındaki bütün bağlar kopuverir. Onlara uyanlar ise, "Ah! Bir daha bizim için dünyaya dönüş olsaydı, bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık" derler. Böylece Allah onlara yaptıklarını hasret ve pişmanlıklar olarak gösterecektir ve onlar ateşten çıkacak da değillerdir.

Allah bundan önceki âyetlerle varlığını ve birliğini sekiz belgeyle insan aklına sunarken birliğine ters düşen tutum ve inançları yeriyor ve yukarıdaki âyetlerle kendisine başkasını denk tutan inkarcıların dünyadaki durumunu ve âhirette uğrayacakları şiddetli azabı ve dünyada iken uydukları kimselerin kendilerinden nasıl uzaklaşacağını, bu yüzden derin bir hasret ve pişmanlık içinde kalacaklarını bildiriyor.

İLGİLİ HADÎS

Abdullah bin Mes'ud (radıyallahu anh) diyor ki: Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e,

-Hangi günah daha büyüktür? diye sorduğumda, buyurdu ki:

-"Allah'a (başkasını) denk tutmandır; halbuki O seni yaratmıştır."[1]

AHLAKİ YÖNÜ

Sonradan meydana gelen ve varlık âleminde yer alan fânileri, ya da insan eliyle yontulup şekillendirilen putları; kitleleri sürükleyen liderleri Allah (celle celaluhu)'ya denk tutmak, Allah'ı sever gibi bunları sevmek, ilâhî hakka karşı büyük bir tecavüz sayılır; aynı zamanda iyiyi kötüden, hakkı bâtıldan ayırdetme özelliğini taşıyan aklı lâyık olduğu ölçü ve anlamda kullanmamaktır. Çünkü insanı diğer yaratıklardan ayırıp üstün ve başarılı bir canlı halinde ayakta tutan akıl, sonradan olma, eskiyip çürümeye mahkûm olan varlıklara tapınmayı gülünç sayar. Yaratıcılığın en yüksek ve en mükemmel tezgâhında insanı var eden bir Allah (celle celaluhu)'ya ortak koşmak, nankörlüğün en kötüsü, vicdanı bozmanın en fenası, kulluk ahlâkını yıkan sebeplerin en korkuncudur.

Günümüzün aydın geçinenlerinin çoğunun dilinden düşmeyen şu sözler oldukça dikkat çekicidir: "Tabiat şu canlıyı güçlü kılmıştır.", "Doğa şu canlı hakkında cömert davranmıştır.", "Tabiat böyle düzenlemiştir." Bu sözlerden tabiatın Allah (celle celaluhu)'ya denk tutulduğu veya Allah (celle celaluhu)'nun inkâr edildiği sonucunu çıkarıyoruz. Birtakım kanunlara bağlı olan şuursuz bir tabiatın, böylesine mükemmel bir düzeni ve bu düzenin içinde yeralan insanı birtakım tesadüflerle oluşturması, imkân alanına getirmesi ve bunu devam ettirmesi nasıl düşünülebilir? Kâinatın hikmet, esrar, belge ve delil dolu kitabını görebilen bir göz, işitebilen bir kulak, anlayabilen bir kalp ve çözümünü yapabilen bir akıl elbetteki bu gibi inanç ve iddiaları kökünden reddeder.

SOSYAL YÖNÜ

Bir olan, eşi-ortağı, dengi ve benzeri bulunmayan bir ilâha inanmak ve inanç çerçevesi içinde O'na tapınmak şüphesiz ki toplumu gaye ve ideal birliğine ulaştırır; aralarında bölünme ve sürtüşmeyi çekişme ve itişmeyi önler; dengeli ve huzurlu bir hayat ortamını sağlar. Bunun aksine bir yol tutup Allah (celle celaluhu)'dan başka bir varlığa taparcasına gönül vermek ve herkesin anlayış ve çıkarına göre bir güç ve dayanak aramak, toplum dü-

1 Sahîh-i Buharî/Tefsir: 2/25, 3/2, Edeb: 20, Diyat: 1, Hudud: 19 Tevhîd. 40 46- Müslim/İman: 141, 142- Ebû Dâvud/Talak: 50-Tirmizî/Tefsîr: 1/25- Nesâî/ Tahrîm: 44- Ahmed: 1/380, 423, 434, 464.

zenini bozar, mezhep kavgalarına kapı açar. Liderleri, başkanları, ileri gelen önemli şahısları Allah'ı sever gibi sevmek; lüzumundan fazla ilgi gösterip bağlanmak, taparcasına önlerinde eğilmek hem sapıklık, hem de insan onurunu, toplumun manevî yapısını kırıcı ve yıkıcıdır. Bir ülkede tek lider değil de birkaç lider bulunacağına göre, lidere ilâhî sıfatları yakıştırıp aşırı derecede sevgi göstermek bölünmeyi, ikilik doğurmayı ve hiçbir zaman uygun karşılanmayacak tartışma ve sürtüşmeyi hızlandırır. Millî bünye büyük zarar görür.

يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ

İşte Kur'ân "Allah'ı sever gibi onları severler" cümlesiyle bu tip insanları yermekte ve böylesine aşırı bir bağlanışın küfre yol açtığına dikkatleri çekmekte; bütünleşmenin ve huzur içinde yaşamanın tek yolunun Allah sevgisi olduğunu öğütlemektedir.

TASAVVUFÎ YÖNÜ

Zevkine erilmiş sağlam imân, derin sevgiye kapı açar. Ne var ki birini Allah için sevmek başka, Allah'ı sever gibi sevmek daha başkadır. Allah'ı sevmek, O'nun muhabbet havası içinde zevklerin en yücesini ve en nefisini tatmak ise, olgun mü'min için en yüksek gayedir. Birinci ölçüdeki sevgide sevap ve rahmet vardır. İkinci türdeki sevgide günah ve şirk (Allah (celle celaluhu)'ya ortak, denk ve benzer) koşmak anlamı vardır. Üçüncü sevgi ise peygamberlerin, velîlerin, salihlerin ve büyük âlimlerin yolu ve sünnetidir.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ

"İmân" edenlerin ise Allah'ı sevmesi çok daha köklü ve devamlıdır." Cümlesi, hakikî tasavufun temelini, ruha gıdanın en yararlı dozajını yansıtır. Bunun için Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz hadîs-i şeriflerinde:

"Kim Allah'a kavuşmayı (ölmeden evvel ölme sırrına erişmeyi) severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmayı sevmezse, Allah da ona kavuşmayı sevmez."[1]

Buyurarak sevginin karşılıklı olduğuna dikkatleri çekmiş ve böylesi-

1 Buharî/Rikak: 41- Müslim/Zikir: 14, 16, 18- Tirmizî/Cenâiz: 67- Nesaî/Cenâiz: 10.

ne bir istek ve muhabbetin çok sağlam bir imana dayandığını başka hadîslerinde belirtmişlerdir. Kudsî bir hadîste ise şöyle buyuruluyor:

"Kulum daha çok, kendisine farz kıldığım ibâdetle Bana yaklaşır; sonra kulum durmadan nafile ibâdetle bu yaklaşmasını artırır, tâki onu sevmeye başlarım; sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Kulum artık benimle işitir, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür. Bu durumda Benden isterse veririm, Bana sığınırsa onu korurum. Yaptığım hiçbir şeyde tereddüt etmedim; ancak mü'min kulumun canını almakta tereddüdüm oldu: O, ölümden hoşlanmaz, Ben de onun kötü söz ve davranışlarda bulunmasından hoşlanmam, ama onun için ölümden kurtuluş yoktur."[1]

Cenâb-ı Hak bir insanda iki kalp yaratmadığı için bir gönülde iki sevgi birleşemez. Allah'ı sever gibi başkasını sevmek tevhîdi zedeler, ruhu gıdasız bırakır, aslına ulaşma yollarını tıkar. O bakımdan hakiki imân, Allah (celle celaluhu)'ya çok sevmenin tek çaresi ve en sağlam temelidir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Bundan önceki âyetlerle, Allah (celle celaluhu)'nun varlığı, birliği açıklandı, yaratmada O'nun kendi başına bulunduğu, kimsenin O'na ortak ve denk olmadığı bildirildi. İlâhî sevginin ölçü ve anlamına dokunuldu.

Aşağıdaki âyetlerle yerdeki nimetlerden söz ediliyor; bunlardan insan sağlığına zararlı olan, ruhî yapıyı tahrîp eden maddelerden kaçınılması ve herkesin kendine ait helâl ve temiz rızıktan yemesi emrediliyor.

يَـٰٓاَيُّهَـا النَّـاسُ كُلُـوا مِمَّـا فِـى الْاَرْضِ حَـلَالًا طَيِّبًـا وَّلَا تَتَّبِعُـوا خُطُـوَاتِ
الشَّـيْطَانِ اِنَّـهُ لَكُـمْ عَـدُوٌّ مُبِيـنٌ ﴿١٦٨﴾ اِنَّمَـا يَاْمُرُكُـمْ بِالسُّـوءِ وَالْفَحْشَـاءِ وَاَنْ
تَقُولُـوا عَلَـى اللّٰهِ مَـا لَا تَعْلَمُـونَ ﴿١٦٩﴾

168- Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin; şeytanın adımlarına uymayın (ona adım uydurmayın). Çünkü o size apaçık bir düşmandır.

1 Buharî - Müslim - Ahmed bin Hanbel - Tirmizî - İbn Mâce: Âişe (radıyallahu anha)'dan.

169- O ancak size kötülüğü, hayâsızlığı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.

İNİŞ SEBEBİ

Sakîf, Huzaa ve Müdlec oğulları cahiliye devrinde doğan beşinci erkek deveyi, kulağını yarıp salıverirler, başlarına bir dert gelince veya yerine gelmesi arzulanan bir muradları olunca onun için putlara bir deve adayıp, onu da salıverirlerdi. Bir de koyun dişi doğururusa kendilerine, erkek doğururusa putlara tahsîs ederler ve bu üç türden yemeği kendilerine haram kılarlardı. Helâl ve haram kılma yetkisinin Allah (celle celaluhu)'ya ait olduğunu bilmezler ve bu yüzden kötü âdetleri üzerinde ısrarla dururlardı. İslâmiyet gelince bu âdetleri bir bir yıkmaya başladı ve yukarıdaki âyet onları bu gibi bâtıl inançlardan vazgeçirmek üzere indirildi.[1]

İLMİ YÖNÜ

كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا

"Yeryüzündeki şeylerden helâl ve temiz olarak yiyin."

Yeryüzündeki nimetlerin helâl ve temiz olanlarından yiyin; bu sınırı aşıp şeytanın adımlarına uymayın. Allah ancak sizin beden ve ruh sağlığınıza zarar getirmeyecek maddeleri helâl kılmıştır. Çünkü helâl, haram; temiz ve murdar biz insanlara nispetledir. Allah (celle celaluhu)'ya nispetle değildir. Nitekim insanlara nispetle mevcut nimetlerin dört kısma ayrıldığını görüyoruz:

a) Helâl nimetler,

b) Haram nimetler,

c) Temiz ve yararlı nimetler,

d) Murdar ve zararlı nimetler.

Helâl nimetler, başkasına ait olmayıp meşru' yoldan elde edilenidir. Kişinin kendi el emeği ve alın teriyle ticaret, ziraat ve sanattan elde ettiği bu cümledendir.

---

1 Lübabu't-te'vîl - Kurtubî - Alûsî: İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan.

Haram nimetler, ya başkasına ait olup meşru' olmayan yoldan elde edilenidir, ya da başkasına ait değildir, ama beden ve ruh afiyetine zararlıdır. Yetim malı, faiz, hırsızlık, kumar yoluyla elde edilen nimetlerle domuz eti, ölmüş hayvan eti, alkollü ve uyuşturucu maddeler bu cümledendir.

Temiz nimetler hem helâldir, hem de ölçülü kullanılırsa sağlığımıza zararlı değildir. Murdar nimetler, hem helâl değildir, hem de beden ve ruh sağlığımıza zararlıdır. Özellikle bazı gıda maddelerinin insan karakteri üzerinde de bir takım olumlu ve olumsuz tesirlerini unutmamak gerekir.

Konumuzla ilgili bilimsel açıklamayı daha çok En'am ve A'raf sûrelerinin tefsirinde yapacağımızdan burada üzerinde daha fazla durmaya lüzum görmedik.

İLGİLİ HADİSLER

Yukarıdaki âyet Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in meclisinde okununca sahabenin ileri gelenlerinden Vakkas oğlu Sa'd (radıyallahu anh) ayağa kalkarak Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e şöyle ricada bulundu:

-"Ya Rasûlallah! Allah'a duâ edin de beni duası kabul olunan bir adam kılsın."

Bunun üzerine Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona buyurdu ki:

-"Ya Sa'd! Yiyeceğini temiz ve helâl ölçü ve anlamda bulundur ki duası makbul bir kimse olasın. Muhammed'in canını kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, adam haram lokmayı midesine indirir de kırk gün (duası) kabul olunmaz. Hangi kulun eti (bedeni) haram, murdar ve faizden yeşerip gelişirse ateş ona daha lâyıktır."[1]

Kudsî Hadîs:

"Allah Teâlâ buyuruyor: Kullarıma bağışlayıp verdiğim her mal, onlar için (Çizdiğim sınırlar içinde) helâldir. Hem kullarımı Hanif (Hakk'a yönelik) olarak yarattım. Sonra şeytan gelip onları dinlerinden uzaklaştırdı ve sürükleyip götürdü. Ben de bu kez onlara helâl kıldığın (şeylerden bir kısmını) haram kıldım."[2]

1 İbn Kesîr: Hafız İbn Ebûbekir bin Murdeveyh'ten 2/203 - Ahmed: 3/ 321, 399.

2 Sahih-i Müslim/Cennet: 63- Ahmed: 4/162.

AHLAKİ YÖNÜ

Her haram lokma bir hakkın zayi olmasını; her murdar şey, ruh ya da beden sağlığının bozulmasını ve insan karakteri üzerinde olumsuz tesir yapmasını hazırlar. Midemize inen her helâl ve temiz lokma düşüncemizi berraklaştırır, kanımızı temizler, vicdanımızı geliştirir ve imânımıza güç kazandırır. O halde insan yaşadığı sürece bu iki ayrı lokma ile karşı karşıyadır. Hangisini seçerse ona göre bir imân ve ahlâk ölçüsüne erişir.

Hayatın canlılık kazanmasının, insanın ataletten kurtulmasının bir sebebi de içimizdeki ve dışımızdaki karşıt kuvvetlerin çarpışıp tartışması, sürtüşüp itişmesidir. İçimizde imân ve irfan ile şekillenmiş vicdanımızı melek destekler. Kötülüğe ve günaha eğik bir halde bulunan nefsimize ise, şeytan yardım eder. Haram ve murdara doğru akıp gitme hevesini taşıyan nefsimizi akıl, imân ve irâdemizin denetimine vermeyecek olursak, mutlaka o, şeytanla birleşip, onun olumsuz yönde etkileyen sinyallerine hedef olarak kötü arzularının yerine gelmesini sağlar. Böylece insanın şehevî duygusu hareket ve canlılık kazanır; o yüzden bir takım hakların çiğnenmesine, ahlâk ve faziletin çökmesine yol açar. Çünkü nefis bu vadide şeytana adım ve ayak uydurmuştur. Halbuki şeytan insana apaçık bir düşmandır; o ancak kötülük ve hayasızlığı emreder.

İTİKADİ YÖNÜ

وَاَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

"O size: Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."

Allah (celle celaluhu)'ya karşı bilmediğimiz şeyleri genellikle üç gruptatoplamamız mümkündür:

a) Allah (celle celaluhu)'nun zatı ve mahiyeti,

b) O'nun gayb alemindeki esrar ve hikmeti,

c) Helâl ve haram, murdar ve temiz şeyler hakkında kendi akıl ve mantığımıza göre hüküm vermemizin ruh ve karakterimiz üzerindeki olumsuz tesirleri.

Allah öncesiz ve sonsuz (ezelî ve ebedî)dir. Hiçbir şeye benzemez, hiçbir şey O'na denk ve eş olamaz. O; ilmiyle, kudretiyle, rahmet ve inâyetiyle varlık âlemini kuşattığı için, sonradan olma varlıkların O'nun zatını

ve mahiyetini bilmesine imkân yoktur. Diğer bir deyimle, sınırlı olan bir varlık, sınırsız olan bir varlığı ne bilgisiyle, ne idrak ve hafızasıyla kapsayıp kuşatamaz. Bizim aklımız da, bilgimiz de sınırlıdır. Ancak belli bir çizgiye kadar uzanabiliriz. O çizgiyi aşmaya kalktığımızda itikadı bir fırtınaya yakalanırız, gönül gemimiz alt-üst olur. Bununla beraber Allah (celle celaluhu)'nun zatı hakkında bilgi edinme arzusu insanın içinde hep mevcuttur. Şeytan haram lokmayla, murdar nesneyle açık kapı bulunca bu arzumuzu harekete geçirmek için sinyal gönderir, Bu sinyallerin tesirinden korunabilmemizin tek yolu, sağlam imân ve sonra da helâl ve temiz bir rızıka gerekli olmamızdır.

Allah (celle celaluhu)'nun varlık âleminde öyle esrar ve hikmetleri var ki, onları fiziksel ve matematiksel yollarla çözmeye, üzerindeki perdeyi kaldırmaya çalışmak bizi müsbet bir sonuca götürmez; üstelik şüphemizi artırır. Örneğin, cennet ve cehennemi, onlardaki nîmet ve azabı günümüzün gelişen ilmiyle, tekniğiyle anlamamız hiçbir zaman mümkün değildir. Çünkü bizim bilgi ve tekniğimiz dünyadaki şartlara ve mevcut kanunlara göredir. Halbuki esrar ve hikmetler alemindeki şartlar ve kanunlar çok değişik ve farklıdır. Meselâ, cennette güneş, bulut, yağmur, gece ve gündüz yoktur. İnsan toprağa intikal etmeden oradaki şartlar içinde yaşayamaz; kıyamet günündeki kalkışımız o âlemdeki şartlara ve kanunlara uygun biçimdeki bir bünye ile olacaktır. Ama ne var ki bütün bunları anlamak ve öğrenmek istiyoruz; kendimizi zorluyor, aklımızı ve mantığımızı harekete geçiriyoruz; emekliye emekliye gelip belli ve belirli bir sınırda takılıp kalıyoruz. Şeytan bu sınırda bizi ileriye doğru itmeye çalışıyor. Dönüş yapmamız en sıhhatli çaredir. Aksi halde şeytan önce şüphemizi artırmak, sonra yanlış hükümler vermemizi hazırlamak ve inkâra sapmamızı sağlamak ister.

Helâl ve haram, murdar ve temiz konusunda da aklımız ve deneylerimiz yeterli değildir. Örneğin, domuz etini batı ülkeleri yerler ve bunda bir sakınca görmezler. Halbuki bu hayvanın et ve yağının ruh ve karakter üzerinde de olumsuz tesirleri bulunduğu görülmüştür.

Kendi sınırlı ölçü ve tespitlerimize dayanarak "Allah neden bu hayvanın etini haram kılmıştır?" diyerek itirazda bulunmamız, Allah (celle celaluhu)'ya karşı bilmediğimiz şeyleri söylemek olur ki bu, hem büyük bir günahtır; yanlış bir itikat çerçevesine alınırsa küfürdür; hem de şeytanın bu konudaki vesvese sinyallerine alet olmaktır.

Gerçi son yıllarda bu konuda ilmî araştırmalar hızlanmış ve bazı ipuçları tespit edilmiştir. Yeri gelince gerekli açıklama yapılacaktır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Allah, insanlar için yararlı ve zararlı şeyleri özetledikten, ömür sermayesinin helâl ve temiz nîmetlerle değerlendirilmesini hatırlattıktan; bu konularda da şeytana ayak uydurmanın üzücü bir kötülüğe ve sonuca götüreceğinden söz ettikten sonra insanları, özellikle inkâr ve inadında direnip aklını ve vicdanını harekete geçirmeyenleri Kur'ân'a uymaya çağırmış, atalarının yanlış yolda hayatlarını berbat ettiklerini belirterek hakikate karşı dilsiz, sağır ve kör kalmamalarını önermiştir.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ
آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي
يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۚ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

170- Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denilince, "hayır biz baba ve dedelerimizi üzerinde bulduğumuz şeye uyarız" derler. Ya baba ve dedeleri bir şey akledememiş ve doğru yolu bulamamışlarsa?

171- İnkâra sapıp küfür üzere kalanların durumu, bağırıp çağırmaktan başka bir şey işitmeyen (ve tıpkı davarlara seslenen çoban) gibidir. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler; bu yüzden akledip anlayamazlar.

İNİŞ SEBEBİ

Bu âyetler puta tapanlar ve bilhassa Yahudilerden bir topluluk hakkında inmiştir. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz onları İslâm'a davet ettiğinde, "Hayır, biz babalarımızın üzerinde bulunduğu şeye uyarız" dediler. Bu körü körüne bağlanmak, geçmişin bilgisizlik perdesi altında kalmak onlar için çok kötü sonuçlar doğurdu. Allah onların bu şuursuzca sözlerine karşılık onları sağırlık, dilsizlik ve körlükle vasıflandırdı.[1]

1 Tefsîr-i İbn Kesîr - İbn Cerir - Lübabu't-te'vil.

Eğitimin Gereği

İslâm eğitimle başlamış ve onunla gelişmiştir. Hazreti Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz aynı zamanda büyük bir eğitimci, hurafe ve kötü âdetleri yıkan eşsiz bir inkılapçı idi. Yukarıdaki âyetlerle insanları bir takım uyuşturucu hurafe ve yanlış inançlardan kurtarmanın gereğine işaret ediliyor; geçmişin verimsiz, eskimiş kötü ve zararlı gelenek ve inançlarına saplanıp kalmanın insanı sağır, dilsiz ve kör durumuna düşüreceği haber veriliyor. Gerçekte geleceğin büyükleri, bugünün küçükleri sayılan çocukları ciddi, doğru, yararlı ve geliştirici bir eğitim süzgecinden geçirmemiz, onların körpe kalbine ve dimağına hakkın varlığını ve sevgisini işlememiz Allah (celle celaluhu)'nun değişmeyen bir emri ve sağlam karakterli bir neslin devamını sağlamanın gerçek yolu ve metodudur.

Fıkıh - İctihad

قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَآ اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا

"Hayır, biz baba ve dedelerimizi üzerinde bulduğumuz şeye uyarız, derler."

Gerek peygamberlere gerekse onların getirdiği esas ve prensipler üzerinde ilmî yeteneğini kullanan büyük ilim adamlarına uyarken, sağırlar, dilsizler ve körler gibi şuursuzca bağlanıp kalmamak; Allah (celle celaluhu)'nun insana en büyük lûtuflarından biri olan aklı harekete geçirmek, zekâ ve yeteneği kullanmak suretiyle o şeylerin yararlarını ve hikmetlerini araştırmak gerekir. Zira bilerek, anlayarak inanmak çok daha köklü ve kalıcı olur. O bakımdan tevhîd akidesi konusunda taklidin sıhatli olmadığı söylenmiştir. Nitekim aşağıda bu hususu biraz daha açıklıyoruz.

İTİKADİ YÖNÜ

Bu âyetlerle, önce Arapların katı bir bilgisizlik ve inat içinde bulundukları, her yeniliğin karşısına koyu bir taassupla çıktıkları ve atalarından ne görmüş ve işitmişlerse körü körüne ona bağlanıp kaldıkları; hakkı araştırıcı olmadıkları bildiriliyor. Sonra ölçüsüz ve anlamsız bir taklîde kurban oldukları, bu yüzden her geçen gün haktan uzaklaştıkları hatırlatılıyor. Çünkü her konuda atalara uymak, geçmişin iyi ve kötü, yaraflı ve zararlı inanç ve âdetine bağlanıp kalmak; geleceğin mutluluk va'deden ve hakkı yansıtan gerçeklerine karşı hareketsizliği, ya da onları reddetmeği öğütler.

Peygamberlerin getirdiği hakikatler ise, bu kaidenin dışındadır. Çünkü Allah'ı sıfatlarıyla bilmenin ve O'na karşı kulluk görevini yerine getirmenin ölçü ve anlamı ancak Peygamber'in bildirdiği esas ve prensiplerle gerçekleşebilir. İnsan aklı bunu tamamen anlayıp kavramaya, kurallarını tespite yeterli değildir. O halde dinî inançlarda ve ibâdet hususlarında atalarımıza değil, gönderilen son peygambere uymamız gereklidir. Ancak ne var ki, Peygambere de uyarken. Onun getirdiği esaslar ve prensipleri kabul ederken az yukarıda belirttiğimiz gibi, aklımızı kullanmamız, vicdanımızın sesini duyarak bağlanmamız şarttır. Böylece kendimizi körü-körüne taklîdden kurtarmış oluruz ve imânımızı tahkika eriştirmiş bulunuruz. Dindarlığın en güzeli ve en sağlamı da budur.

Kitap Ehlinden olan Yahudi ve Hristiyanlara en son inen ve tekâmül edegelen dinlerin en son halkası olan İslamiyet'e ve o dinin kitabı Kur'ân'a uymalarının akıl ve vicdan gereği olduğu bildirilirken, insan aklına ve vicdanına bilhassa bu önemli konuda geniş yer veriliyor. Atalarının koyu bir bilgisizlik ve aşırı bir taassup, aynı zamanda körükörüne bir taklîd yüzünden akıllarını ve anlayışlarını kullanamadıklarından hakikati bulamadıkları, Hakk'a kavuşamadıkları bilhassa belirtiliyor. Halbuki akıl denilen ilâhî nîmet insana hakikati arayıp bulmak için verilmiştir. Bu yolda kullanılmayan ve taassubun kurbanı olan akıl yaratıldığı gayenin dışına itilmiş olur. Böylece insan sadece çobanın sürmesiyle hareket eden, onun bağırıp çağırmasıyla duran ve daha çok çobanın irâdesine bağlı kalan bir sürü koyundan farksız sayılır. Bu duruma kendini düşürenler gayet tabii Hakk'ın sesini işitmeyen, delilleri ve âyetleri görmeyen, sorulanı dosdoğru cevaplandıramayan sağırlar, dilsizler ve körlerdir.

İmam Kurtubî bu konuda diyor ki:

"Ataları bâtılda taklîd etmek yerilmiştir. Çünkü böyle bir taklîd küfür ve günahla ilgilidir. Hakkı taklîd ise yerilmemiştir. Çünkü "Eğer bilmiyorsanız ilim ehline sorun" emri bu kapıyı açık tutmuştur. Ancak çoğu ilim adamlarımıza göre itikatta taklîd doğru değildir. Çünkü her mü'mine tevhid konusunu okuyup öğrenmek farzdır. Dinî hükümlerde ise Allah (celle celaluhu)'nun kitabından ve Peygamber'in sünnetinden bunları çıkaracak bilgiye sahip değilse, o takdirde çıkarabilen müctehitleri, ilim adamlarını taklid etmesi vacib olur."

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Allah, yukarıda geçen âyetlerle kendisinden başkasını ilâh kabul edenlerin veya başkasını kendisine denk tutanların durumunu açıkladıktan sonra kullarından yana helâl ve mübah kıldığı şeylerde yarar; haram, murdar ve mekruh saydığı şeylerde zarar bulunduğuna dikkatleri çekerek yeryüzündeki nimetlerin temiz ve helâl olanından yemelerini önerdi. Sonra da atalarını körükörüne taklîd eden inkarcıların bu kötü tutum ve davranışını kınadı ve onların bu acıklı halini çobanla sürü arasındaki bağırıp haykırmaya benzeterek sürünün kendi irâdesinde hareket etmediğini sadece çobanın bağırıp çağırmasıyla bir şeyler yaptığını, kendilerini idare edecek akıllarının bulunmadığını misal olarak gösterdi.

Aşağıda mealini verdiğimi 172-173. âyetlerle bu kez mü'minlere hitap ederek, doğru yolu bulmada, ilâhî beyânları anlayıp kavramada herkesten daha lâyık bulunduklarına işarette bulunuyor; sonra da yeryüzündeki nîmetlerin ancak temiz ve helâl olanından yemelerini ve buna karşılık gönülden Allah (celle celaluhu)'ya şükrederek O'nun mülkünde, O'nun nimetini yine O'nun huzurunda ve denetimi altında O'nun emrine ve tavsiyelerine uygun ölçü ve biçimde kullanmalarını, söz ve davranışlarıyla ortaya koymalarını hatırlatıyor.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ۚ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

172- Ey imân edenler! Sizi rızıklandırdığımız şeylerin iyi ve temiz olanından yeyin. Eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin.

173- O, ancak size ölüyü (ölü hayvan etini), kanı, domuz etini; bir de Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvanı haram kılmıştır. Ama (açlıktan) darda kalana (başkasının hakkına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak şartıyla) günah yoktur. Şüphesiz ki, Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

İLGİLİ HADİSLER

"Şüphesiz ki, Allah güzel ve temizdir ve ancak güzel ve temiz şeyi kabul eder. Allah peygamberlere emrettiğini mü'minlere de emretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyin; güzel ve yararlı amelde bulunun. Ve ey mü'minler! Siz de size rızık olarak verdiğimizin temiz ve helâl olanlarından yiyin."

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz devamla buyurdu ki:

"Adam saç sakalı karışık tozlu bir vaziyette yolculuğunu uzatır da elini göğe kaldırıp: Ya Rabbî! Ya Rabbî! der; halbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır; haramla gıdalanmıştır, artık onun duası nerede ve nasıl kabul olur?!"[1]

"Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir."[2]

"Bize iki ölü (hayvan) ve iki kan helâl kılınmıştır: Balık ve çekirge; ciğer ve dalak."[3]

Büyük sahabi Selmân Farisî (radıyallahu anh) diyor ki:

Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'den (Mecusîlerin hazırladığı) yağ ve peynirden, bir de yaban eşeğinden sorulduğunda şöyle buyurdu:

"Helâl, Allah'ın kendi kitabında helâl kıldığı şeylerdir; haram Allah'ın kendi kitabında haram kıldığı şeylerdir. Bu konuda söz etmediği şeyler ise, bağışladığı (af kapsamına soktuğu) şeylerdir (onları mübah saymıştır)."[4]

Beden Ve Rûh Sağlığımız

172. Âyetle, inanmışlara, kendilerine ait rızıklardan da ancak iyi ve temiz olanlarını yemeleri emredilmiştir. Bu emir, hayatı korumak için günlük protein ve kalori ihtiyacı nispetinde yemekle ilgiliyse vücut içindir.

---

1 Müslim/Zekât: 65- Tirmizî/Tefsîr: 2/36, Edeb: 41- Darimî/Rikak: 9- Ahmed: 2/328.

2 Ebû Dâvud/Taharet: 41- Tirmizî/Taharet: 52- Nesâî/Taharet: 46, Sayd: 35, Miyah: 4- İbn Mâce/Taharet: 38, Sayd: 18-Taberânî/Taharet: 12, Sayd: 12-Darimî/Vüdû': 53- Ahmed: 2/237, 361-3/373, '5/365.

3 İbn Mâce/Sayd: 9, Et'ime: 31- Ebû Dâvud/Et'ime: 34- Taberânî/Sıfetü'n-Nebî: 30- Ahmed: 2/97

4 Tirmizî/Libas: 6- İbn Mace/Et'ime: 60.

Misafirle birlikte oturup yemekle ilgiliyse sünnete yakın bir anlam taşır.

Bu ikisinin dışındaki hallerde yemekle ilgiliyse mübahlık ifâde eder. Her üç durumda da sağlığımızın korunmasına işaret edilmektedir. Çünkü insan, iyi, güzel ve temiz yaratılmıştır. Bedenine yerleşen ruh, Allah (celle celaluhu)'dan geldiği için daima iyiye, güzele, temize ve helâle eğiktir. Melekler de böyledir. Bu nedenle murdar ve zararlı, haram ve şüpheli şeylerden yememiz sağlığımızı bozacağı gibi, bunların çoğu ruhumuzu da kirletip paslandırır. Meleklerin bize yaklaşmasına engel olur.

Varlık âleminde her canlı, yaratılışındaki özelliğe göre gıdalanır. Koyuna et, yağ ve yumurta gibi proteinli gıda maddeleri yedirirsek, bundan son derece rahatsız olur. Aslana ot verecek olursak dönüp bakmaz. Hiçbir canlıya sunulmayan çok çeşitli ve zengin nîmet sofrası insanlara sunulmuştur. Ama bu kadar bol çeşit ve zenginlik içinde her şeyin kapısı ardına kadar ona da açılmamış; beden ve ruh yapısına, aile ve topluma zarar verecek şeylerden menedilmiştir. Çünkü insan en şerefli ve en mükemmel canlı olarak yaratıldığından ona en temiz ve yararlı gıda maddeleri helâl ve mübah kılınmıştır. Hem ona sunulan yiyecek maddeleri onun yaratılışındaki özelliğine denktir. Kur'ân ona "Ahsen-i Takvîm" (En güzel biçim) sözünü yakıştırırken Helâl-Tayyib anlamında rızkını kendisine helâl ve temiz bir kanaldan elde etmesini öğütler. O halde insan hem yaratılışındaki en güzel biçime, hem de ruhundaki yüceliğe ve kendisine sunulan bol ve o nispette zengin çeşitli nimetlere karşı sabah akşam şükretmeli, günlük hayatının her safha ve döneminde Allah'ı üstün bir sevgi ve saygıyla hatırlamalı değil midir?

"Eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin." cümlesi işte bunu ifade eder.

İLMİ YÖNÜ

Yukarıdaki âyetlerle birçok haramlar arasından önemli dört madde üzerinde durulmuştur. Çünkü bunlar daha çok o devirde Arapların üzerinde ısrarla durup helâl saydıkları maddeler olmakla beraber, günümüzde de bunları murdar ve zararlı saymayarak yararlanmaya çalışanlar eksik değildir. Özellikle Hristiyan milletler, bu dört maddeyi yemekte bir sakınca görmemektedirler. Gerçi ilim adamları bunların zararları üzerinde durmuştur. Ama kilise karşı çıkmayınca buna aldırış eden olmamıştır.

Bilindiği gibi Tevrat ve İncil'de helâl ve haram üzerinde detaylı yazılı belgeler bulunmamaktadır. Zamanla değiştirile değiştirile aslından uzaklaştırılıp insanların zevk ve arzusuna göre bir şekil almıştır. Kur'ân-ı Kerîm her türlü beşeri müdahaleden korunduğundan ve tek kelime ve harfi bile değiştirilmediğinden ilâhî ahkâmı olduğu gibi yansıtmakta ve böylece insan için yararlı ve zararlı maddeleri belirlemektedir. Şimdi sözü edilen dört maddenin haram sayılmasının hikmeti üzerinde duralım:

1. Ölü Hayvan Eti

Ölmüş bir hayvanın eti insan sağlığına zararlıdır. Normal şekilde boğazlama ameliyesi yapılmadığından vücuttaki kan dışarı akmamış oluyor. Kan ise kısa zamanda kokuşan bir maddedir. Kokuşunca da birtakım zararlı bakterilerin süratle oluşmasını sağlar. Kokuşan bir maddede oluşan bakteriler toksin denen zehirler meydana getirirler; bunlar içinde bulunduğu ortama atılır ve orada toksik bulaştırma yapar. Kanın, kokuşması kısa zamanda ete tesir eder, aynı ortam ette de oluşur.

Denilebilir ki, ölü bir hayvanın, bir hastalıktan değil de, bir süsme, yuvarlanma, yüksekten düşme, ya da ağır yaralanma sonucu ölmüş olması ve kanı kokuşmadan yenilmesi ne zarar verir? Buna şu cevabı verebiliriz: Önce Allah bunu haram kıldığı için artık bir yararı ve zararı var mıdır? diye üzerinde şüpheyle durmak doğru değildir. Sonra bir şeyin azına, hafifine cevaz verildiği takdirde onun çoğunun ve ağırının önüne geçmek mümkün değildir. Bir kaşık şarap da pek zarar vermez. Ama buna cevaz verildiği takdirde şarabı haram kılmanın anlamı kalmaz. Bir de insanları haram ve murdar şeyleri alıp satmaktan, yeyip yedirmekten daha çok din korur, Allah korkusu engel olur. Bu konuda gelişen vicdan ilâhî bekçilik görevini yerine getirir.

2. Kan

Kan, yukarıda belirttiğimiz gibi çok çabuk kokuşan bir sıvıdır. Özellikle İslâm'ın haram saydığı kan, akıtılmış olanıdır. Yani hayvan boğazlandıktan sonra dışarıya akıtılan kan haram, içinde kalan ve artık dışarı çıkmayan kan helâldir. Hayvanın İslâmî biçimde boğazlanmasından sonra haliyle et ve damarlarda az da olsa kan kalır. Bulunduğu ortam içinde belirsiz hale gelip zararlı olmaktan çıkar.

3. Domuz Eti

İlmî araştırmalar, laboratuvar çalışmaları domuz etinin insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaptığını tespit etmiştir. Bunları birkaç madde halinde sıralayabiliriz:

a) Domuz eti ruh ve karakter üzerinde olumsuz yönde etki yapar.

Daha çok günlük protein ihtiyacını bu etten karşılayan kimselerde kıskançlık ve gayret duyguları dumura uğrar. İbn Haldun birçok kabileler üzerinde yapmış olduğu ciddi araştırmalarında hayvanî etlerin ruh ve karakter üzerindeki tesirlerini çok açık ve belirgin gördüğünü kaydetmiştir. Bugün bu etin Batı ülkelerinde yaşayan insanlar üzerindeki olumsuz yöndeki etkilerini bilmekteyiz.

b) Vücuttaki (E) vitaminini tahrip ettiği ve bu yüzden hormonlara tesiri ve cinsî kudretin azalmasına yol açtığı görülmüştür. Özellikle domuz yağının bu hususta ki tahribatı daha fazladır, diyenler her geçen gün artmaktadır.

c) Domuz yağı, diğer hayvansal yağlara oranla daha ağır olduğundan fazla miktarda ve devamlı yenince kolesterolün damar kenarlarında birikmesine yol açtığı anlaşılmış, diğer yağlarda ise bu zararın daha az nispette bulunduğu görülmüştür.

d) Domuz etinde meydana gelen trişin denilen kurtçukların zararlı ve öldürücü nitelikte olduğu, toksin salgı yaptığı bilinmektedir. Bu tür parazitler -20 derecede ancak ölebiliyor. Trişinlerin 2 ilâ 4 derecelerde ette 250 gün, -15 derecede 15 gün yaşadığı tespit edilmiştir.

Halbuki domuz etleri âdet olduğu gibi dondurucu depolarda -10 derecede bırakılmaktadır. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde bile sık sık ölüm olaylarına raslanmakta ve bir takım çareler araştırılmaktadır. Nitekim son yıllarda Amerika ve Kanada istatistiklerinden anlaşıldığına göre bu iki ülke halkının %18'i trişinoz hastalığından muzdariptir. Bu hastalık bilindiği gibi domuzun adalelerinde mevcut trişinin faaliyetinden meydana gelir. Sözü edilen trişinin bir kere insan adalesinde yer aldıktan sonra bir daha antibiyotikler veya başka ilâçlarla tedavisi pek mümkün olmamaktadır.

Buna bir örnek verecek olursak, Kore Savaşı'nda kalp hastalığından ölen ve ortalama yaşları 22 olan 300 Amerikan askeri, yapılan otopsi mua-

yenesinde, hepsinin bol miktarda domuz eti ve yağı yedikleri; savaşın verdiği asabî gerginlik neticesi yağ yakma makanizmalarının bozulmasıyla öldükleri tesbit edilmiştir. Tabii, trişinlerin salgıladığı toksinleri de unutmamak gerek. Halbuki Japon askerlerinde bu tür ölüm onlara oranla %90 düşük idi. Çünkü Japon askerleri daha çok balık ve pirinçle besleniyorlardı.

Bütün bu olumsuz yönde tesir edici sebepleri bir tarafa bırakacak olursak biz mü'minlere göre, ister sözü edilen olumsuz etkileri olsun, ister olmasın, değil mi ki Allah domuz etini haram kılmıştır; o takdirde mutlaka zararlıdır ve kaçınmamız gerekmektedir.

4. **Allah'tan Başkası Adına Boğazlanan Hayvan**

Allah (celle celaluhu)'nun insanların yararlanması için yaratıp lütfettiği hayvanlardan eti yenenleri avladığımız, ya da boğazladığımız zaman, onu bizim elimize ve istifademize veren Yüce Kudreti hatırlayarak "Bismillah" (Allah adıyla) dememiz kadar tabii ne olabilir? O'nun verdiği nîmete el uzatırken O'nun adını anmak, kadirbilirliğin, nezaket ve terbiyenin gereği değil midir? Ciğerimizi kirleten bir sigaraya, dudaklarımızı burkan acı bir kahveye teşekkürü bir nezaket sayarken, sayılmayacak kadar çeşitli nimetlerini önümüze seren ve bünyemizin temel taşını teşkil eden hayvansal ete, boğazlamak üzere elimizi uzatırken Bismillah dememiz küçümsenecek bir davranış mıdır?

Bunun için Fikir Adamı Halil Cibran, Nebî adlı eserinde bu konuya dokunarak diyor ki: "Bir hayvanı boğazlarken için için ona de ki: "Seni benim elime sunan Kudret, bir gün beni de daha kudretli ellere teslim edecektir."

Tevrat ve İncil'de bu mevzu:

Yahudi ve Hristiyanların, Allah'ın haram kıldığı şeylerden yemeleri ve bunda bir sakınca görmemeleri, dinlerinin verdiği bir cevaz değildir. Çünkü ne Tevrat, ne de İncil'de bunların helâl olduğuna ait bir kayıt yoktur. Üstelik Matta İncili: 26/26 bölümünde şarabın İsâ (aleyhisselam) tarafından yasaklandığı yazılıdır. Domuz hakkında ise şu kayıtlara raslamaktayız: "Ve İsâ onlara derhal izin vermekle temiz olmayan ruhlar çıkıp domuzlara girdiler." Markos, Bab 3/13'de gayet açık bir anlatım içinde domuzlara temiz ruhların değil, kabirlerden çıkan kötü ruhların girdiğini bildirmekte ve domuz hakkında az da olsa bir bilgi vermektedir. Kitab-ı Mukaddes'in

son baskılarında her nedense bu cümle değiştirilmiş, ayrı bir anlatım kalıbına sokulmuştur. Ama eski harflerle basılan nüshalarda belirttiğimiz cümleye her zaman rastlamak mümkün.

AHLAKİ YÖNÜ

İnsanın yaratılışındaki azizlik ve ruhundaki mükemmellik başka bir yaratıkla kıyas edilmeyecek bir özellik ve anlam taşır. Rûh melek sıfatında; nefs ve beden diğer canlılara yakın bir nitelik taşır. İnsana, bu azizliğine ve kendinden üst ve ait tabakadaki varlıkların sıfat ve niteliğini birleştirip taşımasına uygun ölçü ve değerde nice nimetler sunulmuştur. Onlardan yararlanırken ruhun yüceliğini zedeleyecek, beden sağlığını bozacak nesnelerden şiddetle kaçınmamız gerekir. Bu bakımdan insanı kendi kudret eliyle yaradan Allah onun bu mükemmelliğine, şeref ve azizliğine uygun olmayan maddeleri haram, uygun ve yararlı olanlarını helâl kılmıştır. Onun içindir ki, helâl lokma, duâ ve ibâdetin Allah (celle celaluhu)'ya yükselip kabul olunmasını sağlar. Ruhun paslanmasını, vicdanın silik hale gelmesini önler. Haram lokma bunun tam aksine sebep olur. Nitekim Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz:

"Ey insanlar! Şüphesiz ki Allah güzeldir, temizdir; ancak güzel ve temiz olanı kabul eder."[1] buyurmuştur.

Bu bakımdan helâl lokma vicdana serinlik, ruha rahatlık, kalpe güç ve esenlik verir. Toplum bünyesinde haksızlığa, sürtüşüp itişmeye kapı açmaz. Herkes canından ve malından endişe duymayıp güven içinde yaşar. Haram lokma, haksızlığa yolaçar, güveni sarsar, toplum yapısında huzursuzluk doğurur.

FIKHÎ YÖNÜ

Ümmetin âlimleri, ölmüş hayvan etinin haram olduğunda birleşmiş, görüş birliğine varmışlardır. Ancak bu genel kaideden İslâm Şeriatı balıkla çekirgeyi ayırmıştır. Çünkü Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz: **"Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir."** buyurmuştur.[2]

Çekirge konusunda İbn Ebî Evfâ (radıyallahu anh)'dan yapılan sahih rivayete göre, şu husus nakledilmektedir: "Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem)

1 Tirmizî/Tefsîr: 2/36, Edeb: 41- Darimî/Rıkak: 9- Ahmed: 2/328.

2 Tirmizî/Taharet: 52- Ebû Dâvud/Taharet: 41- Nesâî/Taharet: 46.

Efendimiz'le birlikte yedi, ya da altı kutsal savaşa katıldık; onunla beraber bulunduğum günlerde açlığımızı gidermek için çekirge yedik. Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bizi bundan alıkoymadı."[1]

Bilindiği gibi balık boğazlanmaz. Ancak ölüp de su üstüne çıkan balık, İmam Mâlik ile İmam Şafii'ye göre yenir. İmam Ebû Hanîfe ve arkadaşları bunu mekruh saymışlardır. Çekirge konusunda da imamların içtihatları farklı olmuştur: İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfii'ye göre dirisi de, ölüsü de yenir. İmam Mâlik e göre ölüsü yenmez. Dirisi ise başı koparıldıktan ve ateşte pişirildikten sonra yenir.

Kanın haram olduğunda imamların görüş birliği bilinmekle beraber, bazı hususlarında farklı ictihadda bulundukları tespit edilmiştir. Kanın haram ve necis (murdar) olduğunda da ittifakı vardır. Bu nedenle kan yenmez, haramdır. İmam Şâfii'ye göre, ister akıtılmış olsun, ister olmasın kan mutlaka haramdır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, balığın kanı haram değildir. Boğazlandıktan sonra etin içinde kalan kan da böyledir. Nitekim Hazreti Âişe validemiz (radıyallahu anha) "Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında eti tencereye koyup pişirirken içindeki kandan dolayı suyu iyice sararırdı, biz de ondan yerdik; Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buna engel olmazdı" diyor.[2]

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

Domuzun bütün parçalarıyla birlikte haram olduğunda bu ümmetin âlimleri ittifak etmiştir. Allah (celle celaluhu)'nun bu hayvanın yalnız etinden söz etmesi, daha çok yararlanılan kısmı olduğu içindir. Domuzun necis (murdar) olduğu hakkında da ilim adamlarının çoğunun görüş birliği vardır. İmam Mâlik'e göre domuz murdar değildir, ancak eti haramdır, yenilmez. Dokunduğu yeri necis yapmaz. Diğer bütün hayvanlar da bu İmam'a göre böyledir, yani necis sayılmazlar. Bu konuda hayvanların temiz sayılmasının sebebi, hayattır. İmam Şafiî domuzun yaladığı yerin bir defa olsun yıkanması gerekir, demiştir. Üç defa yıkanması daha uygun olur.

وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ

1 Sahîh-i Buharî - Müslim: İbn Ebî Evfâ'dan

2 Tefsîr-i Kurtubî: c. 2/212

Allah (celle celaluhu)'dan başkası için boğazlanan hayvandan maksat, bazı ilim adamlarına göre puta tapanların boğazladıklarıdır. O nedenle onlara göre Hristiyanların Mesîh adına boğazladığı hayvan yenilir, haram değildir. Nitekim buna Ata', Mekhûl, el-Hasen, Şa'bî ve Saîd bin Müseyyeb cevaz vermişlerdir. Çünkü Cenâb-ı Allah Kitap ehlinin boğazladığı hayvanların helâl olduğunu, genel bir anlatım ve deyimle açıklamıştır.[1]

فَمَنِ اضْطُرَّ

Muztar durum (çaresiz kalıp yapmak zorunda bulunma hali), geniş açıklama isteyen bir mesele olmakla beraber âyette bunun sınırlan belirlenip özetlenmiştir: Bir kimse Allah (celle celaluhu)'nun haram kıldığı şeylerden birini, açlık sebebiyle ölmekten korktuğu ve bunu açlığını giderip ölmeyecek kadar yemek zorunda kaldığı için yerse, şu iki şartla caizdir: Nefsinin fazla yeme, başkasının hakkına tecavüz etme istek ve arzusuna uymamak; ihtiyaç oranını aşmamak… Bu bakımdan açlıktan ölüm derecesine varan kimse, bulduğu haram şeyden canını kurtaracak kadar yemez de bu yüzden ölürse, intihar ölçüsünde bir anlam ve hüküm taşıdığı için cehenneme girer. Çünkü yaşama hakkı muhteremdir ve korunması gereklidir.

Görülüyor ki âyette zaruret sınırlanmış, şahısların arzusuna bırakrlmamıştır. Sahîh-i Buharî'de de Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in, zaruret miktarını soran sahabeye yukarıda belirtilen şartlar çerçevesi içinde sınırlanmış bir ölçü verdiği belirtilmiştir. İslâm Hukuku'nda "Zaruretler kendi miktarıyla takdîr olunur." kaidesi konumuzu oluşturan âyetten istidlal edilmiştir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Kaçınılmaz bir nedenle mübah olan bir şey ancak zaruret miktannca mübah olur. Fazlası mübah değildir. Çünkü haramı mübah kılan cevaz illeti, zarureti aşmakla kalkmış oluyor; bu bakımdan fazlası zarûretsiz alınmış ölçüsüne giriyor. Buna bir örnek verelim: Soğuktan donmak üzere bulunan bir kimse, tehlikeyi atlatacak miktarda başkasına ait odun ve yakıttan -ileride bedelini ödemek niyetiyle- kullanabilir; fazlası ise haramdır.

O halde "Başkasının hakkına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak şartıyla" denilince, bundan, açlıktan ölmek üzere bulunan kimse

1 Hanefî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre, o da haramdır, yenilmez. Ancak Mesîh adına değil de normal şekilde kestikleri yenilir.

başkasına ait bir yiyeceğe ancak bedelini veya mislini ödemek niyetiyle el uzatır da ölmeyecek kadar yerse, bu mübah sayılır, hükmü anlaşılmaktadır.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Allah, yukarıdaki âyetlerle temiz şeylerin yenilmesinin mübah olduğunu bildirdikten; insan sağlığına zararlı, ruh ve karakteri olumsuz yönde etkileyen murdar şeyleri açıkladıktan; diğer milletlerin bu ölçü ve sınırın dışına taşıp kendi arzu ve anlayışlarına göre nimetlerden yararlandıklarını yererek asıl uyulması gereken doğru yolu belirttikten sonra, aşağıdaki âyetlerle Kitap ehlinin (Yahudi ve Hristiyan) bu gibi aşırılıkla kalmayıp Tevrat ve İncil'deki bazı hakikatleri gizlediklerini, son peygamber Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'le ilgili belgeleri ya kısmen, ya da tamamen değiştirip karşılığında önemsiz bir değer aldıklarını ve bu yüzden kitapta ayrılığa düşmekle derin bir çıkmaza düştüklerini haber veriyor. Müslümanların böyle bir çıkmaza düşmemelerini dolaylı yoldan hatırlatarak uyarıda bulunuyor.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۙ أُولَٰئِكَ
مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ ۚ وَلَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۚ
فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّ الَّذِينَ
اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

174- Şüphesiz ki, Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip onu az bir değere değiştirenler yok mu, işte onlar karınlarında ateşten başka bir şey yemezler. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz, onları temize çıkarmaz (ayıp ve günahlardan temizlemez); onlara elem verici bir azap vardır.

175- İşte onlardır ki doğru yolun karşılığında sapıklığı, günahlardan arınıp temizlenme yerine azabı satın almışlardır. Bunlar ateşe karşı ne de sabırlıdırlar!

176- Bu azap, Allah'ın Kitabını hak olarak indirmesindendir. Kitap

hakkında ayrılığa düşenler, elbetteki uzak bir ayrılık (derin bir çıkmaz) içindedirler.

İNİŞ SEBEBİ

Yahudi bilginleri, peygamberler zincirinin son halkası Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile ilgili Tevrat'taki belgeleri ve bu belgelerde anlamını bulan sıfatlarını, dinî liderlik ellerinden çıkmasın diye gizlediler. Ayrıca Yahudiler kendi milletlerinden bir Peygamber'in geleceğini bekliyorlardı. Yahudi olmayan Mekke'nin Kureyş kabilesinin Haşimoğullarından bir zatın peygamber olarak gönderildiğini duyunca, tavırlarını değiştirdiler. Tevrat'ta karışık bir durum meydana getirdiler ve inkâra saptılar. Bile bile hakka karşı gelip doğru yola girmediler. Doğru yolun karşılığında (onu inkâr etmek pahasına) sapıklığı, günahlardan arınma, temizlenme yerine azabı satın aldılar. Yukarıdaki âyetler Yahudilerin ve o anlayış ve iddiada bulunanların yanlış yolda olduklarını açıklar ve hakikati yansıtır ölçüde indi.

Mekke putperestleri de Kur'ân hakkında derin bir çıkmaza düşüp kimi bu "sihirdir", kimi "önce gelip geçenlerin uydurmalarıdır", kimi de "şiirdir" dedi. Allah onların şaşkınlık ve ölçüsüzlük içinde ne dediklerini bilmediklerini hatırlatarak hakikati bildirdi.[1]

İTİKADÎ VE AHLAKİ YÖNÜ

Âyetin iniş sebebi bir özellik anlatımı içinde de olsa Allah (celle celaluhu)'nun Kitabındaki hükümleri değiştirenleri, hakikatleri gizleyenleri; İslam'ı, günün gayri İslâmî sistemine uydurmaya çalışanları ve bu açıdan İslâm'ın başlı başına bir sistem, bir hayat dini olmadığını, gelişen şartlara cevap verecek güçte bulunmadığını iddia edenleri de taşıdığı hükmün kapsamına almaktadır. İmam Kurtubî bu hususta şöyle diyor:

"Âyet iniş sebebiyle geçmiş bir olaydan haber verse bile, hakkı bazı çıkarları uğruna gizleyen Müslümanları da kapsamına almaktadır."

Günümüzde Yahudi ve Hristiyanlardan fazla İslâmiyet'i ve bu dinin kitabı Kur'ân'ı bütünüyle anlayamayan Müslümanlardan bir kısmının kendi dinlerini günün şartlarına uydurma gayretleri çok düşündürücüdür.

1 Fazla bilgi için bak: Tefsîr-i Kebîr Mefatihül-Gayb, Tefsîr-i İbn Kesir. Tefsîr-i Kurtubî ve Tefsîr-i İbn Cerîr Taberî...

Âyetlerle, dikkatler bu hususa çekilmekte ve son dinin sâlikleri uyarılmaktadır. Dîn ilâhî olduğundan indiği ölçü ve anlamda korunması gerekir. Aksi halde ilâhî olma özellik ve vasfını kaybeder ve daha önceki dinlerin aslından uzaklaşıp yozlaştığı gibi yozlaşır da aslını kaybeder. Ne var ki, son dini kıyamete kadar koruma işini Cenâb-ı Hak kendi üzerine almış, kullarına bırakmamıştır. Hristiyanların sadece günah çıkarma yöntemleri, ibâdet şekilleri, faizi mübah görmeleri, domuz eti yemeleri ve alkollü maddeleri helâl sayıp bununla ibâdetlerine renk katmaları, İsâ Peygamber'in getirdiği hak dinin zamanla ne hale getirildiğini, aslından nasıl uzaklaştırıldığını, günün şartlarına uydurulmaya çalışıldığını göstermeye yeter. Ancak Hristiyanlıkla İslâmiyet arasında büyük farklar vardır. Hristiyanlık İsrailoğulları'na gönderilmiş bir dindir. Aşırı derecede maddeye önem veren Yahudiler'in bir yüzünü âhirete döndürmek için ruhî yapısı çok kuvetli olan İsâ Peygamber'in onlarla çok çetin mücadeleleri olmuştur. Demek istiyoruz ki, gerek Musevilik, gerek İsevilik bütün milletlere gönderilmiş birer evrensel din değildir. Bu özellik ancak İslâmiyet'te mevcuttur. Çünkü son din vasfını taşıyan İslâmiyet kıyamete kadar evrensel bir anlam taşıyarak devam edecektir. Gelişen sosyal yapıya, yükselen ilim ve kültüre yön verecek ve medeniyetlerin önünde yürüyüp gidecek bir kudrettedir.

Bu nedenle İslâm dini günümüze kadar ilâhî vasfını hiç fire vermeden koruduğu için, dün olduğu gibi bugün de o bir bütündür, bölünmeyi kabul etmez. Allah'ın Peygamber'ine, insanlıktan yana indirdiği esas ve prensiplere dokunmaya, onları değiştirmeye hiç kimsenin hakkı yoktur. Müctehit imamlar bile bu açık beyânlar (nüsus) üzerinde ictihadda bulunamamışlardır.

"Mevrid-i nassda içtihada mesağ yoktur." manâsındaki Mecelle'nin genel hukukî kaidesi bu hakikati yansıtır. O halde dinin esaslarını, nasslarını değiştirmek hem itikadsızlığa, hem de ahlâksızlığa delâlet eder. Hakkında nass bulunmayan meseleler, konular üzerinde ise rastgele sıradan kimseler değil, İslâmî ilimler üzerinde ciddi tahsîl görmüş, Kur'ân ve Hadîs ilimlerini ve dilini, bu dilin gramerini, terimlerini yeteri kadar bilen ve içtihat seviyesine erişen güçlü âlimler konuşabilir. Aksi halde herkesin aklî kavrayışına, mantık ve bilgisine göre birtakım dinler ortaya çıkmış olur.

Bunun cevabını yine Kur'ân vermektedir;

وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِى الْكِتَابِ لَفِى شِقَاقٍ بَعِيدٍ ع

"Kitap hakkında ayrılığa düşenler, elbette ki uzak birayrılık (derin birçıkmaz) içindedirler."

Fetva makamındakiler:

Âyette diğer bir yoruma göre, fetva makamında oturan müftünün din adına konuşurken, soruları cevaplandırırken çok dikkatli bulunması, şahısların istek ve arzularına göre fetva vermekten kaçınması gerekir. Çünkü din, babalarımızdan miras kalan ve istediğimiz gibi tasarrufumuza imkân veren bir mal değildir. Her çağda yaşayan kuşağın manevî susuzluğunu giderebilen, toplum ve aileye yön veren, mutluluk havası getiren ilâhî bir düzendir; değişme ve bölünme kabul etmez. Hele bir yarar, ya da çıkar karşılığında dinin esas ve hükümlerini değiştirmek, din adına işlenen büyük bir cinayet sayılır. Böylesine bir yarar ve çıkar ateşten başka bir şey değildir. Büyük müctehit İmam Mâlik'e 40 soru yöneltildiğinde, cevaplarını hemen hazırlayamadığı için 36 tanesine "bilmiyorum" demiş, dördünü terleyerek cevaplandırabilmiştir.

Din adına konuşmanın önemine birçok hadîslerle işaret edilmişse de biz burada sadece iki tanesini nakletmekle yetiniyoruz:

"Fetva vermeye en cesaretli olanınız, ateşe karşı en yürekli olanınızdır."[1]

"Şüphesiz (Benim bu getirdiğim) ilim, dininizdir. O halde dininizi kimden alıyorsanız ona dikkat ediniz."[2]

Evet, Allah, Kitabını hak olarak indirmiştir. Allah Kitabı haktan ve doğruluktan başkasını kabul etmez. Hakk'a üstün gelmeye çalışanlar sonunda yenilir, perişan olurlar.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetlerle, Allah (celle celaluhu)'nun indirdiği Kitap'tan bir şeyler gizleyip onu az ve önemsiz bir değere değiştiren Kitap Ehlinin bu tür inanç ve davranışları, inat ve inkârları yerilmekte ve Allah (celle cela-

1 Darimî / Mukaddeme: 20: Abdullah bin Ebî Cafer'den mursel olarak.

2 İbn Asâkir; Enes bin Malik'ten. (Câmius Sağîr)

luhu)'nun insanlığın saadetinden yana indirdiği kitaplarda değişiklik yapmanın yine insanlıktan yana en büyük kötülük olduğu hatırlatılmakta ve son dine bağlanan mü'minlerin özellikle bu konuda çok dikkatli olmaları uyarılmaktadır.

Aşağıdaki âyetle de, Kitap Ehlinin sadece Allah (celle celaluhu)'nun indirdiği belgeleri gizlemekle kalmayıp Kudüs'teki kutsal mâbed Beytü'l-Makdîs'e yönelmeyi bırakıp Mekke'deki Kâbe'ye gönül veren ve namaz kılarken oraya yüzçeviren Müslümanları kınamaya ve yaptıkları ibâdetlerinin Allah katında makbul olmadığını iddiaya başladıkları; Mekke'ye yönelmenin peygamberler diniyle bağdaşmadığını etrafa yaymakta çok ileri gittikleri bildiriliyor. Sonra da asıl iyiliğin, erdemli olmanın ve hakiki imânı taşımanın doğuya ve batıya yönelmek olmadığı; gerçek iyiliğin, hakiki imânın, Allah (celle celaluhu)'ya, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygambere gönülden ve bilinçli olarak inanmak olduğu haber veriliyor.

لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ
بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ ۚ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهٖ ذَوِى
الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّٓائِلِينَ وَفِى الرِّقَابِ ۚ وَاَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ ۚ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا ۚ وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَأْسَٓاءِ
وَالضَّرَّٓاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ ۗ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۗ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

177- Yüzlerinizi doğu ve batı yönüne çevirmeniz (hakiki imânı yansıtan) iyilik ve erdemlik değildir. Ama (gerçek) iyilik ve erdemlik: Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve peygamberlere inananların, malı -ona olan sevgisiyle- yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere, köle ve esirleri kurtarmaya harcayanların; namaz kılan ve zekât verenlerin; antlaşıp anlaştıkları zaman verdikleri sözü yerine getirenlerin; zorda, darda ve savaşın kızıştığında sabredenlerin (bu durumları ve imânları)dır. İşte bunlardır doğru olanlar ve bunlardır korunup sakınanlar!

İNİŞ SEBEBİ

Hristiyanlar doğuya, Medine ve çevresinde yaşayan Yahudiler kuzey

batılarına düşen Beytü'l- Makdis'e yüzlerini çevirip ibâdetlerini yaparlardı. Bu nedenle her biri gerçek iyiliğin, erdemliğin yöneldikleri tarafta olduğunu iddia edip dururdu.

İslâm'ın ilk yıllarında kelime-i şahadeti getirip Müslüman olanlar, namaz henüz farz kılınmadığı ve kıble de belirlenmediği için kendilerine uygun gelen cihete yönelip ibadetlerini yaparlardı. Bu inanç ve durum üzerine öldüklerinde cennet onlara vâcib olurdu. Hicretten bir buçuk yıl önce namaz farz kılınınca Müslümanlar hep birlikte Beytü'l- Makdis'e yüzçevirip ibâdetlerini yaparlardı. Medine'ye hicret edildikten sonra kıble değiştirilip Mekke'deki kutsal mâbed Kâbe'ye yüzlerini çevirip ibâdet etmeye başladıklarında, daha önce bu şerefe erişmeden ölen Müslümanlar için hayıflandılar. Bunun üzerine yukarıdaki âyet indi. Hakiki imân ve iyiliğin doğuya, batıya yönelmek olmadığı bildirilerek Yahudiler susturuldu, mü'minler sevindirildi.[1]

İLGİLİ HADİSLER

Ebû Zer (radıyallahu anh), Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'den, "İmân nedir?" diye sorduğunda, Efendimiz yukarıdaki âyeti okumuştu. İkinci defa sorduğunda yine aynı âyeti okumuş, üçüncü defa sorduğunda, şöyle buyurmuştu: **"Bir iyilik ettiğinde kalbin (vicdanın) bu işlediğini seviyor; bir kötülükte bulunduğunda kalbin ona kızıp üzülüyorsa (bu imânın kendisidir)."**[2]

Bir adam, Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e gelip şunu sordu:

-Hangi sadaka ecir (sevap ve karşılık) bakımından daha büyüktür? Buyurdu ki:

-Sıhhatli olduğun, içinde mala karşı tutkun bulunduğu, fakirlikten korktuğun, zenginliği umduğun bir devrede verdiğin sadaka... Bir de sadaka vermeyi, can boğaza gelip falana şu kadar, filâna şu kadar diyeceğin zamana geciktirme. Zaten o zaman malın falan ve filânındır.[3]

1 Fazla bilgi için bak: Tefsir-i İbn Cerîr Taberî - Lübabu't-te'vîl - Tefsîr-i İbn Kesîr. Tefsîr-i Merağî.

2 İbn Ebî Hatim/Hadis munkatı'dır.

3 Sahîh-i Buharî - Müslim/Zekât: 25- Ahmed: 2/245, 252-3/330, 406.

"Miskin, şu dönüp dolaşan, bir iki hurma, bir iki lokmayla geri çevirdiğin kimse değildir; lâkin miskin kendisini doygun kılan bir zenginlik bulamayan ve kendisine dikkat edilmediğinden sadaka verilmeyen kimsedir."[1]

TARİHİ YÖNÜ

Hicretten önce Müslümanlar Kudüs'teki kutsal mâbed Beytü'l- Makdis'e yüzçevirip ibâdet ederlerdi. Bu durumda Mekke'deki kutsal mâbed Kâbe onların arkasında kalmıyordu. Medine'ye hicret ettiklerinde durum değişti, Müslümanlar Beytü'l- Makdis'e yönelirlerken bu defa Kâbe arkalarında kalıyordu. Yeryüzünde ilk yapılan ve İbrahim Peygamber tarafından temelleri yükseltilen, aynı zamanda Beytullah sayılan Kâbe'ye, ibâdet ederken arka çevirmek, başta Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz olmak üzere bütün Müslümanları üzüyordu. Hicretten 16 ya da 17 ay sonra Recep veya Şaban ayında öğle namazında kıblenin değiştirilmesi hakkında ilâhî emir indi. Selemeoğulları Mescidi'nde öğle namazını kılmakta olan Müslümanlar bu emri duyunca son iki rekat te namazlarını bozmadan Kâbe'ye yöneldiler.

Bunun üzerine Medine Yahudileri, Müslümanların bu tutumunu şiddetle kınadılar, Beytü'l- Makdis'ten başka yöne yüzcevirip yapılan ibâdeti Allah (celle celaluhu)'nun kabul etmeyeceğini iddia ettiler. Bu tür sataşma, tartışma sürüp gitti. Cenâb-ı Allah hakiki imânın ve imândan fışkıran iyilik ve erdemliğin doğuya batıya yönelmek olmadığını yukarıdaki âyetlerle açıkladı. Kabul edilen gerçek imânın Allah (celle celaluhu)'ya, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a ve peygamberlere inanmak olduğuna dikkatleri çekerek Müslümanları bir defa daha huzur ve gönül yatışkanlığına eriştirdi, inatçı-Yahudileride böylece susturdu.

İTİKADİ YÖNÜ

مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ

İnanç dizisinde sözü edilen beş şeye imân etmek, diğer bütün itikadı esasları içermektedir. O halde belirtilen beş şeye gönülden inanmak imânın temeli, Müslümanın değişmeyen bağlantısıdır.

---

1 Sahîh-i Buharî/Zekât: 53, tefsir: 2/48- Müslim/Zekât: 101, 102- Ebû Dâvud/Zekât: 24- Nesâî/Zekât: 76- Darimî/Zekât: 2- Taberânî/Sıfatünnebî: 7- Ahmed 1/384, 446- 2/260.

Allah (celle celaluhu)'ya inanmak, her şeyin başı, insan olmanın ölçüsü, mü'min olmanın derin mânâsıdır. Çünkü bu, her iyiliğin esası, erdemliğin kaynağı, kâinatı anlamanın en sağlam anahtarıdır. Hayrın başlangıcı bu inanç sınırından başlar da ebediyete doğru uzanıp gider. Dünya hayatının nedeni, ölmenin sırrı, kıyametin maksat ve gayesi bununla anlaşılır.

وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

Âhirete imân, ikinci kademede, birinci kademedeki imânı tamamlar. Dünyada fazilet ve iyiliğin tek hedefinin mutluluk olduğunu gönüllere işler. Ölümlü hayatta fazîlet ve iyilik bu hedefini çoğu kez bulamadığına göre, ikinci bir hayatın varlığı kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor. Hak dinler bu ikinci hayata "âhiret" diyor.

İmânın bu ikinci kademesi sorumluluk duygusunu oluşturup vicdanı geliştiriyor. İnsan haklarına saygılı olmayı hatırlatıp toplum bünyesinde fazîlet tohumlarını filizlendiriyor.

وَالْمَلٰٓئِكَةِ

Üçüncü kademede meleklere imân, vahye inanmanın aslını oluşturmaktadır. Çünkü Allah sözünü peygamberlere getiren, meleklerdir. Meleğin varlığını inkâr, önce vahyi, sonra kitap ve peygamberliği inkârı gerektirir. Bütün bunları kabul etmemek, âhiretin mevcutiyetini reddetmektir.

وَالْكِتَابِ

Kitab'a inanmak, bizi basit bir âlemden yüce bir âleme doğru çekip götürmekte, Allah (celle celaluhu)'nun kullarından neler beklediğini öğretip kul ile Rabbi arasında en sağlam ve en doğru ilgiyi sağlamaktadır. İnsan aklıyla bilinmesi mümkün olmayan kutsî âlemden haber getirmekte, hayatın hem gayesini, hem de hedefini gönüllere işlemektedir. Kelimenin tekil olarak konulması, kitap ehlinden her birinin bir olan Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru inandığı takdirde, diğer hak dinlerin hepsine, önce ve sonra gönderilenine inanması gereğini yansıtmaya yönelik bulunuyor.

وَالنَّبِيّٖنَ

Peygamberlere inanmak, onların kul ile Allah arasında açmış olduk-

ları geniş caddede yürümeyi, ilâhî terbiye ve mükemmellik düzeyinde bulunan o bahtiyarları örnek almayı gerektirir. İnsan ruhunu tatmin eden, gönülleri dolduran, vicdanları serinleten hakikatleri ancak Peygamberlerden işitmek mümkündür. Onları birer dâhi gibi görmek, çok akıllı ve zeki kabul edip söyledikleri sözleri insan düşüncesinin ürünü saymak çok basit bir benzetme ve illetsiz bir kıyas olur.

SOSYAL YÖNÜ

ذَوِى الْقُرْبٰى

Yardım yapılacak, merhamet eli uzatılacakların başında "zevi'l-kurbâ" (yakınlar)nın öne alınmasını, ona öncelik tanınmasını hatırlatır. İyiliğe herkesten çok insanın yakınları lâyıktır. Onlardan ilgiyi kesmek, ilâhî rahmete açık olan kapıyı kapamaktır. **"Miskinlere verdiğin sadaka, bir sadaka sayılır. Ama yakınlarına verdiğin sadaka iki sadaka sayılır."** buyuran Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bunun önemini belirtmiştir.[1]

وَالْيَتَامٰى

Yetimlere yardımda bulunmak, onlara şefkat kucağını açmak, toplumun üzerimizdeki haklarından biridir. Bu bakımdan Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) yetimliğin acısını için için duyan bir insan olarak da onları her bakımdan korumuş ve korumamızı tavsiye etmiştir:

"Kendisine veya başkasına ait yetimin (korunup bakılmasını) üzerine alan kimse var ya, benimle o, şu iki parmak gibi birarada cennetteyiz."[2]

Kendi haline terkedilen yetimlerin bir gün cemiyet bünyesinde önlenmesi zor problemler doğuracağını unutmamak gerekir. Babasız bir çocuğu topluma kazandırmak, şüphesiz ki hizmetlerin en güzeli, merhametin en anlamlısıdır.

وَالْمَسَاكِينَ

"Yoksullar" diye çevirdiğimiz "mesakîn" kelimesi, kendilerine yete-

1 Tirmizî/Zekât: 26- Nesâî/Zekât: 82- İbn Mâce/Zekât: 28- Darimî/Zekât: 37- Ahmed: 4/17, 18.

2 Sahîh-i Müslim/Zühd: 42- Buhari/Talak: 25, edeb: 42- Ebû Dâvud/Edeb: 123- Tirmizî/Birr: 14- Ahmed: 2/375- 5/333.

cek kadar yiyecek ve giyeceği elde etmeye güç getiremeyen, acizlik içinde kıvranıp yüzsuyu dökmeyen kişilere verilen bir sıfattır. Cemiyetin bir parçası sayılan bu zavallıları korumak, onlara yardım elini uzatmak her Müslümana düşen bir vecibedir. İkinci Halîfe Hazreti Ömer (radıyallahu anh) bir gün Medine sokaklarından birinde titrek adımlarla zor yürüyebilen bir adama rastladı. Derhal ilgilendi ve bir gayr-i müslim vatandaş olduğunu öğrenince üzüldü, "Bu adamlar güçleri yerinde iken devlete vergi ödediler. Bugün onları perişan bir halde bırakmamız hiçbir insaf ölçüsüne girmez" dedi ve derhal Beytülmâl (İslâm hâzinesi)den ona maaş bağladı.

وَابْنَ السَّبِيلِ

"Yolda kalmış" diye çevirdiğimiz "İbn-i sebîl" (yol oğlu), İslâm'ın şefkat ve merhamet havası içinde kullandığı bir deyimdir. Memleketine, çoluk-çocuğuna, tanıdıklarına hemen yetişme imkânını bulamayan bir yolcu aslında zengin de olsa, bu durumda yardıma muhtaç bulunuyorsa, ona yardım elini uzatmak Müslümanın şanındandır. Yol ve yolculuk onun anası, babası, yakını ve her şeyi sayılır. Böylelerine yardım, Müslümanlar arasındaki güveni artırır.

وَالسَّآئِلِينَ

"Dilenenlere gelince: Bunlar, ihtiyaçların sokağa çıkardığı fakirlerdir. Aslında İslâm'a göre dilenmek haramdır. Ne var ki sıkıntıya düşen, aç kalan kimselerle cemiyet ilgilenmiyorsa, o takdirde günlük nafakalarını elde etmek için böylelerinin kapı kapı dolaşıp dilenmesine cevaz verilmiştir.

وَفِى الرِّقَابِ

Köle ve esirlerin yardıma muhtaç bulunduklarını anlatmaya lüzum görmüyoruz. Bütün bunlara yardım etmek zekâta bağlı bir konu değildir. Bunlar için belli bir zaman ve yer de söz konusu olamaz. Cömertlik imânın gereğidir,

وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ

"Namazı kılan" Allah hakiki imân ve faziletin ölçü ve anlamını açıkladıktan sonra, böyle bir imânın merhamet duygularını nasıl kamçılaya-

cağına işaret etti ve sosyal yapımızdaki katkılarını sıraladı ve arkasından imânın ikinci derecede, fakat birinci derecedeki meyveleri kadar önemli ve yararlı meyvelerini belirtirken "namaz kılmayı" öne aldı. Çünkü namaz küfürle imân arasında alâmet-i farikadır. Yakınlara, fakirlere, yoksullara, yetimlere, yolda kalmışlara, esir ve kölelere yardım etmek gelişen vicdanın gereği, Allah (celle celaluhu)'ya kul olmanın rahmetle yoğrulmuş ölçüsüdür. Namaz kılmak, ruhun gıdası, olgun insan olmanın yolu, Allah (celle celaluhu)'ya karşı görevlerimizin en üstünü ve en şereflisidir. Nitekim âyette, en uygun biçimde derin anlamıyla birlikte bilincine erişilmiş bir namaz kasdedilmiştir. Böyle bir namaz iyilik ve erdemliğin rüknü, imânın sağlam dayanağıdır.

Kur'ân'da namazın dünyada iken insana sağlayacağı yararlar şu sözlerle anlatılmaktadır:

"(Ey Peygamber!) Kitaptan sana vahyedileni oku; namazı kılmaya devam et; çünkü namaz cidden ahlâk dışı davranışlardan, (dîne, akla ve sahîh örfe ters düşen) uygunsuz şeyden alıkoyar."[1]

"Şüphesiz ki insan, hırslı açgözlü yaratılmıştır. Kendisine bir kötülük dokununca basar feryadı. Bir iyilik erişince de (kıskanır da onu başkasından) meneder, ancak şunlar müstesna: Namaz kılanlar ve namazlarına devam edenler."[2]

وَاٰتَى الزَّكٰوةَ

"Zekât veren" İslâm dininde namazın ne kadar önemli bir yeri varsa, zekâtın da o derecede ve belki sosyal yönden daha anlamlı bir yeri vardır. Böylece bu iki ibâdet -biri bedenî, diğeri malî olmak üzere- iyilik ve erdemliğin omurgasını oluşturmaktadır. Diğer bir deyimle namaz, rûh ve vicdanı arındırmakta, zekât gönül rahatlığı, iç huzuru doğurmaktadır. O nedenle her biri imânın açık belgeleri, İslâm'ın farklı belirtileridir.

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'den sonra zekât vermemekte direnen bazı Arap kabileleri üzerine birinci halîfe Ebû Bekir (radıyallahu anh) asker göndermiştir. Yeri gelince bu konuya tekrar döneceğiz.

1 Ankebut sûresi: 45.

2 Meâric sûresi: 19-23.

Ancak diyebiliriz ki zekâtı gerektiği halde vermeyen kimse, İslâm'ın büyük rükünlerinden birini yıkmış sayılır. Aynı zamanda manevî alanda imânı kökünden sarsıp mefluç hale getirmiş olur.

İslâm'ın insanlık dini olduğunu, sosyal adaleti en uygun biçimde gerçekleştirici bulunduğunu, insanlıktan yana her türlü hayır ve fazilet kapılarını acık tuttuğunu bilmeyen bazı bilgisizler, zekâttan kurtulmanın çarelerini araştırırlar. Ya malını nisabdan düşürmek için senesi dolmadan bir kısmını karısına bağışlar, ya da gelir getiren bir gayr-i menkule yatırırlar. İnancı çok zayıf olanlardan bir kısmı da kendine göre bir çare düşünür: Malının zekatını bir torba içine yerleştirip zekâta müstehak olan bir fakire verdikten sonra aynı torbanın o fakir tarafından kendisine bağışlanmasını sağlar ve sonra da fakirin eline birkaç kuruş sıkıştırıp meseleyi çözdüğünü zanneder. Üstelik buldukları bu çareye "çare-i şer'iyye" derler. Bu da işledikleri büyük günaha bir büyük günah daha ekleyerek İslâm şeriatını küçültmeye, kıymetini düşürmeye yönelik, bir düşünce ve harekettir. el-Merağî'nin dediği gibi, bu tarz hile ve çareler şeriatten değildir. Allah hem kitabının yetmiş yerinde zekâttan söz etsin, verilmesini emretsin, teşvikte bulunsun; vermeyeni elim bir azap ile korkutsun, hem de göndermiş olduğu dinde bu gibi basit ve ölçüsüz hile ve çarelere kapı açsın; mümkün müdür? Evet bu tür hile ve çareler şer'î değil, sadece şeytanîdir. Daha doğrusu Allah (celle celaluhu)'nun hükmüne razı olmamak, onu değiştirmeye kalkışmaktır.

Dinde bilgili ve anlayışlı olmak, Allah (celle celaluhu)'nun kulları hakkında hayır dolu iradesidir, Bu irâdenin yönelmediği bir kulda arzulanan dinî anlayışın bulunması çok zordur. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz buna temasla buyuruyor ki:

"Allah kimin hakkında hayır murat ederse, onu dinde bilgili ve anlayışlı kılar."[1]

"İbâdetin en üstünü, fıkıh (dinde bilgili ve anlayışlı olmak)tır. Dindarlığın en üstünü haram ve şüpheli şeylerden kaçınmak, iffetli yaşamaktır."[2]

1 Buharî/İlim: 10- Müslim/İmaret: 175, zekât: 98, 100- Tirmizî /İlim: 4- İbn Mâce/Mukaddeme: 17- Ahmed: 1/306- 2/234

2 Taberânî: İbn Ömer (radıyallahu anh)'dan.

AHLAKİ YÖNÜ

İyilik ve erdemliğin günlük yaşantımızdaki yerini, sosyal yapımızdaki önemini belirttikten sonra ahlâkımız üzerindeki olumlu etkilerine geçiyoruz. Allah sağlam bir imânın yararlı meyvesini iyilik ve fazîlet potasında şekillendirdikten sonra bunun insan ahlakıyla olan bağlantısını iki önemli hususta noktalamaktadır:

وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا

"Andlaşıp anlaştıkları zaman verdikleri sözü yerine getirenler.."

Allah (celle celaluhu)'ya dosdoğru imân edenlerin bir konuda andlaşması ve verdikleri söz, son derece önemlidir. Doğruyu söylemek, ahde vefa etmek, yapılan andlaşma ve anlaşmaları bozmamak güzel ve köklü ahlâkın belirtisi olduğu gibi, kök salmış bir imânın da ayrılmaz parçasıdır. İnsanlar arasından yine onlardan yana çıkarılmış en hayırlı ümmet, son Peygamber'in ümmeti olduğuna göre, onların her söz ve davranışı diğer insanlar için sadece örnek ve model niteliğini taşımalıdır. İşte Kur'ân'da onların bu özelliğine parmak basılmakta ve dikkatler bu konuya çekilmektedir.

Ancak yapılan andlaşma Allah ve Rasulünün emir ve tavsiyelerine uygun olmadığı zaman veya dininin esaslarıyla ters düştüğü takdirde hüküm değişir.

Dünyanın huzur içinde ve bayındır bir ölçüde devamı için yapılan andlaşmalara bağlı kalmak gereklidir. Hele bunu bozan Müslümanlar olursa, o zaman sulh ve selâmet dini olan İslâm'a ihanet edilmiş, Kur'ân'ın hakemliği bir tarafa itilmiş sayılır. Milletler arasındaki çatışmanın, kabileler arasındaki itişmenin, akraba arasındaki gerginliğin bir ucu, ahde vefasızlığa dayanır. Mahkemelerimizde cereyan eden bu tür davaların %75'ni ihanet, verilen sözü yerine getirmemek, ahde vefa etmemek ve yakınların, komşu ve çevrenin haklarına dolaylı yoldan el uzatmak oluşturmaktadır.

وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ

"Zorda ve darda," diye çevirdiğimiz "be'sâ ve darrâ'" kelimelerini şöyle de açıklayabiliriz: Bü's': Sıkıntı ve fakirliktir. Darrâ': İnsana zarar veren hastalık ve yara; kıymetli bir şeyi kaybetme, sevdiğinden uzak kalmaktır, Be's'i ise kızışan savaşla yorumlayanlar çoğunluktadır.

Allah (celle celaluhu)'nun sözü edilen üç durumda sabretmeyi övmesi ve sabredilmeye değer diğer şeylerden bahsetmemesi bu üç şeyin çok önemli olduğunu belirtmek ve bunlara karşı sabırlı olan bir mü'minin diğer şeylere karşı rahatlıkla sabredeceğini hatırlatmak içindir.

İnsan irâdesi ve bu irâdeyle gelişen rûh, bütün olgunluk ve irfanını daha çok sözü edilen üç olay karşısında ispat edebilir. Bunun için Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz savaşın kızışıp iki ordu karşı karşıya geldiği zaman savaş alanından kaçmayı büyük günahlardan saymış ve böylesinin tevbesinin kabul olunacağında şüphe izhâr etmiştir.

Sağlam bir imân maneviyatı kuvvetlendirir, cesareti artırır, Allah yolunda ölmeyi şereflerin en üstünü kabul eder ve bu uğurda hayatı hiçe saymanın yüksek şuur ve anlamını gönüllere ve dimağlara işler. Hakiki imândan mahrum olanlar ise, yaşamayı her zaman ölmeye tercih ederler. Savaşa isteyerek değil, kanunlara boyun eğmek zorunda bulundukları için katılırlar. Bu nedenle insanlık tarihinde Allah (celle celaluhu)'ya gönülden inanıp bağlananlardan daha kahramanca savaşanlar, onlar gibi Allah yolunda ölmeye can atanlar pek az görülmüştür.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"İşte bunlardır doğru olanlar ve bunlardır korunup sakınanlar! (Allah'tan korkup yaşayışını ilâhî sınırlar içinde düzene sokanlar.)"

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetle imânın esasları, iyilik ve erdemliğin mâna ve hedefi, sonuç ve gayesi; ibâdetin önemi; dikkat çekici üç durumda sabretmenin derin anlamı belirtildikten ve bütün bunların sağlam bir imân doğrultusunda gerçekleşebileceğinden; Allah korkusu ve O'na olan üstün sevgi ve saygı düzeyinde gerçek değerini bulacağından söz edildikten sonra; aşağıdaki âyetlerle, böylesine semereli bir imân ve irfana erişen mü'minlerin kısas konusunda adalet ölçülerini aşmayacağı ve gerekirse misillemeyi bırakıp kısmî bir bağışlamaya gidebileceği ve böylece bir canı, ölümü hak etmesine rağmen hayat nimetine kavuşturmanın inceliği üzerinde duruluyor; iyilik ve faziletin kaynağı sayılan bir imânın adalet ölçülerine, eşit haklara saygılı bulunacağına işaret ediliyor ve sonra da kısas (misilleme)in felsefesi yapılarak sebep ve hikmeti belirtiliyor; ölüm cezasının karşısında

olanlara toplum psikolojisini, insan denilen bu meçhulü iyi tanımaya çalışmalarını dolaylı yoldan tenbih ederek akıllarını kullanmaları öneriliyor.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰى ؕ اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى ؕ فَمَنْ عُفِىَ لَهٗ مِنْ اَخِيهِ شَىْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ؕ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ ؕ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَآ اُولِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178- Ey imân edenler! Öldürülenler hakkında size kısas (eşit şekilde karşılık, misilleme) farz kılındı: Hüre hür, köleye köle, dişiye dişi... Bununla beraber (kim (öldürülenin) kardeşinden az da olsa bağışlanırsa (kısas düşer); kendisine örfe uymak ve bağışlayana diyeti güzellikle ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Artık kim bundan sonra tecavüzde bulunursa, onun için elem verici bir azap vardır.

179- Hem kısasta, ey akıl sahipleri sizin için hayat vardır. Olaki (Allah'tan korkup) sakınırsınız.

İNİŞ SEBEBİ

İslâm'dan önce Arap Yarımadası'nda öldürülenler hakkında âdil bir misilleme yoktu. Soylulardan biri adam öldürürse kısas yapılmaz, az bir diyet ödemek suretiyle meseleyi kapatırdı. Fakirlerden ve aristokrat olmayanlardan biri adam öldürürse ya kısas yapılır, ya da çok ağır bir diyet ödemek zorunda bırakılırdı. Buna bir örnek verelim: Medine'de Kurayzaoğullarıyla Nadiroğulları arasında çetin bir çatışma ve vuruşma, öldürüşme sürüp gitmekteydi. Ne var ki Kurayzaoğulları diğerlerine üstünlük sağladığı için Nadiroğulları'ndan birini, Kurayzaoğulları'ndan biri öldürürse kısas yapılmaz sadece 100 vesk hurma[1] diyet olarak verilirdi. Kurayzaoğulları'ndan birini, Nadiroğulları'ndan biri öldürürse, kısastan vazgeçildiği takdirde 200 vesk hurma ödenirdi. Bu adaletsizlik ve eşitsizlik sadece

1 Bir vesk 62.400 dirhem, 218.400 gramdır.

Araplar'da değil, dünyanın birçok ülkelerinde vardı ve yaygındı. Daha da gerilere doğru gidilirse Hammurabi'nin Kanunnamesinde de buna yakın bir takım eşitsizliklere raslamak mümkün. Allah bu adaletsizliği de kaldırmak, kamu düzenini korumak, herkes için eşit haklar getirerek toplumu huzura kavuşturmak için yukarıdaki âyetleri indirdi.

Diğer bir tespite göre, Yahudi şeriatında kısas kesindir; yani adam öldüren mutlaka öldürülür. Öldürülenin velisine, affetme yetkisi tanınmamıştır. Nitekim Tevrat'ın Çıkış bölümü 21/13'de şöyle yazılıdır; "Bir kimseyi vurarak öldüren kimse mutlaka öldürülecektir. Ama isteyerek olmayıp da Tanrı rasgetirdiyse onun sığınabilmesi için sana bir yer tayin edeceğim. (Sürgün edilmesi gerekir)."

Hristiyanlarda ise adam öldürene kısas yapılmaz, diyet ödetilir ve bu kesindir. Diyet kısasa çevrilemez. Matta İncil'i 5/38'de şöyle yazılıdır: "Göz yerine göz, diş yerine diş, denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koma ve senin sağ yanağına kim vurursa ona ötekini de çevir."

Kur'ân-ı Kerîm bu ikisi arasında bir adalet ve de hafifletme getirmiştir. Kısası getirmekle kan gütme davasını önlemiş, öldürülenin velisine af yetkisi tanımakla insan hayatına saygı göstermiştir. Yukarıdaki âyetler bu iki gerçeği yansıtmak üzere indirilmiştir.

İLGİLİ HADÎSLER

"Kölesini öldüreni öldürürüz. Kölesinin bir organını kesenin aynı organını keseriz. Kölesini iğdiş yapanı iğdiş yaparız."[1]

"Öldürülen bir kâfire karşılık bir Müslüman öldürülmez."[2]

"(Veli olarak) kime bir öldürme ya da organ kesilme (olayı) dokunursa, şu üç şeyden birini seçmekte serbesttir: Kısas uygulamak, affetmek; diyet almak. Bunların dışında dördüncü bir yol tutarsa, onun ellerini tutun. Bundan sonra kim tecâvüzde bulunursa, onun için ebedî kalacağı cehennem ateşi var."[3]

---

1 Ebû Dâvud/Diyat: 7- Tirmizî/Diyat: 17- Nesâî/Kasamet; 10, 16- İbn Mâce/Diyat: 23- Darimî/Diyat: 7- Ahmed: 5/10, 11, 12, 16, 18, 19.

2 Buharî/İlim: 39, cihat: 17, Diyat: 24, 31- Ebû Dâvud/Diyât: 4, 147- Tirmizî/Diyât: 16- Nesâî/Kasamet: 9, 14- İbn Mâce/Diyât: 21- Ahmed: 1/29 119, 122.

3 Ebû Dâvud/Diyât: 3.

"Diyet aldıktan sonra katili öldüren adamı ben artık affetmem."[1]

HUKUKÎ VE TARİHİ YÖNÜ

İslâm Hukuku Kitap ve Sünnetten kaynaklanan ve kendi başına toplum hayatını düzenleyen, kamu yararını güven altına alan bir sistemdir. Uygulamada ferde ceza verme yetkisi tanımaz, cezalandırmayı otoriteye bırakır. Böylece haksız tecavüzleri, keyfi hareketleri önler.

Kısas bir bakıma özel hukuk kapsamına girer. Yani fertler arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Eşitlik ilkesiyle hareket edip zayıfı güçlüye, köleyi efendiye ezdirmez. Milliyeti, ırkı ve rengi ne olursa olsun herkese adalet nimetini farklılık göstermeden sunar.

Büyük Müfessir İmam Kurtubî, kısasta ferde yetki tanınmadığına değinerek diyor ki:

"Öldürme olayında kısası (misilleme) ancak emir sahipleri (devletin yetkili organları) uygular. İlim adamlarının bu hususta görüş birliği vardır. Çünkü âyetteki hitap topluma yapılmıştır. Devlet toplumu temsil eder. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz ile dört halîfe devrindeki uygulama da bu ölçüde bulunuyordu. Mü'minlerin hepsinin bir araya gelip bu gibi hukukî müeyyideleri uygulamaları mümkün değildir. Onları temsil eden sultan (devlet gücü) hepsinin adına hükmeder ve kendi bünyesinde bir özellik taşır."

İslâm Hukuku ile pozitif hukuk ve Hammurabi kanunlarından başlayarak Roma Hukuku'na gelinceye kadar ortaya konulan yazılı kanunnameler arasında bazı hususlarda benzerlik olmakla beraber birçok hususlarda birbirinden farklıdırlar. Bu konuda ciddi araştırmalarda bulunanlar, hukukun insanla başladığını iddia eder ve Âdem Peygamber'in iki oğlu arasındaki anlaşmazlık, sonra da Kabil'in Habil'i öldürmesi örnek gösterilir.

Hammurabi Kanunları ise ancak dört bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Babil medeniyetinin klasik bir anıtı sayılan bu Kanunnamede de insanların kanun karşısında eşit tutulmadığı görülmektedir. Buna bir örnek verecek olursak, kısas konusundaki şu maddeyi gösterebiliriz: "Oyulan göz, kırılan kol veya diş için suçlu hür insan değilse kısas (misilleme) kanunu

1 Ebû Dâvud /Diyât: 5- Ahmed: 3/363.

uygulanır. Hür insansa, tazminatla yetinilir."

Ölüm Cezası

Ölüm cezası, işlenen suçun karşılığı olarak tarih boyunca ibret verici, gözü dönmüş katilleri durdurucu bir müeyyide niteliğinde kabul edilmiştir. İslâm Hukuku ölüm cezasını bazı hafifletici sebeplerle belli bir düzeye getirmiş ve kısasın kesin olmadığını, öldürülenin velisi affettiği takdirde kısasın düşeceğini bildirmiştir. Böylece İslâm Hukuku bu konuda da bir esneklik prensibine kapıyı açık tutmuştur. Yukarıdaki âyetle kısastan söz edilirken "Kim (öldürülenin) kardeşinden az da olsa bağışlanırsa (kısas, düşer)." cümlesi yer alır. Bu, kısasın kesin ve değişmeyen bir müeyyide ve hüküm olmadığını ortaya koymaktadır. Anlaşmak ve barışmak elbette ki hayırlıdır. Ne var ki kamu yararını ve düzenini dikkate alarak, kısas düşünce ağır bir diyet şekli getirmiştir.

Hafifletici sebepten söz ederken şunu hatırlatmakta fayda görüyoruz: Bu yetki öldürülenin velisine verilmiş, hâkime veya otoriteye verilmemiştir. Nedeni gayet açıktır:

a) Öldürülenin velisinde kan gütme arzusunun sona ermesini, kin ve öfke ateşinin sönmesini sağlar.

b) Bu yüzden arası iyice açılan iki ailenin, ya da kabilenin birbirine insancıl duygularla yaklaşmalarına kapı açar.

c) Hak ve adalet yerini bulmuştur, düşüncesinin hakim olmasına ve çevreye ibret dolu bir tablo sunulmasına yardımcı olur.

Bu ve benzeri nedenlerle birçok gelişmiş ülkelerde, medenî memleketlerde ölüm cezasına dokunulmamış veya kaldırıldıktan sonra toplum yapısı bu ihtiyacı için için duyduğundan tekrar getirilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre'yi bunlar arasında gösterebiliriz.

Bugün hâlâ ölüm cezasının kalkması, ya da kalkmaması veya yeniden getirilmesi hakkında açık oturumlar, bilimsel toplantılar, ciddi araştırmalar sürdürülmektedir. İslâm'ın ana Kitab'ı Kur'ân'da ölüm cezası bir müeyyide ve hüküm olarak konulurken bunun hem hafifletici kapıları açık bırakılmış, hem de felsefesi işlenmiştir. Aklını hukukî konularda, kamu yararında ve aile huzurunda kullanan ve işleten kişilere kısasın sebep ve hikmeti açıklanmıştır:

وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَآ اُولِى الْاَلْبَابِ

"Kısasta, ey akıl sahipleri sizin için hayat vardır."

Şöyle ki: Öldürülen kişi otorite tarafından ölüm cezasına çarptırılınca kan gütme davası kalkar, böylece hayat başlar. Birini öldürmek isteyen ve fakat öldürüleceğini hesaba katarak bu fiilinden vazgeçen kimsenin bu nedenle kendini frenlemesiyle yine hayat başlar. Ayrıca kamu kesiminde de hayat hakkını ayakta tutmaya neden olur; eşitlik ilkeleri çerçevesinde ve adalet ölçüleri içinde yerine getirilen kısas ve diğer ölüm cezaları, toplumu bir bakıma eğitir. Şahsî kin ve intikam duygularını frenler. Böylece yeniden kan dökme fırsatını ortadan kaldırır, adaletin yerini bulduğu kanaatini doğurur. Genel veya kısmî bir affa umut bağlayıp cinayet işlemek isteyenlerden bu umudu kaldırır. Devlet gücünün ağırlığını her yerde kusursuz hissettirir. Cana kıyanın canına kıyılacağını, ev yıkanın evinin yıkılacağını tereddüde yer bırakmadan kafalara ve vicdanlara işler. Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde bunun mutlu sonuçlarını kitaplardan okumaktayız. Tatbik imkânı bulduğu çağlarda da hapishanelerin boş denilecek kadar iyice tenha kaldığını bilmekteyiz. Günümüzde Kur'ân'ın bu hükmünün uygulandığı Suudi Arabistan'da hapishanelerde trafik suçlularından başkasının bulunmadığı yapılan istatistiklerden anlaşılmıştır.

FIKHÎ YÖNÜ

"Mü'minlerin (Müslümanların) kanları birbirine denktir."[1]

Bu hadîsle istidlal eden ve bunu "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş..." mealindeki Mâide sûresinin 45. âyetiyle birleştirip hükme dayanak yapan İmam Ebû Hanîfe ile arkadaşları, Müslüman oldukları takdirde hür, köle karşılığında kısas edilir, demişlerdir. İmam Sevrî ile İbn Ebî Leylâ da aynı görüştedirler. Yapılan ciddi araştırmalardan, sahabeden Hazreti Ali (radıyallahu anh) ve Tabiînden Saîd bin Müseyyeb'in de böyle dedikleri tespit olunmuştur. İlim adamlarından bir topluluk aynı görüşe katılmamışlardır. Ne var ki birinci ictihad İslâm'ın eşitlik ilkesine çok daha uygundur. İmam Şafiî, Ahmed bin Hanbel ve İmam Mâlik'in ic-

1 Ebû Dâvud / cihad: 147, Diyat: 11 - Nasâî / Kasamet: 10. 13 - İbn Mâce / Diyat: 31 - Ahmed: 1/119, 122, - 2/180, 192, 2lı, 215.

tihadları bu konuda ikincilerin görüşüyle birleşmektedir.

Kâfire karşı Müslüman öldürülür mü?

Sahih-i Buharî'nin Ali bin Ebî Tâlib (radıyallahu anh)'den yaptığı rivayette, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: **"Kâfire karşılık Müslüman öldürülmez."**[1] Bunun aksine Rabia hadîsinde Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in Hayber fethedildiğinde bir kâfire karşılık bir Müslüman'a kısas tatbik ettiği belirtilmektedir. Bu durumda iki rivayet arasında bir çelişki mi vardır, yoksa biri diğerini hükümsüz bırakır ölçüde midir? Hadîs araştırıcıları nakledilen bu hadîsin "munkatı'" olduğunu ve râviler zincirinde Beylemânî gibi zayıf tanınan, bir râvinin tespit edildiğini ortaya koymuşlardır. O halde birinci hadîs delil getirilmeye daha uygun ve sıhhat bakımından daha güvenilirdir.

Bir kişiye karşılık birkaç kişi öldürülür mü?

Yine Sahîh-i Buharî'nin İbn Ömer (radıyallahu anh)'dan yaptığı sahih rivayete göre, birkaç kişi bir erkek çocuğu aldatıp bir yere götürerek öldürmüşlerdi. İkinci Halîfe Hazreti Ömer (radıyallahu anh) öldürme olayını ortaklaşa yaptıkları gerekçesiyle hepsinin kısasa tabi tutulmasını, yani hepsinin idam edilmesini emretmiş ve sonra şöyle ilâve etmiştir: "San'a halkının hepsi bir adamı öldürmekte ortaklaşa hareket etse, yani hepsi toplanıp bir adamı öldürse, hiç tereddüt etmeden hepsini de ölüm cezasına çarptırırım!"

İmam Mâlik'in Muvatta' adlı eserinde de buna yakın bir rivayet vardır.

İmam Ahmed bin Hanbel, "Cana can, göze göz...." âyetine dayanarak, bir kişiye karşılık bir cemaatin öldürülemeyeceğini söylemiştir. Çünkü âyet eşitliği ve denk bir karşılığı getirmiştir.

Oğluna karşılık babası kısas edilir mi?

Baba kasten ve bilerek oğlunu öldürdüğü takdirde hüküm nedir? Şafiî ve Hanefî imamlarına göre sadece diyet gerekir. Çünkü sevgi daha çok aşağıya iner. Bir baba isteyerek oğluna kıymaz. Genel kaide budur. İstisnaî olaylar bu kaideyi bozmaz. İmam Mâlik'e göre, baba bile bile oğlunu, özür ve şüpheye yer vermeyecek şekilde öldürürse kısas gerekir. Ahmed

1 Buharî / ilim: 39, cihad: 7, Diyat: 24, 31 - Ebû Dâvud/Diyat: 11. 147 -Tirmizî / Diyat: 16 - Nesâî / kasamet: 9, 14 - İbn Mâce / Diyat: 21 - Ahmed: 1/79, 119, 122.

bin Hanbel'e göre kısas gerekmez, diyet gerekir. Çünkü İkinci Halîfe Ömer (radıyallahu anh), oğlunu öldüren adamı öldürmedi, fakat ona ağır bir diyet yükledi.[1]

Diğer bir husus da, ayetin başlangıcı, genel anlamı özellemez. Bu bakımdan hürrün köle, erkeğin kadın karşılığında kısas edilmesi âyetin maksadına ters düşmez. Kadının erkek, erkeğin de kadın karşılığında kısas yollu öldürülmesi bütün müctehit imamlar tarafından kabul edilmiştir. Çünkü kısasla ilgili diğer âyetler, yukarıda konumuzun özünü oluşturan âyeti açıklamaktadır. Biri müfesser, diğeri müfessir durumunda sayılır. Çünkü eşitlikten maksat, can eşitliğidir, cinsiyet ve sıfat eşitliği, ya da hürlük ve kölelik eşitliği değildir. "Cana can..." bu ihtimalleri kaldırmaktadır. Hem hayat hakkı hepsi için aynı ölçü ve anlamdadır. Özellikle Hanefî imamları bu konu üzerinde durmuş ve eşitliğin can eşitliği olduğunu ispata çalışmışlardır.

SOSYAL YÖNÜ

İslâm dini, tamamen ilâhî olduğundan hayatı korumaya ne kadar önem veriyorsa, onu devam ettirmeye de aynı ölçüde önem verir. Hayat hakkının son derece saygıdeğer olduğunu söyler. Bir insanı haksız yere öldürmenin bütün insanları öldürmek kadar ağır bir suç ve cinayet olduğunu vurgular. Bu nedenle anne kendisini hayatının sonuna kadar öz çocuğuna verir. Gerekirse onu kurtarmak için kendini feda eder. Karı-kocanın uyum içinde birarada yaşaması ailenin devam etmesini, huzur ve sevinç içinde varlıklarını sürdürmesini sağlar. Başka bir canlıya hayat hakkı vermek insanın ruhunun derinliklerine işlenmiştir. Bu bakımdan haksız yere öldürülen bir kişiye herkes üzülür ve katilin ceza görmesini arzular. Ama toplumun huzur içinde yaşama şansına engel olan, davranışlarıyla aile ve toplumu devamlı huzursuz eden, vücutta kangren olan bir organ durumuna gelen bir insanı ne yapmak gerekir? Tedavisi mümkün olmayan bir organı kesip atmaktan başka çare yoksa elbetteki diğer organları ve vücudun diğer kısımlarının yaşayabilmesini sağlamak için onu kesmek gerekir. İslâm hem kolektif yaşayışımızı, hem de ferdî hayatımızı idame ettirmemizi emreder. Bu nedenle düşüncelerimizi Kur'ân'ın yüksek ahlâk

1 Geniş bilgi için bak: İbn Kesir Tefsiri, Lübubu't-te'vîl, Kurtubi, İbn Cerir, Alûsî ve Edvaü'l-Beyân tefsirlerine.

ölçüleri içinde düzene sokmamız, davranışlarımızı başkasının zararına yönelmeden disipline etmemiz; insanlıktan yana sevgi, merhamet ve şefkat duygularımızı Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) yüce sünneti doğrultusunda geliştirmemiz toplum halinde millet olarak yaşamamızın değişmeyen yoludur. Bu yolu hiç kimsenin dikenlerle kapatma hakkı yoktur. Düşüncesini, duygularını idare edemeyen, çılgınca yaşamayı, çevresini hiçe sayıp sınırsız hürriyet içinde aklının estiği gibi davranmayı hayatın tek yolu olarak gören; cehaletinden gelen bir tuğyanla can yakan, kan döken, haklara el uzatan ve her yönüyle toplum için zararlı duruma gelen kimseyi uslandırmak yine toplumun görevidir. Bu uslandırma kan dökmeden önce başvurulacak ilk çaredir. Haksız yere dökülen bir kan varsa, uslandırmanın en etkili yolu ve yöntemi, öldürülenin velilerini tatmin için kısastır. Bu, yukarıda belirttiğimiz gibi artık işe yaramayan ve bırakıldığı takdirde vücuda zarar veren bir organ durumundadır.

"Kısasta, ey akıl sahipleri sizin için hayat vardır."

Âyeti, belirtilen gerçeği hatırlatır; insanı uslandırma yolunu en iyi bilen Allah (celle celaluhu)'nun yine insanlıktan yana topluma mutluluk va'deden emrini sağduyunun ölçüsüne getirir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki kısas âyetleriyle öldürülme olayından söz edilmekte ve misillemede toplum için hayat nimeti bulunduğuna dokunularak kamu düzeninin, toplum ev aile yararının, fertlerin huzur içinde yaşamasının önemine dikkatler çekilmektedir.

Aşağıdaki âyetlerle, ölmek üzere olan veya kısas hükmüyle cezalandırılmak üzere bulunan kimsenin vasiyet etmesi, ömrünün son demini hayır ve iyiliklerle kapaması tavsiye ediliyor ve yapılan bir vasiyetin değiştirilmesinin ağır bir vebal taşıdığı belirtiliyor. Böylece iki âyet arasındaki ilgi, ölüm ve öldürme, ölüm cezasına çarptırılma olayından doğmaktadır.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ
وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا
إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا

اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٨٢﴾

180- Birinize ölüm geldiğinde, bir hayır (çokça mal) bırakacaksa, ana - babaya, yakınlara uygun ve meşru' bir biçimde vasiyette bulunması, -Allah'tan korkup kötülüklerden sakınanlara yerine getirilmesi bir hak olmak üzere- size farz kılındı.

181- Artık vasiyeti işittikten sonra onu kim değiştirirse, günah ve vebali değiştirenler üzerinedir. Şüphesiz ki Allah işitendir, bilendir.

182- Kim de vasiyet edenin hataya düşüp haksızlığa kayacağından veya günaha gireceğinden endişe eder de ilgililerin arasını düzeltirse, ona hiç bir günah yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

İLGİLİ HADİSLER

"Allah şüphesiz her hak sahibinin hakkını vermiştir. Bu bakımdan hiçbir vârise vasiyet yoktur (caiz değildir)."[1]

"Yanında (mal, emanet ve borç gibi) bir şey bulunur da onu vasiyet etmek ister, fakat üzerinden iki gece geçtiği halde (vasiyet etmezse uygun olanı yapmamış olur). Ama onun için uygun olan, vasiyetîni yazılı olarak yanında bulundurmasıdır."[2]

Büyük sahabi Sa'd Hazretleri, Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'e gelerek şöyle dedi:

-Malım var ama mirasçım olarak yalnız bir kızım bulunuyor. Bu durumda malımın üçte ikisini vasiyet edeyim mi?

Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz ona:

-**Hayır,** diye cevap verdi ve aralarında şu konuşma oldu;

-O halde yarısını vasiyet edeyim?

-**Hayır.**

-Üçte birini?

1 Ahmed bin Hanbel: İbn Ömer (radıyallahu anh)'dan - Darimî/Vasaya: 3

2 İbn Mâce: Enes bin Mâlik'den - Ebû Dâvud/Vasaya:5 Darimî/ Vasaya: 28

-Üçte biri de çoktur. Çünkü vârislerini zengin ve doygun bırakman, onları insanlara el açan fakirler halinde terketmenden hayırlıdır.[1]

"Doğrusu erkek ve kadın altmış yıl Allah'a itaat üzere amel ettikten sonra ölüm kendilerine gelince vasiyyet hususunda zararlı bir tutum içine girerler de cehennem kendilerine vâcib olur."[2]

"Vârise vasiyette bulunmak yoktur."[3]

İNİŞ SEBEBİ

İslam'ın ilk yıllarında ölmek üzere olan bir Müslümanın ana-babasına ve yakınlarına vasiyet etmesi farz kılınmıştı. Çünkü cahiliye devrinde halk kendi yakınlarından fazla uzak akrabaya vasiyette bulunur; bununla daha çok isim yapmak, tanınmak, şeref ve itibar kazanmak gibi nefsanî aruzlarını tatmine çalışırlardı. Yakınları fakir de olsa onlara vasiyet etmezlerdi. Bunun üzerine Allah bu kötü âdeti kaldırmak için yukarıdaki âyetleri indirdi.

Âyetin Mensûh Olup Olmadığı

İslâm'ın ilk yıllarında cahiliye devrinin kötü âdetlerinden birini kaldıran bu âyet, önce ana-babaya ve yakınlara vasiyette bulunmanın farz olduğu hükmünü taşıyordu. Sonra miras âyeti inip her hak sahibinin hakkı belirlenince bunun hükmü kaldırıldı.

İşte birçok tefsircilerimiz ve ilim adamlarımız âyetin mensûh olduğunu bu açıdan ele alıp değerlendirirler. Ama ilim adamlarımızdan bir kısmı ise, âyetin mensûh olmadığını, yani hükmünün kaldırılmadığını sadece Nisa suresindeki miras âyetleriyle tefsîr edildiğini, bunun müfesser, diğerlerinin müfessir ölçü ve anlamında bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bazı ilim adamları da aynı görüşü savunarak âyetin muhkem olduğunu ve kelime dizisi itibariyle genel bir anlam taşıdığını, fakat maksat ve amaç itibariyle Müslüman olmayan veya köle kaydı altında bulunan ana-baba ve bir de vâris olmayan yakınlar hakkında bir hüküm taşıdığını söylemiştir. Dahhak, Tavus, el-Hasen ve Taberî de aynı görüşte olanlar arasında bu-

1 Buharî/Cenâiz: 36, Vasaya: 2, 3 - Müslim/Vasiyet: 5, 7, 8 - Ebû Dâvud/Vasaya: 6, Ferâiz: 3- Tirmizî/Cenâiz: 6- Nesâî/Vasaya: 3- İbn Mâce/Vasaya: 5.

2 İbn Mâce/Vasaya: 3- Ahmed: 2/278.

3 Ebû Dâvud/Vasaya: 6, Büyu': 88- Tirmizî/Vasaya: 5- İbn Mâce/Vasaya: 6- Ahmed: 4/186.

lunuyor. Bunlara göre, vâris olmayan yakınlara vasiyyet caizdir. Ne var ki miras olarak bırakılan mal çok denilecek bir nispette olmalıdır. Âyetin daha çok gayr-i müslim olan ana-baba ile ilgili bulunduğu yorumunda olanlar ise, şu âyeti de delil olarak getirirler:

"İnsana, ana babasına iyi davranmasını, güzellikle muamele etmesini tavsiye ettik."[1]

İlim adamlarımızın çoğuna göre, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu âyet, Nisa suresindeki miras âyetiyle hükümsüz kılınmıştır. Allah Nisa suresindeki âyetlerle her hak sahibinin hakkını belirlediği için artık vârislere vasiyetin yapılamayacağı kesinlik kazanmıştır. Nitekim Rasulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz de bunu açıklayarak: **"Vârise vasiyette bulunmak yoktur."** buyurmuştur.[2]

Ömrün Sonunun Önemi Ve Sosyal Faaliyet

Ömrün sonunun iyiye gitmesi, hayra yönelmesi; ibâdet, zikir ve asil düşüncelerle değerlendirilmesi, diyebiliriz ki Allah (celle celaluhu)'nun insana büyük bir lûtfu ve özel bir ilgisidir. Konumuzun özünü oluşturan âyette bilhassa ölüm yaklaştığı vakit, idam (yok etme) cezası giyenlerin son birkaç gününe ya da saatini en iyi ve en hayırlı biçimde değerlendirmeleri; geriye bol bir servet bırakıyorlarsa, ondan bir kısmını varis olmayan fakir yakınlarına vasiyet etmeleri öneriliyor.

İnsan hayatında sosyal faaliyetin yeri ve değeri hiç bir zaman küçümsenemez. İnanmış faziletli kişiler, bulundukları toplulukta, sahip oldukları ve eriştikleri meziyetleri, kıymetleri çevrelerindeki insanlarla paylaşanlardır. Toplum her devirde bu faziletlere muhtaçtır. Yetişmekte olan yeni kuşağa başkası için de çalışmanın zevkini ancak bu ölçüde olanlar verebilir. Diyebiliriz ki, en bozuk toplumlarda bile kendini insanlığa adamış faziletli kişilerin, hayra yönelmiş bahtiyarların, başkasının ızdırabını paylaşmaya çalışan asil ruhların değeri bilinir. Bu değer, bozulmuş toplumun devası, meydana gelen zedelenmenin onarma unsurudur.

---

1 Ankebut sûresi: 8

2 Geniş bilgi için bak: Tefsîr-i Kurtubî, Tefsîr-i İbn Kesir, Tefsîr-i İbn Cerîr Taberî, Alûsî ve Lübabu't-te'vîl. Yaklaştığı vakit, idam (yok etme) cezası giyenlerin son birkaç gününü ya da saatini en iyi ve en hayırlı biçimde değerlendirmeleri; geriye bol bir servet bırakıyorlarsa, ondan bir kısmını vâris olmayan fakir yakınlara vasiyet etmeleri öneriliyor.

Cemiyet bünyesinde büyük kahramanlara, ülkeyi kurtaran kıymetli devlet adamlarına gösterilen saygının bir benzeri, iyilikten yana olanlara, hayır kurumlarını meydana getirip insanlığın hizmetine sunanlara gösterilir.

İçinde fazîlet kaynaklarının kuruduğu bir millet, ya da toplum her şeyini kaybetmiş sayılır. Bunun için cihan Peygamberi Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) insanlığa bu faziletleri yetiştirmenin en yüksek düzeyine çıkmış ve dünya tarihinde bir benzeri görülemeyen salih kişileri kendi mektebinde yetiştirmiştir. Yaşlandıkça olgunlaşan insanlara sosyal hizmetlerin en verimli yollarını acarken kendi günlük yaşantısında bunların sayısız modellerini sunmayı ihmal etmemiştir. **"İnsanların hayırlısı, insanlara yararlı olanıdır"**[1] sözü, yüksek bir anlam, derin bir mâna yansıtmaktadır.

Sık sık **"Allahım! Tenbellikten, gevezelikten, cimrilikten, korkaklıktan, çok yaşlanmaktan ve ömrün en rezil devresinden (bunama, aklî dengenin bozulması, nefsin azması, hayır ve iyiliğe karşı nefret duyulması devresi) sana sığınırım"**[2] diye duâ edip gözyaşı akıtması bize çok şey öğretmektedir.

AYETLER ARASINDA BAĞLANTI

Yukarıdaki âyetlerde adam öldürmenin hükmünden, kısas ve bağışlamaktan söz edildi. Bu tür tecâvüzlerin daha çok cehaletten ve nefsi terbiye etmemekten ileri geldiğine işaret edildikten sonra, sağlam iman ve faziletin hem sahibine hem de çevresine mutluluk, huzur ve hayır sağlayacağı ömrünün son demlerinde bile hayır ile vasiyette bulunacağı en ölçülü ve anlamlı sözlerle anlatıldı. Aşağıdaki âyetlerle ise nefsi terbiye etmenin yolu ve yöntemi belirtiliyor.

1. CİLDİN SONU

1 Câmiussağîr: İbn Abbas (radıyallahu anh)'dan - Buharî/Tefsir: 3, Fezail: 9- Müslim/İraâret: 71, Zühd: 15- Tirmizî/Fiten: 15, 45- İbn Mâce/Mukaddeme: 11, ticaret: 62- Ahmed: 3/36, 34, 41.

2 Buharî/Cihad: 25, 74 - tefsir: 16, daavat: 36, 38, 40, 42, 44, 46- Müslim/ daavat: 48, 52, 73- Ebû Dâvud/Vitir:-32, edeb: 10- Tirmizî/Daavat: 70, 76, 115-Nesâî/İstiâze; 7, 8- İbn Mâce/Duâ: 3- Ahmed: 2/185, 186.

1. CİLD İÇİNDEKİ ÖNEMLİ KONULAR

Yayıncıdan.....5
"Çağımızın Tâberîsi" Celal Yıldırım Hoca.....11
Kıymetli üstadımızı Fahreddin er-Râzî'ye benzetebiliriz.....13
Celal Yıldırım hocanın müsbet ilim ışığında Kur'an-ı Tefsiri.....15
Bir müfessir, bir tefsir.....19
Sosyal bir ilim adamı olarak Celâl Yıldırım Hoca.....20
23 sene süren tefsir çalışması.....26
Celâl Yıldırım Hoca ve eserleri hakkında yapılan çalışmalar.....28
Celâl Yıldırım Hoca'nın tefsirinin bazı özellikleri.....29
Kur'ân tasavvuru ve din eğitimi hakkındaki görüşleri.....33
Kur'ân Tasavvuru.....36
Kur'ân'ı Doğru Anlama.....36
Kur'ân'ın Amacı.....36
Kur'ân ve tercümesi.....37
Kur'ân ve bilim münâsebet.....37
Kur'ân'ın hayat kitabı oluşu.....38
Kur'ân'ın tarihe bakışı.....39
Din eğitimi hakkındaki görüşleri.....40
Eğitim anlayışı.....40
Din eğitiminin vazgeçilmezliği.....40
Din eğitiminde aile ve çocuk ilişkisi.....41
Dini eğitim ve gençlik.....42
Kur'ân'ın önerdiği eğitim metodu.....42
Öğretmen-Ögrenci ilişkileri.....43
Celal Yıldırım biyografisi.....47
Celal Yıldırım eserleri.....48
Önsöz.....52

Kur'ân'ın tamamı Arapça mıdır?.....52
Kur'ân'ı tefsîr etmenin usûl ve ölçüsü.....53
Ashab-ı Kirâm arasında yetişen müfessirler.....54
Tefsir konusunda Tedvîn.....56
Sadece meâl yeterli midir?.....65

FÂTİHA SÛRESİ

Fatiha sûresine giriş.....69
Fâtiha sûresinin diğer isimleri.....70
Fatiha'da geçen Rab isimleri.....72
Darwinizm ve insanın menşei.....73
Ceza gününün yegâne sahibi.....75
İnsanın sınırsız hürriyet istemesi.....76
Besmelenin yorumu.....76
Yalnız sana ibadet ederiz.....77
Fâtiha'yı okuyan kişinin Allah'a vermiş olduğu söz.....78
Ancak senden yardım isteriz.....79
"Rebbü'l-Âlemîn" terkibinin delâlet ettiği eğitim sistemi.....80
Rab kelimesinin özellikleri.....80
Namazda kıraat.....82
Fahruddîn Râzî'ye göre Fâtiha'nın tasavvufi yönü.....83
Besmele'nin tahlili.....85
Fâtiha'dan sonra «âmin» demek.....90
Fâtiha sûresiyle ilgili tefsirin özeti.....91
Fâtiha sûresinin sonu.....94

BAKARA SÛRESİ

Bakara sûresine giriş.....97
Kur'ân'ın nazm ve uslûbu.....101
Yalancı peygamber Müseyleme.....104
Kur'ân'ı Kerîm ile Hadis-i Şerif arasındaki farklar.....106

İmân, ibadet, infak (Allah rızası için harcamak).....107
İmân, cemaatlaşmanın mihrakıdır.....108
İmânda ikrar şarttır.....109
Gaybe imân.....111
İslâm'da takvâ.....112
Gayb âlemi.....114
Yakîn nedir?.....115
Hatt-ı Mushaf-Hatt-ı Aruz.....116
Gönüllerdeki küfürü İslâm temizler.....126
Küfrü gerektiren şeyler nelerdir?.....127
Dâvet-i Muhammediyye her türlü ivaz ve garazdan uzaktır.....128
Küfrün tahlili.....129
İnzâr'ın lügat manası.....129
"İnzâr'ın" yorum ve tahlili.....130
Münâfığın dinî ve psikolojik yönden tanımı ve yorumu.....136
İtikadın mana ve kavram bakımından dört hali.....139
İnsan yaratılış itibariyle Allah fikrine mütemayildir.....143
Yalanın dinde yeri yoktur.....145
Peygamberlerin beş sıfatı.....145
Dört çeşit kalp vardır.....152
Yağmurun meydana gelmesi ve gök gürlemesi.....153
Işık ve ses hızı.....153
İnsan hayatındaki imtihanlar.....155
Allah her şeye kadir'dir.....157
Mü'minin kalbi diridir.....158
Ziyâ ve Nur tabirleri.....160
Mü'min - Kâfir - Münafık.....163
Varlık âlemini yaratan, yoktan var eden Allah'tır.....168
Dekart'ın Allah'ın varlığı hakkındaki fikirleri.....169
Newton ve yer çekim kanunu.....172

Tevhîd akidesi....174
Tevhîd akidesiyle hayatın kopuk bağları bir araya gelir....174
Allah en üstün sevgi ve tazime lâyıktır....175
Allah'a gizli ve aşikâr denk ve benzerler koşmak....175
İbadet şükürden ibarettir....177
Tevhîd üç kısma ayrılır....178
Kur'ân'ın tarifi....181
Araplarda edebiyat....182
Kur'ân'ın Arapça inmesi....184
Cehennem hayatı ebedi midir?....187
İmânın amelle birleşmesi....187
Dünya insan için imtihan yeridir....188
Asıl saadet, zâtullah ve sıfatullahı bilmektir....188
Yedi Cennet'in ismi....189
Kana susamış bir yaratık: Sivrisinek....191
İdlâl Allah'a nisbet edilmez....193
Fâsik kimdir?....195
Ölümden dirime gerçek intikal....197
Beden ve ruh....198
Kur'ân'ı Kerim'deki yedi gök....198
İbn Sina'nın görüşü....199
İnsanın üstünlüğü....200
Allah mutlak bir düzenleyicidir....201
Âdem (aleyhisselam), hayvanın tekâmül etmiş şekli değildir....204
Allah'ın nâibi olan insan....205
Melekler günah işlemekten korunmuşlardır....207
Müslümanların kendilerine bir önder seçmesi....208
Âdem Peygamberden önce başka ademler gelip geçmiş midir?....209
Melekler, lâtif ve nûrânî varlıklardır....210
Dillerin doğuşu....212

Âdem (aleyhisselam)'in meleklere olan üstünlüğü.....214
Ruh ile Nefis.....219
Kibir ve gurur Allah'ı inkâr etmek kadar tehlikelidir.....219
İnsan ruhunu geliştiren manevî değerler.....220
Meleklerin Âdem (aleyhisselam)'a secde etmeleri.....221
Yalnız iblis secde etmedi.....222
İsrâil - Yakub Peygamber.....228
İsrailoğulları'na verilen yedi nimet.....228
İlâhî rıza ve yedi prensip.....231
Milletlerin Allah'a bağlanmasının dört esası.....233
Âyeteri az bir paha karşılığı değiştirenler.....234
Kur'ân öğretiminde ücret.....234
Nimet - Ahd - Hakk - Birr - Sabır - Namaz ve Likaullah.....235
Allah'ın İsrailoğulları'na verdiği nimetler.....240
Mevcut nimetin şükrünü edâ etmek.....241
Âşûrâ orucu.....242
Fir'avn'ın İsrailoğulları'na yaptığı zulmün nedeni.....243
Farâbî ve İbn Sina'nın mu'cize hakkındaki görüşleri.....244
Mu'cizelerin sebepleri.....248
"Denizin ayrılma hadisesi" maddi ve manevi hayatımızı tanzim edecek dört İlâhî lütuf.....249
İsrailoğulları'nın altın buzağısı.....251
Ruhî ve manevî gelişme.....252
Altın buzağı misalinden diğer milletlerin alacağı öğütler.....253
Tarikatlardaki çile.....255
İsrailoğulları'nın Allah'ı görmek istemesi.....258
Yahudilerin karakteri.....259
Allah'ı görmek mümkün mü?.....260
İsrailoğullan'nın Beytü'l-Makdis'e girmemeleri ve helâk olmaları.....263
Meşakkat kolaylığı celbeder.....264

Allah'ın İsrailoğulları'na suyu tabii yollardan vermeyişi.....265
Neden taştan on iki pınar kaynadı?.....267
İsrailoğulları'na verilen iki azap.....267
Yeknesaklığın ruh üzerindeki olumsuz tesiri.....270
Her yeniliğin bir başka lezzeti var.....270
Sabiînden kimler kasdediliyor.....273
Hâlen yaşamakta olan Sabiîler ve bazı özellikleri.....274
İslâm dini, bütün milletlerin kıyâmete kadar değişmez ortak dinidir....275
Kim, İslâm'dan başka bir din arzulayıp ararsa.....276
Yahudi ve Nasarâ kelimeleri.....276
İsrailoğulları'na konan cumartesi yasağı.....279
Yahudilerin maymunlaşması.....281
İsrailoğulları hayvanlara ibadette Mısırlıların tesirinde kalmıştır.....284
Sığırın boğazlanmasının üç büyük hikmeti.....285
İspritizma.....288
Tekrar dirilmenin hakikati.....290
Kalb katılığı.....293
Tasavvuf ehli, kalbleri dört kısma ayırmışlar.....294
İsrailoğulları'nın Hakk'a karşı tutumları.....297
Her milletin içtimaî ve kültürel durumları üç kısma ayrılır.....298
Cehennem ve Cennet.....302
İnsanı insan eden üstün vasıf ahlâktır.....306
On emir "Evâmir-i Aşere".....307
Her millet için geçerli olan üç dönem.....308
Ana-babaya iyilik.....309
Terbiyenin tesirleri.....312
J.J. Rousseau'nun terbiye hakkındaki fikirleri.....313
Kötü huy ve alışkanlıklar dinî terbiye ile giderilir.....313
Nefs-i Emmâre.....314
Dini istismar eden millet.....324

Cibril'in sekiz lügat üzerine okunuşu....329
Sihir üç kısma ayrılır....332
Sihrin tarihi....332
Sihirle Mu'cize arasındaki fark....334
Sihri bilmek günah mıdır?....337
Birden fazla manaya delâlet eden kelimeler....341
Sava Paşa'nın İslam hukuku hakkındaki görüşleri....344
Nesh'in ahlâki yönü....346
Nesh'in sosyal yönü....347
Şer'î bir hükmü başka bir şer'î hükümle değiştirmek....348
Hocayla talebesi arasındaki öğretim ve eğitim münasebetleri....356
Hasedin tahlili ve yorumu....359
Madde/mâna, beden/ruh, fizik/metafizik arasında denge kurmak....362
Tek taraflı gelişme kurtarıcı değildir....363
Hıristiyanların aşırı taassupları....366
Kuruntu, karakterle ilgili psikoloji kapsamına giren ruhî bir halidir....367
Yaşayabilmemiz için üç şeye muhtacız....368
Mabetlerde ibadeti yasaklayanlar....375
Kadınların mabetlere girmesi....376
Zaman ve mekân....379
Karanlıkta kıble....382
Gâibin cenâze namazı....382
Binit üzerinde kıble....382
İlk illet....386
Allah gökleri ve yeri örneksiz yaratandır....386
«Kün! (ol!)» emri....387
Vahdet-i Vücut....388
Allah bizimle konuşsa ya....389
Yahudilerin İslâm güneşini söndürmeye çalışması....390
Teselsül....392

Dini tebliğde metot....396
Yahudi ve Hıristiyanlara uymadıkça senden asla hoşnut olmazlar....398
Kitap okuma usûl ve adâbı....400
Allah, bir milleti diğer bir milleti ezip sömürmekten men'eder....403
Hz. İbrahim'in imtihanları ve başarıları....406
Önderlerin vasıfları....407
Önderlik babadan-oğula geçmez....408
Kur'ân'a göre liderlik....409
Kıyas'ın şartları veya vasıfları....412
Peygamberler ictihatta hatâ yapar mı?....412
Hakimlerin ictihadı....412
Kâbe'de üç türlü temizlik....413
Makam-ı İbrahim neresidir?....415
Nesli eğitme yolları....417
Kâbe'nin tarihi....420
İbrahim Peygamberin dini, tevhîd dini idi....423
Yakub Peygamberin oğullarına tavsiyesi....426
İbrahim Peygamberin şeriatı bizim için de şeriat mıdır?....426
Yahudi ve Hıristiyanların boyası....431
Allah'ın büyük lütfü olan renkler....432
Kıblenin değişmesi....439
Kıblenin değişmesinin tarihçesi....440
Hak Şahitleri....443
Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ve ümmetine verilen üç haslet..444
Kur'ân'da nâsıh ve mensûh âyetleri....445
Haber-i Vâhidle amel....445
Kitle taassubu....450
Yahudi ve Hıristiyanlar birbirlerinin kıblesine saygı göstermezler....452
Mü'minler de onların kıblesine uyacak değil....454
Mescid-i Haram'a yönelmek hakkında üç emir....455

Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in ilim ve hikmetleri.....457
Gönderilen Peygamberlerin yine insanlardan olmasının hikmeti.....459
Hikmet nedir?.....461
İslâm hukukunda ölü.....465
Şehitler ölü müdür?.....466
Şehitlerin diri oluşu.....467
Sabırla birleşen namaz.....468
Vahdet-i Vücutçular.....468
Safâ ile Merve.....472
Nefsin yedi mertebesi.....474
Kutsal Kitaplarda Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in geleceğine dair belgeler.....477
Kâfirleri lânetlemek.....479
Allah'ın varlığı ve birliği konusu.....480
Göklerin ve yerin yaratılması.....484
Allah'ı sever gibi başkasını sevmek.....488
Sağlam imân, derin sevgiye kapı açar.....489
Helâl ve temiz olarak yeyin.....490
Helâl ve haram lokma.....492
Şeytan ancak kötülüğü ve hayâsızlığı emreder.....492
Baba ve dedelerinin dinlerine uyanlar.....495
İtikatta taklit, Amelde taklit.....496
Beden ve Ruh sağlığımız.....498
Haram olan yiyecekler.....499
Ölü hayvan eti.....500
Kan.....500
Domuz eti.....501
Allah'tan başkası adına boğazlanan hayvan.....502
Haram olan yiyeceklerin fıkhî yönü.....503
Haram olan yiyeceklerin zâruret miktarı yenebileceği.....505

İslam'ı günün şartlarına uydurmak doğru olur mu?.....507
Fetva verme mesûliyeti.....508
Kıblenin değişmesi.....512
İmânın esasları.....512
Yardım yapılacak kimseler.....514
Andlaşmalara bağlı kalmak.....518
Kısas âyetinin hukukî ve tarihî yönü.....522
Ölüm cezası.....523
Müslümanların kanları birbirlerine denktir.....524
Kâfire karşı müslüman öldürülür mü?.....525
Bir kişiye karşı bir kaç kişi öldürülür mü?.....525
Oğluna karşı babası kısas edilir mi?.....525
Kısas âyetinin sosyal yönü.....526
Vasiyet âyetinin mensûh olup olmadığı.....529
Ömrün sonunun önemi ve sosyal faaliyet.....530